

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ**

**«ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН: МЕМЛЕКЕТ ЖҮЙЕСІНІҢ
ҚҰҚЫҚТЫҚ, ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК
ДАМУЫНЫҢ ӨЗЕКТІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ»
АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«НОВЫЙ КАЗАХСТАН: АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ
РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ, ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И
СОЦИАЛЬНОЙ СИСТЕМ ГОСУДАРСТВА»**

**ПАВЛОДАР
2023**

ӘОЖ 323/324 (574)
КБЖ 66.3 (5Қаз)
Ж76

Редакция алқасының бас редакторы:

Садықов Е. Т., э.ғ.д., профессор, «Торайғыров университеті» КЕАҚ Басқарма
Төрағасы – Ректор

Жауапты редактор:

Ержанов Н. Т., б.ғ.д., профессор, «Торайғыров университеті» КЕАҚ ғылыми
жұмыс және халықаралық ынтымақтастық жөніндегі -Басқарма мүшесі-проректор

Редакция алқасының мүшелері:

Колесников Ю.Ю., Жетписов С.К., Крыкбаева М.С., Исенова Б.К.,
Омарова А.Р., Ибраева А.Д.

Жауапты хатшы:

Мусабекова Н.М.

Ж76 «Жаңа Қазақстан: мемлекет жүйесінің құқықтық, экономикалық және
әлеуметтік дамуының өзекті тенденциялары»: Халықаралық ғылыми-
практикалық конференциясының материалдары – Павлодар : Торайғыров
университеті, 2023. – 600 б.

ISBN 978-601-345-369-9

«Жаңа Қазақстан: мемлекет жүйесінің құқықтық, экономикалық және
әлеуметтік дамуының өзекті тенденциялары» атты Халықаралық ғылыми-практикалық
конференциясы (07 сәуір 2023 жыл) конституциялық, әкімшілік, қылмыстық,
азаматтық, әлеуметтік, еңбек, экологиялық құқық және өзге де құқық салаларының
өзекті мәселелеріне, сондай-ақ Қазақстанның жаңа жағдайдағы әлеуметтік-
экономикалық даму мәселелеріне арналады.

Жинақ көпшілік оқырманға арналады.
Мақала мазмұнына автор жауапты.

ӘОЖ 323/324 (574)
КБЖ 66.3 (5Қаз)

ISBN 978-601-345-369-9

©Торайғыров университеті, 2023

**Пленарлық отырыс
Пленарное заседание**

**ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ
ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

АЛИБАЕВА Г. А.

д.ю.н., профессор, Евразийская юридическая
академия имени Д. А. Кунаева, г. Алматы

Цифровизация всех сфер общественной жизни, стала популярным трендом в зарубежных странах и этот процесс повлек за собой трансформацию государственного управления и построение цифрового правительства.

Разумеется, что и Казахстан в соответствии с практикой ведущих зарубежных государств, движется в направлении реформ по переходу к новой парадигме государственного управления – клиентоцентричному государству.

Основой для цифровой трансформации правительства стали: во-первых, результаты стран, построивших успешно функционирующие электронные правительства, в которых аккумулирована слаженная работа различных ведомств при предоставлении государственных услуг;

во-вторых, собственный опыт Казахстана в оптимизации и автоматизации государственных услуг, который позволил по индикатору «онлайн-обслуживание» занять 26 место в мире.

Однако результат которого достиг Казахстан сегодня в цифровизации государственного управления, появился не сразу. Этот процесс занял не один года, и даже не десятилетие.

Процесс был запущен 12 апреля 2006 года, был заработал портал электронного правительства Казахстана – eGov.kz. Основанием для создания портала «электронного правительства» являлся Указ Президента Республики Казахстан от 10 ноября 2004 года № 1471 «О государственной программе формирования «электронного правительства» в Республике Казахстан на 2005-2007 годы» [1].

Создание электронного правительства было необходимо для того, чтобы сделать работу органов власти более эффективной, открытой и доступной для граждан.

На протяжении 17 лет процесс формирования и функционирования Электронного правительства прошел следующие этапы:

I этап с 2005 по 2006 год – информационный. На данном этапе, на портале eGov.kz начали размещать информационно-справочный контент о видах государственных услуг, способах как их получить, какой перечень документов необходимо предоставить для получения той или иной услуги. Одновременно шел процесс разработки технической инфраструктуры сайта, которая заложила основу для внедрения информационных систем и автоматизации государственных услуг.

II этап с 2007 по 2008 год – интерактивный. Второй этап позволил запустить процессы оказания государственных услуг в электронном формате. Именно на этом этапе были внедрены ведомственные информационные системы, государственные базы данных, электронное лицензирование и шлюз электронного правительства.

III этап с 2007 по 2008 год – транзакционный. Несмотря на одинаковые временные отрезки, необходимо отделять данный этап от второго, в силу существенных различий. На этом этапе граждане получили возможность оплачивать на портале электронного правительства государственные пошлины и сборы, штрафы, коммунальные услуги. Начали проводить электронные государственные закупки.

IV этап находится в процессе с 2010 – трансформационный. Главной целью этапа является максимальная оперативность в оказании услуг гражданам. Для достижения этой цели интерактивные и транзакционные сервисы объединяются в комплексные услуги. Особое внимание на портале электронного правительства уделяется социально-значимым услугам, именно поэтому все они переведены в электронный формат.

Иначе говоря, процесс трансформации – это преобразование с учетом новейших технологических решений, то есть естественная реакция на изменения, происходящие во внешней среде.

Применительно к цифровой трансформации государственного управления, мы понимаем, что внешняя среда, состоящая из двух ключевых участников гражданского общества и бизнес сферы, требует баланса с государством в контексте предоставляемых ею услуг. В конечном итоге, цифровая трансформация должна привести

к переходу к новой парадигме государственного управления – клиентоцентричному государству.

В этой связи, 9 ноября 2022 года в Казахстане утверждены Правила цифровой трансформации государственного управления, регламентирующие деятельность государственных органов и иных участников процесса цифровой трансформации государственного управления [2].

Клиентоцентричное государство – это государство, функции и услуги которого организованы удобным для человека образом, позволяют эффективно удовлетворять потребности человека и постоянно совершенствуются на основе анализа клиентского опыта.

Создание клиентоцентричного государства на первый взгляд кажется задачей вполне простой, не требующей особых усилий особенно в условиях, когда сформирована достаточно гибкая основа с хорошим наполнением в виде современной платформы электронного правительства eGov.kz.

В 2023 году, пользователями портала «электронного правительства» eGov.kz является более 12 млн. граждан, которые могут получать 740 видов услуг. Кроме того, в сферу государственных услуг активно внедряются мобильные технологии - мобильное приложение eGov mobile, мессенджер Telegram бот @EgovKzBot2.0 [3]. Происходящее улучшение сервиса, это результат понимания потребностей граждан.

Однако, несмотря на систематические позитивные изменения качества и количества предоставляемых государственных услуг, создание клиентоцентричного государства остается очевидной задачей к которому мы постепенно продвигаемся, поскольку процесс замедляют погрешности в первую очередь организационно-технического характера. Необходимо полностью менять принципы работы государственного аппарата, прорабатывать новые компетенции государственных служащих, которые в итоге скажутся на показателях качества работы и повысит максимальную удовлетворенность граждан. Кроме того, необходимо будет создать гибкую, адаптивную, высокотехнологичную систему управления, основанную на данных, оптимизировать структуру государственного аппарата, процессы взаимодействия с потребителями государственных услуг и рутинные вспомогательные процессы.

Современный мир уже пришел к перспективным технологиям, которые наиболее сильно влияют на цифровизацию всех процессов:

аналитика «big data» («больших данных»); блокчейн; технологии искусственного интеллекта и робототехника; облачное хранение информации и др.

Многие зарубежные страны, используя новые технологии эффективно выстраивают государственное управление, максимально используя возможности решения проблем социально-экономического плана.

В силу ограниченного объема доклада, мы не можем остановиться на обширном зарубежном опыте, опишем лишь небольшую часть, успешного использования аналитики «big data» («больших данных»). Данные анализа «big data» широко используются для тактического планирования и принятия решений.

Например, Федеральное агентство по труду Германии использует данные анализа количества безработных граждан, динамику и качественный состав, что позволило эффективно разработать меры помощи по трудоустройству. Эффект от разработанных мер выражается отразился не только на безработных, которые смогли более быстро найти новую работу, но и на финансовой экономии – удалось получить экономию на содержание данного агентства (около 10 млн. евро ежегодно), что показывает многомерную эффективность использования данных анализа «big data» [4].

В США с 2012 г. реализуется инициатива, направленная на изучение и внедрение методов обработки «big data» в деятельность органов государственной власти. К примеру, Комиссия по ценным бумагам выявляет и пресекает аномальную торговую деятельность на фондовых биржах, что позволяет снизить риски мошенничества в финансовом секторе страны.

Большинство проектов по использованию «big data», реализуемых органами власти, посвящены вопросам экономической, демографической и социальной статистики, а также данным о ценах (инфляции). Так, проекты по использованию «big data» в сфере статистики цен были реализованы в разных странах и основными источниками этих проектов выступали данные сканеров в супермаркетах о фактических ценах на потребительские товары, данные о ценах на продукцию, опубликованные в интернете.

Иначе говоря, использование современных технологий в государственном управлении позволит существенно повысить эффективность ее деятельности.

На сегодняшний день, когда речь идет о цифровой трансформации государственного управления, многие понимают это как повышение качества предоставления государственных услуг, повышения оперативности выдачи документов, уменьшение затрат времени граждан (клиентов получения государственных услуг).

Однако, мы должны иметь представление насколько глубокая цифровая трансформация предстоит в сфере государственного управления, когда государства будет максимально исполнять требования по цифровизации которые закладываются в программных документах. Цифровая трансформация государственного управления призвана автоматизировать процесс планирования, мониторинга и оценки результативности профессиональной служебной деятельности на всех этапах управленческого цикла. Внедрение цифровых технологий позволят государству более качественно выявлять и решать острые проблемы здесь и сейчас, прогнозировать и своевременно реагировать на проблемы будущего.

Усилия по цифровизации приводят к созданию нового общества, в котором активно развивается человеческий капитал, скорость развития общественных отношений повышается благодаря автоматизации и другим новым технологиям, а диалог граждан со своими государствами становится простым и открытым.

В ряде программных документов в Казахстане уже заложены основы цифровой трансформации.

Еще в 2018 году Президент Республики Казахстан в своем послании «Новые возможности развития в контексте Четвертой промышленной революции» [5] потребовал уделить особое внимание повсеместной цифровизации.

На тот момент в государстве уже была разработана Государственная программа «Цифровой Казахстан» [6] в рамках которой планировалось внедрение информационных технологий по пяти основным направлениям: цифровизация секторов экономики, переход к цифровому государству, внедрение цифрового шелкового пути, развитие человеческого капитала, создание инновационной экосистемы.

Государственная программа «Цифровой Казахстан» поставила амбициозные цели по цифровизации деятельности государственных учреждений. Для достижения этих целей началось создание инфраструктуры поддержки в виде адаптированного законодательства, мер по поддержке бизнеса, образования и науки, упрощения бизнес-процедур и снижения транзакционных издержек

при взаимодействии с государством. Более того, государство предвосхищало потребности своих граждан в получении услуг, высвобождая время для продуктивного труда и стимулируя экономически активное поведение [7, с. 127].

В 2020 году объявленная по всему миру пандемия позволила нашему государству наработать положительный опыт в аспекте совершенствования электронных государственных услуг, и в целом ускорила продвижение цифровизации, то есть стали спусковым механизмом глобальных процессов.

На протяжении последних лет Республика Казахстан предпринимало много организационно-технических усилий, чем и повысило вовлеченность населения в использование цифровых сервисов. Однако, наиболее активное обращение населения к сервисам государственных и частных услуг, выросло в связи с введением карантина и вынужденной изоляции. Поэтому немаловажную роль в преодолении проблем связанной с изоляцией сыграло функционирование электронного правительства, и оперативное переформатирование бизнес-услуг в режим онлайн.

30 декабря 2021 года Постановлением Правительства Республики № 961 утверждена Концепция развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и цифровой сферы, в которой предусматривается построение человекоцентричной модели взаимодействия государства и граждан, принцип «слушающего государства», основанной на 6 направлениях:

- 1) социум будущего;
- 2) повышение экономической конкурентоспособности за счет цифровой трансформации;
- 3) цифровое управление;
- 4) территориальное развитие (SmartCity);
- 5) управление данными (DataManagement);
- 6) надежная и безопасная цифровая инфраструктура [8].

Направления Концепции сформированы исходя из реализации национальных приоритетов. Поэтому в ближайшие годы, трансформация государственного управления в Республике Казахстан на сегодняшнем этапе, будет развиваться по названным направлениям.

Важно понимать, что выход страны на современную с ориентацией на будущее траекторию «цифрового государства» это не есть простая смена терминов «электронное правительство» или «сервисное государство».

При рассмотрении различительных характеристик «цифрового государства» в качестве общей отправной позиции берется современное состояние информационного общества; повышение роли Интернета и интернет-технологий в глобальном, национальном и региональном масштабах; использование их в государственном управлении и реализации человеком и гражданином своих прав и свобод; трансформация всех характеристик государства и государственной (публичной) власти, начиная от государственного суверенитета, территории, участия граждан в управлении вплоть до форм и методов государственного управления; пересмотр канонів понимания права, его отраслевого деления, включая соотношение международного и национального права и т.п.

Для успешной и плавной цифровой трансформации государственного управления необходимо иметь оценку масштаба изменений. При этом требуется правильное управление изменениями, поскольку они коснутся всех уровней государственного управления. Востребованность инструментов управления изменениями обусловлена скоростью этих изменений, движущей силой которых являются возможности, предоставляемые ИТ [9].

Сложность реализации цифровой трансформации, которая подразумевает переход к государству-платформе, заключается в том, что должен быть организован процесс развертывания и перехода от сложившихся методов управления к перспективным. Его необходимо координировать и поддерживать на самом высоком уровне — на уровне Президента и Премьер-Министра Республики Казахстан. При этом должен быть создан Офис цифрового Правительства Республики Казахстан в распоряжение которой должен быть передан весь бюджет, выделяющийся в настоящий момент на автоматизацию деятельности государственных органов. Данный орган должен выработать правила деятельности и постепенно отказаться от устаревших государственных функций и сервисов, которые можно заменить на новые платформенные решения.

В процессе цифровой трансформации должна быть создана нормативная база, соответствующая целям единой цифровой платформы, для чего необходимо провести ревизию действующего законодательства, перевести процесс нормотворчества на «цифровую основу» и принять необходимые нормативно-правовые акты, основанные на принципах унификации, структурирования, алгоритмизации и гармонизации.

Особое значение в успехе цифровой трансформации государственного управления имеет повышение уровня информационной безопасности, особенно в отношении персональных данных. Цифровая трансформация стимулирует инновации и рост, но изменяющийся при этом ландшафт кибер-рисков требует выработки стратегии по развитию кибербезопасности.

В результате внедрения единой цифровой платформы Казахстан получит гибкий, объективный, быстрый механизм принятия стратегических решений и государственного управления.

Данный механизм позволит уйти от архитектуры вокруг сервисов, которая характеризуется неструктурированными, разрозненными и противоречивыми данными, зачастую устаревшими и неактуальными. Вместо этого государство перейдет к архитектуре «вокруг человека», в которой для каждого гражданина будет создаваться единый профиль, аккумулирующий все данные о человеке.

Полагаем, достижение этой цели, требует продолжить процесс модернизации использования современных технологий, так как это всеобщее благо современности и будущего и должно проводиться при условии соблюдения принципа верховенства права – также общепризнанной конституционной ценности.

ЛИТЕРАТУРА

1 Указ Президента Республики Казахстан от 10 ноября 2004 года №1471 «О государственной программе формирования «электронного правительства» в Республике Казахстан на 2005-2007 годы»

2 Постановление Правительства Республики Казахстан от 9 ноября 2022 года № 881 «Об утверждении Правил цифровой трансформации государственного управления»

3 Электронное правительство и госуслуги // <https://www.gov.kz/memleket/entities/mdai/activities/7?lang=ru>

4 HM Government. Horizon Scanning Program. Emerging Technologies: Big Data. 2014. [Электронный ресурс] URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/389095/Horizon_Scanning_-_Emerging_Technologies_Big_Data_report_1.pdf

5 Послание Президента Республики Казахстан от 10 января 2018 года «Новые возможности развития в условиях четвертой

промышленной революции» // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1800002018>

6 Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан». Утратило силу постановлением Правительства Республики Казахстан от 17 мая 2022 года № 311. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>

7 Ziyadin, S.; Shaikh, A.; Ismail, G.. Цифровая трансформация государственного управления: проактивное обслуживание. // Вестник КазНУ. Серия Экономическая. - №. 4. - 2019. - С. 126-134.

8 Постановление Правительства Республики от 30 декабря 2021 года № 961 «Об утверждении Концепции развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и цифровой сферы»

9 Цифровое государство. – Нур-султан, 2022. – 64 с.

НОВЫЙ ФОРМАТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ В УСЛОВИЯХ БЕСКОНТАКТНОГО МИРА

ЕРБОЛАТОВ Е. Е.

PhD, Председатель специализированного межрайонного
экономического суда Восточно-Казахстанской области,
г. Усть-Каменогорск

В 2020 году мы стали свидетелями того, что основная часть населения Земли попала в новые условия жизнедеятельности, где наблюдается ограничение свободы передвижения и социальных контактов. Пандемия явилась основой изменения условий жизнеобеспечения и деятельности людей, новых представлений о безопасности и пересмотра жизненных ценностей. Беспрецедентные меры борьбы с инфекцией уже подорвали мировую экономику и, возможно, повлекут массовую безработицу. Будут развиваться новые отрасли экономики, что безусловно повлечет новый виток в развитии права, обновление содержания правовых институтов, направленных на их регулирование. И следует предполагать, что изменится многое в жизни любого общества.

Полагаем, уместно вспомнить гипотезу Portera, которая была сформулирована экономистом Майклом Портером в статье, опубликованной в 1995 году [1]. Согласно данной гипотезе, что

строгие ограничения способны стимулировать развитие инновации и повышению эффективности. Считаем, что те изменения, которые происходят в настоящее время в жизни людей, в их деятельности, повлияют коренным образом на развитие цифровых технологий. Соответственно, нам потребуется правовая регламентация тех новаций, которые пришли в жизнедеятельность общества, а также адекватное правовое противодействие тем угрозам, которое несет всеобщая цифровизация и информатизация для сферы персональной информации.

Интернет сформировал глобальное виртуальное пространство, где обмен данными получил стремительное развитие. В Республике Казахстан за период с 2010 по 2016 год плотность пользователей Интернета увеличилась с 36,1% до 75%, а количество пользователей мобильного Интернета с 3 миллионов 694 тысяч практически утроилось и достигло 10 миллионов 567 тысяч [2].

Однако ситуация настоящего времени, дало толчок стремительному развитию телекоммуникационной отрасли. На фоне эпидемии коронавируса COVID-19, которую Всемирная организация здравоохранения 11 марта 2020 года официально объявила пандемией, по всему миру государственные органы и бизнес-структуры, перевели сотрудников на дистанционную работу.

Не является исключением и Республика Казахстан, где целевые индикаторы, свидетельствует о том, что внедрение сети Интернет в общественную жизнь казахстанского общества, в 2020 году значительно ускорилось. Это коснулось сферы государственных услуг, получаемых в электронном виде, социальные сети, электронная торговля и др.

На сегодняшний день, сеть Интернет является эффективным средством обмена информацией между физическими, юридическими лицами и внешним миром, не требующим значительных материальных затрат. Интернет используют в качестве основного инструмента для обмена информацией на расстоянии. При этом, информация фигурирующая в сети, может относиться к конфиденциальной. В этой связи, сеть Интернет, можно признать определенным связующим звеном, между субъектами права, вступающих в правоотношения по генерации и обмену сведений различного характера, в том числе и персональных данных.

А.В. Минбалеев отмечает, что сегодня справедливо сформирована точка зрения о рассмотрении Интернета как уникального информационного пространства, предоставляющего

возможность функционирования неограниченному кругу форм и видов распространения массовой информации [3, с. 92].

Весьма справедливы и рассуждения А.В. Хужиной, считающей, «что в рамках интернет-пространства протекают активные информационно-коммуникационные процессы между лицами, образующими саморегулируемые интернет-сообщества, существующие без четко определенных национальных границ и позволяющие поддерживать различные отношения по поводу информации, циркулирующей в мировой инфраструктуре» [4, с. 104].

Признавая значимость глобальной сети Интернет для современного общества, особое внимание, стоит уделить вопросу восприятия сети Интернет с юридической точки зрения как объекта права. Как было отмечено, сеть Интернет не является чем-то целостным. До сих пор ни в одной стране мира нет организационной структуры, которая была бы единоличным регулятором (владельцем) этого ресурса. Это свидетельствует о том, что сеть Интернет невозможно характеризовать как юридическое лицо, поскольку Интернет не имеет собственного имущества, ведь его материальные и информационные ресурсы принадлежат различным субъектам. Логично утверждать, что сеть Интернет не имеет каких-либо самостоятельных прав и обязанностей. Это объясняется тем, что за всеми правоотношениями, которые возникают в сети, стоит конкретный субъект. Следовательно, сеть Интернет – это специфический объект правового регулирования, состоит из многих тысяч корпоративных, научных, правительственных и домашних сетей, объединенных на основе использования индивидуальных Интернет-протоколов. В этом случае речь идет о правоотношениях, возникающих между пользователями глобальной сети, а следовательно, требуют правового регулирования со стороны государства, которое гарантирует соблюдение норм права и их выполнения.

По нашему мнению, правовое регулирование Интернета охватывает совокупность информационных отношений, возникающих во время пользования сетью, в процессе чего происходит передача и обработка персональных данных.

В современном мире практически у каждого человека есть один или несколько e-mail (личная или служебная электронная почта), и профили в различных социальных сетях, в том числе профессиональных социальных сетях. В любом случае взлом

аккаунтов может привести к утрате персональных данных опубликованных либо на странице профиля, либо когда-либо пересылаемых с помощью сервиса, а ведь зачастую с помощью почты и социальных сетей пересылаются даже анкетные данные и иная особо важная персональная информация. Интернет является наиболее распространенным источником угроз персональных данных.

Угроза утечки персональных данных, является актуальной проблемой на сегодня. Причем, происходят они не только в Казахстане, но и практически во всех странах. Только за последний год, можно назвать ряд случаев, получивших резонанс, повлекшее утечку в открытый доступ конфиденциальных данных десятков миллионов людей. Апрель 2019 – в США опубликованы личные данные тысяч сотрудников американской полиции и ФБР; июль 2019 года – в Казахстане, в открытом доступе оказались персональные данные 11 млн. человек; август 2019 – в России, объявлено об утечке данных о более 60 млн. кредитных карт. Помимо этого, в 2019 году пострадали крупные компании: утечка данных 540 млн. пользователей Facebook; утечка данных 3,1 миллиона клиентов компании Тойоты; утечка базы данных MongoDB на 150 Гбайт, содержащую свыше 800 миллионов записей личных данных; утечка 620 миллионов пользователей 16-ти крупных интернет-сервисов. Подобные случаи происходят практически в каждой стране, использующей современные информационные технологии [5]. Это только за период первой половины 2019 года. А сколько таких утечек информации было в предыдущие годы, сложно посчитать. Основная часть таких данных в настоящее время находится в продаже, на различных торговых-интернет площадках.

Причины утечки персональных данных совершенно различны. Это могут быть запланированные хакерские атаки, технический сбой, человеческий фактор. Причем действия могут быть как умышленные, так и неосторожные. Утечка может происходить, как в результате уязвимости веб-сайта, так и в результате утери либо кражи материальных накопителей (флеш-карты, смартфоны, ноутбуки и др.). Персональные данные людей, содержащиеся в различных электронных базах государственных и правоохранительных органов регулярно попадают в открытый доступ. И помимо перечисленных, одной из причин происходящего, является несовершенство законодательной базы и технических средств.

Динамика распространения утечек персональных данных по всему миру, мотивирует государства заниматься реформированием политики и регулирования. Потребность в защите персональных данных, главная проблемы, актуальность которой усиливается в связи с цифровым преобразованием секторов общественной жизни. Систематическое увеличение количества организаций занимающихся обработкой персональных данных, констатируют регулярное увеличение их объема. Поэтому был разработан стандарт, гарантирующий усиление защиты персональных данных ISO/IEC 29151 | ITU-T X.1058.

В этой связи, проблемы обеспечения безопасности оборота персональных данных в сети Интернет, на сегодня, является актуальными для науки и правоприменительной практики. Ныне действующее законодательство Республики Казахстан о персональных данных уделяет недостаточно внимания вопросам касающихся обработки персональных данных в информационных системах. Совершенствование законодательства Республики Казахстан в сфере обеспечения безопасности обработки персональных данных в сети Интернет актуально в рамках реализации положений Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана»). Вместе с тем, в отечественном законодательстве нет конкретизированных гарантий от несанкционированного сбора персональных данных.

Несмотря на то, что для сбора и обработки персональных данных, требуется получение согласия субъекта, которое он добровольно предоставляет оператору, то в силу масштабного распространения сети Интернет, вероятность скрытного сбора и использования таких данных возрастает. Обусловлено это техническими возможностями информационно-телекоммуникационной сети Интернет, наделяющей операторов получать данные персонального характера, не информируя об этом самого субъекта. В это связи важно определить, какие персональные сведения следует относить к защищаемым в сети Интернет.

Как отмечает И.Л. Бачило, к персональным данным в сети Интернет относятся «сведения о личности, которые, по инициативе гражданина или в соответствии с законом, включены в информационную систему существующих организаций» [6, с. 47]. Это справедливое определение, поскольку именно фиксация персональных данных в информационных ресурсах, возникших в результате появления электронных баз данных различных

организаций и размещенных в глобальной сети, создало угрозы в сфере оборота персональных данных. Что и привело к необходимости изучения правового регулирования оборота персональных данных в сети Интернет.

По мнению исследователей, проблемы правового регулирования отношений связанных с персональными данными в Интернете, имеют несколько аспектов: «защита персональных данных, вторжение в частную жизнь, защита чести и достоинства, регулирование рынка товаров и услуг, образования, рекламы и т.п.» [7, с. 17]. Несмотря на это, пока ни одно государство, не выработало цельного кодифицированного акта, направленного на регламентацию данных отношений. На сегодняшний день, в Республике Казахстан, как и во многих других странах, правовое регулирование глобальной сети, предусмотрено различными отраслями законодательства.

Это связано с тем, что с правовой точки зрения информационно-телекоммуникационная сеть Интернет малоизучена, и сформировать детализированную правовую регламентацию оборота и защиты персональных данных очень сложно. Усложняет это обстоятельство и то, что сеть никак не привязана к границам государств и их юрисдикциям, поэтому государственно-правовое вмешательство в нее минимизировано.

В настоящий период времени казахстанское законодательство хоть и содержит нормы о защите персональных данных, но на практике возникают ситуации, доказывающие обратное.

Основная проблема защиты персональных данных в Интернете, возникает тогда, когда человек регистрируется в одной или нескольких социальных сетях, которые сегодня стали неотъемлемой частью интерактивного социального общения.

Признавая имеющиеся угрозы персональной информации, государство предпринимает, определенные усилия для решения этих проблем, однако нормы законодательства не успевают модернизироваться применительно к быстро развивающимся и трансформирующимся социальным сетям. При этом пользователи, чтобы выделиться, так или иначе вынуждены выкладывать в социальную сеть персональную информацию. Большинство такой информации, в современном ее понимании, является конфиденциальной, однако пользователи предоставляют ее сознательно, на определенных условиях. Как правило, регистрируясь в социальной сети, пользователь заполняет профиль или страницу пользователя, указывая личные данные. При этом необходимо

обратить внимание на то, что достоверность заполняемых данных никем не проверяется и не подтверждается документально. Но следует помнить, что пользователь при регистрации, должен указать электронную почту и номер мобильного телефона. Именно через эти данные, можно без труда идентифицировать человека.

Современные социальные сети, содержат подробные профили своих пользователей, в которых содержится не только персональная информация, но и информация дающая основания делать выводы о финансовом положении лица и многое другое. Основная часть информации, сбор которой осуществляется в социальных сетях, является конфиденциальной, и подвержена риску стать неконтролируемой для самого пользователя.

В целом, конкретных правил обеспечивающих безопасность обработки персональных данных в сети Интернет, в Казахстане не выработано. В этой связи, операторы и собственники баз содержащих персональные данные обязаны самостоятельно предусматривать меры для защиты данных своих пользователей.

В силу отсутствия законодательно закрепленных правил работы с Интернетом, разрабатываются локальные правила, рекомендации и памятки, государственными органами, учреждениями и иными организациями для внутреннего пользования.

Такие меры являются вынужденными, поскольку доступ к персональной информации, которые загружаются в сеть Интернет, становятся объектом преступных посягательств. Самым распространенным способом, которым совершаются мошеннические действия – это неправомерный доступ к профилю пользователя социальной сети, к его персональным данным. Как правило, это данные ИИН, данные банковской карты, номера банковского счета и мобильного телефона.

Наиболее проблемным аспектом рассматриваемого вопроса, является утечка персональных данных в сети Интернет. Даже с учетом того, что персональные данные обеспечены правовой защитой, уровень этой защиты является недостаточным. Практически ни один информационный ресурс, не может гарантировать, что содержащиеся в них персональные данные, не будут использованы не по назначению и права на неприкосновенность частной жизни не будут нарушены.

Я.В. Кудашкин, выявил самые типичные нарушения, это: сбор и обработка данных без уведомления их субъектов; сбор и обработка данных в иных незаъявленных целях; без согласия субъектов

персональных данных передача информации о них третьим лицам; завладение информацией незаконным способом, которое позволяет создавать базы данных пользователей, обмениваться ими или совершать неправомерные покупки; размещение без согласия субъектов персональных данных информации о них в сети Интернет [8, с. 142].

Таким образом, развитие информационной открытости привело к доступности сети Интернет, как многофункционального механизма по сбору и обработке персональных данных.

Полагаем, что собственникам интернет-сайтов, так и операторам при работе с пользователями, необходимо: уведомлять пользователей о сборе и обработке персональных данных; указывать для каких целей это происходит; получать конкретно выраженное согласие пользователя на сбор и обработку персональных данных; подробно уведомлять о политике конфиденциальности работы с информацией; раскрывать сроки и порядок хранения и уничтожения персональных данных; обеспечивать бесплатный доступ граждан для ознакомления с собранной о них информацией; уведомлять о возможностях сбора и доступа к данным, предусмотренных законодательством; определять «настройки приватности», с помощью которых субъекты персональных данных, вправе ограничивать доступ третьих лиц к личной информации.

В современный период развития информационных правоотношений, при влиянии Интернета на все сферы общественной жизни, тенденции развития законодательства должны быть направлены на решение первоочередной задачи – защита персональных данных.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Michael E. Porter and Claas van der Linde. // The Journal of Economic Perspectives. - Vol. 9. - No. 4 (Autumn, 1995), pp. 97-118.
- 2 Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407 «Об утверждении Концепции кибербезопасности («Кибершит Казахстана»)). [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407>.
- 3 Минбалеев, А.В. Проблемы правового регулирования интернет-СМИ // Вестник ЮУрГУ. Серия «Право». – 2010. – Вып. 21. – № 5 (181). – С. 92.

4 Хужина А.В. Правовая природа сети интернет: вопросы регулирования // Вестник ЮУрГУ. Серия «Право». – 2015. – Т. 15. – № 1. – С. 104.

5 Нашумевшие утечки данных пользователей за январь - апрель 2019. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://habr.com/ru/company/cloud4y/blog/452880/>.

6 Бачило, И.Л. Информационное право: учебник для академического бакалавриата. - 5-е изд., перераб. и доп. - Москва: Юрайт, 2019. — С.47.

7 Танимов О.В., Кудашкин Я.В. Перспективы правового регулирования отношений в сети Интернет. // Информационное право. – 2010. - № 4. - С. 17.

8 Кудашкин Я.В. Правовое обеспечение безопасности обработки персональных данных в сети интернет: Дис. ... канд. юр. наук: 12.00.13. – М., 2019. – С.142.

СПЕЦИФИКА ПРАВОВОГО СТАТУСА КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ЖАТКАНБАЕВА А. Е.

д.ю.н., профессор, судья Конституционного суда
Республики Казахстан, г. Астана

С 1 января 2023 года в Казахстане начал свою работу Конституционный Суд, который был инициирован Главой государства для усиления механизма защиты прав и свобод граждан, которые заложены в Основном законе страны. Государство должно гарантировать обеспечение ст. 1 Конституции РК «человек, его жизнь, права и свободы являются высшей ценностью» [1].

Конституционный суд – это важный гарант соблюдения конституционности в стране. Конституционный Суд Республики Казахстан обеспечивает верховенство Конституции Республики Казахстан на всей территории Республики Казахстан.

Создание и функционирование названного государственного органа способствует развитию правовой системы в соответствии с Основным Законом, укреплению гарантий защиты конституционных прав граждан и режима законности в стране, повышению доверия населения к государственным институтам. Об этом свидетельствуют обращения, которые уже находятся в производстве суда.

По состоянию на 7 апреля 2023 года, в адрес Конституционного Суда поступило 2179 обращение от субъектов, имеющих право обращаться в Конституционный Суд. В настоящее время 355 обращений находятся на предварительном рассмотрении. 12 обращений приняты к конституционному производству, на предварительном изучении у судей находятся 36 обращений. Чаще заявители обращаются по вопросам несогласия с решениями судов – 43%, признания НПА или отдельных его положений неконституционными – 21%, доступа к информации – 3,6%, трудового и пенсионного обеспечения – 2,3%, уголовно-исполнительной системы – 1,3% и иным вопросам.

За этот период вынесено четыре нормативных постановления по обращениям граждан. В частности, Конституционный Суд признал отдельные нормы Налогового кодекса, Уголовно-исполнительного кодекса, законодательства в сфере государственной службы не соответствующими Конституции. Также Конституционный Суд постановил конституционными отдельные нормы закона о пенсионном обеспечении в данном им истолковании.

Данный правовой институт доказал свою эффективность во многих странах мира. На международный опыт внедрения данного института, было обращено внимание в Досье к проекту Конституционного закона Республики Казахстан «О Конституционном Суде Республики Казахстан». В частности: «Международные правозащитные структуры и большинство государств приоритет отдают внедрению конституционной жалобы граждан. В последнее время это сделано в Турции (2011), Венгрии (2012), Украине (2016), Литве (2019) и других странах. В пространстве СНГ Конституционные суды Азербайджана, Армении и России проверяют по жалобам на нарушение конституционных прав граждан конституционность законов, примененных в конкретном деле, если исчерпаны все другие внутригосударственные средства судебной защиты. В 2014 году такой институт был внедрен в Таджикистане. В 2021 году в Узбекистане гражданам и юридическим лицам предоставлено право на обращение в Конституционный Суд. В 2021 году в Кыргызской Республике прошел референдум по вопросу о внесении изменений в Основной закон. Среди прочих поправок, в обновленной редакции Конституции страны восстановлен Конституционный суд (путем преобразования из Конституционной палаты Верховного Суда)» [2].

При осуществлении своих полномочий Конституционный Суд самостоятелен и независим от граждан, организаций, государственных органов, должностных лиц, руководствуется Конституцией Республики Казахстан и Конституционным законом от 5 ноября 2022 года № 153-VII ЗРК «О Конституционном Суде Республики Казахстан», воздерживается от установления, исследования и проверки иных вопросов во всех случаях, когда это входит в компетенцию судов или других государственных органов [3].

Статус, компетенция, организация и деятельность Конституционного Суда определяются и регулируются Конституцией Республики Казахстан и Конституционным законом «О Конституционном Суде Республики Казахстан».

По вопросам организации и порядка своей деятельности Конституционный Суд на основе Конституционного закона «О Конституционном Суде Республики Казахстан» принимает Регламент Конституционного Суда и иные акты.

Компетенция Конституционного Суда по содержанию решает достаточно объемные задачи, поставленные перед новым для нашего государства органом. В частности, он решает в случае спора вопрос о правильности проведения: 1) выборов Президента Республики Казахстан; 2) выборов депутатов Парламента Республики Казахстан; 3) республиканского референдума.

Также рассматривает на соответствие Конституции Республики Казахстан: 1) до подписания Президентом Республики Казахстан принятые Парламентом Республики Казахстан законы; 2) принятые Парламентом Республики Казахстан и его Палатами постановления; 3) международные договоры Республики Казахстан до их ратификации.

Конституционный Суд дает: 1) официальное толкование норм Конституции Республики Казахстан; 2) до принятия Парламентом Республики Казахстан соответственно решения о досрочном освобождении от должности Президента Республики Казахстан, окончательного решения об отрешении от должности Президента Республики Казахстан – заключение о соблюдении установленных конституционных процедур.

По результатам обобщения практики конституционного производства ежегодно направляет Парламенту Республики Казахстан послание о состоянии конституционной законности в Республике Казахстан;

Конституционный Суд решает исключительно вопросы права и не дает оценку фактическим обстоятельствам, послужившим поводом для обращения.

Участники конституционного производства в пределах полномочий пользуются равными процессуальными правами. Участники конституционного производства, их представители имеют право:

1) знакомиться с материалами конституционного производства, производить из них выписки и снимать копии, за исключением сведений, составляющих государственные секреты или иную охраняемую законом тайну;

2) представлять доказательства, участвовать в их исследовании и доказывать те обстоятельства, на которые они ссылаются как на основание своих обращений и возражений;

3) высказывать Конституционному Суду свои доводы и соображения по всем вопросам, возникающим в ходе конституционного производства;

4) заявлять ходатайства и высказывать свое мнение по заявленным ходатайствам;

5) давать устные и письменные объяснения Конституционному Суду.

Участник конституционного производства: по обращению которого возбуждено конституционное производство, вправе до удаления состава Конституционного Суда в совещательную комнату для принятия итогового решения изменить основание обращения, увеличить или уменьшить его объем, отозвать поданное им обращение; по поводу акта которого возбуждено конституционное производство, вправе признать заявленные в обращении требования полностью или частично либо возражать против них.

Конституционное производство полностью или частично может осуществляться в электронном формате, о чем выносится постановление. При таком формате акты Конституционного Суда и действия его должностных лиц, участников конституционного производства и лиц, привлекаемых при рассмотрении обращения, могут быть оформлены в форме электронного документа, удостоверенного посредством электронной цифровой подписи. При ведении конституционного производства в электронном формате его материалы формируются в электронное дело.

Конституционный Суд по обращению граждан рассматривает на соответствие Конституции Республики Казахстан нормативные

правовые акты Республики Казахстан, непосредственно затрагивающие их права и свободы, закрепленные Конституцией Республики Казахстан.

Обращение гражданина допустимо, если: оспариваемый закон или иной нормативный правовой акт применен судом либо непосредственно затрагивает права и свободы в конкретном деле с участием гражданина и по делу вынесен судебный акт, вступивший в законную силу;

Конституционный Суд вправе принять обращение гражданина к своему производству без апелляционного обжалования судебного акта, если официальное разъяснение оспариваемого нормативного правового акта, данное в нормативных постановлениях Верховного Суда Республики Казахстан, свидетельствует о том, что иное применение нормативного правового акта не предполагается и эти средства не могут предотвратить нарушение прав гражданина.

Обращение гражданина также допустимо, если предварительное обращение гражданина в суд не приведет к иному применению закона, непосредственно затрагивающего его права и свободы, закрепленные Конституцией Республики Казахстан, в конкретной ситуации ввиду императивности соответствующих положений закона.

Таким образом, Конституционный суд Республики Казахстан, является важным элементом механизма защиты прав и свобод гражданина, его деятельность направлена на обеспечение гарантий защиты прав от нарушений.

ЛИТЕРАТУРА

1 Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изменениями и дополнениями). <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>

2 Концепция проекта Конституционного закона Республики Казахстан «О Конституционном Суде Республики Казахстан». <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14094126>

3 Конституционный закон от 5 ноября 2022 года № 153-VII ЗРК «О Конституционном Суде Республики Казахстан». <https://adilet.zan.kz/rus/doc/Z2200000153>

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОСНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

РЫСМЕНДЕЕВ Б. Д.

Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына, г. Бишкек

В настоящее время местное самоуправление в Кыргызской Республике все более отчетливо становится неотъемлемой частью публичной власти. На протяжении последних 30 лет наблюдается сложный, многоэтапный процесс становления правовых, организационных, территориальных и финансово-экономических основ местного самоуправления. При этом особую актуальность приобретают проблемы, связанные с исследованием финансово-экономической основы местного самоуправления, в которой проявляются сущность местного самоуправления и та реальная роль, которую оно играет в решении основных вопросов общественного развития, в удовлетворении разнообразных интересов населения той или иной территории. Конституция КР 1993 года послужила важнейшим основанием становления нового института народовластия в Кыргызстане – местного самоуправления. Конституция КР не только признала институт местного самоуправления, но и закрепила в ст. 91 конституционный принцип самостоятельности местных сообществ в управлении делами местного значения. Данная норма нашла отражение и в действующей Конституции Кыргызской Республики от 11 апреля 2021 года (ст. 111) [1].

В данной связи необходимо отметить, что в Кыргызстане, за небольшим исключением, в вопросах развития местных сообществ органы местного самоуправления ориентируются не на собственные ресурсы и возможности, а продолжают занимать выжидательную позицию, подтверждением чему является тот факт, что только 20% от общего количества айылных аймаков являются недотационными, остальные 80% – дотационные, у которых недостаточно своих доходов для покрытия расходной части бюджетов [2]. Это означает, в частности, что из 22 вопросов местного значения, определенных законодательством, большая часть выполняется в ограниченном режиме, а некоторые не исполняются совсем.

Анализ деятельности местного самоуправления в Кыргызской Республике показывает, что несмотря на принятие множества нормативных актов по финансово-экономической деятельности, обеспечить финансовую самостоятельность местных органов власти до настоящего времени так и не удалось. На сегодняшний день органы местного самоуправления по-прежнему лишены реальной бюджетной самостоятельности, их доходы формируются не за счет собственных доходных источников, а путем перераспределения средств от регулирующих доходов и грантов. Такое положение крайне отрицательно сказывается на уровне жизни населения, проживающего на данной территории.

Одними из причин этому являются то, что в настоящее время становление системы местного самоуправления происходит достаточно медленно, сложно и противоречиво. С одной стороны, это определяется серьезной недооценкой значения и роли самодеятельности граждан, лишь начальным этапом формирования гражданского общества и недостаточностью социально-политической культуры населения и т.д. С другой – это связано с нерешенностью, в том числе и законодательно, многих вопросов организации и деятельности органов местного самоуправления. Все это вместе привело к несоответствию практики осуществления экономических функций местного самоуправления конституционным принципам, заложенным в основу этой сферы общественных отношений. Все эти вопросы, безусловно, требуют необходимости совершенствования действующего законодательства Кыргызской Республики.

Принцип признания и гарантированности местного самоуправления, закрепленный в Конституции КР, представляет собой одно из базовых явлений, обеспечивающих организацию и функционирование местного самоуправления в Кыргызской Республике. Местное самоуправление в научной литературе рассматривается как форма народовластия, социальный институт. По мнению В.А. Зозюлюка, с которым можно согласиться, это сложное социальное образование может быть исследовано как открытая социальная система, состоящая из структурных элементов – территориальных, организационно-правовых, материально-финансовых. В свою очередь, каждый из них представляет собой подсистему, состоящую из многих более простых элементов. Ставя перед собой задачу исследовать материально-финансовый блок развития местного самоуправления, важно не забывать

взаимосвязь и взаимообусловленность этого блока с другими подсистемами, факторами, потребностями населения, которое проживает на определенной территории и является субъектом местного самоуправления [3, с. 9].

Значение органов местного самоуправления определяется тем, что в повседневной жизни граждане сталкиваются именно с деятельностью этих органов, поскольку они оказывают решающее влияние на создание в соответствующей территориальной единице условий для жизнеобеспечения населения, хотя общее направление социально-экономической и политической деятельности определяется центральными органами государственной власти и управления. Большое значение имеет и то обстоятельство, что органы местного самоуправления, связанные организационным единством, имеют полномочия обладать и распоряжаться определенной собственностью, заключать сделки, распоряжаться местным бюджетом и т.д. Поэтому в условиях рыночной экономики необходимость широкого самоуправления на местах, как правило, поддерживается и защищается большинством населения любой страны.

Экономические ресурсы – это многогранное понятие, включающее в себя природные, трудовые, капитальные, финансовые и другие ресурсы, используемые в экономической деятельности. Таким образом, имущественные и финансовые ресурсы муниципального образования составляют экономическую основу местного самоуправления. Данный вывод, подтверждается Бюджетным кодексом Кыргызской Республики от 16 мая 2016 года № 59 [4], в котором указывается, что экономическую основу местного самоуправления составляют недвижимое и движимое муниципальное имущество, денежные средства органов местного самоуправления, ценные бумаги, природные ресурсы, находящиеся на данной территории, иные объекты гражданских прав, а также предприятия, организации и учреждения, осуществляющие деятельность на соответствующей территории.

Анализ деятельности местного самоуправления показал, что реальная самостоятельность и эффективность местного самоуправления зависит в первую очередь от наличия и объема материально-финансовых ресурсов, имеющихся в распоряжении муниципального образования. Эти материально-финансовые ресурсы и составляют финансово-экономическую основу местного самоуправления.

Исследование показало, что самостоятельность местного самоуправления гарантируется в первую очередь положениями Конституции КР, где определяется место и роль муниципальных образований в системе органов власти, финансирование местного самоуправления, делегирование государственных полномочий органам местного самоуправления, утверждение и контроль исполнения местных бюджетов, введение местных налогов и сборов и иные вопросы.

Анализ норм Конституции КР показывает, что конституционными гарантиями самостоятельности местного самоуправления выступают не только, нормы раздела 4 Конституции КР, но и другие нормы, содержащиеся в других разделах Конституции. Например, ст. 2 Конституции КР, где закрепляется, что «народ Кыргызстана осуществляет свою власть непосредственно на выборах и референдумах, а также через систему государственных органов и органов местного самоуправления...», ст.3 Конституции КР, где одним из принципов построения государственной власти указывается открытость и ответственность государственных органов, органов местного самоуправления перед народом и осуществления ими своих полномочий в интересах народа, а также на разграничение функций и полномочий государственных органов и органов местного самоуправления. Ст. 5 Конституции КР, где закрепляется, что «Государство, его органы, органы местного самоуправления и их должностные лица не могут выходить за рамки полномочий, определенных Конституцией и законами». Содержание данных норм означает отличие функций и полномочий органов местного самоуправления от государственных органов.

Практика показывает, что несмотря на большое количество источников поступления в местный бюджет, в настоящее время в Кыргызстане не решены вопросы усиления экономической заинтересованности органов местного самоуправления в увеличении налогового потенциала и росте собственных бюджетных доходов. По-прежнему большая часть доходной базы местных бюджетов зависит от средств, поступающих в порядке бюджетного регулирования.

Таким образом, основным вопросом укрепления местных финансов является расширение круга собственных источников формирования местных бюджетов.

Проблема формирования и исполнения местных бюджетов непосредственно связана с государственными гарантиями

обеспечения минимальной бюджетной обеспеченностью, т.е. минимальным уровнем денежных средств, необходимых органам местного самоуправления для предоставления минимальных государственных социальных стандартов в пределах их территории.

Законодательство КР сформулировало основные принципы построения бюджетной системы, в том числе компетенцию органов местного самоуправления в области регулирования межбюджетных отношений, процедуру бюджетного процесса, формирования доходной части и расходов местного бюджета, общие подходы к осуществлению контроля и ответственности за нарушение бюджетного законодательства. Как уже было отмечено выше, принятые за годы реформ законы не создали механизма гарантий местному самоуправлению финансовой самостоятельности и независимости, хотя все они провозглашают и гарантируют эти принципы.

Сегодня Кыргызстан в этом вопросе недалеко ушел от жестко централизованной системы, да и то в сторону дальнейшего ущемления прав местного самоуправления. Формирование доходной части местных бюджетов осуществлялось и продолжает осуществляться в основном не за счет собственных доходов, а путем отчисления от регулирующих доходов. И даже с учетом этого финансовых ресурсов местным бюджетам катастрофически не хватает и в доходной части местных бюджетов, несмотря на принятые законы, не снижался удельный вес средств, поступающих в виде финансовой помощи из республиканского бюджета.

Таким образом, законодательство нуждается в серьезнейшей переработке для того, чтобы к провозглашенным в нем правильным принципам были добавлены точные и ясные механизмы их реализации. На сегодняшний день, практика показывает, что помимо установленных видов делегированных государственных полномочий, органы местного самоуправления выполняют и другие дополнительные государственные полномочия, которые закреплены за ним отраслевыми законодательными актами, в результате чего значительные объемы собственных финансовых ресурсов местных бюджетов уходят на финансирование этих полномочий. Следствием этого является то, что вопросы местного значения остаются непрофинансированными, интересы населения, проживающего на этой территории, не разрешаются, идет неэффективное использование своих средств [5, с. 49]. Тем самым попрекаются нормы, принципы Конституции, наблюдается

грубейшее нарушение законодательства и прав граждан со стороны органов государственной власти. Принципы определены, но нет их практической реализации.

В целом, необходимо отметить, что в настоящее время преждевременно говорить о сложившемся местном самоуправлении в Кыргызстане. В каждом конкретном муниципальном образовании существуют специфические проблемы, тормозящие развитие местного самоуправления. Наиболее распространенными проблемами являются: отсутствие достаточной нормативно-правовой базы на уровне муниципальных образований; различные финансово-экономические, организационные, кадровые проблемы и др.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Конституция Кыргызской Республики от 11 апреля 2021 года // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213?cl=ru-ru>
- 2 Программа «По переходу Кыргызской Республики к устойчивому развитию на 2013–2017 годы», утвержденная Постановлением Правительства КР от 30 апреля 2013 г. № 218 // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/53067>
- 3 Зозулюк В.А. Государственно-правовое регулирование материально-финансового обеспечения местного самоуправления. Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. – М., 2002. – 190 с.
- 4 Бюджетный кодекс Кыргызской Республики от 16 мая 2016 года № 59 // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111338?cl=ru-ru>
- 5 Сыдыгалиева А.С. Финансово-правовое регулирование межбюджетных отношений в Кыргызской Республике. Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. – Б., 2012. – 189 с.

РОЛЬ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ОРГАНОВ КОНСТИТУЦИОННОГО КОНТРОЛЯ РОССИИ И КАЗАХСТАНА В РАЗВИТИИ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВА

ОСТАПОВИЧ И. Ю.

д.ю.н., профессор, кафедра «Конституционного права» Уральский государственный юридический университета имени В.Ф. Яковлева

Современный период развития Казахстана связан с обеспечением открытости власти для общества, по-новому определяются предназначение государственной власти, содержание функций

государства, принципы взаимоотношений государственных органов, общественных объединений и граждан. В системе правоприменения прослеживаются признаки инновационной деятельности. В России как государстве, находящемся на переходном этапе своего исторического развития, Конституционный Суд при решении любого спора о праве, пытаясь очертить правовое пространство возможного согласия, находит способ решения спора в рамках такого пространства. При этом Конституционный Суд РФ оценивает результаты сущностного правового принципа равенства с позиции конституционно-правового подхода и соотносит их с положениями Конституции как правового документа.

В Казахстане конституционная реформа 2022 года стала новым закономерным этапом на пути последовательного всестороннего преобразования общества и государства. В этой связи воссозданный Конституционный Суд, как приемник Конституционного Совета, в целях упрочения режима конституционной законности продолжает придерживаться реализации следующих предложений: изучение научно-экспертным сообществом вопросов конституционного патриотизма, конституционного мышления и культуры, конституционно-правового мировоззрения граждан в качестве одной из важных методологических предпосылок политико-правовой реформы.

Важный аспект, как отметил Президент Казахстана, то что «анализ поступающих в Конституционный суд жалоб показывает, что граждане имеют нарекания к отдельным положениям законов. Принятые по ним решения Конституционного суда доказывают обоснованность такой критики. По некоторым обращениям Конституционный суд вынес свои вердикты, и отдельные нормы законодательства признаны не соответствующими Основному закону. Это влечет существенные последствия для правоприменения, поскольку такие нормы применяться больше не могут, а основанные на них решения судов и других органов подлежат пересмотру. Наше законодательство должно быть приведено в полное соответствие с Конституцией. Определяющую роль в решении этой очень важной проблемы должен играть Парламент. Результаты такой работы позволят усилить систему защиты конституционных прав граждан»

Отмеченное будет способствовать реализации конституционных ценностей действующего права и правоприменительной практики.

Далее, объективным условием как самого существования права, так и его успешного применения, является непротиворечивость

закона и прежде всего – конституции. В то же время между отдельными нормативными правовыми актами могут существовать или возникать противоречия, или коллизии. Достаточно интересно и то обстоятельство, что полномочия, которыми наделены специализированные органы конституционного контроля, позволяют им в своих решениях оценивать степень согласованности проверяемого нормативного правового акта с иными актами, уже включенными в национальную систему права.

В связи с изложенным, одним из проблемных направлений воздействия органов конституционного контроля на систему права выступает ликвидация противоречий конституции принимаемых законов. При этом в современный период активизируется участие в указанном процессе не только органов конституционного контроля, но и институтов гражданского общества. Первые из них реализуют эту деятельность посредством принятия решения, вторые – посредством использования права на обращение в органы конституционного контроля.

В России и Казахстане органы конституционного контроля обеспечивают формирование конституционного единства практики судов общей и специальной юрисдикции. В Казахстане этому способствует законодательное признание решений специализированных органов конституционного контроля особыми нормативными актами. В России в связи с отсутствием «закона о законах», в котором возможно было бы закрепить фактический статус решений Конституционного Суда РФ, частично их влияние на единство судебной практики компенсируется наличием оснований пересмотра судебных решений в случае признания Судом закона не соответствующим Конституции РФ.

Кроме того, особую роль в конституционализации единства судебной практики играет и Верховный Суд РФ, который долгое время ориентировал суды на «прямое применение Конституции» в узком смысле – т.е. без учета позиций Конституционного Суда РФ. В 2013 году Верховный Суд на 20-летие Конституции сделал «подарок» Конституционному Суду РФ – в своём Постановлении Пленум Верховного Суда РФ дал более широкое понимание «прямого применения Конституции РФ», а именно: теперь суды должны применять Конституцию РФ в том понимании, которое раскрывается Конституционным Судом РФ. Следующая позитивная динамика со стороны Верховного Суда РФ прослеживается в Определении по делу № 307-КГ14 4737, где указано, что основанием

для пересмотра по новым обстоятельствам судебных актов по делу заявителя в связи с принятием акта Конституционным Судом РФ является не конкретный, принятый им судебный акт, то есть решение, под которым в юридической науке могут пониматься и решения, и постановления, и определения, а выявленный и сформулированный в конкретном судебном акте конституционно-правовой смысл нормы, который ранее в процессе правоприменения ей не придавался. По сути, Верховный Суд РФ указал нижестоящим судам о применении «нормативности» решения Конституционного Суда РФ как истинного конституционализованного источника, а главное, обозначил фактический статус определений Конституционного Суда РФ с позитивным содержанием.

Следующий элемент в деятельности специализированных органов конституционного контроля связан с необходимостью обеспечения качества законов, в понимании которых можно выделить два – первый ориентирован на качество закона с его способностью обеспечивать правовое регулирование сообразно тем целям, которые преследовал законодатель, устанавливая этот закон. Второй основывается на философском характере категории «качество», через которую можно определить эффективность создаваемых правовых норм.

Исходя из изложенного, воздействие органов конституционного контроля на развитие права осуществляется через оценку эффективности действующего правового регулирования в защите конституционных ценностей. Это выражается через установление соответствия такого регулирования конституционным положениям. Кроме того, в данном случае дается оценка риска нарушения конституционных прав и свобод граждан. В совокупности социальная обусловленность, правовая определенность, непротиворечивость и обеспечение качества законов характеризуют их эффективность.

Таким образом, развитие правовой системы России, и Казахстана через призму конституционного контроля может быть связано с процессом формирования научного, общественного и законодательного интереса к проблеме эффективности нормотворчества и правоприменения в целом. Кроме того, деятельность органов конституционного контроля России и Казахстана оказывает воздействие на унификацию механизма правоприменения, поскольку конституционализация законодательства и стабильность решений позволяют обеспечивать единство правоприменительной практики.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Зорькин В. Д. Конституционный Суд России: доктрина и практика. М. : Норма, 2017. С. 6–9.
- 2 Выступление Главы государства Касым-Жомарта Токаева на открытии первой сессии Парламента VIII созыва// <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-na-otkrytii-pervoy-sessii-parlamenta-viii-sozyva-292110> (дата обращения 29.03.2023).
- 3 Алексеев С. С. Проблемы теории права: в 2-х томах. Свердловск: ВЮЗИ, 1973. Т. 2. С. 137; Матузов Н.И. Коллизии в праве: причины, виды и способы их разрешения // Правоведение. 2000. № 5. С. 353
- 4 Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 11 февр. 2007 года № 5 // БВС РФ. 2007. № 3. С. 9–14.
- 5 Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 16 апр. 2013 года № 9 // БВС РФ. 2013. № 5. С. 2–7.
- 6 Определение Верховного Суда РФ от 21 апр. 2015 г. по делу № 307-КГ14-4737 [Электронный ресурс] // Доступ из СПС «КонсультантПлюс». Режим доступа: URL: <http://base.consultant.ru/> (дата обращения — 20.08.2017).
- 7 Поленина С.В. Качество закона и эффективность законодательства. М.: ИГиП РАН, 1993. С. 91.
- 8 Игнатенко В.В. Правовое качество законов об административных правонарушениях. Иркутск: ИГЭА, 1998. С. 31–34.

КРИМИНАЛИЗАЦИЯ И ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИЯ СЕМЕЙНО-БЫТОВОГО НАСИЛИЯ: ОБЗОР СОВРЕМЕННОГО УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

КОЛЕСНИКОВ Ю. Ю.

к.ю.н., ассоц. профессор, декан Факультета экономики и права
Торайгыров университет, г. Павлодар

Вопрос криминализации преступлений в сфере семейно-бытовых отношений сегодня является одним из наиболее актуальных в современном казахстанском обществе, настолько что выступая с обращением к народу Казахстана, Глава государства отметил, что домашнее насилие нельзя игнорировать.

«Бытовизация» преступности в Республике Казахстан стала одной из острейших проблем. Увеличивается количество преступлений, совершаемых в бытовой сфере, повышается уровень насилия, его проявления становятся все более агрессивными и зачастую необъяснимо жестокими. Криминальные деяния насильственной группы в структуре преступности составляют примерно 20 % всех преступлений, тяжкие – около 5–7 %.

Бытовая преступность приобретает новые черты. В частности, на современном этапе происходит увеличение тяжких преступлений против личности в так называемой маргинальной (социально-неустойчивой) среде. Появляются новые факторы, обуславливающие бытовые преступления, углубляется влияние прежних факторов, составляющих причинный комплекс преступлений данного вида (пьянство, незанятость, рецидив и др.). Ухудшается криминологическая и социальная характеристика виновных.

Статистические данные Генеральной прокуратуры Республики Казахстан свидетельствуют о том, что за последние 5 лет наблюдается рост в 2,3 раза преступности в сфере семейно-бытовых отношений. Больше всего уголовных правонарушений в семейно-бытовой сфере зарегистрировали в Восточно-Казахстанской области [СЛАЙД 2].

В связи с этим увеличилось число жертв которыми обычно становятся женщины, дети, пожилые члены семьи.

Среди насильственных уголовных правонарушений, совершаемых в сфере семейно-бытовых отношений, наиболее устойчивую и значительную часть составляют умышленное причинение тяжкого, средней тяжести вреда здоровью, убийство, изнасилование, развращение малолетних, угроза, вымогательство [СЛАЙД 3].

В 2020 году в связи с распространением пандемии COVID-19 во всем мире наблюдается ухудшение ситуации с правонарушениями в семейно-бытовой сфере. К сожалению, эта проблема коснулась и нашей страны - наблюдался рост семейно-бытовых преступлений на 21 %. В период самоизоляции к административной ответственности за противоправные деяния в сфере семейно-бытовых отношений было привлечено свыше 8 тыс. нарушителей, из которых почти половина привлечена к административному аресту.

Согласно статистическим данным мы видим, что основная проблема в том, что большинство случаев относят к административным, а не к уголовным правонарушениям. Поэтому

несмотря на позитивную статистическую динамику, реальная ситуация с семейным насилием в Казахстане плачевна.

Вот на [СЛАЙД 4] статистика за 2022 год в Павлодарской области.

Бытовые преступления – это реальность, отраженная в статистической отчетности органов внутренних дел. Однако в силу высокой степени латентности преступлений данного рода, реальность далека от статистики [СЛАЙД 5].

Среди наиболее распространенных причин латентности можно выделить следующие: «все равно ничего бы не помогло» (30,9 %); «не верили, что помогут»; «не хотели выносить сор из избы» (23,6%); «из-за боязни мести со стороны виновника конфликта (насильника)» (21,8 %); «из-за незначительности причиненного вреда» (10,7 %); «не хотели лишиться жилья, некуда было уйти от насильника» (7,3 %); «хотели отомстить обидчику самостоятельно» (5,7 %) [СЛАЙД 6].

Одной из основных причин роста числа совершаемых в последние годы уголовных правонарушений в семейно-бытовой сфере является несовершенство законодательства. После исключения из УК в 2017 году статьи 108, предусматривавшей ответственность за умышленное причинение легкого вреда здоровью, и статьи 109, предусматривавшей ответственность за побои, семейные дебоширы почувствовали послабление ответственности и наказания за указанные уголовные правонарушения и стали больше совершать уголовные правонарушения в сфере семейно-бытовых отношений. Меры административно-правового воздействия показали свою неэффективность [5].

Рост числа семейно-бытового насилия за прошедшие 3 года после исключения указанных статей свидетельствует об ошибочности декриминализации указанных выше деяний.

В связи с этим следовало бы предусмотреть уголовную ответственность за умышленное причинение легкого вреда здоровью и побои, вернув в УК статьи 108 и ст. 109 и предусмотрев в санкциях этих статей в качестве альтернативного наказания не арест, а лишение свободы. Применение к семейным дебоширам других менее строгих мер наказания, как штраф, исправительные работы не показало свою эффективность.

Вместе с тем, проблема семейно-бытовых преступлений показывает наличие ряда проблемных моментов, требующих решения: [СЛАЙД 7]

Не решена проблема межведомственного взаимодействия субъектов профилактики бытового насилия. Изучив материалы исследований в этой сфере с учетом мнения экспертов в этой области, мы пришли к выводу, что любой субъект профилактики бытового насилия работает один на один с фактом бытового насилия, не получая оперативной помощи от иных субъектов. Особое внимание обращаем на слабое взаимодействие между правоохранительными и судебными органами. В частности, в соответствии с пунктом 4) статьи 1 Закона «О профилактике бытового насилия» субъектами профилактики бытового насилия суды не указаны. Однако суды рассматривают дела о преступлениях, совершенных на бытовой почве и не всегда углубляются в рассмотрение и исследование бытовых и личных отношений между подсудимыми и потерпевшими, приведших к совершению преступления.

Между тем, выяснение этих обстоятельств может служить поводом для принятия судом соответствующих решений. Судам необходимо выяснять, совершал ли подсудимый насилие до привлечения его к уголовной ответственности, обращались ли пострадавшие с жалобами, в какие органы, была ли оказана им профилактическая помощь, насколько она оказалась эффективной, какие меры предупредительного характера были применены к виновнику и др.

Нередко дела о преступлениях, совершенных на почве бытовых отношений прекращаются в связи с примирением обвиняемого с потерпевшим. При применении части 2 статьи 67 УК суды должны принимать во внимание не только обстоятельства, позволяющие формально прекратить дело в связи с примирением, но и учитывать предшествующее поведение подсудимого. Закон в таких случаях право принятия решения предоставляет судам по своему усмотрению, вследствие чего суд вправе согласно части 2 статьи 67 УК принять решение о прекращении дела.

Нет возможности обеспечить безопасность жертвы бытового насилия: а) отсутствует возможность исключения контактов конфликтующих сторон путем задержания на достаточный срок бытового насильника; б) нет практической возможности помещения жертв насилия в приют; в) не работает ст.54 КРКоАП, позволяющая вынести запрет лицу, совершившему бытовое насилие, проживать в индивидуальном жилом доме, квартире или ином жилище с потерпевшим в случае наличия у этого лица другого жилища.

Суды необоснованно требуют справки врача нарколога и психиатра при рассмотрении дел об административных правонарушениях, а также проведения судебно-медицинских экспертиз. На проведение экспертиз требуется несколько дней, что дает возможность бытовому насильнику уйти от ответственности из-за примирения конфликтующих сторон или правонарушитель просто скрывается от правосудия. Также из-за этого трудно обеспечить безопасность жертвы бытового насилия, так как агрессор продолжает находиться на свободе.

Много времени (порой весь рабочий день) участковый инспектор полиции затрачивает на то, чтобы осудить бытового насильника или мелкого хулигана. Данную проблему можно решить следующим путем: с целью оперативного реагирования участкового инспектора полиции на факты бытового насилия увеличить его юрисдикционные полномочия по наложению административных взысканий по первым частям ст.73 и 434 КРКоАП. То есть, внести изменения и дополнения в ч.1 ст.ст. 73 и 434 КРКоАП, исключив из санкции этих статей административное взыскание в виде административного ареста. Наделить полномочиями участкового инспектора налагать самостоятельно административное наказание по ст.73 и 434 КРКоАП, то есть привести в соответствие 684 и 685 по изменению юрисдикционных полномочий суда и ОВД.

Кроме того, участковый инспектор после осуждения бытового хулигана вынужден возить его с собой до 18-20 часов вечера, так как судьи раньше не могут подготовить постановление, и это отнимает много служебного времени у сотрудников полиции, у которых при этом нет возможности реагировать на иные правонарушения. Пока нет постановления судьи об аресте, бытового хулигана не принимают в специальный приемник

Большой процент неуплаты штрафов правонарушителями в сфере семейно-бытовых отношений. Необходимо внести соответствующие изменения и дополнения в КРКоАП. По делам в сфере быта следует максимально снизить или отменить штрафы, так как конфликтующие стороны продолжают жить вместе, при уплате штрафов страдает семейный бюджет.

Правонарушители в сфере семейно-бытовых отношений отказываются от освидетельствования. В КРКоАП существует ответственность только водителей транспортных средств, которые отказываются проходить освидетельствование. Ранее существовали правовые основания принудительного освидетельствования

граждан в случаях пьянства и алкоголизма. В настоящее время нет практической возможности привлекать к административной ответственности по ст. 667 КРКоАП и проводить принудительное освидетельствование, что значительно затрудняет сотрудникам МПС осуществлять производство по делу об административном правонарушении. В КРКоАП следует ввести ответственность за отказ проходить медицинское освидетельствование для всех граждан или закрепить законодательно проведение принудительного освидетельствования.

Такие меры будут способствовать повышению эффективности противодействия уголовным правонарушениям, в том числе уголовным правонарушениям в сфере семейно-бытовых отношений.

Секция 1

*Қазақстанның конституциялық эволюциясы қоғамның
және мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатының
одан әрі дамуының негізі ретінде
Конституционная эволюция Казахстана как основа
дальнейшего развития общества и социально-
экономической политики государства*

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

АШИМОВ М.

магистр, Торайгыров университет, г. Павлодар

Государство представляет собой совокупность людей, соединившихся в одно целое под эгидой ими же установленного общего закона и создавших судебную инстанцию, правомочную улаживать конфликты между ними и наказывать преступников. От всех прочих форм коллективности (семей, господских владений) государство отличается тем, что лишь оно воплощает политическую власть, т.е. право во имя общественного блага создавать законы для регулирования и сохранения собственности, а также право применять силу общества для исполнения этих законов и защиты государства от нападения извне.

В связи с ростом уровня правосознания и правовой культуры, и особенно с происходящим в настоящее время резким изменением системы ценностей, усиливается нигилистическое отношение ко всей предшествующей истории государства, обретают все большее число сторонников идеи адекватности человеческих интересов и потребностей сущности, формам, функциям и принципам организации и деятельности государства.

Создание и использование категории «гражданское общество» исторически связано с попытками представить модель общественного устройства, воплощающую существующие на данный момент жизненные реалии и нуждающиеся в защите и продвижении ценности. При этом функционирование гражданского общества (или отдельных его элементов) на практике и развитие представлений о нем следует рассматривать как два разных процесса, находящихся, однако, в тесной взаимосвязи, поскольку само явление может

служить стартовой позицией для развития концепции, а отдельные положения концепции призваны и способны оказывать влияние на выбор путей развития общества и государства.

В рамках изучения практики и перспектив формирования гражданского общества необходимо учитывать исторический опыт различных государств, так как известно, что современное состояние демократических отношений, гражданской свободы и ответственности является продуктом того опыта, который сложился в предыдущие столетия развития государственности и гражданственности, что отражается также и в теоретических конструкциях, отражающих, но, кроме того, – и программирующих дальнейшую эволюцию гражданского общества.

Одним из ключевых вопросов, позволяющих выявить сущность и особенности гражданского общества, является вопрос о его соотношении с государством. Здесь нужно уточнить, что соответствующие представления менялись с течением времени [4, с. 525].

В эпоху Античного времени и Средних веков было характерно отождествление гражданского общества с государством, что находит отражение в научных трудах того времени, (в том числе Платона и Аристотеля). Такое положение вещей определялось уровнем развития экономических, социальных и политических отношений (примитивные формы разделения труда, начальный этап развития товарно-денежных отношений, проникновение публичного начала во многие сферы общественной жизни, предопределенность социального статуса индивида) [5, с. 4].

При этом отдельные элементы гражданского общества (такие, как институты частного права, в том числе собственности, семья как самостоятельная единица, решение вопросов на сходах граждан и т.д.) вполне могли существовать.

Интерес представляет также попытка проследить подходы к соответствующей конструкции мыслителей древнего Востока. В период Нового времени начинают проявляться различия между общественными и государственными институтами. Развитие товарно-денежных отношений, изменение индивидуальных и общественных психологии и идеологии привели к существенной трансформации общественных отношений и соответствующего изменения представлений о гражданском обществе. В это время термин «гражданское общество» начинает активно употребляться и ему придаются разные значения. В широком смысле он

характеризует конкретно-историческое состояние общества. В трудах мыслителей, различавших периоды естественного состояния и гражданского состояния, возникшего как результат общественного договора, гражданское общество рассматривается как политически организованное общество, которое противопоставляется догосударственному состоянию.

В узком смысле гражданское общество характеризует саморегулирующуюся общественную силу, отделенную от государства. Вклад в развитие идей гражданского общества был сделан многими мыслителями (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтескье, Ж. Ж. Руссо, Т. Пейн и др.), но особо следует выделить концепцию Г. Гегеля, не просто различавшего гражданское общество и политическое государство, но рассматривавшего первое как сферу реализации сугубо частных интересов отдельных индивидов, основанную на господстве частной собственности и формальном равенстве людей и потому раздираемую противоречиями, а второе – как идею разума, свободы и права [6, с. 4].

В Новейшее время речь идет об усилении влияния гражданского общества на политическую сферу общественной жизни и политизации его самого. В последние два-три десятилетия в наиболее развитых странах мира облик гражданского общества определяют самые разные социальные объединения. «Гражданское общество становится «испытательным полигоном» для самых разнообразных ценностей, норм, стилей и образов жизни, общественных проектов и практик; происходит усиление взаимозависимости государств и гражданского общества».

Одновременно происходят изменения и идеологических рамок гражданского общества – от классического либерализма, предполагающего минимизацию вмешательства государства в личную, экономическую и социальную жизнь индивидов, к более сбалансированным представлениям о необходимости для государства с помощью права «регулировать разные стороны жизнедеятельности граждан, создавать условия для активной деятельности гражданских институтов, стимулировать гармонизацию социальных отношений» [7, с. 11].

Однако, даже столь кратко представленный путь развития явления гражданского общества и соответствующих идейных установок свидетельствует, что на сегодняшний день сохраняется задача уточнения представлений о соотношении государства и гражданского общества, выстраивания модели взаимоотношений

между ними, выполнение которой тесно связано с разработкой понятия гражданского общества.

Общество является предметом изучения различных наук, исследующих его с разных точек зрения; тем не менее, существует определенное согласие в вопросе о том, что общество представляет собой реальность, объективирующую человеческие отношения в универсальную форму человеческой жизнедеятельности. Но при этом прилагательным «гражданский» могут быть обозначены различные явления. Например, термин «гражданский» используется как определение сферы частной, неподконтрольной государству, жизни людей. Или же – в качестве морально-этической оценки поведения человека как гражданина, сознательного и активного члена общества, подчиняющего свои интересы служению обществу, исполнению общественного долга.

С неоднозначностью понимания термина «гражданский» связано и множество аспектов гражданского общества. В отечественной литературе с некоторой долей условности выделяют следующие основные концепции гражданского общества [8, с. 14].

Либерально-демократическая концепция рассматривает в качестве высшей ценности гражданского общества свободу, а само это общество – как структуру, призванную защитить человека от государства. При таком подходе под гражданским обществом понимается система независимых от государства общественных институтов и отношений, которые призваны обеспечить условия для самореализации отдельных индивидов и коллективов, реализации частных интересов и потребностей.

Таким образом, гражданское общество – это новое состояние общества, основанное на развитых формах общественной самоорганизации и саморегуляции, на оптимальном сочетании публичных и частных интересов при определяющем значении последних и при безусловном признании в качестве высшей ценности такого общества человека, его прав и свобод. Кроме указанных базовых подходов, предопределяющих те или иные акценты при раскрытии категории «гражданское общество», в науке сформулированы определенные гипотезы, связанные с ее более детальным содержательным наполнением.

В действительности, анализируя различные позиции, раскрывающие содержание гражданского общества, следует обратить внимание на конструкции, до некоторой степени сужающие рамки этого явления. Здесь можно различать, по крайней

мере, два «направления» такого сужения. Одно из них касается степени охвата гражданским обществом граждан; соответственно, можно выделить подходы, пытающиеся учесть уровень сознания граждан и их способности (готовность) управлять общественными делами.

«При таком подходе гражданское общество выглядит как ядро общества, своеобразная его передовая часть». Однако этот подход не видится перспективным, поскольку предполагает своего рода расслоение граждан по принципу их отнесения к гражданскому обществу или отнесения от него, причем в отсутствие четких критериев для такого расслоения. Кроме того, в условиях системности исторически обусловленных общественных отношений и институтов, складывающихся в рамках гражданского общества и направленных на реализацию интересов и потребностей граждан в различных сферах жизнедеятельности (что подчеркивается практически всеми концепциями гражданского общества), по-видимому, затруднительно говорить о том, что какая-то часть граждан может оказаться исключена из этих отношений. Отдельные индивиды могут по-разному оценивать необходимость и полезность для себя участия в тех или иных сферах общественной жизни, однако выстраивание иерархии этих сфер по степени их важности с точки зрения функционирования гражданского общества не представляется ни желательным, ни возможным, особенно с учетом отсутствия непроницаемых границ между ними и сохранением потенциала для всех индивидов в любой момент прийти к участию в каждой из них.

Как справедливо отмечается в литературе, «в каждой сфере общественной жизни личность вырабатывает и реализует ту или иную стратегию гражданского участия»; «в силу многообразия и подвижности человеческих интересов и, соответственно, способности людей объединяться по самым разным поводам гражданское общество не представляет собой какой-либо четко очерченной, законченной конструкции».

Конечно, суммарно выводы о развитии гражданского общества могут быть сделаны на основе критериев, характеризующих развитие входящих в его структуру институтов и широту вовлеченности населения в соответствующую деятельность (причем здесь сложно избежать оценочных категорий), но ни из этого, ни из идеи динамичного развития гражданского общества не следует необходимость оперирования категорией «сознательности»

применительно к отдельным гражданам или выделения «передовой части» общества. Второе «направление» связано, скорее, со сферами обще. Во всяком случае риски такого подхода могут перевесить его преимущества [9, с. 20].

Собственно, гражданское общество при своем возникновении подразумевало задействование целого ряда новых демократических институтов, перечень которых расширился с течением времени. Совмещение идей гражданского общества, государства и демократического режима и придает соответствующим конструкциям дополнительный объем в современной политической жизни.

При всех уточнениях содержательного наполнения категории «гражданское общество», ключевым остается вопрос о регулирующем воздействии конституционного права, определяющем конфигурацию взаимоотношений между гражданским обществом и государством и о конкретных целях и формах этих взаимоотношений.

Государство, общество и личность выступают основными субъектами таких отношений и являются объектами конституционно-правового регулирования. Особая роль конституционного права заключается в закреплении статусов всех трех составляющих обозначенной триады – государства, общества, личности, в том числе – выражении соотношения современного государства и гражданского общества и определении «сферы ответственности» каждого из них за обеспечение свободы личности.

Ситуация осложняется тем, что многообразие отношений, составляющих социум, лишь частично подвержено правовому регулированию, в том числе конституционно-правовому. Значительная часть таких отношений составляет сферу саморегуляции общества – гражданское общество во всяком случае демонстрирует потенциал самостоятельного осуществления такой регуляции. Избыточное правовое регулирование ущемляет общественную свободу как основной принцип взаимоотношений государства и общества, непосредственно вытекающий из конституционной идеи народного суверенитета. Тем не менее, нормы конституционного права устанавливают различные статусные характеристики гражданского общества.

Прежде всего, конституции прямо или косвенно закрепляют тип социальной системы. Конституционная модель такого закрепления является воплощением определенной идеологической концепции, доктринального понимания сути конкретно-исторического

общественного строя, существующего в определенной стране на соответствующем этапе ее развития. При этом в конституции не всегда включена терминология, прямо определяющая идеологическую и политологическую сущность общественного строя. Однако, косвенно из конституционных норм, устанавливающих формы собственности, тип экономической системы, принципы организации власти и положения человека в обществе и государстве, правила политического участия гражданина во власти, вытекают статусные характеристики конкретного по месту и времени общества. Из этих статусных характеристик в первом приближении становятся понятны перспективы существования и развития гражданского общества. Кроме того, существуют и конституции, прямо использующие термин «гражданское общество».

В конституционном праве отражена структура общества, а также в большей или меньшей мере раскрывается конституционно-правовой статус ее отдельных элементов и институтов.

Очевидно, что общество нуждается в государстве. Вместе с тем есть пределы участия государства в делах общества. Их понимание связано с недопущением вмешательства в дела общества, нарушающего принципы народного суверенитета, демократического, правового государства. Общество по отношению к государству также выполняет определенные функции. Оно участвует в государственной власти, формируя государственные органы, посылая в них своих представителей, выступая с инициативами и изложением общественного мнения, принимая государственные решения путем референдума, используя институт «народного вето», проводя общественную экспертизу законов, других государственных решений и предпринимая иные действия. Общество призвано контролировать государство через свои структуры и институты, а разработанный конституционно-правовой и организационный механизм такого контроля должен обеспечивать стабильность демократического политического режима. Государство и общество связаны в конституционном праве категорией конституционного строя, которую при формально-юридическом подходе можно определить, как устройство общества и государства, отраженное в конституционно-правовых нормах.

Важно подчеркнуть, что конституционное государство и гражданское общество в их взаимоотношениях не являются антагонистами. Условия для развития государства и общества в описанном направлении должны создаваться в том числе правовыми

средствами. Роль конституционного права в этом процессе является основополагающей.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.). // <https://www.akorda.kz>
- 2 Послание Президента РК народу Казахстана «Стратегия Казахстана – 2050: новый политический курс состоявшегося государства» от 14 декабря 2012 года// <https://www.akorda.kz>
- 3 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 02 сентября 2019г// <https://www.akorda.kz>
- 4 Марченко М.Н. Правовое государство и гражданское общество (теоретико-правовое исследование). – М., 2015. С. 525–526.
- 5 Василенко И.В. Гражданское общество в современной России: теория становления, истоки формирования, современное состояние. – Волгоград, 2011. с. 4–5.
- 6 Орлова И.В. Теория гражданского общества: к истории вопроса // Философия и общество. 2006. № 2.
- 7 Тихомиров Ю.А. Гражданское общество в фокусе права // Журнал российского права. 2013. № 10.
- 8 Гостев А. Н., Демченко Т. С. Гражданское общество: контроль над деятельностью государства. – М., 2011. С. 14
- 9 Чигрина Е. В., Батянова Л. Н. Гражданская активность как фактор и условие институционализации структур гражданского общества // Гражданин и право. 2010. № 3

ЭКОНОМИКАЛЫҚ РЕЦЕССИЯ АЛДЫНДАҒЫ ФОНДАЛЫҚ НАРЫҚ

ИФАЛИЕВА Л. Н.

PhD., қауымд. профессор м.а., Х. Досмухамедов атындағы
Атырау университеті, Атырау қ.

ЖАҚСЫЛЫҚ Н. М.

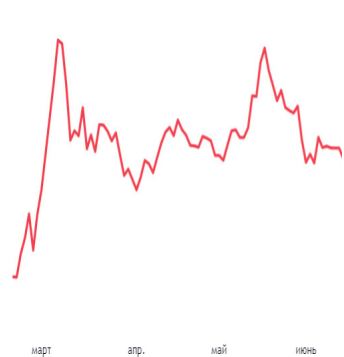
студент, 1 курс, «Саладағы менеджмент» мамандығы,
Х. Досмухамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ.

Зерттеліп отырған тақырып 2022 жылы гео-саяси қақтығыстардың кесірінен болған экономикалық қиыншылықтардың акциялар нарығына, және де жалпы қор нарығына әсері. Қалай екі ел

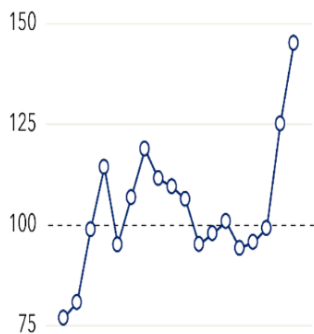
арасындағы соғыс әлемді рецессия алдына апарды, қалай соғыстың кесірінен гуманитарлық кризиске, азық-түлік дағдарысына, және де энергетикалық кризиске апарды. Осылардың барлығының халықаралық саудаға, жаһандану саясатына, экономикаға тигізген әсері туралы айтамын. Басында мен, осындай жағдай қалай туындағанын, себеп-салдарын, және де қандай нәтижеге алып келгенін айта кетіп, осы гео-саяси қақтығыс біздің елімізге тигізген әсерін айтамын. 2022 жылы әр-түрлі гео-саяси жағдайлардың кесірінен әлемдік экономика рецессияның алдында тұрды. Бірақ, соңынан, ретроспективті көзқараспен қарағанда, бүкіләлемдік рецессия болмаса да, көптеген мемлекеттерде инфляция қарқыны тез көтеріле бастады. Осының салдарынан мемлекеттердің орталық банктері пайыз мөлшерлемесі және де осы сияқты бюджет-салық саясатын қатал тұрғыда ұстана бастады. 24 ақпаннан бастап Ресей әскерлері Украина жеріне баса көктеп кіріп келгенінен бастап, өмір екіге бөлінгендей болды. Бір жағынан «Батыс» мемлекеттері, оның ішінде АҚШ, Еуроодақ және т.б., ал екінші жағынан Ресей Федерациясы. Соғыс бастала Батыс мемлекеттері Украинаны жақтап, Ресейге қарсы коллективті санкция жариялады. Ал Ресей осыған қарсы өзінің экономикалық тетігін пайдалана, санкция салған мемлекеттерге қарсы газдық-санкциясын салды. Сөйтіп, өзі әрең тұрған тепе-теңдік тығыз байланысты мемлекеттер өз бетінше қалды. Бұрын Ресейге импортпен келетін батыстық технологиялардан, ресей банктері халықаралық SWIFT-аударымдарынан және де көптеген т.б. халықаралық игіліктерсіз қалды. Ал батыстық мемлекеттер ресейдің арзан газсыз, мұнайсыз қалды. Осылай, Ресейден көптеген Батыстық компаниялар кете бастады. Әсіресе, Ресейге батыстық технологиялық компаниялары кеткені ауыр тиді. Сөйтіп, Ресей немесе өзінің ішкі нарығына ауысуы керек болды, немесе басқа мемлекеттерге басқа альтернативтік жол ретінде қарауы керек болды. Енді батыстық компаниялар кеткеннен кейін, РФ кеткен компаниялардың орнын жабу үшін, «паралельдік импорт» заңын шығарды. Және де ішкі нарықтық өнімдерді ұлғайтуының себебі болды. Ал батыс мемлекеттерінің ішінде Еуропа елдері РФ-на экономикалық жағдайынан тәуелді болғандықтан, қысқа-орта мерзімді зардап шекті. Әсіресе, осының ішінде, мұнай-газ саласының нарықтық бағалары өсуіне әкеп соқты. Осының бәрі Бүкіләлемдік энергетикалық кризистің және «азық-түлік дағдарысының» себебі болды. Ал енді, осы екі кризистің астында болған қор нарығына көшетін болсақ, «азық-

түлік дағдарысы» Ресей мен Украинадан келетін астық өнімдерінің бағасын үлкейтіп, ал барлық азық-түлік өнімдерінің бағасын 50% дейін көтеріп жіберді. Мысалы, тек қана нарықтағы бидайдың фьючерсының бағасы ақпанда 934,5-тен ең биік шыңы наурызда 1209-ға дейін барып, 29,37%-ға өскен.

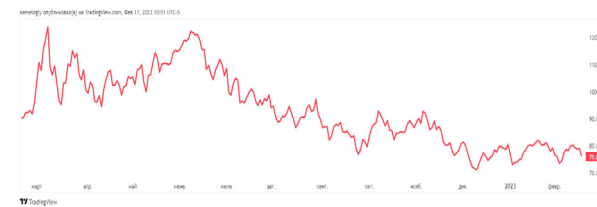
Сурет 1 – Бидай фьючерсы [1]

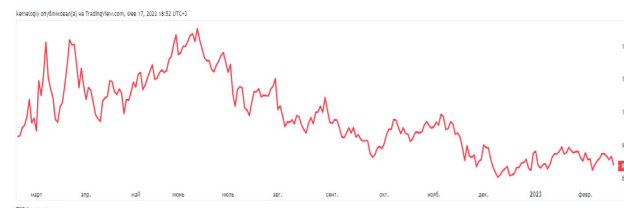
Сурет 2 – БҰҰ-ның Азық-түлік, ауыл шаруашылық статистикасы [2]

Ол бағалар неге өседі деген сұрақ болса, себебі, Ресей мен Украинадан келетін астық өнімдерінің жеткізілу линиясы ұзартылған немесе мүлдем жойылғандықтан, жеткізу шығыны үлкейеді де, бағалар көтеріледі. Ал Ресей мен Украинаның астық өнімдерінің әлемдік үлесі 2021 жылы, тиісінше 13,6 % мен 9,7 % құрады. [3]

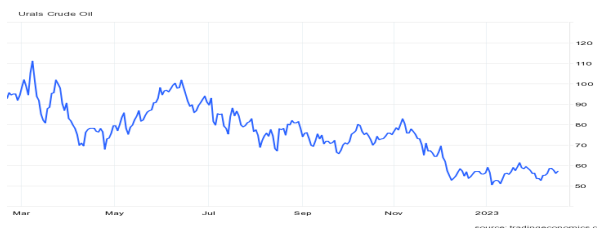
Ал энергетикалық сектордың ішінде мұнай бағалары: WTI мұнай фьючерсы ақпанда 92,81 доллардан, ең биік шыңы наурызда 123,70 доллар құрап, 33,28 %-ға дейін өсті. WTI мұнай фьючерсы жылдық көрсеткіш бойынша өте волатильдік тенденция көрсетіп, жыл соңына қарай 80,26 долларды құрады. Brent мұнай фьючерсы ақпанда 103,67 доллардан маусымға қарай 125 долларды құрады да, 20,57 %-ға өсті. Бірақ, жыл соңына қарай 87,46 доллармен сатылып жүрді. Тағы сондай сияқты ресейлік мұнай Urals бағасы 94,43 доллардан сәуірде 71,81 долларға дейін құлап, яғни – 23,95 % құрап, жыл соңына қарай 54,51 доллармен сатылып жүрді.

Сурет 3 – WTI мұнай фьючерсы

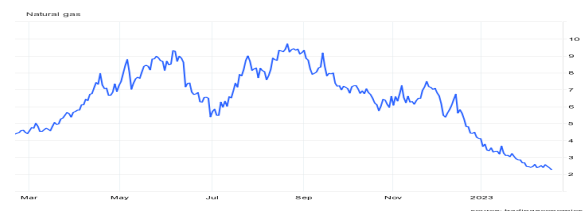

Сурет 4 – Brent мұнай фьючерсы

Сурет 5 – Urals мұнай фьючерсы

Газ секторында табиғи газға санкцияның кесірінен газды жеткізу линиялары тоқтатылғандықтан, сұраныс үлкейіп, баға жоғары көтерілді. Табиғи газ бағасы біресе көтеріліп, біресе төмендеп жүрді, алайда, жыл соңына қарай төмендеу тенденциясында болды.

Сурет 5 – Табиғи Газ фьючерсы [4]

Қалған басқа да шикізат материалдары 1 таблица көрсетілген:

Кесте 1

Тикер	Ақпандағы бағасы, 2022 ж, \$	Ең биік деңгейі, \$	Жыл соңындағы бағасы 2022 ж, \$	Жыл соңына дейінгі өзгеріс, %
Пропан	1,1986	1,6110	0,6286	-47,55
Бензин	2,8132	4,0931	2,2816	-18,89
Этанол	2,2124	2,8807	2,2148	+0,1
Уран	46,444	63,628	48,878	+5,24

Осы соғыстың энергетикалық секторға тигізген себебіне тоқталатын болсақ, әлемдегі екінші мұнай экспорттаушы мемлекет Ресейге санкция қойылғаннан кейін, санкция салған мемлекеттерге Ресейдің өзі мұнай мен газ сатып алуға тыйым салып, нарықтағы сұраныс пен ұсыныс қатынасы өзгерді. Ал Еуропа елдері бұрын экономикалық жағдайын диверсификацияламағандықтан, ресейлік арзан газсыз қалды.

Нәтижесінде, бұрынғы экономикалық қарым-қатынастық жойылып, батыс мемлекеттері газ тәуелділігінен арылу стратегиясын ұстанып, біріге бастады. Ал Ресей өзінің блицкриг-соғысы әлі күнге дейін жалғасып, соғысқа мемлекеттік бюджеттен көп бөліне, Еуропа елдері қойған мұнай бағасына шектен арзан (дисконтпен) сатылуы Ресей экономикасын қиындата түсті.

Ал енді осындай жағдайдағы Қазақстанның экономикасына келетін болсақ, онда Қазақстан көп әлем мемлекеттері сияқты өзіне энергетикалық қиыншылықты тікелей сезбесе де, инфляция қарқынын ауыр сезді. 2022 жыл бойынша инфляция қарқыны 20,3 %-ды құрады. Оның ішінде азық-түлік бағасы 25,3 %, азық-түлік емес өнімдер бағасы 19,4 %, ал ақылы қызметтер бағасы 14,1 % құрады [5]. Сонымен қоса, Ресейде мобилизация басталғаннан бастап, жылжымайтын мүлік нарығы қыркүйек айында алдыңғы жылмен салыстырғанда 21,8%-ға өсті [6]. Инфляция қарқынына қарсы Қазақстанның Ұлттық Банкі 2022 жылы пайыз мөлшерлемесін 5 рет көтерді. Жыл басындағы 9,75 %-дан, желтоқсандағы 16,75%-ке дейін өсірген. Бұның өзі ел ішіндегі экономикалық белсенділікті түсіріп, ЖІӨ алдыңғы жылға қарғанда 20 %-ға түсіріп жіберді. Ал, валюта нарығында 2022 жылы доллар/ теңге қатынасы өте волатильділік көрсеткіш көрсетті. Валюта нарығында 2022 жылда

ұлттық валюта бір долларға шаққанда 431,8 теңгеден 462,7 теңгеге дейін, немесе 7,15 %-ға әлсіреді. Рубльдің айырбас бағамына келетін болсақ, бір жыл ішінде ол бір рубль үшін 4,72 теңгеден 8,94 теңгеге дейін өте кең диапазонда ауытқып тұрды, ал бір жыл ішінде ол 11,4 %-ға нығайды.

Қорытындылай келе, 2022 жылы экономика жағынан қарағанда қиын кезендердің бірі болып табылады. Оның әсері келесі жылдары да өзінің жалғасын табады деп сенімдімін. Осындай қиындықтарды болашақта сезбес үшін, өткен жылдан сабақ алып, әлемдік нарықта мемлекеттер ішкі нарығын дамытуға, басқа мемлекеттерден тәуелді болмауға ат салысады деп ойлаймын.

ӘДЕБИЕТЕТЕР

1 TradingView.com сайты [Электрондық ресурc]. – <https://ru.tradingview.com/symbols/CBOT-ZW1%21/>

2 БҰҰ-ның сайты [Электрондық ресурc]. – <https://www.imf.org/ru/Blogs/Articles/2022/09/30/global-food-crisis-demands-support-for-people-open-trade-bigger-local-harvests>

3 Уикипедия сайты [Электрондық ресурc]. – https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD_%D0%BF%D0%BE_%D1%8D%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83_%D0%B8_%D0%B8%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83_%D0%BF%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8B

4 Tradingeconomics.com сайты [Электрондық ресурc] <https://tradingeconomics.com/commodity/natural-gas>

5 Finmarket ru сайты [Электрондық ресурc]. – <http://www.finmarket.ru/database/news/5873712#:~:text=FINMARKET.RU%20%2D%20%D0%98%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%8F%D1%86%D0%B8%D1%8F%20%D0%B2%20%D0%9A%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B5,%2D%20%D0%BD%D0%B0%2014%2C1%25>

6 Inform.kz сайты [Электрондық ресурc]. – https://www.inform.kz/ru/rynok-vedvizhimosti-v-rk-kak-izmenyatsya-ceny-na-zhile-v-2023-godu_a3998603#:~:text=%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%82%20%D1%86%D0%B5%D0%BD%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B6%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%B5%20%D0%B2,%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82%2D%D0%B0%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BB%D1%8C%202022%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0

ЦИФРОВОЙ ПРОФИЛЬ: НЕОБХОДИМЫЙ ОБЪЕМ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ И РИСКИ ДЛЯ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ

ЖЕТПИСОВ С. К.

д.ю.н., профессор, Торайгыров университет, г. Павлодар

2021 год, стал юбилейным для Казахстана, празднующим свою независимость. В тоже время, этот год являлся рубежным, когда подводились итоги и строились планы на новый период 10-летнего развития.

На IV заседании Национального совета общественного доверия, Президент Республики Казахстан К-Ж. Токаев, объявил о решении провозгласить 2021 год Годом 30-летия Независимости, подчеркнув, что одним из важнейших знаков под которым пройдет этот юбилейный год будет цифровизация [1].

Полагаем, что глава государства не случайно акцентировал свое внимание на процессах цифровизации, подчеркнув ее определяющее значение для нашей страны. Ведь одним из последних вызовов с которым столкнулся Казахстан, как и в принципе остальной мир в целом, стала пандемия коронавирусной инфекции COVID-19.

Пандемия, вызванная коронавирусом SARS-CoV-2, стала причиной изменения деятельности людей и привела к переоценке жизненных ценностей. В этой связи, данный этап движения современного общества к информационной открытости и всеобщей цифровизации, нуждается в осмыслении и понимании его последствий для дальнейшего развития.

Среди достижений на сегодняшний день: 99 % населения охвачено интернетом, более 90 % государственных услуг доступны онлайн, доля крупных и средних предприятий, использующих элементы Индустрии 4.0, составила 5 %, расширена инфокоммуникационная инфраструктура и тестируется мобильная связь следующего поколения 5G, доля электронной коммерции выросла с 2,7 % до 9,7 % в 2020 году, созданы цифровые фермы по обработке криптовалют, продолжается работа по созданию модельных фабрик и интеллектуальных месторождений.

Подготовку информационно-технологических кадров осуществляют 84 высших учебных заведения из 116. Ежегодно выделяются 8000–9000 образовательных грантов для подготовки

IT-специалистов. Количество выпущенных специалистов за 2018 – 2020 годы составляет 30 604 [2, с. 4].

Развитие цифровизации в сегодняшнем мире меняет все устоявшиеся ранее механизмы и принципы функционирования сфер экономики, государственного управления и общественной жизни.

Развитие информационных технологий ускоренными темпами, приводит к появлению возможности получать доступ и использовать различные базы данных всем субъектам информационных отношений.

Информационные технологии позволяют совершенствовать государственное управление в части оказания услуг гражданам. Например, открыв такие инновационные направления, как создание «электронного (бесконтактного) правительства», где услуги предоставляются автоматически без потребности их инициации людьми [3], а также формирование набора услуг по видам жизненных ситуаций.

Концепцией развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и цифровой сферы предусмотрено формирование «цифрового государственного управления», существенным элементом которого должны стать единые профили граждан.

Согласно данной концепции государство перейдет к архитектуре «вокруг человека», в которой для каждого гражданина будет создаваться единый профиль, аккумулирующий все данные о человеке.

Согласно концепции должна быть создана платформа идентификации, включающая в себя наряду с такими инструментами, как биометрическая идентификация и облачная квалифицированная электронная подпись, единые профили гражданина. Инфраструктура единого профиля будет представлять собой «платформу, обеспечивающую обмен информацией между государством и гражданами, с согласия гражданина».

Инфраструктура единого профиля создается в рамках эксперимента по повышению качества и связанности данных, содержащихся в государственных информационных ресурсах.

Надо отметить, что термин «единый профиль» гражданина не совсем точно отражает суть вводимых новелл, полагаю правильнее будет ввести в употребление «цифровой профиль», поскольку речь идет о наборе персональных данных человека, аккумулируемых в цифровом формате. Тем более данный термин уже используется в ряде стран (Россия, Узбекистан и др.). В мировой практике чаще встречаются такие названия, как: система электронной идентификации (Евросоюз), цифровой паспорт (США), цифровая

папка (Италия), уникальная идентификация гражданина (Индия), цифровая идентификация гражданина (Китай) [4, с. 1524].

Изложенное позволяет утверждать, что международный опыт не выработал единого термина для обозначения совокупности цифровой информации о гражданине, которая содержится в государственных информационных системах.

Однако, каждое государство, включая и Казахстан ускоренными темпами развивает процесс повсеместной цифровизации, и соответственно в связи с этим, все больше возникает потребность в конфиденциальности. Конфиденциальность (от лат. *Confidentia* - доверие) – необходимость предотвращения разглашения, утечки какой-либо информации [5, с. 10].

Режим «конфиденциальной информации», это логическое следствие ограничения доступа к информации, обусловленное необходимостью обеспечения баланса интересов личности, общества, государства.

Обязанность по хранению конфиденциальной информации в последнее время усложняется в условиях развития информационно-коммуникационных технологий.

Данная правовая обязанность включает в себя несколько действий, которые необходимо предпринимать для защиты конфиденциальной информации: предотвращение несанкционированного доступа к информации содержащей конфиденциальные сведения; своевременное обнаружение фактов несанкционированного доступа к конфиденциальным данным, если такой несанкционированный доступ не удалось предотвратить; минимизацию неблагоприятных последствий несанкционированного доступа к информации содержащей конфиденциальные сведения.

И основная часть конфиденциальной информации, циркулирующей сегодня в информационном пространстве и требующей адекватных мер защиты, являются персональные данные.

За последние годы в Казахстане, да и в других государствах достаточно остро стал вопрос обеспечения конфиденциальности персональных данных граждан.

Актуальность проблем защиты персональных данных наиболее обострилась с анонсированием Министерством цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности новости о переходе eGOV на платформу Сбербанка, когда в сентябре 2021 года был подписан меморандум о внедрении новой единой цифровой платформы, разработку которой хотела должна была вести

русская группа компаний «Сбер». Эта информация вызвала ажиотаж в обществе, многие казахстанцы, в том числе и эксперты в цифровой отрасли, высказались против такого решения.

Сегодня совершенствование методов автоматической обработки данных, формирование глобальных коммуникационных сетей, внедрения технологий электронного управления создают возможности сбора, обработки, компиляции и распространения информации с необычайной скоростью и невероятной точностью передачи. При таких условиях возникает серьезная угроза использования персональных данных граждан органами государственной власти и частными лицами вопреки интересам субъектов таких данных, а часто – и с целью нарушения их прав и законных интересов. Технические средства предоставляют широкие возможности для сбора, хранения и обработки существенных объемов социально значимых сведений в различных автоматизированных системах. Но именно эти системы, направленные на структурирование, хранение и поиск необходимой социально значимой информации, создали проблему утечки и иных форм незаконного доступа к персональным данным, что привело к необходимости обеспечения правовой защиты персональной информации [6, с. 50].

Один из резонансных случаев произошел 4 октября 2021 года, когда произошел масштабный сбой в работе популярных интернет-ресурсов (Facebook, Instagram и WhatsApp). И через день, интернет-издание Privacy Affairs сообщило о том, что данные 1,5 миллиарда пользователей Facebook выставили на продажу на черном рынке [7]. Как правило, в перечень данных, которые выставляются на продажу, включены наиболее важная информация о пользователях имя, дата рождения, номер телефона и e-mail.

Поэтому все государства, в том числе и Республика Казахстан на законодательном уровне создают механизм по обеспечению защиты персональных данных, используя для этого значительный спектр исполнительно-управленческих и организационно-технических мер.

Однако, масштабность растущей озабоченности вопросами правовой охраны и защиты персональных данных, требует своевременного научного обоснования для принятия соответствующих законодательных мер. Тем более что 2020 год, прошедший в условиях пандемии привел к растущей динамике латентности инцидентов информационной безопасности. По данным аналитического центра «InfoWatch», только за 2020 год, зарегистрировано 2 395 случаев утечки информации ограниченного

доступа [8], а сколько их произошло на самом деле, остается неизвестным. И только по прошествии определенного периода времени, специалисты узнают о подобных нарушениях, благодаря предложениям о продаже данных на рынке информации.

Человек, будучи частью социума, не может быть единственным и безусловным обладателем информации о самом себе. Информация о человеке неизбежно циркулирует в обществе, объективно существуя как в виде документов, так и в сознании других людей, а оборот его часто осуществляется независимо от воли индивида. В то же время, очевидно, что индивид должен иметь право быть осведомленным о том, какая информация о нем накапливается в обществе, и иметь право влиять на процесс ее накопления. Особую остроту этой проблеме придает широкое применение средств компьютерной техники в сфере обработки информационных ресурсов.

Можно привести множество сфер деятельности государства, где накапливаются, хранятся и используются персональные данные: здравоохранение, правосудие и деятельность правоохранительных органов, кредитно-финансовая сфера, средства массовой информации, образование, Интернет. С появлением современной торговли, банков, кредитования и страхования к государству присоединяется частные институты. Они также активно заинтересованы в информации о своих клиентах и потенциальных потребителях: от этого зависит их процветание и надежность заключенных ими договоров. Самым опасным и наиболее распространенным источником угроз для информации персонального характера, следует признать глобальную сеть Интернет.

Портал «Электронное правительство» - это самый масштабный проект Казахстана, содержащий огромное количество персональных данных практических всего населения. Вместе с тем, персональные данные на портале электронного правительства, не всегда защищены должным образом.

И вполне закономерно, возникает вопрос, а каковы шансы сохранить в тайне, информацию, составляющую персональные данные которые не желательно разглашать.

Изложенное дает основание утверждать, что проблема обеспечения конфиденциальности персональных данных имеет, двойственный характер. С одной стороны, персональные данные содержат информацию о частной жизни личности, и должны находиться в ограниченном доступе и под правовой охраной. С

другой, персональные данные, позволяют лицу реализовывать принадлежащие ему права и обязанности.

Тщательная правовая регламентация механизма обеспечения конфиденциальности персональных данных, хоть и является необходимым условием их правового оборота, тем не менее, несет в себе, определенные сложности. Процедура обеспечения конфиденциальности персональных данных, характеризуется организационно-техническими и финансово-экономическими расходами. Данная ситуация создает сложности для некоторых операторов персональных данных, которые не всегда должным образом исполняют предписания норм законодательства, в силу чрезмерной урегулированности.

Анализ национального законодательства Республики Казахстан, обнажает немаловажную сторону в механизме обеспечения конфиденциальности персональных данных, нуждающуюся в совершенствовании. Несмотря на то, что в Законе РК «О персональных данных и их защите», закреплено, что персональные данные ограниченного доступа являются конфиденциальными, порядок обеспечения конфиденциальности урегулирован поверхностно. В решении данного вопроса, примечателен опыт зарубежных стран, где подобные вопросы урегулированы законодательным актом. Принимая во внимание важность обеспечения защиты персональных данных, считаем целесообразным организационное и техническое регулирование осуществлять законом. Подзаконные нормативные правовые акты, слишком многочисленны, изменчивы и зачастую противоречивы. Кроме того, систематическая реорганизация органов исполнительной власти, не самым лучшим образом сказывается на качественной стороне, подзаконного нормотворчества.

Таким образом, законодательство, определяющее деятельность правоохранительных органов, требует приведения его в соответствие с демократическими принципами правового регулирования в этой сфере, прежде всего, путем выработки механизма недопущения существования в правоохранительных органах секретных баз персональных данных. Тайный характер обработки информации о лице в целях борьбы с преступностью входит в противоречие с принципом прозрачности, который является существенным для эффективной реализации права человека на персональные данные. Не зная о сборе персональных данных, лицо не может защитить свои права. Следовательно, необходима выработка правового механизма,

который позволит учесть интересы лица, чьи права ограничиваются. В частности, в международных актах по защите персональных данных говорится о контроле со стороны общественности (общества) через орган надзора за обработкой персональных данных, которая осуществляется правоохранительными органами. То есть не должно существовать тайных файлов или баз данных, которые неизвестны общественности. Все они должны быть легализованными и их использование должно регулироваться в законодательстве, доступном для общественности.

В целом, изложенное позволяет заключить, что Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите», хоть и устанавливает требования к порядку обеспечения конфиденциальности персональных данных, они носят общий характер и нуждаются в конкретизации. Помимо этого, ряд важных аспектов имеющих непосредственное отношение к обеспечению конфиденциальности персональных данных, не регламентирован.

ЛИТЕРАТУРА

1 Президент Касым-Жомарт Токаев принял участие в четвертом заседании Национального совета общественного доверия. https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/prezident-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-chetvertom-zasedanii-nacionalnogo-soveta-obshchestvennogo-doveriya

2 Цифровое государство. – Нур-султан, 2022. – 64 с.

3 Canning M. at all. Creating the government of the future [Электронный ресурс]. URL: <https://www2.deloitte.com/global/en/insights/industry/public-sector/government-of-the-future-evolution-change.html/#endnote-4> (дата обращения: 27.10.2022).

4 Долганова О.И., Васильева Е.В., Рябов Д.А. Цифровой профиль гражданина: необходимый и достаточный набор персональных данных // Вопросы инновационной экономики. – 2022. – Том 12. – № 3. – С. 1523-1540.

5 Брюхомицкий Ю.А. Безопасность информационных технологий. Ч.1. Учебное пособие. – Ростов на Дону, 2020. – 171 с.

6 Персональные данные в Республике Казахстан: проблемы обеспечения конфиденциальности в условиях цифровизации / Ерболатов Е.Е. и др. // Вестник Инновационного Евразийского университета. – 2020. - №3 (79). – С.49-58.

7 В работе Facebook, WhatsApp и Instagram произошёл сбой // https://forbes.kz/massmedia/v_rabote_facebook_whatsapp_i_instagram_proizoshel_sboy/

8 В мире пользовательская информация утекает умышленно // <https://www.infowatch.ru/company/presscenter/news/v-mire-polzovatelskaya-informatsiya-utekaet-umyshlenno>

АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ И ИСТОРИЮ РАЗВИТИЯ ЗАКОНОВ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КАЗАХСТАНЕ

МАДИНА А. Г.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ИБРАЕВ Н. Е.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

Что такое индивидуальное предпринимательство, кто является субъектом ИП и каковы условия функционирования индивидуального предпринимательства, читайте далее.

Индивидуальное предпринимательство Это деятельность граждан Казахстана, нацеленная на получение прибыли от своей собственности и реализуемая от их имени и под их ответственность. Другим физическим лицам запрещается реализовать индивидуальное предпринимательство.

Индивидуальное предпринимательство совершается в виде:

– Личного;

– Совместного предпринимательства.

Личное предпринимательство

Личное предпринимательство реализуется одним физическим лицом самостоятельно на базе имущества, принадлежащего ему на праве собственности, а также в силу другого права, допускающего использование и (или) распоряжение имуществом.

Совместное предпринимательство

Совместное предпринимательство выполняется группой физических лиц (индивидуальных предпринимателей) на базе имущества, принадлежащего им на праве общей собственности, а также в силу другого права, допускающего совместное использование и (или) распоряжение имуществом.

Индивидуальный предприниматель:

- Занимается предпринимательской деятельностью;
- Приобретает и реализует права и обязанности под своим именем.

Гражданин, кандас при совершении сделок, связанных с его предпринимательской деятельностью, должен оговаривать, что он функционирует в качестве индивидуального предпринимателя. Отсутствие такого указания не избавляет индивидуального предпринимателя от риска и ответственности, которые несет индивидуальный предприниматель по своим обязательствам.

При выполнении своей деятельности индивидуальный предприниматель вправе использовать персональные бланки деловой документации, печать, штампы, тексты которых должны со всей определенностью свидетельствовать о том, что вышеуказанное лицо является индивидуальным предпринимателем.

Индивидуальный предприниматель вправе использовать:

Индивидуальные бланки деловой документации

Печать

Штампы, тексты которых должны со всей определенностью свидетельствовать о том, что вышеуказанное лицо является индивидуальным предпринимателем.

Преимущества статуса индивидуального предпринимателя

Какими преимуществами статус индивидуального предпринимателя обладает по сравнению со статусом юридического лица?

Налоги

Индивидуальный предприниматель платит меньшее количество налогов и, в большинстве, случаев по более низким ставкам, чем юридическое лицо.

Бухгалтерский учет

Бухгалтерский учет индивидуального предпринимателя в случае применения патента и упрощенной декларации значительно проще бухгалтерского учета юридического лица. При работе по патенту он минимален. Данное преимущество позволяет индивидуальному предпринимателю вести бухгалтерский учет самостоятельно, не нанимая бухгалтера.

Процедура регистрации

Процедура регистрации индивидуального предпринимателя предельно проста и производится в одном месте – elicense.kz.

Изъяны статуса индивидуального предпринимателя

Основными проблемами предпринимательства являются преобладание сырьевого экспорта, низкая доля малого и среднего бизнеса в ВВП Казахстана, сравнительно неразвитый пласт предприятий, выпускающих продукцию с добавленной стоимостью. Доля продукции, выпускаемой субъектами малого и среднего бизнеса, в ВВП сохранилась на среднем уровне 15-16%. Следует отметить также факторы, тормозящие развитию предпринимательства: слабая информированность населения, высокие кредитные ставки для предпринимательства, административные барьеры и т.д.

Ответственность по обязательствам

Одним из таких «минусов» является то обстоятельство, что по обязательствам, связанным с предпринимательской деятельностью, индивидуальный предприниматель отвечает на всеобщих основаниях, т.е. всем принадлежащим ему имуществом (ст.20 Гражданского кодекса РК) [1]. Иными словами, если есть долги перед бюджетом, дилерами, подрядчиками и остальными кредиторами, то на основании судебного постановления личное имущество предпринимателя может быть описано и продано с целью списания этих долгов. Такая ответственность индивидуального предпринимателя является неограниченной [2].

Неспособность реорганизации

Индивидуальный предприниматель не может быть «реорганизован» в юридическое лицо.

Ограничения по найму сотрудников

Индивидуальный предприниматель, функционирующий по патенту, не вправе принимать на работу наёмных сотрудников.

Так же стоит отметить проблему банкротства предприятий в Казахстане. Банкротство - факт неспособности должника оплатить свои долги, а процедура - действия, направленные на удовлетворение требований кредиторов за счет имущества банкрота. В Казахстане не развита культура обращения к финансовым консультантам, поэтому многие аспекты банкротства остаются неясными. Процедура банкротства затяжная из-за сложностей с имущественным правом, государственными органами и наличием нереализованного имущества. Это долгий процесс, требующий не только материальных, но и моральных затрат.

Для избежания банкротства необходимо вести правильный финансовый учет, планировать расходы и доходы, следить за своей кредитной историей. Также стоит обращаться к финансовым консультантам, чтобы получить необходимую информацию и поддержку.

Однако, даже при правильном финансовом планировании банкротство может наступить по непредвиденным обстоятельствам, таким как экономический кризис, судебные разбирательства и т.д.

В случае наступления банкротства, необходимо соблюдать все требования закона и не пытаться скрыть имущество. Следует также учитывать, что процедура банкротства может занять много времени и энергии, и понести значительные финансовые потери.

Таким образом, важно не только знать о процедуре банкротства, но и следить за своими финансами, планировать свой бюджет и обращаться к финансовым консультантам в случае необходимости [3].

В заключение, проблемы предпринимательства в Республике Казахстан не являются неразрешимыми. Решение этих проблем требует комплексного подхода и усилий со стороны государства, бизнес-сообщества и общественности в целом. Необходимо проводить системную работу по совершенствованию законодательства, улучшению инфраструктуры и созданию условий для развития малого и среднего бизнеса. Это позволит устранить препятствия на пути предпринимательской деятельности и создать благоприятную экономическую среду для всех участников рынка. Кроме того, для устойчивого развития предпринимательства необходимо создание благоприятной правовой среды, в которой могут успешно функционировать бизнес-структуры. Развитие законодательства предпринимательства, направленного на защиту интересов бизнеса и облегчение его деятельности, является важным шагом на пути к достижению устойчивого экономического роста и повышения благосостояния населения в Республике Казахстана.

Казахстан, расположенный в Центральной Азии, в последние годы добился значительных успехов в разработке законов об индивидуальном предпринимательстве. Страна работает над созданием благоприятных условий для открытия и ведения бизнеса предпринимателями, особенно для частных лиц, и приняла различные меры для содействия росту сектора малых и средних предприятий.

Правовая база индивидуального предпринимательства в Казахстане претерпела ряд изменений с тех пор, как страна обрела независимость от Советского Союза в 1991 году. Первоначально правительство приняло ряд мер по приватизации государственных предприятий и поощрению предпринимательства. Они включали принятие Закона о предпринимательстве в 1991 году, который заложил основу для развития сектора малого и среднего бизнеса.

Со временем правительство продолжало совершенствовать и обновлять правовую базу для индивидуального предпринимательства. В 2003 году был принят Закон о государственной поддержке МСП, который предусматривал ряд мер поддержки малого и среднего бизнеса, включая налоговые льготы, доступ к кредитам и упрощенные процедуры регистрации [4].

В 2015 году правительство приняло новый Кодекс о предпринимательстве, который объединил и обновил различные законы и нормативные акты, регулирующие индивидуальное предпринимательство. Новый кодекс внес ряд существенных изменений, в том числе упрощение процедур регистрации для индивидуальных предпринимателей, расширение спектра видов деятельности, которые могут осуществляться индивидуальными предпринимателями, сокращение количество необходимых документов для регистрации и введение упрощенного налогового режима для малого бизнеса.

Более того, закон создал новый статус для индивидуальных предпринимателей под названием «частный предприниматель» или «индивидуальный предприниматель», который позволяет физическим лицам осуществлять предпринимательскую деятельность без создания юридического лица. Частные предприниматели могут заниматься любой законной предпринимательской деятельностью, нанимать сотрудников и получать финансовые и налоговые льготы.

Закон также ввел новые положения о налогах и выплатах по социальному обеспечению для индивидуальных предпринимателей. Налоговая система для индивидуальных предпринимателей была упрощена с фиксированной ставкой налога на доход в размере 5%. Кроме того, индивидуальным предпринимателям были предоставлены льготы по социальному обеспечению, такие как доступ к медицинскому обслуживанию, пенсионным взносам и пособиям по безработице.

Согласно новому кодексу, индивидуальные предприниматели могут регистрировать свой бизнес онлайн, что значительно сократило время и затраты, связанные с открытием бизнеса. Новый кодекс также упростил процесс получения разрешений и лицензий и ввел систему разрешения споров между предпринимателями и государственными органами.

В дополнение к этим правовым реформам правительство также ввело ряд других мер по поддержке индивидуального предпринимательства. Например, Фонд развития

предпринимательства «Даму» предоставляет услуги по финансированию и поддержке малого и среднего бизнеса, в то время как Национальная палата предпринимателей «Атамекен» предоставляет услуги по адвокации и поддержке бизнеса [5].

Одним из наиболее значительных изменений стало принятие программы «Дорожная карта бизнеса 2020», целью которой является оказание финансовой поддержки и другой помощи малому и среднему бизнесу. Программа предлагает финансирование стартапов, поддержку инновационных проектов и обучение предпринимателей, чтобы помочь им развить навыки и знания, необходимые для успеха в бизнесе [6].

В 2020 году Казахстан продолжил свои усилия по поддержке индивидуального предпринимательства путем внесения поправок в закон об индивидуальном предпринимательстве. Эти поправки были направлены на упрощение налоговых процедур, снижение налоговой нагрузки и стимулирование роста бизнеса.

Поправки ввели новый налоговый режим для индивидуальных предпринимателей, который позволяет им выбирать между уплатой фиксированной налоговой ставки или уплатой налогов, основанных на фактической прибыли. Это дает индивидуальным предпринимателям гибкость в выборе налоговой системы, которая соответствует потребностям их бизнеса и финансовому положению.

Кроме того, поправки расширили перечень видов предпринимательской деятельности, на которые распространяются упрощенные налоговые процедуры, такие как сельское хозяйство, рыболовство и розничная торговля. Это изменение направлено на то, чтобы побудить больше людей открывать бизнес в этих секторах и способствовать экономическому росту в сельских районах [7].

В 2022 году Казахстан продолжил свои усилия по улучшению бизнес-среды для индивидуального предпринимательства, введя новые меры по поддержке предпринимательства в сельских районах, которые традиционно недостаточно обслуживались правительственными инициативами. Правительство запустило новую программу поддержки малых и средних предприятий в сельской местности, предоставляя финансирование и другую поддержку для поощрения предпринимательства и создания рабочих мест [8].

В целом, разработка законов об индивидуальном предпринимательстве в Казахстане была прогрессивной, направленной на создание более благоприятных условий для малого и среднего бизнеса. Усилия правительства по упрощению

процедур регистрации, сокращению бюрократических барьеров и совершенствованию налоговых систем побудили все больше людей открывать собственный бизнес, что привело к экономическому росту и созданию рабочих мест в стране.

Несмотря на эти усилия, в Казахстане все еще существуют некоторые проблемы, с которыми сталкивается индивидуальное предпринимательство. Страна занимает относительно низкое место в международных рейтингах легкости ведения бизнеса, и существуют опасения по поводу коррупции, бюрократии и неадекватной инфраструктуры. Тем не менее, приверженность правительства поощрению предпринимательства и развитию благоприятной бизнес-среды свидетельствует о том, что в ближайшие годы в секторе малого и среднего бизнеса Казахстана существует значительный потенциал для роста.

В заключение следует отметить, что разработка законов об индивидуальном предпринимательстве в Казахстане стала важным фактором экономического развития страны. Правительство ввело ряд мер по поддержке предпринимателей и добилось значительного прогресса в создании благоприятной среды для малого и среднего бизнеса. Хотя в Казахстане все еще существуют некоторые проблемы, с которыми сталкивается индивидуальное предпринимательство, приверженность правительства этому сектору говорит о том, что в ближайшие годы существует значительный потенциал для роста и инноваций.

ЛИТЕРАТУРА

1 Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 апреля 2022 года № 250. Самарина В.П. Основы предпринимательства: учебное пособие / В.П. Самарина. - М.: Юрайт, 2017. – 168 с.

2 Набатников В.М. Организация предпринимательской деятельности / В.М. Набатников. - М.: Гамма, 2017. – 270 с.

3 Матросов Т.И. Проблемы предпринимательства / Т.И. Матросов. - М.: НОРМА, 2017. – 130 с.

4 Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2003 года N 1268.

5 Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК.

6 Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 марта 2015 года № 168.

7 Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2020 года № 397-VI ЗРК.

8 Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 апреля 2022 года № 250.

9 Чепуренко А.Ю. Проблемы индивидуальной предпринимательской деятельности в современной экономике / А.Ю. Чепуренко. – М. : Юстицинформ, 2017. – 145 с.

ТУЫНДЫЛАРҒА АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫ ҚОРҒАУДЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

ИСАБАЕВА З. Н.

№25 ЖОББМ, мұғалім, Павлодар қ.

НУРКИНА А. З.

студент, «Құқықтану» мамандығы,
Торайғыров университеті, Павлодар қ.

СЕРИКБАЕВА Д. К.

студент, «Менеджмент» мамандығы, СДУ, Алматы обл.

Зияткерлік меншік құқықтарын, авторлық құқықтарды, тиісті құқықтарды, өндіріс құпиялығын және дараландыру құралдарын қамтитын патенттік құқықты қамтиды. Жалпы, мұның бәрі шығармашылық жұмыс.

Зияткерлік меншік ұғымын қолдану шартты болып табылады, өйткені шығармашылық қызмет нәтижелерінің мазмұны болып табылатын меншіктен айырмашылығы, объект ретінде танылмаған ештеңе жоқ. Меншік құқығы мен зияткерлік меншік құқығы арасындағы айырмашылық меншік құқығының мазмұнын, авторлық құқықты және патенттік құқықтың мазмұнын сипаттай алмайды [1].

«Интеллектуалдық меншіктің» ұғымы 1967 ж. Стокгольмдегі Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымын бекіту туралы конвенцияда қарастырылған. 1967 жылғы Конвенцияның 2-бабына сәйкес зияткерлік меншікке әдеби, көркем және ғылыми шығармаларға; өртістердің орындаушылық қызметіне, дыбыс жазбаларына, радио және теледидар хабарларына; адам қызметінің барлық салаларындағы өнертабыстарға, ғылыми жаңалықтарға қатысты құқықтарды қамтиды; өнеркәсіптік үлгілерге; тауар таңбаларына, қызмет көрсету таңбаларына, фирмалық атауларға, коммерциялық таңбаларға, сондай-ақ өндірістік, ғылыми, әдеби және көркем салалардағы басқа да зияткерлік қызмет объектілері жатады [2].

Зияткерлік меншік құқықтарының негізгі ерекшелігі-бұл құқықтар аймақтан тыс жерлерде пайдаланылмайды, яғни шығарманы мемлекет аумағында жариялаған (немесе патенттеген) адамның осы мемлекеттің аумағында ғана қорғалатындығы. Басқа елдердегі өз құқықтарын мойындау үшін авторлар немесе өнертапқыштар кітапты басып шығару немесе тиісті шет елде жаңа патент алу арқылы өз құқықтарын қайта жариялауы керек. Айрықша құқықтардың сырттай әрекетін жеңудің бір жолы-осы салада әмбебап халықаралық шарттар жасасу.

Қазан сипатынан басқа зияткерлік меншік құқығының басқа да ерекшеліктері бар. Бұған: шектеулі қорғау мерзімі, арнайы қорғау процедурасы, ерекше авторлық құқықтардың бөлінбеуі және т. б.

Авторлық құқықты әдебиет, ғылым және өнер туындыларын пайдалану тәртібін реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы ретінде анықтауға болады. Авторлық құқық объектілері әдебиет, ғылым және өнер туындылары, компьютерлік бағдарламалар және деректер базасы болып табылады [3, 57 б.].

Авторлық құқық ұсынылатын техникалық, ұйымдастырушылық немесе өзге де міндеттердің идеяларына, тұжырымдамаларына, принциптеріне, әдістеріне, процестеріне, жүйелеріне, әдістеріне, шешімдеріне, жаңалықтарына, фактілеріне және бағдарламалау тілдеріне қолданылмайды.

Авторлық құқықтың объектісі бола алмайды:

– елдердің заңдары, басқа да нормативтік құқықтық нормалар, соттың шығарған актілері, халықаралық ұйымдардың ресми құжаттары және т.б. оның ішінде мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының шешімдері мен бұйрықтары;

– Мемлекеттік рәміздер (ту, елтаңба, ордендер, валюта және т. б.);

– ұлттық өнердің нәтижелері;

– ақпараттық хабарламалар (жаңалықтар, телешоулар және т.б.). байланысты хабарламалар).

Авторлық құқық саласындағы негізгі халықаралық көпжақты келісімдер-1967 жылы Стокгольмде және 1971 жылы Парижде қайта қаралған 1886 жылғы әдеби және көркем шығармаларды қорғау туралы Берн конвенциясы және Авторлық құқық туралы Дүниежүзілік конвенция 1952 жылғы Женевада жасалған және 1971 жылы Парижде өткен конференцияда толықтырылған танылады [4, 9 б.].

Берн конвенциясына негізінен материалдық және құқықтық нормалармен қорғалған шығармалар мен олардың авторларының

ережелері кіреді; қорғау шарттары; дәрістерді, жинақтарды, фольклорлық шығармаларды, кинофильмдерді, фотосуреттерді, аудиожазбаларды, радионы, телешоуларды және басқа заттарды қорғау ережелері; олардың нормаларына қарама-қайшы және т.б.

Берн конвенциясы өз қатысушылары үшін авторлық құқықтың бірқатар халықаралық принциптерін белгілейді:

1 Ұлттық режим ережесіне сәйкес келісімге мүше болып табылатын әрбір елдердің азаматтары мен қатысушыларына авторлық құқықтар тең дәрежеде беріледі. Келісім-шарт қолданылатын туындыларға қатысты кез-келген нәтиже, олар орналасқан елдердің актілеріне сай (ашық түрде жарияланады, орындалады және т.б.) жүргізіледі.

2 Тәуелсіздік принципі - әр елде шығарманы сақтау шыққан елін қоса алғанда, басқа елдерде сақталуымен байланысты емес. Ерекшелік-бұл заң шығарманың шыққан елінде мерзімі өткен туындыны қорғауды тоқтатуды қамтуы мүмкін.

3 Автоматты қорғау қағидаты-авторлық құқық қандай да бір алдын ала рәсімдерді (кіру түрін, шағымдар туралы ақпаратты арнайы ашуды, биліктің рұқсатын және т.б.) пайдалануды талап етпейді және материалдық нысаннан (Шартқа қатысушы елдердің азаматтары үшін) немесе бірінші жарияланымнан (осы елдерде жарияланған шетелдік авторлардың туындылары) автоматты түрде шығарылады. пайда түрінде.

4 авторлық презумпция-егер ешқандай дәлел болмаса, кітаптың мұқабасында аты немесе лақап аты көрсетілген адам автор болып саналады. Келісімшартта авторлықтың анықтамасы жоқ, сондықтан кейбір шығармалардың авторлығы туралы ұғымдар әртүрлі болуы мүмкін [4].

Қорғау мәселелерін анықтау кезінде аймақтық принцип қолданылады, оған сәйкес жұмыс шыққан елге, яғни ол алғаш жарияланған Елге артықшылық беріледі. Авторлық құқықты қорғаудың ең ұзақ мерзімі-автордың өмірі мен өлімінен кейін 50 жыл. Мұндай аудармаларға, фотосуреттерге, фильмдерге және авторлық құқықтың басқа да объектілеріне құқықтарды қорғау мерзімдері қысқартылған. Алайда, мүше мемлекеттер неғұрлым ұзақ мерзімге құқылы. Осындай мерзімдермен келіспеген жағдайда даулы жұмыс алғаш жарияланған елдің құқығы қолданылады.

Дүниежүзілік авторлық құқық Конвенциясының Берн конвенциясынан айырмашылығы, ол ұлттық авторлық құқықтарға және материалдық нормаларға көбірек сілтеме жасайды.

Әлемдік Конвенцияға сәйкес бірде-бір қатысушы мемлекет осы санаттағы туындыны ол алғаш жарияланған мемлекеттің заңнамасында белгіленген неғұрлым ұзақ уақыт кезеңі ішінде сақтауға жауапты болмайды, бірақ ол автордың өмір сүру мерзімін және ол қайтыс болғаннан кейін 25 жылды қамтитын мерзімнен қысқа болмайды.

Қазақстан Республикасындағы авторлық құқықты құқықтық реттеуге қатысты мәселелер Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 10 маусымдағы заңы көрініс тапты. Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің (ерекше бөлім) 50 тарауы авторлық құқыққа арналған, осындай жалпы ережелерге негізделген объектілер, субъектілер, олардың өкілеттіктері, автор құқықтарының қолданылу мерзімдері және т. б. қарастырылған [5, 10 б.].

50-тараудың нормалары осы саладағы халықаралық-құқықтық реттеу үрдістерін, атап айтқанда, ДЗМҰ-ның 1996 жылғы Авторлық құқық туралы шартында және авторлық құқық мәселелері жөніндегі ЕО Директиваларында көрініс тапқан үрдістерді ескереді.

Авторлық құқықты қорғаумен қатар, орындаушылардың, фонограмма жасаушылардың, эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарының құқықтары түсінілетін сабақтас құқықтарды қорғаудың да маңызы зор [3, 57 б.].

Суретшілердің, режиссерлердің, дирижерлердің сөйлеген сөздерінің, фонограммалардың, бейнежазбалардың, деректер базасы бар хабарламалардың, ғылым, әдебиет немесе өнер туындыларының қоғамдық игілікке көшкеннен кейін алғаш жарияланған нәтижелері тиісті құқықтардың объектілері болып табылады.

Тиісті құқықтар саласындағы халықаралық-құқықтық бірлестік бірқатар шарттар арқылы жүзеге асырылады. Суретшілердің, музыкалық продюсерлердің және баспа ұйымдарының мүдделерін қорғау туралы 1961 жылғы Халықаралық (Рим) конвенция елдің заңнамасында қарастырылған ұлттық режим принципіне негізделген, оны қорғау қажет. Бұл оны тиісті құқықтарды қорғаудың ең тиімді әдісі етеді. Шартта қайтару жоқ. Тиісті құқықтарды қорғаудың ең аз мерзімі-20 жыл, бірақ қатысушы елдер қорғаудың ұзақ мерзімдерін белгілеуге құқылы [4].

Фонограмма жасаушылардың мүдделерін олардың фонограммаларын заңсыз көбейтуден қорғау туралы 1971 жылғы Женева конвенциясы қабылданды, ерекше режим аясында

фонограмма жасаушыларға монополияға қарсы заңнама мен қылмыстық-құқықтық қорғау үшін Рим конвенциясын едәуір жанартылды және толықтырылды. Женева конвенциясына қатысушы бірқатар мемлекеттер осы салада ұлттық режим беруден бас тартты. Қолданылатын құқықты таңдау санаты фонограмма жасаушы мемлекеттің заңнамасы болып табылады [5, 10 б.].

1974 жылы спутниктер тарататын теледидар мен радио бағдарламаларын беретін сигналдарды қорғау туралы Брюссель конвенциясы қабылданды. Конвенцияның мақсаты спутниктік байланысты пайдалануға, сондай-ақ авторлар мен тиісті құқықтарға қатысушылардың құқықтарын қорғауға ықпал ететін халықаралық құқықтық жүйені әзірлеу болып табылады. «Зияткерлік қарақшылық» актілерін жасағаны үшін алдын алу, болдырмау және жазалау қағидаларын қатысушы елдер ұлттық деңгейде белгілейді.

ДЗМҰ-ның 1996 жылғы өнімділік және фонограмма туралы келісімі тек суретшілер мен фонограмма жасаушыларға қолданылады. Мұндай құқықтарды қорғаудың соңғы мерзімі-50 жыл. Шарт ұлттық режим принципіне негізделген.

Әдеби және көркем шығармаларды қорғау туралы 1886 жылғы Берн конвенциясы авторлық құқық саласындағы алғашқы және маңызды халықаралық келісім болды. Қазіргі уақытта оны Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымы (ДЗМҰ) басқарады. ДЗМҰ-зияткерлік меншік саласындағы бірқатар маңызды халықаралық шарттарды басқарумен айналысатын халықаралық ұйым. 1974 жылдан бастап БҰҰ-ның шығармашылық және зияткерлік меншікке маманданған мекемесі ретінде жұмыс істейді [6, 46–53 б.].

Берн конвенциясының алғашқы қатысушылары Франция, Ұлыбритания, Германия, Испания, Бельгия, Швейцария және Тунис болды.

XX-XXI ғасырлар бойы коммерциялық өндіріс және зияткерлік меншікті лицензиялау саласында АҚШ мемлекеті Шартқа 1989 жылы енді ғана қосылды. Қытай 1992 жылы оның мүшесі болды. Ресей Федерациясы 1992 жылы 13 наурызда ұйымға мүше болды және былай деп ескертті: «күшіне енген күні Берн конвенциясы Ресей Федерациясының аумағында қоғамдық игілікте жұмыс істеуге жатпайды».

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Беликова, Е.А. Тенденции использования интеллектуальной собственности в международной торговле [Электронный ресурс] / Е. А. Беликова.

2 Мәтін Берн конвенциясы «Әдеби және көркем туындыларды қорғау туралы» 1886 жылғы.

3 Всемирная организация интеллектуальной собственности. Обзор деятельности // Научн. и техн. библ-ки. - 2001. - № 6. - С. 57-63

4 Всемирная организация интеллектуальной собственности [Электронный ресурс] / Словари и энциклопедии на Академике

5 Ушаков, В. Основные направления развития международной охраны интеллектуальной собственности -- точка зрения ВОИС / В. Ушаков // Интеллектуальна власність. - 2002. - № 10. - С. 10-16

6 Фельцина, С. Директива ЕС о защите прав интеллектуальной собственности / С. Фельцина, И. Антипина // Интеллектуальна власність. - 2006. - № 5. - С. 46-53.

О РЕФОРМИРОВАНИИ КОНСТИТУЦИОННОГО СОВЕТА В КОНСТИТУЦИОННЫЙ СУД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН. КАКОВЫ ПЛЮСЫ?

КАЗБЕКОВА А. А.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ЖАМУЛДИНОВ В. Н.

к.ю.н., ассоц. профессор, Торайгыров университет, г. Павлодар

БУРАКОВ А. О.

магистрант, Торайгыров университет, г. Павлодар

Как видно из названия, в статье будут затронуты изменения, внесенные в конституцию 5 июня 2022 года, на основании решения Республиканского референдума, одним из которых является Конституционный суд страны.

А поэтому поводом к написанию статьи, стала очередная конституционная реформа, в результате которой по итогам референдума от 5 июня 2022 года в Казахстане был восстановлен Конституционный суд.

Как известно, Конституционный суд в Республике Казахстан был учрежден еще Конституцией 1993 года, согласно статье 95 Основного закона страны, «Судебная власть в Республике

Казахстан принадлежит Конституционному суду, Верховному суду, Высшему арбитражному суду и нижестоящим судам, учреждаемым законом. При этом сделан акцент, что, впервые созданный Конституционный суд является высшим органом судебной власти по защите Конституции Республики Казахстан» [1]. Конституционный Суд Республики Казахстан- это государственный орган, задачей которого является защита Основного закона государства, способствующего его верховенству на всей территории Республики Казахстан.

Краткий экскурс в историю отечественного конституционного суда. 33 года назад, а именно в 1989 году, была сделана первая попытка учреждения института конституционного надзора в Казахстане, что само по себе было новшеством в то далекое время. А поэтому были предложены рекомендации и изменения в тогдашнюю Конституцию еще Казахской ССР 1978 года, что само по себе и предопределяло учреждение, так называемого «Комитета конституционного надзора». Но к сожалению, создание как такового, по различным причинам не состоялось. Вместе с тем отметим, что орган конституционного надзора был учрежден только лишь после объявления суверенитета Казахстана.

Отметим период:1992–1995 годы, которые весьма значимы с точки зрения истории обсуждаемого органа конституционного надзора.

Отметим что, 16 декабря 1991 года конституционным законом Республики «О Государственной независимости Республики Казахстан» высшим органом судебной защиты Конституции устанавливался Конституционный суд Республики Казахстан. Попутно заметим, что свою работу суд начал только лишь в 1992 году, после принятия законов «О Конституционном Суде Республики Казахстан» (6 июня 1992 года) и «О конституционном судопроизводстве», и избраны председатель и десять судей Конституционного Суда.

Немало важно, то что в Конституционный суд было назначено 11 человек, в это число входили также председатель и десять судей. Как уже было отмечено выше, данный состав суда работал в 1992–1995 годах.

Весьма примечательно, что первым (в истории) председателем Конституционного суда стал известный юрист, конституционалист, уважаемый в научном юридическом сообществе в стране и в

мире, академик Национальной академии наук Казахстана Мурат Баймаханов.

Несмотря на короткий срок, чуть более 3 лет (3 года, 2 месяца, 24 дня), все же отметим, что одним из известных и оставшихся в истории, решений Конституционного суда было решение по индивидуальной жалобе о неравномерной нарезке избирательных округов, что послужило признанию незаконными ранее состоявшиеся парламентские выборы 1994 года, что способствовало роспуску Верховного Совета президентом. Любопытно что, сохранились архивные данные о том, что Конституционный суд Казахстана за три, с небольшим года работы, завершил производством всего лишь чуть больше десятка (11) дел. Это конечно, интересный результат и его можно отнести, к какому то смысле к ничего неделанию, но видимо это все же издержки вновь созданного органа, отсутствия какого либо опыта и преемственности, а потому что надо было считаться с массой формальных и неформальных бюрократических особенностей.

Конституционный Совет в данный период(1995–2022) не существовал. И как следствие, 30 августа 1995 года, в соответствии с принятой на конституционном референдуме Конституцией Республики Казахстан 1995 года, был учрежден новый орган конституционного надзора – Конституционный совет Республики Казахстан, в связи с чем Конституционный суд Республики Казахстан прекратил своё существование в конце 1995 года [2].

Однако стоит заметить, что вышеназванный Суд просуществовал сравнительно короткое время и по итогам референдума от 30 августа 1995 года, была принята уже вторая конституция Республики Казахстан за сравнительно короткий период суверенитета: и в результате, уже в тексте Основного закона мы не обнаружили данного субъекта права, а вместо него был учрежден Конституционный совет [3].

В разделе 6, «Назарбаевской конституции» под названием «Конституционный совет», в статье 71, было указано, что данный совет состоит из 7 членов. Отметим, что пожизненными членами Совета являются по праву экс-Президенты Республики. Согласно пункту 6 вышеназванной статьи организация и деятельность Конституционного Совета регулируются конституционным законом.

В ныне же, действующей Конституции, раздел 6 был изменен, согласно поправкам от 8 июня 2022года, на «Конституционный суд».

Анализ статьи 71, в новой редакции показывает, что помимо председателя, также вводится должность заместителя председателя,

вместе с тем произошло увеличение количества членов, ныне именуемых судьями, что собственно и логично, до 11 человек. Стоит отметить, что появилось ограничение на один срок, составляющий восемь лет. Назначение председателя происходит не только Президентом, но и требуют согласия Парламента. По смыслу статьи 71, в новой редакции, экс-Президент не упоминается, как «пожизненный член» данного органа, то есть на практике, отныне не может быть бессрочных, равно пожизненных должностей в качестве судьи Конституционного суда.

Стоит еще раз отметить, что в Конституционный Совет ранее имел право обратиться только суд! Другие субъекты права и граждане, вообще нигде не упоминались и не имели такой возможности.

По итогам референдума, в статью 72, была добавлена возможность обращения граждан Республики Казахстан, а также Генерального Прокурора и Уполномоченного по правам человека Республики Казахстан. На наш взгляд, это изменение способствует реализации прав и свобод граждан, в случае их нарушения, которые к сожалению, все еще имеют место быть.

Вполне логично, что в обновленной редакции Конституции, отдельно, а именно, в статье 72, были прописаны полномочия Конституционного суда. По пути отметим, следующую особенность: теперь этот правоохранительный орган может рассматривать не только обращения Президента и судов, но такое право на обращение получили граждане страны, а также Генеральная прокуратура и Уполномоченный по правам человека. На наш взгляд, такая новелла есть существенный шаг вперед, в части защиты прав граждан Республики Казахстан. А в появившейся новой, отдельной статье, 83-1, выделена неприкосновенность Уполномоченного по правам человека при осуществлении им своих должностных обязанностей, что тоже несет в себе положительный эффект и на наш взгляд, будет способствовать более полнокровной правозащитной деятельности.

Как известно, Конституционный суд начнет свою работу с 1 января 2023 года [4]. А пока идет подготовительная работа и прежде всего, на очереди, выдвижение кандидатов на должности судей Конституционного суда. И в этой части, также звучат самые разнообразные предложения, от ограничения по возрасту, по специализации (специалисты в области конституционного права). Безусловно, такие предложения имеют право на свое существование, но мы придерживаемся мнения о соблюдении баланса, начиная от

некоторой преемственности и наличия специалистов в различных сферах права.

Прогноз дело неблагоприятное, но предвидим некоторые сложности в организации работы Конституционного суда: вероятен наплыв большого количества заявлений и обращений граждан, от того же Уполномоченного по правам человека (что было бы желательно), чего не скажешь об «оке государевом» (новая задача потребует новых взглядов, подходов, а практики, как таковой не имеется) [5].

Подытоживая сказанное, мы выражаем надежду, что Конституционный суд сможет стать необходимым инструментом, и самое главное, мы надеемся, что он будет действительно независимым и суверенным, а значит, позволяющим гражданам нашей страны защищать свои права и свободы, предусмотренной конституцией, как это и стало в развитых демократических странах.

ЛИТЕРАТУРА

1 Верховный Совет Республики Казахстан от 28 января 1993 года. // Утратила силу в связи с принятием новой конституции 30 августа 1995 г., см. Указ Президента от 6 сентября 1995 г. N 2454. / [Электронный ресурс] – URL: <https://online.zakon.kz> [дата обращения: 10.10.2022]

2 Конституционный Суд России. – Справочник / Составители: М. С. Балутенко, Г. В. Белонучкин, К. А. Катанян. Под общей редакцией К. А. Катаняна – Издание второе. – М.: Информационно-экспертная группа «Панорама», 1997–384 с.

3 Конституция Республики Казахстан. Конституция принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. // Издательство «Юрист», – Алматы. – 2012. – 44 с.

4 Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Конституцию Республики Казахстан» от 8 июня 2022 года (принят на республиканском референдуме 5 июня 2022 года (официальное сообщение об итогах республиканского референдума опубликовано в газете «Егемен Қазақстан» от 08.06.2022 г., № 107 (30336), «Казахстанская правда» от 08.06.2022 г., № 107 (29734). / [Электронный ресурс] – URL: <https://online.zakon.kz> [дата обращения: 10.10.2022]

5 Бержанова И. Конституционный суд: риски и ожидания// Казахстанская правда// - 243 (27517). - 2022.

КАЗАХСКОЕ ХАНСТВО

КАЙЫРБЕК Б.С.

I курс, магистрант, Торайгыров университет, г. Павлодар

Как известно, прадедом основателей Казахского ханства Керей и Джанибека был Урус, хан Золотой Орды, который погиб в войне с Токтамысом и его сыновьями. Некоторые исследователи считают, что этот Урус-хан был потомком Тукай-Тимура. Видимо, поэтому в известной исторической трилогии И. Есенберлина говорится, что правнуки Урус-хана Керей и Джанибек являлись потомками Тукай-Тимура [1, с. 12]. Однако Урус-хан в действительности был потомком Орда-Ежена. Об этом пишут многие историки, к примеру М. Г. Сафаргалиев, С.Г. Кляшторный, Т. И. Султанов, Г. Табульдин [2, с. 128].

Мы считаем, что Урус-хан был потомком Орда-Ежена и он на законных основаниях стал ханом Ак Орды и в ходе борьбы за власть с потомками Шибана и другими Чингизидами стал ханом Золотой Орды. Иначе говоря, за спиной Урус-хана была Ак Орда. А вот Токтамыс был потомком Тукай-Тимура и за ним не было никого (его отец Туи-Кожа и близкие его родственники были казнены Урус-ханом). Он захватил Ак Орду, позднее стал ханом Золотой Орды при прямой военной поддержке эмира Тамерлана. Другие Тукай-Тимуриды находились в западной части улуса Джучи, они создали Казанское и Крымское ханство.

Обратим внимание еще на один момент. Когда внук Урус-хана Барак-хан, отец Джанибека погиб в 1428 г., Ак Орду захватил Абулхаир, потомок Шибана, он царствовал 40 лет. За это время малолетние Керей и Джанибек, выросли и откочевали в Могулистан, где хан Есен-Буга, потомок Чагатая, выделил им земли в долинах рек Чу и Козы-Баши. Их вначале стали называть узбек-казахами, но в конечном счете за ними закрепилось название «казах». Так в 1465 г. (по другим данным в 1471 г.) было создано казахское ханство Чингизидов. Переселение Керей и Джанибека и выделение землю им Есен-Бугой можно объяснить тем, что Абулхаир-хан был потомком Шибана, а Керей и Джанибек были потомками Орда-Ежена. Поскольку Ак Орда изначально принадлежал Орда-Ежену, то его потомки Керей и Джанибек имели право претендовать на престол. К тому же их поддерживал многочисленный род аргынов. Следует учесть и то, что в это время на территории Могулистана шла борьба между потомками

Чагатая. Здесь хан Есен-Буга в борьбе со своими родственниками за власть нуждался в побочной дополнительной силе. Выделение ханом Могулистана земли Керей и Джанибеку было связано с этим обстоятельством. Тем временем Абулхаир-хан в 1468 г. предпринял военный поход против казахов, но скоропостижно умер в пути. А Керей и Джанибек совместно с Сибирским ханом Ибаком и другими одолели потомков Абулхаира, остальные, в том числе внук Абулхаир-хана Шейбани, бежали...

Первым ханом в казахском ханстве стал Керей, потомок Чингисхана по линии его внука Орда-Ежена. При жизни Керей ставка ханства находилась в городе Сарайчик, расположенном в нижнем течении Жайыка (Урал), то есть в центре кочевий мангытов, а его беклярбеком был глава мангытов Муса, потомок Едиге. После смерти Керей-хана на трон был возведен его сын Бурундук, который царствовал более 30 лет, однако к концу этого срока реальная власть находилась в руках Касым-султана. Сам Бурундук уехал к дочери в Самарканд, где и умер. Мужем дочери Бурундука Дадыма был Шигай, внук Джанибека. Мужьями оставшихся трех других дочерей Бурундука были: Шейбани-хан, его родной брат Махмуд султан и его сын Мухаммад Темур султан.

Таким образом, в 1511 г. ханом стал Касым, сын Джанибека. Во время его правления границы казахского ханства на юге выходили на побережье Сырдарьи и включали большую часть Туркестана, на юго-востоке они охватывали предгорье и долины значительной части Семиречья, на севере и северо-востоке проходили в районе гор Улутая и Балхаша, доходя до Каркаралинских гор, на северо-западе достигли бассейна реки Жайык.

Касым-хан провел правовую реформу и издал Закон, который был назван в народе как «Касым-ханның қасқа жолы» (Чистая дорога хана Касыма), регламентировавший имущественные и иные общественные отношения между кочевниками, что сыграло значительную роль в укреплении порядка в ханстве [3, с. 170]. В результате многие конфликты между кочевниками стали решаться на основе закона что стало основой стабильности в обществе. В итоге к стану Касым-хана стали добровольно присоединяться многие племена и роды. В итоге во время правления Касым-хана население Казахстана достигло около одного миллиона человек [3, с. 169]. Касым-хан умер в 1518 г. и на престол был возведен его старший сын Мамаш. Во время его правления началась смута и он погиб во время одной из битв. После его смерти на престол был возведен Тахир, сын Адик-султана, внук Джанибека.

Вместе с тем претендентов на престол становилось все больше, и поскольку за каждым из претендентов стояли отдельные племена (роды), то кочевники стали воевать друг с другом. Именно в такое время, когда шла борьба между Чингизидами, а точнее между потомками Джанибека, престол занял Тахир-хан. В первые же годы своего правления на западе он потерпел ряд поражений от ногаев и потерял кочевья по реке Жайык (Урал). Правление Тахир-хана привело к падению могущества Казахского ханства, завоёванного во времена правления хана Касыма. К тому же Тахир-хан из-за своей жестокости не пользовался авторитетом и уважением народа. В конце концов он был брошен своим народом и умер в бедственном положении среди кыргызов. После его смерти ханом стал его брат Буйдаш. Надо сказать, что, когда Буйдаш стал ханом, то хан моголов Абд ар-Рашид (потомок Чагатая), заключив союз с Шейбанидами, с большим войском напал на Казахское ханство. Тогда Буйдаш-хан и вместе с ним 24 султана и множество казахских сарбазов погибли, но противник был вынужден отступить на свои исходные позиции [3, с. 182]. Вскоре после гибели Буйдаш-хана в 1537 г. хан моголов Абд ар Рашид-хан еще раз с огромным войском напал на казахское ханство. В этой битве погиб Тугум-хан и 37 султанов, в том числе все его сыновья. Тогда казахи, потеряв все присырдаринские города, оказались на грани утраты государственности [3, с. 184].

В это время в Казахском ханстве обстановка вновь усугублялась и среди некоторых султанов вновь началась борьба за власть. В конце концов в 1538 г. ханом стал Хакназар, сын Касым-хана. Хакназар-хан, с одной стороны, за время своего правления имел сражения и с туркменами, и с могулами, и с ногайскими мурзами, и с сибирским ханом, при этом он был удачливым в отличие, к примеру от того же Тахир-хана. С другой стороны, Хакназар-хан сумел установить торговые и политические связи с другими государствами, а также заключил «клятвенный договор» с шейбанидом – ханом Абдуллахом о дружбе и военном союзе. Кстати, в силу этого договора он принял участие в войне Абдуллах-хана со своим родственником Баба-султаном и погиб во время этой войны в 1580 г. После гибели Хакназар-хана на курултае был избран ханом 80-летний Шигаи, внук Джанибека. Он заключил союз с Абдуллах-ханом II, направленный против Баба-султана и в начале 1582 г. предпринял поход против Баба-султана и его сторонников, который увенчался успехом. Однако, для Шигаи-хана этот поход оказался последним. Он умер в 1582 г. близ Бухары и был похоронен в селении Кум-ушкент. После его смерти

ханскую власть унаследовал его старший сын Тауекел. Он был умным и решительным, он в одном из сражений убил Баба-султана и тем самым выполнил свои обязательства перед Абдуллахом II. Однако последний, устранив своего конкурента руками Тауекеля, отказался вернуть ему присырдаринские города, обговоренные в договоре.

Таким образом, Тауекел-хан начал войну за присырдаринские города. В последующем в местности между Ташкентом и Самаркандом произошло сражение, где войска Абдуллаха II потерпели поражение. Вскоре умер сам Абдуллах II, и власть перешел к его сыну Абд аль-Мумину, но и он вскоре был убит мятежниками. А Тауекел-хан, узнав о гибели Абд аль-Мумина, в августе 1598 г. форсированным маршем во главе 100-тысячного войска овладел областями Туркестана и Мавераннахра, пали Ахси, Андижан, Ташкент и Самарканд. Потом Тауекел оставил своего брата Есим-султана с 20-тысячным войском в Самарканде, а сам направился к Бухаре [3, с. 206]. Битва у стен Бухары длилась 11 дней, но к оборонявшемуся Пир-Мухаммаду присоединились войска аштарханидов Баки-султана. В дальнейшем на протяжении месяца длились бои с переменным успехом, в одном из боев Тауекел-хан был ранен и вскоре скончался от полученной раны. После гибели Тауекеля на трон был возведен его брат Есим-хан, который заключил мирный договор с Бухарой. По этому договору к казахскому ханству перешли Ташкент, Шахрухия, Канка и часть Ферганы. Затем Есим-хан перенес столицу ханства из Сыгнака в Туркестан.

Самое главное, Есим-хан во время своего правления провел реформу политической системы Казахского ханства: при нем политические права Чингизидов были ограничены, а права родовых биев и батыров расширены. Юридически все эти изменения были закреплены в Законе, названном в народе как «Есім ханның ескі жолы» («Древний путь Есим хана»), принятом как дополнение к кодексу Касым-хана [3, с. 221]. В этом правовом акте определялись полномочия хана, биев и батыров, а также их взаимные обязанности и права. Таким образом, постепенно права султанов Чингизидов сужалась не в силу того, что так захотел Есим-хан, а по причине того, что за каждым батыром стоял его род. Соответственно, если бы Есим-хан не провел свою реформу, то со временем эти батыры стали бы восставать, тем самым казахи до истории с джунгарами могли потерять свое ханство. Есим-хан умер в 1628 г. и вместо него ханом стал его старший сын Джанибек. Он воевал с ойратами (джунгары)

и, по всей видимости, погиб в одном из сражений. Затем ханом стал Салкам Жангир, сын Есим-хана, внук Шигай-хана.

В 1643 г. во времена правления Жангир-хана глава ойратов Эрдэни-Батур, основатель Джунгарского ханства захватил некоторые земли в южных и юго-восточных отрогах Тянь-Шаня. Тогда Жангир-хан встретил ойратов в местности Орбулак и победил их. После этой победы Жангир-хан за свой небольшой рост и крепкое телосложение получил от народа прозвище «Салкам Жангир» что переводится как «внушительный, могучий Жангир». Насколько нам известно, в этой битве 600 казахам Салкам Жангира, вооруженным огнестрельным оружием, оказало помощь прибывшее из Самарканда 20-тысячное войско Жалантос батыра. А ойратов было на порядок больше. В 1652 г. в ходе очередного похода хошоутского Очирту-Цецен-хана в казахские улусы, Салкам Жангир-хан был убит его сыном, но битву казахи выиграли, и воины с поля боя перевезли тело Жангир-хана в Туркестан.

После Салкам Жангира ханом стал его сын Батыр, а за ним его брат Тауке. Но во время правления Тауке-хана обстановка вокруг казахского ханства была весьма тяжелой. В 1681 г. войска хунтайши Галдан совершили крупные походы на Сайрам, в 1680-1682 и 1685 гг. против киргизов и ферганцев [4, с. 63]. Затем произошли наиболее крупные военные походы джунгар в пределы казахских кочевий.

Таким образом, Тауке-хану, с одной стороны, приходилось отражать нападения джунгаров, с другой стороны, он постоянно вел борьбу со степной аристократией, которая стремилась к раздробленности ханства, конечно, в силу «синдрома восьмого поколения». Тауке-хан, все время находясь на грани потери независимости, стал проводить реформу управления и совместно с авторитетными биями создал свод законов «Жеті Жарғы», что в определенной мере укрепило основу казахского ханства. В 1715 г. после смерти Тауке-хана на престол был возведен Кайып. В следующем году в очередной раз против казахов выступили главные силы джунгаров по направлению к Аягузу. Одновременно отряды джунгар двинулись на Абакан и захватили территорию между реками Бией и Катунью.

Джунгары, развивая свой успех, весной 1718 г. вновь повторили свой поход. Тогда на реке Аягуз произошло 3-дневное сражение между джунгарским войском и казахским ополчением. В первые два дня битвы казахи имели преимущество, но из-за несогласованности действий султана Абулхаира и Кайыпа, враждовавших друг с другом, казахи сражение проиграли. В том же 1718 г. джунгарские войска на реке Арыс разбили другие разрозненные отряды казахских ополчений.

В том же году умер Кайып-хан и трон перешел к Болату, сыну Тауке-хана. К моменту возвышения Болата часть родов Младшего и Среднего жуза избрала своим ханом Абулхаира. В Ташкенте ханом Старшего жуза стал Жолбарыс-хан, сын Айтак-султана, а часть родов Среднего жуза избрала ханом Самеке. Жузы были разделены, ввели свою самостоятельную и независимую политику.

В это время джунгарский хунтайджи Цэван-Рабдан, воспользовавшись смутой в Казахском ханстве, в 1723 г. в очередной раз вторгся 70-тысячным войском на территорию казахов. Тогда казахи оказались не готовыми к войне и часть старшего жуза отошла через Ходжент на юг, часть покорилось джунгарам, а Средний жуз отошел Самарканду и Бухаре, часть казахов ушли в Сарыарку. Младший жуз отступил в Хиву и Поволжье. В следующем году джунгары захватили и разграбили города Ташкент и Туркестан [4, с. 71]. В такой сложной обстановке Богенбай батыр из Среднего жуза в своих обращениях к народу, говоря о гибели своих сородичей в войне с ойратами, призывал к борьбе против врага, и его поддержали батыры других жузов, что и стало точкой консолидации народа. В итоге в местности Ордабасы, вблизи реки Бадам, произошел курултай трёх казахских жузов, где было решено объединить все силы против войны с джунгарами. Главнокомандующим войск трех жузов был назначен хан младшего жуза Абулхаир.

Таким образом, казахи под руководством Абулхаира в 1728 г. в районе озера Чубар-Тенгиз, на берегу реки Буланты, нанесли тяжелое поражение джунгарам. Затем в конце 1729 г. или в начале 1730 г. к югу от озера Балхаш в местности Анракай произошла последняя крупная битва, где джунгары вновь потерпели поражение [5, с. 74]. Вместе с тем, после смерти Болат-хана началась новая борьба за престол между его сыном Абилмамбетом и другими претендентами на престол, в том числе Самеке и Абулхаиром. Последний, понимая, что не имеет шансов стать ханом стал искать себе опору и обратился к Российской империи. В 1731 г. в ходе борьбы за власть с другими чингизидами Абулхаир-хан добровольно присягнул на Коране на верность императрице Российской империи Анне Иоанновне. За это он был убит султаном Бараком в начале августа 1748 г. Между тем в Среднем жузе Абилмамбет в 1734 г. после смерти своего дяди Самеке-хана был избран новым ханом. Он умер в 1771 г. и престол должен был наследовать один из его младших братьев или его сын Абилпеиз, однако на курултае, ханом трёх жузов был избран Абылай.

Абылай-хан проводил политику централизованной власти и распространил свою власть на Старший и Младший жузы. За свои заслуги перед отечеством он был похоронен на кладбище казахских ханов, в мавзолее Ходжи Ахмеда Ясави. После смерти Абылай-хана по его воле в 1781 г. на курултае на трон был возведен его старший сын Уали. Однако Уали-хан не пользовался всеобщей поддержкой казахской знати, как его отец Абылай, поэтому некоторые влиятельные султаны и бии не признавали над собой его верховной власти.

Принимая во внимание изложенное, и обосновывая, что Керей-хан и Джанибек сами были седьмым коленом, а в свою очередь, седьмым коленом Джанибека были Кайып-хан, Самеке, Болат-хан, Канишер Абылай и Абулхаир-хан, то вполне понятно почему они между собой вели борьбу за власть и этим ослабили династию Чингизидов Казахского ханства. Если отсчет начать от правителя Ак Орды Чимтая, то его седьмым коленом Мамаш-хан, Хакназар-хан, Шигай-хан, Тогум-хан, Тахир-хан, Буйдаш-хан и Болекей-султан. Среди них только потомки Шигай-хана продолжили историю династии правителей Казахского ханства, как видно, седьмым коленом Шигай-хана был Абылай-хан.

В 1821 г. казахи Среднего жуза избрали ханом Губайдулла, старшего сына Уали-хана. Но в 1824 г. российский военный отряд прибыл в Баянаул, где Губайдулла был взят под стражу и был принуждён отказаться от признания его ханского достоинства китайским императором. Ханская власть официально была ликвидирована царской администрацией и был принят «Устав о сибирских киргизах». В 1825 г. Губайдулла был отправлен в ссылку в сибирский город Березов и был освобожден только в 1840 г. по ходатайству Кенесары-хана. Он вернулся в казахскую степь, где и умер.

Правда, Касым султан, затем его сыновья и другие родственники начнут войну за независимость, но все они погибнут. После гибели своего отца и братьев восстание продолжит Кенесары и через несколько лет на курултае трех жузов, состоявшемся в сентябре 1841 г. в районе реки Торгай, его подняли на белой кошме и возвели на трон казахского ханства. В 1846 г. превосходящие силы русских войск потеснили Кенесары, вынудив его отступить на территорию Жетысу в долины рек Шу и Или. Здесь Кенесары пытался распространить свою власть на тяньшанских кыргызов, но, получив отказ, в 1847 г. вторгся в их земли. Кенесары-хан погиб во время сражения с кыргызами [6, с.185].

Резюмируя вышеизложенное, можно сказать, что казахское ханство было создано Чингизидами Кереем и Джанибеком в 1465 г. и просуществовало до 1822 г. Это ханство распалась в силу «синдрома восьмого поколения», а все остальные факторы и причины были только сопутствующими обстоятельствами.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Есенберлин И. Кочевники. Кн. 1. – Алма-Ата: изд-во «Жазушы», 1986. – 222 с
- 2 Табульдин Г. Генеалогия основателей казахского ханства Керей и Джанибека // Мәдени мұра = Культурное наследие. – 2015. – №2. – 148 с.
- 3 Султанов Т. И. Поднятые на белой кошме. Потомки Чингиз-хана. – Алматы: Драйк-Пресс, 2001. – 276 с.
- 4 Аполлова Н. Г. Борьба с Джунгарией в 20-х годах XVIII века // Век казахско-джунгарского противостояния / сост. Е. Б. Касенов. – Павлодар: ЭКО, 2006. – 248 с.
- 5 Закирьянов К. Тюркская сага Чингисхана. Сокровенная сказание казахов: Докум.исследование. – Алматы: ИД «Жибек Жолы», 2008. – 292 с.
- 6 Бекмаханов Е.Б. Собрание сочинений в семи томах. Том 3 (Присоединение Казахстана к России). Павлодар: ТОО НПФ «ЭКО», 2005. - 531 с.

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ ТЕТІГІН ЖЕТІЛДІРУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

КАНКИНА З. М.

магистр, 2 курс, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Конституциялық жауапкершіліктің қазіргі теориясы мен практикасының маңызды мәселелерінің бірі-оның тұжырымдамасы мен осы институт құрылымының негізгі элементтерінің заңнамалық бекітілуі. Соңғы жылдары әдебиетте заңнамадағы Конституциялық жауапкершілік ұғымын және оның санкцияларын заңдастыру бойынша бірнеше рет ұсыныстар айтылды.

Кейбір авторлардың пікірінше, жауапкершілік ұғымы Конституциялық жауапкершіліктің барлық шараларын қамтитын құқық бұзушылық туралы Конституциялық Кодексте бекітілуі керек.

Екінші авторлар Конституциялық жауапкершілік ұғымын Қазақстан Республикасындағы конституциялық жауапкершіліктің негізгі шараларын қамтитын жеке заңға біріктіруді ұсынады. Ақырында, басқалары Конституциялық жауапкершілік тұжырымдамасы заңнамада бекітілуі мүмкін және формалар мен мерзімдер бойынша нақты ұсыныстар тұжырымдалмаған деп санайды.

Бұл тұрғыда Конституциялық жауапкершілік тұжырымдамасын заңнамалық рәсімдеу қажеттілігі сөзсіз.

Біріншіден бастайық, мысалы, Конституциялық жауапкершіліктің, Конституциялық азаптардың, жауапкершіліктің шарттары мен негіздерінің, құқық бұзушылықтың заңнамалық анықтамасының болмауы теориялық дауларды ғана емес, сонымен бірге құқық қолдану процесінде айқын қиындықтарды тудырады. Сот практикасы сайлау заңнамасында Конституцияны бұзу туралы істерді қарау кезінде кінә нысандарын да, заңсыздықты да ескереді.

Екіншіден, егер заң шығарушы құқықтық норма түріндегі Конституциялық жауапкершілікті елемейтін болса, онда бұл конституциялық құқық нормаларында белгіленген мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар, мемлекеттік билік органдары тарапынан жауапкершілік шараларын білдіреді.

Үшіншіден, Конституциялық жауапкершілік тұжырымдамасы жауапкершілік шараларын қолдану мақсаттарының девальвациясына ықпал етеді, бұл құқық бұзушылардың да, тиісті санкцияларды қолданатын адамдардың да ауыр емес жазасына қатысты конституциялық жауапкершілікке жатады.

Заңнамалық реттеу үшін жауапкершілік институты бірінші кезекте уәкілетті құзыретті мемлекеттік органдар іске асыратын мәжбүрлеудің арнайы шараларын қолдану тәсілдерін қадағалайды. Заң шығарушы құқық бұзушының бастамасы бойынша құқық бұзушылықтың барлық салдарын жоюды және келтірілген залалдың орнын толтыруды бақыламайды.

Сонымен, біздің ойымызша, Конституциялық жауапкершілік-бұл конституциялық құқық нормасында бекітілген талап. Конституциялық құқық нормаларын бұзған және конституциялық құқық субъектісі болып табылатын субъектіге жүгіну ұйымдық, жеке сипаттан айыру, заңдық күшінен айыру немесе мемлекеттік мәжбүрлеу құралдарын пайдалана отырып, құқықтық актінің қолданылуын тоқтата тұру түрінде не азаматтардың немесе заңдық құқықтары туралы шектеу түрінде мемлекеттік сотталуға жатады.

Біздің көзқарасымыз бойынша конституциялық құқық бұзушылық ұғымын, сондай-ақ оның конституциялық құқықтағы тұжырымдамасы мен нысандарын қалыпқа келтіру қажет.

Конституциялық құқық бұзушылық-бұл мемлекеттік органның, лауазымды адамның, қоғамдық қауымдастықтың, жергілікті өзін-өзі басқару органының, сондай-ақ заң немесе жекелеген заңдар бойынша ерекше конституциялық-құқықтық мәртебесі бар және олардың негізінде заң конституциялық жауапкершілікті белгілейтін жеке тұлғаның заңсыз әрекеті (әрекетсіздігі).

Егер конституциялық құқық бұзушылық жасаған адамды мемлекеттік органның лауазымды адамы немесе өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) құқыққа қайшы сипатын көрінеу түсінетін, оның зиянды салдарын болжайтын және осындай салдардың басталуын мойындайтын немесе оларды саналы түрде елемейтін азамат деп таныған болса.

Егер жеке тұлға өзінің іс-әрекетінің (әрекетсіздігінің) зиянды салдарларының ықтималдығы туралы алдын ала білсе, бірақ оған жеткілікті негіздер болмаса, мұндай салдардың алдын алуға менмендікпен сенеді немесе мұндай салдарларды алдын ала білмесе де, мұндай құқық бұзушылық абайсызда жасалған деп танылады.

Ақырында, конституциялық-құқықтық мәжбүрлеу шараларын қолдану кезінде, Конституциялық мәжбүрлеу шараларымен жүктелген әрекеттерді қолдану жағдайын қоспағанда, кінәлілерге бірыңғай мемлекеттік ықпал ету мақсатында мемлекеттік органның, қоғамдық бірлестіктің және басқа да адамдардың құқық бұзушылықтарын заңдастыру қажет.

Конституциялық құқықтың ұжымдық субъектілері, егер олардың заңдармен бұзғаны үшін конституциялық жауапкершілік көзделген ережелер мен нормаларды сақтауға мүмкіндігі бар екені анықталса, бірақ бұл адамдар оларды сақтау жөнінде шаралар қолданбаса, конституциялық құқық бұзушылық жасағаны үшін кінәлі деп танылады.

Қолданыстағы заңнама бізге қандай да бір нақты ықпал ету шараларын конституциялық-құқықтық санкциялар ретінде біржақты қарастыруға мүмкіндік бермейді. Құқықтық нормалардың белгісіздігі, жекелеген мәселелерді нақты, егжей-тегжейлі шешудің болмауы белгілі бір шараларды ерікті түрде қолданудың алғышарттарын жасайды, бұл олардың құқықтық емес, саяси екенін көрсетеді. Конституциялық жауапкершілікті құқықтық жауапкершіліктің толыққанды нысаны ретінде қалыптастыру,

жұмыс істеу және дамыту үшін құқықтық реттеудің кемшіліктерін анықтап, оларды жою бойынша ұсыныстар әзірлеу қажет екені анық. Ең алдымен, мемлекеттің, оның жоғары органдары мен лауазымды тұлғаларының Конституциялық жауапкершілігі мәселелеріне назар аударған жөн.

Мемлекет конституциялық құқықтық қатынастардың дербес субъектісі болып табылады, бұған Қазақстан Республикасы Конституциясының бірқатар нормалары дәлел бола алады:

- 1-бап адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттің міндеті ретінде тануды, қорғауды және қорғауды бекітеді;

- 14-бап қандай да бір мән-жайларға қарамастан, адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының теңдігі мемлекетінің кепілдігін белгілейді;

- 17-бап мемлекеттің жеке адамның қадір-қасиетін қорғау міндетін айқындайды;

- 27-бап отбасы, ана мен бала мемлекеттің қорғауында.

Осы міндеттердің барлығы олардың орындалуын бақылау және қажет болған жағдайда жауапты шаралар қабылдау мүмкіндігімен қамтамасыз етілуі тиіс.

Қазақстан Республикасындағы жоғары мемлекеттік билік органдары мен лауазымды тұлғалардың конституциялық жауапкершілігі мәселелерін назарға ала отырып, олардың өзара қарым-қатынасын «тежеу және тепе-теңдік жүйесі» деп атаған жөн, өйткені бұл қандай да бір дәрежеде шын мәнінде жарамды субъектілердің, негіздер мен санкциялардың жиынтығы.

Ең алдымен, Қазақстан Республикасы Президентінің конституциялық жауапкершілігі мәселесіне назар аудару қажет. Қазақстан Республикасы Конституциясының 47-бабының 2-тармағына сәйкес «республика Президенті өз міндеттерін атқару кезінде жасаған іс-әрекеттері үшін тек мемлекетке опасыздық жасаған жағдайда ғана жауапты болады және ол үшін Парламент қызметінен босатуы мүмкін. Айып тағу және оны тергеп-тексеру туралы шешімді Мәжіліс депутаттарының жалпы санының көпшілігі оның депутаттарының кемінде үштен бірінің бастамасы бойынша қабылдауы мүмкін. Айыптауды тергеп-тексеруді Сенат ұйымдастырады және оның нәтижелері Сенат депутаттары жалпы санының көпшілік даусымен Парламент Палаталарының бірлескен отырысының қарауына беріледі. Осы мәселе бойынша түпкілікті шешім Парламент Палаталарының бірлескен отырысында

айыптаудың негізділігі туралы Жоғарғы Соттың қорытындысы және белгіленген конституциялық рәсімдердің сақталуы туралы Конституциялық Соттың қорытындысы болған кезде әрбір Палата депутаттарының жалпы санының кемінде төрттен үшінің көпшілік даусымен қабылданады. Айып тағылған сәттен бастап екі ай ішінде түпкілікті шешім қабылдамау Республика Президентіне тағылған айыпты қабылданбады деп тануға әкеп соғады. Республика Президентінің кез келген сатыда сатқындық жасады деген айыптауын қабылдамау осы мәселені қарауға бастамашы болған Мәжіліс депутаттарының өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтатуға әкеп соғады».

Әр түрлі авторлар бұл процедураның күрделілігіне байланысты қанағаттанарлықсыз практикалық қолдануды атап өтеді [41, 98 б.]. Атап айтқанда, заңнама ешкімге қажетті тергеу әрекеттерін жүргізуге мүмкіндік бермейді (Қазақстан Республикасы Конституциясының 46-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы Президентінің қол сұғылмаушылығы бар, басқа да құқықтық актілерде осы мәселе бойынша арнайы реттеуші нормалар жоқ), онсыз Президенттің негізделген айыптауларын тұжырымдау мүмкін емес. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты үшін Қазақстан Республикасы Президентінің іс-әрекеттерінде кінә белгілерінің болуы туралы заңда белгіленген қорытынды шығару рәсімі жоқ. Қазақстан Республикасы Президентінің отставкаға кету процесін кұрайтын барлық іс-қимылдардың тетігін заңнамалық тұрғыдан бекіту қажет.

Біздің ойымызша, егер біз бұл ұстанымды қолдайтын болсақ, онда мұндай акт Конституциялық заң деңгейінде қабылдануы керек, өйткені Президенттің мәртебесі конституциялық заңмен анықталады. Бірақ, екінші жағынан, мұндай актіні қабылдаудың қажеті жоқ, Қазақстан Республикасы Конституциясының 47-бабының барлық рәсімдерін егжей-тегжейлі регламенттеу, сондай-ақ қажет болған жағдайда «Қазақстан Республикасының Президенті туралы», «республика Парламентінің мәртебесі туралы» конституциялық заңдарға тиісті түзетулер енгізу жеткілікті.

Мемлекет басшысының өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтатудың жеке негізі ретінде оның ерікті отставкасы енгізілуге тиіс. Елдің жоғары лауазымды тұлғасын жұмыстан шығару үшін осындай негіздерді Қырғыз Республикасы, Армения, Беларусь Республикасы, Ресей, АҚШ, Болгария және т.б. көздейді.

Президент мемлекеттік опасыздық жасады деп айыптаудан бас тартқан жағдайда, осы мәселені қарауға бастамашы болған

Мәжіліс депутаттарының өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтату туралы норманы ҚР Конституциясынан алып тастау қажет. Мұндай норманың болуы мұндай бастаманың пайдасыздығын алдын-ала анықтайды.

Президенттің үйлестіру және төрелік, өкілдік, стратегиялық, бақылау және реттеу функциялары бар. Оларды іске асыру үшін оған тұтастай алғанда мемлекеттік тетіктің тиімді жұмыс істеуін, билік органдарының халық алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз ету, Қазақстан Республикасы Конституциясының үстемдігі мен мызғымастығының, адам құқықтары мен бостандықтарының кепілі болу өкілеттіктері берілді.

Президенттің төтенше өкілеттіктері бар: ол демократиялық институттарға, тәуелсіздікке және аумақтық тұтастыққа қауіп төнген жағдайда төтенше жағдайларды, соның ішінде қарулы күштерді қолдануды енгізе алады, ал агрессия жағдайында ол жұмылдыруды әскери жағдайда жариялай алады. Біздің ойымызша, оларды енгізу процедурасы жетілдіруді қажет етеді. Мұнда сіз оң шетелдік тәжірибе ала аласыз. Сонымен, ст. Франция Конституциясының 16-сында Президенттің Премьер-Министрмен, палаталардың төрағаларымен, сондай-ақ төтенше шаралар енгізілген кезде Конституциялық Кеңеспен міндетті ресми консультациялары қарастырылған [43]. Бұдан басқа, Қазақстан Республикасының Президенті Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдарын сақтауға ортақ міндет атқарады. Сонымен бірге Президенттің өкілеттіктерінің көлемі оның міндеттерімен салыстырғанда пропорционалды емес кен. Барлық мемлекеттік органдардың ішінде президенттік институт ең мықты болып саналады. Алайда, бүгінде бақыланбайтын, жоғары шоғырланған президенттік билік тұрақсыздандырушы фактор болып табылады, өйткені мұндай өкілеттіктері бар мемлекет басшысының кез келген ауысуы революцияның бір түрі ретінде қабылданады [44].

Қазақстан Республикасы Президентінің міндеттері заңнамада нақты жазылуы тиіс екені анық, өйтпесе біз Қазақстан Республикасы Президентінің конституциялық жауапкершілігінің шындығы және оның кеңею мүмкіндігі туралы айта алмаймыз, өйткені оның өмір сүруінің құқықтық алғышарттары жоқ.

Парламент ҚР Конституциясына енгізілген түзетулерге сәйкес заң шығарушы биліктің жалғыз органы болды, өйткені Президент заң шығару өкілеттігінен айырылды (заң күші бар заңдар мен жарлықтар шығару бойынша). Мұндай нормалардың пайда болу

қажеттілігін 1990 жылдардың ортасында, ұлттық заңнаманың бүкіл жүйесін қарқынды реформалау, Қазақстанда парламентаризмнің қалыптасуы жүріп жатқан кезде түсінуге болады. Мемлекет басшысы осылайша құқықтық олқылықтарды жедел толтырып, заңнамадағы қайшылықтарды жоя алды. Осы жылдар ішінде әлеуметтік-экономикалық және саяси жүйеде түбегейлі өзгерістер болды, кәсіби Парламент табысты жұмыс істеуде. Ұлттық құқықтық жүйе тұтастай алғанда қазіргі кезеңде елдің даму қажеттіліктеріне жауап береді. Осы себептер бойынша және ҚР Президентінің заңнаманың жай-күйіне ықпал етуге мүмкіндік беретін бірқатар құқықтық құралдарының болуына байланысты ол аталған нормалардың қолданылу кезеңінде заңнамалық актілерді шығару жөніндегі өкілеттіктерді ешқашан пайдаланбаған.

Алайда Парламенттің заңнамалық функцияны толыққанды жүзеге асыруы ҚР Конституциясында заңдар қабылдануы мүмкін мәселелер шеңберін шектеумен шектеледі (61-баптың 3-тармағы). Сонымен қатар, бұл шектеулерді Парламент те, көптеген заң жобаларының бастамашысы үкімет те сақтамайды деп айтуға болады. Мысалы, ғылым, мәдениет, дене шынықтыру және спорт, бұқаралық ақпарат құралдары мәселелері көрсетілген тізімге кірмейді. Алайда, осы мәселелер бойынша заңдар қабылданды. Мұндай мысалдар көп. Сонымен қатар, белгілі бір саладағы қоғамдық қатынастарды заңнамалық реттеу оларды заңға тәуелді деңгейде қосымша реттеу мүмкіндігін жоққа шығармайды.

Парламенттің маңызды қызметі-Үкіметтің қызметін бақылау. Бірақ Парламенттің мемлекеттің жоғары лауазымды тұлғаларын бақылау және жауапқа тарту саласындағы өкілеттіктері өте аз және Тәуелсіздік жылдарында іс жүзінде қолданылмады. Депутаттар ішкі бақылау құралдарын да жеткіліксіз пайдаланады.

Көппартиясыз парламенттік бақылау фантастикаға айналады. Оппозициялық қызметтің кепілдіктерін қамтамасыз ету мақсатында Мәжіліс сайлауына қатысқан партиялар үшін мандаттарды бөлудегі бөгет шегін 7-ден 2–3%-ға дейін төмендету қажет, өйткені бұл шектеу пропорционалды сайлау жүйесіне қайшы келеді және бәсекелестік саяси үдеріс үшін мүмкіндіктерді азайта отырып, заңнамалық кедергілерді жасанды түрде қояды. Тосқауылдың төмендеуі Парламенттің неғұрлым өкілді құрамын қалыптастыруға мүмкіндік береді, жоғары өкілді органның бақылау өкілеттіктерін іске асыруға ықпал етеді [45].

Алайда, 05.09.2022 жылғы өзгерістерге байланысты ҚР Конституциясына Парламент, әсіресе оның төменгі палатасы – Мәжіліс күшейтіледі, онда аумақтық округтер бойынша, партиялық тізімдер бойынша сайланбайтын және сайлаушылар кері шақырып алуы мүмкін депутаттардың шамамен 30% - ы (Жолдауда айтылғандай) пайда болады. Бұл ретте бұл депутаттар Қазақстанның барлық өңірлерінің атынан шығатыны маңызды және олар Парламентке өткен партиялардың оларды сайлаған съездерінің алдында емес, тікелей азаматтардың алдында жауапты болады. Пропорционалды және мажоритарлық жүйелердің үйлесуі депутаттардың белсенділігінің артуына әкеледі.

Сонымен қатар, партиялар туралы заңнаманың өзгеруі Парламент Мәжілісінің партиялық құрамының өзгеруіне алып келеді. Заңдарды қабылдау үшін негізгі жауапкершілік Мәжіліске ауыстырылады, ал Сенат оларды мақұлдайтын палатаға айналады. Мәжіліс жеңу құқығын алады – қажет болған жағдайда-Сенаттың келіспеуі, Конституцияда бұл үшін заңды тетік пайда болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Б. Н. Габричидзе, А. Г. Чернявский заңды жауапкершілік: оқу құралы. - М.: Альфа-М, 2005. - 686 Б.

2 К. Б. Досалиев, Г. С. Қуашбаев академик Г. С. Сапарғалиевтің Конституциялық жауапкершілік туралы саяси-құқықтық көзқарастары [Электрон.ресурс] // <https://articlekz.com/article/10021> (өтініш берген күні: 12.02.2023).

3 Үлкен заң энциклопедиясы: ең толық заманауи басылым: 2000-нан астам заңды терминдер мен ұғымдар / [В.В. Аванесян және т. б.]. - Мәскеу: Эксмо: Форум, 2007. - 686 Б.

4 Г.С. Сапарғалиев Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы: академиялық курсы. - Алматы: Жеті жарғы, 2002-528 Б.

5 Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (19.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгертулер мен толықтырулармен).

6 Г.С. Сапарғалиев., Ж. Ч. Салимбаева Конституциялық жауапкершілік мәселелері. - Алматы: Жеті жарғы, 2001. - 147 б.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖҰМЫССЫЗДЫҚ ДЕҢГЕЙІ ЖӘНЕ ЖҰМЫССЫЗДЫҚПЕН КҮРЕСУ ЖОЛДАРЫ

ҚҰТТЫБАЕВА Н. Қ., НЫҒМЕТОВА Ф. А.
студенттер, 1 курс, «Қаржы және аналитика» мамандығы,
Х. Досмухамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ.
ИҒАЛИЕВА Л. Н.
PhD, қауымд. профессор м.а., Х. Досмухамедов атындағы
Атырау университеті, Атырау қ.

Қазіргі уақытта қалыпты жұмыс табу мәселесі қоғамдағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Атап айтқанда, жастар бұл күндері шынайы қалайтын оқу орынын немесе олар елестете алатын мамандықты таба алмайды. Тұрақты қызметкерлер де кенеттен жұмысынан айырылып, сөзбе-сөз сыртта қалады. Сол себепті бүгінгі күні Қазақстанда жұмыссыздар саны өсуде. Бұл біздің айналамыздағы жұмыссыз қалған және жұмыссыз қалай өмір сүруді білмейтін адамдарға, таныстарға немесе тіпті достарға көбірек әсер етеді.

Атап айтқанда, жұмыссыздықтың бастаулары және салдары, сонымен қатар, жұмыссыздықтың себептері және оны шешудің жолдары әлі де шешуді талап ететін күрделі мәселелердің бірі болып қалып отыр.

Жұмыссыздық, жұмыс іздеушілер мен жұмыс орындарының саны арасындағы сәйкессіздіктен туындайды. Яғни, жұмыс іздеушілердің саны, бос жұмыс орындарының санынан көп болып келеді.

Атап айтқанда, жұмыссыздық көптеген адамдар үшін психологиялық тұрғыдан өте ауыр болып келеді. Олар әлі де жұмыс істегісі келеді және жұмыс істей алады, бірақ олар жұмыс таба алмайды және көбінесе қоғамда жалқау және еріншек ретінде көрінеді, өйткені олар қоғам үшін ештеңе жасамайды.

Жұмыс істегісі келетін, бірақ жұмыс таба алмайтын сондай-ақ жұмыстан босатылған кез-келген адам жұмыссыз болып саналады. Қазақстанда жұмыс істегісі келетін және жұмыс іздеуде көмекке мұқтаж екенін көрсеткісі келетін тұлға, қамту агенттігінде «жұмыссыз» саласына тіркеледі. Жұмыспен қамту агенттігі адамға өртүрлі жұмыс түрлерін тандап, оларға ұсынады.

Жұмыссыздарды екі топқа болады. Оларға жұмыссыздар мен жұмыс іздеушілер жатады:

Жұмыспен қамту агенттігінің мәліметі бойынша, 15 жастан асқан және 65 жастан кіші адам жұмыссыз болып саналады, егер:
- ол аптасына 14 сағат немесе одан аз жұмыс істесе;

- егер ол жұмыс істей алса және қаласа, бірақ бәрібір ештеңе таба алмаса.

Жұмыссыз бен жұмыс іздеушінің айырмашылығы – жұмыс іздеген адам, жұмыс орнын тауып жұмысын істейді.

Біздің еліміздегі саясаттың басты мақсаты – жұмыссыздық деңгейін мүмкіндігінше төмен ұстау. Осыған сәйкес мемлекеттің басты міндеті-жұмыссыздарға мүмкіндігінше аз әсер ету болып табылады. Яғни, ол жұмыссыз жаңа жұмыс тапқанға дейін, оның қаржылық ауыртпалығын болдырмайды.

Жұмыссыздар-жұмыссыздық бойынша жәрдемақы алуға құқылы, ал жұмыссыздық бойынша жәрдемақы – бұл жұмыспен қамту агенттігі ұсынатын қызмет. Алайда, әр жағдайда адам жұмыссыздық бойынша жәрдемақы ала ма, жоқ па, соны жеке-жеке қарастыру қажет, егер солай болса, қандай мөлшерде? Бұл ақша қолайлы жұмыс табылғанға дейін жұмыссыздардың күнкөрісін қамтамасыз етуге арналған.

Елдегі әлеуметтік жағдайларды: халықтың жұмыспен қамтылуы арқылы және табысымен бағалауға мүмкін береді. Статистика, мәліметтер және деректерді мемлекеттік органдардың берілген нақты мәліметтеріне сүйенсек, жалпы жағдайдың керемет болғанымен жалақының, бірақ қандайда тұлғаның әлеуметтік әлауқатқа қанша көңіл бөлінуі, жұмыссыздық, жоқшылық сонымен қатар кедейшілік санының халық арасында артуы ел ішіндегі маңызды мәселелер болып қала береді.

Еліміздегі әлеуметтік жағдайдың тұйықтыққа тірелуіне байланысты елпрезидентінің бұйрығымен, ең бастысы халықтың тұрмыс тіршілігін түзететін, жағдайларын жақсартатын салаларға басты назар аударылып, тиісті тапсырма берілген болатын. Осыған байланысты Қ. Тоқаев: «Азаматтардың әл-ауқаты және әлеуметтік көңіл-күйі мемлекеттің басты назарында болуы керек. Цифрлармен ойнауды қойып, нақты істерге көшетін кез келді. Мемлекеттік аппарат көп жағдайда «өзін-өзі тиімді жұмыспен қамтушылар», «ресми емес жұмыспен қамту» секілді терминдерді қолданып, жағдайды жасыруды жақсы көреді. Соның салдарынан көптеген адам жұмыссыздықпен бетпе-бет келіп, әлеуметтік қорғаусыз қалып жатыр.

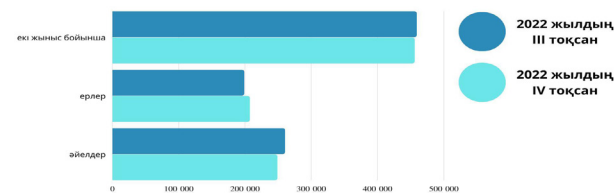
Бұл әлеуметтік-еңбек саласын сапалы жанартуды қажет етеді. Осы мақсатпен мынадай шараларды қабылдаған жөн. Халықтың табысын арттыру бағдарламасын әзірлеу қажет. Жұмыс нақты әрі әрбір азаматқа бағдарланған болуы керек. Басқарудың әр деңгейінде

кедейлікті төмендетудің нақты көрсеткіштерін бекіту қажет» деп ерекше атап өтті [1].

Мемлекет басшысы айтып өткендей, әлеуметтік және еңбек салаларын сапалы жаңғыртуды қамтамасыз етеді. Бұған қол жеткізу үшін қандай қадамдар жасалуы керек? Біз енді жұмыссыздықпен күресе аламыз ба?-деген сұрақ туындайды. Осы арада стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі «Жұмыспен қамтуды таңдау» зерттеуінің нәтижелеріне назар аудару қажет.

Ұлттық статистика бойынша: 2022 жылдың IV тоқсанындағы деректерге сәйкес елдегі жұмыссыз халық саны 456 049 адамды құрады. Жұмыссыздық деңгейі – 4,8%. Бұл көрсеткіш 2022 жылдың III тоқсанында 4,9%-ды қамтыды.

Соның ішінде ерлердің саны 4,3% (207 261 адамды), ал әйелдер саны – 5,5% (248 788 адамды) көрсетіп тұр. Еңбекке жарамды жастағылар 448 866 адамды құрып отыр. 16-28 жастағы жұмыссыз жастардың көрсеткіштері 73,6 мың адам теңескен болса, оның ішінде жұмыссыздық деңгейі– 3,5% болып саналады. Ал жұмыспен қамтылған халық саны 8 965 536 адамды құрады [2].

Сурет 1 – Жұмыссыздар саны және жынысы бойынша

Жастар жұмыссыздығына ең алдымен әлеуметтік-психологиялық сипаттамалар әсер етеді-жұмыс іздеушілердің шамадан тыс өршілдігі, кәсіби немесе мансаптық дамуды қажет етпейтін жоғары лауазымға немесе лауазымдарға бірден орналасуға деген ұмтылыс, кәсіби қызметті жүзеге асыруда ұзақ мерзімді жоспарлардың болмауы.

Сонымен қатар, жастардың, атап айтқанда, кешегі жоғары оқу орындарының түлектерінің кәсіби тәжірибесі жеткіліксіз болып отыр. Осы жерден «бірінші жалдау тұзағы» деп аталатын

нәрсе пайда болады: жалдау туралы хабарландырулардағы жұмыс берушілер, әдетте, өтініш берушіден 3 жылдан 5 жылға дейінгі жұмыс тәжірибесі болуын талап етеді.

Қазіргі уақыттағы жастардың тағы бір мәселесі: жоғары оқу орындарында алған білімдері теориялық, тәжірибеден, экономиканың түрлі секторларындағы жұмыс шындығынан алшақтайды. Жастар еңбек нарығының қажеттіліктерін нашар түсінеді, белгілі бір кәсіптердің, мамандықтардың беделіне назар аударады.

Жұмыссыздықты жою жолдары:

- Халықты жұмыспен қамту;
- Қызметтің басқа да түрлерін құру;
- Жаңа жұмыс орындарын ашу;
- Жұмыссыздарды оқыту үшін мүмкіндіктер жасау;
- Мемлекет үшін қосымша жұмыс орындарын құру секілді

амалдарды жасай отырып жұмыссыздықпен күресу қажет.

Қазақстан Республикасындағы жұмыссыздық қазіргі уақытта өте маңызды мәселе болып табылады, бұл күн сайын саясатта үлкен пікірталастарға әкеледі.

Қорыта айтқанда, бұл күндері қажетті жұмысқа орналасу нағыз сәттілік болып табылады. Жұмыс берушілердің жұмысшыларға қойылатын талаптары артты, орта білімді аяқтағандардыда, жоғары оқу орынын тәмәмдағандардыда қазір көптеген жұмыс орындары 4-5 жылдық жұмыс тәжірибесінсіз ала бермейді. Қол жетімді оқу орындарының саны күн сайын азайып, жұмыс іздеушілер саны артып келеді.

Қазақстандағы еңбек нарығындағы жағдай шынымен де өте нашар болып кетті. Егер сіз армандаған жұмысты осындай уақытта шәкірт ретінде алсаңыз, бұл шынымен де сәттілік мәселесі болары сөзсіз. Бір жағынан, компаниялар оқуға бұрынғыдай көп орын ұсынбағандықтан болса, екінші жағынан, бұрынғыдан әлдеқайда көп бәсекелестердің болуында.

Жастар тарапынан жұмыссыздықпен күресу бойынша барлық ұсыныстар мен нұсқалар жақын арада өз жемісін беріп, еңбек нарығындағы жағдай қайтадан жеңілдейді деп сенуге болады. Кез келген адам жұмысқа немесе оқуға орналаса алмайды, бірақ, ең болмағанда, жас жұмыссыздардың санын мүмкіндігінше тезірек қысқарту керек деген ойды қалыптастырады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Жұмыссыздық: Сандарға сеніп, сан соғып қалған жоқпыз ба? [Электрондық ресурсы]. – URL: <https://egemen.kz/article/301690-zhумыssyzdyq-sandargha-senip-san-soghyp-qalghan-dgoqpyz-ba> [сайтқа жарияланған күні 12.01.2022].

2 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ЖОСПАРЛАУ ЖӘНЕ РЕФОРМАЛАР АГЕНТТІГІ. ҰЛТТЫҚ СТАТИСТИКА БЮРОСЫ [Электрондық ресурсы]. – URL: <https://new.stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/>

3 Еңбек нарығы әлеуметтануы: жұмысбастылық және жұмыссыздық. [Электрондық ресурсы]. – URL: <https://melimde.com/ebek-narifi-eleumettanui-jmisbastili-jene-jmissizdi.html?page=11> [сайтқа жарияланған күні 16.02.2022]

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

ОЛЖАБАЕВ Б. Х.

к.ю.н., ассоц. профессор (доцент), Торайгыров университет, г. Павлодар

Международно-правовые стандарты в области социального обеспечения, являясь формой выражения общепризнанных принципов и норм международного права, занимают особое место в правовой системе любого государства.

Право на социальную защиту – это признанная международным сообществом и гарантированная государством возможность человека удовлетворять свои физиологические, социальные и духовные потребности в объеме, необходимом для поддержания достойной жизни. Вопрос устройства национальной системы социальной защиты во многом определяет порядок в стране, степень согласия в обществе, устойчивость и динамику экономического и социального развития [1].

Всеобщая декларация прав человека, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948 года, в ст.10 закрепила права человека на такой жизненный уровень, включая пищу, одежду, жилище, медицинский уход и необходимое социальное обслуживание, который необходим для поддержания здоровья и благосостояния его самого и его семьи, и право на обеспечение на случай безработицы, болезни, инвалидности, вдовства, наступления

старости или иного случая утраты средств к существованию по независящим от него обстоятельствам [2].

Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, принятый Генеральной Ассамблеей ООН 16 декабря 1966 года, в ст.9 развил эти положения, закрепив право каждого человека на социальное обеспечение [3].

Обязанность государства в сфере защиты социально-экономических прав состоит, в том, чтобы осуществлять прогрессивные экономические, социальные реформы, обеспечивать полное участие своего народа в процессе и выгодах экономического развития, использовать свои ресурсы для предоставления всем равных возможностей пользования данными правами.

Республика Казахстан также взяла на себя обязательства по выполнению этих международно-правовых норм, закрепив и развив их в своем законодательстве. Право на социальное обеспечение закреплено в Конституции Республики Казахстан от 30 августа 1995 года, которая провозгласила, что Казахстан является социальным государством, политика которого направлена на создание условий, обеспечивающих достойную жизнь и свободное развитие человека.

Конкретизация этого положения содержится в статье 28 Конституции Республики Казахстан, в соответствии с которой каждому гражданину гарантируется минимальный размер заработной платы и пенсии, социальное обеспечение по возрасту, в случае болезни, инвалидности, потери кормильца и по иным законным основаниям [4].

Основными источниками международного права в сфере социального обеспечения являются акты, принятые Организацией объединенных наций, Международной организацией труда, Содружеством независимых государств, региональными организациями и объединениями Европы, Америки, Африки, Ближнего Востока. Принимаемые документы имеют различный правовой статус, они либо обязательные, либо необязательные для исполнения.

Проблема создания достойных условий жизни для человека, семьи, гражданского сообщества существовала с древних времён. Так уже в древности можно найти множество норм, регламентирующих вопросы содержания определённых категорий граждан: воинов, вдов, сенаторов и др.

Однако только в XIX–XX вв. второго тысячелетия нашей эры начали складываться основные фундаментальные правовые институты, а позднее и межгосударственные стандарты в области социального обеспечения.

Обычно фактическое юридическое оформление стремления государств к сотрудничеству в данной сфере связывают с моментом учреждения в 1919 году прошлого столетия, в рамках Версальского договора, Международной Организации Труда (МОТ), основной целью которой провозглашалось повышение уровня социальной защиты рисков.

Не менее значимая роль в решении межгосударственных проблем социальной сферы и определении основных направлений международного сотрудничества принадлежит Организации Объединённых Наций (ООН).

Следует также отметить и деятельность международного профсоюзного движения, прежде всего его лидеров: Всемирной Федерации профсоюзов (ВФП) и Международной конфедерации свободных профсоюзов (МКСП).

Несмотря на то, что данные организации сами не устанавливали международные стандарты в области социального обеспечения и социального страхования, вместе с тем именно профсоюзному движению принадлежит заслуга по разработке многих предложений по данным проблемам и внедрению их в жизнь мирового сообщества.

Так, например, в 1961 году на V Конгрессе ВФП была принята Хартия социального страхования, закрепившая основные международные принципы социального страхования.

Глобальным событием в международном праве можно считать принятие в 1964 году Европейского кодекса социального обеспечения, охватившего не только европейские государства но и другие страны [5].

Важным шагом в официальном признании нашим государством международных стандартов в области социального обеспечения можно считать ратификацию Парламентом Республики Казахстан Пакта о об экономических, социальных и культурных правах 1966 года, что стало отправной точкой для дальнейшей работы в части совершенствования казахстанского законодательства в области социального обеспечения и приведения его положений в соответствие с международными нормами

Так, в 2005 году Республика Казахстан ратифицировала Международный пакт о гражданских и политических правах, принятый резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 16 декабря 1966 года.

Ратификация данного Пакта означает принятие на себя Республикой Казахстан международно-правовых обязательств по соблюдению прав человека.

Более того, в 2009 году Казахстан ратифицировал факультативный протокол к данному Пакту, который открыл возможность гражданам

страны обращаться за защитой нарушенных прав в договорной орган ООН – Комитет ООН по правам человека.

Подобные действия нашей страны в деле продвижения прав человека нашли положительный отклик со стороны мирового сообщества, стало свидетельством возрастающего авторитета нашей страны на мировой арене.

Принятие и ратификация Казахстаном вышеназванных важнейших международных документов, с одной стороны, говорят об ответственном подходе нашего государства к делу защиты прав человека, соблюдению международных индикаторов развития, социальных стандартов.

С другой стороны, рост количества обращений граждан Казахстана в договорной орган ООН отражает некоторые вопросы несовершенства национального законодательства в этой сфере [6].

Как показало время, работа экспертного, научного сообщества, всех мировых институтов развития в данном направлении набирает темпы.

Закрепляя на конституционном уровне приверженность принципам и нормам международного права, а также стремление к утверждению себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, Республика Казахстан проводит планомерную политику по внедрению международных стандартов в национальное законодательство по ключевым направлениям развития, в числе которых приоритетным является прежде всего защита прав человека.

ЛИТЕРАТУРА

1 Теория и практика социальной защиты в Республике Казахстан: учебное пособие / авт-сост. А.А. Конвисарь. – Костанай: Костанайская академия Министерства внутренних дел Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, 2022. - 86 с.

2 Всеобщая декларация прав человека. Декларация, принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года// https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

3 Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах. Принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной ассамблеи от 16 декабря 1966 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml

4 Конституция Республики Казахстан. Конституция принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года // <https://adilet.zan.kz/rus/>

5 Человеческое развитие: новые измерения социально-экономического прогресса: Учебное пособие.- М., 2000.

6 Имплементация норм международных договоров в области прав человека (гражданские и политические права) в законодательство Республики Казахстан: Научное издание / Под общей редакцией Р.К. Сарпекова, Ж.О. Кулжабаевой. – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2019. – 285 с.

ҚАЗАҚСТАНДА ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

ОРАЛБЕК Е. С.

магистр, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Құқықтық мемлекет мәнінің маңызды аспектісі-адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының басымдығын тану, оларды ең жоғары құндылық ретінде жариялау.

Қарым-қатынас жасау және адамның өмірге, бостандыққа, меншікке құқықтарын іске асыру процесінде табиғи құқық нормалары қалыптасты. Мемлекеттің пайда болуымен жағдай өзгерді. Ол табиғи құқықты өз меншігіне айналдыруға және құқықтық нормаларды «жасау» мүмкіндігін басып алуға тырысты. Мемлекет жеке адам мен қоғам арасында делдал болды және құқықтың гуманистік принциптерін қолдана отырып, оны өз мақсаттарына жетудің негізгі құралына айналдырды.

Адамзат қайтадан жеке тұлға, мемлекет және азаматтық қоғам арасындағы қарым-қатынастың оңтайлы формаларын, олардың қажеттіліктері мен мүдделерін ақылға қонымды үйлестіру және қанағаттандыру жолдарын іздеуге мәжбүр болды. Құқықтық мемлекет туралы ілімнің алғышарттары Заңның мызғымастығы мен үстемдігі, оның құдайлық және әділ мазмұны, Заңның заңға сәйкестігі туралы идеялар деп санауға болады. Азаматтық қоғамның қалыптасуы әрқашан қандай да бір жолмен мемлекетті жетілдіру, құқық пен заңның рөлін көтеру, яғни құқықтық мемлекет құру мәселесін, сонымен бірге азаматтық қоғамды көтеру мәселелерімен байланысты болды. Біреуі екіншісіз болмайды және өмір сүре

алмайды, саяси-құқықтық институттардың созылмалы тәуелділігі байқалады. Бұл шын мәнінде құқықтық мемлекетте демократиялық құқықтар мен жеке адамның (азаматтың) бостандықтарына қол жеткізуге болады, осы типтегі мемлекетте билік пен мн бөлінісі болады. др. Ғылыми саяси-құқықтық әдебиеттерде бұл мәселеге үлкен мән берілді, бұл туралы әртүрлі дәуірлердегі авторлардың теориялық әзірлемелері қызмет ете алады. Атап айтқанда, Аристотельдің айтуынша, мемлекет өзін-өзі қамтамасыз ету үшін жеткілікті азаматтар жиынтығы, яғни азаматтық қоғамнан басқа ештеңе жоқ.

Цицерон адамдардың құқықтық теңдігін негіздей отырып, былай деп жазды: «...Заң-бұл азаматтық қоғамның байланысы, ал заңда белгіленген құқық бәріне бірдей...». Макиавелли Н., Гроций Г., Гоббс Т., Локк Дж., Монтескье Ш., Руссо Ж. Ж. қазірдің өзінде азаматтық қоғамға сәйкестікті барлық емес, тек прогрессивті, олардың пікірінше, табиғи-құқықтық, келісімшарттық принциптерге негізделген мемлекеттік құрылымның формаларына негіздеді [1, 47 б.].

Цицеронның мемлекет пен құқық саласындағы теориялық көзқарастарына ежелгі грек ойы, ең алдымен Платон, Аристотель, Полибий және стоиктердің ілімдері әсер етеді. Сонымен бірге, бұл» шетелдік «әсер Цицерон Рим патриоты ретінде және практикалық саясаткер мемлекеттік-құқықтық практика мен саяси-құқықтық ой саласындағы римдік дәстүрлерді, Рим мемлекеті мен құқығының өзіндік тарихымен, нақты жағдаймен және қазіргі әлеуметтік және саяси шындықтың өзекті міндеттерімен үйлестіруге және үйлестіруге тырысты.

Тұтастай алғанда, Цицеронның саяси-құқықтық ілімінде предшественниктердің идеяларын шығармашылық қолдану оның мемлекет және құқық теориясы саласындағы бірқатар ерекше және жаңа ережелерді дамытуымен үйлеседі. Мемлекет (respublica) Цицерон іс ретінде анықтайды, халықтың меншігі (res populi). Сонымен бірге ол «халық қандай да бір жолмен жиналған адамдардың кез-келген қосындысы емес, құқық мәселелерінде келісіммен және мүдделердің ортақтығымен байланысты көптеген адамдардың қосылуы»деп атап көрсетеді. Осылайша, Цицеронды түсіндірудегі мемлекет ежелгі грек тұжырымдамаларына тән оның барлық еркін мүшелерінің ортақ мүддесінің көрінісі ретінде ғана емес, сонымен бірге осы мүшелердің келісілген құқықтық

байланысы ретінде де пайда болады. белгілі бір құқықтық білім, «жалпы құқықтық тәртіп» [2, с. 71].

Осылайша, Цицерон мемлекет тұжырымдамасын заңдастырудың бастауында тұр, ол кейіннен «құқықтық мемлекет»идеясының қазіргі жақтаушыларына дейін көптеген жақтаушыларға ие болды. Цицерон мемлекетінің пайда болуының негізгі себебін адамдардың әлсіздігі мен олардың қорқынышынан (Полибийдің көзқарасы) емес, олардың бірге өмір сүруге деген қажеттілігінен көрді. Бұл мәселеде Аристотельдің ұстанымымен бөлісе отырып, Цицерон өз уақытында мемлекеттің пайда болуының шарттық сипаты туралы кең таралған идеяларды жоққа шығарды.

Аристотельдің әсері Цицеронның мемлекеттің біртіндеп және табиғи түрде пайда болатын қоғамның бастапқы бірлігі ретіндегі отбасының рөлін түсіндіруінде де байқалады. Ол мемлекет пен меншіктің бастапқы байланысын атап өтті және Панетиустың мемлекет құрылуының себебі мүлікті қорғау болып табылады деген ұстанымымен бөлісті. Цицерон Жеке және мемлекеттік меншікке қол сұғылмаушылықты бұзуды қорлау және әділеттілік пен құқықты бұзу ретінде сипаттайды.

Мемлекеттің (сонымен қатар құқықтың) пайда болуы адамдардың пікірі мен озбырлығына сәйкес емес, табиғаттың жалпы талаптарына сәйкес, оның ішінде адам табиғатының ережелеріне сәйкес, Цицеронды түсіндіруде олар (мемлекет пен құқық) табиғаты мен мәні бойынша құдайлық сипатқа ие және жалпыға бірдей ақыл мен әділеттілікке негізделген дегенді білдіреді. Цицерон атап өткендей, бүкіл табиғатты зерттеу «бұл әлемді ақыл басқарады»деген түсінікке әкеледі. Өмірдің қарбаласынан жоғары көтерілетін тұрақты құбылыс ретінде құқықты шынайы құрметтеудің алғашқы мысалы ежелгі тарихты береді: дана Сократ жазалаушы соттың қолынан кеткісі келмей, өлімді қабылдады. Платон мемлекеттің қалыпты дамуы мен билеушілердің озбырлығын шектеу үшін құқықтық заңдардың маңыздылығы туралы былай деп жазды: «мен заң күші жоқ және біреудің билігінде болатын мемлекеттің жақын өлімін көремін. Заң билеушілердің үстіндегі қожайын және олар оның құлдары болған жерде мен мемлекеттің құтқарылуын және құдайлар мемлекеттерге бере алатын барлық артықшылықтарды көремін». Аристотель де осындай көзқарастарды ұстанды, «заң күші жоқ жерде орын жоқ және мемлекеттік жүйенің қандай да бір түрі жоқ» деп баса айтты [3, 115 б.].

«Жаңа заманның» еуропалық ғалымдары құқықтық мемлекетті заңдарға негізделген Бостандық әрекет ететін мемлекет ретінде анықтады, бұл 700 жылдан астам уақыт бұрын Англияда қалыптасқан еліктеуге тұрарлық саяси бостандықтардың классикалық түрі екенін атап өтті.

1328 жылғы Нортхэмптон жарғысында ешқандай корольдік бұйрық сот төрелігіне әсер ете алмайтындығы айтылған. Дж. Локк үкімет туралы брошюра жазды, Англияда сотты құрметтейтін және билік қатынастарында белгілі бір тежеу мен тепе-теңдік жүйесі жұмыс істейтін саяси жүйенің бұл түрі қалыптасты. Ш. Монтескьенің еңбектерінде билікті бөлу, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету идеясы одан әрі дамыды. «Егер, – деп жазды ол, – заң шығарушы және атқарушы билік бір адамға немесе мекемеге қосылса, онда еркіндік болмайды, өйткені бұл монарх немесе сенат оларды озбырлықпен қолдану үшін озбыр заңдар жасайды деп қорқуға болады [4, 45 б.]. Егер сот билігі заң шығарушы және атқарушы биліктен бөлінбесе, еркіндік болмайды. Егер ол заң шығарушы билікке қосылған болса, онда азаматтардың өмірі мен бостандығы озбырлықтың билігінде болады, өйткені судья заң шығарушы болады. Егер сот билігі атқарушы билікке қосылған болса, онда судья езгі болуға мүмкіндік алады».

Құқықтық мемлекет туралы ілімнің философиялық негіздемесі оның жүйелік түрінде Кант пен Гегель есімдерімен байланысты.

Кант мемлекетті заңдарға бағынатын көптеген адамдардың бірлестігі ретінде анықтады. Оның категориялық ақыл-ой императиві өз озбырлығының еркін көрінісі әркімнің еркіндігімен үйлесетін және жалпыға бірдей заңға сәйкес келетін етіп әрекет етуді талап етті. Гегель үшін мемлекет заңмен бірдей болды («еркін ерік-жігердің қолма-қол болуы»), бірақ тек ең дамыған (бүкіл құқық жүйесі), оның ішінде жеке тұлға мен қоғамның барлық абстрактілі құқықтары. Сондықтан құқық жүйесі, яғни мемлекет өзінің диалектикалық мағынасында жүзеге асырылған Бостандық патшалығы болып табылады. «Құқықтық мемлекет» тіркесі алғаш рет неміс ғалымдары К. Велкер (1813) мен И. Х. Фрейхер фон Аретиннің (1824) еңбектерінде кездеседі. Бірақ бұл терминнің алғашқы құқықтық талдауын және оны ғылыми айналымға енгізуді олардың отандасы Роберт Фон моль (1832) жасады. Ол құқықтық мемлекетті мемлекет туралы үздіксіз дамып келе жатқан ілімнің категориясы ретінде қарастырды және оны патриархалдық,

патримониялық, теократиялық және деспоттық мемлекеттен кейінгі бесінші орынға қойды. Осы кезден бастап бір ғасырдан астам уақыт бойы құқықтық мемлекет идеясы неміс ғалымдары мен саясаткерлерінің санасын жаулап алды деп айтуға болады.

Әдебиетте неміс құқықтық мемлекет идеясының дамуының үш кезеңі бар. 1848 жылғы революцияға дейін ол оны құрудың теориялық және конституциялық-саяси негізі ретінде қалыптасты. 1848 жылы Паулкирхен Конституциясының жобасы құқықтық мемлекет пен демократия туралы идеяларды біріктіруге тырысты. 1871 жылдан бастап билікті бөлу принципі, заң ұғымдары мен сот қорғауы егжей-тегжейлі дамыды. 1919 жылғы Веймар конституциясы заң-мемлекеттік және өкілді-парламенттік элементтерді біріктірді. Қазіргі қолданыстағы негізгі заң ГФР-ны әлеуметтік-құқықтық мемлекет деп жариялайды. Неміс әдебиетінде Германиядағы алғашқы құқықтық мемлекет 1880 жылы салынған деген пікір айтылғанын атап өткен жөн [5].

XX ғасырдың аяғында бірқатар дамыған елдерде құқықтық және саяси жүйелердің мұндай түрлері дамыды, олардың құрылу принциптері көбінесе құқықтық мемлекеттілік идеяларына сәйкес келеді. ГФР, АҚШ, Франция, Ресей, Англия, Австрия, Греция, Болгария және басқа елдердің Конституциялары мен басқа да заңнамалық актілерінде осы мемлекеттік құрылымның заңды екенін тікелей немесе жанама түрде тіркейтін ережелер бар.

Планетарлық ауқымда бұл идеяның таралуы мен іске асырылуы БҰҰ-ға өзінің ұйымдық құрылымдары мен халықаралық-құқықтық актілері арқылы белсенді түрде ықпал етеді.

Құқықтық мемлекет туралы ілімді дамытуда төрт негізгі кезең ерекшеленеді. Бірінші кезең ежелгі тарих кезеңін қамтиды. Ежелгі Греция мен Ежелгі Римнің саяси-құқықтық идеялары мен институттары, демократияның ежелгі тәжірибесі теориялық түсініктердің қалыптасуына, содан кейін құқықтық мемлекеттіліктің тәжірибесіне айтарлықтай әсер етті. Екінші кезеңде құқықтық мемлекет тұжырымдамасын жаратылыстану-құқықтық теорияның өкілдері – Г. Гроций, Б. Спиноза (1632-1677), Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтескье, Д. Дидро (1713-1784) және басқалар.

Буржуазиялық жүйе дәуіріндегі құқықтық мемлекет идеяларының классикалық көрінісі XVII ғасырдағы ағылшын ойшылы Дж. Локк. Ол биліктің бөліну принципін билікті асыра пайдаланудың кепілі ретінде қарастырды және жеке адамның бостандығын заңмен тыйым салынбаған барлық жағдайларда өз

калауын ұстану және «басқа адамның тұрақсыз, белгісіз және белгісіз еркіндігіне» тәуелді болмау еркіндігі ретінде сипаттады. Ш. Монтескье құқықтық мемлекеттіліктің орнауын азаматтық қоғамдағы саяси бостандықпен байланыстырды. Ол бұл биліктің бөлінуі, олардың өзара ұстамдылығына жағдай жасалған кезде және билік шынайы бостандықты қамтамасыз ете алатын әр түрлі қолда болған кезде болды деп сенді.

Құқықтық мемлекет теориясын құрудағы үшінші кезең неміс ғалымдары И. Кант (1724–1804) және Г. Гегель (1770–1831) есімдерімен байланысты. Кант «құқықтық мемлекет» терминін әлі қолданбаған, ол «құқықтық азаматтық қоғам», «құқықтық тұрғыдан берік мемлекеттік құрылым», «азаматтық-құқықтық мемлекет» сияқты мағынаға жақын ұғымдарды қолданған.

Кант анықтамасының ерекшелігі-бұл жерде мемлекеттің конституциялық белгісі құқықтық заңның үстемдігі деп аталды. И. Канттан айырмашылығы, Г. Гегель құқықтық мемлекет идеясын практикалық шындық ретінде қабылдады. Құқықтық мемлекет ол мемлекет пен құқықты бір уақытта анықтай отырып, «іске асырылған Бостандық патшалығы» ретінде анықтады.

Бұл ілімге көптеген елдердің прогрессивті ғалымдары, соның ішінде неміс заңгерлері Г. Джеллинек, Г. Келсен, ағылшын позитивісті Г. Харт, американдық ғалымдар Дж. Роулс пен Л. Фуллер, ағылшын-американдық заңгер Р. Дворкин, Ф. Хайек (австриялық, бірақ Англия мен АҚШ-та ұзақ өмір сүрген). Айта кету керек, «құқықтық мемлекет» термині 1813 жылы неміс либералы К. Т. Велкер (1790-1869), а терминге құқықтық талдау берді неміс либерализмінің өкілі Роберт Фон Моль Моль (1799-1875).

Конституциялық деңгейде құқықтық мемлекеттің формуласы әлеуметтік принципмен бірге 1949 жылғы ГФР Негізгі заңында (конституция осылай аталады) және 1978 жылғы Испания Конституциясында тікелей бекітілген.

Қазіргі уақытта ол қандай да бір түрде бірқатар мемлекеттердің конституцияларында бекітілген, дегенмен іс жүзінде кез-келген елде құқықтық мемлекет идеалына әлі қол жеткізілген жоқ.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Алексеев С. С. Құқық теориясы. - М., 2009

2 Нерсесянц В. С. Саяси және құқықтық ілімдердің тарихы – жоғары оқу орындарына арналған оқулық- 2011

3 Алексеев С.С., Архипов С. И. және т. б. мемлекет және құқық теориясы. Заң университеттері мен факультеттеріне арналған оқулық. - 496 б. 2005

4 Фаст О. Құқықтық мемлекет: теориялық жобалау және қазіргі саяси практика. Монография. - М. 2015

5 Шевчук Д. А. мемлекет және құқық теориясы: дәрістер конспектісі. [Электрондық Мәтін]//<http://litres.ru/>

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА

ОРАЛБЕК Е. С.

магистр, Торайгыров университет, г. Павлодар

Среди разнообразных форм человеческого общения, как известно, первенствующее значение признано за государством. Было время, когда оно охватывало собою все без исключения стороны человеческой жизни, так что в античном мире человек совершенно поглощался гражданином государства. Да и в настоящее время, хотя наряду с государством существует не мало других форм общественного единения людей, государство все-таки так или иначе распространяет свое влияние на все стороны общественной жизни. Во всяком случае, история человечества творится, главным образом, государственной деятельностью.

Государство представляет собой совокупность людей, соединившихся в одно целое под эгидой ими же установленного общего закона и создавших судебную инстанцию, правомочную улаживать конфликты между ними и наказывать преступников. От всех прочих форм коллективности (семей, господских владений) государство отличается тем, что лишь оно воплощает политическую власть, т.е. право во имя общественного блага создавать законы для регулирования и сохранения собственности, а также право применять силу общества для исполнения этих законов и защиты государства от нападения извне.

Любое государство создается самим народом для того, чтобы возложить на него функцию организации самозащиты. Выбор формы правления, политического режима происходит в зависимости каких-либо особенностей; географических, климатических, исторических условий.

В связи с ростом уровня правосознания и правовой культуры, и особенно с происходящим в настоящее время резким изменением системы ценностей, усиливается нигилистическое отношение ко всей предшествующей истории государства, обретают все большее число сторонников идеи адекватности человеческих интересов и потребностей сущности, формам, функциям и принципам организации и деятельности государства.

История политико-правовой мысли человечества полна попыток дать исчерпывающее определение понятия государства. От античности до наших дней человечество волнуют вопросы: каким должно быть идеальное государство, может ли быть фактически существующее государство со всей несправедливостью и частыми проявлениями произвола по отношению к индивиду и обществу идеальным. Как определить понятие государства, если из века в век оно изменяется и постоянно не удовлетворяет людей, хотя в целом увеличиваются их возможности воздействовать на основы его организации и деятельности [1, с.18].

Примером правового государства является Казахстан, который вступил на путь демократических преобразований, формирования правового и социального государства. Согласно статье 1 Конституции страны, высшими ценностями в решении этих проблем являются жизнь, права и свободы человека и гражданина [2]. Таким образом, права человека лежат в основе конституционной демократии, определяют не только направленность, но и содержание проводимой государством внутренней и внешней политики.

В своем Послании народу Казахстана Глава государства Касым-Жомарт Токаев отметил, что почти 30 лет назад мы провозгласили свою Независимость, исполнив тем самым многовековую мечту предков. За эти годы под руководством Первого Президента Казахстана – Елбасы Нурсултана Абишевича Назарбаева наша страна превратилась в стабильное и авторитетное в мире государство. Благодаря прочному единству мы укрепили свою Независимость и создали условия для улучшения благосостояния народа. Сейчас нам представлена возможность приумножить достижения Независимости, вывести страну на качественно новый уровень развития. Мы сможем достичь этих целей, обеспечив преемственность политики Елбасы и проведя системные реформы [3].

С момента провозглашения независимости в Республике Казахстан приняты основные нормативные правовые акты, направленные на углубление политических и экономических реформ,

развитие рыночных отношений, демократизацию общественно-политической жизни. Многие законы имеют прямое отношение к конституционному праву и касаются вопросов осуществления прав, свобод и обязанностей граждан, принципиальных проблем организации государственной власти и местного самоуправления, административного устройства, образования избирательной системы, определения статуса и сфер деятельности общественных организаций.

Как основной источник права, Конституция определяет виды и иерархию источников конституционного права. В ней устанавливаются наименования нормативных правовых актов, их юридическая сила, порядок принятия, опубликования и отмены. Указанные источники закрепляют государственный суверенитет Республики Казахстан, определяют ее внутренний и внешнеполитический курс и служат его осуществлению, обеспечивают функционирование всего государственного механизма.

Идеи и принципы, заложенные в Основном законе страны, на долгосрочную перспективу определяют основные направления и механизмы развития национальной правовой системы, в том числе конституционного права. То есть важнейшей задачей является полнокровная реализация принципов и норм Конституции, в первую очередь, в деятельности органов государственной власти и ее должностных лиц, обеспечение при этом как прямого действия Конституции, так и реализацию ее потенциала через текущее законодательство и правоприменение.

Соблюдение и реализация основополагающих принципов деятельности республики, закрепленных в Конституции нашего государства: общественное согласие и политическая стабильность, экономическое развитие на благо всего народа, казахстанский патриотизм, решение наиболее важных вопросов государственной жизни демократическими методами, позволит обеспечивать устойчивое социально-экономическое и политико-правовое развитие страны как правового государства.

Наша общая задача – воплотить в жизнь концепцию «Слышащего государства», которое оперативно и эффективно реагирует на все конструктивные запросы граждан. Только путем постоянного диалога власти и общества можно построить гармоничное государство, встроенное в контекст современной геополитики, сказано в Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана в 2019 году. Поэтому необходимо поддерживать и укреплять гражданское

общество, вовлекать его в обсуждение наиболее актуальных общегосударственных задач с целью их решения [3].

Правовое государство – это государство высшего эволюционного типа. Однако, что вполне естественно, правовое государство тоже обладает таким качеством как сущность. Сущность правового государства детерминировано приведенным выше определением. Она (сущность) по конструкции аналогична сущности любого государства: также включает в себя формальный и содержательный аспект. Формальный аспект сущности правового государства заключается в том, что государственная власть ограничена правом; пределы реализации государственной власти, ее вмешательство в частную сферу ограничено правом. При этом и последнее имплементирует в себя постулаты естественно-правовой теории. Пределы реализации государственной власти – вопрос более чем сложный. Но достаточно ясным представляется, что именно в правовом государстве власть будет стремиться в минимизации воздействия на сферы жизни индивидов, выполняя тем не менее управленческие функции.

Правовое государство – это государство, обслуживающее потребности гражданского общества и правовой экономики, назначение которого - обеспечить свободу и благосостояние [4, с. 29]. Оно подконтрольно гражданскому обществу и строится на эквивалентности обмениваемых благ, на фактическом соотношении общественного спроса и предложения, ответственно за правопорядок, который гарантирует человеку свободу и безопасность, ибо духовным фундаментом его является признание прав человека.

В отличие от обычного государства правовое связано правом, исходит из верховенства закона, действует строго в определённых границах, установленных обществом, подчиняется обществу, ответственно перед гражданами, обеспечивает социальную и правовую защищённость граждан.

Признаками правового государства являются [5, с. 27]:

- суверенитет народа и конституционно-правовая регламентация государственного суверенитета; - верховенство закона во всех сферах жизни общества («связанность» государства законом – все государственные органы, должностные лица, общественные объединения, граждане в своей деятельности обязаны подчиняться требованиям закона. В свою очередь законы в таком государстве должны быть правовыми, т.е. максимально соответствовать представлениям общества о справедливости; приниматься компетентными органами, уполномоченными на то народом;

приниматься в соответствии с законно установленной процедурой; соответствовать определённой иерархии, не противоречить ни конституции, ни друг другу. Все иные нормативно-правовые акты должны издаваться в полном соответствии с законами, не изменяя и не ограничивая их); - деятельность органов правового государства базируется на принципе разделения властей на законодательную, исполнительную и судебную (создание системы «сдержек и противовесов», взаимоограничение и взаимный контроль друг за другом всех ветвей власти);- взаимная ответственность личности и государства (за нарушение закона должна обязательно последовать предусмотренная законом мера ответственности, не взирая при этом на личность правонарушителя. Гарантией этого принципа выступает независимый суд); - реальность прав и свобод гражданина, их правовая и социальная защищённость (государство должно не только провозгласить приверженность этому принципу, но и закрепить фундаментальные права человека в своих законах, гарантировать их и реально защищать на практике); - политический и идеологический плюрализм, заключающийся в свободном функционировании различных партий, организаций, действующих в рамках конституции, наличии различных идеологических концепций, течений, взглядов; - стабильность законности и правопорядка в обществе; - преодоление правового нигилизма в массовом сознании; - выработка высокой политико-правовой грамотности; - появление действенной способности противостоять произволу; - разграничение партийных и государственных функций; - торжество политико-правового плюрализма; - выработка нового правового мышления и правовых традиций.

Формально-юридические признаки права, как: системность и упорядоченность; нормативность; императивный, чаще государственно-волевой, властный характер; общеобязательность и общедоступность; формальная определённость; проявление в качестве всеобщего масштаба и равной меры по отношению ко всем индивидам; обладание регулятивным характером; всесторонняя (с помощью государственных и негосударственных институтов) обеспеченность и гарантированность.

Принципы – это основополагающие идеи (требования), определяющие в своей совокупности идеальную конструкцию (модель) государства, которое могло бы называться правовым [6, с. 44].

Их формирование обусловлено объективными и субъективными факторами: уровнем развития культуры, науки, образования и других элементов, составляющих совокупный интеллект данной общественной системы; нравственно-духовным потенциалом общества, который выражается в признании большинством населения справедливым, а значит, и правовым существующего государственного устройства; наличием или отсутствием стабильного механизма реализации правовых начал в деятельности государственных органов; степенью освоения конкретным человеком права как собственной свободы, осознанной и в необходимых случаях и необходимых пределах им самим ограниченной.

Общие принципы правового государства – это социальная справедливость, гуманизм, равноправие, законность в процессе создания и реализации норм права, единство юридических прав и обязанностей, демократизм.

Межотраслевые правовые принципы охватывают две или более отрасли права, преимущественно смежных (конституционное и административное, уголовно-процессуальное и гражданско-процессуальное и другое).

Отраслевые принципы распространяются лишь на конкретные отрасли права – конституционное, гражданское, уголовное, земельное, трудовое и др. Соответственно на их основе создаются и реализуются нормы, составляющие только данную отрасль права.

Принцип разделения властей – это разделение власти между законодательными, исполнительными и судебными органами государства. Данный принцип означает, что ни одному из государственных органов не принадлежит вся государственная власть в полном объеме. Каждый из нас осуществляет только свою, присущую ему функцию и не имеет права подменять деятельность другого. Такое разграничение направлено на то, чтобы удержать от возможных злоупотреблений.

С учетом исторических данных, общественной и государственной практики и с позиций современного научного знания можно выделить такие принципы правового государства.

В юридической литературе при характеристике правового государства очень часто употребляется термин «господство права», происхождение которого, очевидно, связано с английским «*rule of law*» – «определение права». На взгляд многих ученых, русский перевод данного термина не адекватен вкладываемому в него содержанию и точнее было бы говорить о приоритетности права.

Это поможет избежать, с одной стороны, трактовки права как средства подавления и насилия, а с другой – фетишизации права как самоудовлетворяющего и самоуправляющегося явления.

Великие мыслители «одиночки» догадывались о происхождении права и его роли в жизни людей, но лишь сейчас можно сказать, что человечество постепенно, но последовательно осознает эту его роль и выбирает право в качестве приоритета в своем развитии. Отсюда необходимость ограничения государственной власти, связанности правом деятельности государственного аппарата, ориентирование государства на защиту прав и свобод человека.

Человек как разумное и общественное существо в процессе своей жизни, общения с себе подобными создает различные организационные формы своего существования и устанавливает приемлемые для себя правила игры, нормы поведения. В этом смысле право и государство производны от человека.

Нормальные правовые отношения предполагают равенство и взаимную ответственность их сторон. Разумеется, государство, вступая во взаимоотношения с множеством различных общественных образований и со всеми гражданами, уже, поэтому обладает огромным объемом прав и обязанностей.

Кроме того, государство как совокупный представитель народа имеет ряд особых правомочий, которых не может быть у отдельного гражданина. И все же оснований для утверждения, что государство располагает большими правами, чем гражданин, не существует.

В конкретных правоотношениях у них равные права и соответствующие им обязанности. Причем в правовом государстве должен быть отработан и механизм взаимной ответственности за нарушение прав, невыполнение обязанностей.

Поскольку резюмируется, что правовое государство и гражданин – равноправные участники правоотношений, основной формой их взаимосвязей выступает договор. Договором высшей формы является конституция, если она принята в результате всенародного голосования (референдума). В ней определяются те особые права, которые передаются государству и не могут принадлежать отдельному гражданину, и те естественные права, которые составляют содержание частной жизни граждан и неприкосновенны для всего государства.

Для либеральных социальных систем характерно сочетание двух основных типов правового регулирования. Действия гражданина регламентируются по общедозволительному типу, разрешающему

делать все, что прямо не запрещено в законе, поощряющему творчество, социально полезную инициативу. Государство, его органы и должностные лица должны руководствоваться разрешительным типом правового регулирования, который позволяет им действовать только в пределах своей компетенции, делать лишь то, что разрешено законом. Устойчивый, стабильный правовой статус гражданина и четкий, бесперебойно работающий юридический механизм его обеспечения позволяют человеку смело смотреть вперед, не бояться, что его права могут быть в любой момент нарушены.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Мальцев Г.В. Право и политика в контексте теории власти // Право и политика современной России. – М.: Былина. 1996.
- 2 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2021 г.)// <https://online.zakon.kz/>
- 3 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 2 сентября 2019// <https://www.akorda.kz>
- 4 Баймаханов М.Т. Правовое государство. Основы государства и права Республики Казахстан. Алматы. 2011
- 5 Ибраева А.С. Теория государства и права Курс лекций. – Алматы: Казахский Национальный Университет им. Аль-Фараби, 2008.
- 6 Какимова М.Ш. Основы теории государства и права: Учебник. – Астана: Фолиант, 2007.

САЯСИ ӘЛЕУМЕТТАНУДАҒЫ ОРТА ТАП ТҮСІНІГІ, ОНЫҢ АТҚАРАТЫН ҚЫЗМЕТІ ТУРАЛЫ

ОРДАБЕК С. С.

магистрант, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

КАППАСОВА Г. М.

PhD, қауымд. профессор (доцент), Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Орта тап – әлеуметтік стратификация жүйесіндегі негізгі әлеуметтік топтар: бай мен кедей ішінде аралық орын алатын қабаттар жиынтығы. Орта тап – бұл материалдық және әлеуметтік қажеттіліктердің кең ауқымын қанағаттандыру үшін жеткілікті тұрақты табысы бар адамдардың әлеуметтік тобы.

Алғаш рет «орта тап» ұғымын (τριῶν μοιρῶν ἢ ἐν μέσῳ, сөзбе-сөз - ортадағы үш бөліктен) драматург Еврипид б.э. 420 өзінің «Өтініш сұраушылар» трагедиясында қолданды. Ол 3 тапты бөлді: байлар, кедейлер және орта тап. «Штатта үш класс бар (меріде д, сөзбе-сөз - бөліктер): біріншіден, байлар, олардың қалаға пайдасы жоқ, олар тек өздері үшін көп болар еді. Бірақ кедейлер де, рабблдар да қауіпті, өйткені уланған шаққанның уланған шаншуы хасттарға қауіп төндіргенде көтеріледі, мойынсұнғыш келісімдер мойынсұнғыш болады. Қаланы тек орта тап қана қолдайды; ол заңдар мен билікке бағынады».

Әрі қарай, қоғамға қатысты «орта таптар» ұғымын Аристотель қолданды, ол осы әлеуметтік қабат неғұрлым үлкен болса, соғұрлым қоғамның өзі тұрақты болады деп тұжырымдады. «Орташа адамдардан тұратын мемлекет ең жақсы мемлекеттік жүйеге ие болады ... Олар кедейлер сияқты біреудің жақсылығына ұмтылмайды, ал басқалары өздеріне тиесілі нәрсеге қол сұғпайды, дәл осылай кедейлер байлыққа ұмтылады бай».

Дәлірек айтқанда, орта таптың ерекшеліктері еуропалық буржуазияның типі пайда болған жаңа заманда көрінеді. XIX ғасырда. «орта тап» ұғымы оларға кеңінен қолданыла бастады, оларға фермерлерді де, жалпы бай емес, бірақ қаржылық тұрғыдан тәуелсіз халықтың барлық санаттарын жатқызады.

«Орта тап» ұғымы социологиялық лексикаға 1920 жж. Бұған қоғамдық құрылымның маркстік тұжырымдамасын сынау себеп болды, оған сәйкес капиталистік әлемде поляризация билейді, тек екі тап бар: буржуазия және пролетариат, ал қалған барлық әлеуметтік қабаттар мен қабаттар ерте ме, кеш пе олармен бірігеді. Әлемдік экономиканың біркелкі емес дамуы, экономикалық дағдарыстар меншікті шоғырландыру (монополиялау) және әртараптандыру процестерін тудырды. Нәтижесінде үлестірілген меншіктің әр түрлі формалары пайда болды: кооперативтік, командалық және акционерлік. Осы процестердің нәтижесінде үлестірілген меншіктің бір бөлігін иемденетін адамдардың едәуір қабаты пайда болды: акциялар, акциялар, акциялар, мемлекеттік және жеке зейнетақы қорларына аударымдар және т.б. Марксизмде капитализм кезіндегі «орта тап» ұғымы пролетариат пен буржуазиядан басқаларының бәріне қатысты болды. Сонымен, оған шаруалар, қолөнершілер, зиялы қауым өкілдері кіреді. Бұл топтардың өндірістегі үлесі үнемі төмендейді, демек, Маркстің пікірінше, орта тап капитализмнің дамуымен біртіндеп жоғалып кетеді.

XX ғасырдың басында шағын кәсіпкерлер орта тапқа жатқызылды. Бірақ содан кейін дамыған елдерде білікті жалдамалы жұмысшылардың өмір деңгейінің жоғарылауы байқалды, олар да орта тапқа жатқызыла бастады. Әдетте, Батыс қоғамында орта тапты бөлудің негізгі объективті критерийлері - білім деңгейі мен табыс деңгейі, тұтыну стандарттары, материалдық немесе интеллектуалдық меншікке меншік құқығы және жоғары білікті жұмыстарды орындау мүмкіндігі. Осы объективті критерийлерден басқа, адамның «әлеуметтік орта» өкілі ретіндегі оның позициясын субъективті қабылдауы үлкен рөл атқарады.

Қазіргі әлеуметтануда орта тапты анықтаудың келесі тәсілдерін ажырату әдетке айналды: объективті (материалдық әл-ауқат деңгейіне негізделген тәсіл және ресурстарға деген көзқарас), субъективті (адамдардың орта тапқа деген өзіндік көзқарасына негізделген) және олардың тіркесімі.

Байлыққа негізделген тәсіл. Бұл тәсіл өмірдің салыстырмалы түрде жоғары деңгейімен және тұтыну деңгейімен сипатталатын бұқаралық әлеуметтік субъект ретіндегі орта таптың идеясымен байланысты [8]. Негізгі критерий – бұл материалдық әл-ауқат деңгейі, ол келесі көрсеткіштердің жиынтығынан тұрады: жан басына шаққандағы табыс; қымбат мүліктің белгілі бір жиынтығының болуы (автомобиль, тұрмыстық техникамен жабдықталған тұрғын үй); ақылы әлеуметтік қызметтерді (білім, медицина) сатып алу мүмкіндігі;

Ресурстық тәсіл. «Ескі орта тап» және «жаңа орта тап» деп аталатын бөлуді ұсынған қазіргі британдық әлеуметтанушы Энтони Гидденстің жұмысына негізделген. «Ескі орта тап» ұсақ кәсіпкерлерден, ал «жаңа орта тап» жоғары интеллектуалды жұмыстармен айналысатын жоғары және орташа жалақы төленетін қызметкерлерден тұрады. «Жаңа орта» таптың жоғарғы қабатына менеджерлер мен жоғары білікті мамандар кіреді. Төменгі топқа мұғалімдер, дәрігерлер, кеңсе қызметкерлері және т.б. кіреді. Бұл көптеген жағынан жұмысшы табына ұқсас әлеуметтік топ. «Ескі орта таптың» саны азаяды және «жаңа орта таптың» үлесі артып келеді. Осылайша, тәсіл белгілі бір адамның, үй шаруашылығының, сыныптың және т.б. капиталдың көлеміне, түріне және құрылымына негізделген.

Субъективті тәсіл. Ол жеке адамдардың идентификациясы мен психологиялық ерекшеліктеріне негізделген, бұл жағдайда орта тап

адамдардың өзін-өзі сәйкестендіруі, олардың орта тапқа «өзін-өзі жазуы» негізінде ажыратылады.

Тұрақтылық – әлеуметтанушылар сауалнама жүргізген адамдар үшін орта таптың маңызды белгісі. Олар үшін бұл ұғым, ең алдымен, онымен, сондай-ақ олардың заңды, тұрақты кірістерімен байланысты. Сондай-ақ, адамдар арасында тұрғылықты жерді таңдау еркіндігі сияқты өлшемдерге белгілі сұраныс бар.

Аралас тәсіл. Бұл орта тапты анықтау үшін жоғарыда келтірілген дәстүрлі критерийлерді кешенді қолданумен байланысты (белгілі бір кәсіптік сипаттамалар, білім, мүліктік және табыстық сипаттамалар, кейде оларға өзіндік сәйкестендіру қосылады).

Онымен қатар, орта таптың басқа таптардан айырмашылықтарын кесте 1 көрсетілген.

Кесте 1 – Орта таптың басқа таптардан айырмашылықтарын кесте арқылы көрсету

Төменгі тап	Орта тап	Жоғарғы тап
<p>Көбіне жоғарғы білімдері жоқ (жоғарғы оқуға түсуге мүмкіндіктері жоқ), біліктілігі төмен еңбекпен айналысады. Көбісінде үйлері жоқ. Туыстарынан, қайырымдылық ұйымдарынан немесе мемлекеттен садақа және қайырымдылық сұрайды. Киім-кешек, тамақ т.б. сатып алу қиынға соғады.</p> <p>Өз мүдделері үшін қолайсыз, жұмыссыздардан, мүгедектерден және толық емес жұмыс жасайтын адамдардан тұратын, үмітсіздігімен немесе аздығымен қоғамнан бөлінген, оның өміріне қатыспайтын және оның тілектерімен бөліспейтін класс.</p> <p>Көмелетке толмаған құқық бұзушылар, мектепті тастап кеткендер, нашақорлар, жалғызбасты аналар (әлеуметтік көмекпен өмір сүретіндер), қылмыскерлер (қарақшылар, сутенерлер, есірткі сатушылар), қайыршылар және т.б.</p>	<p>Азық-түлік пен киім-кешекке акша жетеді, бірақ тоназытқыш немесе теледидар сияқты қымбат заттарды сатып алу қиынға соғады.</p> <p>Көбісінде жоғарғы білім алуға мүмкіндіктері бар, білікті, тұрақты акша табатын жұмыс жасайды. Өзіне жетерлік, отбасын асыралай алатындай акша таба алады.</p>	<p>Жоғарғы тап, әдетте, ұрпақтан-ұрпаққа берілетін орасан зор байлығымен ерекшеленеді.</p> <p>Әлеуметтік мәртебесі жоғары адамдар, әдетте, қоғамның ауқатты мүшелері болып табылады және ең көп саяси күшке ие.</p> <p>Қандай да болсын затты иемденуге, сатып алуға қиналмайды.</p> <p>Жоғарғы топ әлеуметтік иерархияның жоғарғы жағында. Қазіргі қоғамдарда үстем тап енді тегімен және институци оналды артықшылықтарымен емес, негізінен материалдық байлықпен анықталады.</p> <p>Материалдық жағының қиындық көрмейді.</p>

Қорыта келе, Орта тап мемлекеттің тұрақтылығын, тыныштығын сақтап тұратын үлкен рөл атқаратын мемлекеттік құрал болып

табылады. Сондықтан мемлекеттер орта тапты қалыптастыруда үлкен көңіл бөлу қажет. Орта таптың қоғамда үлкен рөл атқаратынын мемлекет басшылары білу керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990
- 2 Гидденс Э. Стратификация и классовая структура.
- 3 Голенкова З. Т. Социальная стратификация российского общества.
- 4 Григорьев Л., Салмина А., Кузина О. Российский средний класс: анализ структуры и финансового поведения.
- 5 Аврамова Е. М. Средние классы в России: экономические и социальные стратегии / Е. М. Аврамова. М. : Гендальф, 2003. – 301 б. 2 Психология и бизнес. [Электрондық ресурс] <http://www.psychology.ru/library/1202>
- 6 Маркс К. Сочинения: / К. Маркс, Ф. Энгельс. М.: Политиздат, 1986.
- 7.505 б. 4. Бернштейн Э. Проблемы социализма и социальная демократия / Э. Бернштейн. М. : Норма, 1910. – 332 б.
- 8 Социальный портал. [Электрондық ресурс] <http://www.otrok.ru/medbook/books/sociology>
- 9 Вебер М. Основные понятия социальной стратификации // Социологические исследования. 1994. - № 5. б. 150-156.
- 10 Тойнби А. Постигание истории / А. Тойнби. М. : ИНФРА-М, 1991. 360 б.
- 11 Archer M. Class Formation in Nineteenth-Century America: The Case of the Middle Class / M. Archer, J. Blau // Annual Review of Sociology. 1993. Vol. 19. P.

ЦИФРОВЫЕ КАНАЛЫ БАНКОВ ДЛЯ АКТИВНЫХ ИНТЕРНЕТ-ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ

РЫЧКОВ Д.А.
студент, Павлодарский колледж
технического сервиса, г. Павлодар

На сегодняшний день банковское общество развивается с огромной скоростью, дабы обеспечить удобные и нужные услуги современным пользователям, даже учитывая сферу Интернет технологий.

В данной статье будет рассмотрен вопрос об обслуживании банками современного поколения в Интернете, благодаря чему будет выявлена готовность банков к притоку новых пользователей.

Трудно представить банковское дело без внедрения новых компьютерных технологий. В процессе работы банка все поставленные задачи легко автоматизировать. Работа финансовой организации – это быстрая и бесперебойная обработка значимых информационных потоков. Следовательно, необходима такая компьютерная сеть, которая позволит обрабатывать огромные потоки информации.

Социологи выделяют четыре поколения, которые в настоящее время могут оказывать влияние на развитие банковских услуг: ВВ, Х, Y и Z. Наиболее активные поколения на рынке банковских услуг – X и Y. Немного о самих поколениях:

- 1) Поколение Беби – бумеров ВВ (1943–1963 года рождения),
- 2) Поколение X (1963–1984 года рождения),
- 3) Поколение миллениум, или Y (1984–2000 года рождения),
- 4) Поколение Z (с 2000 года рождения).

Поколение X (с 1963 по 1984 гг.) в большинстве своем предпочитает традиционные банковские услуги, но также не отказывается от нововведений и более удобных сервисов обслуживания. Дети Индиго или поколение Z (homelanders, рожденные с 1995–2000). Homelanders (домоседы) получают информацию в основном из Сети, играют в игры онлайн, общаются предпочитают в социальных сетях или при помощи мессенджеров.

Для того, чтобы быть конкурентоспособными и опережать запросы клиентов, банкам нужно совершенствовать свою продуктовую линейку и технологические процессы, с учетом запросов. [1, с. 1]

Таблица 1 – Трудоспособный возраст поколений

Расчетный год	Возрастные группы по 5 лет									Общая численность населения в РК	Численность поколений Y, Z, V	В % от численности населения РК
	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64			
2015	1507	1688	1362	1211	1138	1010	1115	870	695	17625,2	4557,3	25,9
2020	1127	1495	1669	1340	1186	1106	970	1050	795	18616,2	5630,9	30,2
2025	1134	1119	1479	1643	1313	1154	1064	915	963	19420,0	6687,5	34,4
2030	1606	1126	1108	1458	1612	1280	1112	1006	842	20072,2	8189,0	40,8

2035	1929	1596	1115	1093	1432	1574	1235	1055	928	20664,7	9974,0	48,3
2040	1766	1918	1582	1102	1075	1400	1523	1174	976	21264,7	11538,5	54,3
2045	1619	1757	1903	1564	1085	1052	1356	1451	1090	21875,0	12875,3	58,9

Согласно данным таблицы 1 к 2030 году поколение Z полностью войдет в трудоспособный возраст и будет составлять вместе с поколением Y более 40 процентов населения страны, или 8,2 миллиона человек. А к 2045 году в трудоспособный возраст войдет уже следующее поколение молодежи (в таблице 1 выделено светло-серым), которое будет еще в большей степени, чем предыдущие, использовать новые информационные технологии. К этому времени доля всех перечисленных трех поколений активных интернет-пользователей составит абсолютное большинство общей численности страны.

После успешного внедрения на финансовый рынок банковских карт, многие банки продолжили активно разрабатывать и внедрять электронные технологии в свои операции. Очень популярными сегодня являются интернет-бакинг, мобильный банк, SMS-информирование, банкомат, платежный терминал, клиент-банк.

1 Интернет-бакинг – электронная банковская услуга, предоставляющая клиенту по факту аутентификации, возможность дистанционно, посредством сети «Интернет», получать сведения об остатках и движении денег по его счетам, а также позволяющая клиенту отправлять в банк поручения на предоставление электронных банковских услуг.

2 Мобильный банк – электронная банковская услуга, предоставляющая клиенту по факту его аутентификации возможность дистанционно при помощи электронных средств связи получать сведения об остатках и движении денег по его счетам, а также позволяющая клиенту отправлять в банк поручение на предоставление электронных банковских услуг.

3 SMS – информирование – электронная банковская услуга, связанная с предоставлением банком клиенту или держателю платежной карточки мини-выписки в виде электронного уведомления о проведенной операции, о платежном лимите счета платежной карточки, об истечении срока действия платежной карточки, о предстоящих платежах согласно графику погашения, а также о просроченной задолженности в рамках действующего договора банковского займа посредством SMS сообщений.

4 Банкомат – механическое устройство, позволяющее держателям платежных карточек получать наличные деньги и пользоваться другими услугами банка с использованием платежных карточек.

5 Платежный терминал - электронно – механическое устройство, предназначенное для проведения операций по приему наличных денег, проведению платежей и иных видов банковских операций, а также для составления документов, подтверждающих факт проведения соответствующих операций [2, с. 1].

Использование системы Интернет-банкинг дает ряд преимуществ:

- а) клиент банка имеет возможность 24 часа в сутки контролировать собственные счета (поступление и снятие со счета денежных средств);
- б) возможность отслеживания операций, выполняемые с использованием пластиковых карт клиента;
- в) быстрый и безопасный доступ к услугам Интернет-магазинов;
- г) отсутствие необходимости устанавливать объемное программное обеспечение на персональный компьютер клиента, то есть доступность системы для клиента, так как нет привязки к конкретному персональному компьютеру и у клиента банка появляется возможность работать с любого устройства, имеющего доступ к сети Интернет.

В большинстве случаев для совершения банковских операций требуется Интернет-канал, реже транзакции осуществляются с помощью отправки SMS-сообщений. Стоит отметить, что ранее, до того, как смартфоны получили широкое распространение, именно SMS-банкинг считался основным видом Мобильного банкинга.

Для постоянных банковских клиентов - клиент-банк обладает следующими преимуществами программы:

- Простота подключения.
- Простота управления (не требуется дополнительного обучения и навыков работы).
- Удобство использования (без необходимости посещать отделение банка).
- Контроль всех движений по счетам в удаленном режиме.
- Возможность создавать готовые шаблоны для выполнения платежей.
- Получение самых свежих новостей о банковских продуктах.

- Предоставление сведений о текущих курсах валют (незаменимо при выполнении обменных операций).

- Простота использования электронного документооборота [3, с. 23].

На начало 2023 года, по данным Национального Банка РК, в Республике Казахстан действуют 21 банк.

В ходе исследования было выявлено, что за последний 2022 год, по данным Нацбанка, количество пользователей банковских онлайн-сервисов выросло на 7 млн и достигло 32,3 млн, то есть ежедневно у банков появлялось более 19 тыс. новых цифровых клиентов. Доступность смартфонов, карантинные ограничения и рост спроса на дистанционные услуги привели к тому, что банки активно развивают цифровые каналы, включая мобильные приложения.

Приложение Ashyq доступно в мобильных бакингах: Альфа Банк, Сбербанк, Halyk Bank, Kaspi Bank, Forte Bank, Home Credit, Jusan, Centercredit, Bank RBK, Nurbank.

Развитие ЭКОСИСТЕМ сервисы онлайн-маркетов (встроенных или с переходом на другие ресурсы): Halyk Bank, Kaspi Bank, Forte Bank, Home Credit, Jusan.

Возможность инвестировать в ценные бумаги: Jusan, Centercredit.

Два банка заявили о предстоящем обновлении мобильных приложений для физлиц: Bank RBK, Nurbank [4, с. 1].

В настоящее время существует два принципиально различных варианта организации банковской деятельности с использованием Интернет и мобильных телефонных сетей: – классический банк, который имеет свои офисы и операционные залы и предоставляет клиентам возможность управлять своими счетами посредством Интернет;

– виртуальный банк, который осуществляет свою деятельность только во всемирной компьютерной сети.

Главное преимущество удаленных банковских технологий: создание комфортных условий для потребителей банковских услуг. Теперь не нужно посещать офис кредитного учреждения, чтобы произвести ту или иную операцию.

Оценив сегодняшнее состояние банковских Интернет – услуг, я, как представитель поколения Z, хотел бы получать их в другом формате. Не выискивать на сайте каждого банка то, что меня интересует, а иметь возможность в единой базе

данных получить требуемую мне банковскую услугу, причем в этой единой базе я бы мог выбрать какой банк предоставит мне данную услугу по более выгодным условиям. Но, чтобы не быть привязанным к одному банку, нужно чтобы развивалось полномасштабное использование биометрических данных. Что требует дальнейшего развития банковских технологий.

ЛИТЕРАТУРА

1 https://arb.ru/b2c/fun/klyuchevye_insayty_pro_pokoleniya_x_y_z-10404463/ [Электронный ресурс]

2 Правила предоставления электронных банковских услуг в АО «Жилстройсбербанк Казахстана» [Электронный ресурс]

3 Инновации в платежных системах. В.И. Спиридонов, Москва, 2006 год.

4 <https://prontapizza.ru/biznes/internet-banking---eto-prestavlenie-uslug-bankom-posredstvom.html> [Электронный ресурс]

THE IMPACT OF THE IMPLEMENTATION OF PROJECT MANAGEMENT ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

SANAYEVA D. K.
undergraduate student,
Kazakh-British Technical University, Almaty

Abstract. The thesis covers the topic of the introduction of useful tools used in project management, in the development of global projects in companies and, accordingly, in the development of the economic status of the country. Kazakhstan has been following the path of economic restructuring for a long time. The country is rich in natural resources, while it is a leader in many sectors of economic and industrial activity. Over the years of independence, a dynamically developing economic state has been built, which consistently leads the Commonwealth of Independent States in terms of size, pace and quality of many economic indicators. This topic is relevant, as the country is facing various kinds of crises. Namely, from the Post-Soviet crisis to the corona crisis, which slows down the further development of various fields of activity.

The objective of this article is to demonstrate the importance of implementing Project Management methods in organizational arrangements, projects and companies.

Key words: project management, socio-economic, methodology.

Introduction. The foundations of project management originated in the Soviet Union and emerged in the process of industrialization; the 1930s were characterized by the increasing use of project management methods for project implementation, both at the state and organizational levels.

The transition to a market economy was characterized by an increase in the complexity and scale of problems, which contributed to the further development of project management methods. Professional project management appeared at the beginning of this century, starting with the use of project management methods to manage reforms and create markets for services and goods.

In the modern transition economy, project management in Kazakhstan has changed somewhat due to socio-economic changes. Economic changes, such as increased risks associated with changes in the investment climate, the application of project management to non-traditional sectors of the project, as well as the focus on liquidity, also affected the structure of the project.

Current problems of socio-economic development of Kazakhstan include insufficient modernization of enterprises, inefficient allocation of resources and weak business development potential. Therefore, one of the solutions to the above problems is control, project management.

All of us are constantly engaged in projects in our daily lives. For example, preparing for a large-scale event, restructuring the established system of activities, conducting research. All these activities have certain characteristics that define them as projects:

- They are aimed at achieving a specific goal;
- Coordinated implementation of interrelated activities;
- They are limited in time and have a clear beginning and end;
- They are all unique and original.

So, the practice of project management increasingly occupies a worthy place in the economy [1].

Project management is a type of administrative activity based on careful preliminary preparation of an action plan to achieve a specific goal. It can be defined as an activity to develop and implement an action plan to achieve a specific goal. Thus, the concept of «project» is already included in the concept of «project management», and the separation is, in fact, unnecessary, mainly due to the need to use the already established concept of «project management».

Modern project management is a specialized type of management that can be applied to the management of any object. The introduction of the basic principles and methods of project management has become one of the necessary conditions for increasing the competitiveness of enterprises in most sectors of the economy, as well as an important factor in improving the efficiency of management of non-profit, public and socio-political organizations.

Projects implemented by international organizations such as the Cooperation Fund and the World Bank have a direct impact on the development of project management.

In a transitional economy, in conditions of dynamic changes and increased risk, project management is the most popular management methodology. And the developed and actively used research, standards, body of knowledge (PM BOK) and project management methodologies can be applied in the context of the domestic economy, causing further development and dissemination.

An important role in this was played by the economic crisis, which caused the stagnation of the economy, a reduction in investment, high inflation and difficulties in the domestic banking system. However, the positive attitude of the country and the growing interest of the heads of large companies in project management methods contributed to the further spread of project management in Kazakhstan.

There are many examples of successful implementation of project management in large companies and national institutions of the country that have realized the potential and effectiveness of project management methods. One of the first companies to introduce project management mechanisms was Kazakhtelecom JSC, a high-tech company in the telecommunications sector. A successful project is a project that is completed on time, the cost of its implementation does not exceed the budget, and the results of the project correspond to a pre-agreed quality.

The development of project management has made it a powerful tool for managing the creation of new products and services, as well as for purposeful changes in individual organizations, companies and socio-economic systems as a whole [2].

All this suggests that about half of all socially useful activities are implemented through various projects and programs. At the same time, all managers in practice face the need to implement various changes and developments in organizations and systems in the form of projects and programs.

The introduction of integrated project management in Kazakhstan and support from legislative and administrative bodies, the business community, the public and the media is one of the priorities of socio-economic development of Kazakhstan in the third millennium [3].

Thus, it can be concluded that professional project management over the years of independence of Kazakhstan has gone from partial use of project management data and methods for individual projects to the introduction of an integrated project management system. So, the application of modern management methods is an important stage in the economic development of Kazakhstan.

REFERENCES

1 Ahmed, R., & Philbin, S. P. (2022). It takes more than the project manager: The importance of senior management support for successful social sector projects. *Project Leadership and Society*, 3, 100042. <https://doi.org/10.1016/j.plas.2022.100042>

2 Badewi, A. (2016). The impact of project management (PM) and benefits management (BM) practices on project success: Towards developing a project benefits governance framework. *International Journal of Project Management*, 34(4), 761–778. <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2015.05.005>

3 Raihan, A., & Tuspekova, A. (2022). Role of economic growth, renewable energy, and technological innovation to achieve environmental sustainability in Kazakhstan. *Current Research in Environmental Sustainability*, 4, 100165. <https://doi.org/10.1016/j.crsust.2022.100165>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ ЗАҢ БОЙЫНША МҰРАГЕРЛІК

ТАЛИПОВА Ж. Ж.

з.ғ.м., аға оқытушы,

Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ШӘМШИДЕН А.А.,

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде мұрагерлік құқық нормаларының жеткілікті егжей-тегжейлі реттелуі енгізілген. Атап айтқанда, жекелеген мүлік

түрлері бойынша мұрагерлік етудің ерекше тәртібі белгіленді, заңмен мұрагерлердің жеті кезегі белгіленді және т.б.

Қазақстан Республикасындағы мұрагерлік түрлеріне қатысты күрделі және нақтылауды қажет ететін мәселе. Қолданыстағы заң бойынша мұраның екі жалпы түрі бар. Сонымен, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1039-бабына сәйкес мұрагерлік өсиет бойынша немесе заң бойынша жүзеге асырылады, бірақ бұл тізімді толық деп санауға болмайды.

Мұрагерлік нысандарды жеңілдету және олардың екі түрге ғана қысқаруы заң тәжірибесінде туындайтын қателіктерге әкелетінімен келіспеуге болмайды. Сонымен, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексін талдай отырып, атап айтқанда 1039-бабына сәйкес, бұл норма мұрагерлікке шақыру тәртібінде жалпы басымдылықтарды анықтайды деп қорытынды жасауға болады, атап айтқанда: алдымен өсиет бойынша мұрагерлер, содан кейін заң бойынша мұрагерлер шақырылады.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 1-тармағы 1039-бабына сәйкес өсиет бойынша мұрагерлік артықшылықтарды белгілеуге болады, өйткені «өсиет бойынша» термині әдетте бірінші кезекте, содан кейін «заң бойынша» болады. Мұрагерліктің осы екі түрінен басқа (өсиет бойынша немесе заң бойынша) аралас мұраны да ажыратуға болады. Соңғы түрі өсиет бойынша мұрагерлер де, заң бойынша мұрагерлер де бір мезгілде мұрагерлікке шақырылатын жағдайларды реттеуді қамтиды, мысалы, бүкіл мұра өсиетпен қамтылмаған кезде.

Мұрагерлік бір мезгілде өсиет бойынша да, заң бойынша да жүзеге асырылуы мүмкін екендігі Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 1047, 1048, 1049-баптарымен дәлелденеді. Бұл ретте мұрагерлерге өсиет бойынша артықшылық берілуі мүмкін, өйткені азаматтық құқық принциптеріне сүйене отырып, олардың әрқайсысы тең құқықтарды пайдалануға тиіс. Шынында да, өсиет бойынша мұрагерлер қос мәртебеге ие болуы мүмкін: өсиет бойынша мұрагерлер мен заңды мұрагерлер бір мезгілде, бірақ бұл ереже олардың құқықтарын арттырмайды.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1069-бабында, атап айтқанда, «өсиет мазмұнына қарамастан» деген сөз өсиет бойынша мұраны алу кезінде міндетті үлеске құқықтың белгілі бір артықшылықтарын көрсетеді. Демек, міндетті үлеске құқық өсиет бойынша мұрагерлердің құқығынан басым болады деген қорытынды жасауға болады, сонымен қатар өсиет бойынша

мұрагерлікпен қатар мұрагерлік негіз ретінде де анықтауға болады. Осыған сүйене отырып, біздің ойымызша, мұрагерліктің мынадай төрт түрін қатар қарастырған жөн болар еді:

- өсиет бойынша мұрагерлік;
- міндетті үлеске құқық бойынша мұрагерлік;
- заң бойынша мұрагерлік;
- тұрмыстық заттар мен тұрмыстық заттарды мұраға қалдыру.

Біздің ойымызша, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіні талдау негізінде мұраның негізгі түрлерін (заң бойынша және өсиет бойынша мұрагерлік) ғана емес, сонымен қатар мұраның ішкі түрлерін (міндетті үлеске құқық бойынша мұрагерлік) бөліп көрсету қажет және кәдімгі тұрмыстық бұйымдар мен тұрмыстық заттар мұрасы) кейбір жағдайларда мұрагерлік құқықтық қатынастарды реттеу үшін дербес мәнге ие болуы мүмкін немесе мұрагерліктің негізгі түрлерінен басым болуы мүмкін [1].

Өсиет бойынша мұрагерлік ету кезінде мұрагерліктің негізін өсиет және мұрагер мұрагер ретінде атаған адамдар мұрагерлікке шақырылады [2, 106 б.]. Өсиет – құқықтық салдарлар мұра қалдырушының қайтыс болуымен де, ондағы мұрагерлер деп аталған адамдардың өсиетімен де байланысты болатын мәміленің ерекше түрі, яғни ол өсиет қалдырушының қайтыс болған жағдайда нұсқауларының жиынтығы болып табылады. Өсиет бостандығы қағидатының көріністерінің бірі-өсиетте мазмұны мәміленің жарамдылығы үшін сақталуы қажет жалпы талаптарға сәйкес келуі керек кез келген өкімді белгілеу [1].

Алайда, азаматтар мұрагерлік және неке-отбасы қатынастары саласындағы ықтимал жанжалдардың алдын алу үшін белгілі бір жағдайда жекешелендірілген қатынастарды жеке реттеу үшін оларға берілген мүмкіндіктерді әрқашан пайдалана бермейді, мәселелерді құқықтық реттеуді ең маңызды мәселелердің біріне қояды. Мұраны қорғаудың бұл әдісінің ерекшелігі объектімен дәл анықталады және екі мақсатты міндетті түрде біріктіруден тұрады – басқаруға берілген мұрагерлік мүліктің сақталуын қамтамасыз ету және осындай мүлікті басқарудан пайда алу. Демек, мұрагерлік мүлікті басқару объектісінің ерекшелігі оның дұрыс (тиімді) пайдалану жағдайында табыс алу мүмкіндігінде жатыр, ол мұндай мүлікті басқару туралы шарт жасасу қажеттілігін талап етеді, ал қорғауға немесе сақтауға арналған шарттар.

Мұрагерлік мүлікті, ең алдымен кәсіпорындар мен жарғылық капиталдағы үлестерді басқарудың арнайы құқықтық режимін

қалыптастыру, арнайы нормативтік-құқықтық актіні өзірлеу және қабылдау арқылы, онда менеджердің функциялары, оның жауапкершілігі, өкілеттіктерін тоқтату, сыйақы төлеу, несие берушілермен қарым-қатынас және т. б. сияқты өзекті мәселелер және т.б. егжей-тегжейлі жазылатын болады [3, 69 б.].

Заң бойынша мұрагерлік орын алудың объективті жағдайлары:

- өсиет қалдырушының қайтыс болуы;
- мұрагерлік мүліктің болуы;
- заңды мұрагерлердің болуы.

Заң бойынша мұрагерлікті тудыратын субъективті жағдайларға мыналар жатады:

– белгілі бір мұрагердің заң бойынша мұрагерлердің белгілі бір қатарына жататындығы, өйткені олардың заң бойынша мұрагерлік құқығы мұрагерді қандай құқық саласына жатқызатынына байланысты болады;

– мұра қалдырушымен отбасылық немесе неке қатынастарын құжаттау мүмкіндігі;

– заңмен белгіленген мерзімдерде мұраны басқаруға нақты кіру немесе иелену [4, 94 б.].

Азаматтық ғалымдар арасында мұрадағы міндетті үлесті алу құқығын мұрагерлік құқықтың қай институтына жатқызу керектігі жөнінде ортақ пікір болмады. Мұраның міндетті үлесіне құқық бойынша мұрагерлік мұрагерлік үшін дербес негіз болып табылмайды. Бұл ретте мұра қалдырушының өсиетін шектей отырып, мұрагерге мұраның белгілі бір үлесін алуға құқық беретін құқық нормасының тікелей нұсқауы жағдайында адам үшін мұраға алу құқығы туындайды. Өсиет қалдырушы оны өсиет жасау арқылы айыруды көздеген.

Мұрадағы міндетті үлес мұрагерге заң бойынша мұрагерлік кезінде тиесілі болған үлестің жартысын құрайды. Мұнда құқық бойынша мұраның заң бойынша мұрагерлікпен міндетті үлеске байланысын байқауға болады.

Тиісінше, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1069-бабына сәйкес, заң шығарушы мұраның міндетті үлесіне құқығы бар адамдардың толық тізбесін береді. Мұрагерлердің бұл санаты мыналарды қамтиды:

- өсиет қалдырушының кәмелетке толмаған балалары;
- өсиет қалдырушының мүгедек балалары;
- жұмыссыз жұбайы (әйелі);
- мүгедек ата-аналар [1].

ҚР Азаматтық кодексінің 1069-бабында мұрагерлікке міндетті үлеске және қарапайым тұрмыстық заттар мен тұрмыстық заттардың мұрагерлігіне назар аударылмаған, бірақ қолданыстағы заңнамаға сәйкес мұрагерліктің бұл кіші түрлері тұқым қуалайтын құқықтық қатынастардың сипатын өзгерте алады және бұл әсер оларды түсіндіру үшін және жеке тұлғалардың мұрагерлік құқықтарын жүзеге асыру кезінде айтарлықтай маңызға ие. Сонымен қатар, осы түрлер бойынша мұрагерлік заң мен өсиет бойынша мұрагерлікпен қатар жүреді, сондықтан оларды мұрагерлерге кеңес беру кезінде нотариустар екінші дәрежелі немесе ескерусіз қалдыра алмайды. Мұндай жағдайды сот мұрагерлік құқықтық қатынастардан туындайтын істерді қараған кезде де талдай алады. Мұра қалдырушылардың және мұрагерлердің өздері осы белгілерді білуі керек, ал соңғылары диспозитивті негізде оларды белгілі бір іс бойынша дауларды шешуге қолдану қажеттілігі туралы мәлімдей алады.

Қарапайым тұрмыстық заттарды мұраға алу және мұраның міндетті үлесін қабылдау құқығы мұрагерлердің жеке жағдайына байланысты болғандықтан да ерекше деп санауға болады. Сонымен, бірінші жағдайда заң бойынша мұрагерлерге жататын (кезекке қарамастан) және мұра ашылғанға дейін кемінде бір жыл мұра қалдырушымен бір отбасы болып бірге тұратын адамдар мұрагерлері бола алады. Мысалы, пәтерде әжесі, қызы мен немересі бірге тұрды. Олардың біреуі қайтыс болған жағдайда, қайтыс болған адаммен бірге тұратындар, бірақ бөлек тұратын мұрагерлері емес, қарапайым тұрмыстық заттар мен тұрмыстық заттар өз бетінше талап етілуі мүмкін. Бұл тұжырым бұл жағдайда аталған заттарды мұрагерлікке тек бір отбасы мұрагермен бірге тұрған мұрагерлер шақырылатындығына байланысты, ал егер бірінші кезектегі мұрагерлер болса да, егер олар мұрагермен бірге тұрмаса, олар бұл мүлікті мұра етпейді.

ҚР Азаматтық кодексінің 1041-бабының 2-бөлімінде мұрагермен бірге мүліктің тең иелері болған және басқа мұрагерлердің алдында оларға қарапайым тұрмыстық заттар мен тұрмыстық заттарды, егер бұл басқа мұрагерлердің мүдделерін бұзбаса, олардың мұрадағы үлесі шегінде заттай бөлуге басым құқығы бар мұрагерлер туралы айтылады. Екінші жағдайда, ҚР АҚ 1069-бабында аталған кәмелетке толмағандар мен еңбекке жарамсыз адамдар мұрагерлікке басым құқыққа ие болады. Сондықтан, бұл жағдайларда тұқым қуалайтын трансмиссия құқығы мұндай адамдардың ұрпақтарына берілмейді деп санауға болады.

Азаматтық сот ісін жүргізудің барлық жалпы ережелеріне бағынатын мұрагерлік дауларды сот тәртібімен қарау және шешу процесі айтарлықтай ерекшеліктерге ие. Алайда, бұл факт оның азаматтық процестің басқа компоненттерінен бөлінуіне әкелмейді, сонымен қатар оның жалпы азаматтық сот ісін жүргізудің бір түрі ретіндегі тәуелсіздігін білдірмейді. Өйткені, Қазақстан Республикасының АПК азаматтық сот ісін жүргізудің тек үш түрі көзделген: бұйрық арқылы іс жүргізу, талап қою ісін жүргізу және ерекше талап қою ісін жүргізу. Мұрагерлік дауларды сот тәртібімен қарау және шешу талап қоюда да, арнайы іс жүргізуде де орын алуы мүмкін. Сонымен, тұқым қуалайтын дауларды сотта қараудың маңызды ерекшеліктерінің болуын айта отырып, сот істерінің ерекше тобы бар деп айтуға болады.

Заң бойынша мұрагерліктің үстемдігіне ықпал ететін жағдайлар әртүрлі. Бұл халықтың көпшілігінің құқықтық мәдениетінің жеткіліксіздігі және мұрагердің мерзімінен бұрын қайтыс болуы. Психологиялық сипаттағы жағдайлар азаматтардың өсиетін жасаудан сақтайды. Қарапайым азамат өсиет жазуды өлімнің алғышарты ретінде қарастырады және өсиет жасау мүмкіндігін елемей, осылайша оның басталу сәтін «кейінге қалдыруға» үміттенеді.

Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтық санасының орташа деңгейін біршама төмен деп сипаттауға болады. Бұл әсіресе дамыған шет мемлекеттердің құқықтық мәдениет деңгейімен салыстыру кезінде айқын көрінеді. Осылайша, қарапайым американдық өмірлік жағдайлардың кез келген өзгерісі жағдайында жаңа өсиет жасау қажет деп санайды: басқа мемлекетке көшу, мүліктік жағдайды өзгерту, денсаулық жағдайын өзгерту, балалы болу, некеге тұру және т.б.

Өркениетті мемлекеттер азаматтарының өмірінде өсиет жасау және оның күшін жою ең маңызды әрекет емес. Осылайша, ағылшын-американдық құқықта, әдетте, неке қию бұрын жасалған өсиетті жарамсыз деп тануға әкеп соғады.

Некені бұзу немесе некені жарамсыз деп тану туралы германдық Азаматтық кодекстің 2077-бабына сәйкес бұрынғы жұбайына қатысты өсиет өкімдерінің жарамсыздығына да әкеп соғады [5, 510 б.].

Заң бойынша мұрагерлік туралы нормалардың негізгі мазмұны өсиет бойынша мұрагерлік мүмкіндігінің болмауына байланысты мұрагерлікке шақырылған мұрагерлер шеңберін анықтау болып

табылады. Заң бойынша мұрагерлік мәнін өте сәтті қалыптастырған С.П. Гришаев: «Заң бойынша мұрагерлік мұрагерлердің шеңберін, оларды мұраны қабылдауға шақыру ретін, мұралық үлестердің мөлшерін белгілейтін заң мұра қалдырушының қаламаған немесе мұрагердің еркіне сәйкес келетіндігі туралы ережеге негізделеді. өз еркін басқа жолмен – өсиеттік диспозиция арқылы білдіре алмады» [6, 38 б.]. Бұл ретте заң бойынша мұрагерлік ету кезінде мұра қалдырушының функцияларын заң шығарушы өзіне алады.

Заң бойынша мұрагерлік келесі жағдайларда орын алады:

- өсиет болмаған жағдайда;
- егер мұра қалдырушы жасаған өсиет жарамсыз деп танылса;
- егер мүліктің бір бөлігі ғана өсиет етілсе;
- егер өсиет ішінара жарамсыз деп танылса және онда бүкіл мұраны емес, белгілі бір мүліктің жеке мұрагерлерінің мұрагерлігі туралы айтылса;
- егер өсиетте тағайындалған мұрагер мұра ашылғанға дейін қайтыс болса және оның мақсаты туралы айтылмаса және оған тиесілі үлесті өсиет бойынша басқа мұрагерлер мұра етпесе;
- егер мұрагерлер өсиет бойынша мұраны кімнің пайдасына екенін көрсетпей қабылдаудан бас тартса;
- егер белгілі бір мүлікке мұра қалдырылған мұрагер кімнің пайдасын көрсетпей, өсиетте көрсетілген мұрагерлік мүлікті қабылдаудан жалтарса.

ҚР қолданыстағы Азаматтық кодексінде мұрагерлердің жеті кезегі қарастырылған, олар заңнамада белгіленген тәртіппен кезек бойынша мұрагерлікке шақырылады. Заң бойынша мұрагерлердің әрбір келесі кезегін мұрагерлікке алу құқығы алдыңғы кезектің мұрагерлері болмаған кезде немесе олар мұраны қабылдамаған немесе оны қабылдаудан бас тартқан кезде, сондай-ақ бірінші кезектегі барлық мұрагерлер мұрагерлік құқығынан шеттетілген жағдайда туындайды.

Заң бойынша мұрагерлердің мұрагерлік кезектілігі туралы ереже мұра қалдырушы өз еркін білдірген жағдайда мұрагерлік мүлікті жақын адамдарға мұра етіп қалдыратын болады деген болжамға негізделеді, заңмен мынадай өлшемдерге байланысты белгілі бір кезектерде айқындалады:

- шығу тегі бойынша туыстық байланыстардың жақындығы;
- неке қатынастары;
- бала асырап алу;
- мұра қалдырушыға мазмұн беру;

- мұра қалдырушының асырауында болу жағдайы;
- бірге тұру және т.б.

Егер заң шығарушы алғашқы екі кезекке мұра қалдырушының жақын туыстарын (ата – аналарын, балаларын, бауырларын, апа-сіңлілерін және т. б.) жатқызса, онда үшінші, төртінші, бесінші және алтыншы кезектер-басқа туыстар, ал заң бойынша мұрагерлік критерийі жетінші кезекте мұра қалдырушымен отбасылық қатынастардың болуы болып табылады, өйткені бұл кезекке мұрагерлік құқығын адамдар алады мұраны ашқанға дейін кемінде он жыл бірге тұрғанын дәлелдейді (ҚР АҚ).

Туыстық дәрежесі сияқты критерий бойынша мұрагерлік белгілі бір жағдайларда заң шығарушы мұрагерге жақын, онымен байланысты емес адамдардың мүдделері үшін, атап айтқанда, оны бастан өткерген ерлі – зайыптылардың, сондай-ақ асырап алушылар мен асырап алушылардың мүдделері үшін шектейді. Сондықтан, көрсетілген критерийлерге байланысты заңда мұрагерлердің тиісті кезектері белгіленеді және осы негізде егер мұра қалдырушының өзіне тиесілі мүлікті беруге қатысты басқа ниеттері болса, онда ол өсиет жазуға және басқа адамдарды атауға құқылы.

Сол кезек шеңберінде мұрагерлер қайтыс болған адамның мүлкін тең үлестермен мұраға алады. Айталық, бірінші кезектегі мұрагерлер-әкесі, әйелі және қызы, бұл мұрагерлердің әрқайсысы мұраның үштен бірін алады.

Мұрагерлік құқықтың бір қатардан екіншісіне ауысуы мынадай мән-жайларға байланысты: алдыңғы қатардағы мұрагердің болмауы, олардың мұрагерлік құқығынан алынуы, олардың мұрадан бас тартуы немесе оны қабылдаудан бас тартуы.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі тек қандас туыстарына ғана емес, соларға теңестірілген адамдарға да мұрагерлік құқығына кепілдік береді. Бұл асырап алушылар мен асырап алушылардың мұрагерлігі туралы. Бұл ретте заң бойынша мұрагерліктің ұлттық тәртібінің негізінде оның қандас туыстық сияқты негізгі қағидаты жатқанын атап өткен жөн. Алайда, осы қағидаттан Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде мұрагерлік туыстық негізінде емес, мұра қалдырушыға жақын адамдармен заңды байланыс негізінде жүзеге асырылатын отбасылық негіздің пайдасына ерекшеліктер жасалды.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, Қазақстан Республикасында заң бойынша мұрагерліктің өсиет бойынша

мұрагерлікке қарағанда әлдеқайда жиі кездесетінін атап өткен жөн. Сондықтан оған ғалымдар көп көңіл бөлуі керек.

Сонымен, Қазақстан Республикасындағы заң бойынша мұрагерлік заң шығару деңгейінде және мұраның осы түрін іс жүзінде жүзеге асыруда көрініс табатын өзіндік белгілері бар деп қорытынды жасауға болады.

Қазақстанда заң бойынша мұрагерліктің ерекшеліктері заң шығарушының мұрагерлердің белгілі бір тобына құқықтары мен міндеттерін көшіру жөніндегі гипотетикалық ерік-жігерін іске асыруы болып табылады, бұл ретте отбасылық және туыстық байланыстар заң бойынша мұрагерліктің негізі болып табылады, бұл заң бойынша мұрагерліктің кезектілігі мен оны өзгерту мүмкіндігімен, сондай-ақ заң бойынша мұрагерлік кезінде мұрагерлер үлесінің теңдігімен куәландырылады.

Мақаланың қорытындысы.

1) қолданыстағы заңнама бойынша мұрагерліктің екі жалпы түрі көзделген. Сонымен, ҚР Азаматтық кодексінің 1039-бабы бойынша мұрагерлік өсиет бойынша немесе заң бойынша жүзеге асырылады, бірақ бұл тізімді толық деп санауға болмайды. ҚР Азаматтық кодексінің талдауына сүйене отырып, негізгі түрлерді (заң бойынша және өсиет бойынша мұрагерлік) ғана емес, сонымен қатар мұрагерліктің кіші түрлерін (міндетті үлесті алу құқығы бойынша мұрагерлік және тұрмыстық заттар мен тұрмыстық заттарды мұрагерлік ету) бөліп көрсету керек.

2) заң бойынша мұрагерліктің ерекшеліктері: заң шығарушының мұрагердің гипотетикалық еркінің оның құқықтары мен міндеттерін мұрагерлердің белгілі бір шеңберіне көшуі бойынша жүзеге асыруы; отбасы және туыстық байланыстар заң бойынша мұрагерлік негіздері; заң бойынша мұрагерлік кезектілігі; заң бойынша мұрагерлік үлестерінің теңдігі.

3) Конкубинат деп аталатын нақты неке қатынастарына түсетін адамдардың келісімін тану қажет болатын конкубинат шартын жасасу жолымен ерлер мен әйелдер арасындағы осындай қатынастарды алдын ала бекітіп, мұндай одақ болған кезде және ол бұзылған жағдайда олардың құқықтары мен міндеттерін айқындайтын, бірінші кезектегі ерлі-зайыптыларды бірінші кезектегі мұрагерлер деп ерлі-зайыптылардың бір-біріне, сондай-ақ осындай одақтан туған балаларға қатысты таныған жөн.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2023.03.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) /// «ПАРАГРАФ» ақпараттық жүйесі, <http://online.zakon.kz>.

2 Жанабилова А. Субъекты наследования по закону и недостойные наследники // Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. – Вып. 41 / Под ред. А.Г. Диденко. – Алматы. – Паритет, 2013. – С. 104-110.

3 Баршевский М.Ю. Если открылось наследство... . - М.: Юридическая литература, 1989. - 192 с.

4 Кусаинова Л.А. Наследственное право РК: учебное пособие. – Астана. – 2013. – 208 с.

5 Гражданское уложение Германии; пер. с нем.; науч. ред. А. Л. Маковский и др. – М.: Волтерс Клувер, 2016. – 816 с.

6 Гришаев С.П. Наследственное право: учебное пособие / С. П. Гришаев. – М.: Юристъ, 2003. – 125 с.

Секция 2

**Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі
құқықтық саясат тұжырымдамасы аясында ұлттық
құқықты дамытудың негізгі бағыттары
Приоритетные направления развития национального
права в свете Концепции правовой политики
Республики Казахстан до 2030 года**

ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЛГІЛЕРІ

АХМЕТШАРИПОВА А. М.
оқытушы, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар
педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Әлеуметтік құқық бұзушылықтың басқа мінез-құлық әрекеттерінен ажыратуға мүмкіндік беретін, оған байланысты қасиеттері мен белгілерін көрсететін негізгі тән белгісі. Құқық бұзушылықтың маңыздылығын түсіну үшін бастапқы және айқындаушы оның қоғамдық зияндылық пен құқыққа қарсылықпен сипатталатын идеялары болып табылады. Қоғамдық зияндылық, қауіптілік құқық бұзушылықтың негізгі объективті белгісі, айқындаушы белгісі және оның негізгі объективті негізі, заңды мен заңсызды шектейтін. Қоғамдық зиян құқық бұзушылықтың әрқашан адам қоғамының басымдықтары мен құндылықтарына қол сұғумен байланысты болуы, жеке және қоғамдық мүдделерге қол сұғу фактісінен көрінеді. Құқық бұзушылық әрекет әрқашан қоғамға сын, ол үшін маңызды және құнды нәрсені елемеу болып табылады. Құқық бұзушылықтың әлеуметтік зияны немесе қауіптілігі оның қоғамның маңызды құндылықтарына, оның өмір сүру жағдайларына қол сұғуында. Құқық бұзушылықтар өзінің типтілігімен, таралуымен қоғамға зиянды болып табылады, бұл бір әрекет емес, өзінің көрінісі бойынша немесе осындай таралу мүмкіндігі бар жаппай әрекет. Құқық бұзушылықтар қоғам өмірінің қалыпты ырғағын бұзатындығы, қалыптасқан қоғамдық қатынастарға қарсы бағытталғандығы, оларға әлеуметтік шиеленіс пен шиеленіс элементтерін енгізуімен әлеуметтік зиянды болып табылады. Жоғарыда айтылғандардан шығатыны, өзінің қасиеттері бойынша қоғамдық қатынастарға, қоғам мен тұлғаның құндылықтарына, оның құқықтары мен мүдделеріне зиян келтіруге қабілетсіз әрекеттер, тұтастай алғанда заң үстемдігіне қауіп төндірмейтін немесе қоғамдық өмірдің белгілі бір саласындағы құқықтық режимді бұзбау, құқық бұзушылық деп тануға болмайды

және объективті түрде тануға болмайды. Тағы бір тәжірбиелік ой бар, оның маңыздылығы аз емес сияқты. Қоғамдық зиян немесе қауіп – бұл заң шығарушының осы мән-жайды білуіне қарамастан, қоғамға, жекелеген азаматтардың мүдделеріне зиян келтіру мағынасында объективті, объективті қасиет. Сонымен бірге әрекетті құқыққа қайшы деп саралау заң шығарушыға байланысты, ал ресми жария етудің қоғамдық қауіпті әрекетін жасау немесе оның жолын кесу шешуші дәрежеде оған байланысты. Іс-әрекеттің заңсыздығы одан туындайтын қоғамдық зияндылықтан туындайды. Бұл байланыссыз әрекетті заңсыз деп тануға болмайды. Құқық теориясында қазірдің өзінде кең тараған құқық бұзушылық қоғамдық қауіптің заңды көрінісі деген ұстаным нақтылауды қажет етеді. Арнайы әдебиеттерде заңсыздықтың дәл осы формальды-құқықтық жағы жиі абсолюттендіріледі. Соңғы кезге дейін заң шығару актісінде әрекетке тыйым салу фактісінің өзі актінің заңсыздығын айқындайтыны дерлік қабылданған.

Құқықшығармашылық және құқық қолдану доктринасы ретінде қабылданатын бұл тәсіл құқық бұзушылық әрекеттерді тудырды және тиісінше өз қызметі арқылы қоғамдық пайда әкелген тұлғалардың заңды жауапкершілігіне әкелді. Ескірген басқару механизмі мен соған сәйкес құқықтық постулаттар тудырған құқықбұзушылық әрекеттер біздің қоғамда мүддесіз қылмыскер деп аталатын құбылыстың пайда болуына әкелді. Жалған құқықтық нормаларға тосқауыл қою тетіктерімен жабдықталмаған және толығымен атқарушы құрылымдарға бағынатын құқық қорғау жүйесі қылмыстық қуғын-сүргін орбитасына іс-әрекеттері мен істері тек сындарлы бағытта болған, бірақ сонымен бірге адамдарды тартуға мәжбүр болды. Уақыт ескірген немесе бастапқыда заңсыз мемлекеттік ережелерге қайшы келді. Бұл құқықсыздық ұғымын тек оның сыртқы жағына ғана келтіруге болмайтынын білдіреді. Осы себепті заңсыздықтың екі жағын ажырату керек. Біріншіден, заңсыздық – қоғамдық зиянды, оның сыртқы жағын білдірудің объективті нысаны. Бұл дегеніміз, қоғамға зиянды әрекет заңсыз деп ресми түрде заңмен куәландырылуы қажет. Екіншіден, құқық бұзушылық құқық бұзушылықтың объективті қасиеті болып табылады. Кез келген құқық бұзушылық құқықтағы маңызды нәрсеге, яғни заң көрсететін әлеуметтік игіліктерге: ол қорғайтын жалпы мүддеге (әртүрлі нақты келісілген жеке және қоғамдық мүдделердің бірлестігі ретінде, қоғамдық қатынастардағы тәртіпке қол сұғатын мағынада объективті. құқықтық құралдармен, прогрессивті қызметпен және оны жүзеге асырудың сындарлы жолдарымен. Құқық бұзушылық бастапқыда

қорғауға алынған нәрсеге қол сұғады. Міне, осы мағынада заңсыз нәрсе қоғамдық қауіпті және зиянды болып табылатын нәрседен ажырамайды. Формальды-логикалық тұрғыдан мұны былайша көрсетуге болады: «Қоғамдық зиянды нәрсенің бәрі заңға қайшы». Тиісінше «Тек қоғамға зиянды немесе қауіпті әрекеттер заңға қайшы келеді». Шындығында бұл конструкциядан ауытқудың екі түрін байқауға болады: 1) «Заңмен заңсыз деп тыйым салынғанның бәрі іс жүзінде қоғамға зиянды және қауіпті емес»; 2) «Қоғамдық қауіпті нәрсенің бәрі заңсыз деп заңмен тыйым салынбаған». Екі құбылыс та жағымсыз және қолданыстағы заңнамада қоғамға зиянды және заңсыз құбылыстарды барабар үйлестірудің қаншалықты маңызды екенін көрсетеді. Сонымен, құқыққа қарсылық құқық нормаларынан ауытқыған барлық әрекеттердің жалпы қасиеті болып табылады. Құқық бұзушылықтың құқықтық құрылымы. Әрекеттің қоғамдық зияндылығы мен құқыққа қарсылығын нақтылау оның заңды мінез-құлқын шектеуге мүмкіндік береді. Бұл белгілер құқық бұзушылықты түсіну үшін шешуші болғанымен, құқық бұзушылықты құқық нормаларынан басқа ауытқулардан ажырату үшін жеткілікті нақтылауды, қосымша, олардың мазмұндық белгілерін тартуды талап етеді. Құқық ғылымы мен тәжірибесінде бұл мақсатқа қажетті және жеткілікті жағдайлардың немесе объективті және субъективті сипаттағы элементтердің жиынтығы болып табылатын құқық бұзушылықтың құқықтық құрамын құру қызмет етеді. заңсыз әрекетті құқық бұзушылық ретінде саралау туралы заңнама. Құқық бұзушылықтың объективтік жағы іс жүзіндегі құқыққа қарсы іс-әрекеттер түрінде немесе заңда көзделген іс-әрекетті заңсыз жасамау түрінде сырттай көрінетін құқыққа қарсы әрекеттен қалыптасады. Сырттай көрінбейтін ойлар, сенімдер, ниеттер қолданыстағы заңнамада қудалау объектісі ретінде танылмайды. Бұл құқықтың гуманистік бағыттылығының көрінісі. Құқықтық көзқарас тұрғысынан заңмен қорғалатын мүдделерге тек әрекет немесе кейбір жағдайларда ауызша әрекет (қорлау, жала жабу және т.б.) зиян келтіруі мүмкін. Сенімдері, келіспеушіліктер үшін қудалау тәжірибесі мемлекеттің репрессиялық сипатының көрінісі, ондағы демократия мен өркениеттің жоқтығы, ондағы демократия мен өркениет әрекетінің дәлелі, озбырлық әрекетінің жоғарылауы заңға және «заң» деп аталады. Сондай-ақ рефлекторлық әрекет деп аталатын әрекет құқық бұзушылық ретінде танылмайды - азапты сандырақта әдепсіз қиянат жасау немесе ақыл-есі дұрыс емес психикалық ауру адамның қоғамға қауіпті әрекеті. Құқық бұзушылықтың объективті жағының

элементтері арасындағы себептік байланыстар жатады әрекет және оның салдары мен келтірілген зиян.

Құқықтық теория мен практикада байланыстың себебі деп зиянды әрекет пен орын алған зардаптардың арасындағы объективті байланыс түсініледі, онда құқыққа қарсы әрекет уақыт бойынша салдардан бұрын болады және оны сөзсіз тудыратын негізгі және тікелей себеп болып табылады салдары. Зиян құқық бұзушылықтың теріс салдарларының жиынтығында көрінеді, ол заңдылықты бұзу, кез келген игілікті, құндылықты жою немесе пайдалануды шектеу немесе басқа адамдардың мінез-құлқын бостандығын шектеу болып табылады, олардың субъективті құқықтарын бұзу. Зиян материалдық, физикалық немесе басқа сипатта болуы мүмкін, нақты немесе жалпы мүдделерге нұқсан келтіруі мүмкін. Іс-әрекеттің сипаты мен бұл жағдайда келтірілген зиян қоғамдық қауіптілік дәрежесін анықтауға, құқық бұзушылықты құқық нормаларынан басқа ауытқулардан шектейтін объективті негіз болып табылады. Қылмыс құрамының тағы бір элементі объективтік жағымен – объектімен, яғни қылмыскер қол сұғатын қатынастармен тікелей байланысты. Құқықбұзушылықтың субъективтік жағы қылмыскердің құқық бұзушылық түсінігінде жүзеге асады. Бұл тек кінәлі іс-әрекет қана құқық бұзушылық деп танылады дегенді білдіреді, яғни жасалған кезде адамның еркі мен санасының бақылауында болған әрекеттер. Ерік бостандығының болмауы – ақыл-есі дұрыс емес, жастық, физикалық немесе психикалық әсер ету және т.б. салдарынан басқа іс-әрекет түрін таңдау мүмкіндігі – бұл әрекет құқық бұзушылық деп танылмайтын құқықтық жағдай, тіпті егер де оның зиянды салдары болды. Құқықсыз әрекеттерді құқық бұзушылық деп тану үшін заңнама олардың нысанасына белгілі бір талаптар қояды. Бұл, ең алдымен, белгілі бір жастың болуы, оған жету арқылы жеке адамдар құқық бұзушы болады. Сонымен, қылмыстық жауаптылық (негізі қылмыс жасау болып табылады) 16 жастан, ал кейбір түрлері бойынша – 14 жастан, әкімшілік – 16 жастан, азаматтық құқық – 15 жастан және т.б. құқықбұзушылықтың мәні құқықтық теория мен практикада біржақты шешілді. Қылмыстық және азаматтық құқықтағы құқық бұзушылық субъектісін түсінуде сәйкессіздіктер бар. Қылмыстық құқықта қылмыстың субъектісі мен жауаптылық субъектісі сәйкес келсе (яғни, осы қылмысты жасаған жеке тұлға жауаптылыққа жатады), онда азаматтық құқықта мүліктік жауапкершілікті азаматтық құқық бұзушылық жасаған адам ғана көтере алмайды. Адамдар тобын құқық бұзушылықтың субъектісі деп тану мәселесі өте күрделі. Қолданыстағы қылмыстық заңнамада бұл

мәселе біржақты шешілген - бұл жеке тұлға. Қылмысты адамдар тобы жасаса да, әрбір қатысушы тек жеке өзі жасағаны үшін жауап береді және ортақ жауапкершілікпен байланысты емес. Құқықтың басқа салаларына келетін болсақ, мұнда сарапшылардың пікірлері екіге бөлінеді. Ғалымдардың бір тобы адамдар тобын құқық бұзушылықтың субъектісі ретінде тануға бейім болса, екінші тобы қарама-қарсы пікірде. Кез келген жағдайда ұжымдық субъектілердің белгілі бір шарттардағы әрекеттері заңсыз деп танылуы мүмкін және тиісінше белгілі бір құқықтық шектеулерге әкеп соғады. Құқықбұзушылықтың құқықтық құрамы тағы бір құрамды – құқық бұзушыға заңдық жауапкершілік шараларын қолданудың таптырмас шарты болып табылатын құқық бұзушылықтар жасағаны үшін заңнамада санкцияларды белгілеуді қамтиды. Заңды жауапкершілік жоқ жерде құқық бұзушылық болмайтыны дұрыс байқалды. Сонымен, құқық бұзушылық – бұл құқық бұзушы субъектінің заңды жауапкершілікке әкеп соғатын қоғамға зиянды заңсыз және кінәлі әрекеті.

Құқық бұзушылық және бұйрықтан басқа да ауытқулар. Құқықтың мақсаттарынан, принциптерінен және нұсқамаларынан ауытқумен байланысты әртүрлі әлеуметтік ауытқуларды құқыққа қарсы мінез-құлық түсінігімен біріктіруге болады. Құқық бұзушылық құрамы жоқ құқыққа қарсы әрекеттерге «қысқартылған» құқық бұзушылық құрамы бар әрекеттер жатады (кінәсіз әрекеттер, көмелетке толмағандардың, психикалық науқастардың объективті заңсыз мінез-құлық және т.б.). Бұл сондай-ақ қоғамдық өмірдің белгілі бір саласында қалыптасып жатқан құқықтық режим талаптарынан болмашы ауытқулар алименттерді төлеуден қасақана жалтару, уақтылы төлеу немесе қарызды, ақталатын мән-жайларға байланысты қарызды уақтылы қайтармау, болмашы әкімшілік-құқықтық саладағы теріс қылық, еңбек заңнамасының көлемі және заңға қайшы келетін және құқықтық қорғау шараларын немесе тәрбиелік сипаттағы шараларды қолдануға әкеп соғуы мүмкін басқа да мінез-құлық. Құқықсыз әрекеттерге сондай-ақ құқықты теріс пайдалану жатады, бұл уәкілетті субъектінің құқықтың табиғатына, оның нормаларында бекітілген мақсатқа қайшы келетін немесе тартумен байланысты пайдакүнөмдік ниеттерге негізделген мінез-құлық оған қол жеткізудің заңсыз әдістері. Құқықты теріс пайдалану – кейде арнайы әдебиеттерде атап өтілетіндей құқық бұзушылықтың ерекше түрі емес, ол заң бостандығын теріс пайдаланумен, «зұлымдық үшін» және құқық нормаларына қайшы келетін әрекеттер жасаумен байланысты заңсыз әрекеттердің бір түрі болып табылады берілген құқықтың

мақсаты, оның рухы. Заңнамада жеке тұлға құқығының табиғатына қайшы келетін рұқсат етілген мінез-құлықты сипаттау мүмкін емес. Дұрыс пайдаланушының дұрыс емес мінез-құлықның алдын алу үшін заң шығарушы арнайы құралдарды, заң шығару әдістерін қолданады. Осылайша, уәкілетті тұлғаның заңды рұқсатқа барабар ерекше мінез-құлық режимі жасалады. Адресаттардың бұл режимнен кетуі «құқықты теріс пайдалану» түсінігімен қамтылады және «деликт, құқық бұзушылық, қылмыс» ретінде квалификацияланбауы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Козакова Ю. К вопросу о личности преступника, совершающего корыстно-насильственные преступления при оказании услуг по перевозке пассажиров // Российский следователь. - № 7. - С. 27-32.
- 2 Борисова С.Е. Психологические особенности личности правонарушителя // Юридическая психология. - 2007. - № 3. - С.19-25.
- 3 Кургузкина Е.Б. Теоретические основы учения о личности правонарушителя. – М., 2002. – 171 с.
- 4 Гилинский Я.И. Девиантное поведение в зеркале социологии. – СПб., 2003. – 411 с.
- 5 Кудрявцева В.Н., Казимирчук В.П. Современная социология права. - М., 2005. – 297 с.
- 6 Лапаева В.В. Социология права / Под ред. акад. РАН В.С. Нерсеянца. - М., 2008. – 356 с.
- 7 Булатова А.Н., Исмагамбетова З.Н. Курс лекций по социологии. - Алматы, 2000. – 284 с.
- 8 Габдуллина К.Г., Раисов Е.Р. Социология. - Алматы., 2005. – 202 с

ПРАВОВОЙ И СОЦИАЛЬНЫЙ СТАТУС ПЕДАГОГА В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

АБДАКИМОВА Д. А.

к.ю.н., доцент, Академия «Bolashaq», г. Караганда

Сфера образования всегда была, есть и будет важнейшей частью жизни общества и государства на всех этапах его развития, поэтому правовому регулированию этой области всегда уделялось первостепенное значение. Не стало исключением и казахстанское общество на современном этапе его развития, тем более, что

современные тенденции развития человеческого сообщества требуют особого внимания со стороны государства к профессии педагога, его правовому и социальному оформлению статуса. Престиж и высокий статус педагога зависит от того, как будет выстроена по отношению к нему государственная политика.

Основной целью настоящего исследования является комплексный анализ правового регулирования статуса педагога в законодательстве зарубежных стран и Республики Казахстан.

Казахстан является активным участником международного образовательного процесса, следовательно, при разработке проекта закона учитывались и самые прогрессивные идеи зарубежных стран в этой области. Хочется обратить внимание и привести особенности законодательного регулирования правового статуса педагога, предоставляемых социальных гарантий некоторых зарубежных стран.

Согласно исследованию «Глобальный индекс статуса учителей 2018» (Global Teacher Status Index) Китай возглавил список стран, в которых учителя обладают высоким социальным статусом. Global Teacher Status Index - первая комплексная попытка сравнить статус учителя по всему миру. Данное исследование разработано благотворительным фондом Varkey. Основными критериями для выявления такого статуса были: эффективность системы образования, отношение общественности, работодателей к учителям (оценка учителя), доступность получения образования, уровень заработной платы, спектр правовых и социальных гарантий [1].

Китай на сегодня лидирует не только в рейтинге стран с высоким социальным статусом учителей, но и как государство рассматривающее сферу образования как фундамент, на котором строится общая ситуация в стране, т.е. развитие народного хозяйства и общества. Исходя из этого, ежегодно Правительством Китая выделяются огромные суммы на модернизацию и постоянное совершенствование системы образования, повсеместную информатизацию образования, реализацию социальных программ по улучшению условий работы и жилищных условий преподавателей. Так, по данным министерства просвещения КНР за чуть более 10 лет в строительство жилья для учителей и преподавателей было вложено 167,3 млрд. юаней, где за счет этих средств были построены квартиры общей площадью в 200 млн. кв.м. [2]

Правительством Китая оказывается государственная поддержка семьям, находящимся в трудном экономическом положении и не имеющим возможности за свой счет дать детям высшее

образование. Специально для таких семей были разработаны социальные программы, которые заключаются в следующем: система поощрительных стипендий, система предоставления возможности подработки одновременно с учебой, система оказания помощи в особо трудных ситуациях, система сокращения или освобождения от платы за обучение, система государственного субсидирования в помощь.

Правовой статус педагога в Китае определяются законами: «Закон об образовании в КНР», 1995 года и «Закон о преподавателях», 1993 г. В Китае педагоги не являются государственными служащими, но на законодательном уровне определено, что заработная плата учителей должна быть не ниже либо выше, чем у государственных служащих, и стабильно расти. В том числе китайские педагоги могут рассчитывать на медицинское обслуживание не уровне государственного чиновника.

Особенность высокого социального статуса педагога заключается и в том, что у китайского учителя есть непререкаемый авторитет в обществе. Ни одна китайская семья не позволит себе усомниться в методике работы учителя, тем более подвергать сомнению компетентность и профессионализм преподавателя. Более того, китайское общество не озадачено вопросом, какие же меры предусмотреть в законодательстве, чтобы защитить педагога от оскорблений или давления от кого бы то ни было (родителей или инспектирующих органов)? Особенностью демографической ситуации Китая является, то, что в основном в семье воспитывается один ребенок, поэтому родители максимально вкладывают в своего ребенка и всецело доверяют педагогу на всех этапах его взросления. Основной постулат отношения китайского общества к статусу педагога кроется в том, что учитель является началом всего – без учителя нет ученого, космонавта, врача, министра, строителя... Возможно, в этом и кроется секрет высокого почтения к учителю, а может быть это является прекрасной китайской национальной традицией.

По итогам этого же исследования (GEMS Foundation) по размерам заработной платы лидирует Сингапур (\$45,755 в год). Далее следуют Южная Корея, США, Германия, Япония (свыше \$40,000 в год) [1].

Что касается особенностей европейской системы образования в вопросе оформления правового статуса педагога, то законодательное регулирование в зарубежных странах во многом решается в зависимости от того работает ли он в общественном или в частном секторе образования.

В случае, если педагог служит в общественном секторе образования, им придают статус государственных служащих (Австрия, Бельгия, Греция, Дания, Испания, Италия, Люксембург, Португалия, Финляндия, Франция, ФРГ, США и Канада). Статус государственного служащего у педагога предполагает:

- прием на работу посредством прохождения конкурсного отбора;
- периодическая оценка деятельности педагога;
- установление гарантированной государством высокой пенсии.

Одним из основных принципов государственной службы является гарантия пожизненного пребывания на ней при условии не совершения поступков и действий, не совместимых со статусом государственного служащего. Это означает, что педагог получивший назначение до выхода на пенсию не подлежат увольнению, за исключением случаев порочащих высокий статус педагога.

Система образования Финляндии считается одной из прогрессивных в области школьного образования. По оценкам Международной программы контроля за образованием PISA (Programme For Student Assessment), а также Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), Финляндия занимает лидирующее место по уровню школьного образования, опыт которого анализируется мировой образовательной общественностью [3].

Финские педагоги, осуществляющие образовательную деятельность в частном секторе, также являются государственными служащими согласно Закону Финляндии о профессиональной подготовке учителей (2003 г.). Обязательным требованием к педагогу является наличие магистерской степени. Педагог обладает высоким социальным статусом и авторитетом в обществе, профессия учителя является востребованной. Это подтверждается тем, что ежегодно конкурс на педагогические специальности при поступлении в университет достигает 20 человек на одно место.

Финны осознают важность обучения на протяжении всей жизни, что в их понимании означает важность каждого этапа образования, от обучения в раннем детстве до обучения и профессиональной подготовки взрослых. Система финского образования – это единый процесс, который состоит из поэтапного перехода индивида от одной ступени к другой: дошкольное учреждение-школа-колледж-вуз + наука.

Ежегодно на финансирование системы образования правительством Финляндии выделяется примерно 15,5% от расходной части бюджета. При этом полные государственные расходы на высшее образование в Финляндии составляют 21,7% от всех расходов на образование. В пересчете на одного студента вуза эти расходы составляют около 8 тыс. евро в год. Получение образования остается бесплатным и для финнов, и для иностранцев. Финские же студенты получают от государства денежное пособие: стипендию и доплату за жилье [4].

Профсоюз работников образования Финляндии ОАЖ – организация рынка труда, которая защищает интересы профессионалов в сфере образования, профессиональной подготовки и исследований. Если брать исторический аспект развития данного вопроса, то объединение учителей в профсоюзы началось еще в 1880-х годах, создание же Профсоюза работников образования Финляндии (ОАЖ) относится к 1973 году [5].

Финский профсоюз оказывает сильное влияние на политику в области образования и играет активную роль в регулировании и развитии сектора образования, профессиональной подготовки и исследований. Профсоюз ОАЖ является шестым по величине профсоюзом Финляндии и крупнейшим профсоюзом-членом Akava, Конфедерации профсоюзов профессионального и управленческого персонала Финляндии и Переговорной организации для специалистов государственного сектора JUKO.

За период существования Профсоюза ОАЖ, организацией была проделана огромная работа по защите прав и социальных гарантий педагогов:

- предотвратили увольнение учителей;
- оплачиваемые летние каникулы и другие перерывы в учебном году;
- гарантированная благоприятная динамика заработной платы учителей;
- отдельный коллективный договор для сектора образования;
- обеспечена правовая защита учителей;
- разработанное школьное законодательство, подготовка учителей и другие вопросы образовательной политики;
- повышение компетентности представителей по охране труда и охране труда учителей.

Трудовая жизнь в Финляндии основана на переговорах, и Профсоюзу принадлежит право ведения переговоров по контрактам

от имени своих членов. В частности, ведет переговоры по коллективным соглашениям, в которых излагаются условия трудовых отношений учителей с работодателями местного самоуправления, Ассоциацией финских независимых работодателей в области образования, работодателями Avarianta и государством. Основная цель переговоров – защита и гарантия прав и интересов членов данного Профсоюза в соответствии с законом и подписанными соглашениями.

Как мы уже отмечали, в международных исследованиях PISA последних лет Финляндия занимает первые позиции по достижениям в области школьного образования. Для многих стран, финский опыт привлекателен с позиции эффективности образовательных реформ и их условий, которые признаны в мировом сообществе наиболее действенными. Уникальность финского феномена состоит в синтезе таких слагаемых как модернизация образования, личностная направленность школьного образования, концепция демократической школы, открытость школы мировому образовательному процессу.

В заключение проведенного исследования, хотелось бы обратить внимание на особенности отечественного регулирования статуса педагога. Необходимо отметить, что в 2020 году вступил в силу новый закон «О статусе педагога» [6]. Закон определяет единое понятие «педагог», т.е. до этого системе образования была градация должностей педагогических работников и приравненных к ним лиц. Новый закон был воспринят педагогическим сообществом неоднозначно. С одной стороны, новый закон предусмотрел и прописал самые долгожданные нормы, такие как сокращение нагрузки учителей, увеличению продолжительности оплачиваемого ежегодного отпуска (56 дней), право на материальное обеспечение, поощрение и социальные гарантии. В новом законе ставится запрет на привлечение педагогов к несвойственным функциям, устраивать необоснованные проверки, грузить бумажной волокитой и предусмотрены материальные поощрения за призовые места на олимпиадах. Новшеством и правовой защитой педагогов является норма, предусматривающей наказание за проявление неуважения к педагогу – нецензурную брань, непристойное поведение, оскорбительное приставание, демонстрацию неприличных жестов. Основным разочарованием педагогов в новом законе стало отсутствие нормы о возможности выйти на пенсию по выслуге лет.

Основной целью принятия закона было повышение статуса педагога в обществе, а значит привлечение большего количества мотивированных кандидатов в профессию педагога. Это как раз соотносится с выводами международного рейтинга Global Teacher Status Index, где подмечается прямая связь высокой заработной платы и статуса учителей для достижения наилучших академических результатов учащихся. Любые рейтинги международного уровня служат неким ориентиром при осуществлении политики эффективного развития национальных систем образования. С этой точки зрения, казахстанский закон о статусе педагога, направлен на улучшение системы школьного образования в целом через призму повышения статуса педагога.

Необходимо отметить, что западная система ценностей в системе образования уделяет особое значение эффективной деятельности таких структур, как профсоюзные объединения. В разрезе нашего исследования таковым выступает Казахстанский отраслевой профессиональный союз работников образования и науки. Индикатором самостоятельности профсоюзов является независимость профсоюзов в своей деятельности от органов исполнительной власти, органов местного самоуправления, работодателей, их объединений, политических партий и других общественных объединений. К сожалению, Казахстан в международном трудовом сообществе ассоциируется своей антипрофсоюзной политикой. Основным аргументом о несоответствии деятельности Федерации профсоюзов Казахстана потере независимости от властных структур, в результате чего казахстанское объединение, возглавляют бывшие и действующие государственные служащие. Дело дошло до того, что в 2018 году Международная конфедерация профсоюзов приостановила членство ФПК.

Нарекания со стороны МКФ были и в отношении нарушения принципа добровольности вступления в профсоюзы, что противоречит принципу демократии. Зачастую, педагогические работники даже не в курсе того, что они являются членами Казахстанского отраслевого профессионального союза работников образования и науки и оплачивают ежемесячно членские взносы. Более того, при возникновении трудовых споров, зачастую профсоюз бездействует и не выступает в интересах работника, напротив, выступает на стороне работодателя, как бы абсурдно это не звучало. Все эти факторы в совокупности привели к тому, что в отчете МКП

«Индекс глобальных прав – 2018» Казахстан вошел в десятку худших стран, с точки зрения соблюдения прав трудящихся, наряду с такими странами как Алжир, Бангладеш, Камбоджа, Колумбия, Египет, Гватемала, Филиппины, Саудовская Аравия и Турция.[7] Все эти недостатки требуют незамедлительного решения и должны быть направлены на поддержку усилий независимых профсоюзов РК по изменению законодательной основы деятельности профсоюзов, развитию независимых организаций, реализации права на свободу объединения, коллективные переговоры и забастовку.

Поднятие статуса педагога и престижа учительской профессии посредством только лишь принятием закона недостаточно. Необходимы в первую очередь финансовые вливания в систему школьного образования: повышение заработной платы педагога до наиболее высшего уровня в стране. Высокие заработные платы и социальные гарантии от государства поднимут конкурс на педагогические специальности в вузах. В то же время, высокая зарплата автоматически повлечет конкурсный отбор среди учителей и приема наиболее квалифицированных из них. Необходимо, предусмотреть периодическое повышение квалификации педагога за счет бюджетных средств, что повысит не только социальную ответственность самого педагога, но и отразится на его заработной плате. Одним из способов решения рассматриваемой проблемы видим в возможности карьерного роста педагога в рамках школьной системы, предусмотрев не только категории, но и определенные формы роста. Как меру в поднятии престижа и статуса педагога можно рассмотреть в увеличении порогового балла ЕНТ при поступлении, когда на педагогические специальности проходят не по остаточному принципу, а действительно выпускники с хорошей школьной базой. Более высокий статус учителя привлекает более способных людей, чтобы присоединиться к профессии и, что важно, остаться, добиваясь лучших результатов для учеников.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Global Teacher Status Index2018/ <https://www.varkeyfoundation.org/media/4867/gts-index-13-11-2018.pdf>
- 2 Гэн Хайтянь Конфуцианство и его влияние на социально-политическую жизнь современного Китая/ диссертация ... кандидата политических наук Дальневост. федер. ун-т.- Уссурийск, 2011.- 199 с.- с.147

3 Батанина Т. Профессия учитель в Финляндии: основы/ <https://tatianabatanina.wordpress.com/2014/01/28/professiya-uchitel-finlyandiya/>

4 Развитие системы школьного образования в Финляндии в контексте европейских интеграционных процессов: учебное пособие / Д. А. Володин, В. Г. Подзолков, А. Н. Сергеев, С. Н. Кипурова. – Тула: Издво ТулГУ, 2016. – 98 с.- с.36

5 Профсоюз работников образования в Финляндии, ОАЖ <https://www.oaj.fi/en/>

Образование в КНР /<http://saint-petersburg.china-consulate.org/rus/zgjj/t173665.htm>/<https://library.by/portalus/modules/shkola/>

6 Закон Республики Казахстан О статусе педагога от 27 декабря 2019 года № 293-VI ЗПК <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000293>

7 ITUC Global Rights Index 2018: Democratic space shrinks and unchecked corporate greed on the rise <https://www.ituc-csi.org/ituc-global-rights-index-2018-20299>.

SOCIAL PROTECTION OF DISABLED PEOPLE AS AN OBLIGATION OF THE STATE (GENERAL CHARACTERISTICS)

ALYBAEV A. A.
undergraduate student, Toraihyrov University, Pavlodar

Social protection of the population as a social institution is a set of legal norms designed to solve certain state social and economic problems. Social protection of the population in any modern state is a complex system of socio-economic relations that are intended to provide any assistance to disabled or partially able-bodied groups of the population, as well as families whose able-bodied members' incomes do not provide a socially necessary standard of living for the family [1].

The right of citizens of the Republic of Kazakhstan to social protection is enshrined in the Constitution of the Republic of Kazakhstan, which proclaimed that the Republic of Kazakhstan is a social state, whose policy is aimed at creating conditions that ensure a decent life and free development of a person. The specification of this provision is contained in the Constitution, according to which every citizen is guaranteed social security in case of disability, for raising children and in other cases established by the law of the Republic of Kazakhstan

[2]. Social protection in the country is a system capable of preventing the development of social conflicts, ensuring the stability of society, which is a prerequisite for its dynamic development and, ultimately, improving the lives of citizens, designed to provide a certain level of access to vital benefits and a certain level of well-being of citizens who due to circumstances (old age, health status, loss of a breadwinner or job, and other legal grounds) cannot be economically active and provide themselves with income by participating in decently paid work.

The last global economic crisis prompted many developed countries to rethink the role of the state in the implementation of social policy. Today, a number of countries in Europe and Asia, the United States are looking for ways to improve their «models of social development.» The economic system, based on the consumption model, was shaken after the financial crisis. In the states that built a society of social prosperity, a social crisis is currently growing: social benefits are being reduced, the retirement age is increasing, and unemployment is growing.

Due to historical, cultural, political and other factors in states of the same level of development, there are different degrees of solidarity in the organization of social protection systems and different degrees of participation of state institutions.

Over the years of independence, Kazakhstan has built its own effective model of social development based on dynamic economic growth. The systems of education, healthcare, labor relations and social protection are constantly being improved, employment is being stimulated, and the spheres of culture, information and sports are successfully developing. Stable economic growth is ensured and the well-being of the people of Kazakhstan is increasing [3].

Social protection of the population is one of the most important components of the social policy pursued in Kazakhstan. During the years of gaining independence, there has been a varying degree of state participation in the organization of social protection of the population.

The most acute social problems are manifested at the regional level. Most of the social obligations of the state are concentrated in the regions. At the same time, at the regional level, there are more opportunities for targeted social protection and the implementation of comprehensive social programs in working with different categories of the population due to direct contact with them. However, at present, the existing regional systems of social protection do not cope with their functions and do not meet all the requirements imposed on them by society.

Meanwhile, in order to achieve a comprehensive solution to many social problems, the system of social protection must be proactive [4]. The formation of a new social policy aimed at preventing risks, and not «patching holes», seems to be extremely relevant today.

According to the data of regional bodies for coordinating employment of the population and social programs, as of January 1, 2020, state targeted social assistance of a new format (TSA) was assigned to 2,177.2 thousand citizens with incomes below the poverty line. In general, in the republic, the average monthly size of the new format TSA per recipient is 12,188 tenge. Of the total amount of funds allocated for the provision of the said state assistance, 53.7 percent were paid to residents from rural areas [5].

According to the data of regional bodies for the coordination of employment and social programs, as of January 1, 2020, 253.2 thousand people were assigned targeted social assistance of a new format, unconditional cash assistance (CCT), 1924.4 thousand people were assigned conditional cash assistance (CCT)... In general, in the republic, as of January 1, 2020, the average monthly amount of unconditional cash assistance (UCA) per recipient is 13464 tenge, conditional cash assistance (CCT) per recipient is 11964 tenge [6].

Pursuing a policy of recovery and subsequent maintenance of sustainable economic growth rates as priorities implies a further improvement in the quality of life of the population.

In modern Kazakhstan, as the vertical of state power is strengthened, the economic system of the country is reformed, there is a gradual shift in the center of change to the regional level. Since the sustainable economic development of the country is largely determined by the effectiveness of the state regional policy. At present, the system of social protection of the population is taking shape as a social institution, characterized by a set of social norms, principles, institutions and organizations and determining sustainable forms of social behavior and actions of people. The institution of social protection can be viewed as a complex system that is being formed in society to solve numerous interrelated social problems caused by the need to help socially vulnerable layers and groups of the population.

The formation and development of such an institution takes place on the basis of the emerging legislative and regulatory framework, the creative use of historical experience, under the influence of the political, socio-economic, spiritual and moral situation in society, existing ideas about the nature and forms of social assistance to people.

Its development as a mechanism for regulating the entire set of socio-economic, political, spiritual and moral relations in society is influenced by numerous factors: political, economic, ideological, moral and psychological, factors associated with social work as a professional activity, etc. [7].

The tangible elements of social protection are a set of infrastructure for protection, hygiene and occupational medicine, which form a certain level of social protection of a person in the course of his life. The tangible elements of social protection are of interest as an object of study not from the point of view of their natural technical and biomedical content, but from the point of view of their social and social impact on a person, on his state of health, working capacity, ability to work, reliability and quality of the system, providing the maximum possible reduction in occupational risk and maintaining the health, working capacity and working capacity of a person, that is, from the point of view of the reproduction of the labor force in all its phases. Therefore, although the material elements of social protection of labor are a reflection of the level of development of productive forces, at the same time they to a certain extent depend on the degree of maturity of production relations.

When forming a system of social protection, an important point is to establish the degree of responsibility of economic entities for social risks. In this regard, the problem of studying and assessing risks, determining measures to minimize them, and justifying the amount of compensation - all this is of decisive importance for building an effective system of social protection of the population. Only such an approach will make it possible to correctly identify the subjects of social responsibility for risks, determine the priorities of the state social policy, and, on this basis, develop a model of social protection of the population that is appropriate for a socially oriented economy.

The methodology for building such a model should be based on an objective assessment of all components of social risk, on the realization of the hopeless backwardness of the previous doctrines, on the secondary nature of the social sphere, as well as on the rejection of the ambitious and comprehensive role of the «controller state». The existing field of social risk should be covered by the entire spectrum of social protection mechanisms developed by world practice: the legislative and control functions of the state, the activities of social insurance systems, etc [8].

The experience of countries implementing social protection of the population in the conditions of market relations testifies to the greater importance of political factors. They are associated with the strengthening

of power, the social policy pursued, its ability to influence the state of affairs in the social sphere and implement reforms in the interests of the individual, ensure peace and social stability in society.

The political motives for reforming the system of social protection of the population were acutely manifested in Kazakhstani society in the early 90s and were associated with the reforms that had begun, which turned into a systemic crisis, which led to a deterioration in the quality of life of people. There was a danger of political destabilization and social tension. At this time, political decisions are being made and systems of national measures of the social protection system, primarily its socially vulnerable layers, are being developed. The concept of social services for the population is adopted as the leading direction of social protection, which soon becomes an indispensable element of the state structure of the country. The network of social service institutions of various specializations is expanding. The first laws of the Republic of Kazakhstan that regulate social relations in this area appear, comprehensive programs are adopted, etc. Long-term measures are determined: reforming pensions, social insurance, improving the system of personnel training, technologization of social work, etc.

Legislative and executive authorities are taking concrete measures to counter the many potential and real threats to which the vital interests of Kazakhstan are exposed to:

- overcoming poverty;
- slowing down the decline in the standard of living of the population, social differentiation of society;
- elimination of various kinds of emergencies.

Among these measures are the monitoring and forecasting of social processes, proactive adjustment of decisions of state authorities that can worsen the social situation, the development of social benefits and social services. This should also include actions aimed at strengthening the foundations of the state, increasing the manageability of the executive power system, developing social legislation, developing and implementing state and regional programs, concluding agreements on the delimitation of powers on social protection issues with the subjects of the Republic of Kazakhstan, and others.

Important is the introduction of economic, market mechanisms in distribution channels and resource provision of social protection. The growth of savings and investment in social protection makes it possible to carry out decent unemployment insurance and pension insurance, material support for disabled citizens, strengthen the material and

technical base of social service institutions; reducing labor turnover and securing it at enterprises with social protection measures is a reflection of the influence of economic factors on the state and development of the social protection system.

Ideological factors play an important role in the formation of the institution of social protection of the population. They reflect the economic life of society through a system of public views and ideas, actively influence its development through the activities of the state, public associations, parties, groups and strata of society. After many years of dominance of the state system of social security in the early 90s, under the influence of market changes in the economy and other spheres of society, the problem of developing and adopting a new ideology of social protection became relevant.

Reforms in the country began with a focus on the ideas of creating a liberal market economy and a corresponding system of social protection of the population based on property relations. Moral and psychological factors. Throughout the history of social protection are the most important regulators of relations that arise in the field of human social protection.

Moral and psychological problems often arise and manifest themselves in all areas of social assistance and support for a person - in the interaction of a social worker and a client, in the family, in the activities of social service institutions, etc. Social workers, for example, constantly face the problems of manifestation of social and political inequality, the humiliation of human dignity, the loss of human values.

Therefore, the task of the institution of social protection is to contribute to the restoration of social justice, the legal rights of the client, to achieve the realization of his basic needs, respect for human values. When providing social protection, the influence of psychological factors that accompany a significant part of the social problems of clients increases - the problem of the interaction of people, their influence on each other, and the relationship between them.

Establishing interaction between people, assisting them in social functioning is the sphere of interests of the institute of social protection. One of the fundamental factors operating within society and determining the content of social support for the population is a certain system of property and right relations. It is private property that determines the independence of civil society from the state, makes a person a full-fledged subject and guarantees the necessary conditions for his social life.

However, in every society there is a certain part of the population that does not have property and is unable to work due to objective reasons:

illness, disability due to old age or age that does not allow a person to enter the sphere of industrial relations (children), the consequences of environmental, economic, and military conflicts, natural disasters, etc. These categories of the population will not survive without the protection and social assistance of the state, when capital is increasingly becoming the main factor of production and distribution.

The state is objectively interested in supporting socially vulnerable segments of the population for several reasons:

- the state, which has proclaimed itself civilized, is obliged to provide the population with a decent standard of living;
- every state is interested in the expanded reproduction of skilled labor;
- socio-economic support for the poor levels the economic condition of various groups and strata of the population.

Other organizational and legal forms of social protection can be funds – mandatory (compulsory) accumulation of funds in case of certain circumstances. These funds exist in individual countries of Asia and Africa (which were colonies) and are nationwide organizations designed to make mandatory savings for all working citizens [9]. The foundations aim to ensure that each worker is individually responsible for their future well-being. They are savings bank type institutions. You can use these deposits in case of temporary disability, on condition of termination of work, in case of unemployment.

A characteristic feature of private forms of social protection is that they are not necessarily created due to the adoption of relevant legislation, but due to the private initiative of individual subjects of relations in this environment, who assume obligations to implement social protection of a limited circle of persons representing for them a certain interest.

Private forms can be used in such types of social protection as temporary disability, medical care, pensions and others. The development of the system of social protection of the population is actively influenced by factors associated with its deeper impact as a mechanism for regulating the entire set of socio-economic, political, spiritual and moral relations in society. Factors related to social work as a professional activity.

The system of social protection and support of the population, professional social work are closely related and interdependent. Improving the welfare and standard of living of the country's population depends entirely on the formation of an effective system for managing the social protection of the population, which would ensure the clear interaction of all its subsystems and the solution of its tasks. The main

role in the management system is played by the subject of management, whose structure, which has developed in the course of socio-economic transformations, can be schematically represented in the form of enlarged blocks, the horizontal relationships between which reflect information links and links of mutually beneficial cooperation.

Pavlodar region is one of the industrial centers of the republic, where there are large deposits of coal, non-ferrous and rare metals, salt, building materials. The most important indicator of the development of the region is the gross regional product (GRP), which depends on such factors as the geographical location and natural production potential of the region, the level of development of industry and agriculture, the number and employment of the population, etc. In recent years, the service sector has been intensively developing, covering many areas of activity of the population, as well as the dynamic development of heavy industries.

Social support for certain categories of citizens is expressed in the form of social payments, which are provided in the form of: one-time social assistance, assistance for burial. The source of financing is the regional budget. Lump sum payments are regulated by such social indicators as the poverty line, the subsistence level, the minimum pension for the period. State institution «Department of employment and social programs of the city of Pavlodar» provides one-time social assistance to the following citizens [10]:

- persons suffering from an oncological disease with advanced forms of malignant neoplasms (stages 3, 4 and clinical group IV, regardless of the stage of the disease);
- persons suffering from tuberculosis disease receiving outpatient treatment;
- persons suffering from human immunodeficiency virus disease;
- for burial: unemployed registered with the employment center; pre-retirement age (two years before retirement); deceased due to cancer, tuberculosis, acquired immunodeficiency syndrome; deceased military servicemen; children under the age of 18; students of secondary specialized educational institutions and full-time students; not working women (men) who had children under 7 years old;
- families with disabled children under 18 years of age, with cerebral palsy, for social adaptation and rehabilitation;
- women with an average per capita income of the applicant's family not exceeding the subsistence level, registered for pregnancy (up to 12 weeks);

- persons released from places of deprivation of liberty in the amount of;
- visually impaired people of the 1st group (for rehabilitation);
- disabled athletes to prepare for zonal, republican, international competitions;
- persons left without a livelihood due to a fire, natural disaster (complete fire), including partial damage to household items and things in the apartment in the amount. The efficiency and effectiveness of spending funds and the implementation of social support for certain categories of citizens are recognized as effective and efficient in terms of spending local budget funds. The calculation of funds needed for the planned year is made in accordance with certain rules, the amount of assistance multiplied by the number of people in need of one-time assistance in this category.

Social assistance is provided not only at the expense of local and republican funds, but also at the expense of extra-budgetary and charitable funds in order to provide differentiated assistance to needy unemployed, disabled citizens and families with children.

Participants and invalids of the war in the cities and districts of the region are fully compensated at the expense of local budgets for the costs of utilities, provision of medicines, dental prosthetics, home repairs, organizing subscriptions to print media, and more.

Thus, the main central place in the structure of managing the social protection of the population is undoubtedly given to the state, whose task is to form a general social policy, develop and adopt laws regulating social issues of society, develop financial and monetary policy, control state and private institutions, the formation of transparent and accountable organizational structures, as well as advisory bodies, budget planning for the provision of public services to the population both in the social sphere (health, education, social security, etc.) and in the formation of public infrastructure (construction of public facilities, roads, provision of transport, security, information, etc. with guaranteed access and quality).

No less significant is the task of organizing direct social protection for the target categories of the most vulnerable disabled citizens, children, the elderly, the disabled, large families, the temporarily disabled, care for the elderly, the sick, the homeless, etc.

Thus, the mechanism for implementing sustainable social development is a complex socio-economic category, the core of which is the reproduction of human resources, the growth of interest in achieving maximum socio-economic results, the organizational and legal

mechanism and the competition mechanism that regulates the relationship between economic entities. The social protection of the population is of great importance in stabilizing the socio-demographic processes in the region (birth rate, mortality, health, including reproductive, social differentiation, etc.) and their optimization in the process of managing the socio-economic development of the region. The aggravation of the demographic situation in the country aims the system of social protection of the population to expand the object of attention from traditionally vulnerable segments of the population to all citizens living in this territory, providing various directions for the actions of state authorities on social protection, involving non-state structures representing civil society institutions in carrying out protective measures. society.

REFERENCES

- 1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted at the republican referendum on August 30, 1995) (as amended and supplemented as of March 23, 2019) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029.
- 2 Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan dated September 2, 2019 // <https://www.akorda.kz>.
- 3 Zhunusov B. A. Problems of social protection of the population of Kazakhstan in the conditions of modernization of the national economy // Banks of Kazakhstan, 2008, No. 9, p. 37-40.
- 4 The essence of social protection of the population // <http://www.sociopromote.ru>.
- 5 Dzhumanova G. Zh., Kudysheva B. K., Balaeva A. G., Kishkentaeva Zh. A., Elantsev D. V. Social partnership of NGOs, government and business (Analytical report). - A.: Regional Center for Humanitarian Initiatives, 2005. - 88 p.
- 6 Main labor market indicators as of January 1, 2020. Electronic resource: <https://www.enbek.gov.kz/ru/infographics>.
- 7 Official data of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan of the Academy of Sciences // Electronic resource: <https://www.enbek.gov.kz>.
- 8 Akhmedyarova M. V. Social protection of the population: international experience // Finance of Kazakhstan, 2007, No. 3, p. 55-59.
- 9 The essence of social protection of the population // <http://www.sociopromote.ru>
- 10 State institution «Department of employment and social programs of the city of Pavlodar» // <http://pavlozsp.gov.kz/ru/>.

LEGAL BASIS FOR SOCIAL PROTECTION OF DISABLED PEOPLE

ALYBAEV A. A.
undergraduate student, Toraighyrov University, Pavlodar

The general rights of persons with disabilities are formulated in the UN Declaration «On the Rights of Persons with Disabilities» [1]. Persons with disabilities have the right to:

- respect for their human dignity,
- measures designed to make it possible to acquire as much independence as possible
- medical, technical or functional treatment, including prosthetic and orthopedic devices,
- to restore health and position in society, for education, vocational training and rehabilitation
- for assistance, consultations, employment services and other types of services,
- disabled people must be protected from any kind of exploitation, i.e. persons with disabilities have the same civil and political rights as other persons

Fundamental legislative acts on the disabled have also been adopted in Kazakhstan. Of particular importance for determining the rights and obligations of disabled people, the responsibility of the state, charitable organizations, individuals is the Law of the Republic of Kazakhstan dated April 13, 2005 No. 39-III «On the social protection of disabled people in the Republic of Kazakhstan» [2].

This rule-making act determines the relationship of society, the state to the disabled and the relationship of the disabled with society, the state. It should be noted that many provisions of normative acts create a reliable legal field for the life and social protection of people with disabilities in our country. The Law formulates the basic principles of social services for citizens with disabilities: observance of human and civil rights; provision of state guarantees in the field of social services; equal opportunities in receiving social services; continuity of all types of social services; orientation of social services to the individual needs of disabled citizens; the responsibility of authorities at all levels for ensuring the rights of citizens in need of social services, etc.

The creation of an effective system of measures for the social protection of persons with disabilities is one of the priorities of the state's social policy.

On May 28, 2019, Kazakhstan approved the National Plan to ensure the rights and improve the quality of life of persons with disabilities in the Republic of Kazakhstan until 2025 [3].

The objectives of the National Plan to ensure the rights and improve the quality of life of persons with disabilities in the Republic of Kazakhstan until 2025 (hereinafter referred to as the National Plan) are the implementation of the obligations assumed by the Republic of Kazakhstan in connection with the ratification of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the formation of an inclusive society through the creation of an enabling environment for all vulnerable groups as part of the social modernization of Kazakhstan until 2030.

The three-stage implementation of the Action Plan to ensure the rights and improve the quality of life of persons with disabilities in the Republic of Kazakhstan for 2012-2018 has been completed, aimed at creating conditions for the implementation of the provisions of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. The main goals and objectives of the Action Plan have been fulfilled. To determine the main priorities and a comprehensive integrated approach in creating conditions for self-realization and full integration of persons with disabilities into the socio-economic life of the country, a new National Plan has been developed.

The modern global paradigm lies in the transition from the traditional understanding of limited health opportunities to a more complex synthesis of individual differences and universal rights in terms of quality of life.

The National Plan is aimed at the implementation of international standards, taking into account global trends in the development of the system of social protection of persons with disabilities.

The goals and objectives outlined in the National Plan are envisaged to be implemented in accordance with the Action Plan to ensure the rights and improve the quality of life of persons with disabilities in the Republic of Kazakhstan until 2025.

Social services are provided to all persons with disabilities regardless of gender, race, nationality, language, origin, property and official status, place of residence, attitude to religion, beliefs, membership in public associations and other circumstances.

The state policy of the Republic of Kazakhstan in the field of social protection of the disabled of the Republic of Kazakhstan is aimed at:

- prevention of disability;
- social protection, including rehabilitation of the disabled;
- integration of disabled people into society.

Social services are provided exclusively with the consent of the people who need them, especially when it comes to placing them in stationary social service institutions. In these institutions, with the consent of those served, labor activity can also be organized on the terms of an employment contract.

The law provides for various forms of social services, including:

- social services at home (including social and medical care);
- semi-stationary social services in departments of day (night) stay of citizens in social service institutions;
- stationary social services in boarding schools, boarding houses and other stationary social service institutions;
- urgent social services (as a rule, in urgent situations - catering, provision of clothes, shoes, accommodation, urgent provision of temporary housing, etc.);
- social consulting assistance.

All social services guaranteed by the state can be provided to citizens free of charge, as well as on the basis of partial or full payment. So, for example, an individual rehabilitation program contains both rehabilitation measures provided to a disabled person free of charge in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan, and rehabilitation measures, which are paid for by the disabled person himself or by the employer, through whose fault an industrial injury or occupational disease was received.

Ensuring the rights and social protection of persons with disabilities are one of the important areas of the state's social policy.

Kazakhstan in 2015 ratified the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, thereby assuming obligations to implement international standards for the realization of economic, civil, social and cultural rights of persons with disabilities without discrimination and on an equal basis with others.

Currently, 690 thousand persons with disabilities live in Kazakhstan, of which 424 thousand are of working age, 177 thousand are of retirement age, and 89 thousand are children under 18. For the first 9 months of 2019, for the payment of state social benefits for disability 198.1 billion tengewas sent. As of October 1, 2019, the number of recipients is 521 thousand 153 people, the average benefit is 42,496 tenge. In 2019, 265.3 billion tengewas provided for these purposes [4].

Work to ensure the rights and improve the quality of life of persons with disabilities is an important priority of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan. It should be noted that citizens of the Republic of Kazakhstan, for whom social contributions were made by employers, also receive payments from the State Social Insurance Fund (hereinafter – SFSS) in case of disability. According to the results of 9 months of 2019, 84 thousand 139 people received payments from the State Social Insurance Fund in the amount of 10.2 billion tenge.

The concept of social development of the Republic of Kazakhstan until 2030 provides that by 2025 an integrated model for the provision of social services and social assistance will be built in Kazakhstan. This model will be aimed at the prevention of social ill-being.

A mechanism will be developed for coordinating the activities of social workers in education, healthcare, social protection and other areas, which will make it possible to provide social services to needy citizens on the principle of «one window».

Currently, a pilot project to introduce an integrated model is being implemented in 10 regions of the country (Akmola, Almaty, West Kazakhstan, Zhambyl, Karaganda, Kyzylorda, Kostanay, Pavlodar regions, the cities of Almaty, Nur-Sultan).

Social protection of persons with disabilities is ensured through the provision of social assistance, medical, social and professional rehabilitation, education and other measures aimed at creating equal opportunities for them to participate in the life of society with other citizens.

In addition, the legislation provides for payments for compulsory social insurance in case of disability.

The ongoing medical rehabilitation provides for a set of diagnostic, therapeutic and rehabilitation measures aimed at eliminating or mitigating the consequences of an illness, injury, or injury.

Often, people with disabilities are forced to lead a secluded lifestyle, as they cannot leave the house, cannot move without assistance. However, in each case, it is possible to take certain measures to help such people feel better, both in terms of health and socialization. These measures are enshrined in a document called the «Individual Program for the Rehabilitation of the Disabled» (IPR). This document, which determines the specific volumes, types and terms of rehabilitation measures, as well as types of social assistance, is mandatory for the relevant state bodies, enterprises, institutions and organizations, regardless of the form of

ownership and methods of management. What includes the IPR, and how it is developed, read in this article.

The rules for conducting a medical and social examination of a medical and social examination (hereinafter referred to as the Rules) determine the procedure for the need of the person being examined for social protection measures based on an assessment of disability caused by a persistent disorder of body functions [5].

Depending on the level, structure of morbidity and disability, ITU departments are divided into ITU departments of general profile, specialized (for patients with occupational diseases, tuberculosis, mental disorders) profile and pediatric profile.

Social rehabilitation of disabled people is aimed at restoring the social status of disabled people, their social and social and environmental adaptation. It includes the social security of disabled people, providing them with the necessary social services, providing them with technical auxiliary (compensatory) means, providing access to social, transport and recreational infrastructure, creating equal opportunities in using the information environment, providing material and socio-psychological support and others. The system of social services for disabled people in need of outside care and assistance is represented in the republic by a network of medical and social institutions, territorial social service centers and social assistance departments at home. Elderly and disabled people living in boarding schools are provided with care, food, social and medical services, social adaptation, labor rehabilitation, and training.

There are 6 territorial centers of social services for the elderly and disabled in the republic, whose functions include the provision of social services to the specified categories of citizens, medical, social and vocational rehabilitation, the creation of conditions for the development of educational programs for children with disabilities (when providing social and pedagogical services), the creation favorable moral and psychological climate, informing persons served about their rights, volumes and types of social services.

In accordance with the Law, disabled people, in accordance with an individual rehabilitation program, are provided with prosthetic and orthopedic care, special means of transportation, hearing aids, typhoid devices, other technical auxiliary (compensatory) means, as well as sanatorium-and-spa treatment at the expense of the state budget within the framework of the state order.

For disabled people of the first and second groups and disabled children, an admission quota is provided for admission to study at

educational organizations that provide secondary vocational and higher vocational education in the amount of 0.5%.

Disabled students studying in higher educational institutions, students of secondary vocational schools, studying in educational organizations on a state order or a grant, are provided with scholarship benefits.

To ensure the employment of disabled people, local executive bodies (akimats) establish a quota of jobs for disabled people in the amount of 3% of the total number of jobs; create additional jobs for the disabled through the development of individual entrepreneurship, small and medium-sized businesses; create special, as well as social jobs for the employment of disabled people in accordance with the legislation of the Republic of Kazakhstan; organize vocational training for disabled people.

Legislation guarantees the rights of persons with disabilities in terms of labor relations. It is provided that the refusal to conclude an employment contract or promotion, dismissal at the initiative of the employer, transfer of a disabled person to another job without his consent on the grounds of disability are not allowed, except in cases where, according to the conclusion of the territorial subdivision of the authorized body in the field of social protection of the population, the state his health interferes with the performance of professional duties or threatens the health and safety of others.

Citizens of the Republic of Kazakhstan are entitled to receive state social benefits for disability, loss of a breadwinner and age on the grounds and in the manner prescribed by the Law of the Republic of Kazakhstan dated June 16, 1997 «On state social benefits for disability, loss of a breadwinner and age in the Republic of Kazakhstan» [6].

Foreigners and stateless persons permanently residing in the Republic of Kazakhstan enjoy the right to state social benefits on an equal basis with citizens of the Republic of Kazakhstan.

State basic social benefits (hereinafter referred to as benefits) are monthly cash payments made at the expense of budgetary funds, provided to citizens in the event of disability, loss of a breadwinner and age.

National Policy on Persons with Disabilities in the Republic of Kazakhstan.

The orderly, systemic care of the state about its citizens, first of all, is manifested in regulatory legal acts and policy documents that characterize the level of readiness of the state to follow international standards regarding ensuring the rights of certain groups of the population. Modern

legislation of the Republic of Kazakhstan makes it possible to provide state benefits and a number of benefits to disabled people of all groups.

Thus, the concept of social protection of the population of the Republic of Kazakhstan is in force in Kazakhstan.

The national policy towards persons with disabilities in Kazakhstan is reflected in regulatory legal acts and conceptual documents. Currently, the issues of the social status and protection of the rights of persons with disabilities in Kazakhstan are regulated by a number of legal acts, such as: Law of the Republic of Kazakhstan dated December 26, 2019 No. 286-VI «On Compulsory Social Insurance» [7], Law of the Republic of Kazakhstan dated April 13, 2005 No. 39-III «On social protection of disabled people in the Republic of Kazakhstan».

The purpose of the rehabilitation of disabled people is to create legal, socio-economic and organizational conditions to ensure equal opportunities for the disabled.

The law defines the procedure for the implementation of the basic rights of persons with disabilities, provides for liability for their non-fulfillment, many requirements of this regulatory legal act are still ignored for various reasons. The basic principle of the concept of the rights of persons with disabilities is to ensure equal opportunities for the enjoyment of rights.

The concept of social protection of the population currently being implemented in Kazakhstan is a set of new areas of state policy that should significantly improve the current system of social protection.

To date, the Kazakh system of social protection is solidary and based on state guarantees. It provides for the provision of a limited set of social assistance at the expense of the republican and local budgets: these are state disability benefits, special state benefits instead of benefits in kind, payment of housing benefits. Under such conditions, the general regulator of the system and the main source of funding is the state, and in this regard, the system provides the same minimum level of social protection to all persons with disabilities, regardless of the time and reasons for the onset of disability [8].

The provisions of the concept expand the possibilities of social protection of disabled people through the transition to a social insurance system. The proposed system of social protection consists of three levels:

– the first level of guaranteed social protection, the so-called basic level – state benefits for the disabled, designed to provide all citizens with guaranteed payments in the event of circumstances subject to social protection;

– the second level – compulsory social insurance, financed by contributions from employers and employees to the social insurance fund for three types of social risk and intended for additional protection of employees, depending on the level of the payer’s contributions;

– the third level – compulsory insurance of the employer’s liability for causing harm to the life and health of an employee in the performance of his labor (service) duties.

In terms of legislation, a gradual systematization of normative legal acts by types of social risks and grounds for payments will be carried out [9]. Special legislative acts concerning additional protection of certain categories of citizens should be developed.

On the basis of the Law of the Republic of Kazakhstan «On the social protection of persons with disabilities in the Republic of Kazakhstan», public associations of persons with disabilities, in accordance with their charters, take part in solving problems related to the social protection of persons with disabilities, as well as financing relevant activities.

Thus, the social protection of disabled people – one of the most vulnerable categories of citizens – is a priority direction of the social policy of the Republic of Kazakhstan, and its main task is the humanization of all spheres of life of these people. The development of areas for social protection of vulnerable groups of the population, especially the disabled, should be carried out in the context of the concepts of social security. It is impossible for any of them to feel like an extra person. People with disabilities and their problems have been talked about and measures have been taken to support them only recently. Since 2002, the Program for the Rehabilitation of the Disabled began to operate [10].

Rehabilitation of disabled people, as one of the elements of social protection of disabled people, is a complex of medical, psychological, pedagogical, socio-economic measures aimed at restoring and compensating for impaired or lost body functions, self-care abilities, various types of professional activities, and also allowing disabled people to conduct a full-fledged way of life and ensuring the realization of their rights and potential opportunities.

REFERENCES

1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted at the republican referendum on August 30, 1995) (as amended and supplemented as of March 23, 2019) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029.

2 Labor Code of the Republic of Kazakhstan dated November 23, 2015 No. 414-V (as amended and supplemented as of 01/01/2020) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=38910832.

3 Address of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. January 10, 2018 // <http://www.akorda.kz>.

4 Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan dated September 2, 2019 // <https://www.akorda.kz>.

5 Belyasov S. N. Social protection of disabled people as a duty of the state [Text] // State and law: theory and practice: materials of the Intern. scientific conf. (Chelyabinsk, April 2011). - Chelyabinsk: Two Komsomol members, 2011. - p. 76-80. – URL <https://moluch.ru/conf/law/>.

6 Zhunusov B. A. Problems of social protection of the population of Kazakhstan in the conditions of modernization of the national economy // Banks of Kazakhstan, 2008, No. 9, p. 37-40.

7 The essence of social protection of the population // <http://www.sociopromote.ru>.

8 Dzhumanova G. Zh., Kudysheva B. K., Balaeva A. G., Kishkentaeva Zh. A., Elantsev D. V. Social partnership of NGOs, government and business (Analytical report). - A.: Regional Center for Humanitarian Initiatives, 2005. - 88 p.

9 Main labor market indicators as of January 1, 2020. Electronic resource: <https://www.enbek.gov.kz/ru/infographics>.

10 Official data of the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of the Republic of Kazakhstan of the Academy of Sciences // Electronic resource: <https://www.enbek.gov.kz>.

АДАМ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ҚАСАҚАНА ЗИЯН КЕЛТІРУ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРІН ҚОЗҒАУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

АПСАЛИКОВА Д. Ю., ДЮСЕКЕЕВА С. Т.

студенттер, Қт-401 тобы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.
КАБДУЛИН Ж. Т.

Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қазақстан Республикасының Конституциясында мемлекеттің ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары делінген [1, 1 бап]. Адамның осы құндылықтарына қол сұғудан қорғайтын мемлекеттің негізгі субъектілерінің бірі

кылмыстық ізге түсу органдары танылады, және олардың бірінші кезектегі міндеті адамның өмірі мен денсаулығын қорғау.

Бұл талаптар Қазақстан Республикасының қылмыстық, қылмыстық процестік және әкімшілік заңдарының нормаларымен және соған негізделіп құқық қолдану өкілеттігі берілген мемлекеттік биліктің органдары мен лауазымды тұлғалары арқылы қамтамасыз етіледі. Аталған құқықтық нормалар мемлекеттің негізгі заңдарының ережелерін түсіндіреді, және олардың орындалуы мен сақталуын қамтамасыз етеді.

Дәл осы мағынасында қылмыстық іс қозғау, аталған қылмыстың зардабынан жәбірленушілерді процессуалдық қорғаудың негізгі құралы болып табылады, және заңнаманың ережелерін дұрыс қолдану Қазақстан Республикасының Конституциясымен бекітілген кепілдерді жүзеге асыруға жағдай жасайды.

ҚР ҚПК 23 тарауында қылмыстық іс қозғаумен байланысты қылмыстық ізге түсуді жүзеге асыратын тұлғалардың орындауы тиіс, кешенді әрекеттер қамтылған [2, 179 бап].

Денсаулыққа зиян келтірумен байланысты қылмыстық істерді қозғағанда қолданылуы тиіс мұндай талаптарды ұстану, заңды қажеттілік және екі негізгі бағыттан тұрады:

1)Өкілетті органдар мен лауазымды тұлғалардың қылмыстық істі қозғау кезінде заң ережелері мен талаптарын іске асыруы;

2)Заңмен рұқсат етілген анағұрлым тиімді құралдар мен әдістерді қолдана отырып қылмыстың құрамын анықтауға көмектесетін едәуір объективті және толық ақпарат алу (арнайы танымдар мен тәлімдер) қылмыстық іс қозғаудағы басты сұрақтардың бірі.

Қылмыстық іс қозғау дегеніміз – бұл қылмыстық процестің ең бірінші және міндетті сатысы болып есептеледі, онда қылмыстық ізге түсуді жүзеге асыратын мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар жасаған немесе дайындалып жатқан қылмыс жөнінде хабар алған соң қылмыстық іс қозғау жөнінде шешім қабылдауға қажетті алғы шарттың бар-жоғын анықтайды [8].

Қылмыстық іс қозғау фактісінің қылмыстық ізге түсумен бірдей еместігін түсіну қажет. Қылмыстық ізге түсудің адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту кезеңінен басталатыны, яғни іс жүргізу шешімдерінің уақыты мен көп сатылығы жөнінен қылмыстық іс қозғаудан артта қалатыны белгілі [3].

Мысалы, А.П. Рыжаковтың анықтағанындай, қарастырылатын сатының екі бірдей міндеті бар. Біріншіден, әрбір жасалған қылмыс

фактісіне жақап беру керек, яғни қылмыс құрамның объективтік жақтарының белгілері бар кез келген арызды дереу тіркеуге алу қажет. Екіншіден қылмыстық процестің кейінгі кезеңдерін шектеу, атап айтқанда, алдын ала тергеу сатыларын:

– іс жүзінде болмаған;

– ешқандай қылмысқа жатпайтын, яғни қылмыс құрамының объективтік жақтарын ең болмағанда міндетті бір белгісі жоқ, оның ішінде маңызы шамалы (әкімшілік, тәртіптік және басқа теріс әрекеттер) бірде бір белгісі жоқ фактілерді қарастырылуынан сақтандыру қажет [4, 127 б.].

Денсаулыққа қасақана зиян келтіруге байланысты қылмыстық іс қозғау өте күрделі процесс. Ол объективті және субъективті себептерді анықтаумен тығыз байланыста, және оларға тікелей сүйенеді. Осыған байланысты объективті себептерге қатысты мынадай мән-жайларды жатқызуға болады:

– қылмыс жасалған уақыт пен ішкі істер органына арызданғанға дейінгі аралықтағы уақыттың ұзақтығы;

– қылмыстың оқиғасын, орнын, уақытын анықтауда ақпараттық белгісіздіктің орын алуы, ол жәбірленушіге жедел медициналық жәрдем көрсетумен, немесе оның ес-түссіз жатуымен байланысты болуы мүмкін;

– жедел жәрдем дәрігерінің алғашқы медициналық диагнозы дұрыс қоймауы, оның содан кейін жүргізілген сот сараптамасының қорытындысымен сәйкес келмеуі;

– қылмысты көзімен көрген адамдардың болмауы, немесе көрген адамдардың қандай да бір субъективті себептермен болған оқиғаны бұрмалауы [5, 69 б.].

Сонымен бірге, уақытысында қылмыстық істі қозғамаудың себептерін, қылмыстық іс-әрекетті дұрыс сараламауды, алдын ала тергеуді жүргізетін тұлғаның тексеріс материалдарын былық жасауын да ескеру қажет. Бұл жағдайлар келесі субъективті себептерге байланысты пайда болады:

– алдын ала тергеуді жүргізетін тұлғаның қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және ведомствалық нормативті-құқықтық актілерді дұрыс қолдана білмеуі;

– тәжірибесінің жоқтығы;

– алдын ала тергеу қызметкерлерінің жұмысының (жүгінің) көптігі;

– тергеу органдары мен анықтау органдарының арасындағы және осы органдардың жедел іздестіру органдарымен, әкімшілік полициямен тиімсіз әрекеттестігі және т.б.

Осы айтылғандардың әсерінен істің мән-жайын анықтау созылып кетеді және алғашқы материалдарды жинау кешіктіріледі, іс-әрекетті дұрыс сараламауға әкеп соғады, дәлелдемелік база жоғалады. Осының бәрі қылмыстық іс қозғауды немесе одан кейінгі тергеу әрекеттерін жүзеге асыруда белгілі бір қиындықтарға әкеп соқтырады.

Уақытында қозғалған қылмыстық іс кез келген қылмысты тергеуде табыс әкеледі, дәлелдемелердің толық және объективті болуын қамтамасыз етеді.

Қылмыстық істі уақытында қозғамаудың тергеуге зияны тиеді: қылмыскерлер жасырынып үлгереді, оларды іздеу қажеттігі туындайды, іздеудің нәтижесі әрқашан оңтайлы бола бермейді; қылмыстың іздері жойылады, айғақтық заттар жоғалады, жәбірленуші қылмыстың жекелеген бөліктерін немесе ұсақ-түйегін ұмытады [6, 188 б.].

Өкілетті органдар мен лауазымды тұлғалардың материалдарды жинау тәртібі де қылмыстық істің уақытысында қозғалуына әсер етеді. Біз зерттеген қылмыстық істердің 64 (18,7%) бойынша алғашқы материалдарды жинаумен учаскелік инспекторлар айналысқан, ал 85 (24,8%) бойынша тергеуге дейінгі тексеруді жедел іздестіру қызметкерлері жүргізген. Аталған құжаттардың көбінің сапасы жоқ болып шықты, бұл аталған тұлғалардың жұмыс жүгінің көптігінің немесе тәжірибесінің жоқтығының куәсі. Сондай-ақ, аталған жұмыстарға селқос қарағандық та байқалады. Көрген адамдардан үстірт сұрау жүргізу, қылмыстық іс-әрекеттің қажет мән-жайларын анықтамастан сараптама тағайындау осының куәсі. Артынан материалдарды сол олқылықтарымен алдын ала тергеуге өткізе салады. Оқиға болған жерді тексеру, куәландыру, сезіктіні ұстау және жауап алу сияқты тергеу әрекеттері қысқа уақытта жүргізілуі керек. Бұл нұсқаулар да әрқашан сақтала бермейді. Нәтижесінде жеткілікті дәлелдемелердің жоқтығынан қылмыстық іс қысқартылады, қате сараланады, тиісінше кінәлінің жауапкершілігі азаяды. Осының бәріне анықтама органдары мен тергеу органдары арасындағы және осы органдардың жедел іздестіру органдарымен тиімсіз қатынасы, алғашқы материалдарды жинауды дұрыс ұйымдастырмау, жоғарыда тұрған басшылардың тарапынан ведомствалық қадағалаудың жоқтығы себеп болады деп ойлаймыз.

Денсаулыққа қасақана зиян келтіру арқылы адам өлтіруге бағытталу сот тәжірибесінде кейде қате сараланады.

Сондай-ақ, Қылмыстық кодекстің 99-бабының 1-бөлігі мен 106-баптың 3-бөлігінің арасында ұқсас белгілер бар [2, 99, 106 баптар].

ҚР ҚК 106-бабы 3-бөлігінде жәбірленушінің абайсызда қаза табуына себеп болған денсаулыққа ауыр зиян келтіргендік үшін жауаптылық көзделген. Бұл қылмыстық іс-әрекетте өзінше бөлек екі құрам бар – денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру және абайсызда адам өлтіру. Бұл саралаушы құрамның мәні – жәбірленушінің денсаулығына ауыр зиян келтіру (өмірі үшін қауіпті), және ол оның өліміне тікелей себеп болады [2, 106 б.].

Адам өлтіргенде кінәлі әрекетті де қасақана жасайды, және жәбірленушінің қаза табу түріндегі өз іс-әрекетінің зардабына да қасақана қарайды. Ал, жәбірленушінің денсаулығына ауыр зиян келтіргендігі іс-әрекетте қасақаналық сипат болуы мүмкін, ал болған зардапқа – жәбірленушінің өліміне – абайсыздық түріндегі кінә тағылады (менмендік немесе ұқыпсыздық).

Адам өлтіруді, нәтижесінде жәбірленушінің қаза табуына себеп болған денсаулыққа ауыр зиян келтіруден ажырату үшін, жасалған қылмыстың субъективтік жағын мұқият талдау керек. Мұндай талдауға әрқашан көңіл бөліне бермейді.

Денсаулыққа қасақана ауыр және орташа ауырлықтағы зиян келтіру бұзақылық ниетпен жасалуы мүмкін (ҚК 106-бап, 2-бөлік, «7» тармағы; 107-бап, 2-бөлік, «5» тармағы). Егер ауыр және орташа ауырлықтағы зиян келтіру қоғамдық тәртіпті дөрекі түрде бұза отырып, бөтеннің мүлкін жою немесе бүлдіру арқылы, не ерекше әдепсіздікпен жасалса онда іс-әрекет қылмыстардың жиынтығы бойынша (ҚР ҚК 106, 107 баптарымен) саралануы тиіс [2, 106, 107 баптар].

Денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру жеке айыптау істері болып саналады, жәбірленушінің өтініші бойынша ғана қозғалады және оның айыпталушымен бітісуіне орай қысқартылуға тиіс.

Егер әрекет дәрменсіз немесе басқаға тәуелді жағдайдағы не басқа да себептер бойынша өзіне тиесілі құқықтарды өз бетінше пайдалануға қабілетсіз адамдардың мүдделерін қозғайтын болса, прокурор жеке айыптау ісі бойынша жәбірленушінің шағымы болмаған кезде де іс қозғауға құқылы.

Денсаулыққа қасақана ауыр және орташа ауырлықтағы зиян келтірудің қарапайым құрамы (106-бап, 1-бөлік; 107-бап, 1-бөлік) жеке-

жариялы айыптау істері болып саналады, жәбірленушінің шағымы бойынша ғана қозғалады, және Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 68-бабында көзделген жағдайларда ғана жәбірленушінің айыпталушымен бітисуіне орай қысқартылуға жатады.

Денсаулыққа қасақана зиян келтірудің сараланған түрлері жариялы айыптау істері болып саналады. Бұл істер бойынша қылмыстық ізге түсу жәбірленушінің шағым беруіне қарамастан жүзеге асырылады [6, 189 б.].

Сонымен қылмыстық іс қозғау туралы шешім қабылдау өз алдына күрделі екендігімен танылады. Осыған байланысты жоғарыда қарастырылған мәліметтердің негізінде бірқатар төмендегідей тұжырымдар жасауға болады:

1 Қылмыс туралы жеткілікті негіздер болғанда, алдын ала тергеуді жүзеге асыратын органдармен кідіріссіз қылмыстық іс қозғалуы тиіс. Сот-медициналық сараптаманың қорытындысы болмаса, емдеу мекемесімен берілген алғашқы диагнозы көрсетілген анықтаманың негізінде ауырлық дәрежесін анықтау қажет;

2 Анықтама органдарының жеке айыптау істері бойынша материалдарды жинау тәртібі туралы заң нормалары реттеліп, заңды түрде бекітілуі тиіс. Жиналған материал он күннің ішінде сотқа өткізілуі тиіс;

3 Ведомствалық бақылау мен прокурорлық қадағалауды күшейту:

- денсаулыққа қасақана зиян келтіру қылмыстары бойынша тергеуге дейінгі материалдарды жинаудың тәртібін, мерзімін;
- тергеуге дейінгі материалдар бойынша қабылданған шешімдердің заңдылығы мен негізділігін;
- есепке алу-тіркеу тәртібін нығайтуға шаралар қолдану;
- анықтау органдары мен алдын ала тергеу органдарының алғашқы материалдарды тексеру және жинаумен байланысты өзара іс-әрекетін және ортақ атқаратын жұмыстарын тиімді ұйымдастыру.

4 Қылмыстың осы түрлері Ішкі істер органдарының тергеуіне берілген, олай болатын болса:

- осы категориядағы істерді алдын ала тергеумен айналысатын лауазымды тұлғаларды (тергеушілерді және анықтаушыларды) мамандандыру қажет;
- ҚР ПМ оқу орындарында біліктілікті көтеру үшін арнайы курстар ұйымдастыру керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы, 1995 жыл (барлық өзгерістер мен толықтырулармен бірге).

2 Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексі. – Алматы: ЮРИСТ, 2011. – 220 б.

3 Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы N 1 Нормативтік қаулысы.

4 Конституционный контроль в Казахстане: доктрина и практика утверждения конституционализма. Монография. Под ред. И. И. Рогова-Алматы: «Раритет», 2015. –С. 289.

5 Дьяченко А., Колоскова И. Насильственные преступления против личности в государствах-участниках Содружества Независимых государств в 2012-2014 гг. (криминологическое исследование)//Уголовное право. -2015. -№6. -С. 69.

6 Иманбаев С.М. Альбом схем по уголовному праву Республики Казахстан (Общая часть): Учебно- методическое пособие. – Нур-Султан: Университет «Туран-Астана», 2019. - 218 с.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІЗГЕ ТҮСУ АЯСЫНДАҒЫ АДАМ ЖӘНЕ АЗАМАТ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАРЫ

АХМАДИЕВА А. Т.
заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы,
Торайғыров университеті, Павлодар қ.

«Шетелдіктердің құқықтық жағдайы» туралы ҚР заңының 2-бабына сәйкес Қазақстан Республикасының азаматтары болып табылмайтын және өзінің басқа бір мемлекеттің азаматтығына қатысы бар екендігінің дәлелі бар тұлғалар Қазақстан Республикасындағы шетелдіктер болып танылады. Шетелдіктер аталған заңның 3-бабына сәйкес басқа нормативтік құқықтық актілермен нақты көзделген реттерді қоспағанда, ҚР Конституциясы, заңдары мен халықаралық шарттарында бекітілген барлық құқықтар мен бостандықтарға ие бола алады және сәйкесінше міндеттер көтереді [1, 6 б.].

Адам құқығы адамзаттың бейбітшілік және қауіпсіздікке құқығын, мемлекеттің егемендікке деген құқығын және әрбір адамның өзінің ажырамас құқығын сақтайтын кешенді санат

болып табылады. Осы үш құрамдас бөліктердің барлығы ажырамас біртұтастықты көрсетеді және адамзат қызметінде басымды болып саналады. Өз кезегінде, мемлекет адам құқығын қорғауда, қалыптастыруда, қамтамасыз етуде орталық тұғырдан орын алады. Жеке алынған елдермен бекітілмеген бірқатар халықаралық құжаттар, халықаралық құқық нормаларын бұзу кей жағдайларда әлемдік қауымдастықпен қылмыс болып танылады және мемлекеттердің көпшілігімен айыпталғандығына қарамастан адамның құқықтары мен бостандықтарының көлемі көбінесе тек қана нақты ұлттық мемлекетке байланысты болады.

Осыған байланысты қазақстандық зерттеуші Е. А. Абайдельдинов «адам құқығын қамтамасыз ету проблемасы халықаралық пен ұлттық құқықтың тікелей ара қатынасы заң шығармашылығына қатысты ғана емес, сонымен бірге ұлттық заңшығармашылығының жалпы тәртібіне де қатысты болады» – деп дұрыс тұжырым жасайды [2, 18 б.].

ҚР-ның Үкіметі адам құқығы саласындағы халықаралық ұйымдармен өзара іс әрекеттестікке маңызды көңіл аударады.

Қазақстан көптеген бұрынғы кеңестіктегі кеңес елдері сияқты жиірек ағылшын-саксондық құқық жүйесі бар шетелдердің және Еуропа одақтастығының алдыңғы қатарлы тәжірибесін игеруде. Осындай қорытынды халықаралық ынтымақтастық талдауынан және еуропалық ғалымдар-әріптестермен, сонымен қатар бірқатар халықаралық ұйымдармен жүзеге асырылатын қолданыстағы заңдарды жетілдіру мәселелері жөніндегі тұрақты жүргізілетін кеңестерден, туындайды. ҚР-ның заңдарында жекелеген озық нормалардың бекітілуі де айтарлықтай факт болып саналады [3, 58 б.].

Барлық мемлекеттердің қауіпсіздігінің маңызды кепілдігі халықаралық гуманитарлық ынтымақтастықты дамыту болып саналады. Адамзаттың заманауи өркениетті даму деңгейі өзінің ықпал ету аясында қандай да бір бұрын өткергендердің барлығынан басым болады. Бұл халықтар мен елдердің қажетті және пайдалы деп танылған кейбір ережелерге бағынуға өмірлік маңызды болатын бір планетарлық организмге жақындасу үрдісін білдіреді. Бірақ мемлекеттер арасындағы жалғыз ғана ынтымақтастықпен және өзара құқықтық көмек көрсетумен бұл шектеліп қалмауы мүмкін және қазірдің өзінде бір мемлекетте адам құқығының бұзылуы халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікке қауіп төнуі ретінде бағалануы мүмкін және де «бітімгершілік контингент» деп аталатын нақты мемлекеттің егеменді аумағына әскери баса-көктеп кіруге

дейін БҰҰ Жарғысына сәйкес экономикалық санкциялар мен өзге де мәжбүрлеу шараларының қабылдануына негіз туындауы мүмкін.

Жаһандану процестерінің ұлттық құқықтық жүйелерге әсерін көрсететін дәлелдер бар. Қазақстанда адам және азамат құқықтарын қамтамасыз етудің халықаралық-құқықтық стандарттарын белгілейтін 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактісі болып табылатын БҰҰ Бас Ассамблеясының 2200 А (XXI) резолюциясымен бекітілген базалық құжаттардың бірі бекітілгені белгілі [3, 74 б.]. ТМД-ның көптеген елдері 1990 жылдардың басында азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялады. Қазақстан оны 2006 жылғы 24 сәуірде күшіне енген «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы №91 Заңымен - ТМД елдерінің соңғысы болып бекітті.

Бұдан басқа, «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге Факультативтік хаттаманы ратификациялау туралы» 2009 жылғы 11 ақпандағы 130-IV Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес 2007 жылғы 25 қыркүйекте Нью-Йоркте қол қойылған азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге мынадай өтінішпен Факультативтік хаттама бекітілді: «Қазақстан Республикасы Факультативтік хаттаманың 1-ші бабына сәйкес осы Факультативтік хаттама Қазақстан Республикасы үшін күшіне енген күннен кейін болған мемлекеттік билік органдардың әрекетіне және әрекетсіздігіне не олар қабылдаған актілерге немесе шешімдерге қатысты Қазақстан Республикасы заңының құзырына жататын жеке адамдардың хабарламаларын Адам құқықтары жөніндегі комитеттің қабылдау және қарау құзыретін таниды».

Осы заңнамалық шешім Қазақстан Республикасының азаматтарына БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комитетіне жүгінуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, осы халықаралық органға жүгінуге құқығы азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактімен кепілдендірілген құқық бұзылған жағдайда және Қазақстанда өз құқықтары мен бостандықтарын қорғау жөніндегі барлық іс-қимылдар аяқталған жағдайда ғана жүзеге асырылуы мүмкін. Растау үшін барлық сот инстанцияларын, адамның Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотына өтуін және Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасына өтінішін растайтын барлық ресми құжаттардың болуы қажет.

Қылмыстық сот ісін жүргізудің халықаралық-құқықтық стандарттарын қарастыру кезінде туындаған барлық өзгешеліктерге қарамастан, Қазақстан Республикасының осы саладағы бар үрдістерді елемеуге болмайтындығын атап өткен жөн. Тұтастай алғанда, Мемлекет басшысы мен Қазақстанның заң шығарушы билігі дұрыс саясатты іске асырады және қылмыстық сот ісін жүргізу саласындағы құқықтық қатынастарды дамытудың қазіргі деңгейімен халықаралық стандарттардың талаптарын орынды орындайды. Егемен Қазақстан тарихындағы ең үлкен жетістіктердің бірі оның 2010 жылы Еуропадағы қауіпсіздік және Ынтымақтастық Ұйымына (ЕҚЫҰ) төрағалық етуі екені түсінікті. Біздің еліміз халықаралық танудың және өз дамуының жаңа сапалы деңгейіне шықты. Негізінде, ережелердің бірі Қазақстандағы мемлекет пен құқықтың демократиялық дамуы туралы идеяға толық сәйкес келеді. Бұл қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын сайлаудағы соттың рөлі туралы мәселеге байланысты.

Сонымен қатар, «Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарының нормаларын қолдану туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2008 жылғы 10 шілдедегі №1 нормативтік қаулысының 11-тармағына сәйкес, қажет болған жағдайларда соттар көрсетілген халықаралық пактінің қатысушысы ретінде Қазақстан Республикасының міндеттемелерінің орындалуын қамтамасыз етуі, бекітілген Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің нормаларының сақталуын қамтамасыз етуі қажет Парламентті 2005 жылғы 28 қарашада (бұдан әрі—АСҚХП) басшылыққа алу қажет.

Дәл осы құжатта ҚР Жоғарғы соты қылмыс жасады деп сезік бойынша ұсталған әрбір адамның, ұсталуының заңдылығын бағалау және бұлтартпау шарасы туралы мәселені шешу үшін сот алдында баруға құқылы екенін түсіндіреді. Сондықтан қамауға алуды санкциялау кезінде ҚР ҚПК 14 бабының талаптарына сәйкес қылмыс жасады деп сезікті ретінде ұсталған адамды ұстау негізділігіне және заңдылығына баға беру қажет. ҚР Жоғарғы сотының көрсетілген пікіріне сәйкес қамауға алуды бұлтартпау шарасы ретінде санкциялау кезінде сотпен қараудың заты кеңейтілген және сонымен қатар ұстаудың заңға сәйкестігін қамтиды.

Осыған орай, АСҚХП 9 бабының 3 бөліміне сай қамауға алуға немесе ұсталуға тартылған әрбір адамның, ақылға қонымды мерзім ішінде іс бойынша сот талқылауына қатысу құқығы немесе оның сотқа дейін босатылуына құқығы бар. Сот талқылауын аяқтаудың

онтайлы мерзімі сот ісін жүргізу мерзімін заңнамамен берілген шекте сақтау ғана емес, бірақ сонымен қатар қарастырылатын істің нақты жағдайынан шыға отыра, оны аса қысқа мерзімде аяқтау мүмкіншілігін ұйғартады.

Қамауға алу сияқты бұлтартпау шарасының сай келушілігін және негізділігін белгілеу мәселесіндегі соттың рөлі тек АСҚХП талаптарымен шектеліп қана қоймай, өзге де халықаралық құжаттармен реттеледі. Сонымен, қамауға алудан босату туралы өтінішті немесе қамауға алу мерзімін ұзартуға шағымды шешу кезінде сотқа АСҚХП 7 бабының ережесін және азаптауға қарсы және өзге де қатал, адамгершіліксіз немесе адамның абыройын кемсітетін қарау мен жазалау түрлері Конвенциясын назарына алуы керек (БҰҰ Бас Ассамблеясының 1984 жылы 10 желтоқсандағы 39/46 резолюциясында қабылданған), оған Қазақстан Республикасы 1998 жылдың 29 маусымында қосылды.

Сонымен бірге, адам құқықтарын қорғаудағы халықаралық шарттарды біркелкі талқылау және қолдану ерекше маңызды болып табылады. Бұл егер, бір нормативтік актіні бірнеше мемлекетпен бекіткен жағдайда және олардың міндеттемелерін салыстырғанда белгілі болады. Бұл міндеттемелердің көлемі барлық елдер үшін өзгеше болады, сонымен бірге осы міндеттемелердің мазмұны әр қалай түсіндірілуі мүмкін.

Сонымен қатар, ұлттық, рухани және мәдени дәстүрлеріне байланысты кейбір елдер, тіпті елдер топтары қылмыстық сот ісін жүргізуде азаматтардың құқықтарын қорғаудың онсыз да жеткіліксіз құралын шектеу үшін дәлелдер табуға тырысады. Мысалы, Қазақстан Республикасында ғылыми жұртшылық үшін мемлекеттің қылмыстық істер бойынша үкім шығаруды өкімшілік қадағалауды сақтауға ұмтылғаны белгілі болды және сот алқасының осындай моделін құру атап өтілді.

Бұл жағдайда ҚР ҚК 146-бабына осы тергеу барысында құқыққа қайшы азаптау түрлері және БҰҰ Конвенциясының ережесінде көзделген жазаның басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе адамның қадір-қасиетін кемсітетін түрлері бойынша азаптауларды қолданғаны үшін арнайы қылмыстық жауаптылықты енгізу өте айқын мысал болып табылады.

Қазақстан билігі жабық үлгідегі мекемелерде азаптауға «нөлдік төзімділік» туралы бірнеше рет мәлімдеген. Шынында да, судьялар жылына 15 ПМ қызметкерін азаптағаны үшін соттайды. Бірақ бұл сандар, құқық қорғау органдары суық қанды түрде өртүрлі

себептермен қарастырмай, тоқтататын азаптау істерінің санымен салыстырғанда, көп мәлімет бермейді.

Толық емес 2022 жылы «тәуелділікпен жауап алу» шағымдарының саны өткен жылмен салыстырғанда 2,4 есе өсті. Қаңтар айының басынан бастап «Азаптау» бабы бойынша барлығы 783 қылмыстық іс қозғалды. Алайда олардың 69%-ы кейіннен дәлелдердің болмауына байланысты тоқтатылды.

Бүкіл әлемде шенеуніктер немесе басқа адамдар олардың білімі немесе үнсіз келісімі бойынша азаптаудың әртүрлі әдістері бар. Азаптауға сонымен қатар жыныстық және психологиялық зорлық-зомбылық жатады, мысалы, ұйқының болмауы немесе ұзақ мерзімді жалғыз бас бостандығынан айыру.

2017 жылдан бастап 2022 жылғы тамызды қоса алғанда, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің («Азаптау») 146-бабы бойынша жыл сайын орта есеппен 736 қылмыстық іс жүргізілді. Осы кезеңде істердің 85%-ы «іс бойынша іс жүргізуді болдырмайтын мән-жайларға» байланысты тоқтатылды (ҚР ҚПК-нің 35-бабы). Мұндай «жағдайларға» құқық бұзушылық (азаптау) фактісінің болжамды болмауы немесе, мысалы, жәбірленуші тарапынан шағымдардың болмауы жатады. Қалай болғанда да, азаптауды қолдану жайты лауазымдық өкілетті асыра пайдаланғаны немесе айғақ беруге мәжбүрлеу ретінде бағалау жалғасуда [4, 124 б.].

Қорыта айтқанда, адам құқықтары мен бостандықтарына қатысты халықаралық құқықтағы және ұлттық заңдардағы, тіпті қылмыстық сот ісін жүргізудегі бастысы, бұл тап осындай мемлекетаралық дауларды реттеу ғана емес, ал нағыз құқықтар мен бостандықтарды бекіту болып саналады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 8 қаңтардағы «Қазақстан Республикасының Қылмыстық, Қылмыстық іс жүргізу кодекстеріне қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» №210 Заңы// «Егемен Қазақстан» 2007 жылғы 17 қаңтар №11.

2 Абайдельдинов Е. М. Теоретико-правовые аспекты приоритетности в соотношении международного и национального права Республики Казахстан: дис. ... д-ра юрид. Наук. – Алматы, 2005. – 120 б.

3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі// Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ.

4 Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 мамырдағы «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» №254 Заңы// Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2007 ж., №10, 68-кұжат; «Егемен Қазақстан» 2007 жылғы 22 мамыр №132-135.

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ҚОҒАМДЫҚ БАСҚАРУДЫҢ ОБЪЕКТИСІ ЖӘНЕ ҚАТЫСУШЫСЫ РЕТІНДЕ

ӘШІМОВ М.

магистр, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Азаматтық қоғам-бұл қазіргі қоғамның құбылыстарының бірі, мемлекет қызметінен тыс жүзеге асырылатын және мемлекеттік машинаның әрекеттерін бақылауға мүмкіндік беретін нақты мүдделермен (экономикалық, этникалық, мәдени және басқалар) біріктірілген әлеуметтік құрылымдардың (топтардың, ұжымдардың) жиынтығы.

Азаматтық қоғам-бұл мемлекет пен оның лауазымды адамдарының тікелей ықпалынан азат, бірақ сонымен бірге ұйымдасқан, ішкі реттелген және мемлекетпен өзара іс-қимыл жасайтын, адамдар өздерінің жеке мүдделерін іске асыратын, топтар мен ұйымдарға бірігетін адамдар өмірінің саласы.

Қазақстан Республикасы азаматтарының мемлекет істерін басқаруға тікелей және өз өкілдері арқылы қатысуға, жеке өтініш жасауға, сондай-ақ жеке және ұжымдық өтініштерді мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жіберуге құқығы бар.

Республика азаматтарының мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлауға және сайлануға, сондай-ақ республикалық референдумға қатысуға құқығы бар. Республика азаматтарының мемлекеттік қызметке қол жеткізуге тең құқығы бар. Мемлекеттік қызметші лауазымына кандидатқа қойылатын талаптар тек лауазымдық, міндеттердің сипатына ғана негізделеді және заңмен белгіленеді.

Азаматтардың мемлекеттік қызметке тең қол жеткізу құқығы-ҚР Конституциясы үшін жаңа нормалардың бірі. Оны қосу Конституция мен заңнаманы халықаралық құқық нормаларына сәйкес келтіруді ғана емес, сонымен қатар партиялылыққа, ұлтқа және т. б. шектеулерді алып тастауды білдіреді.

Конституцияда ҚР азаматтарының мемлекет істерін басқаруға тікелей де, өз өкілдері арқылы да қатысуға құқығы бар екендігі анықталды [1]. Осы Ережеге байланысты азаматтар мемлекеттік лауазымдарды атқара отырып, өз құқықтарын іске асырады. Конституцияға сәйкес құқық тек заңмен келісілген жағдайларда ғана шектелуі мүмкін.

Мемлекет істерін басқаруға қатысу құқығы тек Қазақстан Республикасының азаматтарына ғана тиесілі және олар тікелей де, өз өкілдері арқылы да іске асырылады. Азаматтардың мемлекет істерін басқаруға қатысуының тікелей нысандары азаматтардың республикалық референдумға қатысуы, сондай-ақ олардың мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлау және сайлану құқығын іске асыру болып табылады.

Республикалық референдум және сайлау туралы Заң азаматтардың осы құқықтарын іске асырудың кең кепілдіктерін қамтамасыз етеді. Референдум мен сайлау жасырын дауыс беру арқылы жалпыға бірдей тең және тікелей ерік білдіру негізінде өткізіледі.

Азаматтардың маңызды құқығы мемлекеттік органдарға және жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жеке және қоғамдық сипаттағы мәселелер бойынша еркін жүгіну болып табылады. Республика заңнамасында азаматтарды орталық және жергілікті мемлекеттік органдарға қабылдау қағидалары белгіленген. Бұл азаматтардың жеке және ұжымдық өтініштерін қарау және шешу үшін мемлекеттік органдар басшыларының жауапкершілігін арттыруға ықпал етеді. Мемлекеттік қызметке тең қол жеткізу құқығы бастапқы мүмкіндіктердің теңдігін және қандай да бір белгілер бойынша кемсітушіліктің жоқтығын білдіреді.

ҚР азаматтары өздерінің қабілеттері мен кәсіптік даярлығына сәйкес мемлекеттік қызметке тең қол жеткізе алады. Алайда, бұл құқықты сөзбе-сөз түсіндіруге болмайды. Бүкіл әлемде мемлекеттік қызметке кіру кезінде конкурстар, тестілеу, дипломдар жарыстары жүйесі бар.

Мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін арттыру үшін мемлекеттік органдарда еңбекті ұйымдастыру мен менеджменттің сапасын арттыруға бағытталған нормативтік, құқықтық, әдістемелік

және ұйымдастырушылық шаралар, нақты лауазымды тұлғалардың транспаренттілігі мен жауапкершілігі қағидаттарына негізделген шешімдер қабылдау процестері мен рәсімдері айқындалады.

Қазірдің өзінде бірыңғай мемлекеттік билікті заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөлуге қарамастан, мемлекеттік қызметтің барлық түрлерін ұйымдастырудың жалпы негіздері мен принциптерін құру қажеттілігі туындайтыны белгілі болды.

Бұл бағытта тиісті лауазымдардың біліктілік сипаттамалары, кадрларды іріктеу, орналастыру және ұтымды пайдалану рәсімдері, мемлекеттік қызметшілердің еңбегін ынталандыру тетігі және әлеуметтік-құқықтық қорғалуы, Мемлекеттік қызмет практикасының қажеттіліктеріне барабар кадрларды оқыту бағдарламаларын әзірлеу; мемлекеттік органдардың кадр құрамы санының өсуін тежеу; мемлекеттік аппарат кадрларының тұрақтылығын және оларды ілгерілету тәртібін қамтамасыз ету мәселелері бірінші кезектегі маңызға ие болады қызмет бойынша; мемлекеттік қызметшілердің кәсіби қабілеттері мен еңбек нәтижелерін объективті бағалауды қамтамасыз ету және т. б.

Азаматтың билікпен қарым-қатынасы мен қарым-қатынасы мәселесі әрқашан өте өзекті болды. Өкінішке орай, қазіргі уақытта халықтың мемлекетті басқаруға қатысу деңгейі өте төмен. Саяси партиялар мемлекеттік аппараттың қосымшасына айналды. Бұл проблемалар демократияның саяси сипатына байланысты жиі айтылады, бірақ «өркениетті қоғамның саяси анатомиясы қандай да бір жолмен заңмен рәсімделетіні» белгілі.

Демократия Қазақстан Конституциясында бекітілген қағидат ретінде азаматтың мемлекет істерін басқаруға қатысуға субъективті құқығын іске асыруда өзінің нақты көрінісін табады. Мемлекет істерін басқаруға қатысуға конституциялық құқық тікелей де, өз өкілдері арқылы да демократияны шынайы мағынамен толтырады, ал аталған субъективті құқықты зерттеу және талдау нақты Демократия институтының «құқықтық моделін» анықтауға мүмкіндік береді, өйткені біріншісі «халықтық билік механизмінің элементі» болып табылады. Азаматтың мемлекет істерін басқаруға қатысуға конституциялық құқығы саяси демократия жүйесіне көшудің және азаматтық қоғам деп аталатын қоғамның идеалды моделіне жақындаудың негізгі кепілі болып табылады.

Мемлекет істерін басқаруға қатысу құқығын іске асырудың құқықтық табиғатын, тұжырымдамасын, мазмұнын, нысандары мен механизмін ғылыми тұрғыдан түсіну өзекті болып табылады, өйткені

биліктің сапасы конституциялық құқық ғылымының қазіргі дамуының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Осы бапта мемлекет істерін басқаруға қатысуға конституциялық құқықтың мазмұнын, оларды іске асыру нысандарын, құралдары мен тәсілдерін, оларды жүзеге асыру кепілдіктерін, сондай-ақ осы кешенді құқықты қорғау мен қорғау нысандарын бекітетін нормаларды қарастыру қажет деп санаймыз.

Саяси құқықтар тек мемлекет азаматтары үшін танылады, өйткені оларды иеленудің міндетті шарты азаматтықтың болуы болып табылады. Құқықтардың осы тобына: сайлау құқықтары немесе мемлекеттік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлау және сайлау құқығы; сөз, ой, ар-ождан, бейбіт жиналыстар, одақтар мен бірлестіктер құру бостандығы және басқа да құқықтар жатады.

Қазақстанда жаңа мемлекеттіліктің қалыптасуына қарай Мемлекеттік қызметтің елдегі әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістерді қамтамасыз етуге арналған жария-құқықтық институт ретіндегі рөлі мен маңызы үнемі артып келеді. Сөз Республиканың мемлекеттік қызметінің сапалық әлеуетін арттыру, жалпы стратегияны іске асыруды және мемлекеттік органдардың кадрлармен жұмыс жөніндегі практикалық қызметін үйлестіруді қамтамасыз ету, бірыңғай әдіснамалық тәсілдер негізінде елде мемлекеттік кадр саясатын жүзеге асыру туралы болып отыр.

«Қазақстан-2050» Стратегиясында Қазақстан дамуының жаңа кезеңінде «біздің ішкі және сыртқы саясатымыздың 30 маңызды бағыты және Мемлекеттік қызмет пен кадр саясатын реформалаудың негізгі идеялары айқындалды [2]. Бұл маңызды саяси құжатта мемлекеттік қызметшілердің жаңа буынының корпусын қалыптастыру, олардың біліктілік деңгейіне қойылатын талаптарды белгілеу, қазіргі кезеңде және перспективада мемлекеттік аппараттың қажеттілігін ескере отырып, іріктеу, ұтымды пайдалану және оқыту бойынша мемлекеттің басым бағыттары мен дәйекті бағыты белгіленген.

Реформа Қазақстан үшін нарықтық экономика үшін оңтайлы болатын тиімді, заманауи мемлекеттік қызмет пен басқару құрылымын құруға бағытталған. Мемлекеттік басқаруды реформалаудың басым бағыттарының бірі кадрларды жалдау, даярлау және ілгерілету жүйесін жақсарту болуға тиіс. Стратегиялық міндет қою керек – мемлекеттік қызметтің беделін құру және қолдау.

Тиімді мемлекеттік басқару жүйесін қалыптастыру үшін мемлекеттік қызметті ұйымдастыру мен жұмыс істеудің шетелдік тәжірибесін зерделеу маңызды.

Қазіргі уақытта алыс шет елдердің мемлекеттік тетіктері туралы айтарлықтай білім жинақталды. Сонымен қатар, таяу шет елдер деп аталатын мемлекеттер мемлекеттік басқаруда Қазақстан мен Ресейдегідей проблемаларға тап болды. Олардың көпшілігінде мемлекеттік құрылымдардың өзгерістері бар. Осыған байланысты ҚР Мемлекеттік қызмет реформаторларының тәжірибесі қызық емес.

ҚР-да мемлекеттік қызмет реформасы қарқынды жүріп жатыр. Оның моделінде шет елдердің басқарушылық ойына қол жеткізудің және Қазақстанның әлеуметтік-саяси, тарихи, ұлттық және мәдени даму ерекшеліктерінің органикалық үйлесімі табылған.

Азаматтық қоғам-өзін-өзі ұйымдастыратын және өзін-өзі дамытатын жүйе. Бұл үшін белгілі бір қолайлы жағдайлар жасалған кезде ол әлдеқайда сәтті және тиімді жұмыс істейді және дамиды, сондықтан елде азаматтық қоғамды дамыту мен реттеуге қатысты әртүрлі нормативтік-құқықтық актілер қабылданды. Бұл жағдайлар көбінесе қоғамның өзін мемлекет арқылы және оған қарсы құрды. Азаматтық қоғам өмірінің негізгі шарты оның әрбір мүшесінің белгілі бір меншікке ие болуы немесе меншікке қатысу, оны пайдалану және оны өз қалауы бойынша басқару құқығы болып табылады. Азаматтық қоғамның табысты жұмыс істеуінің маңызды шарты-қоғамда әртүрлі топтар мен топтар өкілдерінің барлық байлығы мен әртүрлі мүдделерін көрсететін дамыған, алуан түрлі әлеуметтік құрылымның болуы. Азаматтық қоғам өмірінің келесі шарты-бұл жеке тұлғаның интеллектуалды, психологиялық дамуының жоғары деңгейі, оның ішкі еркіндігі және азаматтық қоғамның белгілі бір институтына енген кезде толық көркемөнерпаздық қабілеті

Азаматтық қоғамды жеке адамдар, топтар, әлеуметтік-экономикалық, адамгершілік және рухани, отбасылық қатынастар мен жеке адамдар мен топтардың мүдделерін ескеретін, өздерінің және әлеуметтік қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыру үшін бірлестіктер, бірлестіктер және басқа да одақтар құратын әртүрлі әлеуметтік институттардың жиынтығы ретінде анықтауға болады.

Әртүрлі әлеуметтік топтар мен жеке тұлғалардың қажеттіліктері мен мүдделері Саяси партиялар мен қозғалыстар, жергілікті қауымдастықтар, кәсіптік одақтар, діни бірлестіктер, шығармашылық, қоғамдық және ғылыми одақтар мен бірлестіктер, бизнес ұйымдары, бұқаралық ақпарат құралдары, сондай-ақ қызметтердің кең спектрін жүзеге асыратын қоғамдық бірлестіктер мен үкіметтік емес ұйымдар сияқты азаматтық қоғам институттарын құру арқылы көрінеді қоғам үшін.

Мемлекеттік құрылымдардан айырмашылығы, азаматтық қоғамда тік емес, көлденең байланыстар басым-қатынастар мен үйлестірудің әртүрлі формалары, сондай-ақ оны құрайтын құрылымдар мен адамдардың әртүрлі топтары арасындағы бәсекелестік.

Азаматтық қоғамның анықтамасына сонымен қатар адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін толық қамтамасыз ету, өзін-өзі басқару, еркін қалыптасатын қоғамдық пікір, плюрализм, әр азаматтың ақпаратқа қол жеткізу құқығын сақтау кезінде жалпыға бірдей хабардар болу жатады. Азаматтық қоғам негізгі әлеуметтік бірлік ретінде азаматтардан тұрады, олардың әрқайсысының тәрбиесі оны демократия құндылықтар жүйесіне қосуды көздейді. Бұл жүйе қоғамдық қатынастардың барлық жиынтығы ретінде азаматтық қоғамның негізі болып табылады.

АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК-қоғамның демократиялық құрылымының маңызды құрамдас бөлігі. Мемлекеттік органдар қолайлы құқықтық орта құру, халықты өз қызметі туралы үнемі хабардар ету, азаматтар мен түрлі қоғамдық бірлестіктерді қабылданған шешімдерді жоспарлауға және орындауға тарту арқылы азаматтардың қоғамдық белсенділігін қолдайды.

Азаматтардың бірлестіктері қоғамдағы әртүрлі пікірлер мен мүдделерді білдірудің өзіндік арналары болып табылады, олар арқылы азаматтар ақпарат алады және қабылданған шешімдер туралы өз пікірлерін білдіреді. Егер саяси шешім қабылдаушылар жұртшылықпен диалог жүргізсе және жария талқылау процесінде енгізілген ұсыныстармен есептелсе, онда азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенім дәрежесі ақыр соңында айтарлықтай артады.

Дәстүрлі азаматтық қоғам институттары кішігірім бастамашыл топтардың, тіпті трендтерді қалыптастыратын жеке тұлғалардың, трендсетерлер (пікір көшбасшылары) деп аталатын альтернатива пайда болған кезде жаңа жағдайларға бейімделеді, олар көптеген адамдарға, соның ішінде журналистер мен бизнес өкілдеріне әсер етіп, жұмылдыра алады. ресми келісу және мақұлдау процедураларынан өту қажеттілігі.

Сондықтан дәстүрлі институттар тиімді және жедел шешімдер қабылдау үшін қажет Халықпен барабар кері байланысты ұйымдастыруда қиындықтарға тап болады. Айта кету керек, бұл өмірлік жағдайларды шешуде халықтың ашықтығын қамтамасыз етуге және кедергілерді жоюға бағытталған тәжірибелерді, тетіктер мен заңнаманы жетілдіруді талап ететін жалпыәлемдік үрдіс. Азаматтық институттардың трендсетерлермен жүйелі жұмысы және оларды

әртүрлі мақсатты аудиториялар шеңберінде анықтау үшін тиісті құралдардың болуы талап етіледі.

Көптеген саясаттанушылар толыққанды азаматтық қоғамның пайда болуы мен жұмыс істеуі үшін жеке меншікке және тиімді әлеуметтік-экономикалық реформалардың нәтижелеріне негізделген азаматтардың экономикалық тәуелсіздігі қажет екенін атап өтті. Қазақстанда шынайы азаматтық қоғамды қалыптастыру үшін әлеуметтік-экономикалық базаны одан әрі нығайту және кеңейту қажет.

Күшті орта тап, қоғамдық-саяси өмірде белсенді жастар, шағын бастамашыл топтарды, трендсетерлерді (әртүрлі пікір көшбасшыларын) қолдау, еріктілер мен бей-жай қарамайтын азаматтардың әлеуметтік белсенділігі қоғамдық өмірдегі кейбір «тұрақтылықты» еңсеруге мүмкіндік береді және Қазақстанда нағыз азаматтық қоғамның пайда болуының кепілі болады.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, мемлекеттің жаңа нарықтарды құрудағы, Халықты әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етудегі, жоғары сапалы мемлекеттік қызметтер көрсетудегі көшбасшылық рөлі қоғамның неғұрлым серпінді дамуы үшін өзгермейтін шарт болып табылады. Қазіргі уақытта мемлекеттің стратегиялық жоспарларына енгізілген реформалардың даму барысын кадрлық қамтамасыз ету мәселесі аса өзекті болып табылады.

Өтпелі экономикасы бар елдерде мемлекеттік қызметті ретке келтіру және қайта ұйымдастыру ғана талап етілмейді, бұл сөзсіз мемлекеттік құрылымдар мен мемлекеттік қызметшілер санының азаюына әкеп соғады, бірақ нарықтық қатынастар жағдайында жұмыс істеуге дайын және қабілетті кәсіби даярланған кадрлар қажет болатын қолданыстағы мемлекеттік басқару жүйесінің функцияларын талдауға негізделген іргелі қайта құруларды жүзеге асыру.

Осылайша, мемлекеттік қызмет әлеуметтік институт ретінде халықтың өмір сүру деңгейін арттыру, мемлекет саясатының негізгі мазмұнын құрайтын адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету міндеттерін шешуде маңызды рөл атқарады.

Құқықтық тұрғыдан алғанда, мемлекеттік қызмет арнайы құқықтық институт болып табылады. Құқық теориясында «институт» термині тәуелсіз жеке топты құрайтын, ішкі бірлікке енетін және тиісті саланы реттеудің барлық маңызды сәттерін қамтитын біртекті әлеуметтік қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығын білдіреді.

Құқықтық институттың негізгі қызметі қоғамдық қатынастардың нақты саласы шеңберінде құқықтық қатынастарды тұтас, толық реттеуді қамтамасыз ету болып табылады [3, б. 71].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған) (23.03.2019 ж.жағдай бойынша өзгертулер мен толықтырулармен). // <https://www.akorda.kz>

2 «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан // <http://adilet.zan.kz>

3 Байқадамов Б.К., Құсманғалиева ж. д., Уакпаев Б. С., Түсіпова л. к. мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалау: үкіметтік емес ұйымдар мен тәуелсіз сарапшыларға арналған әдістемелік құрал. - Астана. 2011

КОНЦЕПЦИЯ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК КЛЮЧ СОВРЕМЕННОЙ ПРАВОВОЙ РЕФОРМЫ

АЮПОВА З. К.

д.ю.н., профессор, кафедра «Право», Высшая школа
бизнеса и права, Казахский национальный аграрный
исследовательский университет, г. Алматы

КУСАИНОВ Д. У.

д.ф.н., профессор, кафедра «Политологии и социально-философских
дисциплин», Институт истории и права
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая, г. Алматы

ДЖАНКАДЫРОВ С. С.
магистр социологии, ст. преподаватель,
кафедра «Политологии и социально-
философских дисциплин», Институт истории и права
Казахский национальный педагогический
университет имени Абая, г. Алматы

Как известно, 15 октября 2021 года, около 2 лет назад, была принята одобренная Указом Президента Республики Казахстан Концепция правовой политики РК до 2030 года. Она является программным официальным документом, определяющим основные

направления дальнейшего развития всей правовой сферы, его приоритеты, механизм, методы и средства правового регулирования. По существу это- следующий особый этап осуществления правовой реформы, строительства правовой системы, соответствующий правовому государству, гражданскому обществу и активно способствующей их формированию. Отдельные авторы считают, что начало правовой реформы в республике восходит к Декларации «О государственном суверенитете КазССР» от 25 октября 1990 года [1].

В тексте Концепции правовой политики Республики Казахстан мы видим широкое введение в язык официального программного документа философско-правовой, общетеоретико-правовой категории «правовая система». Второй раздел озаглавлен именно этим понятием, оно употребляется и в первом разделе «введение», особо выделен третий раздел о развитии судебной системы Республики Казахстан. Отметим, что в Государственной программе правовой реформы от 12 февраля 1994 года термин «правовая система» употребляется всего лишь один раз, дважды- «юридическая система», что при строгом анализе не одно и то же (jus-право, iure-правовой, juridicus-судебный); по одному разу употребляются понятия «юридическая сфера» и «система законодательства. Последняя представляет лишь часть правовой системы. Был отдельный раздел «Реформа судебной системы».

По мнению профессора А. В. Малько, «категория «правовая политика» начинает формироваться, по сути, только тогда, когда возникает жизненная необходимость в явлении «правовая политика», в соответствующей системной, последовательной и научно обоснованной деятельности в сфере правового регулирования, когда право начинает высоко цениться и с ним связывают возможность усовершенствования государства – доведения его до уровня правового государства» [2, с. 54].

В тексте Концепции правовой политики Республики Казахстан подчеркивается, что «правильное понимание юридической категории «государственная функция», установленной законодательством, является ключевым условием для оптимизации государственных функций. В этой связи нужно пересмотреть отдельные государственные функции, которые определяют направление деятельности государственных органов, не носящей властный характер».

Самое пристальное внимание уделяется в Концепции правовой политики Республики Казахстан правовой системе в целом, что

наглядно свидетельствует о возросших роли, месте и значении правовых факторов в нашем прежде тоталитарном обществе. При прежней классификации общественных структур (систем) на экономическую, социальную, политико-государственную и духовно-культурную правовой системе по существу отказывалось в самостоятельном или автономном функционировании и развитии, она включалась в политическую организацию общества. Правовые явления, ныне все более рассматриваемые в единой системе, оцениваются как значительный, самодостаточный, самостоятельный фактор общественного развития, приоритетные по отношению к политике и государству [3, с. 476].

Приоритетность права по отношению к политике и государству не абсолютна, о чем свидетельствует сам термин Концепции «правовая политика». На наш взгляд, это понятие включает в себя не только публично-правовые, управленческие функции государства, но и то, что его политика основывается исключительно на нормах Конституции и других правовых актов, его политика является правовой.

В правовой системе Концепция правовой политики РК особое место уделяет развитию частного и публичного права. Это видно из того, что на первое приоритетное место поставлены задачи совершенствования законодательства, регулирующего гражданско-правовые отношения, законодательства в сфере государственного регулирования экономики и др.

Системная правовая политика в развитии правовой системы включает в себя взаимосвязи и взаимодействия: а) правовой системы и правового государства; б) правовой системы и гражданского общества; в) естественного и позитивного права; г) частного и публичного права; д) права и закона; е) правовой системы и системы права; ж) правовой системы и системы законодательства и др.

Все перечисленное, естественно, должно стать и предметом интенсивных научных исследований. Кроме этого, в них необходимо включить и многие другие аспекты правовой системы: а) субстанциональные и функциональные; б) общечеловеческие, национальные и формационные; в) философско-правовые и общетеоретико-правовые; г) соотношение институциональных и нормативных аспектов правовой системы; д) систему механизмов и средств правового регулирования; е) соотношение историко-правовых и культурологических аспектов правовой системы; ж) соотношение процессов возрождения и модернизации правовой системы и др.

В Концепции правовой политики РК звучат слова о «стремительном технологическом развитии стран и переходе на цифровую экономику, создании законодательных условий для применения инновационных цифровых технологий при принятии управленческих решений».

Третий раздел Концепции правовой политики РК «Основные принципы правовой политики» посвящен регулированию общественной деятельности при разрешении вопросов, возникающих в общественной жизни [1].

В единой системе предусмотрено дальнейшее функционирование и развитие гражданского права и всех отраслей гражданско-процессуально-правового цикла, а также системы уголовного, уголовно-процессуального и уголовно-исполнительного законодательства, в которой, как указывается в Концепции, «определена принципиально новая иерархия социальных ценностей, подлежащих защите, основанная на приоритете естественных, неотъемлемых прав и свобод человека».

Действительно, основным элементом проводимых в нашей стране правовых реформ является последовательная разработка отраслевых концепций совершенствования законодательства, которые будут официально утверждены и приняты за основу для дальнейшего развития правовой системы нашего государства.

Как отмечается в Послании Главы государства К. К. Токаева народу Казахстана: «Прозрачность правовой политики позволит повысить доверие к проводимым реформам вследствие формирования множественных точек доступа заинтересованных сторон в соответствии с концепцией «Слышащего государства», в том числе посредством развития и создания новых институтов, обеспечивающих учет интересов всех сторон, являющихся адресатами регулирования» [4].

Правовая система Республики Казахстан находится на этапе своего развития после обретения независимости Казахстан, активно формирует свою правовую систему с учетом различных факторов. Основным источником права является нормативно-правовой акт. Так, согласно ст.4 Конституции РК действующим правом в Республике Казахстан являются нормы Конституции, соответствующих ей законов, иных нормативных правовых актов, международных договорных и иных обязательств Республики, а также нормативных постановлений Конституционного Совета и Верховного суда Республики. Общеизвестно, что в Конституции

РК употреблен термин «действующее право» для того, чтобы подчеркнуть, что нормы Конституции не являются лишь декларациями, а применяются непосредственно. Также в соответствии с данной нормой действующими признаются только такие нормативные правовые акты, которые соответствуют Конституции РК. Национальное право Казахстана состоит не только из нормативных актов, принимаемых государственными органами РК, но и из международных договоров и иных обязательств Республики.

В соответствии с Конституцией РК субъектами правотворчества являются народ, Президент, Парламент, Правительство, центральные исполнительные органы. В то же время в ст.4 пункте 1 указывается, что в действующее право включаются принимаемые в соответствии с Конституцией нормативные правовые постановления Конституционного Совета и Верховного суда Республики. Ненормативные акты указанных органов не являются элементами действующего права. Правовая система РК основывается на понимании права как совокупности абстрактно-всеобщего правила поведения, регулирующих однородную совокупность общественных отношений. Также отличительной чертой правовой системы РК является конституционное признание и закрепление приоритета естественных прав и свобод человека.

«Современное развитие общества характеризуется широким внедрением в повседневную жизнь инновационных цифровых технологий, требующих адекватного нормативного регулирования. Необходимость правового регулирования искусственного интеллекта и робототехники определяется в первую очередь решением вопроса распределения ответственности за вред, причиненный их действиями, а также решением проблемы определения принадлежности права интеллектуальной собственности на произведения, созданные с участием искусственного интеллекта».

Государство выделяет приоритет прав и свобод гражданина, непосредственному действию конституционных прав, гарантированию государством прав граждан, свободной реализации прав и свобод граждан.

Высшая юридическая сила Конституции РК означает, что как конституционные, так и обычные законы, иные нормативные правовые акты не должны противоречить Конституции, что органы государственной власти всех уровней, должностные лица, органы местного самоуправления, граждане, их объединения обязаны

соблюдать Конституцию. Нормы Конституции применяются прямо или непосредственно в случаях, если отсутствуют специальные нормы, регулирующие общественные отношения, подлежащие регламентации; если нет необходимости в принятии специальных норм для регулирования общественных отношений; если имеющиеся нормы противоречат нормам Конституции.

К источникам права также относятся и международные договоры, но не все международные договоры, а лишь ратифицированные республикой. Как известно, ратификация – это способ выражения согласия Республики на обязательность для нее международного договора путем его утверждения Парламентом Республики Казахстан.

Ратифицированные Парламентом международные договоры РК имеют приоритет перед ее законами. Если исходить из того, что в Конституции разграничены обычные законы и конституционные законы, то, вероятно, речь идет о том, что международные договоры, ратифицированные Парламентом РК, имеют приоритет перед обычными законами. Международные договоры, ратифицированные Парламентом РК, применяются непосредственно. Это означает, что договоры, содержащиеся в них правовые нормы регулируют соответствующие общественные отношения, порождают права, обязанности и ответственность их участников.

Профессор А. Х. Саидов подчеркивает: «Формируемая новая национальная правовая система независимого Казахстана всячески создает благоприятные условия для стабильной правовой жизни, выступая ее составной частью» [5, с. 17].

В целом содержание Концепции правовой политики Республики Казахстан пронизано идеей создания действительно новой, независимой национальной правовой системы страны. Выше мы уже оговаривались о том, что в концепции речь идет о развитии отраслевого законодательства. Например, уже во введении зафиксировано следующее: «происходит освобождение казахстанской правовой системы от мелочного регламентирования социально-экономической и общественно-политической жизни общества, от карательно-репрессивных методов деятельности правоохранительных органов, обвинительного уклона в судопроизводстве и приоритета государственных интересов во взаимоотношениях государства и частного собственника».

Вопросы взаимосвязи и взаимодействия правовой системы и системы права, будучи недостаточно исследованными в

юридической науке, всегда находились в центре внимания ученых-правоведов. Эти внешне сходные, на первый взгляд кажущиеся неотличимыми друг от друга, понятия по вопросу их соотношения не только непонятны людям не посвященным в тайны юриспруденции, но и нередко вызывают смущение у самих юристов как практиков, так и теоретиков. Главной субстанцией правовой системы является право, в свою очередь сложное и многообразное, структурное и системное образование. Это общее положение, кажется, является неоспоримым. Но далее при конкретизации и уточняющем анализе вскрываются многие неоднозначные и подчас неразрешимые вопросы.

Говоря о праве как главной субстанции правовой системы, мы сразу сталкиваемся с массой вопросов о «широком» и «узком» понимании права, соотношения естественного и позитивного права, права и закона, закона и нормативных актов, подзаконных и индивидуальных актов и т.д.

Профессора В. В. Лазарев, С. В. Липень, А. Х. Саидов уверены, что «ныне в большинстве государств, поставивших в свое время перед собой цель строительства социализма и коммунизма, правовые системы находятся в стадии коренной реконструкции и принципиального обновления. Существенные демократические преобразования политической системы, повышение роли представительных органов, их влияния на жизнь общества, усиления заботы о правах и свободах личности, их материальной гарантированности, а кроме того и внедрение новых рыночных отношений, обеспечение и охрана всех форм собственности – все эти прогрессивные меры находят закрепление в новых законах, которые интенсивно разрабатываются и принимаются в Российской Федерации, в других странах СНГ, а также в ряде восточно-европейских и азиатских государств. Складывается новое законодательство, в корне отличное от того, которое действовало ранее. Бурные темпы законодательной деятельности характерны для каждой из этих стран» [6, с. 91].

В заключение отметим, что в свете намеченных в Концепции правовой политики Республики Казахстан от 15 октября 2021 года Концепция «Слышащего государства» определяет необходимость создания большего количества диалоговых площадок для вовлечения граждан и организаций в процесс разработки и обсуждения нормативных правовых актов. В свете этого важно выработать дополнительные механизмы, обеспечивающие прозрачность

процедуры разработки и рассмотрения проектов нормативных правовых актов, а также позволяющие гражданам реально принимать участие в формировании проводимой политики, определяет необходимость создания большего количества диалоговых площадок для вовлечения граждан и организаций в процесс разработки и обсуждения нормативных правовых актов. В свете этого важно выработать дополнительные механизмы, обеспечивающие прозрачность процедуры разработки и рассмотрения проектов нормативных правовых актов, а также позволяющие гражданам реально принимать участие в формировании проводимой политики.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. – Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>
- 2 Малько А.В. Правовая политика в современном обществе: общетеоретический и сравнительный анализ // Право и государство. – № 3-4 (80-81). – 2018. – С.54-64.
- 3 Аюпова З.К. Правовая политика Республики Казахстан в противодействии терроризму и религиозному экстремизму» // Всероссийский криминологический журнал. – 2021. – Т.15. – № 4. – С.476-483 // [https://doi.org/10.17150/2500-4255.2021.15\(4\).476-483](https://doi.org/10.17150/2500-4255.2021.15(4).476-483) Web of Science <https://istina.msu.ru/journals/95553/>
- 4 Послание Главы государства К.К. Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>
- 5 Саидов А.Х. Сравнительное правоведение. – Ташкент: Норма, 2021. – 320 с.
- 6 Лазарев В.В., Липень С.В., Саидов А.Х. Теория государства и права. – Ташкент: Академия, 2019. – 736 с.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚТАҒЫ СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘМІЛЕНІҢ КОЛЛИЗИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

БЕКБЕР Н. Қ.
аға лейтенант, ПБ Оңтүстік ПБ ЖПКБ УПИ, Павлодар қ.
ТЕМИРБЕК Ә. Қ., АЙТЖАНОВ М. М.
студенттер, «Құқықтану» мамандығы,
Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Сыртқы экономикалық мәміле бұл халықаралық құқықтағы ең күрделі, ауқымды және маңызды тақырыптардың бірі болып табылады. Себебі, бұл кәсіпкерлік құқық аясында жүргізіледі және мемлекеттің экономикалық дамуына үлес қосады. Тағы бір айта кететін жайт ҚР Азаматтық кодексінде көрсетілген, көзделген шарттардың барлығын қамтиды. Осы себептен де сыртқы экономикалық мәмілелердің тиімділігі және маңыздылығы арта түседі. Бұл коллизиялық мәселенің өзі де қарастыруға тұрарлық мәселе деп түсінеміз. Сонымен қатар, коллизиялық мәселелер, яғни ережелер және оларды жою шаралары, сондай-ақ тараптардың еркіндік қағидасы және сол еркіндіктің Қазақстан Республикасының заңдарымен шектелуі, сонымен қатар өзге елдердің құқығындағы сыртқы экономикалық мәміленің коллизиялық ережелері қарастырылады. Сыртқы экономикалық қызметтің ішіне мемлекеттердің сыртқы сауда қызметі, халықаралық инвестициялық, валюталық және қаржы, несие операциялары, өндірістік кооператив және де өзге де қызмет түрлері кіреді.

Сыртқы сауда қызметі Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша кәсіпкерлік қызмет ретінде танылады және ол халықаралық тауар, қызмет, жұмыс, интеллектуалдық қызмет нәтижелерін және оларға деген меншік құқықтары алмасу түрінде жүзеге асырылады.

Сыртқы сауда қызметінің субъектілері ретінде оның қазақстандық және шетелдік қатысушылары танылады. Сыртқы сауда қызметінің қазақстандық қатысушыларына Қазақстан Республикасының заңдары негізінде құрылған және сол жерде тұрақты қызмет атқаратын жеке тұлғалар да жатады. Шетелдік қатысушылар ретінде шетел мемлекетінде тіркеліп құрылған және құқық қабылеттілігі және әрекет қабылеттілігі олар азаматы болып табылатын шетел мемлекетінің құқығымен анықталатын шетел азаматтары және құқық қыбылеттілігі мен әрекет қабылеттілігі

тұрғылықты жері бйынша анықталатын азаматтығы жоқ жеке тұлғалар танылады.

Сыртқы экономикалық мәмілеге қатысты коллизиялық нормалар негізінен саудаға қатысты зерттеледі.

Сыртқы сауда ретінде ғылыми доктриналарда кем дегенде бір тарабы шетел азаматы немесе шетел заңды тұлғасы болып табылатын және тауарларды шекарадан алып өтуге немесе әкелуге байланысты мәмілелер танылады. Аталған анықтамадан сыртқы саудаға тән белгілерді көруге болады:

1) тараптардың бірі шетел тұлғасы болып табылады және басқа мемлекетте орналасуы керек;

2) мәміленің пәні сыртқы саудаға байланысты операциялық болып табылады. Мысалы: тауар жеткізілімі, мүлік жалдау, жүк тасымалдау т.б.

Л. А. Лунц «Сыртқы экономикалық мәміленің түрлері көбеюі, күрделенуі, өзгеруі мүмкін, осыған байланысты сыртқы экономикалық мәміленің түсінігі тұрақты болуы қиын. Сондықтан, осы көбейтуді, күрделенуді, өзгерістерді қамтитын жалпы анықтама табу керек» деген. Біздің ойымызша М. С. Зыкин сыртқы экономикалық мәмілеге ұтымды анықтама берген. Оның ойынша сыртқы экономикалық мәміле дегеніміз кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру барысында екі мемлекетке орналасқан тұлғалар немесе коммерциялық кәсіпорындар арасында жасалатын шарттар болып табылады. Бұл анықтама сыртқы экономикалық мәмілеге жалпы міздеме береді.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 1113-бабының мазмұнынан біз сыртқы экономикалық мәміленің түрлерін көре аламыз. Олар: сатып алу сату шарты, сыйға тарту шарты, мүлікті жалға беру шарты, мүлікті тегін пайдалану шарты, мердігерлік шарты, тасымалдау шарты, көлік экспедициясы шарты, қарыз немесе өзге де кредит шарты, тапсырма шарты, комиссия шарт, сақтау шарты, сақтандыру шарты, кепілге алу шарты, айырықша құқықтарды пайдалану туралы лицензиялық шарттар. Бұл шарттар сыртқы экономикалық мәмілені білдіре алады, егер олар мәміле жасаушы тараптар екі мемлекетке орналасса. Сыртқы экономикалық мәміленің жоғарыда көрсетілген түрлері нақты деп айтуға болмайды, олардың қатары өзгеруі мүмкін.

Енді осы шарттардың маңыздыларына тоқталсақ:

Сатып алу сату шарты бойынша бір тарап (сатушы) мүлікті еінші тараптың (сатып алушының) меншігіне шаруашылық

жүргізуіне немесе жедел басқаруына беруге міндеттенеді, ал сатып алушы бұл мүлікті (тауарды) қабылдауға және ол үшін ақша сомасын (бағасын) төлеуге міндеттенеді.

Сыйға тарту шарты бойынша бір тарап (сыйға тартушы) басқа тараптың (сыйға алушының) меншігіне затты немесе өзіне немесе үшінші адамға мүліктік құқықты (талапты) тегін береді немесе беруге міндеттенеді, не оны өзінің немесе үшінші тұлғаның алдындағы мүліктік міндеттен босатады, не босатуға міндеттенеді.

Жүкті тасымалдау шарты бойынша бір тарап (тасымалдаушы) өзіне басқа тараптың (жүк жөнелтушының) сеніп тапсырған жүгін белгіленген мекенге жеткізуге және жүкті алуға уәкілетті адамға (алушыға) оны беруге міндеттенеді, ал жүк жөнелтуші жүкті тасымалдағаны үшін шартқа немесе тарифке сәйкес ақы төлеуге міндеттенеді.

Жолаушы тасымалдау шарты бойынша тасымалдаушы жолаушыны баратын мекеніне, ал жолаушы теңдеме жүкті апаратын мекенге жеткізуді және оны теңдеме жүкті алуға құқық берілген адамға беруге міндеттенеді; жолаушы жолына, ал теңдеме жүгін тапсырған кезде – теңдеме жүгін алып баруға ақы төлеуге міндеттенеді.

Енді сыртқы экономикалық мәмілелерді ішкі мәмілелерден ажырата білу ерекшеліктеріне келсек, олар мыналар:

1 Тараптардың коммерциялық кәсіпорындары міндетті түрде екі мемлекетке орналасуы керек.

2 олардың екі құқықтық жүйесі болуы керек.

3 сатып алу сату шартына байланысты тауарлар бір мемлекеттен екінші мемлекетке ауысқан жағдайда олар міндетті түрде шекараны кесіп өтуі керек.

4 тараптар арасында дау туындаған жағдайда тараптардың өздері келісім бойынша қай елде, қандай процедура бойынша және қандай тілде қарастыруға болатынын өздері шешеді.

Халықаралық жеке құқықтың субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін анықтайтын және тікелей реттейтін материалдық-құқықтық нормалардан ерекшелігі коллизиялық норма осы қатынасқа байланысты қай мемлекеттің құқығын қолдану керек екендігін көрсетеді.

ҚР АҚ 1112 бабы тараптардың сыртқы экономикалық мәміледегі құқықтары мен міндеттерін тараптардың келісімімен тандалған елдің құқығына бағынады деп көрсетеді.

Сыртқы экономикалық мәмілеге байланысты тараптардың құқықтары мен міндеттері бағынатын құқықты анықтау ҚР-ның заңнамасында тараптардың еркіндігі қағидасына негізделеді. Бұрынғы Кенес Одағының заңында да бұл қағида көзделген, бірақ ол өзгеше жазылған болатын:

«Сыртқы экономикалық мәмілеге байланысты тараптардың құқықтары мен міндеттері егер тараптар өзгеше келіспесе шарт жасалған елдің құқығымен анықталады (делінген).

Ал ҚР заңы мұны нақтылап, толықтырып көрсетеді, яғни тараптың өздерінің бекітілген мәмілелеріне қолданылатын құқықты өздері шарт жасап жатқанда немесе одан кейін өзара келісімдері негізінде таңдап алуға құқылы делінген. Бірақ ҚР заңы бойынша шарттардың кейбір түрлеріне қолданылатын құқықты тараптардың таңдап алуына жол берілмейді, яғни императивтік нормалар бекітілген. Ол ҚР АҚ 1113-бабының 2 және 3-тармақтарында көзделген:

1 Нысанасы қозғалмайтын зат болып табылатын шарт бойынша, сондай-ақ мүлікті сенімгерлікпен басқару шарты бойынша құқықтар мен міндеттемелерге сол мүлік тұрған елдің құқығы, ал Қазақстан Республикасында мемлекеттік тізімге енгізілген мүлікке қатысты Қазақстан Республикасының құқығы қолданылады.

2 Бірлескен қызмет және құрылыс мердігерлігі туралы шартқа мұндай қызмет жүзеге асырылатын немесе шартта көзделген нәтижелер жасалатын елдің құқығы қолданылады.

3 Конкурстық сауда-саттықтың (тендердің, аукционның) қорытындылары бойынша немесе биржа орналасқан елдің құқығы қолданылады.

Егер бұрын тараптар «бірлескен өнеркәсіп» құру туралы бірлескен қызмет шартын жасай отырып, қай елдің құқығын қолданылатынын таңдап алатын болса, қазіргі жағдайда мұндай еркіндік шектелген.

Егер тараптар жасасқан мәлімдеме олардың қай мемлекеттің құқығын қолданатындығы туралы келісімі болмаған кезде ол шартқа ҚР АҚ 1113-бабының ережелері қолданылады.

Олар: сатып алу сату-шартында – сатушы; сыйға тарту шартында – сыйға тартушы; мүлікті жалға (арендаға) беру шартында жалға беруші; мүлікті тегін пайдалану шартында несие беруші; мердігерлік шартында – мердігер; тасымалдау шартында – тасымалдаушы; көлік экспедициясы шартында – экспедитор; қарыз немесе өзге де кредит шартында – кредит беруші; тапсырма шартында-сенім білдірілген адам; комиссияның шартында – комиссиянер; сақтау шартында

– сақтандырушы; тапсырма беру шартында – тапсырма шарты; сақтадыру шартында – сақтандырушы; кепілге салу шартында – кепілге салушы; айрықша құқықтарды пайдалану туралы лицензиялық шартта лицензиар болып табылатын тараптар құрылған, тұратын жері болады.

Азаматтық кодекстің 1113-бабында көрсетілген шарттың 15 түріне байланысты 15 түрлі байламдармен қатар азаматтық заңнамада өндірістік әріптестік, құрылыс және басқа да күрделі құрылыстарды жүргізуге байланысты ережелер көрсетілген. Оған сәйкес егер тараптардың келісінде өзгеше көрсетілмесе, ондай жағдайда осындай қызметтің жүзеге асырған жер құқығы немесе шарт бойынша нәтиже жасалған жердің құқығы қолданылады.

Егер тараптардың қолданылуға тиісті құқық туралы келісімі болмаған кезде, мұндай шарттың мазмұны үшін шешуші маңызы бар, орындауды жүзеге асыратын тараптар құрылған, тұрғылықты жері немесе қызмет орны болған елдің құқығы қолданылады.

Сонымен, 1995 жылғы қабылданған Азаматтық кодексте жаңа халықаралық шарттардың түрі және даму дәрежесі ескерілген өзге де мәмілелерге қатысты бекітілген жер заңын қолдануға байланысты коллизиялық нормалар бар. Азаматтық кодекстің 1113-бабының 5-тармағына сәйкес, тағс бойынша орындауды қабылдауға қатысты тараптар өзгеше келіспегендіктен, осындай қабылдау өткізетін орынның құқығы ескеріледі.

Шарт жасасу барысында онда тәжірибеде, яғни шарттың өзінде шарт жасалған мемлекетті немесе елді көрсетеді. Егер ондай мемлекет немесе ел көрсетілмесе шарттың мәнінен оны анықтауға болады. Сол арқылы шартқа егер тараптардың арасында өзгеше түрде көзделмесе шарт жасалған елдің құқығын қолдануға болады.

Сыртқы экономикалық мәмілеге құқықты таңдау жолымен мәмілеге міндетті статут бекітіледі. Міндетті статут негізінде тараптардың шарттық міндеттерін орындамаған жағдайда пайда болатын құқықтары мен міндеттері анықталады және міндетті статут негізінде жауапкершіліктен босату жағдайлары да қарастырылады, талап ету мерзімі де көрсетіледі.

Сонымен қатар, міндетті статут сыртқы сауда шартының қол қою нысанына қолданылмайды, өйткені заң бұл мәселелерге байланысты ерекше ережелер бекітеді.

Халықаралық сатып алу-сату шартын реттейтін материалдық құқықтық норманың болмауы ол коллизиялық нормаларды қолдануға итермелейді, ал ол өз негізінде халықаралық сауда- саттықтың дамуына кедергі жасайды.

БҰҰ-ның Бас Ассамблеясының 1966 жылғы 17 желтоқсандағы резолюциясында халықаралық саудадағы байланысты мемлекеттің заңдарының арасында қайшылықтар оның дамуына кедергі келтіреді делінген.

Ұлттық заңдар бір-бірінен ерекшеленеді және бір мәселеге байланысты әртүрлі ережелерді бекітеді.

Әр түрлі халықаралық ұйымдар және де жеке мемлекеттер сыртқы сауда айналымын реттейтін біріздендірілген норма жасауға, қалыптастыруға әрекет жасады.

Бұндай біріздендіру мына жолдармен жүзеге асуы мүмкін:

1. ұлттық заңдарға халықаралық заңдар шарттар шеңберінде жасалған нормативтік ережелерді енгізу;
2. біркелкі заңдарды қалыптастыру;
3. әр түрлі топтық шарттарды қолдану;
4. халықаралық ұйымдардың қалыптасқан сауда-саттыққа байланысты әдет-ғұрыптарын сауда-саттық терминдердері деп аталатын құжатқа біріктіру.

Осыған байланысты 1964 жылы өткен Гаага конвенциясының сессиясында халықаралық сатып алу-сату шартын жасасуға қолданылатын біркелкі заңдар туралы Гаага конвенциясы және тауарларды халықаралық сатып алу шарты туралы Гаага конвенциясы қабылданды, бірақ күшіне енбеді. Себебі, бұл батыс елдерінің заңына сүйене отырып, жасалған еді.

БҰҰ-ның халықаралық сауда комиссиясы өз алдына құқықтық жүйесі әр түрлі көптеген елдерге қолайлы болатын унификацияланған ережелерді жасау туралы мақсат қойды. Осы Комиссияның жұмысының нәтижесінде 1980 жылы Венада қабылданған халықаралық сатып алу, сату шарты туралы Вена конвенциясының жобасы жасалды. Бұл конвенцияның кіріспе бөлімінде әр түрлі қоғамдық, экономикалық және құқықтық жүйені қамтитын және халықаралық сатып алу, сату шартын реттейтін біркелкі норманың қабылдануы халықаралық сауда - саттықтағы кедергілерді жоюға және оның дамуына ықпал етеді делінген.,,

Бұл конвенцияда талап ету мерзімі және дауды шешу тәртібіне байланысты ештеңе айтылмаған. Бірақ талап ету мерзімі 1974 жылы қабылданған халықаралық сатып алу-сатудағы талап ету мерзімі туралы конвенциямен реттеледі.

Ешқандай коллизиялық нормаларды қамтымайтын 1980 жылғы конвенцияның қабылдануы сол конвенциямен қамтылмаған басқа да материалдық нормаларды қолдау қажеттігін туғызды. Содан кейін,

1985 жылы кезектен тыс Гаага конференциясында халықаралық сатып алу-сату шартына қолданылатын құқық туралы конвенция қабылданды.

Коллизиялық проблемаларды жоюдың тағы бір жолы - типтік контракт болып табылады. Бұл көбінесе ірі экспортерлар мен импортерлар арасында және олардың бірлестіктері мен ассоциация арасында қолданылады.

Бұл негізінде XIX ғасырдың соңында қолданыла бастаған.

Теңіз тасымалына қатысты сатып алу-сату шартын бекіткенде және орындағанда тараптардың құқықтары мен міндеттеріне қатысты қолданылатын әдет-ғұрыптың маңызы зор. Осы әдет-ғұрып негізінде халықаралық сауда тәжірибесінде «фоб», «сиф», «фас» және де «каф» жағдайындағы шарттар қолданыла бастады. Бұл терминдер ағылшын сөзінің бас әріптерінен құрылған: «фоб» free on board (бортта еркін); «сиф» сөзі, insurance, freight (баға, сақтандыру, фрахт); «фас» free along side ship (кеменің бортына дейін еркін); «каф» cost and freight (баға және фрахт). Бұл терминдердің түсінігі Халықаралық сауда палатасы шығарған сауда әдет-ғұрыптары жинағында («Trade Terms») жазылған. Бұдан басқа халықаралық терминдерді талқылау ережесін - «Халықаралық сауда палатасы сауда терминдерін» Incoterms қабылдады. Осы кезге дейін Инкотермске жеті өзгеріс енгізілген, ең соңғысы 2000 жылы енгізілген. 2000 жылы аса көп өзгеріс енгізілген жоқ, ол негізінен екі терминге байланысты, олар FSA және DEQ, FSA бойынша кедендік рәсімдеуді сатушы жүргізеді, ал DEQ бойынша кедендік рәсімдеуді сатып алушы жүргізеді.

Сонымен қатар, материалдық-құқықтық нормалар жеткізудің жалпы ережесінде де кездеседі. Бұған байланысты екі мемлекеттің үкіметі халықаралық нормативтік сипатқа ие шарт жасасады. Шартта тауар жеткізудің жалпы ережелері көрсетіледі. Осы екі мемлекеттің кәсіпорындары өзара сатып алу-сату шартын жасасқан кезде осы мемлекетаралық шартта көрсетілген тауар жеткізудің жалпы ережелерін негізге алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 ҚР Конституциясы 30 тамыз 1995ж.
- 2 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі.-Алматы: Жеті Жарғы, 1999. –
- 3 Лепесова А. К., Қазақстан Республикасының азаматтық құқығы, 2012. – 232 бет.

4 Нысанбекова Л. Халықаралық жеке құқық. Оқу құралы, Алматы. 2013 – 280 б.

5 А.Е. Рысалдиева. Халықаралық әуе және теңіз құқығы. (дәрістер жинағы). Оқу-әдістемелік құрал. Алматы. 2020

6 Рысалдиева, А.Е. Халықаралық ғарыш құқығы (дәрістер жинағы) : Оқу-әдістемелік құрал. - Алматы: «Тұран» Университеті, 2020. - 346.

7 Алтаева, М.О. Халықаралық сауда құқығы: Оқу құралы. / ҚР Білім және ғылым министрлігі, «Мирас» университеті. - Шымкент: Мирас Университеті, 2018. - 926.

НЕЛЕГАЛЬНАЯ И ВЫНУЖДЕННАЯ МИГРАЦИЯ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ КОНФЛИКТОВ: ПРАВОВЫЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ

БЕКСУЛТАНОВ А. С.

преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

В последние годы Казахстан, в силу общеизвестных мировых гуманитарных кризисов (события в Афганистане 2021 года, военный конфликт в Украине, мобилизация в России), столкнулся с проблемами, как нелегальной, так и вынужденной миграции. Опасность нелегальных и вынужденных мигрантов, отмечалась Президентом Казахстана в связи со сложившейся ситуацией в Афганистане. Однако необходимо понимать, что территория стран Центральной Азии не интересует афганских беженцев, во-первых, местное население этих стран само переживает социально-экономический кризис, усугубившийся в период пандемии и готово мигрировать в экономически успешные государства, во-вторых население этих стран этнически чуждо афганцам (в отличие от Пакистана, Индии, Ирана). Однако определенное количество проникло на территорию Казахстана нелегально, что заметно проявилось в событиях трагического января. Представители группировки Исламское государство с Афганистана, сместили фокус своей дислокации на страны Центральной Азии, в которых имеется немало их сторонников.

Кроме того, в последние месяцы Республика Казахстан столкнулась с относительно новым для себя типом миграции – миграцией вынужденной. Так, в частности в связи с военным

конфликтом на территории Украины, в Казахстан устремился поток, так называемых вынужденных мигрантов. Следует отметить тот факт, что если раньше на территорию Казахстана въезжали в основном мигранты из Таджикистана, Кыргызстана и Узбекистана, то в силу последних событий в Украине, на территорию Республики Казахстан, значительно увеличился приток мигрантов – граждан Украины и Российской Федерации. Государству необходимо определиться со статусом данных мигрантов (беженец, трудовой мигрант и др.), поскольку ряд обосновавшись здесь, начали осуществлять трудовую деятельность. Соответственно государство должно иметь правовое решение подобной задачи в рамках международно-правовых требований.

Более чем за 30 лет независимости Казахстана международные миграционные процессы в Казахстане пережили множество этапов развития, зачастую носящих бурный и стихийный характер. За последнее время процессы международной миграции на территорию Республики Казахстан получили статус относительно регулируемых передвижений. При этом, следует сказать, что в этот период существенно изменились направления миграции, получили своё распространение новые виды миграций населения, а также, с учетом указанных тенденций, сформировалась качественно новая казахстанская миграционная политика, миграционное законодательство, новые институты управления миграционными процессами.

Среди правовых мер, направленных на упорядочивание миграционных процессов, с учетом экономических и политических реалий Казахстана в разное время, в стране был принят целый ряд нормативных актов, направленных на регулирование миграционных процессов, среди которых следует выделить: Закон РК «О миграции населения» от 13 декабря 1997 года, Закон РК «О миграции населения» от 22 июля 2011 года, Указ Президента Республики Казахстан «О Концепции миграционной политики Республики Казахстан на 2007-2015 годы» от 28 августа 2007 года, Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Концепции миграционной политики Республики Казахстан на 2017-2021 годы и Плана мероприятий по реализации Концепции миграционной политики Республики Казахстан на 2017-2021 годы» и др. Также на сегодняшний день принята Концепция миграционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы и План мероприятий по его реализации, который предлагает ряд правовых решений имеющихся проблем в сфере современной миграционной ситуации.

Процессы миграции носят весьма сложный характер, «и обусловлены различными рыночными, а также политическими явлениями, как в пределах Казахстана, так и за его пределами, в виду нахождения страны в соответствующих региональных и глобальных экономических системах» [1].

Надо отметить, что проблемы миграции и прав мигрантов характерны и актуальны в настоящее время для всего мира, который вступил в процесс экономической интеграции и открытости. По оценкам международных экспертов, в глобальном масштабе, насчитывается 258 млн. международных мигрантов [2], что является последствиями «широкого спектра гуманитарных кризисов. Эти кризисы и вызванное ими перемещение населения различаются по своим причинам, интенсивности, географии, этапам и затронутому населению» [3].

В числе миграционных последствий гуманитарных кризисов следует выделить такие социальные явления, как нелегальная и вынужденная миграция. Вынужденная миграция обычно включает в себя беженцев и другое население, перемещение которого может быть обусловлено, в первую очередь войной или конфликтом, а также может быть вызвано политическими, религиозными и другими преследованиями; стихийными бедствиями или техногенными катастрофами; контрабандой и торговлей людьми; а также изменением окружающей среды [4]. Нелегальная миграция предполагает любую миграцию, неурегулированную или недокументируемую государством, и может предполагать любого человека, который проживает в государстве без правового статуса или с незначительным правовым статусом.

В последние годы Казахстан на своей территории, в силу общеизвестных мировых гуманитарных кризисов (например, события в Афганистане 2021 года, военный конфликт в Украине, мобилизация в России), столкнулся с проблемами, как нелегальной, так и вынужденной миграции.

Опасность нелегальных мигрантов не только для Казахстана, но и для других государств, отмечалась Президентом Казахстана, который в связи со сложившейся ситуацией в Афганистане «... акцентировал внимание на необходимости предупреждения всего комплекса рисков, включая... распространение нелегальной миграции, наплыв беженцев, проникновение в регион деструктивных элементов» [5]. Для государств Центральной Азии, события 2021 года в Афганистане, являются существенным политическим событием,

которое повлечет определенные последствия в региональном развитии. Сопредельность территорий – фактор, безусловно влияющий на все процессы, происходящие в граничащих странах, начиная от экономики, заканчивая национальной безопасностью. И хотя на сегодняшний день можно констатировать определенный уровень стабильности в регионе (обусловленный достаточно взвешенными подходами талибов к управлению страной) необходимо помнить, что спровоцировать реализацию имеющихся угроз могут любые силы, как внешние, так и внутренние. Угроза беженцев для стран Центральной Азии, с учетом афганского фактора не является острым на сегодня, он обсуждался неоднократно на как региональном уровне, так и международным сообществом. Необходимо понимать, что территория стран Центральной Азии не интересует афганских беженцев, во-первых с экономической точки зрения, поскольку местное население этих стран само переживает социально-экономический кризис, усугубившийся в период пандемии и готово мигрировать в экономически успешные государства, во-вторых население этих стран этнически чуждо афганцам (в отличие от Пакистана, Индии, Ирана). И с учетом данной ситуации, озабоченность проявляется Евросоюз, имеющий опыт приема беженцев из Ирака и Сирии. Представители группировки Исламское государство с Афганистана, сместили фокус своей дислокации на Центральную Азию, где имеется немало их сторонников.

Кроме того, в последние месяцы Республика Казахстан столкнулась с относительно новым для себя типом миграции – миграцией вынужденной. Так, в частности в связи с военным конфликтом на территории Украины, и объявленными США, государствами Европейского Союза и другими странами экономическими и политическими санкциями в отношении Российской Федерации, в Казахстан устремился большой поток, так называемых вынужденных мигрантов. Следует отметить тот факт, что если раньше на территорию Казахстана въезжали в основном мигранты из Таджикистана, Кыргызстана и Узбекистана, то в силу последних событий в Украине, на территорию Республики Казахстан, значительно увеличился приток мигрантов – граждан Украины и Российской Федерации [6].

Ситуацию с вынужденной миграцией на территорию Казахстана усугубил Указ Президента Российской Федерации «Об объявлении частичной мобилизации в Российской Федерации», с подписанием которого зафиксирован большой приток мигрантов

из России. С 21 сентября в Казахстан въехало около 200 тысяч россиян, основная часть из которых мужчины в возрасте от 18 до 55 лет [7]. Нахождение вынужденных мигрантов на территории нашего государства сопряжено для них с соблюдением требований действующего законодательства, в противном случае это будет чревато применением мер юридической ответственности. Также государству необходимо определиться со статусом данных мигрантов (беженец, трудовой мигрант и др.), поскольку ряд обосновавшись здесь, начали осуществлять трудовую деятельность. Соответственно государство должно иметь правовое решение подобной задачи в рамках международно-правовых требований.

При этом, становится все более очевидным, что данные типы мигрантов во многом взаимопересекаются, и концепция «смешанных миграционных потоков», признана в настоящее время Верховным военным комиссаром ООН по делам беженцев, а также другими субъектами международного права, является весьма важной, с точки зрения защиты прав человека, а также носит концептуальный характер [8].

Основу принуждения людей к миграции составляют разнообразные факторы. Так, Janet Christine Bowstead анализируя эмпирический материал приходит к выводу о значительной роли гендерного насилия в вынужденной мобильности женского населения с детьми [9]. Аналогичные тезисы обосновывают ряд исследователей, считая вынужденную миграцию последствием гендерной уязвимости [10].

Еще одной формой насилия которая приводит к вынужденной миграции называют притеснение религиозных и этнических меньшинств, в частности подобное наблюдалось в Юго-Восточной Азии, когда представители этнической группы рохинджа, были насильственно перемещены с населяемой территории [11].

Исследователи проблем миграции, проводя параллель между конфликтами, произошедшими в разных странах за последние десятилетия, пришли к выводу что «нынешний кризис беженцев величайший, с которым столкнулся мир после окончания Второй мировой войны» [12]. Поскольку сегодня вынужденная миграция поистине масштабна по своему характеру, на что повлияла конфликтная ситуация вооруженного характера в странах: Сирии, Украины, Афганистана, Южного Судана, Мьянмы и Сомали. В литературе также анализируются миграционные процессы, которые обусловлены экологической катастрофой (наводнения, засуха, землетрясения и др.).

Как видим, анализ причин вынужденной миграции достаточно обширен, и зачастую ими служат действия людей. В свою очередь принуждение людей переселяться с одной территории на другую, приводит к разным последствиям. С одной стороны, к появлению проблемы нелегальной миграции и повышения криминогенной ситуации. Но если рассматривать долгосрочную перспективу, прибывающие вынужденные переселенцы играют положительную роль в различных аспектах общественной жизни.

Проблема неурегулированности вынужденной миграции позволяет мигрантам зачастую нелегалить свое положение и оставаться вне правового поля. Что приводит к их правовой незащищенности и возможности совершать ими противоправные действия, на что часто указывают исследователи.

Вышеперечисленное прямо указывает на необходимость совершенствования правового регулирования процессов нелегальной и вынужденной миграции на территории Республики Казахстан, а также правового решения проблем, связанных с нарушением прав человека, возникающих вследствие таких социальных явлений, как нелегальная и вынужденная миграция.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Садовская Е. Международная миграция в Казахстане в период суверенитета // Научный журнал «Казахстан Спектр». – 2016. - № 1(75). – С. 7-42
- 2 David F., Bryant K., Larsen J.J. Migrants and Their Vulnerability. International Organization for Migration (IOM). – Geneva. Switzerland, 2019.
- 3 Martin S.F. Forced Migration and Refugee Policy // Demography of Refugee and Forced Migration. 2017. – P. 271-303.
- 4 Reed H. Forced Migration and Undocumented Migration and Development. - New York: Population Division Department of Economic and Social Affairs United Nations, 2018.
- 5 Кривцанова К. Нелегальная миграция и наплыв беженцев: Токаев назвал риски для стран ОДКБ из-за ситуации в Афганистане. 23 августа 2021 год. Электронный ресурс. Режим доступа: <https://www.nur.kz/politics/universe/1928502-nelegalnaya-migratsiya-i-naplyv-bezhentsev-tokaev-vystupil-na-sessii-odkb>.
- 6 Информационное агентство «365info.kz» Все больше россиян подают заявление на проживание в Казахстане. 14 апреля 2022 года.

Электронный ресурс. Режим доступа: <https://365info.kz/2022/04/vse-bolshe-rossiyan-podayut-zayavlenie-na-prozhivanie-v-kazahstane>.

7 Радио «Азаттық» МВД: С 21 сентября в Казахстан въехало более 200 тысяч россиян // <https://rus.azattyq.org/a/32064253.html>

8 Koser K. Irregular migration, state security and human security: The analysis provided in this paper is that of the author, and does not represent the views of the Global Commission on International Migration. - Global Commission on Migration, 2005.

9 Janet Christine Bowstead (2020) Forced migration in the United Kingdom: women's journeys to escape domestic violence // Transactions of the Institute of British Geographers. Volume 40. Issue 4. Pages: 603-603.

10 Saime Ozcurumez, Selin Akyuz & Hannah Bradby (2021) The Conceptualization problem in research and responses to sexual and gender-based violence in forced migration, Journal of Gender Studies, 30:1, 66-78, DOI: 10.1080/09589236.2020.1730163

11 Stange, G., Sakdapolrak, P., Sasiwongsaraj, K., & Kourek, M. (2019). Forced migration in Southeast Asia – A brief overview of current research. Austrian Journal of South-East Asian Studies, 12(2), 249-265

12 Braithwaite, A., Salehyan, I., & Savun, B. (2019). Refugees, forced migration, and conflict: Introduction to the special issue. Journal of Peace Research, 56(1), 5–11. <https://doi.org/10.1177/00223433188141288>

КЛОНИРОВАНИЕ ЧЕЛОВЕКА: ЭТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ

БОРЕЦКИЙ Б. А.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

Безусловно, клонирование человека затрагивает не только религиозные, культурные, социальные и нравственные проблемы, но также этические и юридические: проблему гарантии прав человека и основных свобод, которые, в частности, касаются свободы деторождения, права на здоровье, свободу мысли и научных изысканий. Поскольку каждая страна может иметь свой собственный взгляд и перспективы развития клонирования человека, разные страны и регионы разрабатывают свою собственную политику, законодательство и соответствующие положения относительно данного вопроса. В соответствии со сложившейся ситуацией,

данный диплом сосредоточится на решении двух основных вопросов: во-первых, что такое клонирование человека, а во-вторых, какие основные моральные и правовые проблемы клонирования человека существуют в наше время и каковы разумные решения, которые могут предпринять государства, руководствуясь основными правами и свободами человека [1].

Для начала нужно рассмотреть и подробнее изучить понятие самого клонирования и его основные особенности. Клонирование – метод получения нескольких идентичных организмов путем бесполого (в том числе вегетативного) размножения. Клонирование, в зависимости от его применения к группам живых и неживых существ, может быть молекулярным, репродуктивным, терапевтическим. Клонированию могут подвергаться животные и люди. Группа генетически идентичных организмов или клеток называется клоном.

Термин «клонирование» пришел в русский язык из английского (clone, cloning). Первоначально слово клон (от др.-греч. κλών – «веточка, побег, отпрыск») стали употреблять для группы растений, полученных от одного растения-производителя вегетативным способом. Эти растения-потомки в точности повторяли качества своего прародителя и служили основанием для выведения нового сорта. При клонировании начальный организм (или клетка) служит родоначальником клона – ряда клеток, повторяющих генотип и все признаки родоначальника из поколения в поколение. Таким образом, сущность клонирования заключается в повторении одной и той же генетической информации [2].

Главное – это понимать, что с появлением новых технологий в данной сфере, появляются и новые вопросы, и проблемы регулирования этой сферы. К морально-этическим вопросам относится следующее: морально ли то, что человек появляется искусственно, а не естественно; есть ли у людей право создавать себе подобных (ставя себя на место природы) и др. К юридическим вопросам относится следующее: запрещать или не запрещать данную процедуру, наложить временный запрет, законодательное регулирование правового положения клонов, регламентация процедуры клонирования. Как мы видим юридические вопросы, подразделяются на первоначальные (допустимо ли клонирование?) и производные, т.е. возникшие после того как клонирование человека будет разрешено, начнется клонирование (т.е. появится необходимость в регламентации самой процедуры, например

вопросы: как должно быть оформлено согласие человека на свое клонирование, существуют ли группы людей которых клонировать должно быть запрещено) и начнут появляться клоны людей (правовое положение клонов, в частности признавать клон равным человеку впрочем, принцип гуманизма и равенства уже сейчас способно ответить на этот вопрос утвердительно).[3]

С вступлением с 1 января 2015 года в действие нового уголовного кодекса Республики Казахстан, вступила в действие и новелла уголовного законодательства – ст. 129 УК РК «Клонирование человека» [4].

Появление в казахстанском уголовном законодательстве этой статьи является следствием выполнения Республикой Казахстан международных обязательств о запрете клонирования человека. Прежде чем перейти к рассмотрению правовых аспектов данного деяния, необходимо выяснить, что же такое клонирование.

В целом под клонированием понимают бесполое размножение млекопитающих. Согласно толковому словарю, «клонирование» произошло от слова клон (англ. «Cloning», др.-греч. «Klon» – «веточка, побег, отпрыск») [5, с. 11], ранее употреблялось для нескольких растений (например, фруктовых деревьев), полученных от одного растения-производителя вегетативным (не семенным) способом. Позже клоном стали называть не только всю группу, полученных растений, но и каждое отдельное растение в ней (кроме первого), а процесс получения таких потомков – клонированием [6].

Первые попытки клонирования животных появились в 30-х годах XX века. Большую роль в этом сыграл технический прогресс в сфере молекулярной биологии, генетики и искусственного оплодотворения. Новый этап в клонировании определили эксперименты шотландских ученых, завершились рождением овечки Долли (27 февраля 1997). Именно он был применен при клонировании овцы «Долли» в Великобритании. Эта попытка была не очень удачной, потому что вскоре после своего рождения, овца умерла. Но на сегодня эта методика является лучшей для разработки на ее основе методики клонирования человека. Это достижение открыло путь к клонированию человека.

Опыт шотландских ученых был заимствован учеными из Китайской академии наук, усилиями которых в феврале 2018 года на свет появились две самки макак-крабоедов — ЧжунЧжун и ХуаХуа. Обе самки здоровы и в настоящее время живут в инкубаторе. Разница в возрасте между ними составляет одну неделю, однако

обе макаки являются генетическими идентичными копиями: они были получены из одной и той же культуры эмбриональных клеток обезьяны [7].

Учеными выделяются два способа создания клона: один из них считается более эффективным и производится с помощью метода «переноса ядра»; в основе другого способа клонирования лежит метод «партогенеза», то есть технология «расщепления эмбриона». Этот способ является более ограниченным и проблематичным. Как свидетельствуют исследования, этот метод не может дать результат, идентичный родительскому организму, а, следовательно, не является возможным вариантом для клонирования.

Таким образом, клон является генетической копией оригинала, но если учесть особенности человеческого организма, то теоретически клон при любых обстоятельствах или факторах ни в коем случае не является абсолютной копией, а лишь максимально приближенной копией к воспроизводимому оригиналу [8].

В зависимости от целей, которые ставятся учеными перед проведением клонирования человека, последнее можно разделить на: терапевтическое и репродуктивное.

Под терапевтическим клонированием понимают клонирование организма в лечебных целях. Целью терапевтического клонирования человека является забор стволовых клеток из эмбриона человека. Обязательным свойством такого вида клонирования является уничтожение эмбриона в возрасте 14 дней (включительно). Клонирование человека – это создание человека, который генетически идентичен другому живому или умершему человеку, путем переноса в оставленную без ядра женскую половую клетку ядра соматической клетки человека или эмбриона человека – зародыша на стадии развития до восьми недель.

При этом, под эмбрионом человека следует понимать зародыш человека на его развития стадии до восьми недель. Клонирование человека ставит вопрос, что такое человек, и, думается, что одной существующей науке о живых организмах для ответа на этот вопрос окажется мало.

Связанность сущности человека с социальным, духовным измерением, с общественной жизнью, общественной деятельностью и социальной институализацией делают невозможным и ограниченным чисто технократический подход к клонированию человека.

Так, в частности, Резолюция Европейского Парламента 1989 года признает клонирование серьезным нарушением фундаментальных прав человека, противоречащим принципиальному равенству человеческих существ, поскольку допускает селекцию человеческого рода, унижает достоинство человека и ведет к экспериментированию на человеческих эмбрионах [8].

Таким образом, клонирование запрещено на международном законодательном уровне.

Вместе с тем, необходимо привести аргументы, которые подтверждают необходимость запрета клонирования с моральной точки зрения: клонирование нарушает человеческое достоинство, сводит человеческую жизнь до уровня «биологического материала»; оно отделяет сферу деторождения от истинной человеческой сущности; клонирование свидетельствует об отсутствии уважения человеческих эмбрионов, которые будут уничтожены, чтобы успешно могла состояться репродукция этого типа (так, при клонировании овцы Долли было осуществлено 277 попыток, 8 из них доведено до эмбриональной стадии, в результате чего родилась только одна овца); клонирование – это радикальная манипуляция размножением человека, при которой нарушаются личные отношения между родителями и детьми, что может привести к исчезновению понятия семьи и семейных отношений; клонирование является недопустимым, учитывая достоинство клонированного человека. Каждый человек имеет право на свою уникальность и неповторимость. Его тело и генотип также обладают интегральным элементом достоинства и уникальности, тогда как клонированное существо – это всегда «копия» кого-то другого, что может привести к потере собственной идентичности и чувства неполноценности; клонирование порождает опасность общественной манипуляции в направлении, выбора «генетически лучших» людей; создание «клонов» живых лиц исключительно как источника для трансплантации органов является сведением человека до уровня предмета обихода, что является полностью недопустимым [6].

Клонирование является одним из научных достижений, которые несут потенциальную опасность для человечества. Проблема клонирования человека – это, в первую очередь, проблема этическая, мировоззренческая, философская и очевидно, что она имеет и свои правовые вопросы.

Необходимость правового регулирования этой сферы связана с риском и последствиями применения технологии клонирования, которые касаются не только современного, но и будущих поколений. В частности: метод клонирования технологически не доказан, его эффективность очень мала даже в экспериментах на животных, при этом существует очень высокий риск для здоровья женщин – потенциальных участников неконтролируемых экспериментов, а также высока вероятность появления неполноценных людей.

Кроме того, неопределенность их правового статуса и отношений с обществом создает предпосылки деградации семьи, разрушения человеческих и социальных ценностей. С правовой точки зрения, клонирование человека противоречит ряду важнейших прав личности: право на человеческое достоинство, целостность личности и др. Оправданием репродуктивного клонирования человека может быть только достижение высоких этических целей. Объективной необходимости в достижении таких целей этим путем сегодня не существует и поэтому разрешение на клонирование человека может быть только как исключение из правил. Общим правилом должен стать запрет клонирования человеческого существа как такового.

Применение законодательного запрета клонирования человека наиболее распространено в законодательстве европейских стран. Те или иные формы запрета клонирования применяют Германия, Испания, Дания, Великобритания, Италия, Франция, Швеция, Нидерланды, Бельгия, Словакия, Швейцария, а также Япония, Австралия и другие страны. В США действует запрет на государственное финансирование исследований в этой области [8].

Исходя из вышеизложенного, можно сказать, что общественная опасность уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 129 Уголовного кодекса Республики Казахстан «Клонирование человека» заключается в том, что данное деяние представляет собой вид предосудительного использования достижений медицины и биологии, который посягает на достоинство человека и жизнь и здоровье суррогатной матери. Причем достоинство человека в данном случае необходимо понимать не как право отдельного конкретного индивида, а как социальную ценность, то есть клонирование, посягает не на достоинство конкретной личности, а на достоинство человека в целом – как представителя человеческого рода.

Надо отметить, что клонирование человека возможно только в форме действия, при этом это деяние включает в себя определенную совокупность актов поведения человека: из клетки любой части человеческого организма (соматической, т.е. неполовой) удаляют ядро; одновременно ядро удаляется и из женской половой клетки (яйцеклетки); затем ядро соматической клетки вводится в оболочку яйцеклетки; яйцеклетка с новым ядром подвергается воздействию электрического тока, что стимулирует деление и таким образом появляется эмбрион.

По оценкам специалистов для проведения этих опытов необходима, по крайней мере, небольшая группа ученых, минимальные лабораторные условия и бюджет в 1-2 миллиона долларов США [7].

Таким образом, следует подчеркнуть что проблема клонирования человека имеет не только технологические и моральные аспекты. Ее необходимо рассматривать шире, в контексте прогресса науки, возможности и необходимости его регламентации, в том числе и правовой.

Причем, в данном случае, речь идет о правовой регламентации клонирования человека на национальном и международном уровнях. Это тот случай, когда правовое влияние носит характер определенной предосторожности и позволяет проследить за возникновением и развитием новой области правового регулирования. И следует отметить, что в том случае, если сфера клонирования будет некорректно отрегулирована и настроена в правовой сфере, это может повлечь за собой многочисленные прав и свобод отдельных личностей, так и несоблюдение интересов целых наций, что несомненно отрицательно скажется на правовой базе любой страны.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Клонирование человека: морально-этические и правовые аспекты <https://www.hse.ru/edu/vkr/183189954>
- 2 <https://indicator.ru/label/klonirovanie>
- 3 ПРОБЛЕМА КЛОНИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКА: МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ: <https://web.snauka.ru/issues/2012/02/8992>
- 4 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.) [Электронный ресурс] URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252.

5 Глик Б., Пастернак Дж. Молекулярная биотехнология. – М.: Научная мысль, 2002. – 590 с.

6 Грищенко А. Проблема клонирования: общественный и правовой аспект // Юстиниан. – 2005. – № 10 // www.justunian.com.ua.

7 Еникеев А. Сделано в Китае Ученые научились клонировать людей. Чем это грозит? [Электронный ресурс] URL: https://newrezume.org/news/2018-02-25-26366?utm_source=copypast

8 Калиниченко П.А. Запрет клонирования человека в европейском праве // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. – №4. – 2002 [Электронный ресурс] URL: http://eulaw.edu.ru/documents/articles/zapr_clon_chel.htm.

ТҰТЫНУШЫЛАРҒА КЕЛТІРГЕН ЗАЛАЛДЫ ӨТЕУ

БӨКЕН А. Е.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ТАЛИПОВА Ж. Ж.

з.ғ.м., аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Азаматтық кодекс залалдар түсінігіне анықтама береді, олар:

- 1) заттың жойылуына немесе бүлінуіне байланысты адамның шеккен залалдары, сондай-ақ адамның өзінің бұзылған құқығын қалпына келтіру үшін жасаған немесе жасауға тиіс шығындары (нақты шығындар);
- 2) егер оның құқығы бұзылмаған болса, адам қалыпты жағдайда нақты ала алатын табыс (пайдадан айырылған). Бұл ретте, егер шартта немесе заңда аз немесе көп мөлшерде өтеу көзделмесе, зиянды толық көлемде өтеу презумпциясы (яғни залалдың барлық түрлері) белгіленеді.

Осылайша, азаматтық-құқықтық жауапкершілік оның меншік болып табылатындығымен сипатталады және осы саланың кез келген басқа институттары сияқты, азаматтық құқықтың негізгі қағидаттарына негізделеді, ол да тұтынушылар заңнамасына тән болуы керек. Өкінішке орай, онда құқықтық база анықталмаған [1].

Алайда, Қазақстан Республикасының «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Заңында шаруашылық қызмет субъектілерінің әкімшілік жауапкершілігі бөлінді, ал азаматтық-құқықтық жауапкершілік оның нормаларын регламенттеуге арналған барлық жеке бапқа немесе баптар тобына толық бірлестік таппады. Тиісті нормалар тұтынушылардың жеке құқықтарын және оларды бұзудың салдарын анықтауға арналған әртүрлі баптарға бөлінген.

Жеке бап тек қана сәйкес емес сападағы тауарлардың (жұмыстардың, қызметтердің) келтірген зияны үшін шаруашылық жүргізуші субъектілердің шарттан тыс жауапкершілігіне арналған. Алайда, шартты бұзудың салдары болып табылатын жауапкершілікті, сондай-ақ ақпарат алу құқығы бұзылған жағдайда шарт жасасу сатысында туындайтын жауапкершілікті реттейтін нормалар тиісті бөлектеусіз нақты көрсетілмеген.

Тұтынушылардың құқықтарын қорғауды жақсарту үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілікті реттеуге қатысты нормаларды жеке баптарға бөлу керек деп есептейміз. «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Заңда «Қызмет көрсету кезінде тұтынушылардың құқықтарын бұзғаны үшін мүліктік жауапкершілік» [2] бап пайда болса, тұтынушылардың қызметтерді көрсетудегі құқықтары заңнамалық реттеуді жақсартады.

Азаматтық-құқықтық жауапкершілікті анықтау үшін, біздің ойымызша, оның өзіндік ерекшеліктерін анықтап, тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңнамада көзделген тұтынушылармен құқықтық қатынастарда шаруашылық жауапкершілік субъектілерінің мүліктік жауапкершілігін белгілейтін нормаларға сәйкестігіне қатысты зерттеулер жүргізу қажет.

Азаматтық-құқықтық жауапкершілік нысаны құқық бұзушыға жүктелетін қосымша ауыртпалықтарды білдіру нысаны болып саналады. Жауапкершілік зиянды өтеу, тұрақсыздық айыбын төлеу, депозитті жоғалту түрінде болуы мүмкін.

О. С. Иоффе міндеттемені бұзғаны үшін жауапкершілік шаралары зиянды өтеу мен тұрақсыздық айыбын төлеуді ғана емес, сонымен бірге депозитті жоғалтуды және міндеттемелердің жекелеген түрлерінде қолданылатын әртүрлі санкцияларды да қамтитынын атап өтті. Ол мүліктік жауапкершілік шараларын залалдарды өтеуге, тұрақсыздық айыбына (айыппұл, өсімпұл), тәркілеу сипатындағы шараларға, жауапкершіліктің жекелеген типтік емес шараларына, атап айтқанда, басқалардың ақшалай қаражатын негізсіз пайдаланғаны үшін пайыз төлеуге бөледі [3, б. 67].

Шығындар сияқты жауапкершілік шарасының әмбебаптығы Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде қамтылған нормада көрсетілген: «Міндеттемелерді бұзған борышкер кредиторға осыдан келтірілген залалды өтеуге міндетті». Залалдың орнын толтырудың басқа да жауапкершілік шараларынан ерекшелігі осында, олар заңда немесе шартта көзделген жағдайларда ғана

қолданылуы мүмкін. Зиянның мазмұны және оларды қорғаудың басқа әдістерінен шектеу мәселесі тұтынушылар құқығы үшін өте өзекті, өйткені онда бұл мәселе дұрыс шешілмеген.

Алайда, кейбір жағдайларда тұтынушы залалды толық көлемде талап етуге құқылы. Бұл өнім мен өндіруші туралы ақпарат ақаулары салдарынан тұтынушының өміріне, денсаулығына немесе мүлкіне зиян келтірілген немесе ақаулы өнім немесе олардың сапасыздығынан туындаған жағдайларда мүмкін болады. Әрине, мұндай жағдайда заң шығарушы кейбір жағдайларда залалды саналы түрде, ал басқаларында залалдарды толық көлемде өндіруді көздеді деп айту қиын. Дегенмен, «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Заңда ысырап емес, «зиян» термині қолданылғанын ескертпе жасау қажет. Негізінде, мұндай терминологияны қолдануда қателіктің бар-жоғын көруге болмайды, өйткені Азаматтық кодексті талдау залалды өтеу заң шығарушысы зиянды өтеудің бір әдісі ретінде қарастырады деп санауға негіз береді. Яғни, зиян – залалға қатысты кеңірек ұғым. Тағы бір жайт, бұл ұғымдарды заңнамада қолдануда жүйелілік жоқ.

Айта кету керек, отандық азаматтық заңнамада «залал» категориясы қолданылады және әрқашан бірдей мағынада қолданыла бермейді. Сондай-ақ залал түсінігін нақты түсіну үшін экономикалық және құқықтық мағынада залалды ажырата білу қажет екендігі баса айтылды. «Экономикалық категория ретіндегі залал құқық бұзушылықтың нәтижесінде міндетті түрде туындамайды» [4, б. 42]. Бұл мәлімдеменің толық ашылуын О. С. Иоффе, М. И. Брагинский, В. В. Витрянский еңбектерінен табуға болады. Экономикалық категория ретінде залалды тек заңды актілермен байланыстыруға болмайды, мысалы, міндеттемелерді орындамау, өйткені залал адамның заңды әрекеттерінен туындаған немесе жәбірленушінің өзінен туындаған табиғи күштердің әсерінен туындаған жағдайларда да залал болып қала береді.

Залалдардың мәні, заңды категория ретінде, атап айтқанда, О. С. Иоффе залалдар жәбірленушінің мүліктік саласындағы заңсыз мінез-құлықтан туындаған жағымсыз салдарларды білдіретінін атап өтті [3, б. 114].

Деликт пен шарттық жауапкершіліктің бұл түрін азаптау және шарттық жауапкершілікті бөлу мақсатында зиянды өтеудің басқа түрлерінен ажырату қажет. Қазақстан Республикасының «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Заңында сапасыз тауарлардың (жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің) салдарынан

келтірілген залал үшін мүліктік жауапкершілік айқындалып, «залал» термині пайдаланылмағаны кездейсоқ емес. Бұл анық, өйткені бұл бап тұтынушының (басқа уәкілетті тұлғалардың) мүлкіне келтірілген зиян үшін де, оның өміріне, денсаулығына да (заңмен белгіленген өзге де жәбірленушілер) жауапкершілікті белгілейді. Егер заңға сәйкес залал мүліктік зиянның ақшалай көрінісі болып табылатындығынан шығатын болсақ, онда адамның өмірі мен денсаулығына зиян келтірілген жағдайда залалдың орнын толтыру туралы айту заңды түрде дұрыс емес, өйткені адамның (жеке адамның) өмірі мен денсаулығы ақшалай құндылыққа ие бола алмайды. Сондықтан Азаматтық кодексте, әдетте, «зиян» термині қолданылады. Осыған сәйкес, баптарда деликттен келтірілген зиянды өтеудің нақты жолдары қарастырылған.

Мүлікке келтірілген зиянды өтеу тәсілдері басқаша айқындалады, оған сәйкес сот істің мән-жайын ескере отырып, жәбірленушінің таңдауы бойынша мүлікке зиян келтірген адамды оны заттай өтеуге міндетті ете алады (бір текті және бір сападағы затты беруге, бүлінген затты жөндеуге және т.б.) немесе келтірілген залалды толық көлемде өтеуге. Жоғарыда келтірілген ереже залал мүліктік залалды өтеудің жалғыз жолы емес деген тезисті тағы да растайды. Сонымен қатар, залалдарды толық көлемде өтеуді Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде көзделген залалдардың барлық түрлерін өтеу деп түсіну керек деген қорытынды жасауға болады. Алайда, Азаматтық кодекстің мазмұны бұл болжамды жоққа шығарады, өйткені онда жәбірленушіге төленуге тиісті шығындардың мөлшері істі қарау немесе бүлінген затты қалпына келтіру үшін қажетті жұмыстарды орындау кезінде жоғалған мүліктің нақты құнына сәйкес анықталады деп жазылған. Яғни, бұл жоғалған пайда өтелмейді дегенді білдіреді.

Демек, «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Заңның ережелерін қолдану кезінде келтірілген залал мен олардың мөлшерін түсіндіру мәселесі туындауы мүмкін. Сондықтан тұтынушы заңнамасының тұтынушылардың құқықтарын күшейтілген қорғауды қамтамасыз ету мақсатын негізге ала отырып, шартты бұзудан тұтынушының мүлкіне келтірілген залалдың барлық жағдайында сатушы, өндіруші, орындаушы барлық шығындарды өтеуге міндетті деп тұжырымдау қажет. егер заң актілерінде өзгеше көзделмесе, залалдың түрлері толық көлемде. Демек, мұндай норма тұтынушылардың құқықтарын бұзғаны үшін жауапкершілікті көздейтін баптарда көрсетілуі керек.

«Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Заңның мазмұны тұтынушының тиісті сапасыз тауарды сатып алған жағдайда оның құқықтарын айқындайтын мазмұнына ерекше назар аударуға лайық:

Белгіленген кепілдік мерзімі ішінде ақаулар анықталған жағдайда тұтынушы заңнамада белгіленген тәртіппен және мерзімдерде:

- 1) бағаны пропорционалды төмендетуге;
- 2) ақылға қонымды мерзімде тауардың ақауларын тегін жоюға;
- 3) тауардың ақауларын жоюға жұмсалған шығындарды өтеуге

құқылы.

Белгіленген кепілдік мерзімі ішінде тауарды өндірушінің (сатушының, орындаушының) кінәсінен туындаған елеулі кемшіліктер немесе қажет болған жағдайда сараптама қорытындысымен расталған тауардың бұрмалануы анықталған жағдайда, тұтынушы, заңда белгіленген тәртіппен және мерзімде және тараптар немесе шарт үшін міндетті ережелер негізінде сатушыдан немесе өндірушіден өз таңдауы бойынша талап етуге құқылы:

1) шартты бұзу және тауар үшін төленген ақша сомасын қайтаруға;

2) сатушыда (өндірушіде) бар тауарлардың арасынан тауарды сол немесе ұқсас тауарға ауыстыруды талап етуге құқылы.

2. Пайдалануда болған және комиссиялық сауда кәсіпорындары арқылы өткізілген азық-түлік емес тауарларға қатысты тұтынушының осы баптың бірінші бөлігінде белгіленген талаптары сатушының келісімімен қанағаттандырылады.

Біртекті тұтынушылық қатынастарды реттеуге салыстырмалы талдау жүргізу үшін бөлшек сауда шартындағы сатып алушының (тұтынушының) құқықтарының көлемін анықтайтын Азаматтық кодекстің мазмұнын ұсынамыз. Оның келесі мазмұны бар:

Егер сатып алушы кепілдік мерзімі ішінде немесе тараптар үшін міндетті ережелерде немесе шартта белгіленген өзге де мерзімдерде сатушы белгілемеген кемшіліктерді немесе тауардың бұрмалануын анықтаса, сатып алушы өз таңдауы бойынша:

1) сатушыдан немесе дайындаушыдан тауардың ақауларын өтеусіз жоюды немесе оларды түзету үшін сатып алушының немесе үшінші тұлғаның шығындарын өтеуді талап етуге;

2) сатушыдан немесе өндірушіден тауарды сапалы ұқсас тауарға немесе баға айырмашылығы болған жағдайда тиісті қайта есептеу жүргізілген басқа үлгідегі бірдей тауарға ауыстыруды талап етуге;

3) сатушыдан немесе өндірушіден бағаны тиісінше төмендетуді талап етуге;

4) шарттан бас тартуға және тауарға төленген ақшаны қайтаруды талап етуге құқылы.

Пайдалануда болған және сатушы хабардар еткен бөлшек комиссиялық сауда кәсіпорындары арқылы сатылған азық-түлік емес тауарларды сатып алған сатып алушы, егер сатып алынған тауарларда сатушы белгілемеген елеулі кемшіліктер болса, осы баптың бірінші бөлігінде көзделген талаптарды қоюға құқылы.

Заң мен Азаматтық кодекстің мазмұнын салыстыру, біріншіден, олардың нормаларының сәйкессіздігі мен келісілмегені, екіншіден, азаматтық заңнаманың жалпы ережелерімен салыстырғанда тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың нашарлағанын көрсетеді.

Біздің ойымызша, В. П. Грибанов ұсынған «шығын» және «зиян» категорияларының арасындағы даулы корреляцияның сипаттамаларына сілтеме жасаған жөн. Ол «зиян туралы әрқашан азаматтардың немесе ұйымдардың мүлкіне немесе азаматтардың өмірі мен денсаулығына зиян келтіруден туындайтын міндеттемелерге қатысты айтылады... Бұл жағдайда жауапкершілік тек зиян келтірілген жағдайда ғана туындайды. Зиян болмаса, өтейтін ештеңе жоқ, азаматтық жауапкершілік те жоқ» [5, б. 25].

О. С. Иоффе шығынның зиянға қатысты дербес ұғым екенін көрсетті [3, б. 96]. Алайда, бұл анықтама осы санаттарды ажырату критерийлерін белгілеуге мүмкіндік бермейді, ал «залал» және «зиян» санаттары арасындағы қатынасты нақтылау мәселесі ашық күйінде қалып отыр.

Мәселе, біздің ойымызша, отандық азаматтық заңнамада «залал» және «шығын» санаттары арасындағы айырмашылықтың нақты белгіленбегендігімен де күрделене түсуде. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіндегі «зиян және мүлдік зиянды өтеудің басқа да әдістері» нормасының аталуының өзі осындай мәселенің бар екендігін көрсетеді.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексін талдау шығынды залалды өтеу тәсілі ретінде анықтауға болатыны туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді, өйткені бұл тармақта зиян басқа жолмен өтелуі мүмкін екендігі, атап айтқанда, мүлікке келтірілген залалдың өтелуі мүмкін екендігі көрсетілген. заттай өтелетін (бір текті және бірдей сапалы затты беру, бүлінген затты жөндеу және т.б.).

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау заңнамасында залал мен зиянның категориялары ажыратылмаған.

«Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Заңның кейбір баптарында залалдың орнын толтыру туралы айтылса, кейбірінде зиянды өтеу туралы айтылған. Бірақ шығындар жауапкершіліктің бір түрі (жауапкершілік өлшемі) болып саналады, өйткені олардың орнын толтыру (құқық бұзушылықтың бір бөлігі болып табылатын белгілі бір жағдайларда) құқық бұзушыға жүктеледі. Дегенмен, Қазақстан Республикасының «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Заңында келтірілген зиянды өтеу мүмкіндігі көрсетілген. Яғни, жауапкершілік нысаны (өлшемі) кез келген басқа өтемақйдан тұруы мүмкін. Заңды нақтылау және бұл санаттарды Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасында айқындау қажет деп есептейміз.

Құқық бұзушы залалды өтеу түрінде (нысанында) жауапты болады. Осылайша, егер шаруашылық жүргізуші субъект тұтынушыға қызметке қатысты жалған, толық емес немесе уақтылы ақпарат ұсынса, тұтынушы қызметті тұтынушыға қажетті қасиеттері жоқ сатып алса, залал өтеледі. Демек, Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасында және тұтынушылардың құқықтарын қорғау жөніндегі арнайы заңнамада қызмет көрсету кезінде тұтынушылардың құқықтары бұзылған жағдайда азаматтық-құқықтық жауапкершілік нысандары нақты анықталмаған деген қорытынды жасауға болады. Іс жүзінде тұтынушылардың құқықтарын қорғау заңнамасын қолдану кезінде бұл кемшіліктер белгілі бір қиындықтарды тудырады.

Қазақстан Республикасының «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Заңына сәйкес тұтынушыға қажетті қасиеттері жоқ тауарды (жұмысты, көрсетілетін қызметті) сатып алу туралы толық емес, дәйексіз мәліметтерді ұсынуға байланысты өнімге, (жұмысқа, қызмет көрсетуге), тұтынушы шартты бұзуға және өзіне келтірілген залалдың орнын толтыруды талап етуге құқылы.

Тұтынушының өнім (жұмыс, қызмет) туралы сенімді және толық ақпаратқа құқықтары бұзылған жағдайда келтірілген зиянның мөлшері туралы мәселе біздің ойымызша толық түсінікті емес.

«Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының Заңында тұтынушылардың құқықтарын бұзудың жекелеген түрлері бойынша, атап айтқанда, залалдардың толық мөлшері көзделгенімен, осы құқық бұзушылық үшін келтірілген залал толық көлемде өтеледі деп көрсетілмеген. Егер олар

тұтынушыға тауарлармен (жұмыстармен), қызметтермен) жосықсыз жарнаманың нәтижесінде туындаған болса, өтеледі [2].

Бұл мәселені нақтылау үшін жалпы әрекеттің азаматтық-құқықтық нормаларына жүгіну қажет.

Сонымен, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде, егер шартта немесе заңда өзгеше көзделмесе, залал толық көлемде өтеледі деген жалпы ереже бар [1]. Яғни, өзінің азаматтық заңнамасын, оның ішінде тұтынушының құқығын бұзу салдарынан залал шеккен тұлға, егер шартта немесе заңда аз мөлшерде өтеу белгіленбесе, залалдың өтелуін толық көлемде талап етуге құқылы.

Белгілі азаматтық цивилист О.С. Иоффе залалды толық өтеу принципін басшылыққа ала отырып, құқық бұзушылық жасаған кезде болған жағдайды қалпына келтіруге болатынын баса айтқан [3, б. 69].

Сонымен, тұтынушы кәсіпкерлік субъектілерімен қарым-қатынаста «әлсіз» тарап болғандықтан, оны барынша қорғау керек. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау кепілдіктерінің бірі залалдарды толық өтеу қағидаты танылып, заңнамада бекітілуі тиіс.

Отандық азаматтық заңнама мен доктринада шығын анықтамаларының бірі болып табылатын мүліктік залалдың ақшалай құны екенін атап өткен жөн.

Дұрыс ескертуді В. В. Витрянский, ол О. С. Иоффе (ол өз кезегінде Н. С. Малейннің ұсынысын сипаттады, оған сәйкес шығындар залалдың ақшалай нысаны болып табылады), «жалпы алғанда, зиян түсінігі шығын ұғымынан кеңірек» деп атап көрсетті [4, б. 78].

Бұл мәселені шешудің ерекше тәсілі В. П. Грибановтың зерттеуімен ерекшеленеді. Автордың атап өткеніндей, зиян жеке немесе мүліктік пайданың кез келген кемуі болып саналады. Материалдық зиян, моральдық зияннан айырмашылығы, жәбірленуші үшін әрқашан мүліктік шығындармен байланысты [5, б. 23]. В. П. Грибанов келтірілген зиянды өтеудің екі жолын көрсетеді: 1) зиянды заттай өтеу, мысалы, бүлінген мүлікті жөндеу, бүлінген заттың орнына сол текті және сапалы басқа зат беру; 2) зиянды ақшалай өтеу, яғни залалды өтеу. Автор залалды зияннан гөрі кеңірек категория ретінде қарастырады. Ол «жәбірленушіге оның жеке басына немесе мүлкіне зиян келтірілмеген жағдайда да (мысалы, алаяқтық, қателік және т.б. борышқордың міндеттемені орындауы немесе тиісінше орындамауы)». Бірақ автор кейде жауапкершілік негіздері мен

жауапкершілік шараларын шатастырады. Осы жағдайлардың барлығында құқық бұзушылық үшін жауапкершіліктің негіздері мен шарттары бірдей залалдардың орын алуы және мүліктік залалдың болуы туралы айтып отырмыз.

Айта кету керек, ұсынылған В. П. Грибановтың залалды өтеу тәсілдерінің бірі ретінде анықтауға қатысты көзқарасы азаматтық құқықта өз көрінісін тапты. Дәл осы ұстанымдардың негізінде Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде және Қазақстан Республикасының «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Заңында залал пен зиянның арақатынасы қарастырылған.

Біздің ойымызша, бұл мәселені шешу және бұл ұғымдардың аражігін ажырату үшін тағы да осы салада белгілі кеңестік азаматтық заңгер О. С. Иоффе осы салада жүргізген зерттеулеріне қайта жүгіну керек. Атап айтқанда, ол залалдарды азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің нысандары мен шаралары ретінде жіктеп, зиян ұғымына қатысты залалдардың дербес категория екенін көрсетеді. Автор атап өткендей, оларды зиян санаты арқылы емес, мүліктік саладағы кез-келген жағымсыз салдарлар сияқты дербес анықтау керек [3, б. 64].

Зиян мен залал категорияларының арақатынасының мәнін түсінуге дәл осындай көзқарас азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің нысаны мен шарасы (Азаматтық кодекске сәйкес азаматтық құқықтарды қорғау тәсілі) ретіндегі шығындарды анықтауға мүмкіндік береді деп есептейміз.

Осылайша, залалдар зиянның салдары деп қарастырылуы керек, яғни бұл құқық бұзушы өтеуге жататын шығындар. Құқықбұзушылық үшін жауапкершілікті тарту үшін жәбірленушінің мүліктік аумағына келтірілген залалға байланысты мұндай мүліктік берудің белгілі бір мөлшерін анықтау қажет. Келтірілген материалдық залал, мысалы, сатып алушыға шарттың маңызды шарттарынан елеулі ауытқу жағдайында залал түріндегі өтелуге жатады. Материалдық зиян азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің шарты ретінде қарастырылуы керек, өйткені залалды өтеу – оның нысаны.

Алайда, шарттық міндеттеменің туындау шарты ретіндегі материалдық зиян шарттық міндеттемеде келтірілген зияннан бұзушылық объектісімен және оның нақтылану дәрежесімен ерекшеленеді. Шарттан тыс (деликт) міндеттемелерде белгілі бір мүлікке немесе адамға (оның өміріне немесе денсаулығына) зиян келтіріледі. Яғни, қорғаушы құқықтық қатынастың объектісі нақты анықталған. Міндеттемені орындамаған немесе тиісінше орындамаған

жағдайда, ол белгілі бір объектіге емес, жалпы жәбірленушінің бүкіл мүліктік аумағына өкініш туғызады. Демек, деликтік міндеттемелер болған жағдайда залалдың бар екендігін, ал шарттық міндеттемелерде шарт талаптарының бұзылуын дәлелдеу қажет. Алайда материалдық залалдың болуы жауапкершіліктің екі түріне де тән.

Сонымен, В.П. Грибанов азаматтық-құқықтық жауапкершілікке тарту үшін бір ғана шарттың - құқық бұзушылықтың жеткіліксіздігін көрсете отырып, құқық бұзушылық басқа адамдардың субъективті құқықтарына немесе құқық бұзушыға жүктелген міндеттерге қатысты болуы мүмкін екенін атап өтті [5, б. 25].

Демек, зиян әртүрлі құқық бұзушылық түрлерінен туындауы мүмкін, бірақ залал өтелуге жатады, яғни ол белгілі бір түрде ақшалай немесе мүліктік түрде көрсетіледі деп қорытынды жасауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2023.03.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51013880

2 «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңы (2023.12.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30711870

3 Иоффе О.С. Обязательственное право. - М.: Юрлитинформ, 1995. – 381 с.

4 Малейн Н.С. Ответственность за нарушение гражданских прав и обязанностей. – М.: Юрист, 2010. – 332 с.

5 Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. - М.: Статут, 2000. – 270 с.

«БЕСПОМОЩНОЕ СОСТОЯНИЕ» И «МАЛОЛЕТНИЕ» СОСТАВЕ УБИЙСТВА

ВОЗНЯК О. А.

к.ю.н., Университет КАЗГЮУ имени М. С. Нарикбаева, г. Астана

Беспомощное состояние определено в уголовном законе в качестве обстоятельства, отягчающего уголовную ответственность и наказание (п.7 ст.54 УК РК), выступает в качестве способа

совершения преступления (например, в составе изнасилования), или в качестве квалифицирующего признака (как, например, в составе убийства, умышленного причинения тяжкого или средней тяжести вреда здоровью). Интерес к вопросу об определении беспомощного состояния вызван как необходимостью установления четких критериев отнесения тех или иных обстоятельств или состояний потерпевшего к беспомощным, так и необходимостью разграничения состава «убийства малолетнего» (ч. 3 ст.99 УК РК) и «убийства лица, находящегося в состоянии беспомощного состояния» по признаку малолетия (п.3) части 2 ст.99 УК РК).

НП ВС по вопросам квалификации некоторых преступлений против жизни и здоровья определяет, что о беспомощности могут свидетельствовать/отнесены «малолетний, престарелый возраст, тяжелобольные лица, и лица, страдающие психическими расстройствами, лишаящими их возможности правильно воспринимать происходящее; потерпевший находящийся в состоянии сна или в состоянии алкогольного или наркотического опьянения тяжелой степени» [1]. То есть, законодатель разграничивает потерпевших, определённых как «находящихся в беспомощном состоянии» в зависимости от возраста (малолетний, престарелый возраст), психического состояния (страдающие психическими заболеваниями), физиологического состояния (состояние сна, обморока). Критериями отнесения к беспомощному состоянию определено, что малолетний «в силу своего психического или физического состояния не имел возможности оказать преступнику сопротивление и защитить себя от совершаемого в отношении него преступного посягательства», тогда как применительно к лицам, страдающим психическими расстройствами, – «лишаящими их возможности правильно воспринимать происходящее». Нам представляется, что это в полной мере должно относиться и к ребенку – невозможность правильно воспринимать происходящее. Аналогичное положение закреплено и в НП ВС РК по вопросам квалификации изнасилований: «под беспомощным состоянием следует понимать <>... малолетний, престарелый возраст, физические недостатки, расстройство душевной деятельности, другое болезненное либо бессознательное состояние и т.п.» [2]. Однако, в ст.54 УК признак «малолетний» выделен отдельно от «лица, находящегося в беспомощном или беззащитном состоянии»: «совершение уголовного правонарушения в отношении женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности,

а также в отношении *малолетнего, другого беззащитного или беспомощного лица* либо лица, находящегося в зависимости от виновного» (п.7) ст.54 УК) [3] (*выделено автором – В.О.*). Данное положение в точности совпадает с положениями ст.63 УК РФ: «совершение преступления в отношении женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности, а также в отношении малолетнего, другого беззащитного или беспомощного лица либо лица, находящегося в зависимости от виновного» [4].

Изучение уголовного законодательства других государств показало неоднозначность подхода к определению признака беспомощности. Так, статьей 67 УК Украины в качествеотягчающего обстоятельства предусмотрено «совершение уголовного преступления в отношении лица пожилого возраста, лица с инвалидностью или лица, находящегося в беспомощном состоянии, или лица, страдающего психическим расстройством, в частности слабоумием, имеет недостатки умственного развития, а также совершение уголовного преступления в отношении малолетнего ребенка или в присутствии ребенка» [5], то есть, пожилой и малолетний возраст, наряду с инвалидностью, выведены за рамки понятия «беспомощное состояние». Статья 74 УК Кыргызской Республики в качестве отягчающих обстоятельств также разграничивает «беспомощное состояние» от «малолетнего возраста»: «совершение преступления в отношении ребенка, инвалида, престарелого лица или лица, находящегося в беспомощном состоянии» [6]. Исходя из данного положения представляется, что малолетний возраст рассматривается в качестве отягчающего обстоятельства сам по себе, а не в купе с выявлением беспомощности. Подход к квалификации убийства малолетнего также отличается. Так, в ст.105 УК РФ убийство малолетнего приравнивается к убийству «иного лица, заведомо для виновного находящегося в беспомощном состоянии, а равно сопряженное с похищением человека», но сам по себе признак «малолетний возраст» не свидетельствует о наличии беспомощности [7]; в ст.115 УК Кыргызской Республики «убийство лица, находящегося в беспомощном состоянии, или ребенка (ст.122)» [6], УК Украины: убийство «малолетнего ребенка или женщины, заведомо для виновного находившейся в состоянии беременности» (ст.115) [5].

Исходя из приведенных положений, можно сделать вывод, что малолетний возраст не тождественен понятиям «беспомощное лицо», и «беззащитное лицо». Понятие беззащитного в уголовном

законодательстве вообще не раскрывается и в целом упоминается в УК РК только в ст.54 УК. Беспомощный понимается как «нуждающийся в помощи, покинутый, никем невоспомаемый» [8, с. 75], «нуждающийся в помощи, неспособный сам сделать что-нибудь для себя, бессильный» [9, с. 46]. То есть этимология понятия исходит именно из невозможности оказать помощь себе. Примечательно, что в словаре Ожегова С.И. раскрывается и понятие «беззащитный» как «лишенный защиты, не могущий защитить себя» [9, с. 41]. Однако, существенная разница между понятием не проводится.

Следует отметить, что в НП ВС только перечисляются обстоятельства, которые могут быть расценены как нахождение лица в беспомощном состоянии, указывается на необходимость установления связи между фактическим состоянием потерпевшего и его способность понимать происходящее и возможностью оказать сопротивление, но четких медицинских и юридических критериев (по аналогии с критериями невменяемости) нет.

При этом следует иметь в виду, что малолетний или престарелый возраст потерпевшего, нахождение его в состоянии опьянения не во всех случаях свидетельствуют о его беспомощном состоянии. Следовательно, на законодательном уровне сам по себе малолетний возраст потерпевшего не всегда свидетельствует о беспомощности. В материалах практики в качестве аргументов приводится наличие у малолетнего спортивных достижений, предметов, используемых в качестве оружия или оружия, например, оказание потерпевшим активного сопротивления нападавшему, причинение ему в ответ повреждений, которые свидетельствовали о возможности ребенка оказать сопротивление субъекту. Полагаем, что такая позиция представляется спорной.

Критерии беспомощности названы рядом автором, и в целом совпадают: неспособность понимать характер и значение совершаемых действий виновного и неспособность оказывать сопротивление виновному [10]. Следовательно, малолетие рассматривается в рамках признака «беспомощное состояние» как неспособность понимать противоправность/преступность действий виновного или невозможность оказать сопротивление. Если малолетний владеет какими-либо навыками/ приемами борьбы или использует оружие/предмет, используемый в качестве оружия, нет критерия «невозможность оказать сопротивление». Тогда как при квалификации убийства малолетнего в рамках части 3 ст.99 УК

такие требования к потерпевшему не предъявляются, важен только возраст потерпевшего (лицо, не достигшее 14 лет).

Нам импонирует позиция Михайловской О.В. в части классификации обстоятельств, которые могут привести к беспомощности потерпевшего: «физические недостатки, немощное состояние, психические нарушения, психофизиологические состояния, эмоциональное положение лица». Однако, отнесение к беспомощности признака «социальное положение лица (материальная зависимость, иная зависимость» [11, с.19-20], на наш взгляд, недопустимо: данное обстоятельство должно иметь самостоятельную квалификацию. Наличие зависимости не лишает потерпевшего возможности осознавать происходящее и не лишает возможности действовать (оказать сопротивление). Речь здесь идет о невозможности оказать сопротивление, доверяя субъекту. Также и в отношении выделения самостоятельной группы обстоятельств в рамках беспомощности «объективных внешних обстоятельств, не связанных с личностью и индивидуальными особенностями (природные явления, техногенные явления)» [11, с.20] – это только причина, по которой лицо находится в беспомощном состоянии, в целом охватываются предыдущими критериями (находятся в бессознательном состоянии, состоянии сна или находятся в сознании, но обездвижены, следовательно не могут оказать сопротивление).

НП ВС РК определяет, что вменение признака «беспомощное состояние» возможно только в случае заведомого знания виновного: «необходимо, чтобы нахождение потерпевшего в беспомощном состоянии уже было на момент совершения виновным действий, связанных с причинением ему смерти» (пункт 7) [1]. Следует не согласиться с позицией в том, что приведение потерпевшего в беспомощное состояние исключает квалификацию по признаку «беспомощности»: виновный использует снотворное, приводит потерпевшего к состоянию, при котором тот не может оказать сопротивление осознанно; поэтому следует конкретизировать «убийство лица, находящего или приведенного виновным в беспомощное состояние» (выделено автором – О.В.).

В соответствии с НП ВС о квалификации преступлений против жизни и здоровья, «на основании обратной силы закона, «убийство малолетнего лица, совершенное до 11 января 2020 года, подлежит квалификации по пункту 14) части второй статьи 99 УК» [1], то есть по признаку «беспомощное состояние» (малолетие)..

Изучение вопроса о квалификации убийства лица, находящегося в беспомощном состоянии, позволяет сделать ряд выводов:

нельзя согласиться с позицией ученых, предлагающих не признавать в качестве беспомощного состояния состояние сна и состояние алкогольного опьянения. В состоянии сна лицо явно не может осознавать происходящее и оказать сопротивление; признак заведомости знания о наличии у потерпевшего в состоянии сна присутствует: виновный осознанно использует положение потерпевшего для исключения возможности оказания сопротивления, то есть, обращаясь к приведенным законодателем понятиям, «находится в беззащитном состоянии (лишен возможности защитить себя)». Состояние алкогольного опьянения признается беспомощным состоянием при определении степени тяжести опьянения, которая не позволяет воспринимать реальную ситуацию и оказать сопротивление (о чем достаточно детально прописано в НП ВС РК), следовательно также охватывается признаком «беспомощность»;

положения НП ВС следует дополнить словами: «что субъект совершает убийство или иное преступление, с использованием беспомощного состояния *помимо воли или против воли потерпевшего* (по аналогии с указанием способов совершения изнасилования) (выделено автором – О.В.);

требует законодательного закрепления понятие «беззащитное лицо», его принципиальное отличие от понятия «лицо, находящееся в беспомощном состоянии».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 11 мая 2007 года № 1 «О квалификации некоторых уголовных правонарушений против жизни и здоровья человека» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/P07000001S_
- 2 Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 11 мая 2007 года № 4 «О некоторых вопросах квалификации преступлений, связанных с изнасилованием и иными насильственными действиями сексуального характера» // https://adilet.zan.kz/rus/docs/P07000004S_
- 3 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

4 Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.96 в ред. 29.12.2022 // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/31577810105ef97a75f2f49154b1a1d3803ffe52/

5 Уголовный кодекс Украины, №2341-III от 05.04.2001, редакция от 05.01.2022 // <https://urst.com.ua/ru/uku/st-115>

6 Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 127 // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309?cl=ru-ru>

7 Уголовное право России. Учебник /под ред. Бурлакова В.Н., Векленко В.В., Щепелькова В.Ф. – СПб, 2022. – 896 с.

8 Даль В.И. Иллюстрированный толковый словарь живого великорусского языка. – М.: ЭКСО, 2006. – 896 с.

9 Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: ОНИКС, Мир и Образование, 2006. – 976 с.

10 См. например: Сарсенбаев Т.Е. Теория и практика охраны прав и законных интересов беспомощных жертв преступления в досудебном производстве: Автореф. на соиск. уч. степ. д.ю.н., М., 2005. - С.15, 23 // <https://www.dissercat.com/content/teoriya-i-praktika-okhrany-prav-i-zakonnykh-interesov-bespomoshchnykh-zhertv-prestupleniya-v;> Хатуев В.Б. Уголовно-правовая охрана беременных женщин, малолетних, беззащитных и беспомощных лиц и лиц, находившихся в зависимости от виновного. Автореф. на соиск. уч. степ. к.ю.н., М., 2004. - С. 18 // <https://www.dissercat.com/content/ugolovno-pravovaya-okhrana-beremennykh-zhenshchin-maloletnikh-bezzashchitnykh-i-bespomoshchn;> Михайловская О.В. Уголовно-правовая охрана лица, находящегося в беспомощном состоянии. Автореф. на соиск. уч. степ. к.ю.н., М., 2022. - С. 13 // <https://www.dissercat.com/content/ugolovno-pravovaya-okhrana-litsa-nakhodyashchegosya-v-bespomoshchnom-sostoyanii;> Котельников Е.А. Насильственные посягательства на половую свободу и половую неприкосновенность: уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации. Автореф. на соиск. уч. степ., к.ю.н., Нижний Новгород, 2007. - С.18 // <https://www.dissercat.com/content/nasilstvennye-posyagatelstva-na-polovuyu-svobodu-i-polovuyu-neprikosnovennost-ugolovno-pravo.>

11 Михайловская О.В. Уголовно-правовая охрана лица, находящегося в беспомощном состоянии. Автореф. на соиск. уч. степ. к.ю.н., М., 2022 // <https://www.dissercat.com/content/ugolovno-pravovaya-okhrana-litsa-nakhodyashchegosya-v-bespomoshchnom-sostoyanii>

ОСОБЕННОСТИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ ЛИЧНЫХ ТАЙН: ОБЗОР ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КАЗАХСТАНА И КЫРГЫЗСТАНА

ДЖОРОБЕКОВА А. М.

д.ю.н., профессор, Академия МВД Кыргызской Республики, г. Бишкек,
Кыргызская Республика

В соответствии со ст. 1 Конституции РК человек, его жизнь, права и свободы являются высшей ценностью [1]. Аналогичное положение содержится и в ст. 23 Конституции Кыргызской Республики: «Права и свободы человека относятся к высшим ценностям» [2]. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина - обязанность государства. Исходя из конституционных положений в Республике Казахстан уголовно-правовая защита тайны личности предусматривается четырьмя статьями УК РК: нарушение неприкосновенности частной жизни и законодательства Республики Казахстан о персональных данных и их защите (ст. 147); Незаконное нарушение тайны переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных или иных сообщений (ст. 148); нарушение тайны голосования (ст. 151); разглашение тайны усыновления (удочерения) (ст. 138) [3]. В уголовном законодательстве Кыргызской Республики также предусмотрены нормы направленные на защиту личных тайн: нарушение неприкосновенности частной жизни (ст. 190); нарушение тайны переписки (193); разглашение тайны усыновления (удочерения) (184) [4].

Анализ уголовного законодательства об ответственности за посягательство на тайну личности позволяет сделать вывод о том, что уголовно-правовые нормы, обеспечивающие ее безопасность, не всегда отвечают требованиям, предъявляемым необходимостью ее эффективной защиты.

Под частной жизнью понимается область существования человека, которая относится к отдельному лицу, принадлежит и дорога ему [5, с. 6]. Эта область не подлежит контролю со стороны общества или государства, если не носит противоправный характер. Неприкосновенность частной жизни рассматривается как отсутствие контроля частной жизни со стороны государства, общества или другого человека, кроме случаев, когда такой контроль осуществляется на законных основаниях и в установленном законом порядке [6, с. 398].

Таким образом, нарушением неприкосновенности частной жизни является любое противоправное вторжение в нее, например, слежка за лицом, фотографирование помимо его воли и т.п.

Во-вторых, содержание диспозиции ст. 147 УК Казахстана и 190 УК Кыргызстана значительно сужают круг правоохраняемых интересов. Объектом защиты выступает лишь неприкосновенность личной или семейной тайны человека. Личная тайна является относительно обособленной зоной наиболее деликатных, интимных сторон жизни человека, разглашение сведений о которых не только нежелательно, но и вредно для потерпевшего [7, с. 36]. Как правило, к личной тайне относятся сведения о состоянии здоровья, любовных связях, привычках, пристрастиях, порочащих деловых и дружеских связях, социальном прошлом гражданина. Кроме того, в эту сферу может быть включена тайна общения и творчества, тайна интимных взаимоотношений, тайна дневников, личных бумаг [8, с. 73]. Круг охраняемых сведений каждое лицо определяет самостоятельно [9, с. 104].

Семейная тайна тесно связана с личной и во многом совпадает с ней. Однако если личная тайна непосредственно касается интересов конкретного индивидуума, то семейная тайна затрагивает интересы нескольких лиц, находящихся друг с другом в отношениях, регулируемых Кодексом РК «О браке (супружестве) и семье». То есть это лица, связанные правами и обязанностями, вытекающими из брака, родства, усыновления или иной формы принятия детей на воспитание [7, с. 53].

Из вышеизложенного следует, что нарушение неприкосновенности частной жизни далеко не всегда затрагивает личную или семейную тайну человека и, соответственно, не всегда будет уголовно наказуемым. Поэтому исходя из того, что объектом правовой охраны ст.ст. 147 УК Казахстана и 190 УК Кыргызстана выступает личная или семейная тайна, представляется правильным изменить название рассматриваемой нормы и привести его в соответствие с ее содержанием.

Диспозиция ч. 2, ч. 4 ст. 147 УК РК устанавливает ответственность за незаконное собирание или распространение информации, составляющей личную или семейную тайну. Но законодатель упускает еще одно немаловажное действие, представляющее собой посягательство на частную жизнь - использование информации о частной жизни лица без его согласия. Получается использование

сведений о частной жизни, в том числе, составляющих личную или семейную тайну, - не подпадают под действие уголовного закона.

На первый взгляд, позиция законодателя представляется вполне обоснованной. Очевидно, что из всех перечисленных форм нарушения тайны частной жизни распространение сведений, содержащих ее, является наиболее опасным, поскольку максимальный вред причиняется именно разглашением сведений, которые лицо желало бы сохранить в секрете. Использовать информацию, составляющую личную или семейную тайну, не распространяя их при этом, возможно только путем предъявления каких-либо требований под угрозой разглашения сведений лицу, которому таковое причинит вред.

В случае если требования являются материальными, подобное деяние квалифицируется по ст. 194 УК РК как вымогательство, так как одним из признаков этого преступления выступает угроза распространения тех или иных сведений, позорящих потерпевшего или его близких, либо иных сведений, которые могут причинить существенный вред правам и законным интересам потерпевшего или его близких.

Если же предъявленные требования носят нематериальный характер, например, предоставить виновному доступ к секретам производства, принять на работу определенного сотрудника, оказывать виновному попустительство по службе и т.п., то такие деяния остаются безнаказанными.

Позицию законодателя можно было бы объяснить тем, что перечисленные посягательства не достигают той степени общественной опасности, которая необходима для криминализации деяния. Однако представляется, что собирание сведений, совершаемое, допустим, из любопытства, то есть без цели распространения, представляет, по сравнению с рассматриваемыми противоправными действиями, значительно меньшую опасность. Между тем, за незаконное собирание информации уголовная ответственность установлена, а за использование - нет.

Исходя из вышеизложенного следовало бы внести изменения в ч. 4 ст. 147 УК РК, включив в число наказуемых деяний незаконное использование информации, составляющей личную или семейную тайну, как это сделано в отношении ст. 223 УК РК.

Проведение сравнительно-правового анализа норм уголовного законодательства о неприкосновенности частной жизни показывает, что конструкция данной статьи более успешно в казахстанском законодательстве, чем в России и Кыргызской Республике.

Уголовное законодательство этих государств взяты нами в силу того, что на просторах Содружества Независимых Государств эти государства являются одними из самых близких в аспекте социально-политического и экономического содружества (в т.ч. наши страны членами ЕАЭС).

Но даже несмотря на прогрессивность формулировки в законодательстве РК, анализ диспозиции ч. 2 и ч. 4 ст. 147 УК РК позволяет говорить о наличии логических противоречий в ее конструкции.

Во-первых, нужно обратить внимание на то, что в исследуемой норме речь идет о незаконных действиях, совершаемых, обязательно, без согласия лица. Исходя из текста диспозиции получается, что возможны незаконное собирание или распространение информации с согласия лица. Но согласие собственника тайны на любые действия в отношении нее автоматически придает им законный характер. С другой стороны, допустимо собирание или распространение сведений о лице без его согласия в случаях, предусмотренных законом, например, при проведении предварительного расследования. Поэтому представляется правильным исключить из диспозиции ч. 2 и ч. 4 ст. 147 УК РК слова «без его согласия».

Во-вторых, ст. 147 УК РК устанавливает ответственность за «распространение сведений о частной жизни лица... без его согласия» либо за «в публичном выступлении, публично демонстрирующемся произведении, в средствах массовой информации или с использованием сетей телекоммуникаций». Как можно видеть, в последнем случае отсутствие согласия лица не включается в обязательный признак разглашения тайны. Фактически получается, что даже если лицо дает разрешение на публичное сообщение сведений о нем, например, при опубликовании его биографии, автор сообщения будет привлечен к уголовной ответственности.

Здесь хотел бы обратить внимание на конструкции статей о нарушении частной жизни в УК России и Кыргызской Республики.

Среди форм нарушения тайны частной жизни в ч. 1 ст. 137 УК РФ и ч.1 ст. 190 УК КР называются собирание сведений, их распространение, а также распространение в публичном выступлении, публично демонстрирующемся произведении или средствах массовой информации. Отграничение собирания от распространения вполне оправданно, поскольку природа этих действий совершенно различна. Но при этом неясно, почему деяния, общественная опасность которых существенно различается, включены в один и

тот же состав преступления. Непонятно также, чем объясняется выделение публичного распространения из распространения вообще. Первое представляет собой частный случай последнего и не может претендовать на самостоятельность.

Исключением будет выделение его в квалифицированный состав, как это сделано в УК Республики Казахстан. Это представляется необходимым, так как общественная опасность публичного разглашения тайны существенно выше, чем передачи информации от субъекта субъекту.

Кроме того, нужно указать, что законодатель как России, так и Кыргызстана не отнес к числу квалифицирующих признаков исследуемого деяния наступление тех или иных тяжких последствий. Очевидно, что моральные страдания лица, обусловленные фактом разглашения его секретов, возможно, постыдных для него, могут привести к его заболеванию или даже смерти. Кроме того, возможны такие последствия, как распад семьи, лишение места работы и т.п. На взгляд автора, перечисленные обстоятельства заслуживают дополнительной квалификации.

Заслуживает внимание и вопрос о привлечении к ответственности по ст. 147 УК РК близких родственников потерпевшего. Эта проблема обусловлена тем, что в семье личная и семейная тайны могут становиться практически неотделимыми друг от друга, и бывает сложно определить, имело ли лицо право передавать другому члену семьи определенные сведения. Например, как квалифицировать действия сына или дочери, которые сообщают матери о том, что отец поддерживает интимные отношения с другой женщиной? При этом следует учитывать, что информация часто раскрывается из лучших побуждений, желания защитить близкого человека.

В этой связи представляется необходимым указать в примечании к ст. 147 УК РК, что нарушение личной или семейной тайны, совершенное близким родственником потерпевшего, преследуется только при наличии у виновного корыстных или других низменных побуждений. Данное примечание стоит указать, даже несмотря на то, что извлечение выгод и преимуществ для себя или для других лиц, или организаций, предусмотрено в качестве квалифицирующего признака, поскольку она направлена на конкретизацию ситуации. Корысть – это желание получить материальную выгоду или избавиться от затрат. Иные низменные побуждения – месть, зависть, стремление причинить душевную боль, обиду и т.д.

ЛИТЕРАТУРА

1 Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изменениями и дополнениями). <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>

2 Конституция Кыргызской Республики (Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 5 мая 2021 года). <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112213?cl=ru-ru>

3 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226–V ЗРК. <http://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/K1400000226/10.01.2018>

4 Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 127 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309>

5 Смолькова, И.В. Частная жизнь граждан: основания и пределы уголовно–процессуального вмешательства. [Текст] – М.: Луч, 1997. – 113 с.

6 Комментарий к Уголовному Кодексу РФ с постатейными материалами и судебной практикой / Под общ. ред. Никулина С.И. Авторы: В.В. Боровиков, О.Л. Дубовик, А.Э. Жалинский и др. [Текст] - М.: Менеджер: Юрайт, 2000. - 1184 с.

7 Смолькова, И.В. Тайна: понятие, виды, правовая защита. Юридический терминологический словарь-комментарий. – М.: Луч, 1998. – 96 с.

8 Мепаршвили, Г.Д. О неприкосновенности личной документации граждан в уголовном процессе // Государство и право. – 1996. – №1. – С. 73.

9 Петрухин, И.Л. Личные тайны (человек и власть). –М.: Юрист, 1998. – 212 с.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ НАДЗОРА ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

ДУБОВИЦКАЯ О. Б.

м.ю.н., ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

САВРИДЕНОВ А. Т.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

В данной статье рассматривается актуальный вопрос по улучшению и совершенствованию системы надзора в Республике Казахстан. Также она демонстрирует существующие недостатки в законодательстве и рассматривает возможные

пути усовершенствования, для того, чтобы обеспечить более действенный и эффективный контроль.

Совершенствование системы надзора органов прокуратуры в Республике Казахстан является актуальным вопросом, поскольку надзор необходим для обеспечения эффективной, честной и прозрачной работы прокуратуры, а также для защиты прав и свобод граждан. Это может повысить доверие граждан к правоохранительным органам и улучшить эффективность их работы.

Прокурорский надзор – это важное и специфическое направление деятельности государственных органов прокуратуры, осуществляемое в интересах Республики Казахстан. Оно включает в себя тщательный контроль исполнения Конституции РК и соответствия законов, регулирующих жизнедеятельность на территории страны, требованиям закона. Это необходимо для улучшения эффективности проведения надзорных мероприятий и предупреждения нарушений закона.

Термин «прокурор» используется в законах в различных значениях. Во-первых, это относится к должностному лицу, которое возглавляет соответствующую прокуратуру, начиная от Генерального прокурора Республики Казахстан до районных прокуроров и приравненных к ним прокуроров. Во-вторых, термин может охватывать других должностных лиц прокуратуры, в функциональные обязанности которых входит выполнение функций прокурора. В Уголовно-процессуальном кодексе в некоторых случаях используется термин «государственный обвинитель» вместо «прокурор». Государственные обвинители могут включать в себя заместителя прокурора, помощника или прокурора департамента, среди прочих.

Конституционный закон Республики Казахстан определяет следующие назначения органам прокуратуры: «Прокуратура от имени государства в установленных законом пределах и формах осуществляет высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представляет интересы государства в суде и от имени государства осуществляет уголовное преследование.» Автором были выдвинуты следующие предложения по совершенствованию системы надзора органов прокуратуры [1, ст.1.].

Закон о прокуратуре в Республике Казахстан определяет «прокурорских работников» как работников органа или учреждения прокуратуры с классным чином или воинским званием. «Прокурорский надзор» - это основная функция прокуратуры и одноименная

дисциплина. «Предмет прокурорского надзора» призван разграничить различные отрасли прокурорского надзора в зависимости от типа правонарушения. Каждая отрасль имеет свой предмет, который соответствует исполнению законов определенными юридическими и должностными лицами.

Для эффективной борьбы с преступлениями и нарушениями законов, необходим комплексный подход, в котором прокурор активно и целенаправленно использует все доступные ему правовые средства. Этот подход также включает в себя координацию с другими отраслями прокурорского надзора и взаимодействие с правоохранительными, контролирующими и другими органами, а также с общественными организациями для поддержания законности. Надзорные мероприятия должны быть также связаны с важнейшими социальными, экономическими и экологическими задачами, решаемыми на региональном уровне [2].

Комплексному подходу может способствовать тесная интеграция надзорной деятельности с уголовными расследованиями, в частности одновременное проведение прокурорских проверок с предварительным расследованием. Также могут проводиться совместные проверки с контрольными и другими органами, а также активное осуществление полномочий прокурора по передаче расследований правоохранительным, контролирующим и другим органам. Это создает единый и хорошо скоординированный фронт в борьбе с нарушителями закона [3, с. 56].

Следующим шагом является совершенствование тактики и методов выявления нарушений законов и установления обстоятельств, способствующих им. Первоочередной задачей является повышение качества прокурорских проверок, которое, к сожалению, не всегда является высоким. Прокуроры не всегда готовы к проверкам, в результате чего проверки иногда носят поверхностный характер и не выявляют нарушений законов и не устанавливают обстоятельств, способствующих им. Для устранения этих и других недостатков качества прокурорских проверок может быть улучшено путем:

- 1) Всестороннее использование прокурорами различных проверочных мероприятий;
- 2) Применение различных техник и методов, включая сгіт
- 3) Активное привлечение специалистов к инспекциям;
- 4) Проведение проверок совместно с другими правоохранительными органами, контролирующими органами;

5) Повысить квалификацию прокуроров, предоставлять им необходимые инструменты и техническую поддержку, а также развивать систему мотивации и обучения. Важно обеспечить открытый доступ к информации и оперативную обратную связь от специалистов и гражданского общества. Это все поможет улучшить качество прокурорских проверок и установление нарушений законов и обстоятельств, способствующих им [4].

Для улучшения эффективности прокурорского надзора необходимо обеспечить правильную последовательность внесения актов надзора, использовать как письменную, так и устную форму реагирования, а также повысить актуальность, качество и структуру актов надзора, следить за реализацией реагирования и улучшить профессиональные навыки прокуроров через повышение квалификации.

Система надзора органов прокуратуры в Республике Казахстан необходимо совершенствовать, чтобы обеспечить высокое качество и эффективность в работе прокуратуры. Определение государственного обвинителя вместо прокурора, предмет прокурорского надзора и учет классов чинов и воинских званий являются важными элементами системы надзора. Осуществление эффективного и эффективного надзора является ключевым фактором для улучшения работы прокуратуры в Республике Казахстан. В итоге улучшение эффективности достигается через улучшение проведения надзорных мероприятий, которые становятся более продуктивными и помогают устранять нарушения законов в различных сферах под контролем [5].

В заключение, следует отметить, что улучшение системы надзора прокуратуры в Республике Казахстан важно для обеспечения эффективности и повышение уверенности граждан в справедливости системы должно стать одним из основных приоритетов для системы надзора прокуратуры в Республике Казахстан. Для улучшения системы надзора прокуратуры следует повысить уровень ответственности прокурора и других сотрудников, а также создать должную прозрачность и своевременность при принятии решений. Для этого следует усилить контроль деятельности сотрудников прокуратуры, а также проводить регулярные аудиты.

ЛИТЕРАТУРА

1 Статья 1. Назначение прокуратуры Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155-

VII «О прокуратуре» https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31771762&pos=3;-106#pos=3;-106 [дата обращения: 08.02.2023]

2 Основные направления повышения эффективности прокурорского надзора за исполнением законов https://vuzlit.com/1243589/rekomendatsii_povysheniyu_effektivnosti_prokurorskogo_nadzora [дата обращения: 08.02.2023]

3 Куренков А. С. Методика повышения эффективности прокурорского надзора // Юрист и право. – 2017. – № 2. – С. 55 – 58.

4 Основные понятия прокурорского надзора в РК. <https://studfile.net/preview/5133202/page:22/> [дата обращения: 08.02.2023]

5 ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР: СУЩНОСТЬ И ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ <https://cyberleninka.ru/article/n/prokurorskiy-nadzor-suschnost-i-povyshenie-effektivnosti> [дата обращения: 08.02.2023]

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ

ДУБОВИЦКАЯ О. Б.

м.ю.н., ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

БАДАНИНА М.А.

магистр, ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

Проблема защиты персональных данных физических лиц достаточно остро стоит перед мировым сообществом, столько же лет, сколько лет существует и само человечество. В современном мире право людей на личную тайну закреплено конституциями всех развитых государств. Это право означает, что только сам человек, обладающий некими сведениями о себе, имеет право решать, стоит их разглашать или нет. Стоит отметить, что законодательство многих стран мира устанавливает также перечень субъектов, которые вправе требовать от лица разглашения его персональных данных. Если же происходит неправомерного разглашения таких сведений, то их владелец наделяется правом на защиту своих нарушенных интересов, при этом меры ответственности причинителя вреда не всегда ограничиваются гражданско-правовой ответственностью [1, с. 165]. В ряде стран, в том числе в Казахстане, неправомерное разглашение персональных данных определенного характера является уголовным преступлением [2, ст. 147].

Если обратиться к истории становления и развития института защиты персональных данных, то прежде всего стоит говорить о периоде Великой Французской революции. Историки отмечают, что защита персональных данных как общегуманитарная концепция начинается именно в период Великой Французской революции. Именно в этот период было провозглашено это понятие, благодаря чему произошло выделение личности как таковой и обозначение приоритета ее интересов над интересами ничем не ограниченного государства. Позднее было сформировано понимание права на неприкосновенность частной жизни, одной из составляющих которого стало и право на защиту персональной информации. Защищается это неотъемлемое право личности от незаконных посягательств как государства, так и третьих лиц. В своем развитии по пути к формированию понятия именно персональных данных концепция прошла период существования в виде персональных прав человека. Под ними понимаются права: а) на получение информации, касающейся интересов личности; б) на защиту данных, относящихся к частной жизни.

Начало истории персональных данных как концепции и их защиты начинается в США в конце XIX века. Именно тогда сформировалась именно юридическая категория прайвеси и основы ее правовой защиты. Под privacy в общем понимается неприкосновенность частной жизни. В 1890 году два американских юриста – Сэмюэль Уоррен и Луи Брэндайс – определили это понятие как «the right to be alone» - право быть оставленным в покое или право быть предоставленным самому себе [3, с. 33]. Они постарались обосновать, что развитие бизнеса и появление новых методов ведения предпринимательской деятельности создает возможность покушения на неотъемлемые права человека. Прогресс информационных технологий только усилил степень этой опасности.

Теоретическая концепция быстро нашла опору в правоприменительной практике. В деятельности судов, принимающих решения на основании англосаксонской системы обычного права, к 60-м годам XX века удалось вывести право прайвеси как следующее из первых пяти поправок к американской конституции. Судья, вынесший это решение, признал, что право на неприкосновенность частной жизни, а значит, и на защиту персональных данных старше, чем Билль о правах [3, с. 34].

Именно американская концепция прайвеси, в том числе применительно и к защите персональных данных, легла в основу

12-й статьи Всеобщей декларации прав человека, утвержденной ООН в 1948 году [4]. В статье определялось, что никто, иначе как по законному решению суда или уполномоченных органов, не может посягать на тайну личной жизни и переписки человека.

После того, как в 1960-70-х годах в практику бизнеса и государственных органов активно вошли персональные компьютеры, используемые для обработки различных массивов информации, в том числе конфиденциальной, к которой относились и персональные данные, встал вопрос о правовом регулировании их статуса. Также необходимо было позаботиться об установлении общепринятых правил, регулирующих процессы их обработки и передачи по телекоммуникационным каналам связи. Европейский Союз и Европейская комиссия достаточно быстро осознали серьезность проблемы и перешли к разработке собственных директив, непосредственно регулирующих сферу защиты персональных данных.

Первым значимым документом стала Конвенция, принятая Советом Европы, посвященная защите прав и свобод граждан при автоматической обработке их персональных данных. Документ был принят в 1981 году [5]. Защита данных в нем обозначается в качестве существенной части права на неприкосновенность частной жизни в его американском понимании. Его защита должна была осуществляться в общем русле охраны прав человека. Но этот документ носил рамочный характер, определяя основные направления работы в части принятия нормативных актов, рассматривая вопросы непосредственного регулирования процесса охраны персональных данных, вплоть до используемых методов аппаратной обработки и применяемых технических средств. В рамках этого общественного запроса в 1995 году была принята директива № 95/46ЕС, разработанная одновременно и парламентом, и правительством объединенной Европы. Она была посвящена вопросам обработки данных физического лица и их свободного перемещения, в том числе трансграничного.

Можно с уверенностью утверждать, что разработанные европейскими парламентариями стандарты были приняты всем миром, настолько подробное и ясное регулирование вопроса защиты персональных данных они предлагали. Впоследствии, в 2000 году, в Европе была принята Хартия об основных правах. Именно здесь персональные данные и право на их защиту были провозглашены в качестве фундаментальной ценности [6, с. 11].

После формирования основополагающих нормативных актов, утверждающих общие концепции и стандарты, начался период издания нормативных актов отдельных субъектов национального права, не только стран, но и более мелких единиц административно-территориального деления. Первым по хронологии в этой сфере регулирования стал закон о защите персональных данных немецкой провинции – земли Гессен, принятый еще в 1970 году. После того, как начала создаваться первая практика его применения, в короткие сроки было принято еще около 20 законов стран и провинций Европы. Эти документы внедряли реальные практические механизмы защиты персональных прав гражданина. Разработка документов технического характера, посвященных защите персональных данных, в это время шла параллельно развитию общих концепций регулирования, стараясь успеть за скоростью движения технического прогресса.

1990-е годы характеризуют стремительная автоматизация процессов обработки информации и повышение уровня запросов европейского и американского общества на утверждение стандартов безопасной обработки персональных данных, исключая их утечки, неправомерное распространение или использование.

В России концепция права на неприкосновенность частной жизни и тайну переписки имеет давнюю историю. Принятый в 1857 году в царствование Александра Второго Почтовый устав и вступивший в силу чуть позднее, в 1876 году, Телеграфный устав провозглашали тайну корреспонденции. Она защищалась на уровне уголовного законодательства, за нарушение конфиденциальности отправляемых сообщений наказание предусматривалось в Уголовном уложении. Интересно, что к ответственности на основании Уложения 1903 года могли быть привлечены даже должностные лица, если при выполнении ими обязанностей, связанных с отправлением правосудия, они вмешивались в личную жизнь подданных Российской империи [7, 95].

Но эта концепция правового регулирования неприкосновенности частной жизни исчерпала себя после революции 1917 года, отменившей все ранее принятые законы, в том числе имеющие отношение к защите персональных данных граждан и тайны их частной жизни и переписки. Конституция 1918 года содержала раздел о правах человека, но на тот военный и революционный период можно говорить о его декларативном характере. Документ не воспринял большинство достижений европейской демократии

в части прав человека, провозгласив только такие из них, как: а) на защиту от эксплуататоров; б) на участие в управлении; в) на свободное землепользование.

Речи о неприкосновенности частной жизни в этот период быть не могло, принцип военного коммунизма исключал любой индивидуализм. Конституция СССР 1924 года также не уделила внимания частной жизни человека. Защита персональных данных, сведений о частной жизни, права на переписку на тот момент не могла стать каким-то основанием для отступления от идеологии коммунизма. Но история не стоит на месте, и вскоре этому аспекту человеческих интересов было уделено внимание. В так называемой сталинской Конституции 1936 года уже появился раздел, полностью посвященный правам и свободам гражданина. В ней появились неприкосновенность личности, неприкосновенность жилища и тайна переписки. Об этом говорили 127-128-я статьи документа. В части развития теоретической концепции принятие Конституции в таком виде стало серьезным достижением советской правовой науки, с точки же зрения правоприменительной практики большинство из этих норм, в том числе и в области защиты персональных данных, оказались формальностью. Так, право на тайну телефонных переговоров было полностью исключено принятием одного из приказов НКВД, обязывающего стенографировать все без исключения телефонные разговоры сотрудников посольств и международных организаций. Кроме того, была введена обязательная цензура всей переписки, если адресат находился в другой стране. В 1940-е годы, в военной ситуации, проблема защиты частной жизни и тайны корреспонденции была полностью снята с повестки дня [3].

1950-60-е годы в СССР стали периодом оттепели. Страна начала активно воспринимать международные гуманитарные ценности. После того, как был ратифицирован Пакт о гражданских и политических правах 1966 года, с учетом его положений была разработана новая Конституция, уже в полной мере отразившая в своих статьях складывающуюся практику защиты информационных прав, в том числе и права на защиту персональных данных. Уважение личности было провозглашено в качестве важной обязанности, возлагаемой на государственные органы и должностные лица. Гражданам было предоставлено право на неприкосновенность: а) личности; б) жилища; в) тайны переписки, телефонных переговоров и телеграфных сообщений.

В 1999 году на уровне Ассамблеи стран СНГ был принят модельный закон о защите персональных данных, давший странам-участницам основные термины и правила регулирования сферы. Он должен был лечь в основу национального законодательства. На практике в России в большей мере была воспринята европейская концепция, которая стала основой для создания закона «О персональных данных». В части защиты прав персонала компаний соответствующие нормы Трудового кодекса были заимствованы из рекомендаций Международной организации труда (МОТ) [3].

В Казахстане Закон «О персональных данных и их защите» (Далее - Закон) был принят 21 мая 2013 года. Как и в любом другом законе, в нем содержится терминологический аппарат и основные направления работы по защите персональных данных. Согласно закону, «персональные данные - сведения, относящиеся к определенному или определяемому на их основании субъекту персональных данных, зафиксированные на электронном, бумажном и (или) ином материальном носителе» [8, ст. 1]. Главной целью этого закона является «обеспечение защиты прав и свобод человека и гражданина при сборе и обработке его персональных данных» [8, ст. 2], при этом о хранении речи пока не идет.

Если сравнивать этот документ с аналогичными законами в других странах мира, следует обратить внимание, что с одной стороны он достаточно прямолинейный и комплексный, при этом некоторые аспекты защиты персональных данных на практике провисают. Так, к примеру, ст. 20 Закона говорит о том, что персональные данные подлежат защите и ее гарантом выступает государство.

Принимая во внимание крупнейшие утечки личных данных казахстанцев в 2019 году из баз данных ЦИК и Генпрокуратуры, возникает вопрос, каким образом государство может гарантировать защиту личной информации, если, согласно данным ЦАРКА, утечка происходила из базы данных Генеральной прокуратуры РК, т.е. уполномоченного органа в сфере защиты персональных данных, а МВД РК приостановило дело об утечке данных за отсутствием состава преступления, потому что «указанные сведения с данными граждан РК в сети интернет не были обнаружены» [9].

Информация об утечке персональных данных казахстанцев, согласно Министерству цифрового развития, оборонной и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан, свидетельствуют о наличии целого ряда проблем. Во-первых, «каждый государственный орган-владелец баз данных

самостоятельно отвечает за сохранность своих баз и соблюдение норм и правил по использованию и конфиденциальности хранящейся там информации» [10]. Во-вторых, ни у одного государственного органа нет компетенций и полномочий заниматься мониторингом интернета в части нарушения законодательства в сфере персональных данных и их защиты. В-третьих, в стране отсутствует профильный орган по защите персональных данных (по аналогии с европейским Data Protection Agency).

В заключении хотелось бы отметить, что на протяжении последних восьми лет Казахстан достиг заметного прогресса в понимании, выявлении и решении проблем, связанных с использованием кибертехнологий в киберпространстве. Это во многом нашло свое отражение в позиции Казахстана в глобальном индексе кибербезопасности. Вместе с тем, помимо важных инициатив и реализованных мер перед Правительством и обществом нашей страны стоит много задач, чтобы быть готовыми максимально быстро восстанавливаться после кибератак, поскольку предотвратить их не представляется возможным, а значит необходимо развивать культуру защиты персональных данных и не нарушать основные права и свободы человека в онлайн и оффлайн мирах. И здесь уместно будет упомянуть фразу: «предупрежден значит вооружен».

Также следует отметить, что Правительству РК необходимо уделять большое внимание повышению уровня осведомленности и знаний граждан в сфере цифровых прав и защиты персональных данных; наращивать потенциал казахстанских правозащитных организаций и исследователей, а также их сотрудничество с партнерскими институтами, имеющими огромный опыт работы в этом направлении. Киберграмотность и кибергигиена должны стать неотъемлемой частью кампании по продвижению культуры защиты персональных данных в Казахстане.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Горохова Д.И. Конвенция Совета Европы о защите физических лиц при автоматизированной обработке персональных данных // Национальная безопасность 1(24) — 2013. [Электронный ресурс]. — URL: <https://www.hse.ru/data/2013/03/11/1293471659/23394%20%D0%94.%D0%98.%20%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf> [дата обращения: 01.10.2022].
- 2 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на

12.09.2022 г.). [Электронный ресурс]. — URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252&pos=159;-52#pos=159;-52 [дата обращения: 01.10.2022].

3 Важорова, М. А. История возникновения и становления института персональных данных / М. А. Важорова. — Текст : непосредственный // Государство и право: теория и практика: материалы I Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, апрель 2011 г.). — Челябинск: Два комсомольца, 2011. — С. 33-38. [Электронный ресурс]. — URL: <https://moluch.ru/conf/law/archive/37/365/> [дата обращения: 01.10.2022].

4 Всеобщая декларация прав человека («Международный пакт о правах человека») от 10 декабря 1948 года. [Электронный ресурс]. — URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/O4800000001> [дата обращения: 01.10.2022].

5 Конвенция о защите физических лиц при автоматизированной обработке персональных данных (Страсбург, 28 января 1981 г.) (с изменениями от 15 июня 1999 г.). [Электронный ресурс]. — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1034061 [дата обращения: 01.10.2022].

6 Вельдер И.А. Система правовой защиты персональных данных в Европейском союзе: Автореф. дис. канд. юрид.наук. Казань. 2006. - 27 с.

7 Глушкова С.И. Права человека в России: теория, история, практика: учеб. Пособие. Екатеринбург. 2002. - 748 с.

8 Закон Республики Казахстан от 21 мая 2013 года № 94-V «О персональных данных и их защите» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 14.07.2022 г.). [Электронный ресурс]. — URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31396226&pos=128;-45#pos=128;-45 [дата обращения: 01.10.2022].

9 Официальный аккаунт ЦАРКА в Facebook. [Электронный ресурс]. — URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=2636221533272242&id=1674347306126341 [дата обращения: 01.10.2022].

10 «Насколько казахстанцы защищены от утечки персональных данных», Profit, July 11, 2019. [Электронный ресурс]. — URL: <https://profit.kz/news/53478/Naskolko-kazahstanci-zaschischeni-ot-utechki-personalnih-dannih/> [дата обращения: 01.10.2022].

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ АЛИМЕНТНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

ЖУНИСОВА Р. Б.
магистрант, Торайгыров университет, г. Павлодар

Во всех обществах людям приходится материально помогать другим людям, которые не могут сами зарабатывать на жизнь, и не располагают прочими средствами, чтобы обеспечить хотя бы минимальные потребности.

Данная социальная помощь может быть оказана или членами семьи, или государством. Право на получение нужных средств от членов семьи появляется как основа алиментных обязательств. Алиментными обязательствами называются обязательства такого плана, которые появляются на базе императивных норм семейного права; характеризуются комплексным субъектным составом, компонентом публичности [1, с. 32].

Законодательство предусматривает 2 способа взыскания алиментов: по соглашению сторон – добровольный способ или по решению суда – принудительный метод. Заявление лица, которое обязано выплачивать алименты, о выплате данного пособия, поданное в бухгалтерию на месте работы, исключается со списка выплаты алиментов. Соглашение, которое при этом подписывается, исключает взыскание алиментов через суд. Алиментным обязательством считается такое правовое отношение, по которому на базе законных юридических фактов: судебному решению, приказу или соглашению сторон, один член семьи обязан предоставлять другому члену помощь. Примечательно, что вторая сторона может и сама потребовать помощи. Содержание – это обеспечение кого-либо средствами на существование.

Алименты – это вид и составная часть удержания, которую один член семьи уплачивает в пользу других членов семьи. Если говорить об алиментных обязательствах, то они характеризуются рядом признаков. В частности, можно судить о личном характере пособия, о безвозмездности. Алименты имеют длящийся характер возникновения, что установлено Законом. Алименты – это правовая, семейная обязанность, при неисполнении которой наступает соответствующая ответственность. При злостном уклонении от уплаты алиментов приходится говорить об уголовной ответственности.

Форма алиментных обязательств возникает в одностороннем порядке. Потому, управомоченная на их получение сторона,

не имеет обязанностей, даже не предусматривает встречного представления [2, с. 432].

У стороны, которая платит алименты, имеется 2 обязанности: вовремя уплачивать средства и сообщать о смене места работы, проживания, об изменении заработка. Право на содержание признается как юридически гарантированная возможность по обеспечению жизни за счет прочих лиц. Содержание – это жизнеобеспечение одних лиц, что возникает при законной обязанности на выплаты алиментов, обязанности по возмещению вреда, который предусмотрен после смерти кормильца. Право содержания для нетрудоспособных лиц – это юридическая возможность собственного жизнеобеспечения за счет прочих лиц. Предназначается содержание управомоченному лицу на обеспечение жизнедеятельности. Тут предусмотрена потребность в жизнеобеспечении – расходы на медикаменты, пропитание, прочие потребности социального плана. Кроме того, по закону предусмотрен принцип соразмерности объема выплачиваемых сумм на обеспечение материальных возможностей обязанной стороны.

Алиментные обязательства являются разновидностью семейного правоотношения и характеризуются определенными особенностями.

Исходя из общетеоретических положений, «алименты (от лат. alimentum – питание, содержание) – это содержание, которое в определенных законом или договором случаях предоставляется одним членом семьи другому, если последний не имеет собственных средств для существования» [3, с. 154].

В юридической литературе отмечается необходимость разграничения таких понятий, как «алименты» и «содержание». Предлагается термин «алименты» употреблять к ситуациям, когда утрачены нормальные семейные отношения, а если обязанное по закону лицо добровольно принимает на себя обязательства, целесообразно употреблять термин «содержание».

Следует согласиться с мнением тех ученых, которые считали, что термин «алименты» должен применяться к случаям, когда речь идет о принудительном исполнении обязанности. Когда обязанность помогать другим членам семьи выполняется добровольно, речь идет именно о содержании.

В Семейном кодексе прописано два способа взыскания алиментов: добровольный (на основании обоюдного, взаимовыгодного соглашения по уплате алиментов) или

принудительный (на основании решения суда) (рисунок 2). Исходя из буквального содержания этих положений, понятие «алименты» применяется исключительно к принудительному способу исполнения обязанности по содержанию.

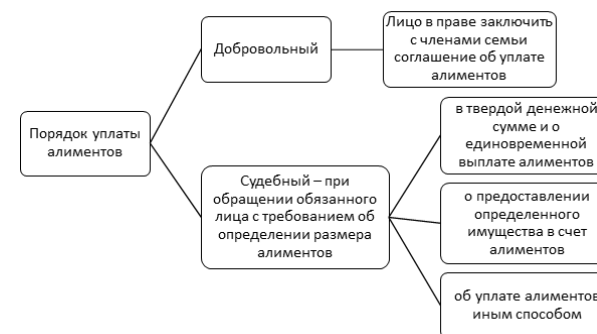

Рисунок 1 – Порядок уплаты алиментных обязательств

Однако законодатель обходит термин «алименты», заменяя его понятием «содержание», к примеру, в Уголовном кодексе РК говорится о злостном уклонении от уплаты средств на содержание детей или родителей. Семейный кодекс РК использует оба этих понятия как равнозначные. При этом термин «содержание», упоминающийся в законе включает в себя не только алименты, но и иные расходы, например, родитель может по своему желанию покупать ребенку вещи, игрушки и т.д. Поэтому под алиментами на содержание ребенка следует понимать обеспечение в денежной или натуральной формах, которое назначается и взимается по решению суда с одного из родителей в пользу другого родителя на содержание ребенка.

По мнению О. Ю. Тарховой под алиментами необходимо понимать принудительную минимальную денежную выплату, размер которой установлен законом или определен судом. «Содержание (в том числе и алиментное) предусматривает добровольную выплату, размер которой определяется соглашением сторон для обеспечения (или поддержания) определенного уровня жизни получателя такого содержания» [4, с. 73].

Таким образом, критериями для разграничения понятий «алименты» и «содержание» являются наличие или отсутствие добровольного волеизъявления на осуществление выплаты

и юридический факт, лежащий в основе правоотношения. Следовательно, понятие «алименты» и «содержание» находятся в отношении подчинения, объем понятия «алименты» входит в объем понятие «содержание», однако не исчерпывает его.

Такое же мнение поддерживает и Е. И. Костюченко, которая отмечает, что «содержание» является более широким понятием, поскольку включает в себя взаимную обязанность обеспечивать членов семьи средствами к существованию, которая выполняется как добровольно, так и принудительно или вынужденно в случае возникновения права на содержание у кого-либо из участников семейных правоотношений, не способного содержать себя самостоятельно. «А алиментные обязательства» («алименты») соотносятся с понятием «содержание» как часть с целым, поскольку являются составляющей частью содержания, как, собственно, и иные виды материальной помощи, необходимой для полноценного и благополучного развития ребенка [5, с. 111].

Проанализировав нормы Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», мы можем прийти к выводу о том, что четкой правовой границы между двумя понятиями, которые применяются в Кодексе - не существует.

В то же время отметим, что оба понятия - не тождественны, на основании чего не исключается предоставление содержания за рамками алиментных обязательств. В качестве предмета исполнения алиментных обязательств выступает передача некоторых сумм, вещей, осуществление действий, которые порождают некоторый полезный эффект, личный уход за инвалидом, больным ребенком, оплата на его отдых, путешествия, экскурсии и так далее. «В процессе алиментирования закон не отходит от принципа соразмерности объема материального обеспечения, потребностей управомоченной стороны, возможностей стороны, которая является обязанной. Содержание выдается ребенку не только на пропитание, но и в целом на его социальные, бытовые потребности» [6, с. 54].

К ряду лиц, которые вправе получать алименты, относятся супруги, бывшие супруги, добросовестный супруг при признании брака недействительным, дети и родители, усыновители, братья и сестры и так далее. Перечисленные лица получают право на алименты или обязуются по алиментированию при наличии обязательств, перечисленных в Кодексе Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье».

Список лиц, которые вправе получать алименты, обязаны их выплачивать - закрытый.

Допустим, не может быть алиментных обязательств у попечителей и опекунов к подопечным, приемных детей к приемным родителям, и напротив. В отечественном семейном праве алименты – это сфера личных обязательств, но и не имущественных обязательств в плане содержания, чего не сказать о европейских нормах, которые регулируют алиментные отношения. Сегодня имеются разные подходы к определению правовой сущности алиментных обязательств.

Во времена СССР считалось, что обязательство по выплате алиментов может иметь место независимо от того, какое содержание: добровольное или принудительное. В Новом кодексе появилась позиция, суть которой заключается в том, что алиментное обязательство - это самостоятельное правовое отношение, которое возникает на основе юридических фактов, предусмотренных законом. В силу того, что правовые отношения, предусматривают требование одной стороной, а другой – предоставление требуемого содержания [7, с. 54].

Авторитетный специалист в сфере семейного права М. В. Антокольская анализирует алиментные обязательства как вид правовых, гражданских обязательств. В Кодексе Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» применяется оба понятия - алиментные соглашения и алиментные обязательства. Тем не менее, не имеется между ними четкой границы. Что касается субъективного права, то оно по алиментному содержанию возникает лишь у некоторых лиц, а также при наличии некоторых условий. Обычно это или отсутствие трудоспособности или потребность управомоченного лица на получение содержания. В то же время в законе применяется 2 термина. Очевидно, законодатель предусматривает отсутствие равенства между понятиями [8, с. 329].

Не существует единой позиции касательно правовой позиции и разницы между понятиями «алиментное соглашение» и «алиментное обязательство». Исполнение алиментных обязательств может протекать как при выплате средств, в передаче определенных вещей, так и в форме сочетания двух действий.

Как правило, алименты выплачиваются в финансовой форме. Если алименты взыскиваются принудительно, то они выплачиваются в размере, который определен законом или в суде (при совершеннолетнем получателе). Кодекс Республики Казахстан

«О браке (супружестве) и семье» позволяет взыскивать алименты в натуральной форме – даже одновременно. Это порождает большие проблемы правового характера. Допустим, порой трудно определить стоимость натурально предоставленных алиментов, в частности, когда до завершения срока выплат остается много лет. Предположим, если натуральная выплата дается ребенку в возрасте 3 лет, то сложно рассчитать будущую доходность, прибыльность предоставленного имущества. Такие сложности усугубляются еще и тем, что при существенном понижении цены такого имущества невозможно обратиться в суд за взысканием алиментов - с того момента, как получается имущество, алиментная обязанность считается выполненной.

И. И. Швецов утверждает, что возможно, нужно применять такой способ администрирования, когда, допустим, обязанное лицо или выезжает со страны, или у него сейчас нет заработка, а недвижимость, имущество, которой может пойти в счет алиментов – имеется. Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» предусматривает условия алиментирования, устанавливает круг лиц, которые вправе на алименты [9, с. 532].

К условиям относят нуждаемость, нетрудоспособность. Понятия «трудоспособность» и «нетрудоспособность» применяются в разных сферах права – в гражданском, трудовом, административном, уголовном.

В юридическом плане нетрудоспособность – не означает того, что лицо не может не работать. Допустим, на основании пенсионного законодательства нетрудоспособными членами семьи усопшего кормильца признаются дети, сестры, братья, внуки, которые учатся по очной форме. Средства выплачиваются до конца обучения, при ограничении по возрасту – 23 года. Это лица, которые в полной мере обладают трудоспособностью, если до 18 лет они не стали инвалидами, не получили ограничений в трудовой активности.

Кроме того, сестра, братья, внуки погибшего/умершего кормильца считаются нетрудоспособными при условии, если они не достигли 18 летнего возраста, не имеют трудоспособных родителей или если есть 1 родитель (бабушка, дедушка, мама или папа), который достиг пенсионного возраста, либо являются инвалидами, имеющими ограничение способности к трудовой деятельности, при отсутствии лиц, которые в соответствии с законодательством Республики Казахстан обязаны их содержать.

Члены семьи умершего кормильца признаются состоявшими на его иждивении, находились на его полном содержании или получали от него помощь, которая была для них постоянным и основным источником средств к существованию [10, с. 47].

Кроме того, в семейном праве нетрудоспособность может наступать и при болезни, инвалидности, при родах или беременности.

К огромному сожалению, хотя массово и применяется термин трудоспособность, нетрудоспособность, легальное его определение пока что не создано. Факторы определения трудоспособности - состояние здоровья, а также возраст. В Законе о занятости населения говорится о том, что безработные лица могут признаваться трудоспособными гражданами. Получается, что пенсионеры не относятся к категории трудоспособных. Однако до сих пор специалисты не решили вопрос касательно алиментного статуса инвалидов третьей группы, которые по определению – трудоспособные граждане, но в некоторых случаях, когда совершеннолетний инвалид третьей группы работал, получал алименты от отца, не мог по той причине найти работу.

Юридический факт нетрудоспособности устанавливается соответствующим официальным документом – справкой об инвалидности.

Учитывая конкретные обстоятельства, суд рассматривает степень жизнеобеспечения лица, которое вправе получать алименты. Также определяются его потребности, материальные возможности для удовлетворения требований. Определяется, есть ли факт нуждаемости. И тут пенсия может быть несущественной, если у лица, которое претендует на алименты, имеется недвижимость, дополнительные доходы.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Муратова С. А. Семейное право [Текст] / С. А. Муратова – М.: ЮНПТИ-ДАНА. 2012. -259 с.
- 2 Брагинский. М. И. Договорное право. Общие положения [Текст] / М. П. Брагинский. В. В. Витрянский – М.: Статут, 2006. 648 с.
- 3 Жайлин Г. А. Гражданское право Республики Казахстан. Учебное пособие. – Алматы: Данекер, 2006. -236 с.
- 4 Сергунина В. М. Алименты сегодня. – Алматы, 2006. -110с.

5 Концевой Г.В. Коллизионное регулирование алиментных обязательств в международных соглашениях // Вестник поволжского института управления, 2015. - № 2 (47).- С. 42.

6 Гражданское право Республики Казахстан: Учебное пособие (Часть особенная). 2-е изд./ Отв. ред. Г. И. Тулеугалиев, К. С. Мауленов. – Алматы: Данекер, 2010. - 652с.

7 Глисков А. А. Брак, развод, алименты, раздел имущества. Правовые отношения между супругами [Текст] / А.А. Глисков. А.Г. Глисков. А.И. Забейворота. – М.: Книжный мир. 2010. - 256 с.

8 Комментарий к Гражданскому кодексу Республики Казахстан (Общая часть). Сулейменов М. К., Басин Ю. Г. Справочная правовая система ПАРАГРАФ, 09.08.2013.

9 Гонгало Б. М. Семейное право: Учебник [Текст] / Б.М. Гонгало – М.: Статут, 2017.-239 с.

10 Брак. Развод: Условия, порядок оформления. – Алматы: «Данекер», 1999. - 563 с.

ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ АЛИМЕНТНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ КАК ИНСТИТУТА СЕМЕЙНОГО ПРАВА

ЖУНИСОВА Р. Б.

магистрант, Торайгыров университет, г. Павлодар

Условиями назначения алиментных выплат является решение суда о действительной нуждаемости просящей стороны в алиментном содержании без скрытого корыстного недобросовестного подтекста, а также возможность ответчика в материальном плане удовлетворить желания истца об алиментном содержании в запрашиваемом размере. Суд обязательно примет во внимание материальное положение ответчика и примет компромиссное решение о размере выплат и об их целесообразности в целом. Условия, при которых могут быть назначены алиментные выплаты – это такие жизненные ситуации, в которых законодатель считает, и предусмотрел соответствующее социальное право нуждающегося требовать от своих близких родственников материальной помощи.

В целом, можно отметить, что опыт алиментирования переживал разные времена. Изначально вопросы содержания родителей и детей регулировались в основном светскими установками. Существенные изменения начали происходить с XVIII

века, когда вопрос алиментирования получил свое воплощение в законодательных актах. В XIX веке основные положения о содержании родителей и детей были закреплены в своде законов. К началу XX века формируются общие очертания алиментных обязательств, которые известны и в современном законодательстве.

В частности, определяются характерные черты субъектов обязательств для права требования содержания. Кроме того, устанавливается и уголовная ответственность за уклонение от содержания нуждающихся родителей. Также стоит отметить, что круг субъектов алиментных обязательств был узким и не включал никого кроме супругов, родителей и детей [1, с. 79].

После установления советской власти в ряде Кодексов, посвященных семейным отношениям, были выработаны основные направления алиментирования, которые используются и в современном законодательстве Республики Казахстан. Тем не менее, исследователи полагают, что советские нормы о содержании родителей и детей были более прогрессивными и социально - ориентированными, чем правовые нормы в Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье».

В качестве общего основания для зарождения алиментных правовых отношений выступает наличие между субъектами семейной, родственной связи [2, с. 341].

Суть алиментного обязательства возникает как обязанность плательщика по уплате алиментов, право получателя на получение пособия.

Общие основания по прекращению рассматриваемых обязательств предусматриваются Кодексом Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье». Если обязательство зарождается по соглашению получателя и плательщика алиментов, то оно прекращается с того момента, как истекает срок договора, наступает смерть одной из сторон или по прочим основаниям, которые предусматриваются соглашением. Стороны тут могут самостоятельно определять в договоре любые основания для прекращения алиментного обязательства. Допустим, можно указать изменение материального положения сторон, указать факт восстановления трудоспособности получателя, окончание обучения и так далее [3, с. 120].

Но если выплата алиментов назначается судом, то выплаты могут приостанавливаться после смерти плательщика или получателя алиментов. Тут личный характер алиментов определяет правовое преемство в них как невозможную меру. Что касается получения алиментов несовершеннолетним лицом, то выплаты прекращаются в момент достижения совершеннолетия получателем, при достижении полной дееспособности, при вступлении в брак. Если говорить об алиментных обязательствах в плане несовершеннолетнего, то они прекращаются и при усыновлении. Кроме того, суд может отменить алименты, если лицо в них не нуждается, или же достигло фактической трудоспособности. Также алименты могут перестать взыскиваться, если лицо, которое их платит, существенно понизилось в материальном обеспечении. Что касается алиментных обязательств бывших супругов, то они прекращаются, если супруг, который получает пособие, вступает в новый брак [4, с. 239].

Смерть плательщика или получателя, вступление получателя в новый брак, достижение ребенком совершеннолетия – являются основанием для автоматического прекращения выплат. Такие же правила действуют и в том случае, если возникают обстоятельства по соглашению сторон [5, с. 43].

В качестве существенной гарантии стабильности алиментных соглашений выступает то, что по Кодексу Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», при наличии соглашения между сторонами по уплате алиментов удовлетворение иска о взыскании алиментов через суд не представляется возможным. В том случае, если соглашение об алиментах плательщиком не исполняется, то получатель денег вправе обратиться в суд. В таком случае требуется принудительное исполнение соглашения. Однако, если соглашение нарушает интересы одной из сторон, то можно обращаться в суд, где будет вынесено решение о принудительном исполнении или расторжении соглашения. Если есть основания, то договор могут признать недействительным. До тех пор, пока соглашение не расторгнуто, или не признано недействительным, удовлетворение иска о взыскании средств через суд невозможно [3, с. 102].

По правовой природе алиментные соглашения, как считает М. В. Антокольская, нужно относить к договорам гражданско-правового характера. Это объясняется тем, что они отвечают всем признакам упомянутого договора [6, с. 94]. То же самое прослеживается в Кодексе Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», в котором сказано о том, что к исполнению,

заключению, признанию и расторжению алиментных соглашений в качестве недействительных прилагаются нормы ГК РК [7, с. 101]. В то же время нам известно о том, что соглашения об уплате алиментов имеют ряд характерных особенностей, получивших отражение в рамках Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», согласно которым нормы Семейного и Гражданского законодательства используются по отношению к алиментным соглашениям. Что касается общего гражданского законодательства, то оно регулирует порядок исполнения, заключения, изменения и признания недействительности соглашений по алиментам. Специальное же право - или семейное законодательство определяет специальные правила, которые вытекают с особого характера исследуемых обязательств.

Согласно Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», соглашения о предоставлении алиментов, могут заключаться между лицом, которое обязано платить деньги, а также получателем пособия [3, с. 99]. Следовательно, можно сказать, что право на заключение договора имеют только те члены семьи, которые вправе получать алименты по нормам Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье». Только те лица могут заключать соглашение, которые выступают обязанными по закону. Отсюда имеем вопрос: будет ли в правомочным соглашение о периодическом безвозмездном предоставлении средств на удержание с лицом, которое по нормам Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» не имеет право получать алименты? Также выделим 2 категории лиц. В первую категорию входят члены семьи, которые вправе взыскать алименты только если на то есть определенные обстоятельства. Допустим, супруг вправе через суд взыскать алименты, только если в том есть нужда или он – нетрудоспособный гражданин. Может ли быть тут действительным согласие об уплате алиментов в пользу нетрудоспособного супруга? Что касается второй категории, то в нее входят лица, которые преимущественно не имеют права получать средства через суд. Это могут быть фактические супруги, попечители, опекуны, лица, которые связаны степенями родства. Мы считаем, что члены семьи, которые подходят к первой категории, очевидно, вправе заключать алиментное соглашение. Объясняется это тем, что условия предоставления пособия по соглашению определяются собственно сторонами, а значит, они имеют право на получение алиментов. В плане второй категории дела обстоят сложнее. Ответ на вопрос тут зависит от того, будет ли признано или не признано семейное право в качестве

самостоятельной сферы, будут ли отнесены алиментные соглашения к роду договоров гражданско- правового характера [8, с. 54].

В гражданском праве могут быть договоры, которые напрямую не предусмотрены Законом. Они будут регулироваться по аналогии закона. Со всех гражданских договоров тут ближе всего стоит договор дарения. Обещание на совершение дарение в перспективе, связывает лицо, которое дает такое обещание, если оно сделано в письменной форме, имеет точно выраженное намерение лица. Тут обещание периодически выдавать содержание можно рассматривать как дарение [9, с. 572].

Связи между фактическими супругами, как правило, ничем не отличаются от отношений между лицами, которые пребывают в законном браке. Это еще раз доказывает то, что законом невозможно предусмотреть все многообразие ситуаций, которые возникают на практике. К таким соглашениям о предоставлении содержания неправомочным лицам нужно применять, как мы считаем, нормы об алиментных соглашениях. Заключаются соглашения между лицами, которые платят и получают алименты соответственно. Если одно из лиц имеет недееспособность, то от его имени действует представитель. Ограниченно или частично дееспособные лица заключают соглашения с согласия законного своего представителя [5, с. 543].

Содержанием соглашения об алиментах выступает дефиниция размера, порядка, условий алиментов, подлежащих выплате.

«Условия выплаты алиментов, предустановленные соглашением, могут отличаться от установленных законом для алиментных обязательств между теми же субъектами» [10, с. 115]. Допустим, предусмотреть право на содержание трудоспособного лица, которое не является бедствующим. В принципе, стороны являются свободными при установлении условия, в котором возможна выплата им алиментов. Одним лишь ограничением будет выступать запрещение ухудшающих положение недееспособных получателей алиментов в сравнении с случаями, предусмотренными в законе.

Прекращение или модификация соглашения об алиментах может быть осуществлены в любое время по договоренности сторон, а также может быть заверено нотариально. Одностороннее изменение и односторонний отказ этих условий не разрешается. Если соглашение не исполняется или исполняется в ненадлежащем виде, то гражданин, в отношении которого произошло нарушение данного соглашения, имеет право для обращения в судебные инстанции с требованиями принудительного исполнения соглашения.

Данные трансформации, конечно, не обязаны быть произведены лишь только по волеизъявлению одного из участников соглашения, но эти изменения могут быть произведены под контролем судебных органов. Стороне, которая требует изменить или прекратить алиментное соглашение, при неполучении согласия другой стороны, предоставлена возможность обращения в судебные инстанции с иском о расторжении или изменении договора. Судебные инстанции могут удовлетворить требование истца, если придет к выводу, что с момента заключения договора произошло значительная трансформация семейного или материального положения у любой из сторон. Под изменением материального положения прежде всего понимается резкое уменьшение или увеличение доходов плательщика или получателя.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Жайлин Г. А. Гражданское право Республики Казахстан. Учебное пособие. – Алматы: Данекер, 2006. -236 с.
- 2 Правительство отказало в создании алиментного фонда в Казахстане. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news /pravitelstvo-otkazalo-sozdaniialimentnogo-fonda-kazahstane-305187/.
- 3 Гражданское право . Том 1. Общая часть: учебник для вузов / отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы: ТОО «Курсив», 2013.- 776с.
- 4 Андреев А. В., Рябовая Т. Ю. Брачно-семейное законодательство Республики Казахстан. Учебное издание. – Алматы: Фонд «XXI век», 2001. -101с.
- 5 Сулейменов М. К. Договор как основание возникновения относительных правоотношений в народном хозяйстве. – Алматы, 2001. -236 с.
- 6 Комментарий к Гражданскому кодексу Республики Казахстан (Общая часть). Сулейменов М. К., Басин Ю. Г. Справочная правовая система ПАРАГРАФ, 09.08.2013.
- 7 Сулейменов М.К. Гражданское право Республики Казахстан: опыт теоретического исследования . Том 2. Теоретическая / Майдан Сулейменов, – Алматы: ТОО «Курсив», 2016, - 576с.
- 8 Концевой Г.В. Коллизионное регулирование алиментных обязательств в международных соглашениях // Вестник поволжского института управления, 2015. - № 2 (47).- - С. 42.
- 9 «Конвенция о взыскании за границей алиментов» (Заключена в г. Нью-Йорке 20.06.1956) (с изм. от 23.11.2007) Конвенция

ратифицирована Республикой Казахстан в соответствии с Законом РК от 30.12.99 г. № 33-II // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1014693

10 Михайлова Е. Н. Анализ зарубежного опыта в сфере взыскания алиментных платежей // Ученые записки Орловского государственного университета. – №5 (55), 2013. - С. 184.

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СӘУЛЕТ, ҚАЛА ҚҰРЫЛЫСЫ ЖӘНЕ ҚҰРЫЛЫС ҚЫЗМЕТІ ТУРАЛЫ» ҚР ЗАҢЫ: МЕМЛЕКЕТТІК ҚАЛА ҚҰРЫЛЫСЫ КАДАСТРЫНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ЖОСПАРЛЫ НЕГІЗІН ҚҰРУ

ЗЕЙНІЛ Ғ. Т.

магистрант, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қала құрылысы кадастры қолданыстағы, жоспарланатын және жобаланатын құрылыс объектілерін іске асыруды есепке алу және мониторингтеу мақсатында құрылды. Қаланың аумақтық дамуын реттеу үшін әзірленген қала құрылысы құжаттары (бас жоспар және егжей – тегжейлі жоспарлау жоспары бұдан әрі-БП және ЖЖЕ) мемлекеттік қала құрылысы кадастрының бірыңғай ақпараттық жүйесіне енгізіледі. Кеңістіктік талдау жүргізуге мүмкіндік беретін БП және ЖЖЕ құрылымының бірыңғай жіктеуші негізінде жоғарыда көрсетілген қала құрылысы құжаттамасындағы сәйкестіктер немесе сәйкессіздіктер анықталады. Мақалада жергілікті жердегі нақты жағдайдың БП және ЖЖЕ сәйкессіздіктерінің және ЖЖЕ функционалдық аймақтарының БП функционалдық аймақтарымен сәйкессіздіктерінің мысалдары, сондай-ақ мұндай жағдайларды жою және азайту бойынша ұсыныстар келтірілген.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік жобасы-цифрлық технологияларды пайдалану есебінен еліміздің әрбір тұрғынының өмір сүру деңгейін арттыруға бағытталған маңызды кешенді бағдарлама. Бағдарламаның негізгі мақсаттары Қазақстан Республикасы экономикасының даму қарқынын жеделдету және халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ экономиканың түбегейлі жаңа траекторияға-Болашақтың цифрлық экономикасына көшуі үшін жағдайлар жасау болды. «Цифрлық Қазақстан» - «ұлттық бағдарламасының цифрландыру, ғылым және инновациялар есебінен технологиялық серпіліс» жобасы шеңберінде мемлекетті

цифрлық трансформациялау бойынша іс-шаралар жүргізілуде. Бұл жобаның мақсаты Қазақстанның цифрлық трансформация есебінен тиімді мемлекеттік басқаруы бар, сенімді деректер негізінде шешім қабылдайтын, сондай-ақ цифрлық дәуірде инфрақұрылымды тиімді және қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз ететін, ғылымның елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына қосқан үлесін арттыратын қазіргі заманғы елдің қалыптасуы болып табылады.

Мемлекет басшысы құрылыс саласын қоса алғанда, қызметтің барлық салаларын жаппай цифрландыру міндетін белгіледі. 2021 жылғы 28 қыркүйекте «Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер палатасының VIII-і съезінде Президент цифрлық шешімдерді белсенді енгізуді жалғастырудың маңыздылығына тоқталып, жер учаскелері, құрылыстың бас жоспарлары, қолжетімді қуаттар, коммуникациялар туралы ақпаратты цифрландыру өндірістің негізгі факторлары болып табылатынын атап өтті.

Экономиканы ауқымды цифрландыру кәсіпорындар арасындағы ынтымақтастықтың жаңа нысандарының пайда болуына және барлық деңгейлерде бизнесті ұйымдастырудың қолданыстағы нысандарының жақсаруына әкеледі.

Цифрлық инфрақұрылымдық деректерді қалыптастыру 2018 жылдан бастап елді мекендердің құрылыстары мен инженерлік коммуникацияларын түгендеу және цифрландыру жолымен №13 (236) «Интернаука» журналы (бұдан әрі-МҚККАТ) мемлекеттік қала құрылысы градкадастрының бірыңғай автоматтандырылған ақпараттық жүйесінде жүзеге асырылады. Түгендеу жұмыстарын жүзеге асыру шамасына қарай градкадастр жүйесі сумен жабдықтау, көріз, су бұру, электрмен жабдықтау, байланыс, газбен жабдықтау, жылумен жабдықтау, жол қозғалысын ұйымдастыру және басқа да объектілерді көшеде жарықтандыру желілері бойынша цифрлық деректермен толтырылады.

Барлық инфрақұрылымдық деректер мемлекеттік қала құрылысы кадастрының базасына –инфрақұрылымдық деректердің бірыңғай геопорталы платформасына (ҚК ИДБ) енгізіледі <https://ggk.kz/>; портал 2020 жылдан бастап тест режимінде іске қосылды және сәтті жұмыс істейді.Бүгінгі таңда сандық мәліметтердің шамамен 63,7 % (323,2 мың га) градкадастр дерекқорына енгізілген .

Бүгінгі таңда сандық мәліметтердің шамамен 63,7 % (323,2 мың га) градкадастр дерекқорына енгізілген.

Жаңа жобаға жер алғысы келетін жеке және заңды тұлғалар аумақтардың жоспарланып отырған дамуы туралы цифрлық

ақпаратты пайдалана алады және мүмкіндіктерді бағалай алады, сондай-ақ белгілі бір елді мекенде өз бизнесін қандай көлемде жүргізуді жоспарлай алады.

Осылайша, платформада сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметінің барлық қолданыстағы, салынып жатқан (реконструкцияланатын), жобаланатын жерүсті және жерасты объектілерін есепке алу, сондай-ақ елді мекендердің аумақтарын дамыту мониторингі және елді мекендердің құрылысын қала құрылысы регламенттеріне сәйкестігін бағалау жүзеге асырылатын болады. Демек, Жаңа объектілерді инженерлік желілерге қосуды жоспарлау, қолданыстағы коммуникациялардың қуатын арттыру оңайырақ болады.

Алдағы уақытта барлық цифрлық инфрақұрылымдық деректерді толтыру кезінде жергілікті атқарушы органдар мен табиғи монополиялар субъектілері ведомстволық бағынысты аумақтардың дамуын тиімді жоспарлай алады, халықтың жайлы тұруы үшін жағдай жасай алады және абаттандыру элементтерімен қамтамасыз ете алады.

Табиғи монополиялар субъектілеріне және мемлекеттік қала құрылысы кадастрын қалыптастыруға қатысушыларға инженерлік желілердің меншікті жүйесі болмаған кезде ҚК ИДБ жұмысына қолжетімділік беріледі. Бұл оларға өздерінің ақпараттық жүйесін әзірлеуге жұмсалатын шығыстар мен уақытты қысқартуға және инженерлік желілер объектілерін кадастрлық есепке алу және бақылау дерекқорын сапалы жоспарлауға, қалыптастыруға және тиімді пайдалануға шоғырлануға мүмкіндік береді.

Интеграция жолымен Мемлекеттік органдардың салалық ақпараттық жүйелері, өңірлік геопорталдар, салалық кадастрлық және басқа да инфрақұрылымдық қызметтер жүйелері ҚК ИДБ -ке қосылатын болады.

Осылайша, МҚК КАТ ашық бөлігін енгізу объектілерді біріздендіру, олардың атрибуттық сипаттамалары, шартты белгілер және кеңістіктік деректер форматтарын стандарттау салдарынан ведомстваралық ақпарат алмасудың жаңа деңгейін қамтамасыз етеді.

Мемлекеттік қала құрылысы кадастрын жүргізу салынып жатқан (салынуға жоспарланған) объектілер мен кешендердің-ел аумағындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі объектілерінің жай-күйі мен өзгерістерін бақылау жүйесінің мониторингінің құрамдас бөлігі болып табылады және тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктердің шекараларында төрт аумақтық

(республикалық, облыстық, аудандық және базалық) деңгейде бірыңғай жүйе бойынша жүзеге асырылады.

Елді мекендерде мемлекеттік қала құрылысы кадастры елді мекендердің жер үсті және жерасты инженерлік коммуникацияларын түгендеу және цифрландыру жолымен аумақтың цифрлық жоспарлы негіздерін құрумен қалыптастырылады.

Бірқатар аймақтарда инженерлік желілер туралы деректер әлі де қағаз тасымалдағыштарда координаттарға байланбай жүргізілуде, бұл өз кезегінде бірқатар проблемаларға алып келеді:

– халықтың және бизнестің инфрақұрылымдық қамтамасыз ету және аумақты салу перспективалары туралы ақпаратқа шектеулі қолжетімділігі;

– қызыл желілерде құрылысты қоса алғанда, қала құрылысы регламенттерін бұзу;

– желілердің орналасуы, тереңдігі және қиылысуы туралы ақпараттың болмауына байланысты инженерлік желілердің екпіні.

Осы проблемаларды шешу үшін Үкімет инженерлік желілерді одан әрі үздіксіз өзектендіре отырып цифрландыру міндетін қойды.

Ғимараттар мен инженерлік коммуникацияларды түгендеу-бұл инженерлік-геодезиялық ізденістердің ерекше түрі. Инженерлік желілерді түгендеудің мақсаты толық далалық геодезиялық ізденістер (ғимараттар, құрылыстар, жылу, энергия, газ және сумен жабдықтау, көріз, су бұру, байланыс, көше жарығы, жол қозғалысын ұйымдастыру) жүргізу арқылы елді мекендер аумақтарының құрылыстары мен инженерлік коммуникацияларының нақты орналасқан жерін (үйлестіру) және техникалық сипаттамаларын айқындау болып табылады.

Инженерлік желілердің бірнеше сорттары бар, бірақ екі топқа бөлу бойынша ең үлкен жіктеу бар: олар жер асты және жер үсті инженерлік желілері.

Жер үсті инфрақұрылымына ғимараттар мен құрылыстар, көлік желісі, жол қозғалысы объектілері мен көшелерді жарықтандыру, инженерлік желілер жатады.

Ал жерасты инженерлік желілері нөсер көрізі, су бұру жүйелері және сумен жабдықтау желілері болып табылады. Сондай-ақ жер үсті және жер асты жолдарымен өтетін инженерлік желілер бар. Оларға энергиямен, газбен, жылумен және сумен жабдықтау желілері, байланыс және телекоммуникация объектілері жатады.

Жер асты және жер үсті коммуникацияларын түгендеу мынадай жұмыс түрлерін қамтиды:

– дайындық жұмыстары;
– дала жұмыстары;
– дала жұмыстарын камералдық өңдеу;
– коммуналдық қызметтермен/ұйымдармен келісу;
– мемлекеттік қала құрылысы кадастрының цифрлық деректер базасын қалыптастыру (цифрландыру және енгізу).

Инженерлік желілерді түгендеуді жүргізудің бастапқы кезені-Дайындық жұмыстары болып табылады, онда түгенделетін аумақтың аумағы айқындалады, келісіледі және жергілікті атқарушы органдармен шекаралары бекітіледі, сондай-ақ жұмыстарды орындау үшін бригадалардың саны айқындалады.

Екінші кезең-дала жұмыстары. Далалық жұмыстар 1:500 масштабтағы топографиялық түсірілімнен, аэрофототүсірілімді, геодезиялық ізденістерді және инженерлік желілер объектілерін зерттеуден тұрады.

Бұл мақалада біз мемлекеттің цифрлық трансформациясы үшін мемлекеттік жобаның маңыздылығын атап өттік.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы, Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 16 шілдедегі № 242-ІІ Заңы;

2 Мемлекет басшысының 2021 жылғы 1 қыркүйектегі «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауы;

3 Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты [Электрондық ресурс] // Мемлекет басшысы «Атамекен» Ұлттық Кәсіпкерлер палатасының VIII Съезіне қатысты. - Кіру режимі: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-v-viii-sezde-nacionalnoy-palaty-predprinimateleyatameken-2884739>;

4 Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қала құрылысы кадастрының инфрақұрылымдық деректерінің бірыңғай геопорталы платформасы [Электрондық ресурс]. - Қол жеткізу режимі: <http://www.ggk.kz>;

5 Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қала құрылысы кадастрынан ақпаратты және (немесе) мәліметтерді жүргізу және беру қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2015 жылғы 20 наурыздағы № 244 бұйрығымен бекітілген;

6 Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қала құрылысы кадастрын жүргізу жөніндегі нормативтік құжат: Қазақстан Республикасы Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігінің Құрылыс және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық істері комитеті төрағасының 2019 жылғы 22 ақпандағы № 26-НҚ бұйрығымен бекітілген.

ДЕНСАУЛЫҚҚА ҚАСАҚАНА ЗИЯН КЕЛТІРУ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

ИБРАЕВ А. Е., ХАСЕНХАНОВ С. М.
студенттер, Қт-401 тобы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.
КАБДУЛИНА К. Т.
з.ғ.м., аға оқытушы, «Құқықтану» кафедрасы,
Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қылмыстың криминалистикалық сипаттамасы деген түсінік беру ХХ ғасырдың 60–70-ші жылдарында қалыптаса бастады.

Криминалистика тергеу және басқа да құқық қорғау органдарының жұмысының іскерлігін арттыруға үлкен әсерін тигізеді, өйткені криминалистика тергеу тәжірибесін талдап, қорыту арқылы, қылмысты ашуға қажетті тәсілдерді тауып, оларды қолдану үшін керекті техникалық құралдарды тергеу қызметкерлеріне дайындауға мүмкіндік береді.

Криминалистикалық сипаттаманың мазмұны және құрылымы, оның ғылымдағы орны мен тәжірибелік қызмет үшін маңызы туралы әрқилы ойлар ғалымдар арасында айтыс туғызды және әлі күнге дейін жалғасын табады.

Жекелеген қылмыстарды тергеу әдістемесіндегі қылмыстың криминалистикалық сипаттамасының маңызын, мазмұнын және түсінігін анықтау мәселесіне байланысты пікір таластар 70-80 жылдары көрініс ала бастады және дәл осы мәселеге Мәскеу (1976, 1984 ж.ж.) және Свердлов (1978 ж.) қалаларында өткен Халықаралық ғылыми-теориялық конференциялар арналды, олардың нәтижесі ғылыми жұмыстар жинақтарында жарияланды [1, 211 б].

Қылмыстың криминалистикалық сипаттамасының мазмұны мен құрылымы, оның қылмыстарды тергеу мен ашу барысындағы рөлі мен маңызы туралы мәселелерді зерттеуге едәуір үлес қосқан

Ресейлік және отандық ғылым криминалистерді: Белкин Р. С., Васильев А. Н., Возгрин И. А., Герасимов И. Ф., Драпкин Л. Я., Жәкішев Е. Ғ., Мозговых Г. А., Образцов В. А., Облаков А. Ф., Радаев В. В., Селиванов Н. А., Танасевич В. Г., Яблоков Н. П. [2, 98 б.] және т.б. атауға болады.

Қылмыстың криминалистикалық сипаттамасына авторлармен әр уақытта әр түрлі анықтамалар берілді. Бір авторлар қылмыстың криминалистикалық сипаттамасын «ғылыми категория» дейді, біреулері «ақпараттық үлгі, немесе оқиғаның ықтимал үлгісі» дейді, тағы бірі «қылмыстың криминалистік классификациясының екінші формасы» – деп атайды.

И.Ф. Герасимов және Л. Я. Драпкин қылмыстың криминалистикалық сипаттамасын криминалистиканың категориясы ретінде қарады және оның қылмыстың жекелеген түрлерін тергеу әдістемесінде маңызды орны бар деп атап өтті. Аталған категория мәліметтер мен білімдерден тұрады, олар жалпы әдістеме үшін қажет және тергеу органдарының практикалық қызметінде өз пайдасын тигізеді,- деп маңызын түсіндірді [2, 99 б.].

А. Н. Колесниченко және В. Е. Коновалов болса қылмыстың криминалистік сипаттамасын қылмыстарды тергеу барысында тергеу болжауларын құру үшін және оларды тексеру үшін көмектесетін, жасалған қылмыстың белгілерінің өзара байланысын көрсететін, қылмыстың нақты түрлерінің криминалистік маңызы бар белгілері туралы жинақталған мәліметтердің жүйесі ретінде қарастырды [3, 174 б.].

Олардың түсінігінде криминалистикалық сипаттама қылмыстың нақты бір түрінің немесе тобының типтік белгілерінен тұратын, қылмыстың типтік үлгісі болып табылады.

Барлық криминалистер криминалистикалық сипаттаманы қылмыстың ақпараттық үлгісі және қылмыстардың белгілерінің жүйесі ретінде қарастырады. Мамандардың пікірлері бойынша, криминалистикалық сипаттаманың тәжірибелік маңызы – оның ғылыми негізделген нұсқауларды жасауға, тергеушінің дұрыс бағытталған қызметін қалыптастыруға, тергеудің неғұрлым объективті жолдарын, әдіс-тәсілдерін таңдауға, сондай-ақ жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізудің тактикасын анықтауға мүмкіндік беретіндігінде.

Криминалистикалық сипаттама – қылмыстарды ашу, тергеу және алдын алудың тиімді тәсілдерін дұрыс анықтауға ықпал

ететін қылмыс туралы мәліметтердің, мән-жайлардың жүйесі болып танылады.

Криминалистикалық сипаттаманың мазмұны белгілі бір категориядағы қылмыстарды жасаудың элементтері, осы элементтердің арасындағы криминалистикалық маңызы бар байланыстар туралы мәліметтер жатқызылады.

Қылмыстардың криминалистикалық сипаттамасы туралы түсінік пен ілімді қалыптастыру – криминалистика ғылымының дамуына да, тергеу тәжірибесінің одан әрі жетілдіруіне ықпал етеді.

Әйтседе, криминалистикалық сипаттаманы тергеудің жеке әдістемесінің құрамына кіргізуді көп ғалымдар қолдамайды. Бұл категорияның қажеттігіне және оның практикалық маңызына күмәнмен қарайтындар да бар.

Қазіргі кезеңде қылмыстардың криминалистикалық сипаттамасының криминалистика ғылымында өз алдына жеке сала ретінде нақты орын алып, қылмыстарды тергеу әдістерін жетілдіруге өз үлесін қосады.

Қылмыстардың жекелеген түрлерін тергеу әдістемесін өңдеу және жетілдіру барысында авторлар қылмыстың криминалистикалық сипаттамасымен байланысты мәселелерді айналып өте алмайды және мақалаларда, монографияларда және диссертацияларда бұл мәселелерді көтеріп, кешенді зерттеу жұмыстарында қолданып жүр.

Криминалистикалық сипаттаманың тәжірибелік маңызы да бар, тергеудің бағытын анықтауда, шұғыл шешілуі тиіс мәселелерді анықтағанда, болжаулар құруда, қылмыскердің ықтимал тұлғасын анықтағанда, қажетті тергеу әрекеттерді жүзеге асырғанда үлгі болады.

Келтірілген дәлелдерді ескере отырып, біз де өзіміздің тарапымыздан келесі көзқарастарды ұсынамыз.

Қылмыстың криминалистикалық сипаттамасы, қылмыс оқиғасының болжамалы моделін көрсету болып табылады, біздің жағдайымызда денсаулыққа қасақана зиян келтіру қылмыстары саналады.

Келесі ережелер дәлел ретінде, біздің көзқарасымызды қуаттайды:

Криминалистикалық сипаттама өзінің құрамына криминология, қылмыстық құқық және қылмыстық процесс ғылымдарының жетістіктерін топтастыратыны даусыз, бірақ бұл ғылымдардың арасы бір-бірінен алшақ. Криминалистика бұл ғылымдардың нақты қылмыстарға қатысы бар жетістіктерін криминалистикалық

сипаттамада топтастырады, жинақтайды, түзеді. Қылмыстардың жекелеген түрлерінің әдістемелік нұсқауларына деген тәжірибедегі сұраныс кездейсоқтық емес;

Тергеудің әдістемесі қылмыстардың жәй-күйін, даму қарқынын көрсетеді, тәжірибенің негізінде қылмысты жасаудың типтік тәсілдерін талдап және оларды жасаған тұлғаларды топтастырады. Бұл жағдайлар нақты бір қылмысты алғаш тергеп жатқан тұлғаларға едәуір көмегін тигізеді.

Тәжірибелік қызметті талдау және жүргізіліп жатқан зерттеудің шеңберінде тергеу, анықтау, прокуратура органдарының қызметкерлеріне сауал салу, жекелеген қылмыстарды тергеудің жүйелі тәжірибесі қылмыстың оқиғаларына қатысты эмпирикалық материалдарды өңдеуге септігін тигізетінін көрсетіп отыр. Нәтижесінде, тәжірибедегі қызметкерлер қылмысты тергеу барысында оқиғаның болжамалы моделін құра алады, оны жасаған тұлғалардың мінез-құлқын және қылмыскердің психологиялық бейнесін түзе алады.

Денсаулыққа қасақана зиян келтіру қылмыстарының басым бөлігі қоғамдық орындарда жасалады, сол себепті аталған құрамды қылмыстың басқа түрлерінен ажырату қиын. Немесе алғашқы ақпараттарды алғанда қылмысты жасаудың мән-жайларының жеткіліксіз үлгісі қалыптасады және ол тергеудің одан әрі жүргізілуіне теріс әсерін тигізеді.

Сол үшін, денсаулыққа қасақана зиян келтіру қылмыстарының криминалистикалық сипаттамасының құрылымдық элементтерін нақты анықтап алу керек деп ойлаймыз.

Дене жарақатын келтірумен байланысты қылмыстарды тергеудің жекелеген мәселелерін зерттеген Т. С. Мошкович: «қылмысты жасау әдісінің құрамдық бөліктерінің маңызы бар, әсіресе қылмысты жасауға дайындалу әдістерінің маңызы жоғары, өйткені абайсызда жасалған қылмыстар мен аяқ астынан пайда болған ниетпен жүзеге асырылған қылмыстарға дайындық әрекеттер тән емес», – деп көрсетті [4, 178 б.].

Олай болса, қылмыс оқиғасының тиімді болжамалы моделін жасау үшін, денсаулыққа зиян келтіруге бағытталған қасақана қылмыстардың криминалистикалық сипаттамасының құрылымына келесі элементтерді енгізу керек:

- қылмыстың жасалу орны мен уақыты;
- қылмыстың жасалу жағдайы;
- қылмысты жасаудың және ізін жасырудың әдістері;

- қылмыскердің тұлғасы;
- жәбірленушінің тұлғасы;
- қылмыстың іздері;
- қылмыстық қол сұғудың заты;
- қылмысты жасаудың себептері мен жағдайлары.

Зерттеудің пәніне орай, қылмысты жасау әдісіне байланысты қылмыстарды екі топқа бөлуге болады:

Өртүрлі заттар мен құралдардың көмегімен дене жарақаттарын салу. Аталған топ қылмыс барысында сұғып-кесетін құралдарды, ауыр жалпақ заттарды, тұрмысқа-шаруаға арналған заттарды пайдаланумен ерекшелінеді. Денсаулыққа қасақана зиян келтіру көбіне аяқ астынан пайда болған жанжал барысында жасалатынын, мұндай жағдайларда денсаулыққа зиян келтіру үшін қарапайым тұрмыста пайдаланып жүрген, қолға ілінген (ас пышағы, айыр, бұрағыш инструменті және т.б.) заттарды пайдаланатынын біз жоғарыда айтып кеттік. Олай болса, аталған қылмыста құрал ретінде тұрмыстық-шаруаға арналған заттарды пайдаланатынын тергеу тәжірибесі дәлелдеп отыр. Оларға:

- ас бөлмеде қолданылатын заттар (ас пышағы, шаугім, тарелка және т.б.);
- күнделікті тұрмыста қолданылатын заттар (еден жуғыш, қайшы, үтік, аяқ-киім, белдік және т.б.);
- үй жиһазы (стөл, стөлдiң аяқтары, лампа және т.б.);
- аспаптар, құрал-саймандар (балта, балға, монтировка және т.б.).

Денсаулыққа оларды қолданбай зиян келтіру. Бұл топқа жәбірленушіге қолмен, аяқпен немесе баспен соққы беру немесе оны ұру жолымен жарақат келтіру жатады. Аталған әдіспен жарақат салғанда жәбірленушінің денесінде ерекше іздер қалады. Олардың тұрақтылығы соққының күшіне, жекелеген органдардың немесе адам денесінің тіндерінің қалпының бұзылуына және олардың биологиялық қасиетіне байланысты болады.

Қоғамға жат көзқарасы, қасиеті бар адамдардың барлығы бірдей зорлық қылмыстарды жасай бермейді. Әлеуметтік жағдай себепші болған қасиеттер тек ондай адамдардың қылмыс жасауына мүмкіндік тудырады, оның жүзеге асатынын – сыртқы нақты жағдайға және адамның сол жағдайлармен ара қатынасының сипатына байланысты [5, 241 б.]. Жәбірленушінің жеке басының криминалогиялық сипаттамасы әлеуметтік және өнегелік-психологиялық аспектілерді қамтиды. Күш қолданып жасалған қылмыстардың жәбірленушілері,

осы көрсетілген сипаттамаларды заңдылық нышандармен тығыз байланысты [6, 246 б.].

Денсаулыққа қасақана зиян келтіру қылмыстарының 80 % ер адамдармен жасалады. Әйелдер қылмысының салмағы төмен, бірақ әйел адамдар көп жағдайда қылмыстың жәбірленушісі болып табылады. Аталған қылмысты жасаған тұлғалардың әрбір төртіншісі бұрын сотталған адамдар, әрбір жетіншісі бұрын бір рет соттылығы болған адамдар. Олардың көбі азғындап, кері кеткен тұлғалар, сондықтан оларға тағы қылмыс жасау еш қиындық туғызбайды. Мұны жүргізілген зерттеулер көрсетіп отыр.

Сонымен, денсаулыққа зиян келтіру қылмысының криминалистикалық сипаттамасын құру бірқатар тұжырымдар жасауға мүмкіндік беріп отыр:

Криминалистикалық сипаттама денсаулыққа қасақана зиян келтіру қылмысының тергеу әдістемесін құрудың маңызды элементі болып саналады;

Бұл элемент денсаулыққа қасақана зиян келтіру қылмыстарының оқиғасының болжамалы моделі болып табылады;

Криминалистикалық сипаттаманың құрылымы төмендегідей болуы мүмкін:

- қылмыстың жасалу орны мен уақыты;
- қылмыстың жасалу жағдайы;
- қылмысты жасаудың және ізін жасырудың әдістері;
- қылмыскердің тұлғасы;
- жәбірленушінің тұлғасы;
- қылмыстың іздері;
- қылмыстық қол сұғудың заты;
- қылмысты жасаудың себептері мен жағдайлары.

Криминалистикалық сипаттаманың аталған элементтерін өңдеу тергеудің алғашқы және кейінгі кезеңдерінде ақпараттық анықталмаған белгісіздікті жоюға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім. А.Н. Ағыбаев. 2001 ж. беті 278 – 329 б.

2 Криминалистическая характеристика преступлений. Сб. науч. трудов. - М., 1984. – 106 с.; Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. Межвузовский сборник научных трудов. Свердловск. – УрГУ, 1978. – 154 с.

3 Қазақстанның қылмыстық құқығы. Жалпы бөлім. Алматы. 2004. беті 204 – 210 б.

4 Белкин Р.С. Курс криминалистики. Учебное пособие для вузов в 3-х томах. 3-е изд., дополненное, 2001. – 421 б.

5 Криминалистика: Учеб. для вузов/И.Ф. Герасимов, ЯЛ. Драп-К 82 кин, Е.П. Ищенко и др.; Под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драп-кина – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 2000. – 672 с.

6 Денсаулыққа қарсы қылмыстарды саралаудағы денсаулыққа зиян келтіру түсінігіндегі мәселелер. Научно-правовой журнал «Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан». – №3 (35). – 2014.

ЕҢБЕК ДАУЛАРЫНЫҢ ТҮСІНІГІ МЕН СЕБЕПТЕРІ

ИБРАЕВ М. А.

магистр, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Жұмыс берушінің заңсыз әрекеттерінен туындаған жұмысшылардың еңбек құқықтарының бұзылуы күнделікті құбылысқа айналды, бұл өз кезегінде жұмысшылар мен жұмыс берушілер арасындағы еңбек қақтығыстарының өсуіне әкеледі. Дәстүрлі түрде ғылыми әдебиеттерде көрінетін еңбек даулары институтына белсенді назар аударылғанына қарамастан, еңбек дауларын шешу тәртібін құқықтық реттеуге байланысты проблемалар әлі де өзекті болып қала береді.

Экономикалық дағдарыстар кезеңінде дәстүрлі түрде соттардағы еңбек дауларының көбеюі, соның ішінде оларды сотқа дейін шешудің тиісті тетіктерінің болмауынан туындағанын атап өткен жөн. Осы уақытқа дейін жеке еңбек дауларын қарауға және шешуге өкілеттік берілген сотқа дейінгі органдардың қызметін ынталандыруға бағытталған нормалар өз дамуын алған жоқ.

Бірқатар мемлекеттерден айырмашылығы, Қазақстанда Медиация туралы Заңның 2011 жылы қабылданғанына қарамастан, жеке еңбек дауларын шешудің татуластыру рәсімдеріне тиісті көңіл бөлінбейді. Айта кету керек, еңбек қатынастарының ерекше сипаты, еңбек дауларының Әлеуметтік және экономикалық маңыздылығы жанжалдарды сотқа дейінгі реттеуді ынталандыруға бағытталған нормаларды дамытуды талап етеді.

Еңбек шарттарын жасасу кезінде, олардың әрекет ету процесінде, еңбек қатынастары тоқтатылған кезде жұмыскерлер мен жұмыс берушінің (әкімшіліктің) өкілдері арасында келіспеушіліктер жиі туындайды. Бұл келіспеушіліктер көбінесе қызметкерлердің әкімшіліктің әрекеттеріне наразылығымен, олардың пікірінше, еңбек құқықтары мен еңбекке байланысты қатынастардың бұзылуымен байланысты.

Алайда, кез-келген келіспеушілік заңды дауға айналмайды. Еңбек құқығымен реттелетін қатынастарға қатысушылар өздерінің жанжалдарын бейбіт жолмен, келіссөздер арқылы шеше алады және олардың арасындағы келіспеушіліктердің еңбек дауы кезеңіне өтуіне жол бермейді. Бірақ, егер жанжалды оның қатысушылары шешпесе және оны шешуге арнайы уәкілетті органдарды тарту қажет болса, онда ол еңбек дауына айналады. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біз еңбек дауларының анықтамасын тұжырымдаймыз.

Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасын қолдану, келісімдердің, Еңбек және (немесе) ұжымдық шарттардың, жұмыс беруші актілерінің талаптарын орындау немесе өзгерту мәселелері бойынша қызметкер (қызметкерлер) мен жұмыс беруші (жұмыс берушілер) арасындағы келіспеушіліктер еңбек даулары болып табылады.

Дау туындайтын жағдайлар-бұл жұмысшылар мен әкімшілік арасында реттелмеген келіспеушіліктер туғызатын еңбек қатынастарына тікелей немесе жанама әсер ететін жағдайлар. Еңбек дауларының себебі қызметкер (қызметкерлер) мен әкімшілік арасында тікелей келіспеушілік тудырған заңды фактілер болып табылады. Тіпті еңбек дауларына ортақ себептер де еңбек дауын шешуге қатысты нақты құқықтық қатынастарда белгілі бір сипатта болады. Бұл-қызметкердің белгілі бір құқықтарының бұзылуы немесе оның кәсіпорын алдындағы міндеттерін сақтамауы (мысалы, келтірілген залал үшін оның материалдық жауапкершілігі кезінде).

Кәсіподақтар заңнамамен қызметкерлердің мүдделерін білдіруге және олардың құқықтарын қорғауға арналған. Олар әрдайым жұмысшылар мен әкімшілік арасындағы келіспеушіліктерді шешуге белсенді және тиімді ықпал ете бермейді, өйткені олар осы мақсатта барлық қаражатты пайдаланбайды.

Еңбек дауларының осы себептерін жою үшін олардың әрқайсысына кешенді әсер ететін құралдар мен әдістер қолданылуы керек. Алайда, барлық қажетті шаралар қабылданса да, еңбек дауларының себептерін толығымен жою мүмкін емес. Еңбек

даулары жойылмайды. Олардың жалпы саны азаюы мүмкін, бірақ жақын болашақта еңбек даулары болады [3, б.208].

Қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғаудың пәрменді құралы еңбек дауларын шешудің заңмен белгіленген тәртібі болуға тиіс. Осы тәртіпті реттейтін нормативтік актілерді атайық.

Еңбек дауларын қарау жөніндегі негізгі нормативтік актілер ҚР заңдары болып табылады. Бірінші кезекте бұл еңбек саласындағы негізгі құқықтарды бекітетін ҚР Конституциясы және олардың арасында - өз құқықтарын қорғау құқығы (оның ішінде сот арқылы қорғау). Еңбек дауларын қарауды реттейтін ең маңызды нормативтік актілердің қатарына 2007 жылғы 15 мамырда қабылданған ҚР Еңбек кодексі кіреді. Айта кету керек, еңбек қатынастарын халықаралық құқықтық реттеу де еңбек құқығының бөлімдерінің бірі болып табылады және еңбек дауларын шешу кезінде ескеріледі.

Еңбек дауларын қарау үшін сот практикасы да үлкен маңызға ие. Әрине, ҚР Жоғарғы Сотының қаулылары құқық көзі болып табылмайды және нормативтік актілер жүйесіне кірмейді. Алайда, олар тиісті мәселелердің сот түсіндірмесін қамтиды және соттар нақты істерді қарастыра отырып, оларға назар аударады және бірыңғай сот саясатын әзірлеу үшін пайдаланады.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы
- 2 Қазақстан Республикасының 15.05.2007 ж. Еңбек кодексі (01.01.2020 ж. өзгерістермен)
- 3 Қазақстан Республикасындағы жеке еңбек даулары институтының заңнамалық қалыптасу ерекшеліктері // ҚазҰУ Хабаршысы. Серия заңды. – 2015. – №1(73). – С. 208–215.

INDIVIDUAL LABOR DISPUTES

IBRAEV M. A.
undergraduate student, Toraighyrov University, Pavlodar

An individual labor dispute is an unregulated dispute between an employer and an employee on the application of laws and other regulatory legal acts containing the norms of an employment contract (including on

the establishment or change of individual working conditions) declared to the body for the consideration of individual labor disputes.

Depending on their departmental subordination, individual labor disputes are divided into two groups, the first is considered by the commission in a general manner, which is a mandatory pre-trial stage, and the second group is considered directly by the court. In addition, most individual disputes can be resolved by the employer and the relevant trade union body, as well as by a higher authority.

The reasons for labor disputes are legal facts that caused direct disagreements between the employee (workers) and the administration, i.e. violation of certain rights of the employee or his obligations to the enterprise, which causes various assessments by the parties of the exercise of subjective labor rights or the performance of labor duties. The main reasons are:

1) the requirement to increase the sale of one's own labor force, for example, to increase wages, benefits, the duration of vacations, improve production conditions, etc., and the employer does not agree to this.

2) compliance with the current working conditions when encroaching on them by the employer.

3) disputes of a legal nature. These include those that arise from the complexity and contradiction of legislative and other regulatory legal acts, as well as from ignorance of labor legislation.

Trade union workers often face misunderstanding and opposition from the administration and the passive attitude of employees to the illegal actions of its representatives, and face difficulties in their actions to protect the rights of workers.

In the economy of Kazakhstan, two legal regimes for regulating labor relations have been formed-written labor law for budgetary organizations and «ordinary» law for the new commercial sector. If the labor code is still observed in budgetary organizations, then it will not work in the new commercial sector. In small and medium-sized businesses, civil relations are common, since it is convenient for the employer (there is no need to comply with the minimum guarantees established by labor law).

The growth in the number of small and medium-sized enterprises exacerbates the problem of protecting the legal rights of hired workers. At these enterprises, trade union organizations are usually not created, labor dispute commissions are not elected, that is, there are no bodies that represent and protect the interests of workers [3, p. 19].

Legal insecurity and legal awareness force people to accept any conditions of the «host». The number of Cabal contracts is growing, that is, the number of socially unprotected workers is also growing. Therefore, the objective need for the presence of specialized labor legislation remains and is even becoming more relevant.

Now consider ways to resolve individual labor disputes.

Any dispute can be resolved through negotiations by the employer with the employee.

All requirements submitted by the employee in accordance with the established procedure can be written in writing in the form of an application and transferred to the employer.

Also, the best option is to meet with the employer in person and tell him your requirements orally, but at the same time it is necessary to prepare a written version of your requirements in duplicate.

The resolution of an individual labor dispute through negotiations with the employer can be considered a mandatory procedure. This follows from the provision of Article 159 of the Labor Code of the Republic of Kazakhstan: «an individual labor dispute is considered by the labor dispute commission if the employee does not resolve disagreements independently or in direct negotiations with the employer in the presence of his representative». That is, before applying to the labor dispute commission (CTS) or to the court, the employee must take all measures to resolve the dispute through negotiations.

The employee has the right to negotiate both independently and in the presence of a representative. Article 159 of the Labor Code of the Republic of Kazakhstan states that a trade union organization may participate in violation of the legislation on labor protection, obligations stipulated by collective agreements and agreements, as well as in the consideration of labor disputes related to changes in working conditions. In cases of violation of labor legislation, trade unions have the right, at the request of trade union members, other employees, as well as on their own initiative, to submit applications to the bodies considering labor disputes for the protection of their labor rights. But this situation is possible only at enterprises with a trade union organization. These are usually large enterprises [2].

An employer who does not understand his problems on the part of the employer – an employee who carries out his labor activity in a small business entity-can immediately go to court. But he also has the opportunity to involve representatives of labor protection in solving his problems.

In case of receipt of an application on the fact of an individual labor dispute, the labor protection employee analyzes the facts of violation of labor legislation set out in the application that caused the occurrence of an individual labor dispute. In case of detection of violations, an inspector is appointed to inspect the organization to which the employee applied with a statement to establish the reasons for violation of labor legislation. If the facts of violation of labor legislation are confirmed, the inspector issues an order to the head of the organization to eliminate them. As a rule, in this case, in accordance with article 357 of the Labor Code of the Republic of Kazakhstan, the labor protection inspector brings the employer to administrative responsibility. If the head of the organization ignores the instructions of the labor protection inspector, he may submit materials on violations of the legislation of the Republic of Kazakhstan on Labor and labor protection in accordance with article 357 of the Labor Code of the Republic of Kazakhstan to law enforcement agencies on bringing the guilty persons to criminal liability, as well as file a claim in court [2].

Also, the prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan is the body to which an employee can apply for the protection of his rights when it is impossible to resolve an individual labor dispute through negotiations with the employer. The prosecutor, when considering the application, determines the violation of labor legislation, receives explanations from the employee, employer, third parties who can give explanations on the individual labor dispute under consideration. In case of detection of facts of violation of labor legislation, the prosecutor protests against the normative act of the employer, which caused the occurrence of an individual labor dispute, or a recommendation to eliminate these reasons.

An appeal to labor protection and the prosecutor's office can be considered the involvement of these bodies to participate in the negotiation process between the employer and the employee on the merits of an individual labor dispute. But these bodies have an imperative effect on the employer. This imperative effect on the employer on the part of the listed bodies is possible only if there is a violation of labor legislation on the part of the employer.

The subjective Commission is a permanent body established in the organization, its branches and representative offices on an equal basis from an equal number of representatives of employees and employers.

The procedure for considering individual labor disputes is regulated by the Labor Code and other laws, and the procedure for considering

cases on labor disputes in courts is also determined by the Civil Procedure legislation of the Republic of Kazakhstan.

The creation of the Conciliation Commission is provided for by Article 159 of the Labor Code of the Republic of Kazakhstan. The quantitative composition of the members of the Conciliation Commission, the procedure for its work, the content of the Conciliation Commission and the procedure for making decisions, the term of office of the Conciliation Commission, the issue of attracting an intermediary is established by a written agreement or collective agreement between the employer and employee representatives.

Members of the commission at the first organizational meeting elect from their composition the chairman and secretary, who are considered elected if more than half of the members of the Conciliation Commission vote, a representative may be elected from any of the parties.

Organizational and technical support for the activities of the Conciliation Commission is carried out by the employer.

The commission, which indicates the date of submission of the employee's application received by the Conciliation Commission on labor disputes, is subject to mandatory registration. The commission is obliged to consider an individual labor dispute within fifteen working days from the date of registration of the application and transfer it to the parties to the dispute from the date of registration of the application and provide copies of the decision to the parties to the dispute within three days from the date of decision.

The dispute is considered in the presence of the applicant and (or) a representative authorized by him within the limits of the powers granted to him in accordance with regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan.

To apply to the Conciliation Commission or to the court for the consideration of individual labor disputes, the following deadlines are set:

1) for disputes on reinstatement of employment-one month from the date of submission of a copy of the employer's act on termination of the employment contract to the Conciliation Commission, and for applying to the court-two months from the date of submission of a copy of the Conciliation Commission's decision when applying for unresolved disputes or when its decision is not fulfilled by the party to the employment contract;

2) in other labor disputes-one year from the date when the employee or employer knew or should have known about the violation of his rights.

The expiration of the application period for the consideration of individual labor disputes is suspended during the period of validity of the mediation agreement on a particular labor dispute under consideration, as well as in the absence before the formation of a conciliation commission.

The Conciliation Commission is a permanent body created under the organization, in its branches and representative offices.

The subjective commission includes an equal number of representatives of the employer and employees.

In accordance with paragraph 1 of Article 159 of the Labor Code, individual labor disputes are considered by conciliation commissions, and on unresolved issues or non - execution of the decision of the Conciliation Commission-by courts, with the exception of small business entities and heads of the executive body of a legal entity.

It is worth paying attention to several important points. Unlike the previous Labor Code, the consideration of an individual labor dispute by the Conciliation Commission is mandatory only on unregulated issues or if the decision of the Conciliation Commission is not implemented.

This condition corresponds to paragraph 6 of Article 8 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, if the law establishes a pre-trial procedure for resolving a dispute for a certain category of cases or is provided for by the contract, an appeal to the court may occur after compliance with this procedure.

The Conciliation Commission considers all types of individual labor disputes, with the exception of disputes with the heads of the executive body of a legal entity and employees of small businesses.

Therefore, medium and large business entities, as well as branches and representative offices, must necessarily create a conciliation commission.

The Labor Code provides that representatives of the employer and employees must determine in a written agreement or in a collective agreement with respect to the Conciliation Commission::

- quantitative composition;
- term of office;
- questions about attracting an intermediary to the Conciliation Commission.

In addition, the Conciliation Commission established a certain procedure for considering the application of the interested party in the dispute.

To do this, the Conciliation Commission under the employment contract of the party must submit an application subject to mandatory

registration. The dispute must be considered within 15 working days in the presence of the applicant or his authorized representative. Failure by the Conciliation Commission to resolve the dispute within the established time frame is the basis for applying to the court.

After consideration of the dispute, the Conciliation Commission must provide both parties with a copy of the decision within three days. The decision of the Conciliation Commission must be executed within the established time frame, with the exception of a dispute about resumption of work.

When restoring an employee to his previous position, the employer must pay the employee the average salary for the entire time of suspension from work or the difference in wages for the time of transferring an employee to a low-paying position, but not more than 6 months.

The Labor Code establishes that the parties can apply to the Conciliation Commission within one year from the moment it became known to the party or became known about the violation of their rights. Exceptions are disputes about restoration to the former place of work.

If the employee considers his dismissal illegal, the employee has the right to apply to the Conciliation Commission within one month from the date of submission of a copy of the employer's act on termination of the employment contract.

If this issue is not settled by the Conciliation Commission or the employer refuses to comply with the decision of the Conciliation Commission, the employee can apply to the court within two months from the date of submission of a copy of the decision of the Conciliation Commission. As can be seen from judicial practice, if there is no potential labor dispute, employers are in no hurry to create a conciliation commission.

In the event of a dispute, the employer initiates the creation of a conciliation commission: develops agreements and coordinates it with representatives of employees, appoints its representatives and offers employees to choose their representatives to participate as members of the Conciliation Commission.

In principle, any of the parties to the employment contract can prepare agreements on the creation of a conciliation commission or amendments to the collective agreement (if it was concluded in the organization) and send it to the other party for approval and signing.

According to the labor code, representatives of employees are bodies of trade unions and their associations, and in their absence there are elected representatives elected and authorized by a majority vote of

participants at the general meeting of employees, with the participation of at least two-thirds of employees.

In order to sign an agreement on the creation of a conciliation commission and participate in its work, representatives of employees must be elected at the general meeting of employees.

Therefore, each organization must solve this problem individually, depending on the number of employees, its organizational structure, the presence of a collective agreement or internal rules.

One of the innovations of the labor code is the annual training of members of the Conciliation Commission on the basics of labor legislation of the Republic of Kazakhstan, the development of the ability to negotiate and reach a consensus in labor disputes.

The judicial procedure for considering cases guarantees the quick and correct resolution of labor disputes, ensuring the restoration of violated rights and interests not only of workers, but also of employers, since judicial protection is a reliable and effective form of protection of violated rights.

The advantages of judicial protection are the constitutional principles of justice, the independence of judges and the absence of court relations with the disputing parties and participants in the case.

REFERENCES

- 1 Constitution of the Republic of Kazakhstan dated August 30, 1995
- 2 Labor Code of the Republic of Kazakhstan dated 15.05.2007 (as amended from 01.01.2020)
- 3 Features of resolving labor disputes in courts of general jurisdiction in some European countries // materials of the international scientific and practical conference dedicated to the 15th anniversary of the founding of the Faculty of law of ENU. L. N. Gumileva:»improving international and national law in the context of the development of integration processes». – Astana: ENU. L. N. Gumileva, 2014. – P. 19.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНДА ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚТАН ЖӘНЕ ЖАЗАДАН БОСАТУ ИНСТИТУТЫН ІСКЕ АСЫРУ

КАЛИЕВА Д. Г., ОРАЗ Н. Қ.
студенттер, Қт-401 тобы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, оның ең қымбат қазынасы-адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары [1, 1-бап].

Қылмыстық заңнаманы жетілдіру мынадай қылмыстық құқық қағидаттарын мүлтіксіз орындауға құрылады: заңдылық; азаматтардың қылмыстық заң мен сот алдындағы теңдігі; кінәлі жауапкершілік; әділдік; қылмыстық жауаптылық пен жазалардың бұлтартпастығы. Аталған қағидаттарды іске асыру Қазақстанның қылмыстық саясатында тікелей көрініс табуға тиіс. Қылмыстық саясат мемлекеттің әлеуметтік саясатының құрамдас бөлігі ретінде адамның, қоғам мен мемлекеттің маңызды құқықтары мен мүдделерін қылмыстық-құқықтық құралдармен қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі қоғамдық қатынастарды реттеу процесінің өзара байланысында қарастырылады. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты мемлекеттің қылмыс құрылымы мен серпініндегі қолайсыз үрдістерді тұрақтандыру ниетімен сипатталады.

Осыған байланысты Мемлекет басшысы мен Қазақстан Республикасының Үкіметі азаматтардың конституциялық құқықтарын қорғауға бағытталған құқықтарды ізгілендіру және қылмыстық заңды жеңілдету саясатын жалғастыруда. Осылайша, Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы бекітілді, ол еліміздің заң шығару жүйесін жетілдіру жөніндегі бірқатар іс-шараларда түбегейлі өзгертуді және онда бүкіл ұлттық заңнаманы жетілдірудің негізгі жолдары мен әдістері айқындалады. Осы Тұжырымдама Қазақстан Республикасы жүргізіп отырған одан әрі құқықтық саясатты белгілейді, ұлттық құқықтық жүйені дамыту және қалыптастыру бағдарламасында жаңа кезеңге өтеді [2]. Аталған тұжырымдама мемлекеттің құқықтық саясаты саласындағы тиісті бағдарламаларды, Қазақстан Республикасы Үкіметінің заң

жобалау жұмыстарының перспективалық және жыл сайынғы жоспарларын әзірлеу үшін іргелі база болып табылды.

Бүгінде бірқатар ғалымдар қылмыстық жауаптылықтан босату негіздерінің кеңеюінің оң факторы ретінде атап өтеді, А. Наумов пікірінше: «Жәбірленушімен татуласумен байланысты жауаптылықтан босатудың түрін кеңейтуге болады, оның тек онша ауыр емес қылмыстарға ғана емес, сонымен қатар ауырлығы орташа қылмыстарға да күші әрекет етуі тиіс» [3, 33 б.].

Бұрын қолданыста болған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде қылмыстық жазалау жүйесінің кемшіліктері өте көп болды, оны мойындауымыз керек. Атап айтқанда, ол бас бостандығынан айырумен байланысты емес қылмыстық жазаларды қолдану аясын кеңейтуді, оның ішінде бас бостандығынан айыру түріндегі жазаларды жекелеген санкциялардан алып тастауды, не бас бостандығынан айырудың ең жоғары мерзімдерін азайтуды; айыппұлды қылмыстық жазалардың тиімді түрлерінің бірі ретінде айқындауды және оның қолданылуын мүмкіндіктерін кеңейту; Қылмыстық кодекстің баптарындағы санкциялардағы жазалардың мөлшерлерін белгілеу, сондай-ақ санкцияларды қолдану мерзімін ұзартуды; қылмыстық жазаға балама мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын енгізу; қылмыстық жауаптылықтан босату, жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату институттарын жетілдіруді қажет етті. Осы негіздер Қазақстан Республикасында жаңа Қылмыстық кодекстің қабылдануына себеп болды [4, 295 б.].

Осыған байланысты мемлекеттің қазіргі қылмыстық саясаты мыналарға бағытталған:

1) аса қоғамдық қауіп төндірмейтін құқық бұзушылықтарды әкімшілік құқық бұзушылықтар санатына ауыстыра отырып және оны жасағаны үшін әкімшілік жауаптылықты күшейте отырып, қылмыстық сипаттан арылтуды, сондай-ақ жазаларды жұмсарту (депенализация) арқылы жекелеген қылмыстардың ауырлық дәрежесін қайта бағалауды;

2) Қоғамға үлкен қауіп төндіретін сыбайлас жемқорлық, экономикалық, экологиялық және өзге де кейбір қылмыстар үшін, сондай-ақ кәсіпкерлікке қарсы қылмыстар, олардың құқықтары мен заңды мүдделеріне қол сұғатын қылмыстар үшін, ұйымдасқан қылмыстық топтың немесе қылмыстық қоғамдастықтың құрамында жасалған, рецидив қылмыстары үшін оларды неғұрлым ауыр қылмыстар санатына ауыстыру арқылы қылмыстық жауаптылық пен жазаны күшейту болып табылады.

Сондай-ақ жаңа қылмыстық заңнама бойынша бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны қолдану көлемін қысқартуға ерекше көңіл бөлінеді. Бірақ, бұл бағыттың белгілі бір кемшіліктері бар. Мәселен, қылмыстық заңнаманы ізгілендіру үшін шаралардың жеткіліксіздігі, оның ішінде қоғамға қауіпті іс-әрекеттерді декриминализациялау қылмыс құрбандарын қорғау бөлігінде әділдік қағидатын бұзу, қылмыстың өсуі сияқты жағымсыз құбылыстарға әкеп соқтыруы мүмкін [5, 410 б.]. Қылмыстық заң қоғамдық моральға қайшы келгенде елде саяси және экономикалық қатнастардың өзгерген кезде декриминализация қажет болады, сондай-ақ егер қалаусыз мінез-құлықтың түрлерімен қатаң қылмыстық жазадан гөрі басқа, жұмсақ құралдармен күресуге мүмкін болған жағдайда жол беріледі (оны басқа жазалармен алмастыруға болады, мысалы, лицензиядан айыруды басқа жаза түрімен). Қазақстанда қылмыстық саясатты ізгілендіру процесі бұрыннан жүзеге асырылып келеді.

Соның салдарынан сотталғандардың санының азаюы да орын алуда. Елдегі жазасын өтеушілердің саны 100 мыңнан 35 мыңға азайып, 8 колония жабылған. Жыл сайын соттар көптеген үкім шығарады, онда бас бостандығынан айыру жазасының орнына шартты түрде жаза немесе үкімнің орындалуын кейінге қалдыру орын алады. Алайда айыппұл салу, мәжбүрлі қоғамдық жұмыстарға тарту және бас бостандығын шектеу сияқты жазалар аз кездеседі [6, 167 б.].

Өкінішке орай, қылмыстық жазаның барлық түрлерін толық енгізбеу, аталған жазаларды өтеу үшін арнайы мекемелердің болмауы заңнамада жазылған бас бостандығынан айырудан гөрі жазаның неғұрлым жұмсақ түрлеріне басымдық қағидатын толық іске асыруға мүмкіндік бермейді. Бұл жағдай судьяларды белгілі бір дәрежеде Заңның қолданылуын түзетуге, көптеген жағдайларда шартты түрде соттау сияқты кейінге қалдырылған шараларды қолдануға мәжбүр етеді. Бас бостандығынан айырумен байланысты емес жазаларды қолдану соңғы жылдары ұдайы өсіп отырды (бас бостандығынан айыру және түзеу жұмыстары түрінде тағайындалған жазалардың жартысынан көбі іс жүзінде өтелмеген).

Қазіргі уақытта Қылмыстық кодекстің жекелеген ережелерінің өзара және оның алдындағы жылдары қабылданған актілермен сәйкессіздігі байқалады. Осыған байланысты, қылмыстық-құқықтық және қылмыстық заңнаманы қолдану кезінде пайдаланылатын өзге де нормаларды тұжырымдаудағы олқылықтар мен кемшіліктерді

жою қажет сияқты. Қылмыстық кодекстің жекелеген нормаларының мазмұнының басқа нормативтік құқықтық актілердің нормаларына сәйкес келмеуі теріс салдарға әкеледі. Қылмыстық Кодексте пайдаланылатын белгісіз тұжырымдамалар құқық қолдану практикасында қателіктер тудырады [7, 71 б.]. Қылмыстық кодекстің нормалары жеткілікті дәрежеде анық тұжырымдалуға және заң ережелерін өзінше пайымдау мүмкіндігін жоққа шығара отырып, заңды мінез-құлықты құқыққа қайшы мінез-құлықтан мейлінше айқындықпен ажыратуға мүмкіндік беретін түсінікті өлшемдерге негізделуге тиіс,

Қаржы-шаруашылық қызмет саласындағы негізгі міндеттер мемлекеттік бақылау жүйесін жетілдіру, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, қызметтік әдеп нормаларын сақтау, сондай-ақ экономикалық қызмет саласындағы және мемлекеттік қызмет мүдделеріне қарсы қылмыстарға қарсы іс-қимылдың нысандары мен әдістерін оңтайландыру бойынша мемлекеттік органдар жұмысының нәтижелілігін арттыру болып табылады.

Қылмыстық іс жүргізу заңнамасын одан әрі жетілдіру қажет.

Бұл ретте негізгі мақсат қылмыстық сот ісін жүргізуде адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған негізін қалаушы қағидаттарын нақты нормаларда дәйекті түрде іске асыру болып табылады:

– кінәсіздік презумпциясы, оның қылмыс жасаудағы кінәсі заңда белгіленген тәртіппен дәлелденгенге және соттың заңды күшіне енген үкімімен белгіленгенге дейін әркім кінәсіз деп саналады; ешкім өзінің кінәсіздігін дәлелдеуге міндетті емес;

– соттың шешімінсіз тұрғынжайдан айыруға жол берілмейді, және жеке өмірге қол сұғылмаушылыққа; тұрғынжайға кіруге, оны қарап-тексеруге және тінтуге заңда белгіленген жағдайларда және тәртіппен ғана жол беріледі; әркімнің жеке салымдары мен жинақтарының, жазысқан хаттарының, телефон арқылы сөйлескен сөздерінің, пошта, телеграф арқылы және т. б. құпиясына құқығы бар. бұл құқықты шектеуге заңда белгіленген жағдайларда және тәртіппен ғана жол беріледі;

– судьялардың тәуелсіздігі, бұл судьяның сот төрелігін жүзеге асыру кезінде тәуелсіз және тек Конституция мен заңдарға бағынатындығын білдіреді [8, 83 б.].

Алкабилердің қатысуымен қылмыстық сот ісін жүргізуді жүзеге асыру мүмкіндігін қарау қажет.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын жетілдірудегі белгілі бір табыстарға қарамастан, бұл жұмыста қылмысқа қарсы күрестің тиімділігіне теріс әсер ететін шешілмеген проблемалар әлі де аз емес. Бұл жұмыста келесі шараларды қабылдау перспективалы болып табылады:

Қылмыстық-құқықтық саясат әзірленген және ғылыми негізделген қағидаттарға негізделуі тиіс. Өкінішке орай, қылмыстық құқықтың маңызды қағидаларының көпшілігі біздің еліміздің Қылмыстық кодексінде көрініс таппады. Бұл қылмысқа қарсы күрес саласындағы заң шығару практикасына да, құқық қолдану практикасына да теріс әсер етеді [9, 74 б.]. Сондықтан ҚК-нің жалпы бөлігінде қылмыстық құқық қағидаттарының мазмұнын ашатын және оларды бұзғаны үшін жауапкершілік шараларын көрсететін бірқатар нормаларды қабылдау қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылы 30 тамыз

2 Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 « О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 год» // Казахстанская правда.- 2009, 27 августа.

3 Наумов А. Уголовный кодекс РФ: пять лет спустя // Российская юстиция. – 2002. – № 6. – С. 33.

4 Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П., Ревина В.В. Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть. Учебник. 2-ое изд., перераб. и доп./ Под ред. доктора юридических наук., профессора, Заслуженного деятеля науки Российской Федерации Ревина В. П. – М.: Издательский дом Академии Естествознания, 2017. – 396 с.

5 Рогов И.И., Балтабаев К.Ж., Коробеев А.И. Уголовное право Республики Казахстан: Особенная часть в 2-т. Том 1.- С. 500

6 Борчашвили И. Ш. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан (Особенная часть). Астана: Жеті ж. — 2006. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/T9700167_1_#z167.

7 Галиев Б. Б. Унификация законодательства стран Таможенного союза и СНГ о борьбе с транснациональной преступностью как одна из действенных форм противодействия ее современным вызовам // Российский юридический журнал. – 2014. – № 4. – С. 71–75.

8 Грачев О. В. Уголовное законодательство Республики Казахстан в сфере экономической безопасности и таможенной

интеграции // Российский следователь. — 2013. — № 1. — С. 83-86.
Режим доступа: <http://www.center-bereg.ru/o1155.html>.

9 Савчишкина О. Г., Степанов Г. И. Зарубежное уголовное законодательство об ответственности за контрабанду наркотических средств и психотропных веществ или их аналогов // Вестник Челябинского государственного университета. — 2013. — № 17. — С. 74–78.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ОРГАНОВ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЦИФРОВИЗАЦИИ

ҚАИРЖАН А. Қ.

магистрант, Торайгыров университет, г. Павлодар

В Казахстане исполнительную власть осуществляет Правительство, которое образуется Президентом в порядке предусмотренной Конституцией (Раздел V Конституции) [1].

Сегодня Республика Казахстан находится на переходном этапе становления государственности, что неизбежно требует трансформации системы государственного управления, предусмотренной Посланием Президента Республики Казахстан К-Ж. К. Токаева «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» от 16 марта 2022 года [2]. Исполнительная власть является центральным звеном в реализации государственной политики в современном демократическом государстве, как одна из ветвей власти имеет отношение к обществу в целом, его основных принципов и проявлений, к государству, его деятельности, приоритетно-ориентированная на достижение общесоциальных целей и выражение общественного мнения.

В таких условиях четко осознается необходимость смены парадигмы исполнительной власти, перехода к ее новой модели, основанной на усилении человекоцентрического характера. Остро стоит вопрос изменения роли органов исполнительной власти практически во всех сферах публичного управления с производителя общественных благ и услуг, на регулятора рыночных процессов. Основой эффективности ее реализации служат соблюдение принципа транспарентности, децентрализации, инновационности, сочетание государственного и рыночного регулирования,

индивидуальной свободы и новых форм коллективной и личной ответственности.

Решение этой проблемы возможно путем развития публичного управления, направленного на повышение уровня информационной достоверности, прозрачности действий органов исполнительной власти, создания моделей взаимодействия государства, бизнеса и социума.

Именно поэтому современная парадигма исполнительно-властной деятельности в условиях транзитивного общества должна иметь обновленную структуру. Она формируется как следствие перехода от традиционной «парадигмы властвования», к принципиально иной по конфигурации, содержанию, правовой природе, стратегии, тактике построения отношений внутри публичной власти и во взаимоотношениях с гражданами. Итак, новые реалии, встающие перед обществом и государством в условиях глобализации и интеграции, требуют новых подходов к формированию системы органов исполнительной власти и их деятельности.

Положительным может стать опыт предметной и обоснованной поддержки государством децентрализации государственного управления, привлечения институтов гражданского общества к публичному управлению с целью недопущения дестабилизации социальной ситуации, формирование справедливой модели взаимоотношений исполнительной власти и социума.

На современном этапе развития общества, продолжается процесс децентрализации, местные органы власти получили большие возможности самостоятельно формировать и реализовывать программы социально-экономического развития. При этом передача прав и возможностей указанным субъектам в сфере публичного управления сопровождается передачей ответственности и многочисленных рисков, в том числе информационного характера, обусловленных построением информационного общества.

Все это предопределяет большой научный интерес к разработке современной парадигмы исполнительной власти в процессе становления демократического, социального, правового государства. В этом контексте важнейшими вопросами административного права становятся проблемы, связанные с организацией деятельности исполнительной власти как такие, которые являются достаточно сложными и многоплановыми, и требуют основательного

теоретического осмысления и комплексного анализа нормативного материала.

В период реформирования и развития многих сфер жизнедеятельности общества вопросы обеспечения эффективности деятельности органов исполнительной власти государства занимают ведущее место в общей проблематике научных исследований различных областей знаний. Не случайно вопросам, так или иначе связанным с деятельностью органов исполнительной власти посвящено значительное количество научных исследований, анализов, научно-практических и научно-методических мероприятий. Многие из них касаются организации и деятельности органов исполнительной власти, занимающие особое место в системе государственной власти и наделены широким арсеналом средств укрепления порядка и законности, обеспечения прав и законных интересов граждан.

Цифровизация всех сфер общественной жизни, стала популярным трендом в зарубежных странах и этот процесс повлек за собой трансформацию государственного управления и построение цифрового правительства.

Разумеется, что и Казахстан в соответствии с практикой ведущих зарубежных государств, движется в направлении реформ по переходу к новой парадигме государственного управления – клиентоцентричному государству.

Основой для цифровой трансформации правительства стали:

Во-первых, результаты стран, построивших успешно функционирующие электронные правительства, в которых аккумулирована слаженная работа различных ведомств при предоставлении государственных услуг;

Во-вторых, собственный опыт Казахстана в оптимизации и автоматизации государственных услуг, который позволил по индикатору «онлайн-обслуживание» занять 26 место в мире.

В этой связи, 9 ноября 2022 года в Казахстане утверждены Правила цифровой трансформации государственного управления, регламентирующие деятельность государственных органов и иных участников процесса цифровой трансформации государственного управления [3].

Цифровая трансформация должна привести к переходу к новой парадигме государственного управления – клиентоцентричному государству. Понимание потребностей граждан – это не такая простая и очевидная задача, как кажется, особенно в условиях

уже давно сложившейся государственной системы, в которой этому вопросу не уделялось достаточного внимания. Если в новых условиях показателем качества работы государственного аппарата станет максимальная удовлетворенность граждан, то этот поворот в отношениях между гражданами и чиновниками приведет к необходимости полностью менять принципы работы государственного аппарата, прорабатывать новые компетенции государственных служащих. Необходимо будет создать гибкую, адаптивную, высокотехнологичную систему управления, основанную на данных, оптимизировать структуру государственного аппарата, процессы взаимодействия с потребителями государственных услуг и рутинные вспомогательные процессы.

Современное общество характеризуется стремительным развитием информационных технологий. Сегодня интернет-экономика растет со скоростью до 25% в год. Именно за последние два постпандемийных года создано около 90% всех глобальных данных.

Пандемия коронавируса COVID-19 заставила государство скорректировать и Национальный план развития Республики Казахстан до 2025 года, поскольку распространение пандемии коронавирусной инфекции и меры, принятые по ее сдерживанию, привели к самому серьезному полномасштабному кризису за последнее столетие. Поэтому в числе базовых изменений в развитии Казахстана, усилились следующие тенденции: снижение конкурентоспособности сырьевой модели; ускорение цифровизации всех сфер жизни общества и отраслей экономики, смена технологической парадигмы и структуры потребления [4].

Усилия по цифровизации приводят к созданию нового общества, в котором активно развивается человеческий капитал, скорость развития общественных отношений повышается благодаря автоматизации и другим новым технологиям, а диалог граждан со своими государствами становится простым и открытым.

Цифровая революция происходит на наших глазах. Эти изменения вызваны внедрением в последние годы многих технологических инноваций, используемых в различных сферах общественной жизни. Изменения произошедшие в социальной плоскости, оказали закономерное влияние на политико-правовую, социально-экономическую сферы, межгосударственные отношения и внесли существенные коррективы в уклад жизни общества.

Пандемия дала толчок модернизации организационной деятельности властных структур и заставила по-новому взглянуть на повышение эффективности, улучшение оперативности и результативности властных решений по всем направлениям. И главный вопрос, который поставила пандемия перед всеми государствами – насколько эффективны органы власти? Ответ на данный вопрос был очевиден с учетом готовности государства в лице его органов к работе в условиях изоляции.

Еще в 2018 году Президент Республики Казахстан в своем послании «Новые возможности развития в контексте Четвертой промышленной революции» уделяет особое внимание повсеместной цифровизации.

На тот момент в государстве уже разработана Государственная программа «Цифровой Казахстан» в рамках которой планируется внедрение информационных технологий по пяти основным направлениям: цифровизация секторов экономики, переход к цифровому государству, внедрение цифрового шелкового пути, развитие человеческого капитала, создание инновационной экосистемы.

Государственная программа «Цифровой Казахстан» поставила амбициозные цели по цифровизации деятельности государственных учреждений. Для достижения этих целей началось создание инфраструктуры поддержки в виде адаптированного законодательства, мер по поддержке бизнеса, образования и науки, упрощения бизнес-процедур и снижения транзакционных издержек при взаимодействии с государством. Более того, государство предвосхищало потребности своих граждан в получении услуг, высвобождая время для продуктивного труда и стимулируя экономически активное поведение [5, с. 126].

В 2020 году объявленная по всему миру пандемия позволила нашему государству наработать положительный опыт в аспекте совершенствования электронных государственных услуг, и в целом ускорила продвижение цифровизации, то есть стали спусковым механизмом глобальных процессов.

На протяжении последних лет Республика Казахстан предпринимало много организационно-технических усилий, чем и повысило вовлеченность населения в использование цифровых сервисов. Однако, наиболее активное обращение населения к сервисам государственных и частных услуг, выросло в связи с введением карантина и вынужденной изоляции. Поэтому

немаловажную роль в преодолении проблем связанной с изоляцией сыграло функционирование электронного правительства, и оперативное переформатирование бизнес-услуг в режим онлайн.

Полагаем, достижение этой цели, требует продолжить процесс модернизации использования современных технологий, так как это всеобщее благо современности и будущего и должно проводиться при условии соблюдения принципа верховенства права – также общепризнанной конституционной ценности.

ЛИТЕРАТУРА

1 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.). [Электронный ресурс] – режим доступа: // <http://online.zakon.kz>.

2 Послание Президента Республики Казахстан К-Ж.К. Токаева «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» от 16 марта 2022 года. [Электронный ресурс] – режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaevanarodu-kazahstana-1623953>

3 Постановление Правительства Республики Казахстан от 9 ноября 2022 года № 881 «Об утверждении Правил цифровой трансформации государственного управления»

4 Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 521 «О внесении изменений в Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636 «Об утверждении Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000521>

5 Ziyadin, S.; Shaikh, A.; Ismail, G. Цифровая трансформация государственного управления: проактивное обслуживание. // Вестник КазНУ. Серия Экономическая. - №. 4. - 2019. - С. 126-134.

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ СУПРУГОВ

ҚАМЗА Қ. Қ.

магистрант, Торайғыров университет, г. Павлодар

В любом обществе семья является признанной формой индивидуальной жизнедеятельности людей и важнейшим фактором его социального, экономического и культурного развития, роль семьи как фактора рождения человека, его развития как личности уникальна, и ни при каких обстоятельствах семейная общность не может быть заменена иным социальным институтом.

Проблема создания благоприятных условий для существования и развития семьи в современном обществе, прежде всего, связана с необходимостью совершенствования норм, регулирующих институт брака и отношений, складывающихся на его основе.

В настоящее время в условиях развития рыночных взаимоотношений ощущается значительная потребность общества в обеспечении устойчивых гарантий защиты своих имущественных прав, возникающих в семье, что, в конечном счете, должно благоприятно отразиться на стабильности имущественных отношений, а, следовательно, и личных неимущественных отношений между супругами, родителями и детьми. В связи с этим особую актуальность приобретает изучение проблем правового регулирования семейно-имущественных отношений, включая и вопросы раздела совместно нажитого имущества супругов.

Очевидно, что все, возникающие таким образом в рамках имущественных отношений между супругами сложные юридические конструкции нуждаются в четкой правовой регламентации, отвечающей реалиям современной экономической и социальной жизни. Среди прочего это означает необходимость распространения на возникающие между супругами имущественные отношения норм не только семейного, но и гражданского права.

Между тем практика последнего десятилетия выявила существенные недостатки и пробелы в правовом регулировании имущественных отношений между супругами [1, с. 14]. В правовом регулировании отношений, возникающих между супругами по поводу их общего имущества, существует достаточно много нерешенных проблем как теоретического, так и прикладного характера.

Имущественные отношения супругов являются предметом правового регулирования. Они формируют имущественный базис семьи в целом, поэтому использование адекватных средств правового регулирования, учитывающих их специфику, очень важно.

Отношения между супругами далеко не всегда строятся на основе типичных моделей, в них весьма ярко проявляется личностный элемент, который прямо или косвенно влияет на ведение супругами общего хозяйства, формирование общего или раздельного бюджета и т.п. Все это предопределяет необходимость регулирования супружеских отношений не столько с помощью нормативных предписаний, сколько в индивидуальном порядке.

Семья и отношения в ней представляют собой взаимосвязанную систему социальных факторов, в решающей степени определяющих состояние общества и перспективу его прогрессивного развития, преемственность поколений, подготовленность новых членов общества к полноценной реализации прав и обязанностей человека и гражданина. Однако реализовать указанные составляющие можно лишь при наличии надлежащей материальной основы (базы) общества в целом и каждой семьи в отдельности. Конституция РК гласит, что брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства [2]. Совместная собственность супругов регулируется одновременно гражданским и семейным правом. К ней применимы все общие нормы ГК о собственности в целом и о совместной собственности в частности. Семейное законодательство не может противоречить ГК.

Понятия «право собственности супругов», «собственность супругов» и «имущество супругов» не совпадают. Законным режимом имущества супругов называется режим супружеского имущества, установленный нормами семейного законодательства. Законный режим имущества супругов – это режим их общей совместной собственности. Он действует, если брачным договором не предусмотрено иное. Общей совместной собственностью супругов является имущество, нажитое супругами во время брака, заключенного в установленном законом порядке.

Важно, что совместная собственность супругов – это собственность бездолевая. Пока существует совместная собственность супругов, доли супругов не определяются. Доли супругов в совместной собственности (общем имуществе супругов) определяются только при ее разделе, который влечет за собой

прекращение совместной собственности. Каждый из супругов имеет равное (одинаковое с другим супругом) право на владение, пользование и распоряжение совместной собственностью в порядке, определяемом ст. 34 Кодекса. Примечательно, что право на общее имущество принадлежит обоим супругам, независимо от того, кем из них и на имя кого из них приобретено имущество (внесены денежные средства), выдан правоустанавливающий документ.

Важно и то, что любой из супругов в случае спора не обязан доказывать факт общности имущества, если оно нажито во время брака (предположение), что указанное имущество является совместной собственностью супругов. Каждый супруг имеет право на общее имущество, независимо от того, каков его заработок (доход), в чем заключалось (выражалось) участие в приобретении вещей для семьи.

Право на общее имущество принадлежит также супругу, который в период брака осуществлял ведение домашнего хозяйства, уход за детьми или по другим уважительным причинам (болезнь, учеба и т. п.) не имел самостоятельного дохода. Указанная норма направлена главным образом на защиту законных прав неработающих женщин. В результате их домашний труд, исходя из принципа равенства супругов в семье, приравнивается к труду работающего мужа.

Развитию имущественных отношений супругов также может способствовать формирование в отечественном законодательстве положений о семейном предпринимательстве. Решение социально-экономических проблем семей в Республике Казахстан может стать успешным, если к дотационным механизмам государственной поддержки добавятся меры по созданию им возможностей для самообеспечения и самодостаточности, в том числе путем формирования условий для развития семейного малого бизнеса и микропредпринимательства, и реализации комплекса мер поддержки семейного бизнеса.

Имущественные отношения супругов имеют свою специфику. Как правило, в большинстве случаев супруги не заботятся о том, чтобы определить заранее свои имущественные права и обязанности. Вместо них это делает закон. Казахстан относится к той группе стран, в которых законным является режим совместной собственности имущества супругов, нажитый в период брака.

Супругам дозволяется самим определить свои имущественные отношения посредством заключения брачного контракта (договора).

О режиме имущества в разрезе причитающейся доле каждому из них, супруги начинают обычно задумываться тогда, когда стоит необходимость раздела этого имущества, что случается обычно при расторжении брака. При этом прекращается режим общности имущества супругов, в результате которого каждый из них становится собственником части имущества, находившегося до раздела в их совместной собственности.

Далеко не всегда споры об имуществе разрешаются на основе принципов, которые должны лежать в фундаменте каждой семьи – принцип разрешения внутрисемейных вопросов по взаимному согласию. Напротив, все чаще развод сопровождается скандалами, взаимными упреками и взаимными исками по поводу конкретного имущества, нажитого в браке. Особенно это актуально в настоящее время, когда свобода предпринимательства дает гражданам заниматься бизнесом, развиваться, приобретать материальные ценности, порой очень ценные, приобретать недвижимое имущество, ценные бумаги. В неприятные часы (дни, годы) судебных разбирательств по поводу всего этого имущества, многие граждане задумываются о том, что было бы гораздо проще и менее затратное по времени, если бы об имуществе был заключен договор, регулирующий права каждого из супругов на определенные вещи. Однако брачные договоры заключают единицы.

Правильным рассмотрением семейных споров суды призваны устранять возникшие противоречия, способствовать укреплению семейных отношений.

Так, например, Железинским районным судом рассмотрено гражданское дело по иску о разделе имущества. Истец мотивировала свои требования тем, что состояла с ответчиком в зарегистрированном браке. Решением суда в 2018 году брак между супругами расторгнут. Добровольное соглашение о разделе имущества между истцом и ответчиком достигнуто не было, в связи с чем, истец просила суд произвести раздел совместно нажитого имущества в виде жилого дома с земельным участком, автомашины, мебели и бытовой техники [3].

В ходе предварительного судебного разбирательства от истца и ответчика поступили ходатайства об урегулировании спора в порядке медиации, с проведением примирительных процедур членом Совета биев Г. Абдразаковой. Между сторонами заключено соглашение об урегулировании спора (конфликта) в порядке медиации.

Возникновение института брачного договора большинство исследователей считают абсолютно закономерным этапом развития правовых отношений в целом и договорных отношений в частности. Появление нового института - института брачного договора – было предопределено рядом объективных причин. В качестве таких предпосылок ученые выделяют два фактора: юридическое закрепление на конституционном уровне института частной собственности и дальнейшее развитие договорных отношений, влекущее за собой «проникновение договорных отношений в различные сферы общества» [4, с. 358].

Традиционно можно говорить о семейной собственности как об общей собственности членов семьи. Стержень, ядро такой собственности образует, безусловно, собственность супругов. Однако при всей своей доминирующей роли супружеская собственность не может ни отменить, ни заменить иных форм семейной собственности. К их числу относятся собственность крестьянского, фермерского хозяйства и общая собственность супругов и иных членов семьи (детей, родителей, иных лиц).

На уровне закона был прямо признан факт существования семейной собственности как разновидности общей собственности, участниками которой являются члены семьи. До этого отношения семейной собственности регулировались, как уже говорилось, косвенно, в составе общих норм гражданского права об общей долевой собственности.

Специфичность семейно-брачных отношений может быть сведена к следующим моментам:

– субъекты семейных отношений. В силу того, что отношения в браке и семье возникают не из обычных юридических фактов, характерных для гражданских правоотношений (например, договор, деликт), а из таких своеобразных юридических фактов, как брак и родство, материнство и отцовство, брачно-семейные отношения являются, как правило, делящимися и связывают между собой не посторонних людей (как в гражданском праве), а близких: мужа и жену, родителей и детей, и других родственников.

– семейные отношения являются, прежде всего, лично-правовыми (заключение брака, права и обязанности родителей по воспитанию детей и т.д.), и лишь затем – имущественными (алиментные обязательства, собственность супругов). Кроме того, имущественные отношения в семейном праве всегда связаны с личными и как бы вытекают из них (например, алиментные

обязательства). В гражданском же праве, напротив, преобладают имущественные отношения, и они могут быть, и не связаны с отношениями личными.

– семейные права и обязанности, как личные, так и имущественные, являются неотчуждаемыми: их нельзя продать или купить, обменять, завещать. Гражданские права и обязанности, напротив, в основном отчуждаемы, их в любой момент за плату или бесплатно можно передать другому лицу.

Законодатель по поводу применения к семейным отношениям гражданского законодательства говорит следующее: гражданское законодательство может применяться как к имущественным, так и к личным неимущественным отношениям между членами семьи при условии, что они не урегулированы соответствующими нормами семейного законодательства. Но в любом случае применение норм гражданского законодательства не должно противоречить существу семейных отношений.

Применение гражданского законодательства к семейным отношениям может осуществляться также в случаях, непосредственно предусмотренных Семейным кодексом. В ряде статей Кодекса РК «О браке (супружестве) и семье» указаны конкретные нормы ГК, в соответствии с которыми следует действовать при разрешении определенных вопросов брачно-семейных отношений [5].

Большая часть отношений, возникающих по поводу пользования, владения, распоряжения семейным имуществом, регулируется гражданским законодательством. Так, общие положения о собственности супругов в настоящее время включены в ГК РК. Следовательно, совместная собственность супругов регулируется одновременно гражданским и семейным законодательством. Семейное законодательство о супружеской собственности конкретизирует соответствующие нормы ГК РК и не может противоречить им.

В отдельных нормах семейного законодательства бланкетного характера имеются ссылки на необходимость применения правил гражданского законодательства без указания при этом конкретных статей ГК, подлежащих использованию.

Именно такая необходимость установлена в случаях: - применения положений о долевой собственности к имуществу, приобретенному совместно лицами, брак которых признан недействительным; - возмещения добросовестному супругу при признании брака недействительным материального и морального

вреда; - изменения или расторжения брачного договора; - признания брачного договора недействительным; - ответственности супругов за вред, причиненный несовершеннолетними детьми.

В ранее действовавшем законодательстве правовой режим имущества супругов был определен в семейно-брачном законодательстве, причем проводился принцип раздельности добрачного имущества супругов и принцип общности имущества, совместно нажитого супругами в период брака, - указанное имущество принадлежало супругам на праве общей совместной собственности. Новое законодательство претерпело существенные изменения в самом подходе к правовой регламентации имущественных отношений между супругами.

Во-первых, целый ряд норм, регламентирующих эти отношения, включены в Гражданский кодекс. Во-вторых, супругам предоставлены достаточно широкие возможности самим определить правовой режим имущества, нажитого во время брака. Принимая различные государственные меры по сохранению и укреплению семьи, её социальной поддержке, государство проявляет заботу о семье, создаёт и совершенствует работу детских учреждений; устанавливает льготы многодетным и малообеспеченным семьям; семьям, воспитывающим детей-инвалидов; приёмным семьям; одиноким матерям; выплачивает пособия гражданам, имеющим детей, и принимает другие социальные обязательства по защите семьи, материнства, отцовства и детства.

Семейная собственность образует экономический базис семьи. Традиционно принято говорить о семейной собственности как об общей собственности членов семьи. Стержень, ядро такой собственности образует, безусловно, собственность супругов. Однако при всей своей доминирующей роли супружеская собственность не может ни отменить, ни заменить иных форм семейной собственности. К их числу относятся собственность крестьянского, фермерского хозяйства и общая собственность супругов и иных членов семьи (детей, родителей, иных лиц).

Большая часть отношений общей собственности супругов и иных членов семьи никогда не выделялась ни в законодательстве, ни в науке гражданского права. Считалось, что для этого вполне достаточно модели общей долевой собственности, закрепленной ГК РК. Основания же ее возникновения, осуществление каждым из участников правомочий владения, пользования и распоряжения – должны устанавливаться самими сособственниками, для чего суды

прибегали и прибегают к конструкции «сложившегося порядка пользования».

Таким образом, все семейные правоотношения можно разделить на два вида: личные (неимущественные) и имущественные отношения. Такое деление основано на том, что имущественные права и обязанности имеют определенное экономическое содержание. Личные права и обязанности такого содержания лишены, они возникают в связи с нематериальными благами, неотделимы от личности и непередаваемы другим лицам. В семье основными являются личные отношения. Они во многом определяют содержание норм, регулирующих имущественные отношения в семье. В отличие от личных, имущественные отношения супругов в большей степени поддаются правовому регулированию со стороны государства.

ЛИТЕРАТУРА

1 Злобина И.В. Собственность в семье: Проблемы правового регулирования // Черные дыры российского законодательства. 2002. №2. с. 14.

2 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) [Электронный ресурс]. – URL:<http://online.zakon.kz/>

3 Левин Ю.В. Актуальные вопросы брачного договора в РФ // Право и политика. № 2. 2009.

4 Спор о разделе имущества урегулирован с помощью Совета биев в порядке медиации// [Электронный ресурс]. URL: <http://pvl.sud.kz/rus/news/spor-o-razdele-imushchestva-uregulirovan-s-pomoshchyu-soveta-biev-v-poryadke-mediacii>

5 Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.12.2019 г.)// [Электронный ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31102748#pos=56;-127

ВИДЫ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ, ВОЗНИКАЮЩИХ МЕЖДУ СУПРУГАМИ

ҚАМЗА Қ. Қ.

магистрант, Торайгыров университет, г. Павлодар

В семье заложено два взаимопроникающих начала: естественно-биологическое и материально-экономическое. Последнее находит выражение в совместном ведении супругами домашнего хозяйства, создании и преумножении материальных ценностей.

Основанная на моногамии, современная семья в определенной мере выступает стимулом трудовой и предпринимательской деятельности человека, обладающего естественным стремлением сохранить и упрочить свою собственность и иное имущество в рамках семьи.

В условиях рыночной экономики семья способствует концентрации капитала и наиболее эффективному управлению им. Отношения личной связи и привязанности, существующие естественным образом между супругами, обеспечивают стабильность и успешное функционирование семейных предприятий, капиталов и иных активов.

Это единство естественного и экономического начал как в браке, так и в семье с неизбежностью накладывает особый отпечаток на общественные отношения, складывающиеся в процессе заключения брака, создания и существования семьи. Заложенные в семье два начала – биологическое и экономическое приводят к тому, что между супругами как семьей складываются во многом отличные друг от друга общественные отношения: личные неимущественные и имущественные отношения [1, с. 28].

Несмотря на приоритет в брачно-семейных связях личных отношений, в совместной жизни супругов имеют весьма существенное значение и складывающиеся между ними имущественные правоотношения, т.к. именно они лежат в основе ведения совместного хозяйства и составляют основное содержание тех брачных отношений, которые подчинены воздействию права. Однако необходимо отметить, что вся совокупность таких отношений подразделяется на две большие группы: - обычные отношения, способные возникать между любыми субъектами гражданского права и подчиненные, соответственно, нормам гражданского законодательства; - особые отношения, складывающиеся только

между супругами, и потому испытывающие на себе существенное воздействие норм семейного права.

В доктрине гражданского права общепризнанно, что имущественные отношения имеют экономическое (имущественно-стоимостное) содержание и всегда связаны с нахождением имущества у определенного лица (например, правоотношения собственности, хозяйственного ведения и т.п.) либо с передачей имущества одним лицом другому (договор мены, купли-продажи и др.) [2, с. 51].

Возникающие между супругами имущественные правоотношения обладают, с одной стороны, определенной спецификой по сравнению с аналогичными отношениями между иными субъектами права, с другой стороны – чертами, характерными для всех прочих брачных правоотношений, особенности которых уже были описаны ранее. В числе этих особенностей, в частности:

- ограничение субъектного состава: возникновение только между двумя особыми субъектами права – супругами;
- длящийся и лично-доверительный характер;
- невозможность установить их на конкретный, строго определенный срок;
- возникновение из специфических юридических фактов.

В осуществлении личных неимущественных прав члены семьи пользуются одинаковыми возможностями.

Содержание имущественных правоотношений, возникающих между супругами, образуют имущественные права и обязанности. При этом содержание самого понятия «имущественные права» также имеет сложный состав, поскольку подразумевает деление этих прав на вещные, обязательственные и исключительные.

Среди юристов нет единого мнения относительно деления имущественных отношений супругов на виды.

Так, в частности, М. В. Антокольская, Л. М. Пчелинцева, Е. А. Чевфанова подразделяют их на две основные группы:

1) отношения супружеской собственности (т.е. имущества, нажитого супругами во время брака):

- отношения, связанные с действием законного режима имущества супругов;
- отношения, подчиненные договорному режиму имущества супругов;
- ответственность супругов по обязательствам перед третьими лицами.

2) алиментные обязательства супругов (отношения по поводу взаимного материального содержания).

Особую подгруппу имущественных правоотношений, возникающих между супругами, следует выделить и такую их разновидность, как обязательственные правоотношения, связанные с правом супругов вступать в любые обязательства друг с другом и с третьими лицами. В этом случае, как и в ситуации с вещными правами, отношения общей собственности обладают определенной правовой спецификой, поскольку возникающие в их рамках обязательства распространяются на двух и более лиц как сособственников.

Соответственно эти обязательственные отношения складываются из двух составляющих: - отношений, возникающих между сособственниками и третьими лицами; - обязательственных отношений, складывающихся между самими сособственниками.

При этом в рамках обеих названных подгрупп отношений можно также выделить по две их разновидности, зависящих от того, оба супруга или только один из них участвуют в сделке с третьим лицом.

Так, например, в тех случаях, когда оба супруга сообща участвуют в обязательстве по отношению к третьему лицу, они приобретают особый правовой статус и по отношению друг к другу, т.к. становятся участниками обязательственных правоотношений – содолжниками либо сокредиторами.

Круг имущественных отношений в семье, помимо правоотношений семейной собственности, включает также обязательства по содержанию членов семьи (алиментные обязательства). К их числу относятся алиментные обязательства супругов, родителей и детей, других членов семьи.

В соответствии со ст. 209 ГК совместной собственностью имущества является имущество, находящееся в собственности двух или нескольких лиц без определения долей каждого из собственников в праве собственности на него, при этом совместная собственность возникает только в случаях, предусмотренных законом. Имущество, нажитое супругами во время брака (супружества), является их общей совместной собственностью [3].

Собственность супругов образует особую разновидность совместной собственности с точки зрения ее субъектного и пообъектного составов, порядка владения, пользования и распоряжения ею, а также правил раздела общего имущества. Более

детально рассмотрим субъектный и пообъектный состав совместной собственности супругов.

Субъектный состав совместной собственности супругов ограничен. Количество сособственников при ней не может быть более двух. Если какая-либо вещь приобретается супругами вместе с третьим лицом, то супруги выступают в качестве единого участника общей долевой собственности. При этом доля в общей долевой собственности поступает в общую совместную собственность супругов. Поскольку участников совместной собственности супругов всегда только двое, выдел доли любого из супругов влечет прекращение общей собственности. Это означает, что всякий выдел доли влечет для супругов одновременно и раздел их общей собственности.

Объектный состав общего имущества супругов определен законодательно. Согласно п.2 ст. 33 Кодекса РК «О браке (супружестве) и семье» к имуществу, нажитому супругами во время брака (супружества), относятся:

- суммы доходов каждого из супругов от трудовой деятельности (заработная плата, надбавки и доплаты к ней, премии и иные выплаты, входящие в систему оплаты труда);
- доходы от предпринимательской деятельности (доход супруга, являющегося индивидуальным предпринимателем, доля прибыли коммерческой организации, причитающаяся ее руководителю, и т. д.);
- доходы от результатов интеллектуальной деятельности (авторский гонорар, роялти и иные выплаты);
- суммы доходов с общего имущества супругов и раздельного имущества каждого из супругов (к примеру, арендная плата за сданную внаем квартиру, денежные средства, вырученные за счет продажи общего имущества, имущество, приобретенное в результате мены, вещи, переданные в дар одновременно обоим супругам, и т. д.);
- полученные ими пенсии, пособия, пенсионные накопления, а также иные денежные выплаты, не имеющие специального целевого назначения (суммы материальной помощи, суммы, выплаченные в возмещение ущерба в связи с утратой трудоспособности, вследствие увечья либо иного повреждения здоровья, и другие);
- приобретенные за счет общих доходов супругов движимые и недвижимые вещи, ценные бумаги, паи, вклады, доли в капитале,

внесенные в кредитные учреждения или в иные коммерческие организации;

– любое другое нажитое супругами в период брака (супружества) имущество независимо от того, на имя кого из супругов оно приобретено либо на имя кого или кем из супругов внесены денежные средства.

Перечень доходов и имущества супругов, которые поступают в их совместную собственность, является открытым. При этом не имеет значения, на чье имя внесено или зарегистрировано соответствующее имущество. Например, квартира, зарегистрированная на имя одного из супругов в период брака, будет признана находящейся в общей совместной собственности точно так же, как и приобретенная супругами мебель, которой они пользовались, проживая в этой квартире.

Следовательно, совместной собственностью супругов следует признать любое имущество, нажитое в период брака, кроме того имущества, которое прямым указанием закона изъято из совместной собственности супругов.

Установление долевой собственности на совместное имущество супругов возможно только путем заключения брачного договора и КоБС не содержит норм, предоставляющих возможности заключения соглашения об определении долей по гражданскому законодательству, а применение пункта 5 ст.209 ГК как основание для определения доли супруга в общей совместной собственности без раздела имущества, неприменимы к имуществу супругов, т.к. эта норма регулирует отношения между участниками совместной собственности, возникших по иным основаниям, кроме как предусмотренных ст.219 ГК РК. Данный вывод подтверждается и положениями статьи 223 ГК, согласно которого особенности права общей совместной собственности определяются законодательством о браке и семье.

В отношении имущества, нажитыми супругами во время брака, предусмотрено, что оно является их совместной собственностью, если договором между ними не установлен иной режим этого имущества. Супруги в брачном контракте могут отнести это имущество либо к общей долевой собственности, либо к раздельной собственности каждого из них. Что касается имущества, принадлежавшего каждому из супругов до вступления в брак, то оно, как и прежде, признается их раздельной собственностью.

Аналогичный правовой режим распространяется на имущество, полученное одним из супругов во время брака в дар или по наследству, а так же на вещи индивидуального пользования (кроме предметов роскоши), хотя бы они и были приобретены во время брака за счет общих средств. Все это имущество, как и прежде, относится к раздельной собственности каждого из супругов. С другой стороны, имущество каждого из супругов может быть отнесено к совместной собственности, если во время брака в указанное имущество за счет общего имущества другого супруга были внесены вложения, которые значительно увеличили стоимость имущества.

Вопрос об обращении взыскания на общее имущество супругов разрешается в зависимости от того, является ли стороной в обязательстве только один из супругов, или они оба. Если речь идет об обязательстве одного из супругов, то взыскание можно обратить лишь на имущество, находящееся в его раздельной собственности, а также на его долю в общем, имуществе. Но если стороной в обязательстве могут быть признаны оба супруга, то взыскание можно обратить как на имущество, находящееся в раздельной собственности каждого из них, так и на общее имущество.

Только зарегистрированный брак порождает права и обязанности супругов, имущество, нажитое лицами, находящимися в фактических брачных отношениях, хотя бы оно и было нажито в период этих отношений, к совместной собственности не относится. В зависимости от конкретных обстоятельств дела указанное имущество подпадает под правовой режим либо раздельной, либо общей долевой собственности со всеми вытекающими из этого последствиями. Презумпция равенства долей при разделе общей собственности или при выделе из нее здесь не действует.

Сделка, совершенная одним из супругов по распоряжению общим имуществом супругов, может быть признана судом недействительной по мотивам отсутствия согласия другого супруга только по его требованию и только в случаях, если доказано, что другая сторона знала или заведомо должна была знать о несогласии другого супруга на совершение данной сделки. Для совершения одним из супругов сделки по распоряжению недвижимостью и сделки, требующей нотариального удостоверения и (или) регистрации в установленном законом порядке, необходимо получить нотариально удостоверенное согласие другого супруга. Супруг, нотариально удостоверенное согласие которого на

совершение указанной сделки не было получено, вправе требовать признания сделки недействительной в судебном порядке в течение трех лет со дня, когда он узнал или должен был узнать о совершении данной сделки.

Имущество, нажитое каждым из супругов в период раздельного проживания в связи с фактическим прекращением брака (супружества), признается судом собственностью каждого из них.

Владение, пользование и распоряжение общей совместной собственностью осуществляются по обоюдному согласию супругов. Это означает, что когда супруг совершает сделку, он не должен постоянно предоставлять доказательства того, что другой супруг согласен – иначе каждый поход за покупками превратился бы в сложную процедуру предъявления документа, удостоверяющего, что другой супруг не возражает по поводу заключения сделки.

На практике это привело бы к чрезвычайному усложнению гражданского оборота. Для признания имущества, принадлежащего одному из супругов объектом общей собственности супругов, необходимо наличие двух обстоятельств. Первое: техническое – условие, заключающееся в осуществление реконструкции, капитального ремонта, переоборудования, надстройки имущества и т. п. Второе: юридическое – условие, согласно которому судом признается увеличение стоимости объекта за счет вышеназванного технического обстоятельства.

Действующее семейное законодательство предусматривает в зависимости от воли супругов два возможных правовых режима имущества супругов – законный и договорный, каждому из которых посвящена отдельная глава Кодекса РК «О браке (супружестве) и семье». Если имущественные правоотношения супругов не определены в брачном договоре, они регулируются законом.

В процессе правового регулирования имущественных отношений супругов с неизбежностью возникает вопрос о соотношении двух прямо противоположных идей, которые так или иначе проявляют себя при выборе средств правового воздействия на имущественную сферу семьи.

С одной стороны, супруги – это лица, которых объединяет общность имущественных интересов, быта, обязанностей по воспитанию и содержанию детей, в связи с чем общность имущества составляет основу супружеского союза. С другой – каждый из супругов, как самостоятельный участник отношений, может

представлять собой определенную имущественную автономию и в связи с этим нуждаться в имущественной свободе и независимости.

Имущество, материальная база существования, активная жизненная позиция и должное благосостояние семьи является важнейшим элементом жизни человека и гражданина.

Семейное имущество является базой здоровых семейных отношений, чувства достаточности, спокойствия. Имущество является показателем обеспеченности, а значит условием небедного существования, воспитания детей в достатке, развития

Не поступает в совместную собственность супругов, а считается индивидуальной собственностью каждого из них имущество (п.1 ст. 35 Кодекса РК «О браке (супружестве) и семье»):

– принадлежавшее каждому из супругов до вступления в брак (супружество);

– полученное во время брака в дар (кроме дарения обоим супругам одновременно) или по иным безвозмездным сделкам, например, сделкам приватизации жилья;

– приобретенное в порядке наследования по закону или по завещанию;

– вещи индивидуального пользования (одежда, обувь и другие), за исключением драгоценностей и других предметов роскоши.

Эти вещи признаются собственностью того супруга, который ими пользовался, хотя бы они и были приобретены в период брака за счет общих средств супругов.

Данное правило объясняется соображениями практического удобства. Делить вещи индивидуального пользования неприятно, а подчас и невозможно в силу того, что они, как правило, нужны только тому супругу, для которого приобретались.

ЛИТЕРАТУРА

1 Афанасьева И. Условия стабильности семейно-брачных отношений // Нотариус. 2002. № 3. с. 28.

2 Гражданское право. Часть первая / Под ред. А.Г.Калпина, А.И.Масляева. – М.: Юристъ, 2007.

3 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) от 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2020 г.)// [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061

БҰЛТАРТПАУ ШАРАЛАРЫН ҚОЛДАНУҒА ПРОКУРОРДЫҢ ҚАДАҒАЛАУЫ ЖӘНЕ ОНЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

МАНАРБЕКОВА Б. К., КАБЫШЕВА Д. К.
студенттер, Қт-401 тобы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Бұлтартпау шарасы бұл ҚР Қылмыстық процесілік кодексінде белгіленген тәртіпте айыпталушыға (ерекше жағдайларды сезктіге де қатысты), сотталушыға олардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын уақытша шектейтін қылмыстық іс бойынша қолданылатын заңмен қарастырылған процессуалдық мәжбүрлеу шараларын айтамыз. Основания применения мер пресечения

ҚР ҚПК 137 бабында көзделген бұлтартпау шарасының қолданылу шарттары толық болып табылады және талқылауға жатпайды [1, 137 бап]. Мысалы, айыпталушыдан тану айғақтарын алу, не тәртіпті бұзу мақсатымен бұлтартпау шараларын сотта қолдану заңсыз болып табылады.

Заң бұлтартпау шарасын қолдануды, егер бұл шын мәнінде қажет болған жағдайда ғана қолданылады, сондай-ақ егер істе айыпталушыға қылмыс жасағаны үшін оның ашылғанын куәландыратын дәлелдемелер болса және осы шараларды қолданудан негізсіз бас тарту жағдайлары туралы ескертсе, бұлтартпау шарасын таңдау үшін негізмен шектейді. Тергеуші, және сот өздеріне берілген өкілеттіктер шегінде қылмыстық іс жүргізу сипатындағы шараларды қолдануға тиіс. Егер бапқа сәйкес негіздер болса, айыпталушы күдіктіге бұлтартпау шарасын таңдауға құқылы, яғни егер айыпталушы күдікті деп санауға жеткілікті негіздер болса:

- Анықтаушыдан, алдын ала тергеуден немесе соттан айғақтарды жасыру;
- Қылмыстық әрекеттермен айналысуды жалғастыру;
- Куәгерді, немесе қылмыстық сот өндірісінің өзге қатысушыларын қорқыту, дәлелдемелерді жасыру, қылмыстық іс бойынша өндіріске өзге де кедергі келтіру [2, 150 б.];

Бұлтартпау шарасын қолданудың негіздері:

1) айыпталушы қылмыстық процессті жүзеге асыратын органдарнан жасырынады, сонымен қатар оның жұмыстан шығарылуы туралы дәлелді мәліметтің болуы, тұрақты тұрғылықты жерін саналы түрде қалдыру, белгісіз жерлерде тұруы немесе

тұрғылықты жерден тіркеуден шығып кетуі жасалған қылмысы үшін қылмыстық жауаптылықтан жасырыну;

2) сотта істі талқылау және объективті зерттеу кезінде айыпталушының кедергі жасауы, оған куәгерлерді, жөбірленушіні, сарапшылар мен процеске қатысушы тұлғаларды сатып алу, қорқыту, алдау, көндіру, сондай-ақ дәлелдемелерді жою немесе бұрмалау әрекеттерін жатқызуға болады;

3) айыпталушының қылмыстық әрекетті жалғастыруы, яғни оның қылтылықпен байланысының болуы, қылмыстық ниетін соңына дейін жеткізбеу, өткен жасалған қылмыстарға қатысының болуы және т.б. жатады.

4) сотталушы адамның үкімнің орындалына кедергіі келтіруі [1, 136 бап].

Процесуалдық мәжбүрлеу қылмыстық-процестік реттеудің негізгі элементі болып табылады. Оны тек процесілік актілермен бекітілген кезде және өз өкілеттілігінде бар мемлекеттік органдар сот, тергеуші, анықтаушы ғана қолдана алады. Бүгінгі таңдағы ғылыми заң әдебиеттерінде процесілік мәжбүрлеу шаралары қылмыстық процесілік заңнамасында көзделген, қылмыстық процесілік құқығының құзырлы субъектілері күдіктілерге, айыпталушыларға және іске қатысатын өзге де тұлғаларға байланысты тиісті негіздер болған кезде қолданылатын мәжбүрлеу құралдары ретінде анықталады [1, 4 бап].

Бұлтартпау шаралары процесілік мәжбүрлеу шараларының құрамдас бөлігі болып табылады. Қылмыстық-процестік мәжбүрлеу шараларын таңдау және қолдану негізділігін прокурор қызметінің прокурорлық қадағалауды жүзеге асырудың негізгі бағыттары болып табылады. Сонымен қатар, қылмыс жасады деген сезіктіні ұстаудың, бұлтартпау шараларын таңдаудың және қолданудың қазіргі таңдағы практикасын талдау қылмыстық қудалауды іске асыратын органдардың құқыққа қайшы әрекеттеріне орын алуына мүмкіндік туғызады. Осылайша, прокурорларға алдын ала тергеу және анықтау органдарының күдіктілерге, айыпталушыларға қатысты қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын таңдау және қолдану тәртібін регламенттейтін заң актілерінің орындалуын объективті қадағалау үшін, сондай-ақ күдіктілерді, айыпталушыларды медициналық немесе психиатриялық стационарға орналастыру үшін оларда бар барлық өкілеттіктерді пайдалану ұйғарылды сот-медициналық немесе сот-психиатриялық сараптама тағайындалады.

ҚР Бас Прокурорының белгілеген шарттары толығымен негізделген. Демек, қадағалаудың тиімділігі процессуалдық мәжбүрлеу шараларын дұрыс таңдау мен қолдану арқылы іске асады. Прокурордың қадағалауды қамтамасыз ету кезінде өз өкілеттіктерін заңға сай, объективті орындауы үшін, әсіресе онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар жасағаны сезіктілерді ұстау және оларды кейіннен босату негіздерінің заңдылығы мен негізділігін нақты тексеріп, саралауы керек. Біріншіден, ҚР Конституциясын, қылмыстық процесстік кодексіні, сондай-ақ жоғары соттардың, адам құқықтары жөніндегі Еуропалық соттың құқықтық позицияларын және Бас прокуратураның бұйрықтарын басшылыққа ала отырып, айыпталушылар мен сезіктілердің құқықтарының қорғалуына көңіл бөлу керек. Жалпы, сот шешіміне сәйкес прокуратура органдарының қызметкерлері қолданылатын бұлтартпау шараларын таңдау кезінде процеске қатысушылардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау жөніндегі алғышарттарды негізге алуы тиіс, бірақ осы саладағы қадағалау қызметінде бірқатар проблемалар бар. Бұлтартпау шарасын таңдау кезінде осыған уәкілетті органдар қылмыстық процесстік кодексінің 137-баптарын негізге алу қажет [1, 137 бап].

Бүгінгі таңдағы заң ғылымында сезіктіге немесе айыпталушыға қатысты бұлтартпау шараларын таңдау кезінде жәбірленушінің пікірін ескеру туралы мәселе даулы болып тұр. Мысалы, Л. В. Брусницынның пікірінше құқық қорғау органдары белгілі бір бұлтартпау шарасын таңдау кезінде жәбірленушінің пікірін білуі және ескеруі керек деп санайды. Осындай көзқарасты басқа да авторлар ұстанады, мысалы, С. В. Колдин, О. В. Корнелюк және тағы басқалары [3, 90 б.].

Сондай-ақ, айыпталушыларды тек қылмыс жасау бойынша ғана қамауға алу кезінде ҚР ҚПК 148 бабында көрсетілген негіздерді ескеру керек. Сонымен қатар онша ауыр емес немесе орташа қылмыс жасаған не қоғамнан оқшауламай көмелетке толмағандарға қатысты қамаққа алуды қолдану туралы мәселелерге сақтықпен қарауды негізге алу керек. Прокурор анықтаушыға сезіктіге немесе айыпталушыға қамауға алу туралы бұлтартпау шарасын таңдау бойынша сот алдында өтінішхат қозғауға келісім беру туралы не сот шешімімен жол берілетін басқа да процесстік әрекетті жүргізу туралы мәселеге жауапты қарауы; жеке басы туралы деректерді, сотқа осындай өтінішхат жіберу үшін негіз болып табылатын барлық істерді анық зерттеп; ескеруі қажет. сондай-ақ басқа да елеулі мән-жайларды растайтын құжаттар қоса беріледі [4, 30 б.].

Қылмыстық процеске қатысушылардың құқықтарын қорғау үшін заң шығарушы қылмыстық процесстік кодексініде көзделген талаптарды, оның ішінде: денсаулығының мән-жайын, қылмыстың ауырлығын, отбасылық жағдайын және күдіктінің немесе айыпталушының жасы, кәсібі және басқалары туралы басқа да мәліметтерді ескерген жөн. Бұл қылмыстық процесстік кодексінің 12-бабында қарастырылған адамның және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау қағидатының сақталуын қамтамасыз етеді [1, 12 б.].

Прокурорларға денсаулығы сыр берген және қария адамдарға, сондай-ақ әйел адамдар мен өзге де адамдарға қатысты алдын-алу шараларын қолдану туралы негіздерді ескереді. Істің мән-жайлары мен жеке ақпараттар шегінде өзге бұлтартпау шарасы қолдануға болады. Егер қамаққа алынған тұлғалардың денсаулығының нашарлауы туралы мәлімет, немесе арыз болса, прокуратура қызметкері тексеруді жүргізе алады. Прокурор денсаулық жағдайының қатты нашарлау фактілері анықтамамен расталған кезде тергеушінің, анықтаушының алдына бұлтартпау шарасын неғұрлым жеңілдірек түріне ауыстыру туралы сұрақ қоя алады [5, 57 б.].

Сонымен бірге прокурор қызметке жарамсыз асырауында балалары бар азаматтарға байланысты бұлтартпау шарасын таңдау туралы анықтаушының қаулысы қоса тіркелген адамдардың, асырауындағы адамдардың жақын туыстарының немесе басқа адамдардың қамқорлығында болатындығын, балалар, әлеуметтік не медициналық мекемелерге орналастырылғанын растайтын материалдардың болуына көңіл бөлген жөн. Осындай материалдар ретінде туыстарының, қамқоршылық және қорғаншылық органдарының балаларды немесе асырауындағыларды мамандандырылған мекемелерге орналастыру туралы өтініштерін қарастыруға болады. Айта кету керек, прокурордың бұл материалдарды елемеуі сот шешімі бойынша бұлтартпау шараларын таңдау кезінде қылмыстық сот өндірісін жүргізуге қатысушылардың құқықтары мен бостандықтарын бұзуға әкеп соғады [6, 114 б.]. Осылайша, прокурор қылмыстық іс жүргізуге қатысушы ретінде күдіктілерге, айыпталушыларға, сондай-ақ іске қатысатын белгілі бір тұлғаларға қатысты бұлтартпау шарасын таңдау маңызды рөл атқарады. Адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарының сақталуы іс жүзінде прокурордың іс-әрекетіне тікелей байланысты, сондықтан ол өз құзыреті шегінде

казіргі заманғы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы талаптарының сақталуын қамтамасыз етуге міндетті.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ.
- 2 Кутуева Э.К. Уголовно-процессуальное право (уголовный процесс). Учебник. - Санкт-Петербург. – 2019. – 584с.
- 3 Касимов А.А. Меры пресечения в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан. ЖУРНАЛ. Журнал российского права. – 2012. – 90-96 с.
- 4 Оспанов С.Д. Уголовный процесс Республики Казахстан (общая часть). Алматы, 2004. С. 243.
- 5 Лившиц Ю. Залог в качестве меры пресечения // Законность. 2003. N 5. – 30-37с
- 6 Применение мер пресечения в Республике Казахстан. 2005 - 2010 гг.: Статистический сборник. Алматы, 2010. – 114с.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПЕРЕХОДА НА НОВЫЕ ФОРМЫ УПРАВЛЕНИЯ ОБЪЕКТОМ КОНДОМИНИУМА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

МАНФАГАТОВ А. К., МУНДУИНОВА Б. Т.
студенты, Торайгыров университет, г. Павлодар
ВОРОНОВА Т. Э.

к. полит. н., ассоц. профессор (доцент), Торайгыров университет, г. Павлодар

Переход к объединению собственников имущества (ОСИ) может быть сложным процессом, особенно в таких странах, как Республика Казахстан, где правовая база для таких объединений может быть недостаточно налажена. ОСИ – юридическое лицо в форме некоммерческой организации. Некоторые из проблем, которые могут возникнуть в этом контексте, включают:

1 Отсутствие правовой базы: в Республике Казахстан может отсутствовать устоявшаяся правовая база для ОСИ, что может затруднить для владельцев недвижимости создание и функционирование этих объединений. Это может создать правовую неопределенность и затруднить защиту прав собственников. С момента запуска реформы жильцы многоэтажных домов сетуют

на препятствия со стороны кооперативов собственников квартир (КСК) и управляющих компаний в процессе перехода на ОСИ, где это является одной из основных причин малого процента перехода на ОСИ в регионах страны. Председатели КСК, которые ранее управляли этими домами, отказываются передавать и подписывать необходимые документы. Еще одной причиной противодействия перехода являются – сервисные компании, обслуживавшая дом до решения перейти на ОСИ, они не предоставляли документы на дом и печатавали все технические помещения дома.

2 Сопротивление переменам: некоторые владельцы недвижимости в Республике Казахстан могут сопротивляться идее создания ОСИ либо из-за недостаточной осведомленности, либо из-за страха потерять контроль над своей собственностью. Это может замедлить процесс перехода и помешать формированию эффективных ОСИ. Нужно также создать инициативную группу, которая охватывает не менее 10% собственников квартир. В протоколе отмечаются все нюансы данного собрания. Обязательно должен быть кворум более 51% жильцов, собственников квартирных и нежилых помещений жилого дома. Эти люди, которые собрались на собрании в лице кворума более 51 % жильцов, должны проголосовать большинством, т.е. более 26 % за определенные решения. Эту группу организует собрание всех собственников квартир за 10 дней, на котором они должны выбрать форму будущего объединения. А также, в случае, если жильцы выбрали вариант ОСИ, то им также нужно выбрать председателя ОСИ, членов совета дома (минимум три человека), ревизора, утвердить устав. [1] У нас на собрания люди не ходят, заставить никого нельзя. Люди привыкли, что их зона ответственности – это их квартира, и всё, что там дальше – с подъездом, крышей и подвалами, – никого не волнует.

3 Ограниченные ресурсы: формирование и функционирование ОСИ может потребовать значительных ресурсов, включая время, деньги и персонал. Если владельцам недвижимости не хватает этих ресурсов, может быть сложно сформировать и поддерживать эффективное ОСИ. Что делать, если на доме висит долг? Зависит от жителей. Мы знаем дома, жители которых согласны погасить прежние долги. Составляют акт приёмки. А есть дома, которые не согласны с этими долгами, и они имеют право их не платить, потому что ОСИ и ПТ (простое товарищество) не являются правопреемниками КСК. При этом у КСК остаётся право требовать

с жильцов возмещения долгов при помощи суда или нотариуса. И если КСК докажет факт реальной задолженности перед ним, то долг ему могут и вернуть.

4 Недостаток опыта: владельцам недвижимости в Республике Казахстан может не хватать необходимых знаний и опыта для создания и эффективного функционирования ОСИ. Это может создать пробел в навыках, который, возможно, потребуется заполнить с помощью программ обучения. Рассмотрим, например, подготовку многоквартирного дома к отопительному сезону - нужно будет заключать договоры с коммунальными службами, а это снова вызовет вопросы оплаты за услуги и погашение долгов неплательщиков. А в случае, если служба с которой подписали договор не справится с поставленной задачей, допустим «прорыв канализации», то кто будет это устранять и отвечать за последствия? На данные вопросы также, следует дать разъяснения.

Рассмотрим также возможность функционирования новой системы управления объекта кондоминиума - советские пятиэтажки, где они не смогут осуществлять свою деятельность. Проанализировав ситуацию, мы пришли к выводу о том, что ОСИ жизнеспособен только в домах с большим количеством жильцов. Как показывает практика, КСК управляют десятками домов, имея при этом один счет на всех. Соответственно, все взносы от собственников квартир, нежилых помещений поступают на единый счет КСК. Эта ситуация сегодня вызывает недовольство среди жильцов, проживающих в многоквартирных жилых домах, поскольку средства одного дома уходят на содержание другого дома [2]. Кроме того, в штате КСК находятся сантехники, дворники, уборщицы, которым выплачиваются пенсионные и другие социальные выплаты – это тоже дополнительные затраты.

Поэтому данная реформа проводится по принципу «один дом – одно ОСИ / ПТ – один счет». Предлагаемый принцип предусматривает индивидуальный подход по управлению каждым домом.

Что касается небольших домов, предлагается создать в каждом из них ОСИ или ПТ с дальнейшей передачей функций либо управляющему МЖД, либо управляющей компании.

Необходимо отметить, что в штате ОСИ будет только председатель, бухгалтер будет привлекаться на аутсорсинг. В свою очередь с сантехниками, дворниками, уборщиками будут заключаться договоры оказания услуг.

5 Культурные барьеры: культурные нормы и отношение к собственности и коммунальному проживанию могут быть препятствием для формирования эффективных ОСИ в некоторых частях Республики Казахстан. Владелец недвижимости, возможно, потребуется получить информацию о преимуществах создания ОСИ и о том, как эффективно работать вместе. КСК с десятками домов могут себе позволить содержать в штате электриков, сантехников, дворников, даже сварщиков, поскольку используют эффект экономии издержек на объемах. Вместе с тем, переход на организационную структуру ОСИ подразумевает увеличение расходов на содержание дома.

В целом, переход к ОСИ в Республике Казахстан может столкнуться с некоторыми трудностями, но при правильном подходе и поддержке, эти проблемы можно преодолеть. Для владельцев недвижимости важно работать вместе, обращаться за юридической консультацией и получать необходимые ресурсы и опыт для формирования и функционирования эффективных ОСИ. [3] А также государству стоит поменять базовые установки в работе с жильцами многоквартирных домов, перерасчет доходов, расписать порядок оказания определенных процедур, требующихся для многоквартирных домов. Также, положительным моментом можно отметить создание приложения «Управ.дом», с помощью которого жители смогут решать все вопросы в режиме «онлайн», то есть создать ОСИ, выбрать председателя, отправлять заявки на ремонт, просматривать отчеты и т.п. [4] Данное приложение интегрировали с государственными базами данных, они автоматически попадают в Министерство Юстиции, где жителя проверяют по программе «Digital ID» либо ЭЦП. Напомним, до данного приложения, жильцам требовалось созывать собрание, проводить поквартирные обходы для сбора подписей, а затем сдавать документы в органы юстиции Республики Казахстан.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Казахстан от 26 декабря 2019 года № 284-VI ЗРК. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам жилищно-коммунального хозяйства»

2 Лаура Тусупбекова «ОСИ vs КСК: всё, что нужно знать» ОСИ [Электронный ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34233161 [дата обращения 28.02.2023].

3 «Идея создания ОСИ – дать собственникам самим управлять своим домом – интервью с М. Абдыкаримовым.» [Электронный ресурс]. – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/interviews/ideya-sozdaniya-osi-dat-sobstvennikam-samim-upravlyat-svoim-domom-intervyu-s-m-abdykarimovym> [дата обращения 04.03.2023].

4 Владельцев квартир просят перейти на ОСИ [Электронный ресурс]. – URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/vladel'tsev-kvartir-zastavyat-pereyti-na-osi-491957/ [дата обращения 28.02.2023].

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА ЖИЛИЩНОЕ ПРАВО В КАЗАХСТАНЕ

МУНДУИНОВ Б. Т., МАНФАГАТОВ А. К.
студенты, Торайгыров университет, г. Павлодар
ВОРОНОВА Т. Э.

к. полит. н, ассоц. профессор (доцент), Торайгыров университет, г. Павлодар

Международные взгляды на жилищное право в Казахстане относятся к тому, как казахстанское жилищное законодательство и политика сравниваются с законами и политикой других стран, особенно в контексте международных норм и стандартов в области прав человека. Эта тема актуальна, поскольку жилье является одним из основных прав человека, признанным Организацией Объединенных Наций, и все страны обязаны обеспечить своим гражданам доступ к достаточному жилью. [1]

Казахстан добился значительного прогресса в развитии своего жилищного сектора с момента обретения независимости в 1991 году. В стране принят ряд законов и политик, направленных на расширение доступа к доступному жилью, защиту прав арендаторов и содействие устойчивому развитию жилищного строительства. Однако, как и многие другие страны, Казахстан сталкивается с серьезными проблемами в обеспечении доступа всех своих граждан к достаточному жилью.

Одним из способов оценки эффективности жилищного законодательства и политики Казахстана является их сравнение с другими странами. Например, Комитет Организации Объединенных Наций по экономическим, социальным и культурным правам (КЭСКОП) разработал набор стандартов и руководящих принципов для обеспечения права на достаточное жилище. Эти стандарты

включают обеспечение наличия, доступности и приемлемой стоимости жилья, а также обеспечение основных удобств, таких как водоснабжение, санитария и электричество.

По сравнению с этими международными стандартами жилищное законодательство и политика Казахстана в целом соответствуют передовой практике. В стране разработана всеобъемлющая правовая база для регулирования жилищного сектора, включая законы о собственности, аренде и городском планировании. Кроме того, в Казахстане принят ряд жилищных политик, соответствующих международным нормам и стандартам. Например, Государственная программа жилищного строительства направлена на увеличение предложения доступного жилья и улучшение качества существующего жилья, особенно в сельской местности. Программа включает меры по повышению энергоэффективности, экологической устойчивости и доступности для людей с ограниченными возможностями [2]. Аналогичным образом, Национальный план Казахстана по реализации Конвенции ООН о правах инвалидов включает положения по улучшению доступа к жилью для людей с инвалидностью.

Однако есть также некоторые области, в которых казахстанское жилищное законодательство и политика не соответствуют международным стандартам. Например, КЭСКОП подверг Казахстан критике за неспособность адекватно решить проблему бездомности и недостаточное внимание к защите прав уязвимых групп, таких как женщины, дети и инвалиды. Кроме того, серьезной проблемой остается нехватка доступного жилья, особенно в городских районах.

Усилия по улучшению обеспечения жильем в Казахстане могут включать увеличение финансирования программ социального жилья, введение более строгих правил, гарантирующих, что арендодатели будут поддерживать сдаваемое в аренду имущество в соответствии с определенными стандартами, а также повышение прозрачности и подотчетности процесса распределения единиц социального жилья. Еще одним важным фактором, который мог бы улучшить жилищную ситуацию в Казахстане, является разработка политики устойчивого жилищного строительства [3]. Политика устойчивого жилищного строительства отдает приоритет использованию экологически чистых и энергоэффективных материалов и методов строительства, что может привести к значительной экономии средств для жителей в долгосрочной перспективе, а также к снижению воздействия жилищного сектора на окружающую среду.

Кроме того, политика устойчивого жилищного строительства может помочь решить некоторые из ключевых проблем, стоящих перед жилищным сектором Казахстана, таких как нехватка доступного жилья и высокие затраты на электроэнергию, связанные с отоплением домов в зимние месяцы. Одним из примеров устойчивой жилищной политики, которую Казахстан мог бы рассмотреть, является стандарт пассивного дома. Стандарт пассивного дома — это международно признанный строительный стандарт, целью которого является снижение энергопотребления в зданиях до 90%. Пассивные дома строятся с высокой изоляцией и воздухо непроницаемостью, что снижает потребность в системах отопления и охлаждения и может значительно снизить затраты на энергию для жителей. В дополнение к сокращению потребления энергии политика устойчивого жилищного строительства может также способствовать использованию материалов местного производства, что может создать рабочие места и поддержать местную экономику. Кроме того, правительство могло бы рассмотреть возможность изучения альтернативных моделей предоставления жилья, таких как общинные земельные фонды или кооперативное жилье, которые успешно применяются в других странах в плане предоставления доступного и устойчивого жилья.

Для улучшения качества жилья в Казахстане можно предпринять ряд мер. Во-первых, необходимо уделить первоочередное внимание ремонту и модернизации существующего жилищного фонда. Это может включать оказание финансовой помощи домовладельцам для проведения необходимого ремонта и модернизации, а также предоставление стимулов арендодателям для улучшения качества сдаваемой в аренду недвижимости. Во-вторых, важно обеспечить, чтобы новые жилищные комплексы строились в соответствии с высокими стандартами качества и безопасности. [4] Это может включать внедрение строительных норм и правил, в которых приоритет отдается энергоэффективности, доступности и безопасности, а также обеспечение того, чтобы строительные компании несли повышенную ответственность за соблюдение этих стандартов. В-третьих, крайне важно поощрять использование устойчивых строительных материалов и методов. Это может включать предоставление финансовых стимулов для использования экологически безопасных строительных материалов, а также поощрение использования возобновляемых источников энергии в жилищном строительстве. В-четвертых, повышение качества

жилья требует обеспечения доступности жилья для всех граждан. Это может включать реализацию политики, отдающей приоритет строительству социального жилья, а также предоставление финансовой помощи малообеспеченным семьям и отдельным лицам, чтобы помочь им получить доступ к безопасному и надежному жилью. Важно обеспечить регулярный контроль и оценку качества жилья. Это может включать создание системы регулярных проверок арендуемой недвижимости, а также внедрение механизмов, позволяющих арендаторам сообщать о проблемах с жильем.

Таким образом, повышение качества жилья в Республике Казахстан является важнейшим аспектом обеспечения доступа граждан к безопасным, комфортным и доступным условиям жизни. Достижение этой цели требует многогранного подхода, который включает в себя важность ремонта и модернизации существующего жилищного фонда, поощрение использования устойчивых строительных материалов и методов, обеспечение доступности жилья для всех граждан, а также регулярный мониторинг и оценку качества жилья. Принимая эти меры, Казахстан может создать устойчивый, справедливый и отвечающий потребностям своих граждан жилищный сектор. Сам международный взгляд на жилищное право в Казахстане может дать ценную информацию о сильных и слабых сторонах жилищной правовой базы нашей страны, а также возможности для трансграничного сотрудничества и обучения. Нашей стране еще предстоит решить серьезные проблемы, особенно в области прав арендаторов, принудительного выселения и доступного качественного жилья. Взаимодействуя с другими странами и изучая передовой опыт, Казахстан может продолжать совершенствовать свою жилищную нормативно-правовую базу и обеспечивать защиту права на достаточное жилище для всех своих граждан.

ЛИТЕРАТУРА

1 Программа ООН по населенным пунктам [Электронный ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34233161 [дата обращения 05.03.2023].

2 Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights-> [дата обращения 05.03.2023].

3 Закон Республики Казахстан «О жилищных отношениях» от 16 апреля 1997 года № 94.

4 Анализ и оценка доступности жилья в Республике Казахстан - К. А. Тазабеков, М. К. Жамкеева, М. Ж. Конарбеков [Электронный ресурс]. – URL: https://vestnik.turan-edu.kz/jour/article/view/1884?locale=ru_RU -[дата обращения 06.03.2023].

5 Проблемы жилья в РК [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.iref.kz/problemeyi-zhilya-v-respublike-kazahstan/> [дата обращения 06.03.2023].

КОНДОМИНИУМЫ В СОВРЕМЕННОМ РАЗВИТИИ ПРАВА

МУКАНОВА З. А., НҰРМАТАЙ Ж. Қ.
студенты, Торайгыров университет, г. Павлодар
ВОРОНОВА Т. Э.

к.полит.н., ассоц. профессор (доцент), Торайгыров университет, г. Павлодар

В последние десятилетия решение проблематики жилищно-коммунальной сферы является одной из самых актуальных задач, стоящих перед государством и гражданами в целом.

Понятие «кондоминиум» широко используется в зарубежном праве. Однако содержание, которое вкладывается в это понятие, неоднозначно. В международном публичном праве кондоминиум – это совместное осуществление государственной власти на данной территории двумя или более государствами. Например, в начале XX века Судан представлял собой англо-египетский кондоминиум. В частном праве этот термин означает, как правило, совместное владение и пользование каким-либо имуществом несколькими собственниками. В своем развитии понятие совместного владения жильем прошло несколько исторических этапов [1, с.25].

Первый из них связывается с возникновением идеи кондоминиумов во времена Римской империи, когда более 2000 лет назад римский сенат принял закон о кондоминиуме, разрешавший гражданам Рима владеть отдельной жилой единицей в многонаселенных строениях.

Второй этап относится к Средневековью и возрождению идеи кондоминиума в Западной Европе. Это было вызвано необходимостью защиты городов от нападений. Город окружался защитными стенами, что ограничивало пространство для размещения жилищ и привело к необходимости строительства жилья на несколько семей. Правоотношения между такими семьями

строились на основе совместного владения общим имуществом в доме.

Третий, современный этап относится к началу XX в. и характеризуется широким распространением кондоминиумов в Европе и проникновением этой концепции на Американский континент, где первой кондоминиумы в практику внедрила Бразилия. В США правовой статус кондоминиумов определен законодательными актами, первый из которых был принят в 1962 г. К 1968 г. правовое поле для деятельности кондоминиумов распространилось на все штаты.

В законодательстве Казахстана понятие «кондоминиум» имеет иное содержание. Впервые оно было закреплено в Указе о земле, согласно которому кондоминиум признавался формой собственности на недвижимость, при которой отдельные части недвижимости, в том числе отдельные земельные участки, находятся в индивидуальной собственности граждан, юридических лиц и (или) государства, а те части недвижимости, которые не находятся в раздельной собственности (неделимый земельный участок при доме, земля общего пользования), принадлежат собственникам частей недвижимости на праве общей собственности (п/п 1 ст. 1) [2, с.40].

Следующим этапом развития законодательства Республики Казахстан о кондоминиуме после Указа о земле является принятие Закона о жилищных отношениях и внесение дополнений в ст. 209 ГК РК Законом РК от 2 марта 1998 г. «О внесении изменений и дополнений в Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) и в постановление Верховного Совета Республики Казахстан «О введении в действие Гражданского кодекса Республики Казахстан (Общая часть)». Из определений, данных в указанных законах, также следует, что кондоминиумом признается особая форма собственности на недвижимость как единый имущественный комплекс [5, с. 13].

Таким образом, по законодательству Казахстана кондоминиум – это особая форма собственности, при которой сочетаются раздельная собственность на квартиры и иные помещения и общая собственность на места общего пользования, в том числе на земельный участок.

Конституция РК различает государственную и частную собственность. В этой связи могут возникнуть сомнения, связанные с определением кондоминиума как формы собственности. Кондоминиум не является третьей формой собственности, а

представляет собой понятие, которое характеризует сочетание в одном имущественном комплексе раздельной собственности на отдельные объекты с общей собственностью на общее имущество. В этой связи противоречий с Конституцией не возникает. Вместе с тем считаем, что понятие кондоминиума требует уточнения. Во-первых, в объекте кондоминиума возникают не одно, а два и более отношений собственности по поводу каждого раздельного имущества, и, во-вторых, отношения между всеми участниками - по поводу общего имущества (земельного участка, подвала, крыши, лестничной площадки т.д.). В этой связи вряд ли правомерно множество отношений собственности рассматривать как одну форму собственности. Для кондоминиума характерно сочетание раздельной и общей собственности в одном имущественном комплексе. Поэтому указанным понятием, на наш взгляд, было бы правильнее назвать сам имущественный комплекс, в котором есть объекты раздельной собственности для удовлетворения раздельных (индивидуальных) потребностей в жилище и нежилых помещениях (гаражи, офисы и т.д.) и объекты общей собственности, служащие для удовлетворения общих нужд участников (земельные участки, подъезды, лифты, фундамент, крыша и т.д.).

Несмотря на то, что в современный период понятие «кондоминиум» в зарубежных странах обычно используется не для обозначения особой формы собственности, среди зарубежных исследователей также есть сторонники понимания кондоминиума как формы собственности. Так, С. Батлер рассматривает кондоминиум в качестве формы собственности, которая объединяет в себе (имеет содержанием) право собственности на индивидуально определенные вещи (квартиры в многоквартирном жилом доме) и доли в праве общей собственности каждого из названных собственников на общее имущество (крышу, стены, лестничные площадки и т.п.). Существует и другая точка зрения, противоречащая официальной концепции кондоминиума. Австрийский ученый Г. Колер, анализируя национальный Закон «О собственности на квартиру», приходит к выводу о том, что квартира представляет собой «предоставленное собственнику недвижимости вещное право на исключительное использование отдельной квартиры или иного помещения и на единоличное распоряжение этой квартирой (помещением), то есть это не право собственности на реальную часть дома, а совместная собственность на всю недвижимость (например, на 1/50 дома), связанная с правом использования этой

квартиры и распоряжения ею». Установление объекта раздельного (индивидуального) права в многоквартирных жилых домах является одним из наиболее важных вопросов кондоминиума. Определение пределов «персонального владения», как отмечалось в литературе, очень важно с точки зрения страхования недвижимости, несения риска повреждения, ответственности за ущерб, причиненный общему имуществу. Например, в США в ряде штатов правомочия собственника распространяются на внутреннее пространство помещения, ограниченное слоем штукатурки, при этом наружные стены, потолок и пол считаются частями общих мест» [3, с.123].

Многоквартирный жилой дом является физическим объектом, но является ли он единым объектом права – это другой вопрос. Если следовать теории, которой придерживается Г. Колер, многоквартирный жилой дом одновременно выступает как физический объект и как единый объект права. На наш взгляд, на один объект права может быть только одно право собственности. На часть объекта права не может быть самостоятельного права собственности. Концепция вещных прав признает объектом вещного права только индивидуально-определенную вещь. Часть же дома не может быть признана индивидуально определенной вещью. Идентификация такого объекта очень затруднительна. Доля определенной вещи (1/50, 1/49, 1/30 и т.д.) не может служить достаточным критерием для индивидуализации объекта, в то время как параметры квартиры определены (кадастровый номер, местоположение, площадь и т.д.). Изложенное, на наш взгляд, является обоснованием признания объектом права собственности в многоквартирных жилых домах не части дома, а только квартиры. Под помещением в Казахстане признается, в частности, отдельное внутреннее пространство в жилом доме (жилом здании). Границами помещения являются внутренние неотделанные поверхности стен, пола и потолка (междуэтажных перекрытий) помещения (ст. 2 Закона о жилищных отношениях).

Понятие «кондоминиум» применяется чаще всего в отношении многоквартирных жилых домов. Однако необходимо учитывать, что аналогичные отношения возникают не только в жилых домах, но и в других зданиях, части которых находятся в индивидуальной собственности (ином общем вещном праве), а другие части (места общего пользования) - в общей. В связи с этим по законодательству Казахстана в кондоминиальные отношения вступают собственники дач, гаражей, офисов и других помещений, которые, помимо

раздельного имущества, приобретают в имущественном комплексе общее имущество для удовлетворения общих нужд. В здании, в котором расположены несколько офисов, общим имуществом, как и в жилищных кондоминиумах, являются крыша, фундамент, лестницы, земельный участок и д.т. Несколько специфичен состав общего имущества в дачных и гаражных кондоминиумах. В основном таким общим имуществом являются земельные участки, предназначенные для удовлетворения общих потребностей, в частности, это общие дороги. Но если несколько гаражей находятся на одном земельном участке и объединены общими стенами, состав общего имущества расширяется [4, с. 55].

Сейчас в Казахстане происходит процесс перехода на новую форму управления объектом кондоминиума. Данный переход позволит улучшить механизм управления многоквартирными жилыми домами и уточнить функции субъектов жилищных отношений. Кроме того, документ призван обеспечить прозрачность в деятельности по управлению и содержанию объектов кондоминиума и активное вовлечение в этот процесс собственников квартир, нежилых помещений. Документ также затрагивает решение вопросов финансового характера на собраниях жильцов. По действующему закону «О жилищных отношениях» в собрании должны участвовать две трети жителей, которые должны проголосовать «за». Поправки позволят уменьшить этот кворум до большинства голосов от общего числа собственников. Также увеличивается время проведения письменного опроса с одного до двух месяцев.

Закон также предлагает закрепить статус парковочных мест и кладовок в качестве самостоятельных видов имущества, которое находится в индивидуальной (раздельной) собственности. В Казахстане, согласно закону «О жилищных отношениях», существуют две формы управления многоквартирными жилыми домами – это объединение собственников имущества (ОСИ, некоммерческое юридическое лицо) и простое товарищество (ПТ, без оформления юридического лица). Если управляющая компания устраивает жителей дома, то жильцы проводят собрание, создают ОСИ или ПТ, открывают отдельные текущий и сберегательные счета. При этом они также могут оставить вопросы передачи управления домом управляющей компании.

В целом по мере развития рыночных отношений в Республике Казахстан решение и реализации этих предложений на наш взгляд будут способствовать увеличению широкого слоя собственников

жилья и улучшению жилищных условий граждан Республики Казахстан.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Щербакова Е. Ю. История кондоминиума / Е. Ю. Щербакова. Текст : непосредственный // Всероссийский экономический журнал ЭКО. 2007. № 1 (2). С. 164–172.
- 2 Аллямов Р. Р. Жилищные (жилищно-строительные) кооперативы и товарищества собственников жилья: особенности правового регулирования и основные отличия / Р. Р. Аллямов. Текст : непосредственный // Жилищное право. 2007. № 2. С. 62–64.
- 3 Закон Республики Казахстан от 16 апреля 1997 года № 94-1 «О жилищных отношениях». Официальный текст с изменениями и дополнениями на 18.11.2022 г.
- 4 Городов О.А. Жилищное право: Учеб. пос - М., 2001. С.77.
- 5 Басин Ю.Г. Вещные права на жилище // Вещные права в Республике Казахстан. – Алма-ты, 1999. С.261

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГРАЖДАН ЖИЛЬЕМ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

МУКАНОВА З. А., НҰРМАТАЙ Ж. Қ.
студенты, Торайгыров университет, г. Павлодар
ВОРОНОВА Т. Э.

к.полит.н., ассоц. профессор (доцент), Торайгыров университет, г. Павлодар

В жилищном праве существует несколько актуальных проблем, некоторые из которых:

Доступное жилье: Нехватка доступного жилья является серьезной проблемой во многих городах и странах по всему миру. Из-за роста стоимости жилья семьям с низким доходом становится все труднее найти подходящее жилье.

Бездомность: Бездомность является еще одной серьезной проблемой во многих странах. Отсутствие доступного жилья, безработица, бедность и проблемы с психическим здоровьем – вот некоторые из факторов, способствующих бездомности.

Дискриминация: Дискриминация в сфере жилья является постоянной проблемой, которая затрагивает многих людей и общества. Это может принимать форму расовой или этнической

дискриминации, дискриминации по признаку инвалидности или дискриминации по признаку пола.

Качество жилья: Многие люди живут в некачественном жилье, которое может представлять серьезную угрозу для здоровья и безопасности. Эти проблемы могут включать плохую вентиляцию, недостаточное отопление или охлаждение или присутствие токсичных веществ, таких как свинец или плесень.

Выселения: Выселения - еще одна проблема, которая может иметь серьезные последствия для арендаторов. Многие арендаторы выселяют, потому что они не могут позволить себе платить за аренду или из-за споров с арендодателем, и это может привести к бездомности.

Отношения между арендодателем и арендатором: Между арендодателями и арендаторами часто возникают споры по таким вопросам, как техническое обслуживание, ремонт, повышение арендной платы и залоговые депозиты. Эти споры могут быть дорогостоящими и длительными для обеих сторон, а иногда могут привести к судебному иску.

Среди множества актуальных проблем жилищного права перечисленных выше наиболее привлекательными для авторов представляются проблемы, связанные с приобретением жилья. Актуальность проблематики обусловлена прежде всего особой социальной ценностью, находящегося в настоящий момент в кризисном состоянии и нуждающегося в особом внимании и защите со стороны государства. Жилище, будучи материальным объектом, представляет собой особую ценность и находится под охраной государства, поскольку является средством реализации одной из важнейших социально-экономических потребностей каждого человека и семьи.

Покупка собственного жилья – один из самых главных вопросов в жизни каждого человека. Своя квартира – это не просто залог стабильности и спокойствия, это, прежде всего, фундамент для создания семьи или увеличения количества ее членов.

По данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК, средняя обеспеченность населения жильем в Казахстане за последние пять лет неуклонно росла. В Конституции Республики Казахстан, принятой 30 августа 1995 года закреплено создание в Республике Казахстан всех условий для обеспечения граждан жильем. Жилищная проблема была и остается одной из самых острых социальных проблем современности. Еще Ф. Энгельс,

выступая на могиле К. Маркса в знаменитой своей речи отметил «Прежде чем что-либо производить, люди должны иметь пищу, одежду и жилище...» [1, с. 25].

Жилищные проблемы, как и любой другой вопрос, имеющий социальную значимость, находятся на постоянном контроле Главы государства. В разное время государством принимались меры по развитию жилого фонда и обеспечению граждан жильем. Решение жилищного вопроса – это повышенный риск для наших граждан. Ни ипотека, ни различные виды долевого участия в строительстве не могут стать гарантом получения или сохранения ими своих квадратных метров.

Приватизация государственного жилищного фонда, нестабильность цен, снижение вследствие инфляции покупательных способностей населения существенно изменили ситуацию в жилищной сфере Республики Казахстан. Поворот в жилищной политике, обусловленный новыми рыночными отношениями, состоит в переходе в основном от прежней практики распределения жилья, построенного за счет бюджетных ассигнований, к зарабатыванию его самими гражданами, в поэтапном переводе жилищной сферы в режим бездотационного функционирования. Но в обоих случаях государство должно обеспечить социальную защиту определенных категорий граждан, особенно малоимущих слоев населения. [4, с. 45].

При активной государственной поддержке жилищное строительство могло бы стать начальной точкой оздоровления и роста экономики, увлекая за собой широкий спектр других отраслей. Это способствовало бы финансовой стабилизации, создавая у населения стимулы к накоплению, сдерживанию роста безработицы за счет организации в строительстве новых рабочих мест.

В настоящее время требуется проведение принципиально новой жилищной политики и превращение ее в один из приоритетов общества. Необходимо создать реальную возможность строительства или приобретения жилья семьям со средними и частично низкими доходами. Без существенного повышения доли частного жилищного сектора не сформировать важнейшие составляющие рыночной экономики - рынок жилья и рынок труда.

Для решения этой проблемы правительство Казахстана внедряла различные стратегии и программы по продвижению доступного жилья, такие как предоставление субсидий и налоговых льгот застройщикам, а также предоставление льготных ставок по ипотечным кредитам семьям с низким доходом. Тем не менее,

необходимо проделать дополнительную работу для обеспечения того, чтобы все граждане имели доступ к безопасному и недорогому жилью.

По данной проблеме было внедрено несколько решений Правительства, которые утратили силу в силу своей неактуальности:

Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года № 1054 Об утверждении Государственной программы жилищно-коммунального развития «Нұрлы жер» на 2020 - 2025 годы.

Постановление Правительства Республики Казахстан от 8 июня 2020 года № 357 «О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года № 1054 Об утверждении Государственной программы жилищно-коммунального развития «Нұрлы жер» на 2020 - 2025 годы.

Постановление Правительства Республики Казахстан от 18 августа 2020 года № 520 «О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года № 1054 Об утверждении Государственной программы жилищно-коммунального развития «Нұрлы жер» на 2020 - 2025 годы.

Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 декабря 2020 года № 849 «О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года № 1054 Об утверждении Государственной программы жилищно-коммунального развития «Нұрлы жер» на 2020 - 2025 годы.

После этих решений в Казахстане на смену программе «Нұрлы жер» пришла новая концепция решения жилищного вопроса населения. Концепция, принятая постановлением правительства 23 сентября текущего года, призвана решить многие наболевшие вопросы в этой сфере. Это и реконструкция устаревшего жилищного фонда, обновление коммунальных сетей, удовлетворение возросшего спроса на жилье в городах республики, прежде всего, среди социально уязвимых слоев населения.

Большая роль в решении данных вопросов отводится как местным исполнительным органам, так и национальному оператору – Казахстанской жилищной компании (КЖК).

Концепция развития жилищно-строительной отрасли до 2026 года пришла на замену утратившей силу Государственной программе жилищно-коммунального развития «Нұрлы жер» на 2020-2025 годы. Новый документ учитывает передовой опыт зарубежных стран, а

также опыт ранее действовавших в Казахстане программ жилищного строительства.

Поэтому концепция включает в себя ранее действовавшие, зарекомендовавшие себя механизмы государственной поддержки и новые направления развития.

При этом все важные вопросы, заложенные в концепции, будут решаться при непосредственном участии Казахстанской жилищной компании. Как единый оператор, она будет работать в 4-х главных направлениях: финансирование строительства социального кредитного жилья и проектов реновации; гарантии по долевого строительству; субсидирование части ставки вознаграждения по кредитам частных застройщиков и ипотечных жилищных займов населения; строительство арендного жилья.

Так же для решения этой проблемы в сфере жилищной политики государства необходимо:

- внесение необходимых изменений и дополнений в систему правовых норм, имеющих отношение к жилищной сфере;
- реформирование системы финансирования жилищного строительства и жилищно-коммунального хозяйства, демополизация;
- разработка комплекса мер по снижению стоимости строительства жилья и удешевления его для населения;
- создание системы льгот участникам процесса жилищного строительства и эксплуатации с целью вовлечения в этот процесс максимального количества граждан и юридических лиц;
- осуществление мер по расширению арендного сектора в жилищной сфере; модернизация базы стройиндустрии;
- разработка упрощенной процедуры выделения и регистрации земельных участков для жилищного строительства;
- комплексное развитие в районах жилой застройки социальной, инженерной и транспортной инфраструктуры;
- создание эффективных организационных структур для осуществления жилищной политики государства;
- развитие инфраструктуры рынка жилья и недвижимости в целом.

На основании вышеизложенного напрашиваются следующие выводы и предложения:

1 На нынешнем этапе решения жилищной проблемы наметились как положительные, так и отрицательные тенденции. Положительные усматриваются в том, что расширены возможности граждан по

распоряжению приватизированным или купленным жильем (В частности, граждане имеют право отчуждать, передавать наследникам и т.д.).

Отрицательные же – состоят в том, что перспектива получения жилья для подавляющего большинства очередников становится все более призрачной, а кредиты явно не покрывают затраты на приобретение жилья в собственность и вопрос об их возврате усугубляется растущей инфляцией.

Поэтому, в нынешних непростых условиях все ветви власти, должны осознать, что без широкой государственной поддержки без дотаций из государственного и местного бюджета обеспечение граждан жильем становится неразрешимой проблемой.

2 Не менее важно восстановить государственное управление системой жилищно-коммунального хозяйства, обуздать монополистов, обеспечивающих население водой, энергоресурсами, отвечающих за санитарно-эпидемиологическое, экологическое благополучие городов и населенных пунктов, иначе система жилищно-коммунального хозяйства придет в окончательный упадок. При этом надо учитывать тот факт, что основная масса жилья была построена 20-30 лет назад и нуждается в серьезной реставрации, а многие здания вообще не соответствуют современным требованиям благоустройства.

3 При предоставлении жилища из государственного жилищного фонда также должно учитываться одно обстоятельство, предусмотренное п. 2 ст.76 Закона о жилищных отношениях, которое не допускают заселение одной комнаты лицами разного пола старше семи лет (кроме супругов) без их согласия.

На наш взгляд наступило время изложить данную норму закона в следующей редакции « при предоставлении жилища из государственного жилищного фонда не допускается заселение одной комнаты двумя и более лицами (кроме супругов).

ЛИТЕРАТУРА

1 Конституция Республики Казахстан, принята 30 августа 1995 года г.Алматы, 1995.

2 Закон Республики Казахстан от 16 апреля 1997 года № 94-1 «О жилищных отношениях». Официальный текст с изменениями и дополнениями на 18.11.2022 г.

3 Указ Президента Республики Казахстан от 6 сентября 1993 года «О новой жилищной политике».

4 Гончало Б.М. Основания изменения жилищных правоотношений. Автореферат канд. дисс. Свердловск. 1984.

5 Корнеев С.М. Основные тенденции развития жилищного права в условиях становления рыночной экономики.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ КОМЕРЦИИ

НАШИРБАЕВА Х. А.

к.ю.н., профессор-практик, нотариус, г. Астана

Правовое регулирование электронной коммерции и цифровых технологий остается важным вопросом для законодателей многих стран, где цифровизация достигла определенного уровня развития. В Казахстане этот вопрос так или иначе решается в процессе разработки Государственной программы «Цифровой Казахстан», Концепции правовой политики на 2021-2030 годы, Государственной программы развития торговли на 2020-2025 годы.

В процессе перехода к информационному обществу договоры заключаются в электронной форме, применение которой имеет много преимуществ: скорость заключения, отсутствие привязки к фактическому местонахождению контрагентов и другие. Все больше сделок в торговле осуществляется с помощью электронного обмена данными, которые предусматривают использование альтернативных бумажным вариантам средств передачи и хранения юридически значимой информации и поэтому все чаще применяются в гражданских правоотношениях. Развитие экономических отношений, как правило, требует разработки нового, соответствующего массива норм права, которые в дальнейшем могут сформировать отдельный гражданско-правовой институт, не противоречащий Конституции Республики Казахстан [1].

Возможность использования электронных средств связи при совершении сделок задекларированная в законодательстве (ст.ст. 207, 1087 Гражданского кодекса Республики Казахстан [2]), но механизмы его применения не имеют должной регламентации, законодательство не обеспечивает эффективное развитие информационных технологий, динамику торгового оборота.

Анализируя состояние научного исследования проблем электронной коммерции нельзя не отметить, что указанные

правоотношения были предметом исследования ученых ряда отраслей права и отраслей экономики. На основании проведенного обзора научных исследований, посвященных электронной коммерции и различным ее аспектам можно прийти к выводу, что данная проблемами с позиции гражданского права была исследована достаточно фрагментарно, поэтому отношения, которые складываются в сфере электронной коммерции, требующих осмысления с точки зрения цивилистики и с учетом мнений специалистов других отраслей науки и права.

Электронная коммерция имеет прямое отношение к отрасли гражданского права, но для дальнейшего исследования необходимо выяснить, чем является именно электронная коммерция, какова правовая природа отношений электронной коммерции.

Ученые по-разному определяют время зарождения электронной коммерции. Первая группа ученых связывает возникновение электронного рынка и электронной коммерции в сегодняшнем понимании с созданием систем электронной коммуникации. Считается, что системы электронной коммерции возникли в 60-х годах в США и использовались транспортными компаниями для заказа билетов, а также для обмена данными между службами при подготовке рейсов. Сначала электронная коммерция осуществлялась через сети, которые не имели глобального характера и не входили к сети Интернет. Для потребностей того времени были созданы стандарты электронного обмена между организациями (Electronic Data Interchange, EDI) – Правила электронного оформления типовых деловых документов.

Примерно в те же годы аналогичные нововведения были внедрены в Англии, однако в этой стране главной областью привлечения был не транспорт, а торговля. В 80-х годах XX века был начат процесс объединения европейской и американской спецификаций. Стоит отметить, что уже в 1996 году, когда торговля через Интернет находилась все еще в зачаточном состоянии, благодаря электронному обмену данными было проведено операций на 300 млрд. долларов, а в 2022 г. эта сумма значительно увеличилась. Главной положительной чертой, что была привнесена в мир электронной коммерции, является стандартизация всех процедур документооборота между компаниями. После установки EDI-шлюза компания получает возможность вести электронный бизнес с другой компанией, которая имеет такой же шлюз. EDI является удобной и безопасной программой, надежность

которой была проверена в течение многих лет эксплуатации [3]. Среди других систем EDI важной и широко распространенной программой является SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications), которая была введена в эксплуатацию крупнейшим объединением банков со штаб-квартирой в Брюсселе. На сегодня SWIFT – это сообщество всемирных межбанковских финансовых телекоммуникаций, члены которых эффективно сотрудничают. Более 9000 банковских организаций и корпоративных клиентов в 209 странах доверяют SWIFT каждый день путем обмена миллионами стандартизованных финансовых сообщений. Каждый банк, подключенный к этой системе, имеет свой уникальный SWIFT код, что позволяет осуществлять платеж между банками разных стран, зная SWIFT код банка и код получателя (IBAN код).

Исследователи особое развитие электронной коммерции связывают с появлением Интернета. Интернет модель электронной коммерции как системы, что поддерживает комплексные отношения между покупателем и продавцом, не сосредотачиваясь лишь на одном виде коммерческих отношений. Интернет сформировал платформу для новой электронной коммерции, которая сняла ограничения двусторонней электронной коммерции, основанной на традиционном EDI, что ряд специалистов считают временем рождения информационных технологий электронной коммерции 1993 год, когда началось массовое использование Web-технологий в сети Интернет. Таким образом, мы видим, что существующие мнения по поводу появления и развития электронной коммерции разделились: одни связывают ее с появлением систем электронного обмена данными, другие – с Интернетом. Для выяснения роли Интернета в процессе развития электронной коммерции необходимо проанализировать сущность электронной коммерции и средств ее осуществления.

Определение термина «электронная коммерция» отсутствовало долгое время в законодательстве, поэтому уместно было изначально обратиться к истории гражданского права, а также смежных понятий, таких как «коммерция», «торговля», «электронный» и тому подобное, а также к опыту государств с подобным правовым регулированием отношений в сфере предпринимательства. В римском праве коммерция понималась как способность лиц (*ius commercii* – право коммерции) и вещей (*res in commercio* – вещи в обороте, в коммерции) участвовать в отношениях собственности. Если торговля и коммерция в Риме приравнивались, то позже в

цивилистике знала много толкований этих и смежных им понятий. Например, дореволюционное торговое право России различало торговлю и продажу. В отличие от торговли, под продажей понимался сбыт не чужих, а своих товаров. Государство создавало для продажи более льготные условия. В целях стимулирования производственной деятельности (производства не только товаров, но и выполнение работ) продажа не облагалась.

Коммерция – деятельность по продаже товаров и услуг с целью получения прибыли [4, с. 296]. Коммерция – общественно необходимая деятельность на рынке товаров и услуг, благодаря которой достигаются рыночные взаимосогласования и реализация экономических интересов всех участников общественного воспроизводства. Понятие коммерции часто отождествляют с понятием торговли, поскольку ее цель – получение прибыли в результате производственной деятельности, а за счет разницы в цене, которую получает за свою продукцию производитель и который за нее может заплатить потребитель. Торговля – это сфера обращения товаров, в которой происходит обмен продуктами труда и услугами, а также коммерческая деятельность при которой путем заключения договоров осуществляется купля-продажа товара. Торговля – форма обмена продуктами труда и услугами и процесс купли-продажи товара путем заключения двустороннего соглашения между продавцом и покупателем. Торговля – форма обмена товарами, при которой их движение из сферы производства в сферу потребления или изменение одного владельца товаров другим происходит на основе купли-продажи. В узком смысле торговля определяется как инициативная, самостоятельная деятельность юридических лиц и физических лиц-предпринимателей для осуществления покупки и продажи потребительских товаров, выполнения работ, оказания услуг с целью получения прибыли.

Электронная торговля из всех форматов торговли самая динамично развивающаяся сегодня сфера, будущее за интернет-торговлей, и в этом аспекте очень важно создать правовые рамки, регулирующие отношения как в сфере продажи через интернет, так и в части покупок. Торговля является лишь одним из видов коммерции, а последняя является фактически предпринимательством. Попытка охватить термином «торговля» несвойственные ей виды деятельности и нежелание законодателей употреблять термин «коммерция» можно объяснить отсутствием в законодательстве юридического понятия коммерческой деятельности. Заметим, что

многие существующие в гражданском праве понятия имеют не чисто юридическое, а экономическое происхождение, и это является естественным, поскольку гражданское право часто регулирует отношения, изначально складывающиеся в экономическом обороте. Такими являются понятия собственности, торговли, коммерции. Таким образом, на примере вышеприведенных толкований понятий «коммерция» и «торговля» мы наблюдаем несогласованность, что вызвано, во-первых, отсутствием законодательного определения данных категорий, ведь современной науке гражданского права не свойственно оперирование ими, а во-вторых, применение терминов «коммерция», «торговля» является прерогативой экономики, большинство вышеупомянутых трактовок происходят именно из экономических научных работ, в определениях мы наблюдаем юридические коллизии. Так, в ГК Республики Казахстан вообще отсутствует понятие торговли, коммерции, имеются лишь производные: коммерческая тайна, коммерческая концессия, коммерческое представительство, коммерческое наименование.

Предпринимательский кодекс Республики Казахстан в главе 4 окончательно приравнял хозяйственную коммерческую деятельность к предпринимательству [5]. Следовательно, понятия «коммерция» и «торговля» не входят в юридической терминологии, но они являются типичными для экономической терминологии. С точки зрения гражданского права можно выделить два противоположных подхода: 1) понимание коммерции как предпринимательской деятельности (узкий подход); 2) понимание коммерции как действий физических и юридических лиц, направленных на установление, изменение, прекращение, приостановление и возобновление гражданских прав и обязанностей путем совершения сделок с целью получения прибыли (широкий подход). Мы настаиваем на широком трактовка термина «коммерция», поскольку осуществление сделок в электронной среде как лицами, занимающимися предпринимательской деятельностью, так и такими физическими лицами, которые удовлетворяют свои бытовые потребности путем заключения друг с другом договоров, должно осуществляться за одними и теми же правилами. Неправильным будет установить обязательные требования при совершении сделок и формы защиты для предпринимателей и игнорировать потребности физических лиц, объединений граждан, предпринимательских обществ и других субъектов, для которых получение прибыли не является

целью деятельности, но которые вступают в гражданско-правовые отношения в сфере товарно-денежного распределения.

Стоит заметить, что на данный момент действующее законодательство не дает определения понятий «электронная торговля», «электронная коммерция» и «электронный бизнес», хотя они употребляются обычно в декларативных нормах ряда нормативно-правовых актов.

Закон «О регулировании торговой деятельности». В 2007 году были приняты правила электронной торговли, но они, как отмечают многие, практически не работают. Нет ответственности за нарушение этих правил, термины и понятия не отражены в законодательстве, и, в-третьих, система пошла вперед, и эти правила просто морально устарели. В этой связи мы вводим понятие «электронной торговли», критерии и порядок продаж через интернет, хотим в этом законе максимально отразить механизм продажи и доставки товаров. Закон «О защите прав потребителей» – механизм защиты прав потребителей распространяется и на электронную торговлю. Закон «О рекламе» – вводится ответственность за достоверность рекламы на интернет-сайтах. Закон «О правах ребенка» – вводятся ограничения по распространению информации эротического характера при электронной торговле. Анализ содержания этих актов дает возможность сделать вывод об отсутствии системного понимания законодателем содержания упомянутых понятий, что приводит к терминологической путанице в законодательстве.

Мы считаем спор по поводу «электронной» и «электронно-цифровой» (или «электронно-числовой», как определено в ст. 207 ГК Республики Казахстан) формы документа в контексте гражданского права неуместным, поскольку если исходить из того, что любая материя состоит из электронов, то можно прийти к выводу о электронной форме не только бумажного документа, но и человека. В разрезе данной проблемы, мы приходим к выводу, что электронная коммерция – это коммерция, которая осуществляется с применением электронных устройств.

Термин «электронная коммерция» является более удачным для обозначения отношений, возникающих по поводу совершения сделок с помощью электронных средств связи, поскольку и «электронная торговля» и «электронный бизнес» не является, во-первых, с момента их появления правовыми понятиями (первый срок является экономическим, второй имеет бытовой характер эпохи капитализма), а во-вторых, они не отражают широко

содержания электронной коммерции, а сводят ее фактически к предпринимательской деятельности («ведение бизнеса»). В дополнение к этим доводам также стоит отметить, что термин «электронная коммерция» является общепризнанным, поскольку употребляется в международных правовых актах, а это особенно важно с точки зрения на ее транснациональный характер.

ЛИТЕРАТУРА

Конституция Республики Казахстан. Принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 г. (с изменениями и дополнениями). [http://adilet.zan.kz/ rus/docs/K950001000](http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000)

Гражданский кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 года № 409-І (с изменениями и дополнениями) // <http://www.zakon.kz>.

Ананько А. Электронная форма сделки в международной торговле: <http://www.office-metodist.com.ua/e-commerce/resource.php?lan=rus&>.

Аванесян В.В. Большая юридическая энциклопедия / Авт. сост.: В. В. Аванесян, С.В. Андреева, Е. В. Белякова и др. - М.: Эксмо, 2005. - 688 с.

Предпринимательский кодекс РК от 29 октября 2015 года № 375-V (с изменениями и дополнениями) // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375>

ПРОБЛЕМА ЭКСТРЕМИЗМА В НАШЕЙ СТРАНЕ

НҰРМАТАЙ Ж. Қ.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ШАГИЕВА Г. Т.

ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

Проблемы борьбы с терроризмом в Республике Казахстан, как и во многих зарубежных странах имеют высокую актуальность, особенно в последние годы, когда участились террористические акты в странах ближнего и дальнего зарубежья, особенно в странах СНГ.

Об этом отмечается и в Послании «Новое десятилетие – новый экономический подъем – новые возможности Казахстана», Президент Республики Казахстан отмечает, что «нам предстоит серьезная работа по реформированию правоохранительной системы. Сегодня, к сожалению, нам всем видны ее проблемы,

возникшие из-за неэффективного управления, конфликта функций правоохранительных органов, отсутствия надлежащей кадровой работы, а также отсутствия прозрачности и контроля за деятельностью правоохранительной системы страны [1, с. 25].

Нередко террористические акции основаны на чувстве религиозной неприязни, перерастают в религиозный экстремизм. В связи с этим, чрезвычайную обеспокоенность представляют общественно-опасные деяния с различного рода проявлениями экстремизма, поскольку в конечном счете, они могут привести к политическому расколу в странах, неизбежно ведущему к всестороннему кризису, гибели наций, цивилизаций, человечеству в целом.

Религиозный экстремизм многолик – о может принимать форму этническую, политическую, исламский, буддистский, христианский, иудаистский, сатанинский и в конечном счете – уголовно-правовую.

Риски религиозного экстремизма в Казахстане достаточно высоки. Вероятно, это одна из некоторых угроз, на которые казахстанские власти обратили внимание и быстро мобилизовали огромные административные, финансовые и информационные ресурсы.

Казахстан – страна с мусульманским большинством и, согласно последней переписи населения, более 70% населения идентифицируют себя как верующие в ислам. Но, как и во многих постсоветских странах, ислам в Казахстане проявляется больше на уровне идентичности и традиции и меньше в форме религиозных практик. Опросы общественного мнения показывают, что лишь десятая часть мусульман страны регулярно молится. По сравнению с некоторыми другими преимущественно мусульманскими странами, радикальные религиозные идеи всегда слабо отражались в Казахстане.

До начала 2000-х годов, религиозный радикализм в Казахстане в основном передавался лицами третьих стран, которые пытались распространить радикальный ислам на территории страны. Тем не менее, этот период длился недолго, и в 2003-2004 появились основные признаки терроризма и радикализма. Все большему числу казахстанцев стали предъявлять обвинения с религиозным экстремизмом и терроризме, а также в 2008-2009, силы безопасности сообщили, что предотвратить теракты в стране. 2011 год можно рассматривать как поворотный момент [3, с. 46].

На фоне частых случаев насильственных действий, совершенные радикалами, причины религиозного экстремизма в Казахстане еще предстоит изучить более глубоко. Казахские власти ссылались на ряд внешних и внутренних причин, в том числе близость Казахстана к центрам вооруженных конфликтов с участием радикальных религиозных групп, онлайн экстремизм пропаганды из-за рубежа, социальные и экономические проблемы в стране, а также низкий уровень религиозной грамотности. По словам заместителя генерального прокурора Иоганн Меркель, растущее число последователей «нетрадиционных» верований очень неоднозначен, так как используется для идентификации всех тех, кто не признает законность муфтията или Духовного управления, которые возможно будут более склонны к совершению терроризма, и будут играть важную роль в распространение религиозного экстремизма. Казахские эксперты, такие как Марат Шибубов и Вячеслав Абрамов обратили внимание на внутренние факторы, связывая рост экстремизма с большой исламизацией населения, расширения социального неравенства, падения доходов, идеологический вакуум, и снижающийся профессионализм сотрудников правоохранительных органов.

В то время, как официальные органы, так и экспертные заключения имеют важное значение для общего обзора религиозного экстремизма, они не являются достаточными, чтобы предложить всестороннюю картину радикализации в Казахстане. Западные исследования, которые внимательно следят за религиозным экстремизмом и терроризмом в Центральной Азии может расширить взгляд на проблему радикализма, принимая во внимание опыт многих других стран, но по-прежнему не дают четкую характеристику и понимание целостности картины в связи с многими факторами. Проблема анализируется через призму социальной, политической и экономической ситуации во всем регионе Центральной Азии. Тем не менее, Таджикистан или Узбекистан мало чем могут поделиться с Казахстаном, которые закрыты от остальной части региона по многим аспектам. Соответственно невозможно увидеть полноценной картины состояния радикализма в регионе. Стоит учесть, что в ШОС обсуждаются вопросы и меры противодействия религиозному экстремизму и радикализму и даже сепаратизму, но конкретно не применяется в каждой стране должным образом.

В Казахстане на сегодняшний день существует большое количество летних мусульманских школ, которые располагаются

при медресе или мечети, но у духовного руководства нет всей информации о каждом отдельном расположении таких школ. В сети часто обсуждают вербовку несовершеннолетних в различные «образовательные» учреждения, предлагающие изучение истинного ислама, но при этом отсутствуют подтвержденные сведения об их законности и истинности [2, с.65].

Основной проблемой современного роста радикализма в Казахстане является слабость и неграмотность официального духовного руководства, которое не приняло решительных мер совместно с государственными органами в свое время. Упустив данный момент, мы видим настоящие изменения и то, что наше население столкнулось с этой проблемой и пытается принять экстренные меры.

Таким образом, неоднозначная ситуация с самим признанием явления религиозного экстремизма и отсутствие даже в экспертной среде общего понимания этого явления, с одной стороны, и чрезвычайная социальная опасность религиозного экстремизма, с другой стороны, делает проблему исследования сущности религиозного экстремизма необычайно актуальной. Несмотря на чрезвычайную актуальность проблемы религиозного экстремизма, однозначного подхода к этому явлению и общепринятого определения его сущности не существует. Напротив, имеется большое количество самых разнообразных подходов и определению сущности экстремизма вообще и религиозного экстремизма в частности. Все эти подходы с различных сторон высвечивают отдельные аспекты сложного и многомерного явления экстремизма.

Все больше широкое признание получает тот факт, что эффективная борьба с такой многогранной и многомерной угрозой, как терроризм, требует также участия неправительственных организаций. Это часто называют партнерством государственного и частного секторов в противодействии терроризму, и государства-участники ОБСЕ признают полезность такого партнерства и призывают друг друга содействовать сотрудничеству со СМИ, деловыми кругами, отраслевыми специалистами и гражданским обществом. Взаимодействие полиции с населением или партнерские отношения между полицией и общественностью в целях борьбы с терроризмом и противодействия НЭРВТ являются формой государственно-частного партнерства, направленного на борьбу с терроризмом.

Установление и поддержание эффективного государственно-частного партнерства может оказаться нелегкой задачей, требующей сотрудничества между сторонами, чье понимание проблем, а также ценности, заботы и ожидания могут оказаться различными, порой противоречащими друг другу. Это влияет на их готовность участвовать в таком партнерстве и содействовать ему. Ситуация может усугубляться дисбалансом власти среди заинтересованных сторон. Обладающие большей властью должны делать все возможное, чтобы в равной мере оценить вклад всех участвующих партнеров.

Проблемы борьбы с терроризмом в Республике Казахстан, как и во многих зарубежных странах имеют высокую актуальность, особенно в последние годы, когда участились террористические акты в странах ближнего и дальнего зарубежья, особенно в странах СНГ.

Об этом отмечается и в Послании «Новое десятилетие – новый экономический подъем - новые возможности Казахстана», Президент Республики Казахстан отмечает, что «нам предстоит серьезная работа по реформированию правоохранительной системы. Сегодня, к сожалению, нам всем видны ее проблемы, возникшие из-за неэффективного управления, конфликта функций правоохранительных органов, отсутствия надлежащей кадровой работы, а также отсутствия прозрачности и контроля за деятельностью правоохранительной системы страны.

Нередко террористические акции основаны на чувстве религиозной неприязни, перерастают в религиозный экстремизм. В связи с этим, чрезвычайную обеспокоенность представляют общественно-опасные деяния с различного рода проявлениями экстремизма, поскольку в конечном счете, они могут привести к политическому расколу в странах, неизбежно ведущему к всестороннему кризису, гибели наций, цивилизаций, человечеству в целом.

Религиозный экстремизм многолик – он может принимать форму этническую, политическую, исламский, буддистский, христианский, иудаистский, сатанинский и в конечном счете - уголовно-правовую.

Особую роль в борьбе с преступностью, и в частности с терроризмом имеют закрепленные в правовых документах нормы, определяющие правовые запреты на те или иные действия, имеющие общественную опасность.

Подход к борьбе с терроризмом, основанный на участии различных заинтересованных сторон, подразумевает участие не только сотрудников служб безопасности, но и множества других заинтересованных сторон – в частности, различных представителей государственного и частного секторов. При этом каждая сторона, в рамках своей компетенции или опыта и в соответствии с законодательством, вносит свой вклад в предупреждение террористической деятельности, борьбу с ней и реагирование на нее. Фактическая степень участия сторон и характер такого подхода меняются в зависимости от конкретной ситуации.

Со стороны государственных органов контртеррористические меры все чаще осуществляются в рамках межведомственного сотрудничества и координации, с участием представителей традиционных служб безопасности и системы уголовного судопроизводства – в частности, полиции. Однако растущая актуальность предупреждения терроризма требует многопланового подхода, и к этой работе подключаются различные дополнительные государственные организации – такие, как социальные и медицинские службы. В этой связи важно понимать и учитывать обязанности различных органов и ведомств.

Все больше широкое признание получает тот факт, что эффективная борьба с такой многогранной и многомерной угрозой, как терроризм, требует также участия неправительственных организаций. Это часто называют партнерством государственного и частного секторов в противодействии терроризму, и государства-участники ОБСЕ признают полезность такого партнерства и призывают друг друга содействовать сотрудничеству со СМИ, деловыми кругами, отраслевыми специалистами и гражданским обществом. Взаимодействие полиции с населением или партнерские отношения между полицией и общественностью в целях борьбы с терроризмом и противодействия НЭРВТ являются формой государственно-частного партнерства, направленного на борьбу с терроризмом [4, с. 10].

Установление и поддержание эффективного государственно-частного партнерства может оказаться нелегкой задачей, требующей сотрудничества между сторонами, чье понимание проблем, а также ценности, заботы и ожидания могут оказаться различными, порой противоречащими друг другу. Это влияет на их готовность участвовать в таком партнерстве и содействовать ему. Ситуация может усугубляться дисбалансом власти среди заинтересованных

сторон. Обладающие большей властью должны делать все возможное, чтобы в равной мере оценить вклад всех участвующих партнеров.

В стране сумели за короткое время мобилизовать огромные административные, финансовые и информационные ресурсы. Например, на реализацию Госпрограммы по борьбе с религиозным экстремизмом и терроризмом.

Несмотря на масштабы проводимых работ, слабым местом политики в сфере борьбы с религиозным экстремизмом остается научное и аналитическое осмысление проблемы радикализации. Все еще очень мало исследований, посвященных анализу внутренних корней радикализма.

Казахстан является страной с доминирующим мусульманским большинством, где, по данным последней переписи, более 70% граждан причисляют себя к последователям ислама. Но, как и во многих постсоветских странах, ислам в Казахстане больше представлен на уровне идентичности и традиций, и меньше в виде религиозных практик.

«Но, несмотря на относительно благополучный общий фон, за последние годы наблюдается тревожная тенденция превращения религиозного экстремизма в одну из серьезнейших угроз внутренней безопасности», — считает исследователь количество случаев насильственного экстремизма в стране снизилось, но полагает, что это не снимает проблемы, мы представляем многомерную модель религиозного экстремизма, которая направлена на расширение наших знаний о религии.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2013 - 2017 годы, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 24 сентября 2013 года № 648.
- 2 Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.). - СПб., 1890-1907. - Т. XXVIII.
- 3 Шибуттов М., Абрамов В. «Терроризм в Казахстане – 2011-2012». Доклад. – Алматы, 2012. – С. 13, 23.
- 4 Современный терроризм: взгляд из Центральной Азии // Косиченко А. Г., Ашимбаев М. С. и др. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – с. 139

THE SYSTEM OF HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

RAMAZAN B. SH.

undergraduate student, Toraighyrov University, Pavlodar

On August 30, 1995, at a nationwide referendum, the Constitution of the Republic of Kazakhstan was adopted, according to which Kazakhstan declared itself a democratic, secular, legal and social state, the highest values of which are man, his life, rights and freedoms [1].

The Constitution, being the Basic Law of the state, establishes the basic principles of the Republic's activity, such as social harmony and political stability, economic development for the benefit of the entire people, Kazakh patriotism, the solution of the most important issues of State Life by democratic methods, including by voting in a republican referendum or Parliament.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan enshrines the basic principles of a Democratic state – separation of powers, parliamentarism, Local Self-Government, individual rights and their guarantees.

On January 31, 2017, the head of state set the task for Kazakhstan to ensure the implementation of the Third Modernization of Kazakhstan in order to create a new model of economic growth that will ensure the country's global competitiveness [2].

One of the five priorities was the continuation of institutional reforms, including reforms aimed at protecting private property, the rule of law and ensuring equality of all before the law. In this regard, it is indicated the need for further work on the humanization of administrative and criminal legislation, reducing sanctions for offenses in the business sphere. Administrative fines should be fair and proportional to the committed offense, decriminalization of economic formations with a low degree of public danger.

In addition, the Republic of Kazakhstan as a social state is characterized by a number of provisions of the Constitution on free secondary and higher education on a competitive basis, on a free guaranteed volume of medical care, on the protection of the environment favorable for human life and health, on creating conditions for the study and development of the languages of the people of Kazakhstan.

Being a guarantor of the rights and freedoms of the individual, the Constitution of the Republic of Kazakhstan recognizes, approves and guarantees the provision of fundamental human rights and freedoms in

accordance with international law, which, according to the Constitution, belong to each from birth, are recognized as absolute and indivisible, determine the content and application of laws and other normative legal acts.

Along with the above, citizens of Kazakhstan are granted political and other rights, in particular, freedom of choice of labor, movement and place of residence, but first of all, a person has the right to life, freedom and inviolability, protection of their rights and freedoms in court, thoughts, conscience, religion, etc.

The guarantee of the rights and freedoms of a person and a citizen is ensured by the fact that constitutional rights cannot be canceled, and when new laws are adopted, it is unacceptable to narrow the scope of existing rights and freedoms, while the Constitution establishes that the rights and freedoms of a person and a Citizen can be limited only by laws, and

In different eras, the issue of human rights, while constantly remaining political and legal, acquired a religious, ethical or philosophical sound, depending on the social position of the classes in power. When considering the issue of rights and freedoms, one cannot fail to note that the implementation of all rights and freedoms is possible only in the presence of this democratic state of law. This is the main reason for the intersection of two important issues.

The relevance of the topic is due to the importance of issues of ensuring guarantees of human and civil rights and freedoms. In the context of reforming political and legal systems, the economy, in the process of revising public values, the protection of human and civil rights and freedoms should remain the priority task of state bodies, local self-government bodies, as well as various public organizations. The declaration of a person, as well as his rights and freedoms as the highest value in the Constitution of the Republic of Kazakhstan, determined the course and direction of reforming the state and society, and identified a number of problematic issues.

Article 13 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan enshrines the right to judicial protection of their rights and freedoms [1]. The president's address speaks of the need to increase confidence in the judicial system. It is important to exclude any illegal influence on the activities of judges.

The purpose of the judiciary is to protect the rights, freedoms and legitimate interests of citizens and organizations, to ensure the implementation of the Constitution, laws, other regulatory legal acts, international treaties of the Republic (article 76 of the Constitution). This

means that every person, citizen, legal entity has the right to go to court to protect their violated or disputed rights by filing a claim (application), both in writing and in the form of an electronic document.

We can say that the formation of the legal framework for guarantees of human and civil rights and freedoms is currently being completed in the Republic of Kazakhstan. However, cases of violation of the economic, social, cultural, civil, political and other rights of citizens are still common.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan is the main basic non-normative act of the state and society. The Constitution has a huge political and legal charge that revives all aspects of public life.

The second part of the Constitution is devoted to the rights and freedoms of Man and citizen, which contains 30 articles that correspond to international norms on Human Rights enshrined in the European Convention on the protection of human rights and fundamental freedoms.

The constitutional status of a person is a set of constitutional rights, freedoms and obligations and a guarantee of their implementation.

Fundamental rights and freedoms are indivisible, the most important rights and freedoms enshrined in the Constitution. They belong to every person or every citizen. These rights and freedoms are the same and equal for all. Fundamental rights and freedoms are divided into two groups in terms of content: civil rights and freedoms; political rights and freedoms; economic, social and cultural rights and freedoms.

No matter what state a person is in-he is a free being under the protection of the world community, his own state, of which he is a citizen, as well as the state in which he is located. This state of freedom is not given by the state (such a provision existed in the previous Constitution), but belongs to it from birth.

The structure of the constitutional status of an individual as a legal concept includes: the status of a person and a citizen, manifested in all spheres of implementation of the legal subject of an individual; citizenship; fundamental rights, legitimate interests and obligations of freedom; guarantees of legal status.

The principle of the legal status of an individual is the guiding ideas recognized and protected by the state and law, on the basis of which the use of the rights and freedoms of Man and citizen and the fulfillment of his duties are carried out. The importance of constitutional principles is that they determine the main features of the legal status of all members of society, which apply to all rights and obligations, regardless of what area of law they are enshrined in.

The legal status (status) of a person and a citizen is characterized in full by the totality of rights, freedoms and obligations granted to him as a subject of legal relations arising in the process of implementing the norms of all branches of law, and Constitutional Law plays a special role in establishing the legal status of a person and a citizen [3, p.18].

An important place in the system of the branch of constitutional law is occupied by the institution, the norms of which fix the foundations of the legal status of an individual or, in other words, the foundations of the legal status (status) of a person and a citizen.

Human rights always have a specific historical content that changes, develops, improves with social progress. They reflect the internal and external harmony, integrity and proportionality of a person's relations with society. However, only if human rights are considered as existing requirements, regardless of state recognition, the protection of such requirements can be considered as the fact of recognition of a person's self-worth and his needs.

From the point of view of M. Baimakhanov, human rights are a universal value that allows us to compare all phenomena and events taking place in society and in the modern world. This includes the affirmation of the principle of the rule of law, which includes, on the one hand, the priority of human rights over the state, and on the other, the mutual responsibility of the individual and the State [4, p.111].

Recognition of the highest value of human rights and freedoms means the priority of human rights and freedoms in the activities of all bodies of the state, their orientation towards these rights and freedoms. The highest value of human rights lies, firstly, in the expression of its freedom, and secondly, human rights are designed to limit the omnipotence of the state, to prevent the arbitrariness of state bodies and officials, and the unjustified invasion of the state into the sphere of personal freedom of a person.

In this regard, attention should be paid to the rights and freedoms of Man and citizen to distinguish between universal rights and freedoms. Such an approach is not traditional for our constitutional regulation, it connected the position of a person only with the state as a citizen who receives his rights from state power and as a citizen who is completely subordinate to him.

The legal status of a person and citizen means the totality of his rights and obligations. This is the main content of the legal situation of a person and a citizen, but it is also influenced by other legal factors: citizenship, principles, guarantees of rights and freedoms.

The rights and obligations of people are enshrined by many branches of law, but state law, first of all, the Constitution, which establishes the foundations of the legal status of a person and citizen, is of particular importance in fixing the position of a person in society. These include: citizenship, constitutional principles of the legal status of a person and citizen, fundamental rights and freedoms, their guarantees, obligations. These are the most important elements of a person's legal status.

The foundations of legal status play a decisive role in determining the position of a person in society, the content of which consists of the provisions of the Constitution of the Republic of Kazakhstan.

However, these elements do not exhaust the legal position of a person. Many other rights and obligations of citizens enshrined in various branches of law are based on fundamental rights, freedoms and duties. Develop and refine them.

The Constitution clearly states that its listing of fundamental rights and freedoms should not be interpreted as denying or belittling other universally recognized rights and freedoms of Man and citizen. To characterize the legal status of a person and Citizen, its principles and main features established by the Constitution of the Republic of Kazakhstan are of great importance.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan does not have a separate norm – principle that fixes this provision, but it follows from the analysis of all the norms governing the legal situation of the individual (Article 14 establishes the equality of all before the law and the court; Article 16 guarantees the right to personal freedom; Article 22 guarantees the right to freedom of conscience and a number of other norms). The principle of equality is the basic principle of the status of a person and a citizen, which includes the following aspects: – equality of all before the law and the court. This means that the law is equally binding on all people. The court should be accessible and fair to everyone and guided only by law. The court should not take into account the features of the person who applies to the court for protection or is accused by the court, which are not provided for by law; – equality of rights and freedoms of Man and citizen. This means their equal recognition to all people, regardless of gender, race, nationality, language, origin, property and official status, place of residence, religious beliefs, affiliation to public associations, as well as other circumstances; – equality of men and women.

The state guarantees equality of rights and freedoms of Man and citizen, regardless of gender, race, nationality, language, origin, property

and official status, place of residence, attitude to religion, beliefs, affiliation to public associations, as well as other circumstances.

Any forms of restriction of the rights of citizens on the grounds of social, racial, national, linguistic or religious affiliation are prohibited. A man and a woman have equal rights and freedoms and equal opportunities for their implementation.

A new, very important constitutional characteristic of the rights and freedoms of Man and citizen has appeared in the Basic Law – they are recognized as acting directly, and also determine the meaning, content and application of laws, the activities of the legislative and executive authorities. Local government and justice are provided.

In the foundations of the constitutional system, such a principle as the completeness of the rights and freedoms of citizens of the Republic of Kazakhstan is enshrined. Every citizen of the territory of Kazakhstan has all the rights and freedoms. Foreign citizens and stateless persons also enjoy equal rights and obligations with citizens of the Republic of Kazakhstan, but there are exceptions established by law or an international treaty.

The non-alienation of fundamental rights and freedoms and the Prohibition of their illegal restriction is another important principle, at the same time, the implementation of human rights and freedoms should not violate the rights and freedoms of other people, public and state interests protected by the state.

The Constitution emphasizes the possible right and inadmissibility of this deprivation of rights and freedoms, however, if a citizen commits a crime that violates the existing foundations and rules of society and its life, then the state in these cases is forced to restrict its fundamental rights and freedoms. Sometimes this even leads to restrictions on the right to life, if the law provides for this extreme for such a crime.

The current classification of legal statuses is carried out according to the scope of their application and the structure of legal systems.

There are the following types of legal status of an individual: – general (international) legal status. In addition to intra-state rights, freedoms, duties and guarantees developed by the international community and enshrined in international legal documents; – constitutional (Basic). Combines fundamental rights, freedoms, duties and their guarantees enshrined in the Basic Law of the country; – sectoral status. A separate or complex branch of the legal system – consists of powers and other components mediated by the general (special). Reflects the specifics of

the legal status of certain categories of persons; - individual. Describes the features of the location of a particular person [6, p.98].

Thus, the foundations of the legal status of a person and a citizen as a legal institution include the following elements: - legally established general principles of the status of a person and a citizen, which are manifested in all areas of the exercise of the legal personality of an individual; - legal relations related to the determination of belonging to citizenship and the regulation of relations; - the main tasks of a person and a citizen.

REFERENCES

- 1 Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted at the republican referendum on August 30, 1995) (with amendments and additions as of 10.03.2017). Electronic source. Paragraph. <http://online.zakon.kz/>
- 2 protection of the rights and legitimate interests of citizens and legal entities Electronic source. // <http://infozakon.kz>
- 3 Kozlova E. I., Kutafin O. E.»constitutional law of Russia». - M. 2010.
- 4 Baimakhanov, M. human rights as an object of study of legal Science. Legal reform in Kazakhstan [text]: textbook for higher education institutions / M. Baimakhanov, D. Baimakhanova-2010. - №3(21).
- 5 Theory Of Law and the state. Ed. G. N. MANOVA. - M: Beck publishing house, 2006.
- 6 Berezhnov A. G. personal rights: some problems of the theory. - M., 1991

CLASSIFICATION OF HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS

RAMAZAN B. S.

undergraduate student, Toraighyrov University, Pavlodar

Among all the intangible values realized by the majority of people in open democratic societies, human rights and freedoms remain the most important. These views are based on the liberal democratic tradition of socio-political thought, which has been developing for more than three centuries. Property, security, freedom – social order is based on this. The whole philosophy of human rights is based on one undoubted value. This

value is the dignity of a person. One of the founders of the concept of human rights is the French educator J.-J. Rousseau believed that dignity is inherent in the very essence of man.

Fundamental human rights and freedoms are inalienable and belong to everyone from birth. As long as a person is alive, he is inextricably linked with his rights and freedoms, they should not be taken away from him by anyone and in any way. In accordance with internationally accepted standards, fundamental rights and freedoms should not be interpreted as a denial or diminution of other universally recognized human and civil rights and freedoms.

The list of human and civil rights and freedoms inherent in a State governed by the rule of law is contained in international acts. These are, first of all, the Universal Declaration of Human Rights adopted by the UN General Assembly on December 10, 1948, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights adopted at the XXI session of the UN General Assembly on December 16, 1966. The list of rights and freedoms proclaimed in these acts is enshrined and guaranteed in the constitutions of legal States. They attach particular importance to the legal protection of the individual, which is unthinkable without the presumption of innocence. The presumption of innocence means that a truly democratic State recognizes that all issues related to the guilt or innocence of citizens in the commission of a crime should be resolved only in court. Moreover, when considering criminal cases in which a death sentence may be imposed, a citizen has the right to demand that he be tried by a jury.

In the Republic of Kazakhstan, this right is reflected in Article 75 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The Universal Declaration of Human Rights and Freedoms adopted by the UN in 1948 consists of 30 articles. It proclaims that all people are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards each other in the spirit of brotherhood. Further, it indicates the inadmissibility of cruel, degrading treatment and punishment.

Article 6 of the Declaration recognizes the right of every person to be recognized as a legal personality, that is, to provide a person with the opportunity to acquire rights and perform duties provided for by law. The Declaration also proclaims that no one can be subjected to arbitrary arrest, detention or exile, that everyone has the right to equal protection of the law, to a transparent, fair and impartial trial.

The Declaration also indicates the inadmissibility of arbitrary interference in the personal and family life of citizens, encroachments on the inviolability of their homes, the secrecy of correspondence, etc. It enshrines other human rights and freedoms that must be recognized and respected by all States (freedom of thought, conscience and religion, freedom of movement within each State, the right of asylum in other countries, the right to work, equal pay, the right to free choice of profession, the right to protection from unemployment, the right to for the creation of trade unions, etc.).

Political and ideological pluralism is a distinctive feature of the rule of law. Without such pluralism, it is simply unthinkable. Functioning in conditions of such pluralism, various social forces, represented by their political organizations, are fighting for power in the state by civilized methods, in an honest political confrontation with their opponents.

Ideological pluralism provides them with the opportunity to freely express their programmatic attitudes, to carry out propaganda and agitation in favor of their ideological concepts without hindrance. All the rights and freedoms listed in the Declaration must be really secured in the State. This is achieved, first of all, by the adoption and implementation of various legislative acts that consolidate them in the relevant sphere of public relations.

International human rights instruments should also include the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and the Convention on the Rights of the Child.

Article 39 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan states that human and civil rights and freedoms may be restricted only by laws and only to the extent necessary in order to protect the constitutional order, protect public order, human rights and freedoms, public health and morals. And article 39, paragraph 3 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan does not allow the possibility of restricting a number of important human and civil rights, even in a state of emergency, namely the right to citizenship, the right to life, the right to privacy, personal and family secrets, protection of one's honor and good name, freedom of conscience, the right to housing, the right to for compensation by the state for damage caused by state bodies or their officials.

Article 12 establishes the provision that human and civil rights and freedoms are recognized and guaranteed in the Republic of Kazakhstan in accordance with generally recognized principles and norms of international law. Paragraph 2 of article 12 states: human rights and

freedoms belong to everyone from birth, are recognized as absolute and inalienable, determine the content and application of laws and other regulatory legal acts. This means that State and judicial bodies, officials in their activities are directly guided by and apply the norms of the Constitution.

In the Republic of Kazakhstan, everyone is equal before the law and the court. The Constitution proclaims the inadmissibility of using rights and freedoms to encroach on the constitutional system, the rights and freedoms of others, the inadmissibility of depriving a person of rights and freedoms and their restrictions. Considerable attention is paid in the Constitution to personal, civil and political rights, as well as guarantees of these rights. The right of private property is protected by law (Article 6).

The right of private ownership of land is secured (Articles 21, 25.), as well as the right to free use of one's abilities and property for entrepreneurial activities and other economic activities not prohibited by law (Articles 24, 26.), which ensures the creation of a reliable constitutional basis for promoting economic reform, stable development of a market economy. Paragraph 2 of article 13 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan states: everyone has the right to judicial protection of their rights and freedoms. Paragraph 3 of Article 13 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan proclaims the right to receive qualified legal assistance, the right of the accused to refuse to testify at trial; the right of the convicted person to review the sentence by a higher court, as well as the right to ask for pardon or commutation of punishment (Article 15).

There are other guarantees of human rights and freedoms declared by the Constitution of the Republic of Kazakhstan. Basic fundamental rights and other rights and freedoms resulting from them ensure various spheres of human life: personal, political, social, economic, cultural. In accordance with this, constitutional rights and freedoms are traditionally classified into three groups: personal, political, social, cultural, and economic.

Speaking about rights and freedoms, we consider a person and a citizen as a subject. The same logic can be traced here as in determining priorities in the classification of rights and freedoms - it is reflected in the Universal Declaration of Human Rights and in the International Covenants on Human Rights

It seems that the classification of rights and freedoms is rather conditional – so the right of ownership is not only personal, ensuring the independence of the individual, but also social, economic, related

to the satisfaction of material claims of a person; the right to determine nationality and use the native language – can be considered not only in the sphere of personal rights, but also social, cultural.

Nevertheless, there are criteria that determine such a differentiation of rights. Guarantees of personal rights are the most widely defined by the Constitution.

Their specificity lies in the fact that these are exactly the rights that are inherent in any person from birth, are not related to the concept of citizenship. Such rights and freedoms as are necessary to ensure the protection of life, freedom, dignity, and other natural rights related to his individual, private life.

Personal rights include: the right to life, the right to freedom and personal inviolability, the inviolability of private life, housing, free movement and choice of place of residence, freedom of conscience, freedom of thought and speech, judicial protection of their rights, legal protection, procedural guarantees in case of prosecution, etc.

The right to life. Everyone has the right to life. The State protects human life from any unlawful encroachments. The death penalty until its abolition may be applied in accordance with the law as an exceptional measure of punishment for particularly serious crimes and only according to a court verdict. A right under maximum legal protection. It is in this way that it is enshrined in international documents, where cases limiting this right are very clearly defined.

The right to freedom. The State ensures the freedom, inviolability and dignity of the individual. Restriction or deprivation of personal liberty is possible in cases and in accordance with the procedure established by law. A person in custody has the right to judicial review of the legality of his detention or arrest. No one should be subjected to torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, as well as be subjected to medical or other experiments without his consent. The right to freedom includes the ability to perform any lawful actions (i.e. not contrary to the law). The inviolability of the individual, as personal freedom, lies in the fact that no one has the right to forcibly restrict a person's freedom to dispose of his actions and deeds within the framework of the law, to enjoy freedom of movement. In the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the right to freedom and personal inviolability is supplemented by an essential guarantee prohibiting the subjecting of a person to torture, violence, other cruel or degrading treatment or punishment, as well as to medical, scientific and other experiments without his consent.

The right to inviolability of private life, personal and family secrets, protection of honor and good name, secrecy of correspondence, telephone conversations, postal, telegraphic and other messages.

All these rights belong to each person as an individual, concern only him and cannot be anyone's property without the knowledge and desire of the person himself. A number of legislative acts establish guarantees for the protection of these rights: the secret of adoption; medical secrecy; the secret of confession; the secret of monetary deposits, the secret of a will, etc. The Code of Criminal Procedure limits the possibilities of investigative authorities in case of invasion of a person's privacy – all these actions can be carried out in clearly specified cases and only with the approval of the prosecutor. Persons conducting investigative actions are also obliged to keep the secret of the personal life of persons participating in the investigation.

As a guarantee, it is necessary to consider the possibility of compensation in case of violation of these rights – in such cases, in accordance with the Regulations on the Procedure for Compensation for Damage caused to a citizen by illegal actions of the bodies of inquiry, preliminary investigation, prosecutor's office and court, restorative and compensatory measures are carried out.

The right to housing and its inviolability. Citizens of the Republic of Kazakhstan have the right to housing [1]. This right is ensured by the development of public and private housing stock, assistance to citizens in acquiring housing. Citizens in need of social protection are provided with housing by the State and local self-government free of charge or at a fee available to them in accordance with the legislation. No one can be arbitrarily deprived of housing.

Citizens of the Republic of Kazakhstan should use their rights to realize their abilities in all public spheres, but when exercising their rights, it is necessary to remember their duties, rights and freedoms of other citizens. The main guarantee of the rights and freedoms of a citizen of the Republic of Kazakhstan is the power and prosperity of our Motherland. And therefore, every person is obliged to bear responsibility to society, to fulfill their duties in good faith. The welfare of the people and, ultimately, the strengthening of their rights and freedoms depends on how conscientiously citizens perform their duties.

Guarantees of human and civil rights and freedoms are enshrined in the statutory (constitutional) legislation of the Republic of Kazakhstan. The rights and freedoms of man and citizen are organically inherent and inalienable opportunities and claims of a person in the economic, social,

political and cultural spheres that determine the measure of freedom of his behavior. The rights and freedoms enshrined in the normative legal acts of various branches of law are derived from the fundamental rights and freedoms provided for in the Constitution.

Recently, a scientific position has been formed in the domestic constitutional and legal doctrine, according to which the «classical» classification of human and civil rights and freedoms has been supplemented by another group of rights.

We are talking about the so-called «rights to protect other rights.» The rights to protect other rights and freedoms can be divided into passive, where the individual is the object of protection, and active, where the individual independently takes measures to protect his rights and freedoms. Such a dual design allows for more complete and comprehensive protection of individual rights.

At the present stage of development, the problem of human rights is complex and multifaceted in the modern world. For the world community, human rights and their protection act as a universal ideal, a factor of stability, as well as the basis for the progressive development and prosperity of the state. According to A. B. Shamgunova, today the scope of individual rights and freedoms is determined not only by the specific characteristics of a particular society, but also by the development of universal values and culture, the level and degree of integration of the international community. It is impossible to imagine the modern world without human rights, which are based on the principles of freedom, equality, justice and are universal in nature [7, p. 39].

Recently, labor, civil, socio-cultural conflicts have been breaking out in Kazakhstan with enviable constancy, which could have been avoided if legal and other human norms were observed at the initial stage. The situation is aggravated by reports of labor slavery and the use of family violence, which directly violates the right to inviolability of human dignity.

Thus, the diverse relations of law and personality can be most fully characterized through the concept of legal status, which reflects all the main aspects of an individual's legal existence: his interests, needs, relations with the state, labor and socio-political activities, social claims and their satisfaction.

REFERENCES

1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted at the republican referendum on August 30, 1995) (with amendments and additions as of 10.03.2017). Electronic source. Paragraph. <http://online.zakon.kz/>

2 Shamgunova, A.B. The situation in the field of human rights protection in Kazakhstan: problems and solutions [Text] / A.B. Shamgunova // Kazakhstan Spectrum. - 2014. - No. 1. - pp.39-40

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

САВРИДЕНОВ. А. Т.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ШАГИЕВА. Г. Т.

ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

Данная тема затрагивает актуальные вопросы развития Казахстана в условиях современных вызовов и изменений, происходящих в мире. В современных условиях социально-экономическое развитие страны тесно связано с инновациями, которые проникают во все сферы жизни общества, в том числе и в правовую систему.

Эта работа посвящена анализу роли инноваций в праве и их влиянию на социально-экономическое развитие Казахстана. В работе рассматриваются основные направления инноваций в праве и их вклад в развитие общества. В частности, исследуются вопросы внедрения информационных технологий в правовую систему, а также развития альтернативных способов разрешения споров [1].

Инновации в праве – это концептуальный подход, который предполагает интеграцию новых технологий, методов и подходов в правовую систему, с целью обеспечения более эффективной и справедливой защиты прав и интересов граждан, а также устранения барьеров для развития бизнеса и экономики.

Социально-экономическое развитие является важнейшей задачей для Казахстана, как для молодой страны, стремящейся улучшить уровень жизни своих граждан, так и для регионального лидера в Центральной Азии, стремящегося к сотрудничеству с другими странами и регионами.

В свете глобальных вызовов, таких как изменение климата, демографические изменения, экономические трудности и технологические революции, правовая система и социально-экономическое развитие Казахстана становятся все более важными для обеспечения стабильности и процветания.

В данном контексте, инновации в праве могут стать ключевым фактором устойчивого развития, позволяя Казахстану адаптироваться к меняющимся условиям и выходить на новый уровень развития, основанный на современных технологиях и передовых методах [2].

В данной работе будет рассмотрено, как инновации в праве могут способствовать социально-экономическому развитию Казахстана, и какие меры можно предпринять для ускорения этого процесса. Будут проанализированы различные виды инноваций в праве, их преимущества и недостатки, а также рассмотрены основные вызовы, с которыми сталкивается Казахстан в области права и экономики.

Цель данной работы заключается в исследовании роли инноваций в праве в социально-экономическом развитии Казахстана. Для достижения данной цели были поставлены следующие задачи:

- 1) Изучение основных принципов и методов инновационного развития в праве и их применения в Казахстане.
- 2) Анализ проблем, связанных с правовыми и социально-экономическими аспектами развития Казахстана, и определение возможностей применения инноваций в праве для их дальнейшего развития.
- 3) Исследование опыта других стран в области инновационного развития правовой системы и адаптация наиболее эффективных подходов для Казахстана.
- 4) Разработка рекомендаций по использованию инноваций в праве для достижения более эффективного социально-экономического развития Казахстана.

Изучение основных принципов и методов инновационного развития в праве и их применения в Казахстане является важным и сложным направлением исследований. Для достижения целей данной задачи необходимо провести обширный анализ научных статей, монографий, докладов, а также провести экспертные интервью и опросы среди специалистов в данной области.

Одним из основных принципов инновационного развития в праве является постоянное обновление и модернизация правовой

системы. Для этого необходимо проводить научные исследования, разрабатывать новые нормативные акты и правила, а также внедрять современные технологии в правовую практику.

Важным методом инновационного развития в праве является использование информационных технологий. Современные информационные технологии позволяют автоматизировать и ускорить процессы обработки и хранения правовой информации, улучшить доступность и качество правовых услуг для населения, а также повысить эффективность контроля за соблюдением законов [3].

В Казахстане уже существуют некоторые примеры использования инноваций в праве, такие как создание единой электронной базы данных судебных решений, внедрение системы электронных подписей и др. Однако, для более широкого и системного применения инноваций в правовой практике необходимо провести дополнительные исследования и разработать соответствующие программы и стратегии.

Анализ проблем, связанных с правовыми и социально-экономическими аспектами развития Казахстана, и определение возможностей применения инноваций в праве для их дальнейшего решения является одной из важнейших задач в области инновационного развития Казахстана.

Одной из главных проблем, связанных с правовыми аспектами развития Казахстана, является недостаточное качество правовых норм и законодательства. Нередко законы и нормы не соответствуют реалиям жизни, отстают от международных стандартов и требований. Это приводит к правовой неопределенности, неэффективному исполнению правовых норм, коррупции и другим проблемам.

Еще одной проблемой является отсутствие доступности правовых услуг для населения. Не все граждане могут получить качественную юридическую помощь, особенно в регионах. Это ограничивает их права и свободы и создает условия для нарушений.

Социально-экономические проблемы Казахстана также требуют внимания. Низкий уровень жизни, неравномерное распределение доходов, нестабильность рынка труда – все это является причиной социального напряжения в обществе. Необходимо разрабатывать и внедрять инновационные подходы в экономике, например, внедрять новые технологии в производство, развивать инновационные формы предпринимательства, поддерживать малый и средний бизнес [4]. Внедрение инноваций в правовую систему может помочь решить многие из перечисленных проблем. Использование

информационных технологий позволяет сократить временные затраты на оказание правовых услуг, снизить искажение правовой информации, улучшить доступность правовой помощи.

Исследование опыта других стран в области инновационного развития правовой системы и адаптация наиболее эффективных подходов для Казахстана является важным направлением исследований, позволяющим использовать уже проверенные и успешные методы и инструменты для достижения поставленных целей. Существует множество примеров успешного использования инноваций в праве в различных странах, таких как Япония, США, Сингапур и другие. Например, в Японии успешно применяются современные технологии для обеспечения быстрого и удобного доступа к правовой информации [5].

Однако, при адаптации и применении инноваций в правовой системе Казахстана следует учитывать особенности национального контекста и уровень развития экономики и общества. Одной из главных проблем в данной области является отсутствие необходимой правовой базы, которая бы регулировала внедрение и использование инноваций в правовой сфере.

Кроме того, также существует проблема недостаточного уровня осведомленности и подготовки кадров в области инновационного развития правовой системы. В связи с этим, необходимо разработать и проводить обучающие программы и курсы для юристов, судей и других специалистов, работающих в правовой сфере, чтобы они могли успешно внедрять инновации в свою работу.

Таким образом, изучение опыта других стран в области инновационного развития правовой системы и адаптация наиболее эффективных подходов для Казахстана является важной задачей, которая может значительно способствовать развитию правовой системы и социально-экономическому развитию страны в целом. Однако, для успешного применения инноваций необходимо учитывать особенности национального контекста и решать существующие проблемы, связанные с правовой базой и подготовкой кадров [6].

Разработка рекомендаций по использованию инноваций в праве для достижения более эффективного социально-экономического развития Казахстана является важным шагом на пути к модернизации правовой системы и улучшения жизни граждан. Для этого необходимо проанализировать опыт других

стран и выделить наиболее эффективные подходы к использованию инноваций в праве.

Одним из наиболее перспективных направлений развития правовой системы Казахстана является внедрение информационных технологий и цифровых решений. Так, создание электронных реестров прав на недвижимость, единой базы данных о предприятиях и организациях, а также использование электронной подписи и документооборота позволят ускорить и упростить многие процедуры, сократить затраты и повысить прозрачность взаимодействия государственных органов, бизнеса и населения.

Другим важным направлением является совершенствование правовой культуры населения. Необходимо проводить массовую работу по пропаганде знаний о законодательстве, правах и обязанностях граждан, а также расширять доступность юридической помощи для всех слоев населения [7].

Также следует обратить внимание на развитие альтернативных способов разрешения споров, таких как арбитраж и медиация, которые позволяют быстро и эффективно решать конфликты без судебного разбирательства.

Таким образом, использование инноваций в праве может стать ключевым фактором в развитии Казахстана как современной и развитой страны. Важно разработать и внедрить соответствующие рекомендации для максимального использования потенциала инноваций в правовой системе.

В настоящее время использование инноваций в праве становится все более актуальным в свете необходимости улучшения эффективности правовой системы и социально-экономического развития Казахстана. Исследование данной темы позволяет определить проблемы, связанные с развитием правовой системы и социально-экономическими аспектами развития страны, а также выявить возможности применения инноваций в праве для их решения.

В рамках данного исследования были рассмотрены основные принципы и методы инновационного развития в праве, проведен анализ проблем, связанных с правовыми и социально-экономическими аспектами развития Казахстана, изучен опыт других стран в области инновационного развития правовой системы и разработаны рекомендации по использованию инноваций в праве для достижения более эффективного социально-экономического развития Казахстана [8].

Однако, необходимо отметить, что данная тема требует дальнейших исследований и развития, так как инновации в праве - это не только вопрос применения новых технологий, но и изменения внутренних процессов и подходов в правовой системе. Поэтому, для эффективного использования инноваций в праве необходимо проводить постоянное исследование и адаптацию наиболее успешных методов и инструментов из опыта других стран, а также создавать новые подходы в соответствии с требованиями и потребностями Казахстана.

Таким образом, исследование инноваций в праве и их применение для социально-экономического развития является актуальной и важной темой для Казахстана, которая требует постоянного внимания и исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1 Социально-экономическое развитие Республики Казахстан в условиях независимости. Численный и национальный состав Республики на современном этапе. <https://studfile.net/preview/5555368/page:49/> [дата обращения: 07.03.2023]

2 Ключевые факторы успеха инновационного развития <https://studfile.net/preview/6320850/page:13/> [дата обращения: 07.03.2023]

3 Информационные технологии в юридической деятельности <https://studfile.net/preview/16482579/> [дата обращения: 07.03.2023]

4 Статья на тему: «ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА КАЗАХСТАНА» <https://infourok.ru/statya-na-temu-innovacionnaya-ekonomika-kazahstana-5540087.html> [дата обращения: 07.03.2023]

5 Информационное общество и основы правового регулирования и развития информационно-телекоммуникационной индустрии в Японии <https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnoe-obschestvo-i-osnovy-pravovogo-regulirovaniya-i-razvitiya-informatsionno-telekommunikatsionnoy-industrii-v-yaponii> [дата обращения: 07.03.2023]

6 Зарубежный опыт регулирования инновационных процессов и его адаптация в условиях казахстанской экономики <https://articlekz.com/article/20247> [дата обращения: 07.03.2023]

7 Направления правовоспитательной работы с населением <https://studfile.net/preview/4240564/page:3/> [дата обращения: 07.03.2023]

8 Проблемы и перспективы развития инновационной деятельности в республике Казахстан <https://articlekz.com/article/13718> [дата обращения: 07.03.2023]

ORGANIZATION OF STATE REGULATION AND MANAGEMENT OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SATTUGAN I. R.

undergraduate student, Toraigyrov University, Pavlodar

Since gaining independence in 1991, Kazakhstan has begun a radical reform of its economy.

An important result of the reforms is the formation and implementation of an independent foreign economic course.

The effectiveness of foreign economic activity, its scale, is highly dependent on the level and quality of the organization of many processes and procedures that regulate foreign trade, joint-venture, Scientific and technical cooperation and other types of interaction of firms, organizations, joint-stock companies belonging to different countries. Therefore, the state apparatus, government bodies, non-state domestic and international organizations pay more attention to the management and regulation of Foreign Economic Relations Act 2, p. 213

Foreign Economic Relations of the Republic of Kazakhstan (TPP) are carried out on the basis of a state monopoly that manages foreign trade through specially created state bodies.

The system of state authorities provided for by the Constitution of the Republic of Kazakhstan includes three branches of government: legislative, judicial and executive.

Legislative power in the Republic of Kazakhstan is exercised on behalf of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, consisting of two chambers.

The Supreme Judicial power in the Republic of Kazakhstan is exercised by the Constitutional Council and the Supreme Court. The main goals of the judicial system in relation to the sphere of foreign economic activity are the protection of the rights and legally protected interests of domestic and foreign enterprises and entrepreneurs.

Executive authorities are of great importance in the management and regulation of foreign economic activity in Kazakhstan. This is a

complex of departments and institutions that provide general political conditions favorable for foreign trade, monitor the implementation of trade agreements outside the government, carry out foreign economic and other functions that coordinate the speeches of participants in foreign economic activity on the foreign market.

The complex of such departments and institutions includes the following organizations:

– The Ministry of investment and development of the Republic of Kazakhstan is the central executive body of the Republic of Kazakhstan, which manages the industry and industrial and innovative development, scientific and technical development of the country, mining and metallurgical complex, development of local content, Mechanical Engineering, Chemical, Pharmaceutical and medical industries, light, woodworking and furniture industries, construction industry, etc. production of building materials; safety of machinery and equipment and safety of chemical products in accordance with the industry direction; State Investment Policy and investment support, creation of a favorable investment climate; creation, operation and distribution of Special Economic Zones; Export Control; technical regulation and ensuring the unity of measurement; mineral resources, excluding hydrocarbons; state management of subsurface use in terms of groundwater and therapeutic mud, solid minerals, excluding uranium and coal; energy saving and improving energy efficiency, tourism activities, implementation of the state policy of investment support; in the field of Railway, Road, inland water transport, maritime navigation for trade purposes, airspace use of the Republic of Kazakhstan and civil and experimental Aviation, Road activities; Industrial Safety; Communications, informatization and «e-government», information; space activities.

– The Ministry of energy is developing a state economic and foreign economic strategy;

– The Ministry of Foreign Affairs participates in the formation of Foreign Economic Policy and control over its implementation;

– The Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan manages the country's foreign exchange reserves [5].

The banking system of the Republic of Kazakhstan also plays an important role in the management of foreign economic activity-the National Bank of the Republic of Kazakhstan, which concludes interbank agreements, represents the interests of the state in relations with national and central banks of other states, international banks and other financial and credit institutions. The main functions of the National Bank are to

conduct all types of currency transactions, develop an industry and system for the circulation of foreign currency and securities in the country, regulate the tenge exchange rate for the currencies of other countries, and issue licenses for banks to carry out currency transactions.

Export-Import Bank («Eximbank») and others control the currency and financial operations of the Republic. A significant amount of foreign currency transactions belongs to commercial banks operating on the basis of full currency self-repayment.

The development of market relations in the country makes significant changes in the organization of Public Administration of foreign economic activity. During this period, measures are being implemented to comprehensively develop and increase the effectiveness of the entire management and management system.

In compliance with the principle of state monopoly, the rights of enterprises have significantly expanded, their interest in producing competitive products for wide access to foreign markets increases.

Laws and decrees of the president of the Republic of Kazakhstan contribute to an energetic and rapid impact on the management of various forms of foreign economic activity.

In this area, the protection of domestic producers by the state is of great importance, ensuring import substitution and improving the quality of manufactured products. State support for their activities makes it possible to obtain a double profit: when the national market is saturated, there is a simultaneous effective change in the structure and volume of imports.

In the field of export support, the most interesting is the experience of Germany, France, Japan, Hungary, Great Britain, Sweden, China and Poland, since it describes the ways of export support, countries that are the main elements, both by the level of Economic Development and by the list of applied measures to support national exporters:

- export insurance and lending;
  - provision of preferential loans and grants;
  - support for export infrastructure;
  - promotion of foreign direct investment;
  - subsidizing research activities, creating free economic zones
- [6, p. 344].

The main condition for membership in the WTO is compliance of national legislation with the rules of this organization. Legislative changes have been carried out over the past 10 years of negotiations in Kazakhstan. Legislation in the field of currency regulation; pricing and competition

development; tax policy; customs regulation; import licensing; as well as the application of product safety measures, including technical regulation, and sanitary and veterinary measures; and the protection of intellectual property rights has undergone significant improvement.

In general, Kazakhstan's obligations reflect the conditions of access of foreign service providers in force at the time of accession to the WTO, with the exception of access to the telecommunications and financial services market, conditions of entry and temporary stay of foreign highly skilled labor transferred by multinational companies as part of intra-corporate transfers. In these areas, commitments were made to simplify the regime in force at the time of entry.

In particular, in the field of entry and temporary stay of foreign skilled labor, in relation to persons displaced within the framework of intra-corporate transfers, who are highly qualified foreign personnel (first managers of the company and their deputies, managers and specialists), transferred by multinational companies to their subsidiaries or branches established in Kazakhstan:

- quotas approved annually by the Government of the Republic of Kazakhstan are canceled;

- by 2021, the economic feasibility test for the transfer of managers and specialists will be canceled. This test is not applied to managers from the moment of entry;

- and the most important thing is that Kazakhstan has defended the possibility of applying a 50% limit on the number of foreign managers and specialists within one company. This restriction does not apply to foreign managers (first managers and their deputies).

Significant commitments were made to liberalize the access of foreign suppliers to the financial services market.

Thus, commitments were made to allow the establishment of direct branches of foreign banks and insurance/reinsurance organizations and companies providing intermediary services in the field of insurance on the territory of Kazakhstan by 2021. At the same time, Kazakhstan has established a number of requirements for the establishment of such branches:

- the minimum amount of assets of the parent bank and the insurance/reinsurance organization required to open a branch in Kazakhstan in the amount of 20 and 5 billion US dollars, respectively, has been established;

- the requirement for the minimum deposit size, which a branch of a foreign bank is entitled to accept from individuals in the amount of over 120 thousand US dollars, is fixed.

In addition, 3 years after joining the WTO, foreign insurance companies will be allowed to carry out direct insurance abroad for risks associated with maritime transport services (with the exception of vessels providing cabotage services), commercial aviation, launch and freight of space flights (including satellites), as well as risks related to the transportation of goods, the vehicles themselves and the resulting responsibility. No obligations are accepted with respect to other risks.

By the specified time, the 85% restriction on reinsurance of risks abroad will also be lifted in relation to the above types of risks for which direct insurance abroad will be allowed. For the remaining types of risks, the 85 % restriction on reinsurance abroad will be maintained.

At the same time, there is a ban on the establishment of branches of foreign companies managing pension assets in the Republic of Kazakhstan and a 50 % restriction on foreign participation in companies engaged in investment management of pension assets. (the total authorized capital of organizations with foreign participation may not exceed 50% of the total declared authorized capital of all organizations engaged in investment management of pension assets of the Republic of Kazakhstan).

It is important to note that Kazakhstan retains the possibility of applying various prudential regulatory measures in order to ensure the stability of the financial market.

It should be noted that, although Kazakhstan has made commitments to lift restrictions on foreign participation in the telecommunications sector after the transition period, the conditions for access to the telecommunications services market have been liberalized regardless of WTO accession [7].

Foreign economic relations greatly affect the overall socio-economic development of the country. The management of foreign economic relations takes place both at the state level and at the level of the region and an individual enterprise.

The development of the management system of foreign economic activity takes place precisely at the regional level. Since in the course of economic reforms taking place in Kazakhstan, the center of gravity is still shifted to the places, i.e. regions.

In accordance with the legislation, the subjects of the Republic of Kazakhstan (regions, districts) can carry out foreign economic activity within their competence; form and implement programs of foreign economic activity, provide additional financial guarantees to participants of this activity at the expense of regional budgets, create special insurance funds.

Although the economy of any region is part of the unified economic complex of Kazakhstan, at the same time, each region has its own characteristics, various competitive advantages and weaknesses, the composition and level of development of production forces, resource availability. The regions differ significantly from each other in terms of natural resource conditions, geopolitical situation, socio-economic indicators, the level of infrastructure development, and the unemployment rate. This determines the nature of the region's foreign economic activity.

Regional foreign economic activity is a set of types and forms of foreign economic activity, economic entities developing in accordance with regional integration programs into the world economy on the basis of competitive advantages and opportunities of this region.

Scientific, cultural exchange and sports events are being strengthened and spread.

In accordance with the general principles of the state structure of Kazakhstan, the management of foreign economic activity at the regional level is carried out by the Akim and the office of the Akim of the region and its structural units created for this purpose, which control and manage the activities of participants in foreign economic relations located in the region.

Territorial customs administrations, customs offices and customs posts operate in the regions, which are part of the unified system of the State Revenue Committee of the Republic of Kazakhstan and perform the functions assigned to the customs service by the Code of the Republic of Kazakhstan on Customs Regulation in the Republic of Kazakhstan and a number of other legislative acts.

In order to ensure the completeness of excise duties and to prevent the illegal import and sale of excisable goods in the territories of the regions, excise customs posts were established [8].

The management system of foreign economic activity in Kazakhstan is at the stage of formation and suggests the possibility of further improvement, which is caused by the development of the economy. In addition, it is aimed at supporting exporters, which reflects the global trend, which in the future, in the interests of economic development, should be expanded.

The integration of regions into the world economy, the use of various forms of international cooperation contributes to the development of the region's economy, creates conditions for structural restructuring of production, increasing the share of progressive high-tech high-tech products, improving the structure of exports, solving social problems.

Considering the elements of the system of state regulation and management of foreign economic activity in the Republic of Kazakhstan, it is necessary to take into account two main factors. Firstly, the fact that the republic, like all states of the former socialist camp, needs to solve the tasks of the transition period from a system of strict state regulation of the economy to a system of market regulation. Secondly, against the background of the transition period, the republic faces the task of creating a system of public administration in those areas that in the former USSR belonged to the jurisdiction of the center. If the Russian Federation practically inherited the system of state governing bodies of the USSR, then Kazakhstan had to solve this task almost from scratch.

The structure of management and regulation of foreign economic activity includes a certain set of methods that obliges participants in foreign economic relations to respect the interests of states interacting in the foreign market. State regulation of foreign economic activity is carried out through a wide range of measures - economic and administrative forms, the number of which is constantly growing. This is explained by the fact that as foreign economic relations expand, each country needs more and more new methods and means for its full participation in the international division of labor and protecting the national economy from the negative influence of external factors (cyclical downturns, currency fluctuations, unfair competition). The arsenal of administrative and economic methods of regulating exports and imports is diverse, which makes it possible to influence the development of economic processes quite effectively.

The main measures of state regulation and management of foreign economic activity include non-tariff regulation, customs and tariff regulation, measures to assist exporters and currency control [9, p. 11].

In all countries, the regulation of foreign trade – the main form of economic cooperation between countries – is carried out to some extent by the state, depending on the economic, social and political tasks in the country and the situation in the world.

Non-tariff restrictions are a set of restrictive and prohibitive measures that prevent the penetration of foreign goods into domestic markets.

The purpose of these measures is not only to strengthen the competitive conditions of the importing country, but also to protect the national industry, protect the life and health of the population, the environment, morality, religion and national security.

The impact of non-tariff measures in terms of influencing the structure, volume and geographical direction of imports and exports is significantly higher than that of customs tariffs. Non-tariff measures include a wide range of instruments of modern trade and economic policy of the state, some of which are not directly related to foreign trade regulation, but have a significant impact on foreign trade.

Modern methods of administrative regulation of imports, which are used to varying degrees by almost all States, are extremely diverse. These are various kinds of quantitative and cost restrictions aimed at reducing the volume or level of imports of individual goods from any source or limiting their receipt from a specific supplier. These are foreign trade measures, the application of which is aimed at directly restricting exports or imports in order to protect the interests of certain sectors of national production. They, in turn, include various types of prohibitions, quotas, licensing (the so-called voluntary methods of restricting exports), contingencies, customs regulations, technical standards and safety rules, voluntary self-restriction of supplies, anti-dumping measures. Practically all industrialized countries widely use these instruments of foreign economic policy.

The licensing system assumes that the state, through a specially authorized agency, issues permits for foreign trade operations for goods included in the list of licensed for import or export. Licensing systems applied by different States differ in a variety of forms and procedures. However, in general, the main types of licenses can be reduced to two types: a general license allowing the unhindered import or export of goods included in the list for a certain period of time, and an individual or one-time license allowing the export (import) of goods to a certain economic entity with an indication of the quantity of goods, its value, the country of origin (destination) and the customs point through which the goods should be exported (imported). It should be noted here that the use of licensing systems for regulating foreign economic activity is based on a number of internationally agreed norms, which include some provisions of the General Agreement on Tariffs and Trade, etc.

Licensing of foreign trade operations closely interacts with quantitative restrictions, that is, quotas for the import or export of certain goods. Quotas are restrictions in value or physical terms imposed on the import or export of certain goods for a certain period of time. These include general quotas, quotas for individual countries, seasonal quotas, etc. The quotas themselves are carried out through individual or one-time licenses.

Import or export quotas are a direct administrative form of regulation of foreign trade, in contrast to tariff measures that relate to economic regulators.

After the declaration of independence of the Republic of Kazakhstan, it was the measures of non-tariff regulation of foreign economic activity that received the greatest development in the system of state regulation measures. In 1991, the republic had a system of state registration of participants in foreign economic activity, which at one time was a transitional stage from the system of state monopoly of foreign trade. By the Decrees of the President of the Republic of Kazakhstan dated January 25, 1992 «on the organization of foreign economic activity of the Republic of Kazakhstan for the transitional period and the period of market transformations», all economic entities of the Republic received the right to independently carry out foreign economic activity, with the exception of transactions on the export of products of national importance.

The right to determine the lists of quota and licensed products was granted to the Government of the Republic of Kazakhstan.

Until the economy of Kazakhstan has stabilized, the government is forced to maintain administrative methods of regulating foreign trade transactions, including quotas and licensing procedures for the export and import of certain goods.

The trend of liberalization in the regulation of foreign economic activity has become crucial. This is confirmed by the annual reduction of the lists of quotas and licensed products, and the reduction of the list of strategically important goods, the export transactions of which can be carried out by special exporters, and the simplification of the procedure for obtaining quotas and licenses.

As a result of the economic reform, all enterprises (domestic and foreign) of any form of ownership registered in the Republic of Kazakhstan received the right to enter the foreign market. The number of participants in foreign economic activity has increased. In this regard, a wide variety of goods began to cross the customs border of the Republic of Kazakhstan, both during their import and export. Customs regulation of export-import operations is one of the most important aspects of Kazakhstan's foreign economic activity. Customs duties paid by participants in foreign economic activity are transferred to the country's budget, which contributes to the development of the economy and meeting the urgent needs of the population of the republic [10, p.37].

Customs business in the Republic of Kazakhstan forms the procedure and conditions for the movement of goods and vehicles across the customs border of the Republic of Kazakhstan, collection of customs duties and taxes, customs clearance, customs control and other means of implementing customs policy, as well as the organizational and legal basis for the activities of the customs authorities of Kazakhstan.

REFERENCES

- 1 Message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan «Kazakhstan in a new reality: time for action» (September 1, 2020) //zakon.kz
- 2 Foreign economic activity: Textbook, edited by E.F. Prokushev. – 8th ed., reprint. and additional – M.: Yurayt, 2012. - 527 p .
- 3 Vologda, A. A. Legal regulation of foreign economic activity: textbook. manual for masters / A. A. Vologda. – 3rd ed., ispr. and additional – M. : Yurayt, 2015. – 445 p.
- 4 World Economy and International Economic Relations: studies. the manual / edited by L. S. Shakhovskaya. – M. : KNORUS, 2013. – 253 p
- 5 Official Internet resource of the Government of the Republic of Kazakhstan //http://www.government.kz/
- 6 Prokushev E.F. Foreign economic activity: Textbook, 8th ed. - M.: ИТК «Dashkov and Co.», 2014 – 500 p.
- 7 Kazakhstan's membership in the WTO, 2019.// http://economy.gov.kz
- 8 Code of the Republic of Kazakhstan dated December 26, 2017 No. 123-VI «On customs regulation in the Republic of Kazakhstan» // zakon.kz
- 9 Madiyarova D.M. Startegiya formation of foreign economic policy. – Almaty: Economics. – 1999. – P. 184.

THE CONCEPT OF STATE REGULATION AND MANAGEMENT OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS

SATTUGAN I. R.

undergraduate student, Toraighyrov University, Pavlodar

The rapid development of foreign economic relations between states is determined by the need for all countries facing them to agree on

global problems: exploration of the World Ocean, space, environmental protection, provision of energy resources, etc.

Foreign economic cooperation of states requires legal management and regulation, without which this cooperation will not be effective and fruitful.

State regulation of foreign economic relations is a system of economic and political measures implemented by state bodies to deepen and expand the country's participation in the international division of labor in order to increase the efficiency of social production and optimize the structure of consumption. It is an integral part of the mechanism for the reproduction of national economic potential and is one of the main objects of state regulation of the national economy with its reproduction, technological, sectoral and territorial structure, scientific and technological progress, social relations, environment, etc.

The global goals of state regulation of foreign economic relations are clarified depending on the severity of specific problems arising in the economic and social spheres.

This determines, for example, the need to overcome the crisis of the economy, the structural restructuring of production potential, the protection of the domestic producer, increasing employment, improving the balance of payments, combating inflation, etc. In this case, the internal and foreign economic relations of the state, the integral vector of interests of subjects of foreign economic activity have a significant impact.

State regulation of foreign economic relations is carried out through Administration, money, credit, budget funds, as well as policy in the public sector of the economy. The essence of state regulation of foreign economic relations is to bring the system of foreign economic relations to a state that ensures the optimal implementation of State, Collective and individual interests of subjects of foreign economic activity on the basis of law, universally recognized international norms and rules in a certain period of time and in the future.

State regulation and management of foreign economic activity is usually understood as the activity of the state to develop and regulate specific means and methods of economic relations with other countries aimed at achieving the goals set and maintaining the results achieved.

The purpose of state regulation of the country's foreign economic activity is the balanced socio-economic development of the state, the formation of a social market economy, the acquisition of specific positions in world commodity markets, the saturation of the domestic consumer market, the attraction and effective use of foreign investment.

Foreign economic activity is closely related to the domestic economic policy of the state, in connection with which its content is directly related to the tasks that the country solves within the framework of its national economy. In the most general form, we can say that the main task of foreign economic policy is to create favorable foreign economic conditions for expanded reproduction within the country.

This task is common to the economic policy of all states. In addition, in the foreign economic policy of various states there are other common features related to the generality of objective processes taking place in the world economy and international economic relations, primarily due to the rapid integration of production and capital, which occurs under the influence of the deepening of the international division of Labor. In addition, the formation of foreign economic policy of various states is influenced by the following factors: increased competition in the world market, instability of foreign exchange markets, an increase in the balance of payment balances, a huge external debt of developing countries, the activities of which are complemented by internal economic problems of states.

The system of actions of the state to regulate foreign economic activity includes:

- registration of participants in foreign economic activity;
- declaration of goods and other property transported across the customs border;
- procedure for exporting and importing goods;
- measures of operational regulation of Foreign Economic Activity [2, p. 155].

The mechanism for regulating international economic relations is a certain system of principles, means and methods of managing relations, which includes subjects of foreign economic activity. This system includes three main blocks: management principles; a set of specific methods and means of regulation; institutional and legal structures.

There are two main principles of international cooperation that determine the nature and forms of regulation of foreign economic relations: protectionism and freedom of trade.

Protectionism is the protection of the domestic market from foreign competition. It is carried out through high rates of the customs tariff on goods imported from abroad, as well as through non-tariff restrictions, such as quantitative and currency restrictions on the import of goods. Excessive protectionism can lead to a decrease in the production

efficiency of national enterprises, a decrease in the competitiveness of manufactured goods.

Freedom of trade means the elimination of restrictions in foreign economic relations. For developing economies, this can lead to the absorption of the national economy by competitors from developed economies. Therefore, the dilemma is an eternal problem: protectionism is freedom of trade, within the framework of which foreign trade policy is changing, a combination of two approaches is implemented.

The set of specific economic methods and means of state regulation includes: customs tariffs; export and import quotas and licenses; subsidies; exchange rates; a system for setting prices for export-import goods.

Institutional and legal structures: form various international and national acts, treaties, agreements, norms, rules, customs, etc. that regulate the procedure for the implementation of International Economic Cooperation.

The effectiveness of the mechanism for regulating foreign economic relations can be assessed using the following criteria:

- the effectiveness of the use and distribution of available national economic resources in terms of ensuring the consumption of goods and services by the country's population;
- the impact of the regulatory system on the growth of economic potential, attracting investment;
- employment of the population;
- distribution of income between subjects of foreign economic activity, both at the International and national levels;
- price stability;
- quality of life in society;
- economic security of the country.

The mechanism for regulating international economic relations consists of two interrelated elements: national and international. Therefore, international levers and instruments have a certain influence on the mechanism of state regulation of foreign economic relations. The severity of this effect depends on the degree of integration of the potential of national reproduction into world economic ties, the place and role of the national economy in the world economy.

Considering state regulation as a certain system, when studying its structure, it is advisable to single out four main elements:

An important element that determines the effectiveness of the functioning of the entire system is the development and implementation of Foreign Economic Policy.

At the heart of the foreign economic policy of the countries participating in the international division of Labor is a stable (stable, continuous) process of complex adaptation of the structures of the national economy (sectoral, technological, organizational, etc.) to the most dynamic structure of the world economy [3, p. 46].

The «technological» element of the system for regulating foreign economic relations is economic instruments. Depending on the way of acting, they can be divided into direct and indirect means of action.

Means of direct action include: targeted government spending (for example, creating infrastructure in a free economic zone); direct control by the state over foreign economic processes (regulation of the quantitative volume of Export-Import, setting exchange rates, regulation of export-import prices, etc.); legislative regulation.

The state usually uses the following economic categories as a means of regulation:

An export license is a document that controls the export of goods, services and objects of strategic, historical or cultural value from the country. It is issued in the form of a permit signed by special state bodies;

Export subsidy-a subsidy to the manufacturer or seller of export goods that compensates part of the costs of its production or circulation and increases the competitiveness of the goods in foreign markets. Export subsidy is one of the forms of stimulating Export Development, offered in various forms.

– Export premiums-economic levers of a financial and Price nature that are used by the state (as well as monopolies, enterprises, organizations and firms) to stimulate the export of certain types of products and provide services to foreign partners

– Import quotas are non-tariff quantitative (value or in-kind) ways to restrict the import of certain goods. They are established with the aim of reducing imports to protect the National producer of goods or to improve the country's balance of payments.

– Voluntary export restrictions are a kind of analogue of import quotas, one of the methods of state regulation of foreign trade. This implies the obligation of one of the foreign economic relations partners to limit or at least not expand the volume of exports.

– Anti-dumping duty. Currency dumping is the export of goods at prices lower than world prices, which becomes possible due to a decrease

in its purchasing power within the country due to the collapse of the national currency exchange rate.

The instrument of export-import regulation is excise taxes and Value Added Tax.

Excise tax is a type of indirect taxes related to the movement of goods, and not to the income of individuals and legal entities. excise payer-a consumer when purchasing goods subject to excise duty (tobacco, alcohol, cars, etc.). The collection of excise taxes leads to an increase in prices for imported goods and increases the competitiveness of similar goods of domestic production. A similar mechanism for the impact of Value Added Tax on imports, in this case, is a tax on a part of the value of internally sold products and services included in circulation. Value added is calculated as income (income) from the sale of products or services less material costs [3, P.69].

Benefits and benefits for enterprises with foreign investment are as follows. The property of foreign investors imported as a contribution to the authorized fund of these enterprises, intended for their own material production and for the needs of foreign employees, is not subject to customs duties.

The foreign exchange proceeds of such enterprises from the export of products of their own production remain at their disposal.

Guarantee of export loans-the provision of guarantees by the state, commercial banks on the obligations of customers to foreign partners. Their main purpose is to insure the buyer against losses caused by the seller's violation of his obligations. The state can also act as collateral for the repayment of loans received by domestic organizations from foreign loans.

An important element of the system of state regulation of foreign economic relations are various standards and technical norms.

International standards-recommendations of international specialized organizations common to homogeneous goods produced in different countries, establishing requirements for these goods or the processes of their production or use. Unlike national standards, international standards are not mandatory for their use, but the use of international standards increases the competitiveness of goods in world markets. International standards are developed and recommended for use, in particular, by the UN International Organization for standardization, as well as many other specialized organizations.

The state carries out currency and financial regulation of foreign economic relations through the development and implementation of

currency policy. Currency policy is a set of measures of an economic, legal and organizational nature carried out by state bodies, central financial institutions and national (state) banks, as well as International Monetary and financial organizations in the field of currency and credit relations. The currency policy of the state is an integral part of its foreign economic policy, an important tool that contributes to the introduction of the country's economy into the world economy [4, p.79].

The formation of Kazakhstan as an independent state involves the creation of political and economic relations with foreign countries, determining the country's place in the system of World Economic Relations and the international division of Labor.

The new foreign economic policy of the Republic is formed in the context of these reforms and is an integral part of them. On the one hand, the transition to market relations is a necessary condition for the country's entry into the world market, on the other hand, the development of foreign economic relations stimulates the development of market relations, contributing to the creation of a competitive market within the Republic and the receipt of competitive signals to exporters, accelerates the process of monetization of economic ties and the formation of an adequate financial system, gives a powerful impetus to the processes of Thus, the main emphasis in foreign economic policy is determined by the stages of economic reform.

The exclusion of the state from the regulation of economic processes did not create conditions for the balance of free prices and free wages, so all monopolistic, but repeatedly inflated prices set by the manufacturer personally, were obtained. Attempts to create a market economy without preliminary preparation of the necessary conditions for its normal functioning did not bring the national economy out of the crisis, but acted as an independent force that caused a long-term deep decline in production.

The main results of Kazakhstan's foreign policy activities at the initial stage of its independent development were that Kazakhstan became a full member of the UN.

In December 1995, Kazakhstan became a full member of the Organization of the Islamic Conference, which undoubtedly strengthens our relations with the Muslim world, which has valuable experience and investment opportunities for economic development.

Relations with the United States, leading countries in Europe and Asia are developing successfully.

Another important aspect of the foreign economic activity of the Republic of Kazakhstan is the development of cooperation with international financial and economic organizations. The process of Kazakhstan's accession to the WTO on mutually favorable terms has been completed.

Kazakhstan is one of the authors of Eurasian integration, acts as the locomotive of the creation of the Eurasian Economic Union. Since January 1, 2012, the formation of a single economic space has begun, on the territory of which free cross-border movement of goods, services, capital and labor resources, unified legislation will be ensured. The total GDP of Kazakhstan, Russia and Belarus is 2 trillion. the industrial potential is 600 billion US dollars.. the volume of agricultural output is about 112 billion tenge. dollars, and the total consumer market is about 170 million people. The creation of the SES was a powerful incentive for new industries, cooperation of complementary enterprises and the creation of vertically integrated corporations by reducing transport costs and increasing competitiveness. In order to promote innovation and a powerful technological breakthrough, our countries must create a common algorithm for modernization and innovative development.

REFERENCES

- 1 Address of the head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan «Kazakhstan in a new real situation: time for action» (September 1, 2020) //zakon.kz
- 2 Foreign economic activity: textbook, Ed. N. E. F. Prokusheva. - 8th edition. and additional-M.: Yurayt, 2012. - 527 P.
- 3 Vologdin, A. A. legal regulation of foreign economic activity: a study. instructions for the Masters / A. A. Vologdina. - 3rd edition.. and in addition-M.: Yurayt, 2015. - 445 P.
- 4 World economy and International Economic Relations: a study. training manual / Ed. N. L. S. Shakhovskaya. – M.: NORUS, 2013. - 253 P.

ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІ ТАКТИКАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

ТАЛИПОВА Ж. Ж.

заң ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Торайғыров университеті,
Павлодар қ.

САНАСЫРОВ Н. Т.

заң магистрі, аға оқытушы, Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар қ.

Тергеу әрекеттері тергеушінің маңызды процессуалды әрекеті болып табылады. Криминалист ғалымдар әр түрлі анықтамалар береді: А. С. Шейфер бойынша тергеу әрекеті дегеніміз дәлелдемелер табу мен бекіту кезінде қылмыстық іс жүргізу заңына сәйкес жүргізілетін іс әрекет (немесе қызмет түрі) [1, 35 б.]. И. Ф. Герасимов басқаша береді: «Тергеу әрекеті - заңмен қарастырылған тергеушінің (немесе анықтама жүргізетін тұлғаның) қылмыстық сот өндірісі міндеттерін орындауға бағытталған немесе осыған жағдай туғызатын көбіне алдын ала тергеу сатысында жүзеге асырылатын процессуалды іс әрекеттері [2, 182 б.].

Тергеу әрекетінің танымдық жағы – іс жүргізу нәтижесінде тергеушінің шынайы нәтижелер, іс бойынша дәлелдеуді қажет ететін жағдайлар туралы мәліметтер алуы болып табылады. Заңды жолмен алынған және заңмен қарастырылған формада бекітілген бұл мәліметтер дәлелдемелер болады. Мұндай көзқараста тергеу әрекеті дәлелдемелер жинау тәсілін көрсетеді.

Шындығында дәлелдеменің қалыптасу процесі едәуір күрделірек. Дәлелдеудің бастапқы кезінде тергеушінің танымдық қызметінің пәні дәлелдемелер емес, қоршаған орта заттарында және адамдар санасында қалдырылған белгілі бір оқиға іздері. Тергеу әрекетін жүргізе отырып тергеуші осы іздерді табады, олардан іске қатысты ақпаратты бөліп алады (іске байланыссыздарына көңіл бөлмейді) және оны процесс акттерінде бекітеді.

Сөйтіп, жауап алу, қарау, тергеу эксперименті, тану үшін көрсету және басқа да тергеу әрекеттері – тергеушінің ақпарат пен дәлелдемелерді қалыптастырудағы қарқынды жұмысы. Әрине, айтылған нәрсе, дәлелдеме басынан аяғына дейін тергеу әрекеті барысында тергеушінің «ойымен жасалады» дегендік емес. Қарастырылатын оқиға іздері тергеушінің санасына байланыссыз пайда болады және олар дәлелдемелердің объективті негізі болады. Дегенмен, фактілі мәліметтердің толық, жан-жақты анықталуы, олардың сақталуы тергеу әрекетінің дұрыс таңдалуына, дұрыс жүргізілуіне, өзінің ішкі құрылымы бойынша бар іздерді бейнелеуге

жарамдылығына, тергеуші қолданған бекіту құрал-жабдықтарының процессуалды форманың ерекшеліктеріне сәйкестілігіне өте тығыз байланысты [3].

Қылмыстық процес шеңберінде бұл әдістер кез келген формада қолданыла алмайды. Сондықтан заңшығарушы бақылау, сұрау жүргізу, салыстыру, өлшеу, эксперимент, модельдеу және бейнелеу жүргізудің ережелерін бекітеді. Бұл арқылы таным әдістерін қолданудың құқықтық нысандары анықталынады, ал тергеушінің осы әдістерді қолдану бойынша іс әрекеті заңды танымдық және көз жеткізу операциялары болып табылады.

Тергеу әрекеті сипаттамасы танымдық пен көз жеткізу операцияларының кешені ретінде, біз атап өткендей, оның мәнді танымдық жағын ашады. Сонымен қатар, басқа нормативті жағы да өте қажет. Тергеу әрекеті қылмыстық іс жүргізу қызметінің, бүкіл осы қызмет сияқты, қатаң құқықтық реттеуге бағынатын, алғашқы элементі болып табылады. Дәлелдемелерді жинаушы тергеуші және айыпталушы, жәбірленуші, нақты мәліметтер беретін куәлер, мамандар және дәлелдемелер алуға жағдай туғызатын куәгерлер – бәрі де құқық субъектілері; бұлардың іс әрекеттері құқықтың қорғандық немесе міндеттің орындалуын айғақтайды, яғни құқықтық қатынас қарайды. Бұл көзқараста тергеу әрекеті тергеуші мен көрсетілген жеке тұлғалар арасындағы құқықтық қатынасының жүйесі болып табылады.

Әрбір тергеу әрекетін көптеген жеке ерекшеліктері бар. Дегенмен де, тергеу әрекеттерін айғақ жинаудың бір-біріне теуелсіз тәсілдері ретінде қарастыруға болмайды, олар ұйымдасқан біртұтас жүйе болып табылады, бұл олардың өзара ішкі байланысы мен реттелгендігінде көрініс табады: тергеу әрекеті аясында тексерілетін болжаулар негізінде. Болжау тәріндегі танымдық негіздің бірінғай мақсаты тергеу әрекеттері жиынтығына ішкі тұтастылық пен ұйымдасқандық сипаттарын береді. Сондықтан тергеу әрекеттері жіктемесінің елеулі негізі ретінде болжау және олардың тергеудің әртүрлі кезеңінде бірынғай кешендерге жинастыру, яғни тактикалық операциялар саналады. Тергеу әрекеттерінің көпшілігі қылмыс іздерін тікелей көрсетуді білдіреді, яғни тергеуші ақпарат беретін нысананы тікелей қабылдап (өз бетімен немесе маманның көмегімен), болжауларды растайтын немесе жоққа шығаратын нақты мәліметтерді алып шығады.

Тергеу әрекеттері жүйелігінде зерттелетін оқиғаның іздері арасындағы объективті байланыстары бейнеленіп көрсетіледі. Кез

келген оқиға белгілі іздер қалдырған өзара байланысты әрекеттер кешені. Маңызды ерекшеліктерін көрсететін оқиға іздері жіктемесінің негіздері мыналар:

- а) нақтылы мән-жайларды бейнелейтін әдістер;
- б) нақтылы мән-жайларды тікелей, не жанама алу процесі;
- в) бейнелеуге жататын объектілердің күрделілігі;
- г) тергеу әрекетінің мақсаты.

Бұлардың әрқайсысы тергеу әрекеттерінің ортақ қасиеттері бар арнайы топтарын бөліп көрсетуге мүмкіндік береді, ал бұл топтар жиынтығы өздеріне тең күрделі құрылымды тергеу әрекеттері жүйесін құрайды [4].

Объектілер көрініс табуы үшін, жауап алу және бақылау тәсілдерін үйлестіруді талап ететін ақпаратты қамтыған жағдайда, сәйкес тергеу әрекеттерін үшінші топқа жатқызу тергеушіні осы тәсілдердің ерқайсысына қатысты негізгі процессуалдық талаптарды өстануға бағдарлайды.

Сараптама жүргізуде таным процесі өзгеше болады, өйткені зерттелуші объектілерде жасырын ақпараттар бар (тікелей қабылдауға қол жетпейтін қылмыс іздері, олардың мазмұны мен мағынасы тергеушімен тікелей анықтала алмайды): тергеушінің тапсырмасымен объектілерді тікелей зерттеуді сараптамашы жүргізеді де кейіннен жүйелендірілген тексеру қорытындысын тергеушіге табыстайды.

Парақорлық істері бойынша тергеудің алғашқы кезеңінде жүргізілетін біртекті тергеу әрекеттері болып:

- парақорлық туралы хабарлаған тұлғадан куә ретінде жауап алу;
- пара алушының жұмыс орнындағы құжаттарды қарау тиіс;
- құжаттарды алу;
- қылмыс үстінде ұстау (пара заты жайындағы меліметтерді қарау хаттамасында көрсетеді), жеке және мекен жайлары бойынша тінтулер;
- оқиға болған жерді қарау;
- сезіктілерден жауап алу.

Егер парақорлық туралы арыз берген тұлғадан жауап алынатын болса, ең бірінші оның тергеп жатқан оқиғаға қатысты ескертіледі; пара оның тікелей өзінен қорқытып алынып жатыр ма, әлде ол осы лауазымды тұлғаның пара алатынын белгілі бір азаматтардан естіді ме; ол өзі пара ұсынып оны тапсыруға рұқсат алды; оған, лауазымды тұлға ретінде, пара ұсынып жатыр; оған оның еркінен

тыс параны жасырып берген (біреу арқылы беріп жіберген, пошта арқылы салып жіберген).

Барлық жағдайларда жауап алу мақсатты түрде, дәлелдеуге жататын мән-жайларды ескере отырып жүргізілуі тиіс. Өзінен параны қорқытып алып жатқандығы жайлы арызданған тұлғадан мыналарды анықтайды:

- ол парақормен қашан және қайда танысты;
  - парақор қайда және кім болып жұмыс жасайды;
  - делдал болды ма, оның аты-жөні немесе белгілері, ол да парақор жұмыс істейтін мекемеде жұмыс істейді ма;
  - арызданушы осы мекемеге лауазымды тұлғаға қандай мақсатпен келді;
  - қандай құжаттар оның осы мекемеге келгендігін куәландыра алады (оның атына жазылған рәқсат қағаз, оның қалдырған арызы т.б);
  - ол лауазымды тұлғаға бара жатып қызметкерлердің қайсысымен кездесіп, сөйлесті, бұл тұлғаның қызмет бөлмесі қай жерде орналасқан, бөлме ішінің орналасуы қандай;
  - ол тұрғанда бөлмеге кімдер кірді (кірген тұлғалардың белгілері, өздігімен естіген әлгі тұлғаның аты-жөні);
  - парақордың сырт пішіні, қандай киімде болды; пара туралы келісім қалай болды, қорқытып алушылық орын алды ма;
  - арызданушының пайдасына қандай әрекеттер жасалуы қажет еді, бұрын осы әрекеттерді жасаудан бас тартушылық болды ма;
  - лауазымды тұлғаның әрекеттеріне ол шағымданды ма, бұл қандай құжаттармен дәлелденеді, пара заты ретінде не болды.
- Егер параны беріп қойған тұлғадан жауап алынып жатса, онда жоғарыда келтірілген жағдайлармен бірге мыналар да анықталады:
- пара қалай берілді, пара заты қандай болды?
  - егер ол ақша болса, қандай сомада, қандай купюралармен, қандай орамда берілді?
  - егер зат болса, оның белгілері, орамы қандай?
  - жауап беруші пара беру үшін банк кассаларының немесе туыстарынан, таныстарынан ақша алған жоқ па; алса, қандай сома алды?
  - қарызды не үшін алып жатырмын деп айтты?
  - лауазымды адамға пара беретіндігі жайлы кімдерге айтты?
  - кімдер тікелей немесе жанама түрде парақорлық дерегі жайлы білуі мүмкін? Егер арызданушы бөгде адам болса, онда бірінші кезекте парақорлық дерегі туралы оған қайдан белгілі екендігін

анықтау керек. Пара беру сәтін ол көрді ме, оның заты, ол заттың белгілері, параның қайнар көзі, ол қандай әрекеттер үшін берілді, бұл әрекеттер орындалды ма, параны беру-алу жайлы тағы басқа кім біледі?

Оның еркінен тыс пара берілген (столына қойған, отбасы мүшесіне берген) немесе оған пара беруге әрекет жасалған лауазымды тұлғадан жауап алу кезінде келесілер:

- кім пара бермекші болды, ол тұлғаны біле ме, оның белгілері мен киімдері қандай?
- пара беруші қандай әрекеттерге (әрекетсіздікке) үміт етеді?
- ол бұрын осы әрекеттердің орындалуы бойынша келді ма, келсе қандай құжаттар қалдырды немесе ауызша өтінді ме?
- қызметтестердің ішінен кімдер пара берушіні немесе оның құжаттарын көруі мүмкін?
- параны беру жағдайы, пара заты, қазіргі уақытта ол қайда екендігі анықталынады.

Жауап алудың тактикалық маңызды кезеңінің бірі ол айыпталушымен психологиялық байланыс жасау. Психологиялық байланыс жасаудың әртүрлі жолдары бар. Жекелегенде, тергеушімен айыпталушының арасындағы жақсы қалыптасқан психологиялық байланыстың салдарынан ол болған оқиға туралы толық, жан-жақты еркін түрде, тергеушіге қажетті ақпараттарды береді. Н. И. Порубов психологиялық байланысты, қарым-қатынас процесіндегі өзара әрекеттестіктің жүйесі ретінде қарастырады, ол екі жақтың сеніміне негізделетіндігін айтады [5].

Тергеушінің айыпталушыға заңды және заңсыз психологиялық әсер етудің нақты шекараларын анықтау қажет. Заңды түрде психологиялық әсер өздігінше қандай да бір нақты әрекетті көрсетпейді, айыпталушыдан қандай да бір қажетті жауапты қорқытып алмайды, тек қана ішкі психологиялық процестерге әсер етіп тұлғаның дұрыс жол ұстауын белгілейді, өзінің азаматтық міндетін түсінікті түрде қатынасын және басқа арқылы психологиялық қысым көрсетуден дұрыс жолды таңдауды бағыттайды – деп жазады А. В. Наумов [6]. Яғни, психологиялық басымшылық пен заңды түрде психологиялық әсер ету арасындағы шекара болып біріншіден: тергеушімен заңды түрде тактикалық әсер жауап алу барысында қолданылады, және екіншіден айыпталушының қандай да болмасын позицияны таңдауға мүмкіндік бостандығының болуы.

Жауап алушы және жауап беруші адамның арасында қайшылықты жағдай қалыптасқан кезде басқаша тактикалық әдістер қолданылады, ол әдістер жауап беруші адамның өтірік айтып отырғандығын әшкерелеуге бағытталады. Мұндай жағдай көбінесе айыпкерден жауап алғанда, яғни айыпкердің қылмысты мен жасаған жоқпын, ол уақытта мен басқа жерде болдым деп шындықтан жалтарған кезінде кездеседі. Мұндай айыпкердің алибиін әшкерелеу үшін қолданылатын ең бірінші тәсіл – жауап беруші адамнан неғұрлым толық жауап алу, ұсақ оқиғалардың бәрін қамту. Біріншіден, мұның, яғни ең елеусіз сәттерге дейін ескертіліп, жауап алынуы, олар тексерілген кезде бекімесе, жауап беруші адамның өтірігін шығаруға көмектеседі. Екіншіден, айыпкер жалпы оқиғаға байланысты беретін жауабын алдын ала дайындап келгенмен сұрақтың бұлай қойылатынын білмегендіктен, ол жауап бергенде абдырап өз өтірігін өзі шығарып алады. Әсіресе, қайта жауап алғанда осылай болады.

Жауапкер адамның өтірік айтып отырғанын әшкерелеу үшін істе осы факті бойынша жиналған басқа делелдемелерді, айғақ заттарды пайдалану керек.

Деректерді пайдалану тәсілдері бар. Ең алдымен делелдеме есебінде елеусіздеу деректерді айыпкерге көрсетіп, оны мойындамаса неғұрлым маңызды, бұлтартпас деректерге көшіп, жалған жауапты әшкерелеуге болады. Айталық, айыпкердің бір пәтерден шыққанын екінші біреу көрді, бірақ айыпкер ол пәтерде болғанын мойындамады делік. Мұндай жағдайда стол үстінде қалған бөтелке мен стаканды, стаканда айыпкердің қалған қолтаңбасын көрсетіп, айыпкердің ол пәтерде болғанын тергеуші мойындаттыра алады. Дактилоскопиялық сараптама қортындысымен бекітілуі тиіс.

Жауап алу кезінде жедел-ізвестіру деректерінің алынған қайнар көздерін, мейлінше құпияландырудың маңызы айрықша. Сондықтан тергеуші жедел-ізвестіру деректері бойынша айыпкерден жауап алғанда қойылатын сұрақтарына өте мұқият болуы тиіс. Егер жауап алу күрделі жағдайда өтетін болса, онда тергеуші ең маңызды сұрақтарды алдын ала іріктеп, құрастырып алғаны жөн. Жедел-ізвестіру деректерін пайдаланғанда мұның маңызы өте зор. Әйтпесе, сәтсіз қойылған кішкене сұрақтың өзі жедел-ізвестіру деректерін алу қайнар көздерін айыпкерге байқатып алуы әбден мүмкін.

Қылмыскерлер, әсіресе, аса қауіпті қылмыскерлер, сондай-ақ басқа да айғақ заттардың, келтірілген құжаттардың бұлтартпайтындығына көз жеткен, бірақ қылмысын қалай, қандай

жолмен болсын мойындауынан бас тартуға әбден бекінгендер, жаңағы айғақ заттардың, құжаттардың көзін кәртуға тырысады. Сондықтан тергеу кезінде оның сақталып қорғалуына мейлінше мұқият болуы керек. Ол құжаттарды айыпкерге столдың әйнегінің астына қойып көрсету немесе оның көшірмесін жасау, сондай-ақ, жауап алу кезінде айыпкердің айғақ заттарды немесе құжаттарды құртып жіберуінен сақтану үшін екінші бір куәгерді де жауап алу процесіне тартып, сақтық шараларын қолдану керек.

Егер тергеу органының қарамағындағы алда болуы тиіс пара беру-алу дерегі, оның орны мен уақыты жайлы, пара заты жайлы нақты, жеткілікті мәліметтер болса, онда парақорларды қылмыс үстінде ұстаған орынды болады. Мұндай әрекет қылмыскердің, олардың кездесу орындарының сыртынан бақылаудан және оларды тікелей параны беріп- алып болған сәтте ұстаудан тұратын тергеу және жедел іздестіру әрекеттерін біріктіруді қажет етеді.

Күдік тудырушыны ұстау көзделген жерді зерттеу арқылы жедел топ ұстау кезінде еркін болжап, батыл қимылдай алады, топ мүшелеріне нақты жағдайға орай міндет жүктеледі, бақылау нүктесі, көлік қоятын жер белгіленеді, қозғалыстың бағыты анықталады. Егер қылмыскерді белгілі бір құрылыс ішінде ұстау көзделсе, оның құтылып кетпеуі үшін осы құрылысқа кіретін не шығатын барлық жерлерді, бөлмелердің қалай орналасқанын, терезелерін, баспалдақтарын, қосалқы құрылыстарын алдын ала тексеру, құрылыс маңындағы шабынды жерлерді, бұта ағаштарды, тығылуға болатын басқа да барлық орындарды анықтау керек. Егер қылмыскер ашық жерде ұсталынатын болса, сол маңдағы көшелерді, жекелеген бұрылыстарды, аула ішіндегі іргелі қуыстарды қала көлігі жүретін, бұта арасына, жыра-сайларға, тоғандарға апаратын жолдарды алдын ала сүзіп шығып, есте ұстау керек. Қылмыскерді ұстайтын жерді жедел топтың жетекшісі тікелей өзі зерттейді.

Қылмыскерді ұстау шаралары бойынша жоспар тергеушімен және күштер, құралдар тартылып отырған бөлім басшысымен келісілуі тиіс. Сонымен қатар, бұл тергеу әрекетін жүргізуге дайындық жасау әрқашанда мүмкіндік бола бермейтіндігі де естен шығарылмауы тиіс. Кейбір жағдайларда, қарулы қылмыскерлерді ұстау алдын ала дайындықсыз, қолайсыз жердерде жүргізіледі. Мұндай жағдай жағдайларда тереу әрекетінің сәттілігі қызметкерлердің кәсіби деңгейіне, батылдығына және тергеушінің, жедел уәкілдің шешімділігіне байланысты болады. Дегенменде, бұл жағдайларда ұстауды қызметкерлер суыққандылықпен,

байқап, айналадағыларға және қатысушыларға қатысты төменгі қауіптілік жағдайында жүргізуі тиіс. Әзірлік барысында қажетті мәліметтер жиналған алғашқы материалдардың, қылмыстық істегі деректерден, жедел-іздестіру деректерінен, қылмысты тіркеу жүйесінен, мұражайлардан және басқаларынан алынуы мүмкін. Жиналған осындай меліметтердің негізінде қылмыскерді ұстаудың жоспары жасалады. Онда ұстау мерзімі мен ұсталатын жер кімнің қандай шараларды жүзеге асыратыны, жедел топты кімнің басқаратыны көрсетіледі. Тобымен ұстау қажет болғанда жоспарда жедел топтың нақты қай мүшесі нақты қай қылмыскерді ұстайтындығы дел белгіленуі тиіс. Кей жағдайларда, әсіресе ашық жерлерде қолға түсіру көзделген кезде, жедел топтың құрамына із кесетін иттерді де кіргізген жөн. Із кесетін ит қылмыскердің соңына түскенде, оны үй астынан, төбеден, үй маңындағы қосалқы құрылыстардан, ашық жерлерден іздегенде, қылмыскер қарулы қарсылық көрсеткенде қажет.

Егер топ мүшесінің қолында қылмыскердің суреті болса, сонымен салыстырады, сондықтан мүмкіндігінше, топтың әр мүшесінде ұстау жүргізілетін тұлғаның суреті болған жөн. Жедел топтың мүшелері кімге, қай жерде бақылау жасайтынын, қылмыскер жасырынған жерге кімнің, қалай кіретінін, қылмыскерді қарусыздандыру үшін қандай қимыл жасайтынын, қылмыскер қарулы қарсылық көрсеткенде қандай әрекеттер жасау керектігін, ұсталғаннан кейін қылмыскерді қалай алып жүру қажеттігін мұқият еске сақтап алынуы тиіс [7].

Елбасымыз атап айтқандай, «сыбайлас жемқорлықпен күрес қылмыскерлерді жазалау жөніндегі табанды шаралар ғана емес, бұл - мемлекет пен қоғамның күнделікті жұмысының тұтас кешені» болып табылады. Сол себепті әрбір Қазақстан Республикасының азаматы сыбайлас жемқорлыққа жол бермеуге міндетті

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. – М.: Юрид. лит., 1981. – 128 с.
- 2 Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. – Свердловск: Средне-Уральское книжное, 1975. – 184 с.
- 3 Шаргородский М.Д. «Наказание по советскому уголовному праву». – М.:, 1958. – С. 156-157.
- 4 Жугралина Б. «Условное осуждение назначение и практика применения Фемида №1.

5 Порубов Н. И. Криминалистическая тактика // Криминалистика: Учеб. для вузов. – Минск: Высш.шк., 1997. – С. 80-121.

6 Наумов А. В. Уголовное право. Общая часть. Курс лекций. – М., 1996. – 682 с.

7 Горшенев В. М. Құқықтық реттеуге қоғамдық ұйымдардың қатысуы. – М., 1963. – 40-б.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СУДЕБНОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ ИНВЕСТОРОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

ТИССЕН В. П.

адвокат, Павлодарская областная коллегия адвокатов; магистрант,
Торайгыров университет, г. Павлодар

Одним из основополагающих принципов деятельности Республики Казахстан, предусмотренным пунктом 2 статьи 1 Конституции Республики Казахстан (далее – Конституция), является экономическое развитие на благо всего народа [1].

В связи с тем, что в период становления Независимого Казахстана приток иностранных инвестиций мог способствовать планомерному экономическому развитию страны, в республике была проведена существенная работа по оптимизации инвестиционной сферы. Благодаря чему, приток иностранных инвестиций, будучи драйвером экономического роста, призванным оказать мультипликативный эффект на все сферы жизнедеятельности общества, повлек укрепление экономики, привел к появлению новых рабочих мест, следствием чего явилось повышение благосостояния граждан.

Так, согласно данным докладов участников проведенного 28 января 2023 года Премьер-Министром РК Алиханом Смаиловым заседания Инвестиционного штаба, на котором были рассмотрены итоги работы по привлечению иностранных инвестиций в основной капитал (ИОК) и прямых иностранных инвестиций (ПИИ) за 2022 год, приток иностранных инвестиций по итогам 9 месяцев 2022 года составил \$22,1 млрд., что на 17,8 % больше, чем за аналогичный период 2021 года. В частности, обеспечен ввод в эксплуатацию 46 инвестпроектов с иностранным участием в таких отраслях, как машиностроение, возобновляемая энергетика, ГМК, металлургия, АПК и др.

При этом, объем инвестиций в основной капитал за 2022 год составил 15,1 трлн. тенге (94,2 % от годового плана), что на 7,9 % больше по сравнению с 2021 годом. Рост отмечается в таких сферах, как операции с недвижимостью, горнодобывающая промышленность, сельское хозяйство, транспорт и складирование.

В ТОП-10 стран-инвесторов вошли Нидерланды, США, Швейцария, Бельгия, Россия, Южная Корея, Китай, Франция, Великобритания и Турция.

Премьер-Министр отметил, что в 2023 году стоит задача привлечь в экономику не менее \$24,4 млрд. иностранных инвестиций, для чего со стороны Правительства созданы все необходимые условия [2].

Приоритетность инвестиционной политики Казахстана была регламентирована рядом программных документов страны, таких как: «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» (далее – «Стратегия-2050»), Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 года» (далее – «Концепция правовой политики») и «Концепцией инвестиционной политики-2060» (далее – «Концепция инвестиционной политики»).

При этом, в Концепции правовой политики одним из основных направлений развития национального права была обозначена необходимость повышения уровня правовых гарантий и регулирования механизмов по защите прав инвесторов [3].

Посланием Президента Главы государства К. К. Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2022 года «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» была обозначена необходимость системной работы по привлечению инвестиций, которая была названа приоритетной задачей Правительства [4].

Кроме того, в «Стратегии-2050» возврат от инвестиций был обозначен экономической политикой нового курса. В связи с этим, в Стратегии-2050 было заложено создание благоприятного инвестиционного климата с целью наращивания экономического потенциала. Так, согласно Стратегии-2050 Казахстан должен стать региональным магнитом для инвестиций. Были обозначены: принципиальная важность того, что наша страна должна стать самым привлекательным в Евразии местом для инвестиций и для трансферта технологий, а также необходимость демонстрации инвесторам преимуществ, которыми обладает наша страна [5].

При этом, в Концепции инвестиционной политики было отражено усиление работы по установлению стабильности

инвестиционного законодательства, обновлению международных инвестиционных соглашений (далее – МИС), наличию в новых МИС ориентации на сохранение регулятивного пространства государства, а также изменению и изъятию, касающихся механизма урегулирования инвестиционных споров [6].

Вместе с тем, согласно указанной Концепции, одним из аспектов, влияющие на эффективность привлечения инвестиций, выявленных SWOT-анализом, явился невысокий уровень доверия инвесторов к судебной системе.

В связи с чем, согласно пункту 1 (государственное регулирование и управление) раздела 2.5. указанной Концепции низкое доверие инвесторов к судебной системе и правоохранительным органам, в том числе слабая защита ими частного капитала (высокий риск конфискации), были отнесены к основным проблемам, сдерживающим привлечение инвестиций в экономику страны.

Необходимость минимизации инвестиционных рисков обуславливает выбор инвесторами стран со стабильным инвестиционным климатом. Данный критерий является особенно актуальным в условиях мировой политической турбулентности и возникшего санкционного противостояния.

Поскольку иностранные инвестиции влекут улучшение благосостояния страны за счет экономического роста, в целях привлечения инвестиций, каждая страна принимает меры по повышению своего инвестиционного рейтинга, и минимизации рисков перетока иностранных инвестиций в соседние государства. При этом, с инвестициями в страну приходят не только капиталы, но и новые современные технологии, высокотехнологичные предприятия, способные к производству высококачественной отечественной продукции с высокой добавленной стоимостью, ориентированной на экспорт, при этом создаются новые рабочие места, расширяются компетенции сотрудников, повышая их собственную конкурентоспособность на рынке труда. Таким образом, инвестиции призваны улучшить благосостояния каждого гражданина нашей страны.

В целях стабилизации инвестиционной привлекательности страны в Казахстане приняты меры по развитию инвестиционной деятельности на территории республики.

Так, согласно Концепции правовой политики сформирована правовая база (Предпринимательский кодекс, Закон Республики Казахстан «О специальных экономических и промышленных

зонах», Кодекс «О недрах и недропользовании», налоговое, таможенное и земельное законодательство).

В Казахстане действуют 13 специальных экономических зон и 26 промышленных зон, которые освобождают инвесторов от различных видов налогов и таможенных пошлин. СЭЗы предоставляют участок земли, доступ к установленной инфраструктуре [7].

В настоящее время судебная защита прав инвесторов осуществляется посредством следующих институтов:

Международного финансового центра «Астана» (далее – Центр) и Международный арбитражный центр – судебная система по принципу английского права;

Специализированного межрайонного административного суда столицы

Специализированного межрайонного экономического суда столицы.

Деятельность Центра регулируется Конституционным законом Республики Казахстан «О международном финансовом центре «Астана» (далее – Конституционный закон).

В соответствии с подпунктами 4) и 5) пункта 1) статьи 9 Конституционного закона органами центра, наряду с прочими перечисленными в данной норме, являются суд Центра и Международный арбитражный центр.

Согласно пункту 1 статьи 13 указанного Конституционного закона судебное рассмотрение споров, предусмотренных пунктом 4 настоящей статьи, осуществляется только судом Центра, который имеет своей целью защиту прав, свобод и законных интересов сторон, обеспечение исполнения действующего права Центра.

В соответствии с пунктом 4 статьи 13 указанного Конституционного Закона суд Центра не осуществляет уголовное и административное судопроизводство и обладает исключительной юрисдикцией в отношении: рассмотрения и разрешения споров, возникающих между участниками Центра, органами Центра и (или) их иностранными работниками; рассмотрения и разрешения споров, касающихся любой операции, осуществленной в Центре и подчиненной праву Центра; рассмотрения и разрешения споров, переданных суду Центра по соглашению сторон.

Также, согласно пункту 5 статьи 13 указанного Конституционного закона суд Центра в своей деятельности руководствуется постановлением Совета «О суде Международного финансового центра «Астана», которое должно быть основано на

процессуальных принципах и нормах Англии и Уэльса и (или) стандартах ведущих мировых финансовых центров.

Кроме того, в соответствии с пунктами 1 и 2 статьи 14 указанного Конституционного закона Международный арбитражный центр рассматривает споры в случае наличия между сторонами арбитражного соглашения и формируется и функционирует в соответствии с постановлением Совета «О Международном арбитражном центре» [8].

Независимый суд и международный арбитражный центр МФЦА начали свою работу с января 2018 года.

Таким образом, оба вышеуказанных института созданы для разрешения гражданских и коммерческих споров, возникающих как среди непосредственных участников МФЦА, так и любых других лиц, которые письменно, например, в контракте прописывают оговорку об обращении в суд МФЦА, либо в международный арбитражный центр.

Более того, с 1 июля 2021 года в соответствии с пунктом 3 статьи 102 Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI (далее – АППК), специализированный межрайонный административный суд г. Астаны рассматривает иски инвесторов, указанные в части 1-2 статьи 27 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан (далее – ГПК), по обжалованию административных актов, административных действий (бездействия) административных органов, должностных лиц [9] [10].

С принятием Административного процедурно-процессуального кодекса внедрены эффективные механизмы защиты прав инвесторов.

С 1 июля 2021 года согласно пункту 1-2 статьи 27 ГПК специализированный межрайонный экономический суд столицы рассматривает гражданские дела по инвестиционным спорам, кроме дел, подсудных специализированному межрайонному административному суду столицы, а также иски государственных органов к инвесторам, связанные с инвестиционной деятельностью инвестора, с участием:

- 1) иностранного юридического лица (его филиала, представительства), осуществляющего предпринимательскую деятельность на территории Республики Казахстан;
- 2) юридического лица, созданного с иностранным участием в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан,

пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия в уставном капитале) которого принадлежат иностранному инвестору;

3) инвесторов при наличии заключенного контракта с государством на осуществление инвестиций.

В соответствии с Законом РК от 29 июня 2020 года № 351-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам административного процедурно-процессуального законодательства Республики Казахстан» исключена полностью статья 28 ГПК, в соответствии с которой инвестиционная коллегия Верховного суда РК рассматривала споры крупных инвесторов, как первая инстанция [11]. Теперь все споры по инвестиционным контрактам и иным договорам между государством и инвестором будут рассматриваться в административном суде, если это касается действий, бездействия, административных актов и действий.

В соответствии с частью 5 статьи 27 ГПК иные споры, вытекающие из правоотношений с участием инвестора, не связанные с инвестиционной деятельностью, а также споры с участием инвестора, подлежащие рассмотрению в упрощенном производстве, подсудны районным (городским) и приравненным к ним судам в соответствии с подсудностью, установленной главой 3 ГПК.

Кроме того, 8 апреля 2016 года был принят Закон «Об арбитраже», который предусматривает приведение норм законодательства в сфере деятельности арбитража в соответствие с международными обязательствами Казахстана, в частности, с Нью-Йоркской Конвенцией «О признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений» 1958 года, Европейской Конвенцией «О внешнеторговом арбитраже» 1961 года [12].

Арбитражное разбирательство является широко признанным механизмом альтернативного разрешения споров. Основными преимуществами арбитража перед государственными судами являются обеспечение конфиденциальности разбирательства, быстрота и экономичность процесса, беспристрастность и объективность.

Арбитражное разбирательство осуществляется с соблюдением принципов автономии воли сторон, законности, независимости, состязательности и равноправия сторон, справедливости, конфиденциальности.

Также одним из принципов арбитражного разбирательства является автономность арбитражного соглашения, означающая, что отмена, изменение или признание недействительной арбитражной оговорки не приводят к прекращению, изменению или признанию недействительным основного соглашения. Соответственно отмена, изменение или признание недействительным основного соглашения не приводят к прекращению, изменению или признанию недействительной арбитражной оговорки.

В арбитраж по соглашению сторон могут передаваться споры, вытекающие из гражданско-правовых отношений, между физическими и (или) юридическими лицами.

Таким образом, благодаря масштабной работе по улучшению инвестиционной привлекательности страны, в настоящее время Казахстан – это огромный потенциал для выгодного вложения инвестиций. Помимо того, что Республика Казахстан занимает стратегически-важное местоположение, наша страна имеет благоприятный инвестиционный климат, поскольку в ней осуществляется надлежащая судебная защита прав инвесторов.

ЛИТЕРАТУРА

1 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.).

2 PRIMEMINISTER.KZ// [Электронный ресурс] – URL: <https://primeminister.kz/ru/news/plany-po-privlecheniyu-inostrannykh-investitsiy-v-2023-godu-obsudili-v-pravitelstve-22775> [дата обращения: 17.03.2023].

3 Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674. «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года».

4 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» (г. Нур-Султан, 1 сентября 2022 года).

5 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А.Назарбаева Народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства» (Астана, 14 декабря 2012 года).

6 Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 июля 2022 года № 482. «Об утверждении Концепции инвестиционной политики Республики Казахстан до 2026 года».

7 GOV.KZ [Электронный ресурс] – URL: <https://www.gov.kz/article/64601?lang=ru> [дата обращения: 17.03.2023].

8 Конституционный закон Республики Казахстан от 7 декабря 2015 года № 438-V «О Международном финансовом центре «Астана» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.03.2023 г.).

9 Кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI «Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.01.2023 г.).

10 Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.03.2023 г.).

11 Закон Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 351-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам административного процедурно-процессуального законодательства Республики Казахстан» (с изменениями по состоянию на 20.03.2021 г.).

12 Закон Республики Казахстан от 8 апреля 2016 года № 488-V «Об арбитраже» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2023 г.).

THE CONCEPT AND CONTENT OF CIVIL RIGHTS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

TIKHONOVA E. K.
undergraduate student, Toraighyrov University, Pavlodar

The protection of civil rights and legally protected interests are one of the most important categories of the theory of civil and civil procedure law, other fields of science and occupy a fairly significant place in the general theory of law. Through the protection of civil rights, the status of individuals and legal entities is also protected, the limits of intrusion into their activities as members of relations in the field of civil law regulation, established legal guarantees for the protection of their civil rights are determined.

Acting as a guarantor of individual rights and freedoms, the Constitution of the Republic of Kazakhstan [1], in accordance with international law, recognizes, enshrines and guarantees the provision of

fundamental human rights and freedoms, which, in accordance with the Constitution, belong to everyone from birth, are recognized as absolute and inalienable, determine the content and application of laws and other regulatory legal acts.

Relations on compensation for damage caused to a citizen are regulated by a wide range of norms, most of which are part of the civil law institutions of tort and insurance obligations. The performance of one function by several legal institutions implies the need for mutual coordination of the norms included in their structure. Causing harm to the life or health of citizens is one of the common grounds for the occurrence of obligations from causing harm. In different periods of time, such relations were regulated ambiguously. Responsibility for harm caused by damage to the health or death of a citizen did not always meet the requirements of good faith, reasonableness, justice. The judicial practice of recent years shows a constant increase in the number of civil cases related to the consideration of disputes on compensation for non-contractual harm.

On January 31, 2017, the First President of the Republic of Kazakhstan set the task to ensure the implementation of the Third Modernization of Kazakhstan in order to create a new model of economic growth that ensures the country's global competitiveness [2]. Institutional transformations have been identified as one of the five priorities, including the continuation of reforms aimed at protecting private property, the rule of law and ensuring equality of all before the law.

In the conditions of scientific and technological progress, the emergence of more sources of increased danger, the expansion of the scope of human activity and other modern factors, in particular, the deterioration of the environmental situation that can harm people's lives and health, it is obvious that the study of the problem of compensation for harm is becoming more and more urgent every year. A key factor in strengthening the protection of citizens' rights and their security are deep reforms of the judicial and law enforcement systems, President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev said in his Message to the people of Kazakhstan. It is necessary to implement a number of serious measures to improve the quality of court decisions. A thorough analysis of court decisions should be carried out, and uniformity of judicial practice should be ensured [3]. In public-law disputes when appealing decisions and actions of authorities, citizens often find themselves in unequal conditions. Their capabilities are incommensurable with the resources of

the state apparatus. Therefore, it is necessary to introduce administrative justice as a special dispute resolution mechanism, leveling this difference.

Today, an urgent problem is the legislative consolidation of the concept of harm in civil law. Not only harm, but also the concept of guilt has no place in the legal system, there is only a mention of guilt as a condition of responsibility for the harm caused, but there is no legislative concept not only of guilt itself, but also of its forms. It is necessary to clearly define in the law under which forms of guilt, what consequences may arise. This plays a huge role in determining the motives of certain actions of the harm-doer.

An important problem is also compensation for moral damage caused to the individual. This is primarily due to the evaluative nature of this institution. The problem of moral damage is not only in the exercise of the right to its compensation, but also in determining its size, which could satisfy or compensate for the damage caused.

Compensation for harm is one of the requirements that may arise from the violation of personal non-property rights. Moral harm and harm caused to life and health are types of non-material harm.

Human rights are of key importance in most modern States. They are his inherent values, are universal in nature and express his freedom. Human rights are inalienable — this means that no one has the right to deprive people of their natural rights. It is impossible to talk about a state as a legal one if it does not guarantee human rights based on the principles of freedom, equality, and justice.

The State guarantees citizens of the Republic of Kazakhstan:

- the right to health protection;
- provision of a guaranteed amount of free medical care;
- equal access to medical care;
- quality of medical care;
- availability, quality, efficacy and safety of medicines;
- carrying out measures for the prevention of diseases, the formation of a healthy lifestyle and a healthy diet;
- inviolability of private life, preservation of information constituting a medical secret;
- freedom of reproductive choice, protection of reproductive health and observance of reproductive rights;
- sanitary-epidemiological, environmental well-being and radiation safety [4].

Rights are correlated with various factors: culture, philosophy, religion, worldview, morality, which determine the nature of a particular

civilization. Based on this, the real nature of the state is expressed in the role of the individual in society, in the relationship between the individual and the state as a whole. Today, more than ever, the need for a full-fledged settlement of civil personal non-property relations is urgent, taking into account the protection of the life and health of citizens, which will allow effective interaction between the individual and the state, increase the level of people's confidence in the legislative authorities. Today, a person is affected by many factors that threaten his life and health.

A whole complex of legal acts relating to human rights has developed in modern international law. The norms of international law do not directly regulate human rights in specific States. The UN Charter (Article 1, paragraph 3) obliges States to ensure fundamental rights and freedoms to all persons within their territory, without allowing any discrimination. The UN has adopted a number of documents on this issue: the Universal Declaration of Human Rights (1948), On Economic, Social and Cultural Human Rights, on Civil and Political Human Rights (1966), the Declaration of the Rights of the Child (1959), the Convention on Political Rights women» (1954), etc.

Fundamental rights and freedoms have special legal properties:

- constitutional rights and freedoms form the core of the legal status of the individual, form the basis of all other rights secured by other branches of law;
- fundamental rights and freedoms are reserved for every person and citizen. All other (non-basic) rights and freedoms are associated with the possession of a person of various statuses - workers and employees, property owners, tenants of living space, etc.;
- a characteristic feature of basic rights, freedoms and duties is their universality. They are equal and uniform for everyone without exception, respectively, for every person or every citizen. In order to recognize a right as the main one, the State proceeds from the possibility of its implementation by all;
- the basic rights and freedoms of citizens of the Republic of Kazakhstan differ from other rights and obligations by the basis of their occurrence. The only such basis is belonging to the citizenship of the Republic of Kazakhstan. The basic rights and obligations express the main ties of a person with the state, his status as a citizen;
- the basic rights and freedoms of a citizen of the Republic of Kazakhstan are not acquired or alienated by the will of a citizen. They belong to him by virtue of citizenship, are inseparable from the legal status and can only be lost together with the loss of citizenship;

– fundamental rights and freedoms differ in the mechanism of their implementation. All other rights and obligations can become the property of a person and a citizen in the process of realizing his legal capacity through participation in a specific legal relationship. Fundamental rights act as a prerequisite for any legal relationship in a particular area, a permanent, inalienable right, of each participant in the legal relationship;

– a characteristic feature of fundamental rights, freedoms and duties is a special legal form of their consolidation: they are fixed in the legal act of the state, which has the highest legal force – in the Constitution.

The above features characterize the concept of fundamental human and civil rights and freedoms, which can be formulated as follows: human rights and freedoms – the ability to perform certain actions, to use certain rights to meet their needs and interests.

The features of personal (civil) rights and freedoms are as follows:

- cover such rights and freedoms of a person that are necessary to protect his life, freedom, dignity as a person;
- human rights are inalienable and belong to everyone from birth;
- they are essentially human rights, that is, of everyone and are not directly linked to belonging to the citizenship of the state, do not follow from it.

Personal (civil) rights and freedoms include the right to life – this is the main inalienable, inalienable right belonging to him on the basis of the fact of birth. The right to life is interpreted as absolute in countries where the death penalty has been abolished as a punishment, and as relative in countries where it has been preserved. The absolute right to life means that no person (for any acts) can be deprived of life even by the state. The relative right to life means that no person can be deprived of life arbitrarily, without due process of law.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan includes a norm that significantly narrows the possibilities of applying the death penalty. This measure of punishment is established by law as an exceptional measure of punishment for particularly serious crimes with the granting of the right to petition for pardon to the convicted person.

The protection of the right to life should cover a wide range of active actions of all state and public structures, each individual to create and maintain a safe social and natural environment, living conditions. Such factors include, first of all, the policy of the state, which ensures the rejection of war, military methods of resolving social and national conflicts, a purposeful fight against crimes against the person, illegal storage and proliferation of weapons, etc.

In accordance with the provision of Article 8 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan [5], citizens and legal entities, at their discretion, dispose of civil rights belonging to them, including the right to protection. At the same time, it is established that conscientiousness, reasonableness and fairness of the actions of participants in civil legal relations are assumed. As a rule, these provisions are observed by participants in civil legal relations, but at the same time there is abuse of law when the actions of citizens and legal entities are aimed at harming another person, exercising the right in violation of the requirements of the law.

By virtue of Article 9 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, civil protection is carried out by a court, an arbitration court, an arbitration court by:

- recognition of rights;
- restoration of the situation that existed before the violation of the right;
- suppression of actions that violate the right or create a threat of its violation; awarding duties in kind; recovery of losses, penalties;
- invalidation of the transaction;
- compensation for moral damage;
- termination or change of legal relations;
- invalidation or non-enforceability of an act of a public administration body or a local representative or executive body; collection of a fine from a state or official for obstructing a citizen or a legal entity in acquiring or exercising a right, as well as by other means provided for by legislative acts.

REFERENCES

- 1 Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted at the republican referendum on August 30, 1995) (with amendments and additions as of 02/23/2021) // <https://online.zakon.kz>
- 2 Address of the President of Kazakhstan «The third modernization of Kazakhstan: global competitiveness» (Astana, January 31, 2017) // <https://online.zakon.kz>
- 3 Message of the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan 2019. // <http://online.zakon.kz/>
- 4 Code of the Republic of Kazakhstan dated September 18, 2009 No. 193-IV «On the health of the people and the healthcare system» (with amendments and additions as of 01.01.2020) // <https://online.zakon.kz/>
- 5 The Civil Code of the Republic of Kazakhstan (General Part), adopted by the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan on

December 27, 1994 (with amendments and additions as of 10.01.2021)
// <http://online.zakon.kz/>

LEGAL BASIS OF COMPENSATION FOR HARM

TIKHONOVA E. K.
undergraduate student, Toraighyrov University, Pavlodar

The regulation of relations related to compensation for harm is based on generally recognized principles and norms of international law, international treaties, the Constitution of the State, laws and other regulatory legal acts of the State.

According to the current legislation, a person who has been harmed can restore his violated right in various legal ways. For example, the requirements for the guilty party to properly fulfill the obligations under the contract and compensate for losses, to demand compensation for damage due to labor relations, etc. For such grounds to arise, it is necessary to conclude a contract before the occurrence of circumstances entailing compensation for damage and prove that the damage is due to improper performance of contractual obligations. In order to apply the norms of labor law, it is necessary to enter into certain labor relations with the employer in advance. Compensation for harm is also possible with the application of legislation on environmental protection, but it is necessary that the court establish that the harm was caused in the process of environmental management, etc.

The Universal Declaration of Human Rights proclaims everyone's right to life (article 3) [1].

The obligation to establish such a standard of living as is necessary to maintain the health of himself and his family, and to ensure in case of illness, disability or other loss of livelihood due to circumstances beyond his control is provided for in Article 25 of the Universal Declaration of Human Rights and Article 11 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights [2].

The provisions of these international acts are reflected in the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The right to life and health protection is one of the universally recognized, fundamental, inalienable human rights and freedoms subject to State protection. In the development of the provisions of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, relevant legislative acts have been adopted aimed at protecting the health of citizens and compensating them for harm caused by injury or

other damage to health. General provisions regulating the conditions, procedure, amount of compensation for damage caused to the life or health of a citizen are contained in the norms of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan.

In modern conditions, man as a biological species and as a person has become the object of constant exposure to all kinds of factors that threaten his life or health. The recent increase in natural phenomena and other environmental disasters, many of which are caused by man-made causes, man-made accidents and large-scale disasters, wars, interethnic, interfaith and other armed conflicts, an increasing number of criminal attacks on human life and health – all this and much more creates an environment in which a person is practically he never feels reliably protected anywhere, and the state is not able to guarantee him absolute personal security. This creates an impassable stressful situation for a person, under the influence of which people commit all kinds of accidents, crimes, suicides and other actions that cause or are capable of harming the life or health of other people.

Thus, a certain circle arises in which the threat of danger is constantly reproduced not only to an individual, but also to human society as a whole. To get out of this circle, to ensure the safety of present and future generations, humanity is obliged to use all the means available in its arsenal, both technical and scientific, and humanitarian, among which an important role belongs to law. Each branch of law solves the problems of ensuring the personal safety of a person in society by its inherent methods, methods and legal means. Much more important is the question of finding a common ground between different branches of law in order to solve these problems in a complex, to ensure that the norms of some branches of law do not block the norms of other branches aimed at achieving a common goal.

Human rights and freedoms, since they are subject to protection and protection, are realized, first of all, in protective legal relations that arise in all branches of law. If we talk about the physical safety of a person, then we should talk, first of all, about his right to life, health and a favorable environment, which forms a single block of rights that determine the physical existence of a person. In civil law, one of such protective legal relations is a legal relationship for compensation for damage caused to life and health. With regard to the possibilities of protecting life and health by civil law, it should be noted that many of its institutions are applied.

However, in the civil literature, the authors, along with the term «protection», also use such a term as «protection», which has a more capacious content, including interim measures of a political, economic, organizational, legal and other nature [3, p. 268]. Other terms are also used, including «measures», «methods», «means», «forms» [4, p. 93].

The right to protection is an essential feature of any subjective right. At the same time, it has independent features characteristic of subjective rights. Because of this, various points of view on the legal nature of the right to protection are expressed in the literature. Some authors consider it one of the powers of subjective civil rights along with the right to their own actions, as well as the right to demand certain behavior from the parties responsible. According to other authors, the right to protection is an independent subjective right arising at the time of violation of the right not within the framework of the existing normative relationship, but in a new, protective relationship.

The right to defense is one of the powers of subjective law, but as a result of the commission of a crime, it turns into an independent legal right.

The right to protection is one of the powers of subjective civil rights. At the same time, there is no doubt that, like any law, it cannot be considered as independent of subjective rights. This happens at the moment of violation or challenge of subjective civil law and is carried out in this case when the protective civil relationship. The emergence of the subjective right of self-realization is also the main powers of subjective civil rights. The right to protection in this case can be called a derivative of subjective civil law. The concept and functions of protection. There are no signs of protective measures in the existing law, so there is a problem of developing their general definition. As for liability, the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan contains many rules reflecting the conditions and features of individual measures, but still are not the key features with which to distinguish them from other sanctions.

The most acceptable procedural form of protection of rights and freedoms, legally protected interests of legal entities and individuals is judicial protection, which is implemented by filing a lawsuit in court. Causing harm as a result of various kinds of violations of the law, illegal actions (inaction), violation of the legally protected rights and interests of citizens and legal entities is the most common category of cases considered by courts.

Considering the judicial form of protection of life and health of citizens, it is necessary to indicate that it is usually implemented within

the framework of the claim proceedings. At the same time, protection can be understood as the commission by an authorized person of actions permitted by the current legislation to enforce subjective rights or to prevent their unlawful encroachments. Harm to life and health can be caused during the implementation of both real and binding legal relations. The obligation exists in the sense of non-infringement, but in case of non-fulfillment, abstinence, certain consequences arise. In general, compensation for harm to health consists of lost earnings (income) that the victim had or definitely could have, as well as additional expenses caused by damage to health.

The protection of life and health in an administrative manner is carried out by contacting a higher authority or official. However, it is stipulated that the protection of civil rights in an administrative manner is carried out only in cases provided for by law.

One of the manifestations of self-defense in causing harm can be called an agreement on voluntary compensation for harm. Of course, the legal regulation of the procedure and consequences of concluding such agreements should be approached very carefully so as not to violate the fine line of mutual interest of the parties. An agreement on voluntary compensation for harm must be signed in the presence of at least two witnesses, which must be marked with their surname, first name, patronymic, and address of residence. The agreement must contain the personal signatures of the witnesses. Violation of the requirements concerning the presence of witnesses should entail recognition of the agreement as a disputed transaction.

The ability of the victim signing the agreement to understand the meaning of his actions or to direct them should be directly reflected in the content of such an agreement. Upon request for payment of compensation provided for by the agreement with the causer, the victim is not obliged to prove its amount.

The right to receive compensation arising from the agreement on voluntary compensation for damage is the personal property right of the victim and cannot be sold or otherwise assigned to third parties by him. In case of non-fulfillment or improper fulfillment by the causer of his duties arising from the agreement on voluntary compensation for damage, recovery from the causer of the debt is carried out in an indisputable manner on the basis of the notary's executive inscription.

Compensation for damage relates to tort civil liability, arising from contracts and the law of obligations.

In the Civil Code, a separate 47 chapter highlights the norms governing obligations arising from harm and they are not included in the section of mandatory law. At the same time, as correctly noted in the legal literature, there is a possibility of filing a claim from a tort and in the presence of a contract. The differences between contractual and tort liability are based on legal facts that generate obligations from the contract and from causing harm.

Chapter 47 of the Civil Code reflects the types of civil liability of various entities [5]:

- a legal entity, for the harm caused by its employee;
- state bodies, local self-government bodies and their officials for damage caused as a result of the issuance by state bodies of acts that do not comply with legislative acts;
- bodies of inquiry, preliminary investigation, prosecutor's office and court for the harm caused by their illegal actions;
- compensation for damage by the person who insured his liability;
- responsibility of parents for harm caused by minors;
- liability for damage caused by a citizen recognized as incapacitated, with limited legal capacity, unable to understand the meaning of his actions;
- a source of increased danger;
- responsibility for jointly caused harm;
- the right of recourse to the person who caused the harm;
- ways of compensation for harm;
- liability for compensation for damage caused to the life and health of a citizen, compensation for damage caused as a result of defects in goods, works, services;
- compensation for moral damage.

The Civil Code of the Republic of Kazakhstan provides not only general grounds for liability for causing harm, but also establishes the possibility of applying to court with claims regarding prohibitions of actions that create a danger of causing harm, exemption from liability for causing harm, there are cases of causing harm in a state of extreme necessity and limits of liability. Thus, this category of cases considered by the courts is aimed at protecting the rights and interests of citizens and legal entities.

Thus, the legal protection and protection of life and health is secured by a number of international normative legal acts, the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, and other normative legal acts. In the current legislation, most civil

scientists distinguish three forms of protection of life and health: judicial, administrative and self-defense.

REFERENCES

- 1 Universal Declaration of Human Rights. The Declaration was adopted by resolution 217 A (III) of the UN General Assembly on December 10, 1948. // <http://online.zakon.kz/>
- 2 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (New York, December 16, 1966) <http://online.zakon.kz/>
- 3 Civil Law: studies: in 3 vols. 1 / E.N.Abramova, N.N.Averchenko, Yu.V.Baigusheva [et al.]; edited by A.P.Sergeev. – M.: TK Velbi, 2010.
- 4 Khokhlov, V.A. Responsibility for violation of a contract under civil law / V.A.Khokhlov. – Togliatti, 2007.
- 5 Civil Code of the Republic of Kazakhstan (Special Part) No. 409-I dated July 1, 1999 (with amendments and additions as of 10.01.2021) <http://online.zakon.kz/>

АМБИЦИОЗНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ДО 2030

ФОМЕНКО А. А.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ТЛЕУЛЕНОВ Р. К.

ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

На смену Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 г., принятой 24 августа 2009 г., пришла Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 г., утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 г. Этот концептуальный документ призван стать основой разработки направлений новой правовой политики Казахстана, для составления ежегодных и перспективных планов по проектам законов и других нормативных правовых актов республики. Необходимо продолжить совершенствовать механизмы юридического регулирования вопросов, которые направлены на гарантирование свободы митингов, шествий, демонстраций, пикетов. Действовавший с 1995 г. Закон «О митингах» был заменен новым Законом Республики Казахстан от 25 мая 2020 г. Нужно продумать, какие нормы данного закона с учетом горького опыта январских событий 2022 г. нуждаются в коррекции [1]. Надо

расширять рамки свободы слова по примеру политических ток-шоу, как это проводится в США, России, других странах, затрагивать и обсуждать особо острые, политические, болевые проблемы общества и государства, а также экономические и культурно-гуманитарные проблемы с приглашением представителей всего политического спектра страны, в том числе и оппозиционеров [2, 5]. На них должна быть критика действий любых государственных органов, невзирая на лица. Критикуемым лицам должно предоставляться право на опровержение. Но в стране такие ток-шоу не получают широкого распространения. Но они должны стать на основе нового казахстанского Закона «О правовых гарантиях свободы слова, собраний, распространения информации», в которых нужно закрепить организационно-правовые механизмы по неукоснительному соблюдению этих свобод. И данные законы, и их механизмы, обогащенные опытом национального, казахстанского права и международного публичного права, могли бы стать реализацией таких положений новой Концепции, как «защита основных прав, свобод и законных интересов физических лиц и организаций относится к числу основных, которые подлежат первоочередной и эффективной защите во всех сферах общественной и государственной жизни».

Республика Казахстан, как известно, 4 мая 2008 г. ратифицировала без оговорок Конвенцию ООН о борьбе с коррупцией от 31 октября 2003 г. Тем самым она обязалась выполнять (имплементировать) все нормы этой Конвенции, включая нормы ст. 20 Конвенции, которая требует привлекать к уголовной ответственности лицо в случае его незаконного обогащения. Для этого в текст Уголовного кодекса республики следует включить отдельную статью под названием «Незаконное обогащение». Более того, было бы нелишним разработать и принять новый казахстанский Закон «О борьбе с незаконным обогащением», в котором можно было бы привести развернутое определение понятия «незаконное обогащение», какие доказательства должны быть предъявлены суду при обвинении незаконно обогатившегося гражданина, какие оправдательные документы должен представлять гражданин в процессе защиты своих прав и законных интересов. Уголовную ответственность за незаконное обогащение предусмотрели в Аргентине, Бельгии, Гонконге, Китае, Индии, Литве [3, 4]. Развитые страны считают, что они не вводят норму о наказании за незаконное обогащение, так как они контролируют ситуацию по недопущению

незаконного обогащения другими юридическими, финансовыми и иными инструментами.

Право на пенсионное обеспечение является одним из существенных социальных прав человека и гражданина Казахстана. В этой связи есть смысл обратить внимание на Конвенцию Международной организации труда № 102 «О минимальных нормах социального обеспечения». Казахстан еще не стал участником данной Конвенции. Федерация профсоюзов Казахстана сообщает, что среди 24 конвенций МОТ, к которым страна присоединилась, нет Конвенции МОТ № 102 «О минимальных нормах социального обеспечения». Крайне желательно, чтобы Республика Казахстан присоединилась к Конвенции МОТ № 102, внесла необходимые изменения и дополнения в действующий Закон Республики Казахстан от 21 июня 2013 г. «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан». Если бы это случилось, то тогда население страны по достижении пенсионного возраста начало бы получать пенсии в размере до 40 % от своей заработной платы. Это позволило бы говорить о появлении дополнительного стимула ударно трудиться и о достойном пенсионном обеспечении граждан Республики Казахстан. Кстати, Государственная Дума России в июле 2018 г. ратифицировала этот международно-правовой документ. Казахское государство стремилось увеличивать пенсии из года в год. В 2022 г. минимальный размер пенсии составил 46 302 тенге. Но этого недостаточно: граждане хотели бы своим трудом заработать себе более приличную пенсию [5].

С середины 2021 г. в регионах страны на основании норм Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан от 20 июня 2020 г. стали функционировать суды административной юстиции, благодаря которым граждане начали получать реальную, официальную защиту от произвола, бюрократизма, волокиты, незаконности действий представителей местных и иных государственных органов. Если внедрить в тексты законов, в практику сформулированные выше и ниже предложения, расширить практику судов административной юстиции, то можно снять озабоченность Концепции: «Вместе с тем количество обращений субъектов с обоснованной критикой в адрес судебных решений по поводу необоснованности и нестабильности судебной практики на сегодняшний день не уменьшается» [6, 4].

В развитых странах процессы всеобщей цифровизации, в том числе в экономике идут полным ходом. Процессы реализации

цифровых технологий во всех сферах жизни должны быть юридически продуманы, оформлены, заданы в конкретном юридическом направлении. Это должно быть подкреплено принятием целой группы новых казахстанских законов, к примеру, таких как законы «О порядке внедрения и применения информационно-коммуникационных, цифровых технологий», «О государственном управлении процессами цифровизации экономики», «О внедрении робототехники, промышленных роботов в деятельность цифровизированных промышленных, машиностроительных предприятий», «Об обеспечении гарантированной безопасности функционирования атомных электростанций в Республике Казахстан посредством цифровых технологий». Такие законы должны быть приняты во исполнение Концепции, в которой записано: «С учетом международного опыта будет проработана необходимость кодификации законодательства в сфере информационно-коммуникационных технологий, связи, обработки данных, цифровых активов, автоматизации промышленности, информационной безопасности, машинного обучения и искусственного интеллекта». При таком подходе в отношении цифровых технологий у нас есть шанс приблизиться к экономически продвинутому государству планеты. Ведь вчерашний отсталый Китай сегодня находится в составе государств-лидеров по вопросам цифровизации практически всех отраслей экономики [7].

Казахстанскую судебную систему в определенной степени надо реформировать. Из текста Закона Республики Казахстан от 30 июня 2017 г. «О прокуратуре» следует изъять нормы о прокурорском надзоре над деятельностью судов, о проверке судебных дел. Поскольку мы искренне хотим, чтобы судебная власть была в действительности независимой, мы должны освободить суд от прокурорской опеки, прокурорской зависимости. Рассматриваемые нормы представляют собой наследие советского тоталитаризма, когда руководство страны хотело держать в послушной узде судей с помощью прокуроров. Сегодня в условиях тенденции демократизации казахстанского общества в этом нет нужды [8, 3]. Тем самым предоставляется возможность уравнять прокурора и адвоката в судебном процессе не только на словах, но и на деле. При необходимости дела нижестоящего суда могут быть проверены вышестоящим судом.

Концепция правовой политики должна быть заинтересована не только в наказании за совершенные коррупционные преступления,

но и в недопущении их совершения в предстоящий период до 2030 г. Именно об этом сказано в разделе 5 Концепции: «Требует дальнейшего продолжения наращивание способов и методов, в том числе с использованием инновационных и цифровых технологий борьбы с любыми формами правонарушений и их профилактики», предупреждения, в том числе коррупционных правонарушений и преступлений. Именно поэтому предлагается разработать и принять новый казахстанский Закон «О предотвращении коррупции как преступности и как социального явления». Кроме того, было бы целесообразно принять новый Закон «О внедрении электронных денег взамен бумажных эквивалентов», который не только упорядочит систему денежного обращения в обществе и государстве, но и сведет коррупцию, если не к нулю, то к минимуму [9].

Во всем мире прослеживается тенденция по уменьшению видов налогов и по снижению размеров оставшихся налогов. Более того, есть страны, где жители не платят налог на доходы. К таковым относятся Катар, Кувейт, Объединенные Арабские Эмираты, Багамские и Бермудские острова, Монако. Небольшой подоходный налог (2,5 %) платят подданные Саудовской Аравии. В Казахстане подоходный налог равен 10 %, физические и юридические лица которого уплачивают еще 39 видов налога. Именно об этом сообщает сама Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 г.: «Сегодня взимается около 40 различных налогов и сборов, их администрирование усложнено, что требует дальнейшей работы над оптимизацией и упрощением» р. 1 Концепции «Анализ текущей ситуации» [10, 11]. Если мы хотим совершенствовать налоговое законодательство республики, желаем облегчить повседневную жизнь собственных граждан, то нам нужно обратить внимание на опыт Объединенных Арабских Эмиратов, особенно Дубая, где налоги в отношении своих подданных отсутствуют. Это стало одной из существенных причин естественного возникновения и успешного функционирования Международного финансового центра в Дубае, а также искреннего уважения его в международных финансовых кругах. Смысл налоговой политики этого успешного арабского государства состоит в том, что материально-финансовое благополучие страны строят не на налогах своих подданных, а на оказании государством многочисленных государственных услуг на возмездной основе. В этом и других арабских государствах есть солидные социальные выплаты каждому подданному,

немалые выплаты есть в Норвегии, Ирландии, Новой Зеландии [12]. Новому Правительству Казахстана надо бы продумать вопрос о прогрессивном налогообложении, о соотношении налогов и солидных социальных выплат каждому казахстанскому гражданину.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Конституция Республики Казахстан 30 августа 1995г., <https://kodeksy-kz.com/ka/konstitutsiya.htm>.
- 2 Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года (Общая часть), https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061.
- 3 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252.
- 4 Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 24 сентября 2020 года, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35132264&pos=1;-8#pos=1;-8.
- 5 Как увеличились пенсии в 2022 году, <https://orda.kz/kak-uvlechilis-pensii-v-2022-godu/>.
- 6 Лукьянова Е.Г. Правовая система России: современные тенденции развития / Е.Г. Лукьянова // Тр. Ин-та гос. и права РАН. – 2018. – № 6 (58). – С. 6–23.
- 7 Малько А.В. Теория правовой политики: моногр. / А.В. Малько. – М.: Юрлитинформ, 2012. – 328 с.
- 8 Терехин В.А. Судебно-правовая политика. Правовая политика: теория и практика: моногр. / В.А. Терехин, С.Ф. Афанасьев; под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М., 2006. – С. 201–311.
- 9 Siebel T. Digital Transformation: Survive and Thrive in an Era of Mass Extinction. RosettaBooks, 2019. – 256 p.; Porter M., McGrath R.G. On Leading Digital Transformation. Harvard Business Review, 2021. – 208 p.
- 10 Kazakhstan and the WTO: A New Era, <https://www.csis.org/analysis/kazakhstan-and-wto-new-era>; Талгатова К.С. Эффективность механизма разрешения споров Всемирной торговой организации / К.С. Талгатова, З.М. Баймагамбетова // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Право. – 2021. – № 4 (104). – С. 28–35.
- 11 Приложение № 1 Закона РК от 2 декабря 2020 года «О Республиканском бюджете на 2021–2023 годы», <https://e.mail.ru/attach/16470711531387754078/0%3B1/?x-email=daneker%40mail.ru&folder-id=500015>.
- 12 Налоги в мире, <http://worldtaxes.ru/nalogi-v-mire/>.

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ПРИМЕНЕНИЯ МЕР АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

ЩЕГЛЯЕВ В. А.

магистрант, Торайгыров университет, г. Павлодар

Одной из тем, которым уделяется не так много внимания в исследовательской литературе по административному праву являются меры административно-правового воздействия. Представляется интересным заметить, что подобное закрепление данных мер в законодательстве в своем роде уникально, и именно эта «уникальность» влияет на разработанность темы в правовом исследовательском поле.

Меры административно-правового воздействия являются важным элементом предупреждения и профилактики правонарушений, а потому требуют к себе большего внимания. В настоящее время, данные меры, применяемые как вместе с административным взысканием, так и вместо него, недостаточно регламентированы в законодательстве, из-за чего возникают некоторые проблемы на практике.

Ранее, до 2001 года, меры административно-правового воздействия не были кодифицированы, и в административном процессе применялись в качестве мер индивидуальной профилактики правонарушений. В том числе, мы и сейчас можем наблюдать «установление особых требований к поведению нарушителя» в перечне видов таких мер, установленном ч.2 ст.23 Закона Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года № 271-IV «О профилактике правонарушений» [1].

Меры административно-правового воздействия регламентируются ст. 52, 53, 53-1 и 54 КоАП Республики Казахстан [2]. Ст. 52 выделяет три меры административно-правового воздействия:

- 1) проверка знаний правил дорожного движения;
- 2) установление особых требований к поведению нарушителя;
- 3) проверка знаний безопасного обращения с гражданским и служебным оружием.

В этой же статье указывается, что перечисленные меры могут быть применены как в качестве дополнения к административному взысканию, так и вместо него, в случае, если правонарушитель был освобожден от административной ответственности.

Таким образом, мы можем видеть, что сущность данных мер не выступает в качестве наказания само по себе. Проверка знаний правил дорожного движения и проверка знаний безопасного обращения с оружием в большей степени являются профилактическими мерами, направленными на предупреждение совершения правонарушений. Третья мера, установление особых требований к поведению нарушителя, хотя и содержит в себе элементы профилактики и предупреждения возможных будущих правонарушений, но, в то же время, содержит в себе и принуждение к совершению определенных действий или избегания их совершения.

Как уже говорилось, установление особых требований к поведению лица ранее рассматривалась как мера индивидуальной профилактики, и, впервые, данная мера была предусмотрена Законом РК от 04.12.2009 года №214 «О профилактике бытового насилия»[3]. Ст. 22 данного закона почти в полной мере схожа со ст. 54 КоАП, где также рассматривается «установление особых требований к поведению».

Так, ч.3 ст. 22 Закона «О профилактике бытового насилия» указывает, что лицу, по отношению к которому были установлены особые требования к поведению, может быть запрещено:

- 1) вопреки воле потерпевшего разыскивать, преследовать, посещать, вести устные, телефонные переговоры и вступать с ним в контакты иными способами, включая несовершеннолетних и (или) недееспособных членов его семьи;
- 2) приобретать, хранить, носить и использовать огнестрельное и другие виды оружия;
- 3) немедицинское употребление психоактивных веществ.

Согласно смыслу ограничений «искать», «преследовать», «посещать» и «общаться», сосуществование сторон конфликта в сфере повседневной жизни должно быть исключено, но поскольку возможность выгнать лицо, совершившего насилие в семье, предусмотрена только в исключительных случаях, такие запреты являются формальными в практике правоприменения. Трудно представить, что такие запреты будут соблюдаться, если конфликтующие стороны семейно-бытовых отношений будут продолжать совместно проживать в индивидуальном жилом доме, квартире или другом жилище. Помимо жертвы домашнего насилия, объектом защиты по статье являются другие люди, оказавшиеся в трудной жизненной ситуации из-за домашнего насилия, а именно несовершеннолетние и (или) нетрудоспособные члены

семьи, общение с которыми правонарушителю также может быть запрещено законом

Ведение устных или телефонных переговоров, не связанных с оказанием психологического (эмоционального) бытового насилия, нельзя расценивать как нарушение запретов, устанавливаемых ст. 54 КоАП. Например, бытовой насильник может вступить в контакт с жертвой бытового насилия для решения вопросов содержания детей, оплаты коммунальных платежей и т.п. То есть такие контакты не содержат признаки субъективной стороны правонарушения, так как умысел правонарушителя не направлен на нарушение запретов, установленных ст. 54 КоАП.

Так как ч.2 ст. 22, равно как и ст.54 КоАП РК, предусматривает возможность ограничения проживания сторон конфликта в одном жилище, необходимо понять, что в данном случае значит жилище.

Согласно Закону «О жилищных отношениях», жилище – это отдельная жилая единица (индивидуальный жилой дом, квартира, комната в общежитии, модульный (мобильный) жилой дом), предназначенная и используемая для постоянного проживания, отвечающая установленным строительным, санитарным, экологическим, противопожарным и другим обязательным нормам, и правилам [4].

Таким образом, назревает вопрос. Наличие другого жилища, которое является необходимым критерием для применения ограничения на совместное проживание, подразумевает наличие другой квартиры, дома или иного жилища в собственности, или же, под такую категорию попадают и съёмные жилища? Это является важным, так как, несмотря на то, что данная мера применяется в исключительных случаях, если данная мера вынудит лицо снимать жилье за деньги, то, помимо финансовых потерь семейного бюджета, это может вынудить лицо бродяжничать, если у него не окажется возможности оплатить съём жилья.

Важно понимать, что ограничение совместного проживания может оказаться эффективным, но из-за проблем реализации она является малоприменимой. Однако, если государство сможет обеспечить временным жилищем за ограниченную плату, то практика применения данной меры может быть расширена.

Ст. 54 КоАП предусматривает, что при рассмотрении дела об административном правонарушении суд по собственной инициативе или по ходатайству других участников производства по делу может установить особые требования к поведению правонарушителя.

Кроме того, здесь же указывается перечень статей с составами правонарушений, по которым можно применить данную меру административно-правового воздействия. Это ст. 73, 73-1, 73-2, 127, 128, 131, 434, 435, 436, 440 (ч.4 и 5), 442 (ч.3), 448, 461, 482, 485 (ч.2). Эти составы относятся к семейно-бытовой сфере, сфера нарушений, посягающих на общественный порядок и нравственность, а также нарушения, связанные с обращением с оружием.

Говоря об установлении особых требований к поведению лица, совершившего правонарушение затрагивающее семейно-бытовые отношения, необходимо отметить, что возможность применения такой меры административно-правового воздействия вместо наложения административного взыскания связана с тем, что, взыскание, например, в виде штрафа или ареста, может сказаться и на жертве бытового насилия.

Важно понимать, что в большинстве случаев семьи не распадаются после эпизодов бытового насилия, а потому, например, выплата наложенного на правонарушителя штрафа ляжет обременением на общий семейный бюджет. Также, в случае с арестом, правонарушитель, в случае, если он работает, может потерять свою работу, что опять же в значительной степени скажется на семейном бюджете, и предстанет в качестве негативного последствия не только для правонарушителя, но и для всей его семьи, жертв бытового насилия.

В заключении хотел бы еще раз обратить внимание на то, что по вопросу мер административно-правового воздействия существует достаточное количество проблем, которым не посвящается достаточного освещения в исследовательской литературе. На примере установления особых требований к поведению лица мы рассмотрели с какими проблемами на практике может столкнуться правоприменительная, и, на текущем этапе, в данной сфере требуется более детальная законодательная регламентация.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года № 271-IV «О профилактике правонарушений» https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000271_
2. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.02.2023 г.) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399&pos=5;-108#pos=5;-108

3. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2021 г.) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30525680

4. Закон Республики Казахстан от 16 апреля 1997 года № 94 «О жилищных отношениях» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.11.2022 г.) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007658

Секция 3

Сот билігін жетілдіру және адам құқықтарын қорғау – жаңа конституциялық-құқықтық кеңістіктегі демократиялық өзгерістердің негізі
Совершенствование судебной власти и защита прав человека – основа демократических преобразований в новом конституционно-правовом пространстве

ҚАЗІРГІ АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ ДӘЛЕЛДЕУДІҢ ІС ЖҮРГІЗУ НЫСАНЫ

АКИМОВ Р. М.

магистрант, МЮр-22н тобы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

АХМАДИЕВА А. Т.

аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Дәлелдеу қызметі, сөзсіз, сот процесінің маңызды бөлігі, сотқа материалдық және іс жүргізу құқығының нормаларын іс жүзінде қолдануға мүмкіндік беретін белгілі бір негіз болып табылады [1].

Белгіленген мән-жайлар, сондай-ақ тараптар жүзеге асыратын дәлелдеу процесінде алынған мәліметтер негізінде істі шешу үшін маңызды заңды маңызы бар мән-жайларды мәні бойынша айқындау болып келеді.

Бұл тұжырымдама заңнамалық тұрғыдан бекітілмеген және бұл ресми логика ережелерін ескере отырып, ғалымдардың айрықша құзыреті болып табылады.

Кейбір авторлар Г. А. Могилевский, В. А. Щегловский, В. В. Бондаренко ұғымдарын ажырататын идеяны қолдайды.

Азаматтық сот ісін жүргізуде іс жүргізу рәсімі ретінде дәлелдеу және оны қолдану шегі азаматтық процесітегі сот білімі мен дәлелдемелер болып табылады. Өз жұмыстарында бұл тұжырымдаманы С.В.Курылев, В.Н.Щеглов дамытты. Сонымен, С. В. Курылев «Дәлелдеу-таным үшін дәлел», бұл үкім осы ұстанымды жақтаушылардың негізгі идеясын дәл көрсетеді.

Сондай-ақ, бұл ұғымдарды О.Л. Богдан тараптар мен басқа да мүдделі тұлғалардың қызметіне қатысты, олардың мақсаты олардың талаптары мен қарсылықтарын дәлелдеу, ал сот білімі қызметке қатысты деген айта.

М. А. Гурвич дәлелдеу сотты қарастырылып отырған фактілердің дұрыстығына сендіруге бағытталған іс-әрекетті білдіреді деп атап өтті.

А. Ф. Клейнман осы тұжырымдамадан сот дәлелдемелерді зерттеуді, тексеруді және бағалауды алып тастайды.

Осылайша, бұл авторлар сот дәлелдерін соттың тараптардың талаптарының ақиқаттығына сендіруіне дейін азайтады және тараптардың іс жүргізу қызметіне фактілерді бекіту, дәлелдемелерді ұсыну және олардың зерттеуіне қатысу кіреді.

Сот дәлелдемелерінің субъектілері тек тараптар болып табылады, ал сот азаматтық процесте пассивті рөл атқарады, бұл даулы мәселелер болып көрінеді [2].

Кейбір ғалымдар дәлелдеу процесін тек тиісті процедуралық құқықтардың жиынтығына негізделген және істің нақты мән-жайлары туралы мәлімдемелерден, дәлелдемелерді ұсынадан, қарсыластың дәлелдерін жоққа шығарудан, дәлелдемелерді талап ету туралы өтініштерден, дәлелдемелерді зерттеуге қатысудан, зерттелген дәлелдерге түсініктеме беруден тұратын тараптардың процедуралық қызметі ретінде анықтайды.

И. И. Баширов анықтайды сот дәлелдемесі соттың заңды және негізделген шешімдер шығаруын қамтамасыз ететін ықтимал пайымдаулардан шынайы білімге дейінгі жолды білдіреді [3].

Сот дәлелдемесі, таным тәсілі ретінде, соттың және қатысушы адамдардың іс-әрекетінде істің нақты мән-жайларын анықтау үшін қолданылады деп санаймыз, егер бар болса немесе жоқ болса, заң азаматтық іс жүргізу, сондай-ақ материалдық-құқықтық қатынастардың пайда болуын, өзгеруін және тоқтатылуын анықтайды.

Сот дәлелдемесі – бұл белгілі бір процестік формада жүретін және процеске қатысушылардың ақыл-ой және іс жүргізу әрекеттерін қамтитын, соттағы жаңа білімдер негізінде қолда бар ережелер мен тұжырымдарды негіздейтін таным түрі.

Дәлелдеуді жүзеге асыру рәсімі сот дәлелдемелерінің көмегімен істің нақты мән-жайларын анықтаудан тұрады. Фактілер туралы мәліметтерді алу барысында сот сот төрелігін жүзеге асыру үшін маңызы бар істің мән-жайларының болуын немесе болмауын айқындайды [4].

Дәлелдеу процесі, кез-келген іс жүргізу қызметі сияқты, азаматтық іс жүргізу кодексінде бекітілген қатаң белгіленген әрекеттерден тұрады.

Дәлелдеу процесін бастау және оларды Тараптардың ұсынуы үшін сот қаралып отырған дау бойынша дәлелдеу нысанасын белгілеуге тиіс.

Сот арқылы дәлелдеу барысында азаматтық іс жүргізу қатынастарының барлық қатысушыларына заңмен өртүрлі рөл берілген.

Мысалы, іске қатысатын адамдар осы іс бойынша олардың құқықтық ұстанымын көрсететін фактілер мен дәлелдер келтіре алады, олар әр түрлі жағдайларға байланысты істі іс жүргізу барысында өзгеруі мүмкін.

Бұл адамдар өздерінің ұстанымдарына қатысты қорытындыларды сот дәлелдері негізінде ұсынады және сол арқылы, не істі қарауға қатысуды жалғастырады, не бітімгершілік келісім жасасуға тырысып, талап арызды қайтарып алады.

Сот тараптардың келтірілген фактілері мен дәлелдерін талдап, тараптарға қосымша дәлелдемелер ұсынууды және оларды жинауға көмектесуді ұсынуы керек.

Істі қарау барысында сот белгілі бір қорытынды жасай отырып, осы іс бойынша өз шешімін шығарады.

Дәлелдеу процесінде сот және іске қатысушы тұлғалар дәлелдемелердің көмегімен анықталуға жататын мән-жайларды негіздеуге тиіс, нәтижесінде істі қарау кезінде белгілі бір маңызы бар жаңа білім қалыптастырылады.

Дәлелдеу процесіне қатысушылардың: куәгерлерден, сарапшылардан, мамандардан тұратын шеңбері оларды сот төрелігін жүзеге асыруға көмек көрсетуге міндеттейді және іс бойынша қандай да бір мән-жайларды дәлелдеу міндеттеріне енгізбейді.

Дәлелдеу оны танымның бір түрі ретінде сипаттайтын қасиеттерге ие және азаматтық іс жүргізу заңнамасы негізінде жүзеге асырылады.

Дәлелдеудің маңызды аспектісі - бұл бүкіл азаматтық сот ісін жүргізуге тән іс жүргізу түрінде жүзеге асырылады. Шығарылған шешімдердің дұрыстығы мен заңдылығы ақиқат туралы түпкілікті қорытындыны қамтитын сот дәлелдемесінің сапасына байланысты. Тараптардың өзара қарым-қатынасы, олардың құқықтары мен міндеттері сапасына да қатысты.

Ең кең көзқараспен, іс жүргізу (сот) дәлелдемесі-азаматтық іс жүргізу құқығының нормаларымен реттелген, ықтимал пайымдаулардан шынайы білімге дейінгі, қаралатын істің шатасуы

мен күрделілігіне қарамастан заңды және негізделген сот шешімін шығаруға ықпал ететін жол.

Азаматтық процесс теориясында белгілі фактінің бір-бірімен тығыз байланысты үш белгісі туралы пікір қалыптасты. Рамазанов А. Г. фактіні жалпыға белгілі деп тануға болатын белгілерді атап өтті:

1) фактіні тек бір немесе басқа адамдар үйірмесіне ғана емес, бүкіл әлемге немесе мемлекеттегі осы аумақтық бірліктің тұрғындарына танымал ету.

2) белгілі фактіні дәлелдеудің жеңілдігі, оған байланысты ол талап етілмейді.

3) жалпыға бірдей жариялылықтың өзектілігі – мәлімдеме емес, ең нақты факт, фактіні жария ету жалпыға белгілі болуға тиіс.

Азаматтық сот ісін жүргізу құрылымында дәлелдеу институты тұрғысынан келесі кезеңдер бөлінеді. Осылайша, бірінші кезеңде азаматтық процеске қатысатын адамдар дәлелдемелерге көрсетіледі, бұл талап арызда азаматтық қатынастар субъектісінің құқығы бұзылды немесе дауланды деген мәліметтерді тіркеуді көздейді.

Заң шығарушы сотқа жүгінген кезде нақты дәлелдеме беруді талап етпесе де, соған қарамастан, органдардың уәкілетті мамандарына талап арыз қабылдау және азаматтық сот ісін жүргізу туралы ұйғарым шығарылған кезде сот төрелігі талапкердің заңды мүддесі, құқықтары және (немесе) бостандықтары іс жүзінде бұзылғанына көз жеткізуі керек, бұл дәлелдемелерді тікелей ұсынбай мүмкін емес [5].

Дәлелдеу субъектілерін бөліп көрсету үшін олар болған немесе болмаған кезде сол немесе өзге адамды азаматтық процестік дәлелдеу субъектісіне жатқызу туралы мәселені оң немесе теріс шешуге мүмкіндік беретін саралау белгілерін айқындау қажет.

Азаматтық іс жүргізу қатынастарының барлық субъектілері әдетте бірнеше топқа бөлінеді:

– істерді қарайтын соттар;

– заң күшіне енетін іске қатысатын адамдар: тараптар, үшінші тұлғалар, прокурор, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін сотқа жүгінетін немесе негіздер бойынша қорытынды беру мақсатында процеске кіретін адамдар: өтініш берушілер мен ерекше іс жүргізу істері және іске қатысатын барлық адамдар істің нәтижесіне іс жүргізу-құқықтық мүдделілігі бар істер бойынша басқа да мүдделі тұлғалар.

Жарыс қағидаты азаматтық іс материалдарын қалыптастыру тәртібін айқындайды, іске қатысатын адамдардың қаралып отырған даудың фактілері мен мән-жайлары туралы бекітуге, сот алдында өздерінің іс жүргізу ұстанымдарын ұсынуға белсенділігін алдын ала айқындайды.

Азаматтық іс жүргізу құқығының бұл қағидаты дәлелдеу үшін аса маңызды болып табылатынын атап өту маңызды, өйткені ол ауыртпалықтарды қамтамасыз етеді. Қарастырылып отырған дау бойынша өз ұстанымын қорғау тәсілдерін іске асырудағы белгілі бір еркіндік. Әрине, іске қатысатын адамдар істің нәтижесіне өз пайдасына іс жүргізу және материалдық қызығушылық танытады, осыған байланысты олар өз талаптары мен қарсылықтарын ұсыну арқылы дәлелдеуі керек. Бұл жағдайда сот үшінші тарап болып табылады.

Іс жүргізу қарсыластарына қатысты дауды шешуге арналған билік өкілеттіктері, бұл дауға қатысушылардың өздерінде іс бойынша өз ұстанымын дәлелдеуде бірінші кезектегі қажеттіліктің болуын білдіреді.

Процесс барысында талқылау субъектілері дәлелдеу міндеттерін бөлуге бейім. Азаматтық процесте дәлелдеу міндетінің өзіндік ерекшелігі бар. Дәлелдеу процесінің міндеті процеске қатысушылардың өздеріне тікелей жүктеледі.

Әрбір тарап өзінің талаптары мен қарсылықтарының негізі ретінде сілтеме жасайтын мән-жайларды дәлелдеумен айналысуға міндетті. Сот қаралып жатқан іс үшін қандай жағдайлар маңызды рөл атқаратынын, қай тарап оларды дәлелдеуі керек екенін анықтауы керек. Тараптар дәлелдеуге екінші тараптың немесе сот төрелігі мүдделерінің емес, өз мүдделерінің негізінде белсенді қатысады.

Дәлелдемелермен және процестің кез-келген түріндегі дәлелдеу институтының өзімен байланысты проблема сотқа дейінгі іс жүргізу сатысында тараптардың жарысу мүмкіндігін бекітпеу болып табылады. Сонымен, мұндай құбылыстың келесі себептерін ажыратуға болады:

1 Сотқа дейінгі іс жүргізуде тек екі тарап бар, ал судья осы кезеңде олардың арасындағы дауды объективті түрде шеше алмайды.

2 Дәлелдемелерді жинау процесінде құқықтардың бастапқы теңсіздігі, яғни осы кезеңде тарап соттан соңғысын жинауға және талап етуге жәрдем көрсетуді сұрай алмайды.

Сот дәлелдемесінің мазмұны-бұл қаралатын азаматтық іс бойынша қажетті фактілер туралы ақпарат.

Сот дәлелдемесінің іс жүргізу нысаны-мұндай ақпарат киінген (объективтендірілген), яғни бұл олардың материалдық тасымалдаушысы (заң оларды дәлелдеу құралдары деп атайды).

Сот дәлелдемелерінің негізгі заңды (іс жүргізу) мәні - бұл істің нақты мән-жайларын (сот ақиқатын) оның толық және дұрыс қаралуы мен шешілуі үшін анықтауға мүмкіндік береді.

Осылайша, дәлелдемелер - бұл істі шешу үшін қажетті жағдайлар анықталатын фактілер туралы ақпарат.

Бұл тараптардың түсіндірмелері, куәгерлердің айғақтары және, әрине, жазбаша және заттай дәлелдемелер болуы мүмкін.

Ең заманауи түрлерге келетін болсақ, оларға аудио және бейнежазба арқылы дәлелдемелерді ұсыну мүмкіндігі, сондай-ақ, бейнеконференцбайланыс тәртібінде адамдардың түсініктемелерін алу кіреді.

Осылайша, дәлелдемелердің процедуралық формасы маңызды компонент емес деген қорытындыға келеміз, өйткені ол болмаған кезде сот іс бойынша нақты жағдайларды анықтау үшін соңғысын қолдана алмайды.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, біз «азаматтық сот ісін жүргізудегі дәлелдер» анықтамасын тұжырымдай аламыз, ол келесідей:

Бұл фактілер туралы белгіленген процессуалдық нысанда алынған мәліметтер, олардың негізінде істің шешілуін қарау үшін қажетті мән-жайлар айқындалады. Дәлелдемелердің қасиеттері олардың салыстырмалылығы, жарамдылығы және сенімділігі, ал іс бойынша дәлелдемелер жиынтығы үшін – жеткіліктілігі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Треушников М.К. Гражданский процесс: Учебник М.: Издательство «Статус», 2016. с. 130.

2 Рамазанов А.С. Юридические фикции и доказательственные презумпции в гражданском процессе // Образование и право. 2019. № 11. с. 121-126.

3 Лактионов А.Я. Презумпции в гражданском праве и гражданском процессе // Аллея науки. 2017. Т. 3. № 10. с. 225-229.

4 Хамитов И.М. Гражданское процессуальное право: Учебник / Под ред. М.С. Шакарян. М., 2019. с. 211- 212.

Анисимова Л.И. Возражения против иска // Советская юстиция. 2018. – №11. – С. 23-24.

ҚР АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ ДӘЛЕЛДЕМЕНІҢ ЭЛЕКТРОНДЫҚ НЫСАНЫ

АКИМОВ Р. М.

магистрант, МЮр-22н тобы, Торайғыров университет, Павлодар қ.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы азаматтық сот ісін жүргізуге цифрландыруды енгізу бойынша әлемде жетекші орынға ие.

Қазақстан Республикасының сот жүйесін цифрландырудың 2022 жылға дейінгі Стратегиясы әзірленді және тиімді енгізілуде. Қазақстан Республикасының барлық соттарында:

- «Төрелік» ақпараттық жүйесі;
- «Сот кабинеті» сервисі және оның мобильдік қосымшасы;
- «БКС» (бейне конференц байланыс);
- Вакс (мобильдік бейне конференц байланыс);
- «АВФ» (аудио-бейнетіркеу) сот отырыстарында қолданыста

жүр [1].

Барлық жерде дерлік онлайн-процестер енгізілді, цифрлық сот талдауы әзірленді, ақылды жүйелер мен жасанды интеллектті енгізу саясаты жүргізілуде.

ҚР заңнамасында тек электрондық құжатты пайдалануға жол берілмейтін жағдайларды қоспағанда, электрондық құжат дәлел ретінде танылады. Сондай-ақ, бұйрық және жеңілдетілген істер бойынша электрондық формат жасалды. «Электрондық хаттама» ұғымы, электрондық құжат нысанында дәлелдемелерді бағалауды регламенттеу, процеске қатысушылардың техникалық құралдарды пайдалануы, мобильді байланыс құралдарын пайдалана отырып, сот процесіне қатысу енгізілді [2].

Электрондық сот төрелігі – бұл өркениеттік процесте іс жүргізу әрекеттерін электронды түрде жүзеге асыруға мүмкіндік беретін ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану және сот қызметін электрондық қамтамасыз ету болып есептелінеді.

Электрондық сот төрелігін жүзеге асырудың іс жүргізу нысаны ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануға негізделген азаматтық істерді қарау және шешу жөніндегі соттың іс жүргізу қызметі болып табылатын электрондық сот ісі.

Электрондық сот төрелігі жүйесі күрделі құрылымды құрайды: бұл азаматтық сот ісін жүргізу міндеттерін шешу мақсатында біріктірілген өркениеттік процесте ақпараттық коммуникациялық

технологияларды қолдану және қолдану нысандары ретінде бір-бірімен тәуелсіз және өзара әрекеттесетін элементтердің жиынтығы [3].

Бұл ретте электрондық сот төрелігі жүйесінің әрбір элементі басқа элементтермен және сыртқы ортамен бір мезгілде өзара іс-қимыл жасайды.

Электрондық сот төрелігі жүйесінің элементтері-бұл өркениеттік процестің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес соттардың істерді қарауы мен шешуінде ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану және қолдану нысандары болып келеді.

2022 жылғы тамыздан бастап аумақтан тыс соттылық туралы нормалар қолданысқа енгізіледі. Осыған сәйкес IT-сервис кездейсоқ әдіспен істерді басқа аймақтағы судьяларға бөлетін болады. Бұл аудандық соттардағы сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді.

Дегенмен, бұл мәселелердің басқа елдерде қалай шешілетінін көру қызықты болар еді. Бұл ережелердің көпшілігі Қазақстанда енгізілген, бірақ кейбір шетелдік тәжірибелер Қазақстанда жасалып жатқан істермен салыс Электрондық сот төрелігі жүйесі элементтерінің екі тобын құруға болады.

Топтарды бөлудің негізі элементтерді қолдану немесе пайдалану бағыты болып табылады.

«Іс жүргізу әрекеттерін жасау үшін қолданылатын және пайдаланылатын элементтер» бірінші тобы сот процесіне қатыса отырып, істерді соттардың қарауымен және шешуімен іс жүргізу қызметіне тікелей байланысты ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану және пайдалану нысандарын қамтиды.

Бірінші топқа мыналар кіреді:

- іс жүргізу құжаттарын электрондық беру;
- сот құрамын автоматтандырылған қалыптастыру;
- ақпараттық технологияларды қолдануға негізделген дәлелдеу

құралдары;

- бейне конференциялық байланыс жүйелерін қолдану.

«Сот қызметін электрондық қамтамасыз ету элементтері» екінші тобына сот төрелігін жүзеге асыру жөніндегі қызметке тікелей қатысы жоқ. Көмекші сипаттағы ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану және пайдалану нысандары жатады.

Екінші топқа мыналар кіреді:

- Соттың сайтында сотқа жүгіну үшін ақпаратты (соттардың қызметі туралы ақпаратты, процестік құжаттардың үлгілерін,

мемлекеттік бажды есептеудің электрондық сервистерін, айыппұл санкцияларын) орналастыру;

- Ақпараттық коммуникациялық технологиялардың көмегімен өркениеттік процеске қатысушыларды ақпараттандыру;

- Қол жетімділігі шектеулі режимде сот сайтында іс материалдарын орналастыру;

- Сот отырыстарының аудиопротокол қою;

- Сот отырыстарын жариялау «Интернет» желісіндегі сот актілерінің жариялау үшін цифрландыруды қолдануды одан әрі кеңейту үшін пайдаланылуы мүмкін.

Іске қатысушы адамдардың бір-біріне электрондық нысандағы құжаттардың көшірмелерін тікелей жіберу құқығын беру арқылы іске қатысушы тұлғалар арасындағы қарым-қатынастың электрондық нысанын таңдау құқығын нормативтік тұрғыдан бекіту қажет.

Бұл іске қатысушы тұлғалардың дәлелдемелерді ашу жөніндегі міндеттерді уақтылы орындауына байланысты бәсекелестік қағидатын іске асыру тиімділігінің артуына байланысты.

Қарсылас қағаздармен электрондық алмасу құқығын қоса алғанда, өркениеттік процеске қатысушылар арасындағы сот коммуникациясының нысанын таңдау дәлелдемелермен алмасу туралы келісім түрінде, шартта (келісімшартта) Ескертпе нысанында немесе іске қатысушы адамдардың сот отырысының хаттамасына енгізілген ауызша өтініші арқылы тіркелуге тиіс.

Ғалым Горелов А. З. пікірінше, сандық, дыбыстық және бейнежазба түрінде орындалған іс үшін маңызы бар мән-жайлар туралы мәліметтер электрондық дәлелдер болып табылады.

Сондай-ақ, оларға сот отырыстарының хаттамалары, электрондық есептеу құралдарының көмегімен тіркелген іс жүргізу әрекеттерінің хаттамалары жатады.

Занды талаптар сақталған және оларды заңда көзделген тәртіппен алған кезде істі қарау және шешу үшін маңызы бар мән-жайлар туралы мәліметтерді қамтитын электрондық құжат электрондық дәлел деп аталатын болып көрінеді.

Бүгінгі күні электрондық құжаттарға заңдық күш берудің ең тиімді тәсілі электрондық цифрлық қолтаңба (ЭЦҚ) болып табылады. Электрондық құжатқа құқық тұрғысынан ұқсас түрде қол қою жағдайы жазбаша құжатқа өз қолымен қол қоюмен бірдей. Егер электрондық құжатта сурет немесе мәтін болса, онда оның қағаз көшірмесі басып шығарылады, оны уәкілетті тұлға ресімдейді

және куәландырады; Бұл көшірме іске қоса тіркеледі және кәдімгі жазбаша құжат ретінде зерттеледі.

Сонымен қорытындылай келе, ҚР Азаматтық процесілік кодексіне кейбір өзгерістер енгізу, атап айтқанда, электрондық құжат ұғымын дәлел ретінде енгізу, оны пайдаланудың құқықтық кепілдіктерін, сенімділік кепілдіктерін, сот отырысында тиісті дереккөздерді зерттеудің белгілі бір іс жүргізу тәртібін бекіту, сондай-ақ электрондық дәлелдемелер нысанына қатысты құқықтық талаптарды өзірлеу қажет болып табылады. Азаматтық процесіте электрондық дәлелдемелерді пайдалану дәлелдемелер мен дәлелдемелер институтын дамытудың перспективалық бағыты болып табылады. Электрондық дәлелдемелер ғылым мен техниканың дамуымен дәлелдеудің прогрессивті түрі болатынына күмән жоқ, осыған байланысты оларды дәлелдеудің жеке түрі ретінде бөлу перспективасы қарастырылады [4].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Приженникова А.Н., Коляда Г.Ю. Цифровизация правосудия: теоретические и практические аспекты // Образование и право. 2022. №2. с 241.

2 Журавлева М.Д. К вопросу о внедрении и использовании систем искусственного интеллекта в гражданском судопроизводстве // Гуманитарные и политико-правовые исследования. 2021. №1 (12). с. 25.

3 Каргина Ю.Ю. Цифровизация гражданского судопроизводства как способ изменения системы правовых регуляторов // Алматы. 2022 г. с. 4.

4 Кондюрина Ю.А. Принципы цивилистического процесса в системе электронного правосудия. А-р. дисс...канд. юрид. наук. Саратов. 2020. С.10-13.

ДЕМАЛЫСТАРДЫҢ ЖІКТЕЛУІ

АСАИНОВА А. Т.

студент, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

ТАЛИПОВА Ж. Ж.

з.ғ.м., аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Демалыстарды еңбек және әлеуметтік болып бөлу ерекшеленеді.

Бұл жағдайда жіктеу критерийі әлеуметтік пайдалы қызмет түрі

болып табылады: еңбек демалысында бұл еңбек, ал әлеуметтік демалысында – жұмыспен бірге басқа да әлеуметтік маңызды қызмет болып табылады.

А. М. Нұрмағамбетов әлеуметтік демалыс беру мақсатына бала тууды, тәрбиелеуді және оларға күтім жасауды айқындайды. Мұндай демалыстар еңбек шартында немесе келісімшартта жұмыс істеп қана қоймай, балаларды тәрбиелеп отырған қызметкерлер үшін мемлекеттік кепілдік болып табылады [1, 85 б.]. Осылайша, әлеуметтік демалысқа не қосу керектігі туралы екі заңнамалық тәсілді бөліп көрсетуге болады. Біріншісіне сәйкес оларға жыл сайынғы демалыстардан басқа барлық демалыстар қосылады; екіншісіне сәйкес – әлеуметтік шегінен тыс шығармашылық, оқу және ақы төленбейтін демалыстар шығарылады. Әлеуметтік демалыстарға шығармашылық және оқу демалыстарын жатқызудың мағынасы жоқ деп санаймыз, өйткені мұндай топтастырудың пайдасына дәлелдер түсініксіз болып қалады: шығармашылық және оқу демалыстарының мақсаты қызметкерге оқу-ғылыми бағыттағы міндеттерді орындауға көмектесу болса, демалыстың мақсаты оған отбасылық міндеттерді дұрыс орындауға мүмкіндік беру болып табылады. Сондай-ақ, жалақыны сақтамай әлеуметтік демалыстар санатына қосу негізсіз болып көрінеді, өйткені оның негізгі мақсаты жұмысшыға әртүрлі өмірлік жағдайлар туындаған жағдайда жұмысты орындаудан босату мүмкіндігін беру болып табылады. Айта кету керек: жалақысы сақталмайтын демалыстарды бөлу үшін төлем белгісі ескерілетіндіктен, оларды тек ақылы демалыстарға қарсы қою керек. Демалыстың басқа түрлерімен ақысыз демалыс жеке және жалпы болып табылады.

Келтірілген дәлелдерді ескере отырып, әлеуметтік демалыстарға оқу, шығармашылық және ақысыз демалыстарды қосу дұрыс емес деп санаймыз. «Әлеуметтік демалыс» ұғымы демалыс шеңберімен шектелуі керек:

- жүктілік және босану бойынша;
- отбасылық міндеттерден туындайтын;
- еңбекке уақытша жарамсыздық бойынша.

А. М. Ахметов демалысты ақылы және ақысыз деп бөле отырып, бөлудің негізгі критерийі материалдық қамтамасыз ету деп атайды. Ақылы демалыстарды ғалым демалыс үшін берілетін және мақсатты демалыстарға бөледі [2, 58 б.]. Кейбір басқа заңгерлер де осындай көзқарасты ұстанады. Біздің ойымызша, бұл жағдайда логикалық қате орын алады: материалдық қамтамасыз ету критерийі

бірінші орынға қойылады; демалыс беру мақсатынан бастау керек, өйткені мақсатты демалыс ақылы да, ақысыз да болуы мүмкін.

Еңбек құқығы мамандарының арасында демалысты жыл сайынғы және мақсатты деп бөлудің негізгі жақтаушысы И. В. Межибовская болып табылады. Әр түрлі ғалымдар ұсынған жіктеулерді талдай отырып, ғалым демалысты бөлудің қандай критерийі негізге алынғанына қарамастан, олардың көпшілігі еңбек демалысын (жыл сайынғы) бөледі, содан кейін ғана заңда көзделген барлық басқа демалыстарды жүйелейді деп тұжырымдайды [3, 41 б.]. Басқа демалыстардың басты белгісі олар еңбек демалысы үшін берілмейді. Мақсаты еңбек демалысы болып табылмайтын барлық демалыстарды ғалым мақсатты демалыс тобына жатқызады. Сонымен қатар, оқу және шығармашылық жұмыстардың жанында ол отбасылық немесе ата-аналық функцияларды жүзеге асыру, қызметкердің еңбек қабілетін қалпына келтіру үшін берілетін әлеуметтік демалыстарды қамтиды.

Заңгер мақсатты демалыстың осындай ерекшеліктерін анықтайды:

- қызметкердің еңбек өтілінің ұзақтығына, еңбек жағдайлары мен режиміне байланысты емес;
- демалыстың басқа түрлеріне, олардың ұзақтығына және беру шарттарына қарамастан беріледі. Бұл демалыстарды кейінге қалдыруға, бөлуге және оларды пайдаланбағаны үшін өтемақы талап етуге болады;
- элементтерінің бірі еңбек қатынастарынан тыс болатын нақты құрам [3, 68 б.].

Көріп отырғанымыздай, еңбек құқығы теориясында демалыстардың көптеген жіктелімдері бар, онда түрлерге бөлу әртүрлі критерийлер бойынша жүзеге асырылады. Талданған жіктелімдердің әрқайсысының өзіндік ғылыми мәні бар, бірақ олардың қайсысын заңнамалық деңгейде бекіту орынды екенін анықтау қажет. Бүгінгі таңда демалыстың келесі түрлері бекітілген: жылдық (негізгі және қосымша), оқуға байланысты қосымша, шығармашылық, жарыстарға дайындалу және қатысу үшін, әлеуметтік, жалақыны сақтамай. Сонымен қатар, заңнамада, ұжымдық шартта, келісімде немесе еңбек шартында демалыстың басқа түрлері белгіленуі мүмкін.

Еңбек кодексінде демалыстың сәл өзгеше жүйесін қарастырады: жыл сайынғы еңбек, шығармашылық, ынталандыру, оқытуға байланысты, әлеуметтік, қызметкердің субъективті құқығына

байланысты немесе тараптардың келісімі бойынша жалақыны сақтамай берілетін демалыс.

Демалыстарды түрлерге бөлу жүйелері ғылыми негізде емес, тек қолданыстағы заңнамада орын алатын соңғы түрлерді тізімдеу мақсатында құрылған, өйткені жіктеудің жалпы критерийі жоқ. Сонымен, жалақыны сақтамай демалысты бөлудің негізі болып оны төлеуі, ал демалыстың басқа түрлерін бөлудің критерийі болып оларды ұсыну мақсаты қызмет етеді. Дәл осы үшін демалыстың кейбір түрлері бірден екі түрге жатуы мүмкін (мысалы, 30 күнтізбелік күнге дейінгі демалыс, жыл сайын жасы бойынша зейнеткерлерге және III топтағы мүгедектерге беріледі, әлеуметтік және жалақысы сақталмайтын демалыстарға жатқызылуы мүмкін), бұл жіктеу мақсаттарына қайшы келеді.

Ұлттық заңнамада жыл сайынғы демалысты бөлудің негізі оның жүйелілігі емес, ал мақсаты – қызметкерге демалыс беру болып табылады. Екі белгі де (демалыс берудің мақсаты мен жүйелілігі) маңызды болғандықтан, құбылыстың атауында олардың біреуі ғана пайда бола алды. Осыны ескере отырып, демалыстарды жіктеудің тағы бір критерийін атап өтуге болады – оларды берудің жүйелілігі. Осы негізде олардың барлығы мыналарға бөлінеді: тұрақты, оларға жыл сайынғы және басқа да демалыс түрлері жатады (мысалы, Отан алдында ерекше еңбек сіңірген адамдарға жыл сайын берілетін жалақысы сақталмайтын 21 күнтізбелік күнге дейінгі); бір реттік берілетін тұрақты емес (мысалы, үйленетін адамдарға ұзақтығы 10 күнтізбелік күнге дейінгі жалақысы сақталмайтын демалыс беріледі).

Жеке демалыс жүйесін ұсынбас бұрын, қызметкер уақытша еңбекке жарамсыздығына байланысты өзінің еңбек міндеттерін орындаудан босатылған жағдайларды демалыс санатына жатқызудың орындылығын анықтау қажет деп санаймыз. Кеңес дәуірінің ғалымдары өз зерттеулерінде еңбекке жарамсыздыққа байланысты демалыс бөліп қарастырды (ауруына байланысты) [4, 27 б.].

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің 2001 жылғы 13 қарашадағы № 455 бұйрығымен бекітілген азаматтардың еңбекке уақытша жарамсыздығын куәландыратын құжаттарды беру тәртібі туралы Нұсқаулықтың (бұдан әрі – Нұсқаулық) қабылдануымен науқастануы бойынша демалыс заңнамадан біржола жоғалып кетті. Сонымен қатар, оны қабылдаған сәттен бастап ғалымдар демалыстың бұл түрінен бас тарту себептерін жан-жақты түсіндіруге тырысқан жоқ. Қызметкердің уақытша еңбекке жарамсыздық кезеңдерін демалыс уақыты деп санауға

болмайды, өйткені оны өз қалауы бойынша пайдалануға мүмкіндігі жоқ. Сонымен бірге, зерттеушілер жұмысшыны жүктілікке және босануға байланысты өзінің еңбек міндеттерін орындаудан босатудың ұқсас кезеңдерін заң шығарушы неге демалыс ретінде таниды деген сұрақты назардан тыс қалдырды.

Жұмыс істеп тұрған демалыс жүйесіне еңбекке уақытша жарамсыздықтың барлық жағдайларында қызметкерлерге берілетін демалыстарды қосу қажет. Бұл құбылысты демалыс жүйесіне қайтару қажеттілігі бар-жоғын түсіну үшін қызметкердің еңбекке қабілеттілігін уақытша жоғалтуға байланысты өзінің еңбек міндеттерін орындаудан босату белгілерін бұрын мәтін бойынша зерттелген демалыс белгілерімен салыстырайық.

Әлеуметтік демалыстар беру қатынастары еңбек құқығын реттеу пәніне кіреді; әлеуметтік демалыстардың көпшілігінің ұзақтығы кезінде көмек көрсету қатынастары әлеуметтік қамсыздандыру құқығын реттеу саласы болып табылады. Осыны ескере отырып, біздің талдауымыздың мәні қызметкерді уақытша еңбекке жарамсыздығына байланысты еңбек міндеттерін орындаудан босату мәселесін реттейтін рәсімдік қатынастар болады.

Емдеуші дәрігерлер (немесе фельдшерлер-дәрігер жоқ жерлерде) беретін еңбекке жарамсыздық парағымен куәландырылған еңбекке уақытша жарамсыздық фактісі қызметкерді еңбек міндеттерін атқарудан босату үшін негіз болып табылады, нақты тізбесі Нұсқаулықтың 1.4-тармағында көзделген. Соңғысының ережелеріне сәйкес қызметкерге келесі жағдайларда еңбекке жарамсыздық парағы беріледі: аурулар немесе жарақаттар, анасы немесе балаға күтім жасайтын басқа адам ауырған жағдайда отбасының науқас мүшесіне, науқас балаға, үш жасқа дейінгі балаға және 18 жасқа дейінгі мүгедек балаға күтім жасау, карантин), жүктілік және босану, санаторий-курорттық емдеу.

Аталған фактілер қызметкердің еңбек міндеттерін орындаудан босатуға құқығы бар өмірлік жағдайлар болып табылады. Бұл тізімнен тек жүктілік пен босану бүгінгі заңмен қызметкерге демалыс беру үшін негіз ретінде қабылданады. Басқа жағдайлар туындаған кезде қызметкер еңбекке жарамсыздық парағын алуға және еңбек міндеттерін орындаудан босатуға құқылы болады. Бірақ ғалымдардың бұл құбылысты қалай дұрыс атағаны түсініксіз, өйткені ғылыми емес стильге байланысты жалпы «аурухана» терминін сәтті деп тану мүмкін емес.

Біздің ойымызша, аталған жағдайлар табиғаты бойынша қызметкерді жүктілік және босану сияқты еңбек міндеттерін орындаудан босатудың негізіне ұқсас. Қызметкердің де дұрыс жұмыс істеуін жалғастыруға физикалық мүмкіндігі жоқ, сонымен қатар әлеуметтік қамсыздандырудың және/немесе кепілдік төлемдерінің тиісті түрі түрінде мемлекеттің және/немесе жұмыс берушінің қолдауына мұқтаж.

Сонымен қатар, қызметкерді уақытша еңбекке жарамсыздығына байланысты еңбек міндеттерін орындаудан босату «демалыс» терминінің анықтамасымен салыстырғанда ешқандай айырмашылықты қамтымайды, өйткені бұл қызметкерді еңбек міндеттерін орындаудан уақытша босату болып табылады [4, 29 б.].

Біз демалыс жүйесін еңбекке қабілеттіліктің уақытша жоғалуына байланысты демалыспен толықтырып, осы құбылысты түсінудің біртұтас моделін жасау үшін оның егжей-тегжейлі ғылыми зерттеуін жүргізу керек деген көзқарасты ұстанамыз. Ғылымның заманауи жетістіктерін, шетелдік тәжірибені және келтірілген ойларды ескере отырып, біз демалыс түрлерінің жүйесін құруға тырысамыз, ол бір жағынан жіктеудің мақсаттары мен ережелеріне сәйкес келеді, ал екінші жағынан қолданыстағы демалыстың маңызды белгілерін көрсетеді.

Бұл жүйе екі деңгейлі болуы керек сияқты: біріншісінде – барлық демалыстар мақсатына және оларды беру негізіне байланысты түрлерге бөлінеді; екіншісінде – ақылы және ақысыз демалыстарға бөлу бірінші деңгейде бөлінген топтарда болуы мүмкін. Мұндай құрылыммен қолданыстағы жүйенің контекстінде айтылған қайшылық жойылады. Демалыстар арасындағы негізгі айырмашылық екі критерийдің үйлесімінде – мақсаттар мен оларды беру негіздері. Бұл ұлттық заңнамадағы демалыстарды түрлерге бөлуге негіз болатын осындай қос критерийлерден тұрады. Біз талдаған жіктеудің көпшілігінде дәл осы негіз қолданылғанына қарамастан, нәтижелер бір-бірінен ерекшеленетінін ескеріңіз. Ғалымдардың бір тобы жыл сайынғы және әлеуметтік демалыстарды, екінші тобы жыл сайынғы және мақсатты демалыстарды, үшінші тобы жыл сайынғы, әлеуметтік, шығармашылық, оқу және басқаларын бөледі.

Жұмыста бірінші жүйеге қатысты пікір айтылды. Демалыстарды жыл сайынғы және мақсатты демалыстарға бөлу үлкен ғылыми маңызға ие, бірақ «мақсатты демалыс» ұғымын заңнамада бекіту ақталмайды, өйткені мақсатты демалыстар үшін арнайы құқықтық

нормалар жасалуы екіталай. Біз үшінші топты ең сәтті деп санаймыз, онда демалыстар оларды ұсынудың нақты мақсатына байланысты кішігірім топтарға бөлінеді. Біз демалыс түрлерінің келесі жүйесін ұсынамыз:

1 Жыл сайынғы демалыс, оның мақсаты қызметкердің демалысы болып табылады.

2 Мақсаты болып қызметкерге еңбек міндеттерін тиісінше орындау мүмкіндігін едәуір шектейтін әртүрлі өмірлік жағдайлардың әрекет ету кезеңінде бос уақыт беру болып табылатын әлеуметтік демалыстар. Олардың ішінде біз демалыстарды атап өтуді ұсынамыз: жүктілікке және босануға байланысты, қызметкердің отбасылық міндеттеріне байланысты, оның уақытша еңбекке жарамсыздығынан туындайтын.

3 Мақсаты болып қызметкерге ғылыми дәреже немесе оқулық алу үшін диссертация жазуға көмектесу болып табылатын демалыс. «Шығармашылық демалыс» атауы, біздің ойымызша, бұл жағдайда сәтті емес, өйткені диссертация немесе оқулық жазу негізінен ғылыми-зерттеу қызметі болып табылады. Сондықтан демалыстың бұл түрін «ғылыми» деп өзгерту орынды болып көрінеді.

4 Қызметкерді спорттық жарыстарға дайындауға және қатысуға арналған демалыс.

5 Қызметкерге оқу жоспарының бағдарламасын орындауға жәрдемдесу мақсатында оқу демалыстары.

6 Заңнамада, келісімде, ұжымдық немесе еңбек шартында көзделген басқа да демалыстар.

Аталған тақырып бойынша заңгерлердің ғылыми жұмыстарын және демалыстың мәнін зерттеу негізінде адамның демалуға конституциялық құқығын іске асыру тәсілі ретінде тиісті қорытындылар жасалды.

Демалыс уақыты ұғымының жоғарыда келтірілген анықтамаларын талдау бұл анықтамалар бір-бірінен ерекшеленеді деген қорытындыға келеді, өйткені кейбір ғалымдар демалыс уақыты мен жұмыс уақытынан кейінгі уақытты келісе алмайды. Демалыстың мақсатты мақсатын анықтау да тамаша: өз қалауы бойынша кең түсінуден оны нақтылауға дейін.

Демалыс уақыты еңбек категориясы ретінде және әрбір жұмысшының демалуға конституциялық құқығы бір-бірімен тығыз байланысты, бірақ әртүрлі ұғымдар: демалыс уақыты конституциялық демалыс құқығынан алынған. Қазақстан Республикасы Конституциясының ғылыми-практикалық

түсініктемесінің авторлары конституциялық еңбек құқығын әрбір жұмыс істейтін адамның демалуға уақыты болу құқығы ретінде айқындайды. Демалыс уақыты еңбек санаты ретінде демалыс құқығынан субъективті еңбек құқығы ретінде ерекшеленеді. Соңғысы өзінің заңды табиғаты бойынша халықаралық актілерде, Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген қызметкерлердің негізгі еңбек құқықтарына жатады.

Субъективті негізде демалу құқығы жеке еңбек құқығы болып табылады және ол басқаша бола алмайды. Ұжымдық демалыс берілген жағдайда, жеке еңбек құқығы ретінде демалу құқығының заңды табиғаты өзгеріссіз қалады. Демалыс құқығы субъективті еңбек құқығы ретінде реттеуші еңбек құқықтарының, мүліктік еңбек құқықтарының қатарына жатады.

Демалыс дегеніміз-қызметкердің демалу уақыты. Яғни, көрсетілген кезеңде жұмысшылардың қысқаруы демалыстың мәнін және демалысқа өз құқығын пайдаланатын қызметкердің құқықтық мәртебесін бұрмалауды болжайды. Сонымен қатар, тыйым салу ережесі жыл сайынғы демалыстағы жұмысшылардың қысқару жағдайларына ғана емес, сонымен қатар демалыстың басқа түрлеріне де қатысты екенін атап өтеміз, атап айтқанда: қосымша, шығармашылық, әлеуметтік демалыстар, сондай-ақ жарыстарға дайындалу және қатысу үшін демалыстар, жалақысы сақталмайтын демалыстар. Демалыстағы қызметкерлердің еңбек ету құқығы тек жеке секторда ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік органдардың қызметін тоқтату процесінде де бұзылатынын ескеріңіз.

Демалыс уақытының ұзақ мерзімді түрлеріне демалыс жатады. Жыл сайынғы ақылы демалыс беру демалыс құқығының Конституциялық кепілдіктерінің бірі болып табылады. Бұл құқықты құқықтық қамтамасыз ету халықаралық актілер мен ұлттық заңнама актілерінің нормаларымен жүзеге асырылады, оларға Еңбек кодексі, Қазақстан Республикасының заңдары, көптеген заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілер, ұжымдық келісімдер мен ұжымдық шарттар, басқа да жергілікті нормативтік құқықтық актілер жатады.

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 7-тарауында демалыстың басқа түрлерін реттеу қажеттілігін атап өткен жөн: шығармашылық демалыс, көтермелеу демалыстары. Мемлекеттік немесе қоғамдық міндеттерді заңдармен және ұжымдық шарттармен орындағаны үшін көтермелеу тәртібімен қызметкерлерге жалақыны ішінара немесе толық сақтай отырып, қосымша демалыс беру көзделуі мүмкін [5].

Бүгінгі күні демалыс уақытының құбылысын түсіну тұжырымдамасында жеке кемшіліктер бар. Біріншіден, демалыс уақытының барлық түрлері оның әдеттегі мағынасында демалуды көздемейді; екіншіден, жұмыс уақытынан да, демалыс уақытынан да тыс, қызметкер еңбек міндеттерін орындаудан уақытша босатылған кезде бірқатар басқа құбылыстар қалады.

Қызметкер өзінің жұмыс уақытынан тыс уақытын еркін басқаруға құқылы деген тезис сынға ұшырады, өйткені көптеген жағдайларда ол қызметкер қол жеткізуі керек деген нақты мақсатпен беріледі (мысалы, дайындық және жарыстарға қатысу). Еңбек қатынастары тұрғысынан қызметкердің жұмыс уақытынан тыс уақытта жұмыс берушінің бұйрықтарын орындамауға құқығы бар екендігі ғана маңызды.

7. Жалпы ұғым ретінде демалыстар үшін оларды жұмыстан тыс уақыттың басқа түрлерінен ажыратуға мүмкіндік беретін белгілер тән: ұзақтығы күнтізбелік күндерде анықталады, ұсыну шарттары, тәртібі мен мерзімдері заңнамада көзделеді.

Демалыс түрлерінің жүйесі ғылыми негізде құрылмағаны екені дәлелденді, өйткені жіктеудің жалпы критерийі жоқ. Жалақысы сақталмайтын демалысты бөлудің негізі ақы төлеу белгісі болғандықтан және басқа түрлерді бөлудің критерийі оларды беру мақсаты болғандықтан, кейбір демалыстарды олардың екі түріне бірден жатқызуға болады, бұл жіктеу мақсаттарына қайшы келеді.

Заңнамада демалыс түрлерінің екі деңгейлі жүйесін бекіту ұсынылады. Біріншісінде – барлық демалыстар оларды берудің мақсаты мен негізіне байланысты түрлерге бөлінеді:

1) беру мақсаты болып қызметкердің демалысы болып табылатын жыл сайынғы демалыстар;

2) мақсаты болып қызметкерге еңбек міндеттерін тиісінше орындау мүмкіндігін едәуір дәрежеде шектейтін әртүрлі өмірлік мән-жайлардың әрекет ету кезеңінде бос уақыт беру және соның салдарынан-тұрақты табыс алу болып табылатын әлеуметтік демалыстар: жүктілік және босану арқылы, қызметкердің отбасылық міндеттеріне байланысты; еңбекке уақытша жарамсыздық салдарынан;

3) мақсаты қызметкерге ғылыми дәреже алу үшін Оқулық немесе диссертация жазуға жәрдемдесу болып табылатын шығармашылық демалыстар;

4) жарыстарға дайындалу және қатысу үшін демалыс;

5) қызметкерге оқу жоспарының бағдарламасын орындауға жәрдемдесу мақсатында оқу демалыстары;

6) заңнамада немесе еңбек қатынастары тараптарында көзделген өзге де демалыстар.

Екінші деңгейде ақылы және ақысыз демалыстарға бөлу бірінші деңгейде ерекшеленетін топтар ішінде болуы мүмкін.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Нурмагамбетов А.М. Рынок труда (Правовые проблемы и перспективы): дисс... докт. юрид. наук. - М., 1998. - 324 с.

2 Ахметов А. Трудовое право: учебник / А. Ахметов, Г. Ахметова. – Алматы: Юридическая литература, 2005. – 455 с.

3 Межибовская И.В. Правовое регулирование труда отдельных категорий работников. - Алматы, 2014. - 140 с.

4 Иванов С.А., Лившиц Р.З., Орловский Ю.П. Советское трудовое право: вопросы теории. – М.: Юридическая литература, 1978. – 438 с.

5 Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі (2023.07.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34838929#activate_doc=2

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ СУБЪЕКТИЛЕРІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЗАҢДЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

АСАИНОВА А. Т., КАЛИЕВА Н. Р.

студенттер, «Құқықтану» мамандығы, Торайғыров университеті, Павлодар қ. КАБДУЛИНА К. Т.

з.ғ.м., аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Халықаралық құқықтық жауапкершіліктің институты «екіншілік сапасымен сипатталып бұл жөнінен халықаралық құқықтың басқа институттарынан ерекшеленеді: осы институтты құратын құқықтық нормалардың өзі де, олардың негізінде туындайтын құқықтық қатынастарда екіншілік болып келеді, өйткені осы құқықтық нормалар мен қатынастар басқа нормаларды қарағаннан кейін ғана іске асырылады, әрі осы нормаларды бұзу түрінде қозғалады ал бұл жауапкершіліктің негізі болып келеді.

Соңғы функцияның шегінде одан әрі ой сала отырып, құқығы бұзылған тарапты бұзушыға қатысты біржақты мәжбүрлеу

актісін орындауға өкілеттікпен қамсыздандырудың қажеттігі туралы қорытындыға келеміз. Бұл - халықаралық құқықтық жауапкершіліктің жазалау функциясының тәжірибелік аспектісі. Қазіргі халықаралық дауды бейбіт жолмен реттеу пайдасы үшін біржақты жауапты шараларға өкілеттікті шектеу бағытымен сипатталады. Дегенмен біржақты жауапты шараларды жүзеге асыру мүмкіндігі әлі де сақталуда, мысалы, біріншіден құқығы бұзылған мемлекеттің әртүрлі құқықтық талап қоюын, ал екіншіден оның жауапты шараларды жүзеге асыру құқығын орнатуды (бұл дегенмен шамаластықты сақтауды, жауапты тараптардың белгілі-бір түрлерін тиым салуды және т.б. шектейді реттейтін БҰҰ-ң халықаралық құқық комиссиясы әзірлеген мемлекеттің халықаралық құқықтық жауапкершілік бойынша келісім-шарттық ережелердің жобасында [1, 145 б.].

Халықаралық құқықтық жауапкершіліктің жазалау функциялары туралы біздің ойымызша біз тек қана жоғарыда келтірілген ойлау мағынасында айта аламыз. Ал негізділік жағынан, халықаралық құқықтық жауапкершілік жазалау сипатында бола алмайды.

Халықаралық құқықтық жауапкершілік институтының қайнар көзі және кодификациясы. Қазіргі кезде халықаралық құқықтық жауапкершілік мәселесіне арналған құқықтық нормалардың халықаралық құқықтық жауапкершіліктің әртүрлі (салалық) қайнар көздерінде ең алдымен өзінің нысаны бойынша бұл халықаралық шарттың: әмбебап сипаттағы шарттың жарқын мысалы ретінде БҰҰ жарғысының 39,41,42, баптарын (БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің бейбітшілікке қауіптілік туғызу, бейбітшілікті және агрессия актілерін бұзу жағдайында әрекеттері): Геноцид қылмысы және ол үшін жазалауды алдын-алу туралы Конвенцияны (1948); 1978 ж.-ғы Ғарыш объектісінің; келтірген зиян үшін халықаралық жауапкершілік туралы; 1948ж.-ғы Азаптау және басқа қатігез, адамгершілікке жатпайтын, адамның қадір қасиетін кемсітетін мінез түрлері мен жазалауға қарсы, 1951 ж.-ғы Босқындардың мәртебесі туралы және т.б. конвенцияларды келтіруге болады [2, 63 б.].

Қызықты факті ретінде халықаралық құқықтық жауапкершілік бойынша құқықтық нормалардың қағидалық маңызы бар өздігінен кодификациясы әліде аяқталмағанын айтуға болады. БҰҰ-ң халықаралық комиссиясы бұл мәселемен 1995 жылдан бастап айналысты. 1996 ж. ол Комиссиямен мүмкін болар шарттардың баптарының жобасы қабылданды. Бірқатар мемлекеттер (Дания,

ГФР, Франция, Италия; Австрия, АҚШ, Ұлыбритания) ол бойынша өз пікірлерін білдірді, қазіргі уақытта жоба екінші оқылымда. Бұл құжат үш негізгі бөлімдерден тұрады: біріншісі – халықаралық құқықтық жауапкершіліктің басталуының жапы алғы шарттарын көздейді, екіншісі – бірінші бөлімнің негізінде туындайтын халықаралық құқықтық жауапкершіліктің мазмұнының, түрлерін және нысанын бекітеді, үшінші бөлігі – туындайтын дауларды реттеу мәселелерін реттейді.

Халықаралық құқықтық жауапкершіліктегі құқықтық қатынастың субъективті құрамы. Ең қарапайым түрлерінде ол екі тараппен ұсынылған құқығы бұзылған халықаралық құқықтың субъектісі және өзінің әрекеттерінің нәтижесінде берілген құқық бұзушылықты туындатқан халықаралық құқықтың субъектісі. Белгіленген тараптарды сипаттай келе, келесі кезеңдерді атауға болады:

1 Белгілі болғандай, халықаралық субъектілерінің негізгі сапалы сипаттамасы құрамында құқықабілеттілігі және әрекет қабілеттілігі бар халықаралық құқықсубъектілік болып табылады. Бұзушы субъектілер, халықаралық құқықсубъектілікпен толық көлемде иемдену керек, яғни құқық-қабілеттілік деңгейінде де, әрекет қабілеттілік деңгейінде де және бұл жағдайда олардың логикалық жалғасы ретінде - халықаралық делликт қабілеттілік деңгейінде, яғни жасаған әрекет үшін жауапкершілікті тарту мүмкіндігі болу керек.

2 Халқықаралық құқықтық жауапкершілік қатынасында әңгіме халықаралық құқықтың «қарапайым субъектілері және бірінші кезекте мемлекет туралы болып отыр. Мәселен егер ғарыш объектілерін қолдану кезінде келтірілетін шығын үшін жауапкершілік аясына қарай бет бұрсақ, егер де басқа мемлекеттердің аумағындағы белгілі бір заңды тұлғаның мүлкіне зақым келтірілетін болса да, ол заңды тұлға ғарыш объектілерін жіберіп отырған мемлекеттен шығынды өтеуін талап ете алмайды, себебі бұл – мемлекеттің ерекше құқығы.

3 Халқықаралық құқықтық жауапкершілік «екіншілік сапасы халықаралық нормалардың бұзылу фактісінің туындауымен байланысты болатын бастапқы құқықтық қатынас субъектілерінің құрамымен салыстырғанда, әдеттегідей субъектілер құрамының өзгертілуін білдірмейді.

4 Халқықаралық құқықтық жауапкершіліктің құқықтық қатынастарында өздігінен «халықаралық қауымдастық (әлемнің

барлық мемлекетінің белгілі-бір жиынтығы ретінде) құқығы бұзылған тарап ретінде қатыса ала ма? Деген сұрақ қызығушылық туғызады [3, 487 б.]. Қойылған сұраққа жауапты екі бөлімге бөлуге болады:

а) Құқықтық қатынаста халықаралық қоғамдастық тарап ретінде қатыса алмайды – бұл әрқашан бір немесе бірнеше нақты мемлекеттің атынан жүзеге асырылады;

б) ол әлемдік қоғамдастықтың құқықтары бұзылу мүмкіндігіне келетін болсақ ондай мүмкіндікті жіберуге болады. Мұнда әңгіме «erga omnes» деп аталатын міндеттеме, ал нақтырақ олардың бұзылуы туралы болып отыр. «Erga omnes» міндеттемесі «бәріне қарсы міндеттемелерін білдіреді - яғни, әлемдік қауымдастықтың барлық мүшелеріне қатысты. Нақты осы жерде әлемдік қауымдастықтың персонификациясы өтеді. Берілген дәреже өз мазмұны бойынша халықаралық құқықтың негізін салушы қағидаларға таралады. Сонымен қатар міндеттемелерді бұзу барысында туындаған халықаралық қылмысқа қатысты да «Erga omnes» міндеттемесінің әсері болады [5, 163 б.]. Жалпы мұндай міндеттемелерді бұзу барлық әлемдік қоғамдастықтың мүддесін қамтиды.

Жауапкерліктің тағы бір белгісі болып зиянның басталуы танылады. Халықаралық құқықта «кінә» материалдық сипаттағы шығындармен сарқылып қоймайды. Халықаралық құқықтың басқа субъектілерінің құқықтық ұсынамдығы кез-келген бұзушылығы кінә күйінде саралана алады. Сөйтіп кінә халықаралық қатынастарда қандай да бір тараптың өз міндеттерін бұзуының кез-келген жағдайында туындап отырады. Демек, бұл түсінік салдар сипатына ие және халықаралық құқықтық жауапкершіліктің басталуының жеке алғышарты бола алмайды.

Материалдық емес халықаралық құқықтық жауапкершіліктің келесі нысандары бар:

а) сатисфакция – бұзушы субъектілер жағының құқығы бұзылған субъектіні моральды түрде қанағаттандыруға бағытталған бір жақты актісі. Ол: кешірім болашақта мұндай бұзушылықтың енді қайталанбайтындығы туралы арызы және т.б. түрінде болуы мүмкін.

б) репрессалия – бір жақты акт ретінде – бірақ құқық бұзушы субъектілерге қатысты – енді құқығы бұзылған субъектілер тарапынан жүзеге асырынады. «Реторсия» деген ұқсас түсінік бар. Бұл нысан жауапты сипатқа ие және бір-бірінен келесідей ажыратылады:

– реторсия – бұл нәтижесінде халықаралық құқық бұзылмайтын ынтымақсыздық сипатындағы әрекеттерге қатысты жауапты әрекет (мәселен белгілі бір тұлғаны төтенше және өкілетті елші ретінде тауарларға агреман беруден бас тарту реторсия түрінде бұл орынға басқа кандидатураны ұсынуда ұзартылған тежеуге әкеле алады) Репрессалии – бұл халықаралық құқықты бұзатын әрекеттерге қатысты жауапты әрекет (мәселен қарулы агрессия актісіне жауап ретінде)

– Репрессалия жағдайында оларды қолдану туралы алдын-ала ескерту, сонымен қатар берілген субъектілерге қатысты халықаралық құқықты алғаш пайда болған бұзушылықтардың мазмұны мен ауырлығына репрессалий мазмұны мен ауырлығының сәйкестігі туралы міндетті талап орнатылады [6, 71 б.]. Реторсиямен байланысты мұндай талап қойылмайды.

Халықаралық құқықтық жауапкершіліктің материалдық және материалдық емес түрлерінің арасындағы шекарада орналасқан нысан, ресторация – бұл халықаралық құқықты бұзғанға дейінгі жағдайда орнату міндеті, мәселен басқа мемлекеттердің ішкі теңіз суының аймағына заңсыз түрде кірген әскери теңіз кемелерін шығару міндеті.

Мұндай міндеттілік артынан белгілі бір матариалды шығындарды туындатуы мүмкін.

Кейбір авторлар материалдық емес жауапкершіліктің қосымша нысаны ретінде тәуелсіздікті шектеу (мысалы, әскери оккупация режимін енгізу) және «кондидат та бір әрекетті халықаралық құқықбұзушылық деп танитын халықаралық ұйымның және халықаралық органның шешімі нысанындағы декларативті нысанды» бөліп қарастыруды ұсынады. Соңғысына қатысты ұйғаруымызша жауапкершіліктің нысаны туралы мәселені қолдануға болмайды.

Халықаралық құқықтық жауапкершіліктің материалдық түрлері өз кезегінде мынандай нысанда болады:

а) компенсация (өтем – оны сондай-ақ репарация деп атайды) – келтірілген шығынды ақшалай өтеу. Әрі қызықты, әрі даулы мысал ретінде Грецияның Жоғарғы Сотының (ареспаг) 2000 жылы Германияның екінші дүниежүзілік соғыс кезінде бірнеше грек ауылының тұрғынына қатысты келтірілген шығыны үшін қаржылық жауапкершілік туралы шешімі болып табылады.

б) реституция – келтірілген мүлікті зиянын заттай өтеу. Мысалы, А мемлекеті Б мемлекетімен шекаралас жерде адамның

мумиясын оны сәйкесінше мұражайға алып кетеді, бірақ, кейін мумия табылған жердің Б мемлекетінің аумағында жататындығы анықталады – демек, халықаралық қатынастардың бұзылуы болды. А мемлекеті ол тапқан мумияны Б мемлекетіне қайтару керек.

в) субституция - зиянның орнын заттай өтеу бірақ енді заңсыз жойылған немесе бұзылған мүліктің орнын натура түрінде қайтару - біздің мумиямен мысалымызда - егер мумияны кері қайтару көлікпен жөнелту барысында жойылу немесе бұзылуына байланысты мүмкін болмайтын болса А мемлекеті өзінің жағдайын Б мемлекетіне ұқсас мумияны беруі арқылы жөндей алады.

Халықаралық құқықтық жауапкершіліктен босатудың негіздері: 1 Жәбірленуші жақтың халықаралық қатынас нормаларын бұзатын іс әрекетті жасауға келісімі (басқаша айтқанда екі жақ арасындағы міндеттер белгілі бір жағдайларда орындамауы туралы өзара келісімі). Бұл жағдайларда халықаралық қатынас нормалары бұзылады деп айта алмаймыз. Сонымен қатар бұл екі жақ арасындағы келісім іс-әрекеттің заңдылығына әкеле алмайды (ол арқылы jus cogens нормалары бұзылады) [7, 129 б.].

2 Жауапты шараларды қолдану, соның ішінде өз табиғаты бойынша құқықтық емес сипатқа ие – репрессалий. Осы шаралар нәтижесінде жасалған зиянның орнын толтыру міндетті емес.

3 Қажетті жағдайда жасалған әрекеттер. Соның ішінде мемлекеттердің халықаралық құқықтық жауапкершілігі, келісім жобасына сәйкес (БҰҰ ХҚ Комиссиясымен дайындалған) келесі жағдайлар жатады [8, 300 б.].

а) бой бермейтін күш (форс мажор), бой бермейтін оқиға, бірақ табиғи сипаттағы барлық жағдайларда мемлекет-терге мүмкін емес заңи іс-әрекеттерді жасата бермейді және сонымен қатар кездейсоқтық (мемлекет алдын-ала болжау мүмкін емес жағдайларға байланысты халықаралық қатынастарды бұзады, ал жасалынған құқықбұзушылықты байқамайды; бұл жағдайда белгіленген нышандарды дәлелдеу қиын болады. Мысал ретінде әдебиетте мына жағдай көрсетілген: А мемлекетінің әскери самолеттары новигация жүйесінің істен шығуына байланысты Б мемлекетінің аумағына байқаусыздан мемлекеттік шекараны бұза отырып өтуі.

б) мемлекетке қатысты аса қажеттілік – егер іс-әрекет мемлекеттің тікелей төніп тұрған қауіптен өзінің өте маңызды мүдделерін қорғаудың жалғыз құралы болып табылады. Бірден келесі сұрақ туындайды: мемлекеттің қандай мүдделері «аса маңызды» болып саналады? Екінші жағынан қандай қауіп елеулі

сипатқа ие. Бұл сұрақтарға халықаралық қатынастарда нақты жауаптар әлі жоқ. Алайда, мұндай шаралардың нәтижесінде басқа мемлекеттердің теңдес мүдделері бұзылмауы керек.

Жеке тұлғалардың іс әрекеттеріне қатысты аса қажеттілік - яғни тұлға өзінің өмірін немесе адамдардың өмірін сақтап қалу мақсатында жасалынатын төтенше қажетті жағдайлар мысалы: әскери ұшақтың командирі не өлу не қонуға тыйым салынған мемлекеттің аумағына қонуды таңдауға тура келген жағдайда.

Барлық жағдайға қатысты шарттың біреуі ол мемлекеттің белгілі бір жағдайлардың пайда болуына өзінің өсер етуіне тыйым салуы.

4 Соңында – әңгіме өз-өзін сақтандыру шарттарында болса (мысал ретінде – өзін-өзі қорғау шарасы БҰҰ Жарғысының 51 бабында көрсетілген) [9, 486 б.].

Схемалық түрде, бұл жағдайда репрессалийден айырмашылық критериясы болып басқа мемлекет жақтан заңды емес әрекеттер-дің жүзеге асырылуының жалғасуы.

Қорыта келе, «жауапкершіліктен босатылатын жағдайлардың «делликт ретінде іс-әрекеттің квалификациясын ерекшелендіретін фактілер мен әрекеттерден айыру бірақ осы іс-әрекеттің нәтижесінде халықаралық қатынас нормалары бұзылса да (мысалы, белгілі бір іс-әрекетті жүзеге асыру құқықбұзушылыққа алып келсе де жәбірленуші жақтың келісімі немесе өзін-өзі қорғау мен репрессалий сияқты). Бұл жерде бір жағынан «егер жәбірленуші жақтың кінәсіне қарайтын болсақ» - бәрібір де келесі жақтың жасаған іс-әрекетінің формальды түрде халықаралық құқық нормаларын бұзуын көреміз және керісінше, ал екінші жағынан «жәбірленуші жақтың артынан құқықбұзушылық тудыратын іс-әрекеттің жасалуына келісімі туралы айтсақ, ол біздің ойымызша ХҚ-тық бұзушылыққа жатпайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Нысанбекова Л. Халықаралық жеке құқық. Оқу құралы, Алматы. 2013 – 280 б.

2 Алтаева, М.О. Халықаралық сауда құқығы: Оқу құралы. / ҚР Білім және ғылым министрлігі, «Мирас» университеті. - Шымкент: Мирас Университеті, 2018. - 92б.

3 Malcolm N.Shaw. Халықаралық құқық 1-кітап. 2017. – 487б.

4 Витцтум В.Г., Боте М., Дольчек Р. Международное право = Volkerrecht. – М.: Инфотропик Медиа, 2015. – Кн. 2. // СПС «КонсультантПлюс».

5 Кешнер М.В. Международная ответственность государств за нарушения обязательств в сфере защиты прав человека. – М.: РУДН, 2016.

6 Соловьянова И., Казановская Ю.А. К вопросу о соблюдении принципа уважения прав и свобод человека в деятельности государств // Правовая политика России на Северном Кавказе: история и современность: сб. статей. – 2014.

7 Гуссалова К.А. Соотношение между контрмерами и ответственностью государств в международном праве // Вестник РГГУ. Серия: Экономика. Управление. – Право. – 2016. – № 3 (5). – С. 129-140.

8 Абайділдинов Е.М. Қазақстан Республикасының ұлттық құқығы мен халықаралық құқықтың арақатынасы (басымдылықтың қалыптасу мәселелері). – Астана: ЕҰУ РББ, 2010.-300 б.

9 Тогойбаев Ж. Некоторые мысли по новой редакции Конституции Кыргызской Республики//Правовые и экономические проблемы государства в переходный период: материалы международной научно-практической конференции. – Бишкек, 2003. – 486 с.

RESPONSIBILITY FOR KIDNAPPING IN THE CRIMINAL LAW OF FOREIGN COUNTRIES

ASHIMOV N.

undergraduate student, Toraighyrov University, Pavlodar

The National Security Strategy of the Republic of Kazakhstan until 2025 is aimed at increasing the influence of the state as a guarantor of personal security, improving the legal regulation of crime prevention, developing and applying special measures aimed at reducing the level of criminalization of public relations [1]. The criminal law policy of Kazakhstan establishes the main directions of combating crime and determines the development and implementation of criminal legal means in order to ensure the security of society, the individual, and the state.

The human right to freedom forms a set of rights that are fulfilled in the field of personal, political, and professional life. Personal physical and mental integrity of a person eliminates the possibility of any interference in the field of individual human activity. In turn, the regulatory and protective capabilities of the domestic legal system contribute to

ensuring the aforementioned constitutional right to freedom and personal inviolability. Perhaps the most effective means of realizing the right to freedom and personal inviolability are the norms of criminal, civil, and other sectoral legislation regulating responsibility for these illegal acts.

Kazakhstan has carried out a number of important reforms in the field of improving national legislation on the protection of all persons from enforced disappearance, thereby confirming its commitment to observing the principles of democracy and ensuring human rights in the republic, universal principles. The issues of prevention, suppression and detection of such crimes are among the priorities in the activities of State bodies.

In law enforcement and special agencies there are specialized units whose task is to prevent and disclose the facts of kidnapping, illegal deprivation of liberty, human trafficking, detention and bringing to justice those responsible for this, as established by law. In addition, in order to identify and suppress offenses on the part of law enforcement officers, including those related to illegal detention and detention, internal security units are functioning. Kazakhstan, using all available resources and capabilities, is conducting a resolute uncompromising fight against any violations of human rights, and even more so against violent abductions and illegal deprivation of liberty of citizens.

The importance of the right to personal freedom explains the relevance of the study of the signs of the composition of a criminal act – kidnapping. In turn, in the theory of criminal law, a number of problems that relate to the criminal-legal characteristics of such a crime as kidnapping have turned out to be quite controversial. Such issues include the interpretation of the object of a criminal act – kidnapping, individual signs of the objective side, as well as qualifying signs of this crime, there are no specific rules for distinguishing kidnapping from other criminal acts against individual freedom.

In the practice of judicial activity, as well as in the practice of law enforcement agencies, mistakes are often made in the interpretation and application of the relevant article of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. In order to achieve an optimal description of this type of crime, it is necessary not only to study the criminal law norms providing for responsibility for kidnapping, but also a comparative legal analysis of the legal norms that provide for responsibility for this criminal act in foreign criminal laws, as well as an analysis of international legal norms on criminalization of this type of criminal act.

In the historical aspect, kidnapping is one of the most ancient attacks on a person. Kidnapping was characteristic of every historical epoch, but the attitude to this act changed based on economic development, the legal culture of society and moral views. History has known cases of kidnapping not only burghers, but also notable persons, sometimes even heads of state (kings, tsars, etc.).

Since time immemorial, strict liability, up to the death penalty, has been provided for such actions. Currently, the death penalty is also provided for kidnapping in the presence of aggravating circumstances in some countries. The increased public danger of this criminally punishable act is primarily due to the fact that the perpetrator encroaches on one of the most significant human benefits – freedom, and at the same time, such an encroachment often simultaneously threatens his life and health.

In the middle of the twentieth century, having adopted in 1966 the International Covenant on Civil and Political Rights [2] and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights [3], society made an attempt to end crimes against the person. At the same time, despite the pooling of efforts and the active process of improving national legislation, the fight against crimes against the individual remains a platform for research by both theoretical and practical scientists. Approaches to the construction of specific elements of crimes, the legislative description of their features, as well as the differentiation of criminal liability in the criminal codes of foreign countries differ significantly. So, examples can be given when certain elements of crimes that result in the death of a person are placed in sections and chapters of laws that establish criminal liability for crimes against other goods – international law and order, public safety, public health, etc.

The establishment of criminal liability for criminal offenses against the person in the national legislations of foreign countries is due to the fact that the world community, having revised the values, attributed human rights to a specially protected category. Kidnapping occupies a special place among crimes against the person. Having fixed this topic for study, in our opinion, it is necessary to study not only the development of domestic legislation, but also foreign legislation. Having studied the experience of other countries and their mistakes, we can borrow positive examples of the development of legislation in the field of criminal responsibility for kidnapping. The analysis of foreign experience allows us to minimize the number of problems that arise at the stage of application of articles. To this end, we have studied the criminal legislation of certain foreign countries.

In the Criminal Code of the Republic of Belarus, criminal liability for kidnapping is regulated by Article 182. The analysis of this article allows us to note that there is a legally fixed definition in the disposition of this article. However, it is necessary to analyze this concept and understand how universal it is, and whether it can be considered in relation to our criminal legislation [4].

Having considered the disposition of this norm, we see that the legislator has determined how a person can be abducted – secretly or openly, by deception, with the use of violence or other coercion. But the legislator does not describe the objective side of this crime, he does not fully disclose the concept. Rather, he only talks about taking possession of the face. And in our opinion, this is the most important in the definition.

Also, the disposition of Article 182 of the Criminal Code of the Republic of Belarus refers us to another criminal law norm of the same Criminal Law – to article 291, and this is hostage-taking [5]. And he says that if there are no signs of hostage-taking, then it is necessary to qualify for kidnapping. This reference complicates the application of the article. You can prescribe what is meant by kidnapping and no longer make a link to another article.

The criminal penalty for this crime is the same – from five to seven years in prison. As well as in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, such type of punishment as confiscation of property can be applied.

As for exemption from criminal liability, the legislator of the Republic of Belarus does not provide for exemption from criminal liability for this crime. Most likely, the legislature believes that it is impossible to release a person who committed such a crime, even if the abductor released the abducted person and realized the illegality of his actions. Perhaps this is the right position, since the kidnapper deliberately encroaches on the life and health of the abducted.

Turning to the Criminal Code of Ukraine, we see a different construction of the article. In Ukraine, in accordance with article 146 of the Criminal Code, two crimes are considered: illegal deprivation of liberty and kidnapping. At the same time, between these compositions in the article is the union «or». We can only guess what the legislator of Ukraine means. It is possible that illegal imprisonment and kidnapping are the same thing for the legislative body of Ukraine [6].

For this act, criminal liability is provided in the form of imprisonment for up to three years up to 10 years, which, in our opinion, is mild. Since even under part 2 of the same article, a sentence of no more than five years

in prison can be imposed. And in our case, imprisonment is imposed from five years to twelve years, which fully characterizes the social danger of this criminal act [6].

Having considered the criminal legislation of Ukraine, even more questions appeared. Since the law equates kidnapping and unlawful imprisonment. There is no differentiation on the objective side, on the subject, which is strange. Because our legislation separates these crimes, defines differences in the objective side, as well as in the subject. Also, the limits of criminal punishment are very small.

It is of interest that the criminal legislation of the Republic of Estonia generally provides for the abduction of only a child and his substitution, which is a distinctive feature. That is, an adult is not an object of kidnapping in this country at all. It is not clear what this is connected with. But our research shows that adults are abducted much more often than children. Therefore, it is advisable to apply this article not only to minors, but also to adults, both men and women. Perhaps the legislative body of the Republic of Estonia should apply kidnapping crimes to all people, regardless of age and gender. And the substitution of the child should be allocated in a separate article, since our legislator did it [7].

Studying the criminal legislation of other countries, we can also see the definition of the concept in the Criminal Code of Tajikistan. So Article 130 of the Criminal Code «Kidnapping» gives us a legal interpretation of the concept. It tells us that the abduction of a person is committed secretly or openly, by deception, with the use of violence, taking possession of a person [8]. And also refers us to article 181 of the Criminal Code of Tajikistan, namely the hostage-taking. Thus, the disposition of the criminal law norm in the criminal law of Tajikistan, as well as in the criminal law of the Republic of Belarus, refers us to another article.

It can be noted that the criminal law of Tajikistan was adopted earlier. Therefore, it is possible that the legislative bodies of the Republic of Belarus have taken this wording of the article as a basis. Therefore, there is no precise and revealing definition in this Criminal Code [9, p. 52].

Also in the Criminal Code of Tajikistan there are signs of a crime, such as: the abduction of a person was committed for the purpose of sexual exploitation of a person, for the purpose of removing organs and tissues from the abducted person and with a particularly dangerous relapse. In our opinion, such qualifying signs take place. Therefore, it is necessary to take a closer look at these formulations [8].

The criminal legislation of Armenia, Belarus, Kyrgyzstan, Turkmenistan also contains norms providing for responsibility for kidnapping, with a descriptive disposition.

Thus, our analysis of foreign legislation allows us to draw the following conclusions.

Firstly, having studied the criminal legislation of foreign countries, it is possible to find similarities of domestic criminal legislation with foreign. It can be said that Kazakhstan's criminal legislation is not leading in legislative activity, but it is not lagging behind. Since all countries have significant problems in the application of criminal law and basically they are the same. At the same time, there are laws that are not at all similar to the rest, for example, the Criminal Code of the Republic of Estonia.

Secondly, in order to improve criminal legislation, it is necessary to define the concept of kidnapping, and it is also possible to borrow qualifying signs, which will allow a stricter assessment of such a crime from the point of view of public danger, as well as the most effective protection of a person's personal freedom, his life and health.

REFERENCES

1 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated February 15, 2018 No. 636 «On approval of the National Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025 and invalidation of certain decrees of the President of the Republic of Kazakhstan». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U180000636>.

2 International Covenant on Civil and Political Rights of December 16, 1966. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/convention

3 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of December 16, 1966. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.sht

4 Punko A. O. Comparative legal analysis of the criminal legislation of Russia and foreign countries on responsibility for kidnapping. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sravnitelno-pravovoy-analiz-ugolovnogo-zakonodatelstva-rossii-i-zarubezhnyh-stran-ob-otvetstvennosti-za-pohischenie-cheloveka/viewer>

5 Criminal Code of the Republic of Belarus No. 275-Z of July 9, 1999 (with amendments and additions as of 05.01.2022). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30414984.

6 Criminal Code of Ukraine No. 2341-III of April 5, 2001 (with amendments and additions as of 12/15/2021). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109

7 Estonian Penal Code of June 06, 2001. URL: <https://www.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru> -

8 Criminal Code of the Republic of Tajikistan No. 574 dated May 21, 1998 (with amendments and additions as of December 23, 2021). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397325

9 Shulepov N. A. International legal grounds and methods of criminalization of encroachments on human life in foreign countries // International public and private law. – M.: Lawyer, 2016, No. 3. - pp. 52-55.

THE GENESIS OF THE DEVELOPMENT OF LEGAL NORMS ON CRIMINAL LIABILITY FOR KIDNAPPING

ASHIMOV N.

undergraduate student, Toraighyrov University, Pavlodar

Famous painters and writers devoted paintings to the theme of the abduction. Even Roman law referred kidnapping to serious crimes, meaning by it the conversion of a free person into a state that is not free (Foynitsky I. Ya.) World history knows many examples of kidnapping. The word «kidnapping» used now has not always existed. At first, in England, the word «abduction» was used to denote the rough physical capture of a woman against her will. But with the development of the new world, North and South America, the themes of abduction development increased. Labor was needed to develop new territories. It became profitable to kidnap men and boys to work on ships of the fleet [1, p. 25].

Along with the theft of property, according to the customary law of the Kazakhs, criminal liability was provided for the abduction of women. The abduction of women became widespread in the conditions of the patriarchal-feudal system. Among various peoples, the abduction or abduction of a woman to marry her was considered as a dangerous act that violated the established public order and family rights of feudal lords. In the criminal law monuments of various peoples belonging to the era of feudalism, strict liability for the abduction or abduction of a woman was provided for.

According to the Kazakh customary law, the abduction of a woman entailed severe punishment, equated to the punishment for the rape of a woman. Abduction, both without the consent and with the consent of a woman, but against the will of her parents, husband or guardian, was

considered one of the most serious crimes in the field of family and marital relations [2, p. 65].

Criminal law norms did not protect a woman's personal freedom, but the rights of her parents, husband or guardian. This is confirmed by the fact that taking a woman away for marriage, even with her consent, was considered a punishable act.

At the same time, it was not considered a crime to kidnap (take away) against the will of a woman, but with the consent of her parents, husband, and was one of the clearest manifestations of the legal views of the ruling classes of society on a woman, who regarded her as a thing, the property of a man. The abduction of a woman was equated with the seizure from a man (father or husband) of some part of his property.

Kazakh scientist T. Kultelev, having thoroughly and comprehensively analyzed the historical roots of the phenomenon of the abduction of a woman, believes that the consequence of the inequality of a woman with a man is the idea that a woman had no right to dispose of her physical and moral freedom at her discretion. Her fate was decided by her parents, husband, guardian, who, at their discretion, could allow or forbid a woman (girl) to marry this or that person or refuse an offer. In the end, the woman was equated to a thing, property, and her abduction was regarded as causing damage to the legitimate property of her parents, husband or guardian [2, p. 76].

Another well-known Kazakh scientist A.M. Mamutov, exploring the historical roots of the abduction of a woman, subjected the very concept of abduction to a detailed study, presenting its possible various manifestations. «Abduction,» he noted, «is a generic concept, there are species in it that differ from each other, and these different species also arose in antiquity» [3, p. 243].

A. M. Mamutov, strengthening his position with references to N. Izraztsov's research, wrote: «... the facts of the abduction of women in the East, which have received huge proportions, also affected the Kazakhs» [3, p. 243].

Kazakh customary law researcher N. Izraztsov notes: «...any forcible abduction is considered an insult to the entire family to which the parents of the abducted belong, and is accompanied by raids, barymta, and sometimes massacre, and so on until the girl is rescued and the offense is avenged» [4, p. 32].

As can be seen, the abduction in the past was considered an encroachment not on the freedom and dignity of a woman, as N. Izraztsov

correctly noted, but an encroachment on the dignity of parents and an insult to the whole family.

Scientists N. S. Tagantsev, S. L. Fuchs and others, who conducted historical studies of the peculiarities of the regulation of responsibility for the abduction of a woman in the ordinary criminal law of the Kazakhs, pay attention to the fact that the abduction of a woman was equated with rape [5, p. 101].

Thus, Professor S.L. Fuchs, in the context of the above arguments, notes: «... there is no need to dwell in detail on the fact that the abduction, abduction of a girl or a married woman in Kazakh law is almost no different from rape. This, however, follows from the essence of this method of acquiring wives, to which low-income people resorted quite often, not having the means to pay huge sums of kalym» [5, p. 102].

«It should be noted, however... – S.L. Fuchs wrote, – that unlike the law of the Franks, which, when abducting a free woman, did not see at all the difference between abduction against the will of a woman and with her consent, Kazakh law attached very great importance to the fact of a woman's consent, changing the criminal legal consequences of abduction» [5, p. 103].

So, according to the laws of Tauke Khan in the record of A. I. Levshin, «who took away someone else's wife without her consent was punished by the penalty of kun or death. With the consent of his wife, the kidnapper could even keep her by paying her husband a kalym, i.e. reimbursing the cost of the stolen and as a fine «delivering him a girl without a kalym in addition» [6, p. 312].

After the accession of Kazakhstan to Russia, there were significant changes in the criminal law of Kazakhstan in the XIX century. The scope of criminal norms of Kazakh customary law gradually narrowed. Instead of them, tsarism introduced the norms of the criminal law of the empire or criminal law norms specially established for colonial peoples with increased sanctions against customary law.

This circumstance is confirmed, for example, by A. I. Levshin, who in his scientific work «Description of the Kirghiz-Kaysak hordes and steppes of 1832» writes that in the laws in force on the territory of Kazakhstan, the corpus delicti was fixed, the content of which states that «whoever took someone else's wife without her consent is punished by death or the penalty of kun, and if the abduction followed with the consent of the person taken away, then the kidnapper can keep her by paying her husband a kalym and delivering him, moreover, a girl without a kalym» [6, p. 320].

Another example, in the «Collection of Kyrgyz laws and regulations on these of the Omsk Provisional Committee of 1842», the following corpus delicti is defined: «whoever steals and sells a stranger, the guilty person pays the offended a full one and a half kuna» [7, p. 276].

Another rule on abduction is contained in Article 1581 «for the forcible abduction of a married woman», the perpetrator was punished under the article providing for attempted rape (Articles 1529 and 1530 of the Code) [7, p. 286].

The concept of abduction of a woman in the royal code covers a wide range of acts. For example, Article 1582 provides for the case «... when the abduction of a married woman was not forced, but committed with her consent, then for this the abductor and the abducted, according to the complaint of her husband, are imprisoned for a period of eight months to one year and four months ...» [5, p. 33].

At this stage, the imperial criminal regulations of 1885-1903 became the main criminal laws in force on the territory of Kazakhstan, but crimes, including the abduction of women, were still considered and resolved on the basis of customary law [7, p. 292].

It follows from this that customary law, despite the effect of the criminal code, has not lost its relevance.

According to official Soviet sources, the custom of bride abduction was eradicated in the Kazakh SSR. But in fact, this custom has not disappeared anywhere, but has transformed into a coordinated «escape» of a girl from home, looking like a «kidnapping». Cases of uncoordinated abductions and forced marriage reappeared in the late Soviet period and post-Soviet years.

The code of laws of the Russian Empire, by order of the sovereign Emperor Nikolai Pavlovich, established responsibility for the abduction of people free to keep them in captivity. Article 429 stated that whoever kidnaps and sells a person of a free state is subject to deprivation of all rights of the state, punishment with a whip and exile to hard labor [7, p. 193].

Even at the time when the Kazakh Khanate was part of the Russian Empire, bride abduction was common, such events occurred more often, it was internecine strife, i.e. between childbirth when cattle were stolen (barymta) and the female population was taken from the village, everything entailed further revenge and similar actions on the part of the injured zhuzes and childbirth. The measure of responsibility for such crimes was punishable by the laws of the Russian Empire, which acted according to territoriality, respectively, as noted above [5, p. 35].

The severity of this punishment is evidenced by the fact that the deprivation of all rights of the state consisted for the nobles – in the deprivation of nobility, hereditary or personal and related rights. For the clergy – in the deposition or spiritual dignity. The deprivation of all the rights of the state was accompanied by the deprivation of ranks, honor, good name and insignia. However, for the abduction of foreigners (Tatars, Kirghiz, Kalmyks) it was necessary to collect a fine, those who could not pay it were subjected to corporal punishment. And only later was a decree adopted that no longer distinguished between stealing people from foreigners or ordinary people.

The analyzed norm of the criminal legislation of the present time (Article 125 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) was formed, first of all, under the influence of international documents on human rights and freedoms. Among them, first of all, are: the Universal Declaration of Human Rights of 1948, the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966 [8].

The Constitution establishes the right of every citizen to personal freedom and inviolability. Among modern democratic principles, the protection of individual rights and freedoms established in international and national legislation occupies a primary place. Kidnapping is one of the most dangerous crimes that encroach on human freedom. Criminal liability for this crime was first established in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of 1997. The Code became invalid after the adoption of the new Criminal Code of the Republic of Kazakhstan in 2014.

The abduction of a person in the scientific literature is understood as illegal intentional actions aimed at secretly or openly, as well as by deception, removing a person from his place of residence, as well as moving and holding him in another place against his will.

Currently, criminal liability for kidnapping is provided for in article 125 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The analysis of the article allowed us to formulate the concept of kidnapping, which should be understood as a socially dangerous intentional action aimed at removing a person from his place of permanent or temporary stay and forcibly detaining him in a place unknown to relatives, acquaintances and law enforcement agencies.

Considering the genesis of legislation on criminal liability for encroachments on personal freedom, we can conclude that criminal legislation does not stand still, it is constantly evolving depending on the socio-political situation.

To date, there are quite a lot of criminal law norms that regulate the inviolability of the person, property. Many of these norms are being improved in accordance with international standards in the field of human rights and freedoms.

REFERENCES

- 1 Serdyukova E. V. Kidnapping and illegal deprivation of liberty: historical-legal and criminal-legal analysis. – Stavropol: IIC «Fabula». - 2010. - p. 25.
- 2 Materials on Kazakh customary law / comp.: Kultelev T. M., Masevich M. G., Shakaev G. B. – Almaty: Zhaly, 1998. 464 p
- 3 Rogov A.V. History of the state and Law of Russia (IX-beginning. XX centuries), 1995. 390 p.
- 4 Kairova N. I. Criminal responsibility for the abduction of women. // Bulletin of the Aktobe University named after S. Baishev. – 2009.- No. 4.
- 5 Fuchs S. L. The customary law of the Kazakhs in the XVII-first half of the XIX centuries. – Alma-Ata: Nauka, 1981. 224 p.
- 6 Anthology on the history of the national state and law (X century - 1917) / compiled by V. A. Tomsinov – M., 320 p.
- 7 Anthology on the history of the national state and law (X century - 1917) / compiled by V. A. Tomsinov – M., 320 p.
- 8 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V ZRK (with amendments and additions as of 02.03.2022). – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЮВЕНАЛЬНОЙ ЮСТИЦИИ

БАЙТҰЯҚҰЛЫ Т.

магистрант, Торайгыров университет, г. Павлодар

Защита прав ребенка является одной из важнейших задач всего современного мирового пространства. Политические преобразования, войны, волны экономического кризиса, циклично «проходящие» по всем странам мира, внутренние конфликты, обострения международных отношений – все это не лучшим образом сказывается на вопросах обеспечения безопасности и социальной стабильности всего общества. Зачастую не лучшим образом сказываются и процессы глобализации, приводя к мировым процессам миграции, перераспределению экономического и рабочего рынка и пр. Многие из взрослых людей и детей находятся в тисках неформальной экономики и лишены каких-либо прав или же проживают в беднейших странах, практически исключенных из глобальной экономики. В этих условиях обостряются вопросы социальной защиты населения – главной составляющей системы общественной и национальной безопасности.

В целом, сфера защиты прав человека вошла в состав глобальных проблем современного цивилизационного развития наряду с вопросами экономики, информатизации, экологии и безопасности. В этой сфере существенное место занимает проблема защиты прав несовершеннолетних, которые наиболее подвержены влиянию социальных конфликтов и быстро вовлекаются в них.

Каждая страна в силу уровня своего политического и экономического развития, внутренних направленностей и перспектив, определяя внутреннюю политику в той или иной мере охватывает вопросы защиты прав несовершеннолетних. Разрозненность подходов, разный уровень защиты, многообразие проблем и подходов к их решению приводит к необходимости вынесения данной проблемы на международный уровень.

За последние 100 лет, мир накопил огромный опыт и разработал определенный механизм защиты несовершеннолетних от внешнего и внутреннего влияния. Необходимость распространения и обмена опытом в этом вопросе стала объективной необходимостью и официально признана в середине XX века. Именно в этот период зарождается международное право защиты прав ребенка, одним из

направлении которого является защита прав несовершеннолетнего, находящегося в тяжелой жизненной ситуации.

Проводимые в Казахстане реформы сопровождаются серьезными изменениями в социальном секторе, которые проводятся под наблюдением и с активным привлечением различных общественных институтов. Главная задача взаимодействия государственных органов с институтами гражданского общества позволяет вовлечь как можно большее число людей в процесс принятия властных решений. Это в свою очередь позволяет выявить интересы различных социальных групп и сообща выработать наиболее удачные пути решения тех или иных социальных проблем. Диалог государства и социальных гражданских институтов позволяет также учитывать особенности национального и мирового опыта. Данные начала заложены в Концепции правовой политики Казахстана на 2010-2020 гг., которая четко указывает на то, что: «Последовательное и устойчивое развитие Казахстана как динамичного, современного государства с высокими стандартами качества жизни возможно только на основе активизации человеческого потенциала, роста предпринимчивости граждан, укрепления институтов гражданского общества» [1].

Актуальность исследования взаимосвязи уполномоченных органов государственной власти с общественными институтами в сфере ювенальной юстиции главным образом с тем, что данный институт является достаточно новым для казахстанской судебной системы и для системы правовой и социальной защиты прав ребенка. Так уж получилось, что создание системы ювенальных судов сопровождалось кардинальным преобразованием во всей судебной системе страны, разработкой и внедрением новой уголовной политики, что выразилось в принятии новых кодексов (Уголовного Кодекса, УПП, УИП и др.), преобразованиями в пенитенциарной системе, реформами в системе государственного управления, а также серьезными преобразованиями в механизме защиты прав ребенка. Все эти изменения совершались при активном взаимодействии с общественными институтами. Многие инициативы выдвигались и продвигались благодаря международным общественным организациям. Все это в итоге привело к тому, что в настоящее время Казахстан «является лидером в регионе Центральной и Восточной Европы и СНГ в области юстиции для детей, и ювенальные суды набирают опыт, который по праву может служить примером для других стран - в республике действует более десятка законов и

утверждено свыше 20 постановлений Правительства, касающихся вопросов соблюдения прав несовершеннолетних» [2].

В своем Послании народу Казахстана Стратегия «Казахстан – 2050» Президент – Лидер нации Н. Назарбаев особо отмечает: «Дети – наиболее уязвимая и самая незащищенная часть нашего общества, и они не должны быть бесправными. Как Лидер нации я буду требовать защиты прав каждого ребенка. Любой ребенок, который родился на нашей земле, – казахстанец. И государство должно заботиться о нем» [3]. Следует отметить, что это требование красной чертой проходит через все последующие обращения Главы государства и реализуется через правительственные программы, что подчеркивает его приоритетность.

Органы ювенальной юстиции призваны стоять на страже интересов детей, их модернизация, с одной стороны является выполнением взятых на себя Казахстаном международных обязательств, с другой стороны желанием создания реального механизма закрепления, гарантирования, защиты и реализации всего спектра прав и законных интересов маленьких граждан Республики. Это возможно только при тесном взаимодействии всех заинтересованных лиц, в число которых входит и государственные и общественные институты.

Ювенальная юстиция в Казахстане была создана одной из первых в странах СНГ и в отличие от выше приведенной систематизации, опираясь на опыт более 60 государств мира. Наша отечественная система создала и ювенальные суды, и иные ювенальные органы, такие как ювенальная полиция, ювенальная адвокатура, институты социальных работников, комиссии по защите прав несовершеннолетних и прочие институциональные составные.

Справедливости ради, следует отметить, что Казахстан избежал общественного обсуждения и порицания создания ювенальной юстиции. Тогда как в России это вопрос стал серьезным камнем преткновения государственных и общественных институтов. В Казахстане в основном активных противников создания ювенальной юстиции как таковых нет, потому что положительная составляющая несомненно очевидна. В этом следует подчеркнуть работы НПО, проводивших серьезную разъяснительную, информационную и пропагандистскую работу среди населения. Они доводили до сведения простых граждан мысль о том, что ювенальной юстицией не ставится под угрозу независимость семьи, ее право самостоятельно решать вопросы семейной жизни, право родителей

определять приоритеты воспитания и устройства семейной жизни, что государство, прежде всего в лице своих представителей (сотрудников ювенальных органов) ратуют за сохранение традиционных детско-родительских отношений, исходящих из подчинения младших старшим. Неограниченная возможность вмешательства разнообразных структур в дела семьи и ограничение естественного права родителей на воспитание детей в избранной ими системе ценностей запрещено.

Уже само это привело к одобрению казахстанским обществом идеи пересмотра существовавшей карательной системы и прежде всего системы привлечения к ответственности несовершеннолетних. Общество всегда осознавало наличие и остроту проблемы детской преступности, иногда само попустительствовало черствости в отношении детей из неблагополучных семей, выпускникам детских домов и интернатов и пр. Многие считали и некоторые продолжают считать, что общество должно быть ограждено от детей и подростков склонных к противоправным действиям, и где они будут находиться, как жить это их не волнует, волнует лишь собственное благополучие и безопасность. Тогда как социально активные слои населения с большим доверием встретили идею преобразований, которая затонула многие стороны жизни такого рода детей и подростков.

Следует отметить, что назрела крайняя необходимость проведения административной реформы в области охраны и защиты прав несовершеннолетних, так как неэффективность существующей системы по защите прав детей является наглядным примером того, что систему органов, призванных защищать права несовершеннолетних, нельзя считать полностью сформированной. Поэтому процесс формирования органов, призванных защищать права несовершеннолетних, нельзя считать завершенным. В связи с этим необходимость дальнейших преобразований в организации государственного управления в области охраны и защиты прав несовершеннолетних очевидна. Именно поэтому совершенствование организационно-правовой системы должно являться одним из самых действенных и эффективных средств обеспечения прав несовершеннолетних.

ЛИТЕРАТУРА

1 О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года. Указ Президента Республики Казахстан

от 24 августа 2009 года № 858 // <http://prokuror.gov.kz/rus> (Интернет ресурс)

2 Жуkenов А. Ювенальная юстиция: системный подход // <https://www.zakon.kz> (Интернет ресурс)

3 Послание Президента народу Казахстана Стратегия «Казахстан - 2050» // <https://strategy2050.kz/ru> (Интернет ресурс)

АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДІҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ САТЫЛАРЫ

ҒАЗИЗ Ж. М., ҚАРИМБЕРГЕНОВ Д. С.

студенттер, «Құқықтану» мамандығы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.
КАБДУЛИНА Қ. Т.

з.ғ.м., аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу құқығы теориясында сот ісін жүргізудің қаралайын деп тұрған түрі жеткілікті дәрежеде зерттелмеген. Оның себептері бар. Біріншіден, бұл азаматтық іс жүргізудің, толығынан жаңа болмаса да, дамып келе жатқан түрі. Екіншіден, іс жүргізудің осы түрімен қамтамасыз етілуі мүмкін құқықтық механизмнің шынайы құндылығын қоғам өзі де сезіне қойған жоқ. Мысалы, Алматы қаласының Әуезов ауданы сотының 2001 жылғы қараған кейбір істерімен танысу, көбінесе жол полициясы қызметкерлерінің әрекеттеріне шағымдануға қатысты болып келетіні, кейбір реттерде сот орындаушыларының заңсыз әрекеттерімен келіспеушілігіне байланысты екені анықталды [1]. Республикада орын алатын құқықтық реформалаудың одан арғы кезеңдерінде бұл саладағы мәселелерге назар көбірек аударылуы тиіс деп ойлаймыз.

Кеңестің одақ құқығында, оның құлдырауының алдында онды құбылыстар орын алды және сол құқық бізге көптеген құқықтық өзгерістер (жаңалықтарды) сыйлады. Аталған өзгерістер, материалдық және іс жүргізу құқығында да көрініс тапты. Біз тәуелсіздіктің алғашқы жылдары оларды пайдаландық, себебі, болып жатқан өзгерістерді құқық теориясында жүйелі бағалау, тәжірибелі ұсыныстармен толықтыру мүмкін емес еді, бүкіл құқық жаңа көзқарастармен қалыптастыруды талап етті. Неге және қалайша кірісу керектігі түсініксіз болды. Қазіргі таңда, көбіне, қоғамның экономикалық дамуын қамтамасыз ететін заңдар қабылданған. Бұл – азаматтық, кәсіпкерлік еңбек, қоршаған ортаны

қорғау және басқа да құқық салаларына қатысты. Толық көлемді меншік құқығы, міндеттемелік (шарттық және диелектілік) құқық қалыптасты. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясымен және салалық заңдармен республикада азаматтардың өзіндік мүліктік құқықтар мен мүдделерді жүзеге асырудың қажетті режимі бекітілген. Материалдық құқықтың осы өзгерістеріне ілесіп іс жүргізу құқығы да дамыды. 1999 жылдың 13 шілдесінде қабылданған Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі азаматтық істерді қарайтын соттардың кең құзырын анықтады (ҚР АІЖК 2 бабының 3 тармағы). Солардың арасында әкімшілік құқықтық қатынастардан туындайтын дауларды шешу де қарастырылған. Аталған дауларға, бір жақтан, мемлекеттік органдар, лауазымды адамдар, мемлекеттік қызметкерлер, қоғамдық бірлестіктер қатысады. Кейбір реттерде мемлекеттің өзі де даудың тарабы болуы мүмкін. Екінші жақтан, жеке тұлғалар, заңды тұлғалар қатысады. Біздің ойымызша, дауларға арызданушылар ретінде мемлекеттік меншік негізделген заңды тұлғалар да қатысуы мүмкін. Бұндай даулардың тараптарын көрсету – жанама түрде, ерекше талап қою мен іс жүргізу барысында туындайтын объективтік қиындықтан болуы мүмкін екенін сипаттайды. Себебі мемлекеттің (оның органдары) әрекеттерін бақылау, құқықтық мемлекет құрудың күрделі мәселелерінің бірі болып келген [2]. Қазіргі күнге дейін сот төрелігінің жүзеге асырылуына мемлекеттік органдардың әсер етуінің қаупі жойылмаған. Ал тәжірибеде, уақытымен мемлекеттік органдардың мүдделеріне қатысты іс қаралып жатса, соттардың қызметіне заңсыз араласу орын алады. Осыған қатысты шаралар қабылданып жатыр. 2000 жылдың 1 қыркүйегінде Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасы сот жүйесінің тәуелсіздігін күшейту жөніндегі шаралар туралы» Жарлығы қабылданған. Бұл Жарлыққа Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігінің мемлекеттік-құқықтық бөлімі берген талқылауда, Жарлықты қабылдаудың мақсаты – соттар мен судьяларды атқару билік органдарына тәуелділіктен босату болып келетіні түсіндірілген [3]. Осындай негізгі шаралар тәжірибеде толығынан қолдау табу керек. Кеңес Одағы болған кездегі азаматтық іс жүргізу құқығында (бүкіл құқықта сияқты) мемлекеттік және қоғамдық мүдделер жеке адамдардың құқықтары мен мүдделеріне қарағанда үстемділікпен пайдаланды. Осыған байланысты ҚКСР АІЖК 11 тарауы әкімшілік-құқықтық қатынастардан пайда болатын істерді қарауды тек шектеулі жағдайлар үшін қарастырды. Мемлекет

азаматтардың құқықтары мен мүдделері өзінің заңсыз әрекеттерінен қорғалатыны жөнінде тек көзбояушылықпен айналысты. Сайлаушылардың барлық құқықтары, барлық жағдайларда емес, тек олардың тізімдерінде қателіктер болуына байланысты қорғалатын, ал шынайы демократиялық сайлау, әрине, болуы мүмкін емес еді. Осымен қатар әкімшілік органдардың алып салуына байланысты әрекеттеріне шағымдануға болатын ҚСРО Жоғарғы Кеңесінің 1980 жылдың 21 қарашасында қабылданған Жарлығында заңдарда қарастырылса, лауазымды адамдардың заң шегінен шығып жасалған, азаматтардың құқықтарын кемсітетін әрекеттеріне шағымдану мүмкіндігі екені туралы айтылды. Онда әкімшілік-құқықтық қатынастардан туындайтын істердің қатары аяқты емес екендігі де қарастырылды. Бірақ, соттардың нақты тәжірибесінде тек кодексте тікелей көрсетілген істері ғана қаралды. Шынайы өзгерістер тек 1990 жылдың 21 науырызында ҚКСР Жоғарғы Кеңесінің «Қазақ КСР Азаматтық істер жүргізу кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Жарлығы қабылданған соң орын алды. Бұл КСРО-да тоталитарлық жүйені бұзуға бағытталған қайта құру процестері нәтижелерінің бірі болып келеді. Енді азаматтың құқықтары мемлекеттік органдар немесе лауазымды адамдардың қандай да болсын құқыққа қайшы әрекеттерімен бұзылады деп есептесе, сотқа жүгіне алатын. Тек нормативтік мәні бар актілерге шағымдану мүмкін емес еді. Адам құқығын қамтамасыз ету бағыты сол кездерде көзделіп, қазіргі күнде нақты жүзеге асып жатыр. Біз, алғашқы жетістіктерді сақтауымыз керек және осы маңызды механизмді одан әрі де жетілдіру қажет. Азаматтық сот ісін жүргізудің осы түрі алғашқы пайда болған кезден бастап тиісті бағаланған сияқты. Оның маңызы, іс жүргізудің негізгі түрі – талап қою арқылы іс жүргізуге қарағанда неғұрлым төмен сезілетін. Осының дәлелі болып әкімшілік-құқықтық қатынастардан пайда болатын істерге тым қарапайым іс жүргізу ережелерінің қолданылуы болып табылады. Субъектілердің маңызды іс жүргізу құқықтары еленбеген. Мысалы, соңғы уақытқа дейін (Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі ҚКСР АЖК 236 бабының 4 бөлігін ҚР Конституциясына сай келмейді деп тану алдында) әкімшілік жазаны қолдануға байланысты шағымдану бойынша шығарылған соттың шешімдері кассациялық шағымдануға жатпайтын. Бұл, әрине, іске қатысушы тұлғалардың құқықтарын елеулі дәрежеде кемсітетін. Осымен қатар әкімшілік-құқықтық қатынастардан пайда болатын істерде дәлелдеуге қатысты

қалыптасқан көзқарастар тараптардың айтысуына да жол бере қоймайтын. Жалпылама алғанда, істердің осы санаты бойынша іс жүргізу толық көлемді сотта істі қарау емес, көбінесе іс жүргізуден тыс әкімшілік рәсім көрінісіне ие болатын. Жағдай ҚР АЖК-сінде бұл санаттағы істерге ерекше талап қоюмен іс жүргізу тәртібінде қаралатындардың мәртебесі берілгеннен кейін өзгере бастады. «Талап қоюмен» деген қосымша осы істерге толық көлемде айтысу негіздерін енгізуді талап ететінін сезіну керек. Осындай жағдайда ғана іс жүргізудің осы түрінің тиімділігі арта түседі. Біздің ойымызша «ерекше» деген сөздің мағынасын да толығынан бағалауымыз тиіс. Бірінші көзқарастан ол осы іс жүргізуде қаралатын істер тараптарының құқықтық жағдайының ерекшеліктерін сипаттайды. Бірақ, мәселеге тереңірек қарауымыз керек. Ерекше талап қоюмен іс жүргізу және тұлғалар мен заңды тұлғалардың құқықтары мен мүдделерін талап қою арқылы іс жүргізуден өзгеше жолмен қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған. Онда мемлекеттік органдардың, лауазымды адамдардың заңсыз әрекеттеріне сотпен жалпылама теріс баға беріліп, олардың құқықтық әсері жойылады. Сондықтан болашақта субъективтік құқық пен заңды мүдде бұзылуы үшін алғы себептер алынып тасталады. Егер сотқа жүгінген кезде әкімшілік оған теріс әрекетінің қысымы орын алып тұрса, ол да жойылады. Бірақ, талап қоюмен іс жүргізу атқаратын міндетті яғни, бұзылған субъективтік құқықтарды материалдық-құқықтық нормаларды қолданып, қалпына келтіруді ерекше талап қоюмен іс жүргізу атқармайтын сияқты. Сонда да, істердің осындай санаты қаралып жатқан кезде құқықтарды талап қою арқылы қорғау құралдарын араластырып қолдануға кедергі жоқ. Ерекше талап қоюдың, құқықтарды қорғауға қатысты тәсілдерінің ыңғайсыздығы, тек сыртқы көріністен ғана орын алады. Негізінен ерекше талап қоюмен қаралатын істер бойынша шығарылатын сот шешімдерінің жеке тұлғалар мен заңды тұлғалар құқықтары бұзылуының алдын алуда мәні жоғарырақ болады десек қателеспейміз. Мемлекеттік органның, лауазымды адамның әрекеттері түбірінен заңсыз болып табылады. Сот талап қою мен іс жүргізуде мұндай қорытындыларға келмеуі де мүмкін. Сот аталған әрекеттердің заңсыздығын, талап қоюмен іс жүргізуде, көбінесе міндетті күші айқындалмаған жеке ұйғарымдарда көрсетеді. Сот ісін ерекше талап қоюмен жүргізудің превенциялық мәні, оның нәтижесінде шығарылған сот шешімінің өзге тұлғаларға қатысты айқындау болуына байланысты өсе түседі. Әсіресе бұл нормативтік

құқықтық актілер заңсыз деп танылған жағдайларда көрініс табады. Болашақта іс жүргізудің бұл түрінің мәні одан да әрі арта түсуі қажет. Мемлекеттік органның немесе лауазымды адамның қандай да болсын әрекеттері (бақылау органдардың көптеген тексерулері, айыптар, мүлікке, банктік есеп шоттарға арест салу, мүлікті билеудегі шектеулер, қызметті тоқтата тұру, ұстаулар және с. с.), азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтары мен міндеттеріне әсер ететін әрекеттері сотта қаралудың нысанасы болуы тиіс [4]. Азаматтық істерді кейбір санаттары үшін оларды сотқа дейін алдын ала шешу тәртібі Заңдарымен белгіленген. Бұл тәртіпті сақтау шаруашылық қатынастардың тұрақтылығын қамтамасыз етуге, мүдделі тұлғалардың құқықтарын тезірек қалпына келтіруге және сотты даусыз істерден босатуға ықпал етеді. Мүдделі тұлға сотқа дейінгі тәртіппен өз құқығын қорғай алмаса, сотқа жүгіне алады. 1999 жылы 13 шілдеде Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі (әрі қарай – АІЖК) қабылданған кезде заң мәтінінде «Заңды тұлғалар, заңды тұлға құрмай кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын азаматтар болып табылатын тараптардың мүліктік дауларды сотқа дейінгі реттеуі» деп аталатын 12 тарау көзделген еді. Ол бойынша заңды тұлғалар немесе заңды тұлға құрмай кәсіпкерлік қызметпен айналысатын азаматтар өздерінің мүліктік даулары бойынша сотқа дейінгі реттеу тәртібін сақтаулары керек болатын. Егер претензия мен шағымға қанағаттанбаса немесе жауап ала алмаса, сотқа жүгіне алатын. 2001 жылғы 11 шілдедегі «ҚР-ның кейбір заң актілеріне сот ісін жүргізу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңымен АІЖК-дегі осы 12 тарау алынып тасталды. Сөйтіп қазіргі әрекет етуші заңдарға сәйкес істі сотқа дейін алдын ала шешу тәртібі барлық істер бойынша емес, заңда көзделген істер бойынша ғана қолданылады. Енді кез келген тұлға өзінің бұзылған немесе даулы құқығын қорғау үшін тікелей сотқа жүгінуіне кең мүмкіндіктерге ие болды.

ӘДЕБИЕТТЕР

Нормативтік құқықтық актілер:

1 ҚР Конституциясы. 1995 жыл 30 тамыз // Алматы: Юрист, 2006 ж., Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы – Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 мамырдағы №254-III Заңы.

2 ҚР Азаматтық Кодексі. Жалпы бөлім. 1994 жыл 27 желтоқсан // Алматы: Юрист, 2006ж., 2007 жылғы 21 шілдедегі №299-III, 2007

жылғы 26 шілдедегі №311-III Заңдарымен енгізілген өзгерістер мен толықтырулар.

3 ҚР Азаматтық Кодексі. Ерекше бөлім. 1999 жыл 1 шілде, №409-I // Алматы: Юрист, 2006 ж., 2007 жылғы 7 тамыздағы №321-III Заңымен енгізілген өзгерістер мен толықтырулар.

4 ҚР Қылмыстық Кодексі. 1997 жыл 16 шілде // Юрист, 2003 ж., 2007 жылғы 21 шілдедегі №308-III Заңымен енгізілген өзгерістер мен толықтырулар.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СОТ МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

КАБДУЛИН Ж. Т.

з.ғ.м., аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

БӨКЕН А. Е., ШӘМШИДЕН А. А.

студенттер, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Халықаралық сот мекемелерінің пайда болуының негізгі алғышарты алғашқы қауымдық қоғамдық құрылымдардың олардың арасында туындаған қақтығыстарды зорлық-зомбылық емес жолмен еңсеруге ұмтылуы болды, бұл делдалдық пен төрелік сияқты институттардың пайда болуына әкеп соқтырды.

Қазіргі өркениеттің қалыптасу жолы әрқашан халықаралық қақтығыстармен, алауыздықтармен және соғыстармен қатар жүрді. Адамзат тарихының өзі – әр дәуірдің халықаралық аренасында жекелеген мемлекеттердің үстемдігі үшін әлемдік соғыстардың тарихы болып табылады. Адамзаттың прогрессивті өкілдері әрқашан соғыстар мен қақтығыстардың күшпен шешілуін, соның ішінде халықаралық сот ісін жүргізу тетіктерінің көмегімен болдырмауға ұмтылды. Қақтығыстарды шешудің бейбіт жолдарын іздеу адамдарды қоғамдық қатынастардың жаңа формасы – сотқа жүгінуге итермеледі. Сол арқылы сот ежелгі заманнан бастап қақтығыстарды шешуге бағытталған әлеуметтік қатынастардың ерекше түріне айналды [1, 120 б.].

Халықаралық сот мекемелерінің тәжірибесі дауға қатысушы тараптардың келісіміне негізделген сот талқылауының өте күрделі рәсімі ретінде дамыды. Оның қалыптасуының ерте кезеңінде тараптар көбінесе арнайы төрелік ескертпеде халықаралық аралық соттарға әділдік пен ізгі ар-ождан қағидатына жүгінуді ұйғарып, жазбаша құқық шеңберімен шектелмей, шешім шығаруға мүмкіндік берді. Кейбір авторлардың пікірінше, халықаралық іс жүргізу

құқығының қалыптасуы ХХ ғасырда Халықаралық сот төрелігінің тұрақты палатасының пайда болуымен басталды. Бүгінде жалпы немесе арнайы юрисдикциясы бар көптеген халықаралық сот мекемелері жұмыс істейді, мысалы, БҰҰ Халықаралық соты, Халықаралық қылмыстық сот, Адам құқықтары жөніндегі америкааралық сот. Дауларды реттеудің сот тәсілі БҰҰ Жарғысында және Маниль декларациясында көзделген [2, 5 б.].

«Халықаралық сот мекемелері» немесе «халықаралық соттар мен трибуналдар» ұғымының өзі әртүрлі түсінілуі мүмкін. Атап айтқанда, БҰҰ Халықаралық соты, Теңіз құқығы жөніндегі халықаралық трибунал, адам құқықтары жөніндегі өңірлік соттар, халықаралық қылмыстық соттар және Батыс Африка мемлекеттерінің экономикалық қоғамдастығы сияқты интеграциялық құрылымдардың соттары (ECOWAS/CEDEAO) халықаралық ұйымдар шеңберінде жұмыс істейтін және арнайы халықаралық шарттармен немесе халықаралық ұйымдар органдарының шешімдерімен құрылған тұрақты сот органдары бола отырып, атауына қарамастан, халықаралық соттар күмәнсіз болып табылады.

Әдетте, халықаралық сот мекемелеріне:

- БҰҰ Халықаралық соты;
- Халықаралық қылмыстық сот;
- Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот (азаматтардың мемлекеттерге шағымдарын қарастыруымен ерекшеленеді);
- Бұрынғы Югославия бойынша халықаралық трибунал;
- Руанда бойынша халықаралық трибунал (соңғы екеуі шартпен емес, БҰҰ Қауіпсіздік кеңесінің қарарларымен ерекшеленеді);
- Аралық соттың тұрақты палатасы;
- Теңіз құқығы жөніндегі халықаралық трибунал;
- Адам құқықтары жөніндегі америкааралық сот;
- ТМД экономикалық соты.;
- Еуразиялық экономикалық одақтың соты;
- Еуропалық одақтың соты;
- Сьерра-Леоне бойынша Халықаралық сот.

Халықаралық төрелік соттар, олар мемлекетаралық емес, шын мәнінде жеке құрылымдар болып табылады, олардың шешімдері дауда тараптар үшін:

- Стокгольм сауда палатасының арбитражды институты;
- Халықаралық коммерциялық арбитраждық сот;
- Спорттық арбитраж соты [2, 5–9 б.].

Халықаралық соты 1946 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының бас сот органы ретінде құрылды, оны қалыптастырудың, құзыреті мен қызметінің құқықтық негізін БҰҰ Жарғысының XIV тарауы («Халықаралық сот») [3] және Жарғының ажырамас бөлігі болып табылатын Халықаралық сот статуты құрайды. БҰҰ ХС (халықаралық сот) құзыреті Статуттың II тарауында айқындалған. Соттың негізгі функциясы – мемлекеттер арасындағы дауларды шешу. БҰҰ ХС Бас Ассамблея мен Қауіпсіздік Кеңесі сайлайтын 15 мүшеден тұрады. БҰҰ ХС-нің қарауына оған тараптар беретін барлық істер және Біріккен Ұлттар Жарғысында немесе қолданыстағы шарттар мен конвенцияларда арнайы көзделген барлық мәселелер жатады. Бұдан басқа, «міндетті юрисдикция туралы факультативтік ескертпе» деп аталатын құқықтық даулардың төрт түрін көздейді, олар бойынша Статутқа қатысушы мемлекеттер осындай міндеттемені қабылдаған кез келген өзге мемлекетке қатысты өтініш негізінде Соттың міндетті юрисдикциясын тани алады. Бұл:

- а) шартты түсіндіру;
- б) халықаралық құқықтың кез келген мәселесін;
- в) егер ол анықталса, халықаралық міндеттемені бұзу болып табылатын фактінің болуы;
- г) халықаралық міндеттемені бұзғаны үшін тиесілі өтемнің сипаты мен мөлшерін қамтиды.

Мемлекетаралық дауларды шешуден басқа, халықаралық соттың консультативтік қорытындылар беруге құқығы бар. Ол Біріккен Ұлттар Жарғысының өзі кез келген заң мәселесі бойынша консультативтік қорытындылар бере алады. Тараптардың ХС шешімдерін орындауына қатысты ережелер БҰҰ Жарғысында бекітілген. Ұйымның әрбір мүшесі ол тарап болып табылатын іс бойынша БҰҰ ХС шешімін орындауға міндеттенеді.

БҰҰ Жарғысында сондай-ақ Қауіпсіздік Кеңесі БҰҰ ХС «сот орындаушысы» ретінде әрекет ете алады, алайда бұл мүмкіндік Кеңеске, яғни оның мүшелерінің келісіміне толық байланысты. Егер істе қандай да бір тарап өзіне Сот шешімімен жүктелген міндеттемелерді орындамаса, екінші тарап Қауіпсіздік Кеңесіне жүгіне алады.

1993 жылы мамыр айында БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің қарарына сәйкес Югославия ыдырағаннан кейін бұрынғы Югославия бойынша халықаралық трибунал (МТБЮ немесе Гаага трибуналы) құру туралы шешім қабылданды [4]. Бұл сот 1991-2001 жылдары

Югославиядағы соғыстар кезінде жасалған адамгершілік пен геноцидке қарсы қылмыстарды тергеу үшін құрылған БҰҰ-ның құрылымдық бөлімшесі болып табылады. Ол шығарған шешімдер әлемде біркелкі қабылданбайтын үлкен қоғамдық және саяси резонанс туды.

Трибуналдың алдында бұрынғы Югославия аумағындағы барлық қылмыстарды тергеу міндеті тұрған жоқ. Ол үшін оның тиісті ресурстары жоқ. Сондықтан әрбір факті бойынша оны трибуналмен тексерудің орындылығы туралы шешім қабылданды. Ең қатаң жаза – 9 сотталушыға қатысты трибунал қолданған өмір бойы қамауға алу. Бес судьядан тұратын, куәгерлерді шақыруға, ақиқатты анықтау үшін қажетті құжаттарды талап етуге және зерттеуге, сондай-ақ процеске барлық қатысушыларды тыңдауға құқылы арнайы Апелляциялық палатаға қабылданған шешімге шағымдану мүмкіндігі көзделген. Ол прокурордың да, қорғау өкілдерінің де апелляциясын қарайды.

Алайда осы органға бөлінген мерзім аяқталады. Ресей БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің 1966 (2010) қарарында белгіленген мерзімде Трибунал қызметін аяқтауға ниетті екенін мәлімдеді. Сондықтан Гаага трибуналын тарату мүмкіндігі туралы мәселе БҰҰ Бас Ассамблеясының мақұлдауымен ғана күн тәртібіне қойылуы мүмкін. Бұл мәселені шешу рәсімі бірнеше жыл бойы жалғасуы мүмкін [3].

«Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды қорғау туралы» 1950 жылғы 4 қарашадағы Конвенцияның 19-бабына сәйкес [5, 1 б.] тұрақты негізде жұмыс істейтін адам құқықтары жөніндегі еуропалық сот құру көзделді. Сот құрамына кіретін судьялардың саны Еуропа Кеңесінің мүшелері болып табылатын мемлекеттердің санына сәйкес келеді (47 еуропалық мемлекет). Олардың өкілеттік мерзімі 6 жылды құрайды және олардың 70 жасқа толуымен шектеледі. Олар қайта сайлануы мүмкін. Алайда бірінші құрамдағы судьялардың жартысының өкілеттік мерзімі сайланған кезден бастап үш жылдан кейін аяқталады. Бұл рәсімді Еуропа Кеңесінің Бас хатшысы олар сайланғаннан кейін бірден жеребе салу жолымен жүзеге асырады.

Іс жүзінде Адам құқықтары жөніндегі еуропалық сот Еуропа Кеңесі шеңберінде тек 1954 жылы ғана құрылды. Қазір оның юрисдикциясы 800 миллионнан астам халқы бар қырық жеті еуропалық мемлекеттің азаматтарына қолданылады. Оның орналасқан жері Страсбург қаласы.

Кейбір еуропалық елдерде мемлекеттік атқару жүйесімен қатар сот приставтарының жеке қызметі құрылды. Еуропа Кеңесі ұлттық жүйелер үшін мемлекеттерге еуропалық сот практикасы мәселелері бойынша мамандар даярлау курсы жүзеге асыруға мүмкіндік беретін «Help» арнайы білім беру бағдарламасын қалыптастыра бастады.

Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот шағымдануға жататын құқықтар мен бостандықтардың тізбесі жеткілікті дәрежеде кең. Шартты түрде жіктелуі:

1) Адамның өмірі мен денсаулығын қорғауға бағытталған нормалар;

2) Адамдардың қадір-қасиетін, тәуелсіздігі мен тең құқықтылығын қорғауға бағытталған нормалар;

3) Адамның өзін-өзі білдіру еркіндігі мен дамуын қорғауға бағытталған нормалар;

4) Саяси бостандықтарды қорғауға бағытталған нормалар;

5) Жеке бас бостандығын қорғауға және құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған нормалар;

6) Жүріп-тұру еркіндігін қорғауға және тұрғылықты жерін таңдауға бағытталған нормалар;

7) Мүліктік құқықтарды қорғауға бағытталған нормалар.

Халықаралық қылмыстық сот (ХАК) – бұл халықаралық шарттарда көзделген қылмыстық әрекеттерді тергеуде, жазалауда және алдын алуда мемлекеттердің ынтымақтастығын реттейтін нормалар мен қағидаттардың белгілі бір жүйесі болып табылатын мемлекеттердің ұлттық Қылмыстық құқығымен байланысты халықаралық құқықтың саласы.

ХАК 1998 жылғы 17 шілдеде 120 мемлекет қабылдаған Рим Статутына сәйкес құрылды, ол 2002 жылғы 1 шілдеде БҰҰ Бас хатшысы 66 ратификациялық грамотаны алғаннан кейін күшіне енді. Қазіргі уақытта ХҚКО-ның юрисдикциясын 105 мемлекет мойындады; бірақ Қытай мен АҚШ сияқты Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты мүшелері – ірі державалар оны мойындамады. Ресей Статутқа қол қойды, бірақ оны ратификацияламады.

Аралық сот (халықаралық коммерциялық төрелік) дауды тараптар даудың мәніне қолданылатын ретінде таңдаған құқық нормаларына сәйкес шешеді. Тараптардың қандай да бір нұсқауы болмаған кезде аралық сот өзі қолдануға болатын коллизиялық нормаларға сәйкес айқындалған құқықты қолданады. Барлық

жағдайларда сот шешімі шарттың талаптарына сәйкес және осы мәмілеге қолданылатын сауда әдет-ғұрыптарын ескере отырып қабылданады.

Халықаралық коммерциялық төрелікке тараптардың келісімі бойынша:

– егер тараптардың бірінің коммерциялық кәсіпорны шетелде болса, сыртқы сауда және халықаралық экономикалық байланыстардың өзге де түрлерін жүзеге асыру кезінде туындайтын шарттық және басқа да азаматтық-құқықтық қатынастардан туындайтын даулар;

– шетелдік инвестициялармен кәсіпорындар мен халықаралық бірлестіктер мен ұйымдардың даулары.

Халықаралық процестерде пайдаланылатын терминдерді біркелкі түсіну үшін «Инкотермс 2000» сауда терминдерін түсіндірудің халықаралық ережелері әзірленді [6, 6, 22 б.]. Олар жекелеген елдерде мұндай терминдерді әртүрлі түсіндірудің белгісіздігін болдырмауға немесе айтарлықтай төмендетуге мүмкіндік береді.

«Сыртқы сауда төрелігі туралы» 1961 жылғы 21 сәуірдегі Еуропалық конвенция «Сыртқы сауда төрелігі туралы Еуропалық конвенцияның мәртебесімен» бірге осындай келісім жасалған кезде тұрақты тұратын жері немесе тиісінше әртүрлі келісімшарт жасаушы Мемлекеттерде өзінің орналасқан жері бар жеке және заңды тұлғалардың сыртқы сауда жөніндегі операцияларды жүзеге асыру кезінде туындайтын дауларды арбитражды тәртіппен шешу туралы төрелік келісімдеріне қолданылады. Осы Конвенцияда көзделген дауларды талқылау үшін шетелдік азаматтар төрешілер болып тағайындалуы мүмкін.

Төрелік келісімнің тараптары өз қалауы бойынша:

а) дауларды тұрақты төрелік органның шешуіне беруді көздеуге;

б) іс бойынша дауларды беруді (төрелік ad hoc) және бұл жағдайда:

– төрешілерді тағайындауға немесе қандай да бір дау туындаған жағдайда оларды тағайындау әдістерін белгілеуге;

– төрелік соттың орналасқан жерін белгілеуге;

– төрешілер ұстануы тиіс рәсімдердің ережелерін белгілеу.

Қоғамдастық соты сондай-ақ ЕАЭО органдарының шешімдерін және қоғамдастық шеңберінде қолданылатын шарттардың ережелерін іске асыру мәселелері бойынша келісімшарт жасаушы

тараптар арасында туындайтын экономикалық сипаттағы дауларды қарайды, олар бойынша түсініктемелер, сондай-ақ қорытындылар береді. Сот мынадай іс-әрекеттер жасауға құқылы [2, 6 б.]:

– Кеден одағы органдары актілерінің Кеден одағының құқықтық базасын қалыптастыратын халықаралық шарттарға сәйкестігі туралы істерді қарауға;

– Кеден одағы органдарының шешімдеріне, әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) дау айту туралы істерді қарауға;

– Кеден одағының құқықтық базасын қалыптастыратын халықаралық шарттарға, Кеден одағы органдары қабылдаған актілерге түсіндірме беруге;

– Кеден одағы комиссиясы мен Кеден одағына кіретін мемлекеттер арасындағы, сондай-ақ Кеден одағына мүше мемлекеттер арасындағы олардың Кеден одағы шеңберінде қабылдаған міндеттемелерін орындау жөніндегі дауларды шешуге құқылы және т.б.

Қоғамдастық соты әрбір келісімшарт жасалуы тараптан екі тұлғадан аспайтын өкілдерінен құрылады. Судьяларды Мемлекетаралық Кеңестің ұсынуы бойынша Парламентаралық Ассамблея алты жыл мерзімге тағайындайды. Кеден одағының құқықтық базасын қалыптастыратын халықаралық шарттарды, Кеден одағы органдарының актілерін, сондай-ақ Кеден одағы органдарының шешімдеріне, әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) дау айту туралы істерді қолдануға немесе түсіндіруге негізделген істерді қарауға Кеден одағын қалыптастыратын Уағдаласушы Тараптардың өкілдері болып табылатын судьялар қатысады. Қоғамдастық Сотында істерді жүргізу және қарау қағидалары, қоғамдастық Соты судьяларының мәртебесі және Қоғамдастық Сотының қызметін ұйымдастыру оның мәртебесімен айқындалады. Қоғамдастық Сотының орналасқан жері Минск қаласы (Беларусь Республикасы) болып табылады. Сот істерді Пленумының, Үлкен алқаның, Алқаның және Апелляциялық палатаның құрамында қарайды. Сот актілері Соттың баспасөз басылымында, Соттың интернет-сайтында, сондай-ақ Еуразиялық экономикалық қоғамдастыққа мүше мемлекеттердің ресми жариялануының ұлттық көздерінде, Кеден одағы мен Бірыңғай экономикалық кеңістік органдарының шешімдері мен материалдарын ресми жариялау көздерінде, құқықтық ақпараттың тиісті тізілімдерінде жариялануға тиіс [7, 25 б.].

Халықаралық құқықта юрисдикциялардың бәсекелестігі мәселелерін реттейтін жалпыға бірдей танылған, императивтік

нормалар мен қағидаттар жоқ. Белгілі бір дәрежеде юрисдикциялар қақтығысын реттеуге немесе жеңілдетуге және қатар сот ісін жүргізу мәселесін шешуге қабілетті шектеулі қолдану принциптері ғана бар [7, 25 б.].

Сонымен, кез келген халықаралық ұйымдар шеңберінде халықаралық соттарды ұйымдастыру мен олардың қызметінің қабылданған жалпы қағидаттары негізінде сот төрелігін тәуелсіз, әділ және әділ жүзеге асыруға шақырылған, бұл ретте сот талқылауының қолжетімділігін, әділдігін және жариялылығын қамтамасыз ете отырып, нақты жұмыс істейтін сот органдары құрылуы мүмкін.

Жалпы, дауларды бейбіт жолмен шешу шеңберінде халықаралық сот ісін жүргізу тұжырымдамасының туындауы мен дамуы сөзсіз өзекті және ғылыми-практикалық пікірталастардың мәні болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Иглин А.В. Особенности международных судебных учреждений // Научное обозрение. Реферативный журнал. – 2016. – № 6. – С. 120-128;

2 Чуксина В. В. Внесудебные специализированные правозащитные институты: опыт России и зарубежных стран / В. В. Чуксина // Арбитражный и гражданский процесс. – 2009. – № 2. – С. 5–9.

3 Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысы

4 Бұрынғы Югославия бойынша Трибунал Жарғысы

5 Саяси және азаматтық құқықтар жөніндегі Халықаралық Пакті, Факультативті Протокол, 1966 ж. 16 желтоқсан, 1-бап.

6 Азаптауға және өзге де қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысын қорлайтын жазаларға қарсы 1984 жылы қабылданған Конвенция, 22-бап

7 Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропа конвенциясы, 25 бап

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ СОУЧАСТИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВОНАРУШЕНИИ

КАЗАНАЕВА Л. И.

магистрант, 1 курс, Академия «Bolashaq», г. Караганда

КАБЖАНОВ А. Т.

научный руководитель, к.ю.н., профессор, заведующий кафедрой «Правовых и финансовых дисциплин», Академия «Bolashaq», г. Караганда

В любой системе научного знания есть проблемы, интерес к которым постоянен и не зависит от смены теоретических ориентации и парадигм. Для уголовного права одной из таких проблем, вне всякого сомнения, является проблема соучастия.

Проблема соучастия – одна из сложнейших в теории уголовного права. Многие вопросы соучастия до сих пор остаются спорными, что создает определенные трудности как для квалификации преступлений, совершенных в соучастии, так и для индивидуализации ответственности и наказания. Актуальность темы исследования обусловлена потребностями правоприменительной деятельности в сфере квалификации деяний, совершенных в соучастии, так как обобщение судебной практики показало, что в случае совершения преступления в соучастии, по каждому третьему уголовному делу судами допускались ошибки в связи с неправильным определением характера и степени фактического участия соучастника в преступлении.

Из-за высокой степени уровня общественной опасности уголовные дела о преступлениях, совершенных группой лиц, подлежат глубокому исследованию, более тщательному поиску доказательств, очень внимательному исследованию, полномасштабному расследованию и нацелены на разработку грамотной и последовательной стратегии для осуществления мер предупреждения данного вида правонарушений и их последствий. Сложность расследования уголовных преступлений, совершенных в соучастии, заключается в том, что в большинстве случаев они являются заранее спланированными, тщательно обдуманными группой лиц с различной психологией, разнообразнейшим уровнем мышления, у которых существует свой сильный лидер. В связи с этим, необходима разработка разносторонних, комплексных мер в решении одной из актуальнейших проблем и сложнейших задач уголовного права – института соучастия.

Наша задача в данном исследовании рассмотреть дискуссионные вопросы определения понятия «Соучастие в уголовном правонарушении». Также исследовать особенности квалификации содеянного уголовного правонарушения в соучастии.

Методологической основой исследования являются общенаучные методы познания, прежде всего системный подход к изучению проблемы соучастия общих и специальных субъектов, а также положения, выработанные в философии, социологии, истории и теории права, в уголовном и уголовно-процессуальном праве, криминологии, базирующиеся на принципах материалистического научного познания (исследования) сущности уголовно-правовых институтов как специфических общественных явлений.

Исследование проведено на основе всестороннего анализа действующего законодательства Республики Казахстан, существующей судебной практики, осмысления трудов ученых-криминологов прошлого и настоящего времени.

В настоящее время одной из актуальных проблем уголовного права является отсутствие единого, точного определения понятия «соучастие в преступлении». В связи с этим, рассмотрим самые распространенные определения. Согласно ст.27 УК РК, «Соучастием в уголовном правонарушении признается умышленное совместное участие двух и более лиц в совершении уголовного правонарушения» [1, с. 34]. Итак, из вышеприведенного определения можно сделать вывод, что соучастие в уголовном правонарушении – это противоправное деяние (действие или бездействие), совершенное группой лиц по предварительному сговору. У. С. Джекебаев более подробно остановившись на понятии «соучастие в преступлении», особо подчеркивает следующее: «Соучастие в преступлении является особой формой преступной деятельности, когда несколько лиц, объединяют свои усилия для достижения общественно опасного результата» [2, с. 209]. Ссылаясь на данное определение, в качестве одного из основных признаков групповых преступлений, можно подчеркнуть высокую общественную опасность уголовных правонарушений, совершенных в соучастии.

В учебнике «Профилактика преступлений» Е. Алауханов и З. Зарипов приводят следующее определение: «Под групповой преступностью обычно понимается совокупность уголовно наказуемых деяний, каждое из которых совершено двумя или большим числом лиц, действовавших совместно для достижения преступного результата» [3, с. 198]. Таким образом, соучастие

рассматривается как совокупность уголовно наказуемых деяний, совершенных группой лиц, объединенных общей целью для достижения преступного результата.

Итак, опираясь на научные труды, рассмотрев основные определения понятия «соучастия в преступлении», можно делать следующий вывод о том, что существующая дефиниция недостаточно полно отражает суть искомого явления. Приведя собственное определение – соучастие в уголовном правонарушении представляет собой особую форму преступной деятельности, участниками которой являются двое или более физических вменяемых лиц, достигших на момент совершения правонарушения возраста, с которого наступает уголовная ответственность, консолидирующихся с единой преступной целью, имеющей высокую степень общественной опасности.

Таким образом, возникает необходимость рассмотреть некоторые вопросы, связанные с институтом соучастия.

В современной юридической науке существует множество актуальных проблем, одной из которых является точное составление криминологической картины на основе уголовно-правовых аспектов. Ведь наличие количественных характеристик изучаемого криминологического явления за определенный период времени недостаточно для воссоздания реального сюжета событий при совершении противоправного деяния, составления психологического портрета правонарушителя, анализа и синтеза конкретного вида уголовных правонарушений, особенно, если дело касается правонарушений, совершенных в соучастии.

Проанализировав статистические данные по теме исследования, можно сделать следующие выводы:

– согласно правовой статистике, доля уголовных правонарушений в Республике Казахстан, совершенных группой лиц, в 2021 году составляет 3,65 % от всех уголовных правонарушений в республике [4];

– среди групповых преступлений в Карагандинской области в 2021 г. первое место занимают уголовные нарушения против собственности – 2427 [4]. Из них наибольшее количество групповых уголовных правонарушений по ст. 188 УК РК «Кража» – 938 [4];

– в соответствии с правовой статистикой, в настоящее время в Карагандинской области участились случаи совершения уголовных правонарушений группой несовершеннолетних лиц или с их участием. За 2021 год в Карагандинской области 6,76 % от всех уголовных

правонарушений совершено группой лиц несовершеннолетних или совместно с несовершеннолетними. А именно: за 2021 год в Карагандинской области группой несовершеннолетних лиц совершено 162 уголовных правонарушения, совместно с несовершеннолетними – 60 [4];

– в Карагандинской области число уголовных правонарушений средней тяжести, совершенных группой несовершеннолетних – 53, тяжкие преступления, совершенные группой несовершеннолетних – 108, особо тяжкие преступления, совершенные группой несовершеннолетних – 1 (ст.121 УК РК «Насильственные действия сексуального характера») [4];

– совместно с несовершеннолетними в Карагандинской области совершено 12 групповых уголовных правонарушений средней тяжести, число групповых тяжких уголовных правонарушений – 48 [4];

– в Карагандинской области среди групповых уголовных правонарушений за период январь-декабрь 2021г., совершенных только несовершеннолетними, на первом месте уголовные групповые правонарушения в сфере собственности («Кража» (ст.188 УК РК) – 125 [4];

– с участием несовершеннолетних все групповые уголовные правонарушения в Карагандинской области совершены в сфере собственности. Лидируют ст.188 УК РК «Кража» – 32 случая и ст.191 УК РК «Грабеж» – 28 [4];

– считаем необходимым предусмотреть в правовой статистике данные, конкретно подчеркивающие количество правонарушений, совершенных в соучастии, а также дополнить правовую статистику информацией об уголовных правонарушениях с признаками множественности лиц;

– за 2021 год по Карагандинской области было зарегистрировано 112 правонарушений, совершенных преступной группой в качестве особого рода соучастия [4];

– за 2021 год в Карагандинской области преступной группой совершено больше всего уголовных правонарушений по категории «Уголовные правонарушения в сфере экономической деятельности», точнее, ст.216 УК РК «Совершение действий по выписке счета-фактуры без фактического выполнения работ, оказания услуг, отгрузки товаров» – 51 [4].

Анализ характеристики объективных признаков соучастия в преступлении позволил обосновать выводы:

– невзирая на оценочный характер такого объективного признака соучастия в преступлении, как «совместность деяния», считаем, что он складывается из следующих элементов: наличие функциональных связей между соучастниками, единый для них преступный результат, причинно-следственная связь между действиями каждого из соучастников и наступившим преступным результатом;

– формула «соучастие в преступлении образуют действия двух и более лиц» подразумевает, что каждое из совместно действующих лиц должно обладать признаками субъекта преступления.

Указанное требование в равной мере распространяется на все виды совместной преступной деятельности, что вызывает необходимость уточнить редакцию статьи 27 УК РК следующим образом: «Соучастием в преступлении признается умышленное совместное участие двух или более вменяемых и достигших возраста уголовной ответственности лиц в совершении умышленного преступления»;

В результате исследования субъективных характеристик соучастия в преступлении доказано:

– умышленность участия как признак соучастия в преступлении требует наличия двусторонней субъективной связи как минимум между исполнителем (исполнителями) и иными соучастниками, которая проявляется во взаимной осведомленности между соучастниками об их действиях (бездействии), а также в наличии желания причинить преступный результат совместными усилиями;

– соучастие возможно лишь в умышленных преступлениях. При этом умысел может быть как прямым, так и косвенным. В преступлениях со смешанной формой вины квалифицирующие последствия, причиненные по неосторожности, могут вменяться в вину лишь непосредственным лицом причинившим вред.

В данной работе была предпринята попытка исследовать определенный круг вопросов учения о соучастии, которые до настоящего времени еще не нашли своего фундаментального разрешения в отечественной науке уголовного права.

Не претендуя на полное и всестороннее освещение исследованных в работе проблем, по причине их фундаментального характера, автор попытался найти ответы на ключевые вопросы проблемы соучастия, связанные с определением его социальной основы, юридической природы, уточнением его признаков, внутреннего содержания и внешнего проявления.

При этом в основу исследование было положено диалектическое единство соучастия, как общности людей, совместно совершивших преступление, с одной стороны, и способа совершения преступления, с другой стороны.

Уточнена юридическая природа соучастия, при этом основное внимание было обращено на взаимосвязь содеянного соучастником и наступившего преступного последствия.

Комплексный научный анализ концепций соучастия позволил уточнить их недостатки, сильные и слабые стороны, а также сделать вывод о причинном характере юридической природы соучастия.

В ходе проведения исследования было уточнено понятие соучастие в преступлении, и его отличие от сходных с ним уголовно-правовых явлений.

Рассмотрев признаки соучастия, автор пришел к выводу, что существующее определение соучастия требует уточнения, путем включения в него дополнительного признака – лицами, «заранее объединившимися в группу». Так же было внесено предложение о замене признака соучастия «совместное преступное поведение» на два самостоятельных признака: «Совместное преступное поведение» и «единое преступное деяние». Предпринята попытка обосновать наличие соучастия и в тех случаях, когда объективная сторона преступления исполняется только одним из соучастников, когда другие выполняют действия, необходимые для этого.

ЛИТЕРАТУРА

1 Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие. – Алматы; «Издательство «Норма-К», 2021. – 268с.

2 Джекебаев У.С. Основные принципы уголовного права Республики Казахстан (сравнительный комментарий к книге Дж.Флетчера и А.В.Наумова «Основные компетенции современного уголовного права»). – Алматы: «Жеті жарғы», 2001. – 256 с.

3 Алауханов Е., Зарипов З. Профилактика преступлений. Учебник. –Алматы: Нур-пресс, 2008. – 375 с.

4 Форма №1-М. «Отчет о зарегистрированных преступлениях и результатах деятельности органов уголовного преследования». Правовая статистика. Республика Казахстан, Карагандинская область. Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. – URL: //https://qamqor.gov.kz. Дата обращения (29.12.2021г.).

БАЛА ҚҰҚЫҒЫ – ЕЛІМІЗДІҢ ТҰҒЫРЫНЫҢ БАСТЫ КЕПІЛІ

КАСЫМЖАНОВА А. Е.

тарих пәнінің мұғалімі, Жұмабек Ташенев атындағы ЖОББМ, Павлодар қ.

Мемлекеттің ертеңгі мықты тұғыры – жас ұрпақ. Өскелең ұрпақ қамын ойлау, балалық шақтың басымдығын мойындататын терең моральдық құндылық екені де сөзсіз. Отанымыздың ертеңі де, өркені де – бүгінгі ұрпақ. Сол ұрпақтың тәлімді де тәрбиелі болуы алдыңғы толқынның парызы мен қарызы десек, еш қателеспейміз. Осыны ел болғалы бері тұңғыш Президент Нұрсұлтан Назарбаев айтып қана қоймай, қолдан келген барлық мүмкіндікті жасап келеді. Мемлекет басшысы өзінің «Ұлы дала ұлағаттары» атты кітабында ұрпаққа қызмет көрсету сөз емес, істе басым тұру керектігін тарқата келіп: «Жастар біздің болашағымыз» дегенді жиі айтып жүреміз. Отанымыз алғашқы қадамынан бастап-ақ бала құқықтары туралы әлемдік конвенцияға ерекше мән беріп, соның талаптарының аясында жұмыс жүргізумен келеді. Бұл халықаралық келелі құжаттың елімізде жүйелі жүргізілуі жөніндегі Жарлыққа тұңғыш президент 1994 жылы қол қойған болатын. Сонымен қатар Президент өзінің бағдарламалық сөздерінде бала құқығын қорғау ісіне, жетім және ата-анасының қарауынсыз қалғандардың құқықтарын қорғауға мән беріп, басым шараларды нақтылап берді. Әсіресе балалар үйінде тәрбиеленушілер санын мүмкіндігінше қысқарту, ондағы жұмысты тиімді ұйымдастыру, жетім және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар туралы ұлттық деректер қорын құру жөнінде де нақты тапсырмалар жүктеді.

Бүгінгі таңда республикамызда 6 миллионға жуық бала бар десек, оның 27 274-і жетім және ата-анасының қарауынсыз қалғандар. Екінші деректегі, яғни балаларды отбасыларға орналастыру бойынша қазір жүйелі жұмыстар жүргізіліп, бұл оң өзгеріске бастап, көптеген өңірлерде жетім балалар азая бастады. Бұған нақты мысалдар келтірер болсам, осы санаттағы балалардың, яғни 20841 (76 пайыз) ұл мен қызды мейірімі мол, алақаны аялы азаматтар өз отбасыларына алып, өнегелі тәрбие беріп келеді. Тек 6223 (22 пайыз) жетім және ата-анасының қамқорлығына зәру бала 132 білім, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау мекемелерінің қамқорлығында екенін еске сала кетелік. Оның ішінде бір мыңнан астам ғана бала тұл жетім, қалған 83 пайызы әлеуметтік жетімдер

санатына жатады. Олар ата-аналарының кері кетуінен жетім қалған балалар. Мына жайды да жұртшылықтың назарына салар болсам, 2017 жылдан бастап, тағдырлы балаларды ниет білдірген отбасыларына беру мәселесі заңнамалық тұрғыда реттелді. Баланы қамқорлығына алған отбасыларды мемлекет қаржылай қолдап отыруға кепілдік берді [1].

Бала асырап алушыларды да материалдық жағынан ынталандыру ісі өз шешімін тапты. Айталық, жаны жомарт азаматтарға 75 айлық көрсеткіш көлемінде төлемақы беру көзделген. 2015 жылдан бүгінге дейін 1239 бала қамқоршысын тапса, оларға Үкімет есебінен 174 миллион теңгеге жуық жәрдемақы төленді. Бұл шаралар балалар үйлерінің азаюына әкелуде. Соңғы 5 жыл шамасында балалар үйлеріндегі тәрбиеленушілер саны 40 пайызға азайып, 10 мыңнан 6 мыңға төмендеді. Ал 4445 бала өздерінің туған отбасына оралды. Осыған байланысты елімізде 50 балалар үйі қайта ұйымдастырылып, біразы жабылды [2].

Экономикалық нормалардың өзгертулері, әлеуметтік байланыстардың күрт төмендеуі, криминалдық жағдайдың күшеюі, халық пен балалардың денсаулықтарының нашарлауы, дер кезінде әлеуметтік саланы қаржыландырылмауы барлық жағдайлары жасөспірім мен балалардың қорғанушылық деңгейін төмендеуіне ертіп әкелді.

Біздің елімізде мемлекеттік қоғамдық ұйымдардың қызметі, жанұяларды қабылдау және жекеленген мамандарды бейімдеу, балалардың әлеуметтендіру жүйесінің болуы және әке-шешелік қамқорлықтан айрылғандар. Әлеуметтік көмек жүйесі-жетім балалармен жұмыс атқарғанда дара жақын келу есебінің негізінде әртүрлі қызмет институттарын үйлестіру. Әлеуметтік ортадағы басты тосқауылдар балалар мүмкіншіліктерінің теңдіксіздігі, ал басқаларына әке-шешелердің қамқорлығы, стереотиптер арқылы ие болаған «зияндылық» жетім балалар болып табылады. Сол себепті әлеуметтік жетімдердің тек қана психологиялық позицияға ғана назар аудармай, оның тиісті әлеуметтік талдауында шек қоюлар жүзеге асады. Сонымен қатар, адам құқығының контекстінде әлеуметтік этиология мүмкіншіліктеріне шек қою, мәдени әлеуметтік негіздердің принциптеріне бейімделуін әлеуметтендіру [3].

«Әлеуметтік жетімдер» дегеніміз – белгілі бір себептерге байланысты ата-аналары құқығынан айырылғандардың балалары және тастанды балалар. Әлеуметтік жетімдер балалардың ерекше категориясы. Олардың рухани және адамгершілік құндылықтары,

тәртіп мәдениеті туралы түсініктері теріс, себебі олар толық жанұялық тәрбие көрмеген. Оларға тән қасиеттер: агрессия, алаңдаушылық, мінездегі жат қылықтар. Аталып отырған мәселе қоғамда кеңінен орын алуда, сондықтан да одан сырт айналу қажет емес. Бұл мәселе жөнінде мемлекет тарапынан атқарылып жатқан іс-шараларды жүздеген мектеп-интернаттардың, балалар үйі мен мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған мекемелердің және т.б. ұйымдардың жұмысынан байқай аламыз. Жетімдіктің түрлері: Әлеуметтік жетімдер - ата-анасы бар немесе қайтыс болмаған, бірақ ата-ана өз келісімдерімен баладан бас тарту, сондай-ақ ата-ананың түрлі сол қылықтарға баруы арқылы олардың құқықтарын шектеп баланы айырып алу [4].

Тұл жетімдер - ата-анасының екеуі де немесе жалғыз басты ата-анасының біреуінің қайтыс болуы тұл жетім деп аталады. Қазіргі таңда әлеуметтік жетім тұл жетімге қарағанда 80 пайызды құрап отыр. Қалған пайызы ғана тұл жетімдер.

Қамқоршы отбасы 1991 жылы пайда болды. Мұндай отбасыда 4-5 бала тәрбиеленеді. Қазіргі таңда әр түрлі жастағы балалар тәрбиеленетін осындай отбасылардың саны 8 мыңға жетіп отыр. Осы балалар жоғарғы оқу орнын аяқтап және жұмысқа орналаспағанша, мемлекет қамқорлығында болады.

Отбасы сипатындағы балалар үйі – бұл туған балаларымен қатар 5 жетім бала тәрбиеленетін отбасы. Мұндай отбасыларды (қазіргі саны 29) 200 асыранды бала, 60 туған балалары тәрбиеленуде. Балаларды осындай отбасыларға орналастырудың тиімділігі, мынадай белгілері арқылы байқалады. Яғни, отбасы мүшелері арасындағы махаббат, сүйіспеншілік, аналардың қамқорлығы.

Қорыта айтқанда, әлеуметтік жетімдіктің негізгі себептері – отбасы рөлінің төмендеуі; ата-ананың бала тәрбиесіндегі жауапкершілігінің төмендеуі; отбасының, әсіресе, жас отбасының материалдық-тұрмыстық қиындықтарға төзе алмауы, жеңе алмауы; мектеп, отбасы және қоғам арасында қарым-қатынастың жетіспеуі; отбасылық тәрбие құндылығының тиісті деңгейде насихатталмауы; балалар мен ата-ананың денсаулық жағдайы; некесіз бала туудың өсуі; ажырасу санының артуы; құқық қолдану практикасының жетілмеуі [5].

«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 8 тамыздағы Заңына сәйкес әр баланың отбасында тұруға және тәрбиеленуге құқығы, өз ата-анасын білуге құқығы, олардың қамқорлық жасауына және

тәрбиеленуіне құқығы бар, бірақ, өкінішке орай біздің қоғамда аталған құқықтары іске аспай жатқан балалар бар. Бұл балалардың ерекше санаты – әлеуметтік жетімдер.

Павлодар облысында аталған санаттағы балалар санының көбеюіне тұрақты беталыс байқалады. Егер 2018 жылы аталған көрсеткіш 947 баланы құраса, ал 2019 жылы ол 995 бала деңгейіне дейін көтерілді (48 балаға көтерілу), кезекті көтерілу 2020 жылы – 1045 балаға, 2021 жылдың алғашқы жарты жылдық бойынша жағдай 1058 бала санын құрады. 4 жылда жетім балалар бойынша бір ғана Павлодарда 1058 жетім бала бар екені байқалады. Оның 142-нен ата-анасы бас тартқан. 412-і тастанды. 67 баланың ата-анасы құқығынан айырылғандар. Жаңа нарықтық, әлеуметтік-саяси және құқықтық қатынастар әсерінен жетімдіктің жаңа түрі – әлеуметтік жетімдік пайда болды. Павлодар облысындағы жетім-балаларға қатысты әлеуметтік жетімдер санының басымдылығының негізгі себептеріне отбасының өмір сүру деңгейінің төмендеуін, ата-аналардың бостандығынан айыру орындарында болуын, ішімдікке, есірткіге тәуелді болуын, ата-аналардың ауыр сырқатқа шалдығуына байланысты іс-әрекет етуге қабілетсіздігін, мүгедектік немесе үлкен жаста болуын, ата-аналардың балаларды күтіп бағудан және тәрбиелеуден бас тартуын жатқызуға болады. Осы себептермен туындайтын әлеуметтік жетімдік мәртебесі де ұлғаймақ. [6]

Соңғы жылдары мемлекет отбасылық берекесіздікті төмендетуге әсер ететін тиісті қызметтерді күшейту бойынша бірқатар шаралар қабылдады. «Қазақстан балалары» бағдарламасы бойынша аудандық және қалалық білім бөлімдеріне мемлекеттік қызметкердің 25 маманы және балалар құқығын қорғау бойынша 28 әдіскер енгізілді.

Павлодар облысы әлеуметтік хал-жағдайы бойынша жергілікті басқару органдарының әлеуметтік жетімдікпен күрес іс-әрекеттері баланың өмір сүру сапасын әлеуметтік және құқықтық кепілдіктерін қамтамасыз ету жолымен жақсарту кешенді жоспардың басты мақсаты болып табылады.

2017 жылғы тұрғын үймен қамтамсыздандыру заңнамаларына кіріктірілген түзетулерге қарасақ, мұнда әлеуметтік қорғаныссыздарға жетімдер және көмелеттік жасқа толмай өке-шешесінің қарауынсыз балалар ғана кіреді. Сонымен қатар жетімдер мен анасының қарауынсыз қалған, толық емес отбасыларды үй алғанша кезектен алып тастауға заңды түрде шек қойды. Денсаулық сақтау бөлімдеріндегі жетімдер 3 жасына дейін, ал арнайы мекемелерде

жатқан мүгедек жетімдер 4 жасына дейін сонда болса, кейін білім басқармаларына немесе әлеуметтік қорғау бөлімдеріне ауыстырылады. Өкінішке орай әлеуметтік қорғау органдары өз қарамаушылығындағы балаларға статистикалық жұмыстарын өткізбейді. Асыранып алынған жетімдерді тұрғын үйге кезекке тұрғызу асыраушының бірден-бір міндеті болып табылады. Бір жағынан кейбір асырап алушылар баласының кезекке тұруға құқығы бар екендігін білмей, уақытылы кезекке тұрғызбайды. Асыраушыны дұрыс бақылайтын адам болмағандықтан ол баланың көңілі толықтай өз ісін толыққанды атқара бермейді. Бұл жағдайларды негізінен асырауға беруші органдар тексеріп отыруы қажет. Балаларды қорғау комитетінің мәлімдеуінше білім басқармаларында жетімдер мен жұмыс жасайтын мамандар саны көбейді. Егер 2020 жылы олардың саны 210 болса, 2021 жылы 326 жетіп отыр. Бірақ бұл мамандық бойынша мамандардың жетіспеу мәселесі әлі көңіл толтырмайды. Баланы бақылаушы және асырауға беретін органдар, асыраушының жұмысын бақыламайды. Дәлелденген мәліметтер бойынша айтар болсақ, асыраушы баланың әкесінен қалған үйін не сатады, не өзінің атына аударып алады, сөйтіп баланың құқығы бұзылады. Осындай жеткіншектерге мемлекет тарапынан бірақ көмек жасалады, ол жасөспірімдер үйі. Мемлекетімізде осындай 29 үйі бар, оның 4 жеке меншік болып табылады. Мұнда 1360 түлектер тұрақтанған. Осындай үйде тек 16–23 жастағы жеткіншектер тұра алады. Тағы да бір мәселе әлеуметтік жетім балалардың өзінің сақталған тұрғын үйіне оралуы міндеттілігі – яғни өз ата-анасына және туыстарынымен қайта қауышуы [10].

Басты тұрғын үй құқығын регламенттеу нормативті акт болып, Қазақстан Республикасының «Тұрғын үй қатынастары» осымен азаматтардың қатысуы, заңды тұлғалар, мемлекеттік органдар, тұрғын үйге деген құқықтың болмауынан меншік иелігінің жоқтығынан, тұрғындарға талап қою, мемлекеттік бақылау органдарының жеке азамат алдында құқықтарын үкімет қорынан көмек беруімен ерекшеленеді [4].

Әлеуметтік жетім балалар әлеуметтік жағдайы нашар халық түріне басым. Көбі кезекте тұра мемлекеттік тұрғын үй қорынан басқа да азаматтар сияқты бұл осы деңгейдегі топтарға енеді. Қамқоршылық және қорғаншылық органдарына жергілікті деңгейгі сату-сатып алу құрылымды органдардың қатарына енетін бақылауға мүлкін алу үлесі, мүлкін алудағы тыйым салулар (сату, кепілдікке салу, сыйға тарту, және де тағы да басқа мүліктер) осы арқылы

жетім балалар иелігіндегі үйлерді және департаментке тұрғын үйлерді сату-сатып алу бағытындағы жазылған хаттарды қарауға бас тартылды. Сонымен қоса, әлеуметтік жетім балалар мен ата-ана қамқорлығынан айырлыған балалардың тұрғын үйін қайтару және оны сақтап қалу құқығының болуы.

Қазақстан соңғы жылдары тұрғын үйге қатысты бірнеше мемлекеттік бағдарламалар қабылады. Осылай Қазақстан Республикасы 2012–2015 жылдары мемлекеттік тұрғын үй құрылысын жетілдіру бағдарламалары, ал 2011–2020 жылдары тұрғын-коммуналды шаруаларды модернизациялау бағдарламалары қабылданған болатын. Баланы дамыту мәселесі мен оның әлеуметтік белсенділігі «XXI ғасыр балалары: мемлекет және қоғам өміріне қатысу» балалар саммитін өткізу арқылы, балалардың әлеуметтік бастамаларына қолдау көрсету, балалар-жасөспірімдерге арналған ұйымдар мен бірлестіктерді дамытуға көмек көрсету арқылы жүзеге асырылады деп қарастырған [7].

Бөлімі қорытындылай келгенде, біз әлеуметтік жетім балалар мәселесі қаншалықты өткір мәселе екендігіне, соның ішінде әлеуметтік жетімдердің санының артып отырғандығына қандай жағдайлар себеп болып отырғандығына көз жеткіздік. Әлеуметтік жетім балалардың мәселесін тиімді шешу үшін, жетім балалар туралы бұқаралық ақпарат көздеріне айдарларды көбейту, халықты дұрыс ақпараттандыру; отбасылық жетім балалар ауылдарын көбейту; патронаттық отбасыны көбейту; сонымен қатар жетім балалармен әлеуметтік жұмыс жасау технологиясын дамыту.

Балалар үйінде арнайы ұсынылған әдістермен бағдарламалық жоспарлар арқылы жүргізілген тәрбие жұмысының мәліметтерін өзара салыстырмалы талдау қалыптастыру эксперименті нәтижелерінің қажетті деңгейге көтерілгенін, яғни, ғылыми теориялық мақсатына және болжамға сәйкес белгіленген міндеттерінің толық шешілгенін көрсетті. Жасалған «Әлеуметтік жетім балаларды қорғау мәселелері» модульдік бағдарламасы, «Әлеуметтік жетім балаларды құқығы» оқу-әдістемелік құралы балалар үйінде, мектеп-интернаттардың оқу-тәрбие үдерісінде және арнайы курсты жүргізуде оқу-бағдарламалық құралдармен бірдей қызмет атқарды.

Балалар үйіндегі жетім балалардың теориялық тұрғыдан зерттеп, жүйелеу және тәжірибеден өткізу негізінде қол жеткен нәтижелер төмендегі ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді:

– жетім балалармен жұмыс жасайтын кәсіби мамандардың рухани құндылықтарын жетілдіру;

Жасөспірімдердің бойындағы ұлттық сана-сезімін, қадір-қасиеттерін, рухани құндылықтарын қалыптастыру;

– жетім балалардың функционалдық сауаттылықтарын арттыру;

Әлеуметтік жетімдердің тұрғын үйге кезекте тұру уақытын 23-тен 26 жасқа дейін ұзарту.

Соңғы жылдардағы көптеген әлеуметтік зерттеулер балалар үйіне орналасқан балалар мен бітірушілердің әлеуметтік бейімделуінің күрделі мәселелері барын көрсетті. Бұл мәселелерді шешу бүгінгі таңдағы кезек күттірмес міндеттердің бірі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының «Неке және отбасы туралы» Заңы

2 Мәдениет журналы №8 (59) тамыз 2014 жыл 12-13 беттер

3 Конституция Республики Казахстан, п. 2 ст. 25.

4 Закон Республики Казахстан «О жилищных отношениях».

5 «О порядке предоставления, найма и эксплуатации жилищ из государственного жилищного фонда, находящегося в ведении местных исполнительных органов», постановление Правительства РК от 2 сентября 1999 года № 1292, п.п. 4-5.

6 Основные показатели в сфере охраны прав детей Республики Казахстан за 2017 год. - Астана. 2018. Комитет по охране прав детей МОН РК, Таблица: Сведения о наличии жилья у воспитанников детских домов и интернатных учреждений для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей системы образования за 2010-2011 годы.

7 Основные показатели в сфере охраны прав детей Республики Казахстан

ПОНЯТИЕ НАСЛЕДОВАНИЯ В ОБЫЧНОМ ПРАВЕ КАЗАХОВ

МАХАНОВА Ж. Е.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

АХМЕТЖАНОВА Г. Б.

д.ю.н., профессор, Торайгыров университет, г. Павлодар

ШАМШУДИНОВА Г. Т.

PhD, ассоц. профессор, кафедра «Правоведение»,

Торайгыров университет, г. Павлодар

Казахский народ, который является одной из крупнейших этнических групп в Центральной Азии, имеет богатую историю и уникальную культуру, которая формировалась веками. Одной из определяющих черт их культуры является их обычное право, которое передавалось из поколения в поколение и глубоко укоренилось в их традициях, ценностях и верованиях.

Наследование обычного права среди казахов является важным аспектом их культуры, поскольку оно регулирует многие аспекты их повседневной жизни, включая брак, семейные отношения, права собственности и разрешение споров. Обычное право, также известное как традиционное право, представляет собой набор неписаных правил и практик, которые развивались с течением времени и применяются на основе социальных норм и консенсуса сообщества, а не с помощью формальной правовой системы.

В этом контексте наследование обычного права относится к передаче этих норм и практики от одного поколения к следующему. Обычно это делается с помощью устной традиции, когда старейшины передают свои знания и опыт молодым членам общины. Наследование обычного права также предполагает адаптацию этих практик к меняющимся социальным и экономическим обстоятельствам, поскольку казахский народ претерпел значительные преобразования в последние годы.

В целом, наследование обычного права является неотъемлемой частью казахской культуры и играет значительную роль в формировании их идентичности как народа. Понимание традиций и обычаев казахского народа, включая их обычное право, имеет важное значение для получения представления об их уникальном образе жизни и мировоззрении.

Наследование по обычному праву казахов представляет собой сложную и многогранную систему, которая отражает

богатые культурные традиции и верования казахского народа. Хотя принцип первородства остается центральным аспектом системы наследования, он смягчается признанием справедливости и равноправия, а также важности сохранения нематериальных активов, таких как честь и репутация.

Казахское обычное право относится к традиционным правовым практикам и обычаям, которые развивались и поддерживались казахским народом на протяжении многих веков. Оно охватывает широкий спектр практик, включая семейное право, имущественное право, уголовное право и гражданское право. Понимание казахского обычного права имеет важное значение для любого, кто хочет познакомиться с казахской культурой и обществом.

По своей сути, казахское обычное право основано на принципах уважения к старшим, общине и традициям. Закон рассматривается как средство сохранения общественного порядка и обеспечения того, чтобы отдельные лица несли ответственность за свои действия.

Одним из важных аспектов казахского обычного права является роль старейшин в разрешении споров. Во многих случаях споры разрешаются с помощью неформальных процессов, которые включают посредничество старейшин или лидеров общин. Это рассматривается как способ поддержания социальной гармонии и сохранения отношений внутри сообщества.

Еще одной ключевой особенностью казахского обычного права является важность семейных отношений. Ожидается, что члены семьи будут заботиться и поддерживать друг друга, а споры между членами семьи часто разрешаются путем посредничества и переговоров. Брак и наследование также являются важными аспектами казахского обычного права, с конкретными практиками и обычаями, регулирующими эти процессы.

Хотя обычное право казахов испытало влияние исламского права, важно отметить, что это особая правовая система со своими уникальными практиками и обычаями. Сегодня многие аспекты казахского обычного права были кодифицированы и включены в современные правовые системы. Тем не менее, традиция разрешения споров посредством посредничества и переговоров остается важной частью казахской культуры и общества.

История казахского обычного права, также известного как «Адатное право», восходит к кочевым традициям казахского народа. На протяжении веков казахи жили как скотоводы-кочевники, пасли скот по обширным степям Центральной Азии. Этот образ жизни

сформировал их социальную, экономическую и правовую системы, и закон адата возник как способ регулирования и поддержания порядка в этом кочевом обществе.

Закон Адата не был письменным законом, а скорее устной традицией, которая передавалась из поколения в поколение. Им управляли старейшины и другие лидеры сообщества, которых уважали за их мудрость и опыт. Эти лидеры отвечали за толкование и соблюдение обычаев и обычаев, которые составляли закон адата.

Исламское влияние на казахское обычное право началось в XX веке, когда казахи начали принимать ислам. Исламское право, или шариат, стало важной частью правовой системы Казахстана и было интегрировано с законом адата, чтобы создать уникальное сочетание обычного и религиозного права.

Закон Адата – это неписаный закон, который передавался из поколения в поколение устно, и он охватывает широкий круг вопросов, включая брак, развод, наследование, права собственности и разрешение споров. Закон Адата часто управляется старейшинами или другими лидерами общины, которые считаются хранителями традиций и несут ответственность за толкование и соблюдение обычаев и обычаев, составляющих закон.

Одним из ключевых принципов закона Адата является важность семьи и сообщества в принятии решений. Наследование и другие юридические вопросы часто решаются сообществом в целом, а не отдельными лицами. Это рассматривается как способ укрепления социальной сплоченности и обеспечения того, чтобы решения принимались в наилучших интересах всего сообщества.

Еще одной важной особенностью закона Адата является его гибкость. Закон не является фиксированным или жестким, скорее он может быть адаптирован к меняющимся обстоятельствам и контекстам. Это позволяет внедрять новые практики и обычаи, сохраняя при этом основные принципы правовой системы.

Хотя закон Адата остается важной частью казахстанского общества, он не является официальной правовой системой, признанной государством. Тем не менее, правительство Казахстана предприняло шаги по включению закона Адат в правовую систему, особенно в вопросах, касающихся семейного права и имущественных прав. Это помогло сохранить и продвинуть уникальное культурное наследие казахского народа, а также обеспечить защиту его законных прав.

В соответствии с казахским обычным правом существуют также правила, касающиеся порядка наследования. Первый приоритет отдается супругу умершего, за ним следуют их дети, родители, братья и сестры. В случаях, когда прямых наследников нет, наследство может быть передано более дальним родственникам.

Казахское обычное право также признает права усыновленных детей и супругов, а также возможность составления завещания для распределения имущества и активов в соответствии с пожеланиями умершего.

В целом, наследование по обычному праву казахов основано на принципах равного раздела между наследниками и уважения роли старейшин в контроле за распределением имущества и активов. Хотя эти правила и практика могут меняться в некоторых случаях в зависимости от местных обычаев и традиций, они остаются важной частью казахской культуры и наследия.

Казахское обычное право, также известное как «адат», основано на принципах общины, родства и устной традиции. Наследование по обычному праву казахов регулируется следующими принципами:

1 Право первородства: согласно обычному праву Казахстана, старший сын наследует основную часть имущества семьи, включая землю, домашний скот и другие активы. Этот принцип основан на идее, что старший сын несет ответственность за продолжение семейной линии и поддержание статуса семьи.

2 Равный раздел: хотя право первородства является общим правилом, в некоторых случаях имущество делится поровну между всеми детьми, независимо от пола. Это чаще встречается, когда состояние семьи относительно скромное или если нет наследников мужского пола.

3 Наследование по материнской линии: в некоторых казахских племенах наследование передается по материнской линии семьи. Это особенно верно для определенных видов имущества, таких как предметы домашнего обихода и ювелирные изделия.

4 Уважение к старшим: обычное право казахов уделяет большое внимание уважению к старшим. Решения о наследовании часто принимаются советом старейшин, которые принимают во внимание потребности всей семьи и стремятся поддерживать гармонию и справедливость.

5 Непрерывность владения: наследование рассматривается как способ поддержания непрерывности владения и контроля над семейной собственностью. Таким образом, это часто сопровождается

сложными ритуалами и церемониями, которые укрепляют связь семьи с землей и ее предками.

6. Обязательства перед обществом: в соответствии с обычным правом казахов, унаследованное имущество связано с определенными обязательствами перед обществом, включая обязательство оказывать гостеприимство гостям, поддерживать бедных и нуждающихся, а также участвовать в общественных мероприятиях и ритуалах.

В целом, наследование по обычному праву казахов основано на сложном наборе принципов, которые уравнивают интересы личности с потребностями общества и непрерывностью семейной собственности.

Уважение пожеланий умершего и обеспечение справедливого распределения наследства между наследниками являются двумя основополагающими принципами обычного права казахов. Эти принципы служат нескольким важным целям:

– Почитание умершего: уважая пожелания умершего, казахи демонстрируют свое уважение к своим предкам и их культурному наследию. Процесс наследования рассматривается как способ почтить память умершего и обеспечить передачу его наследия будущим поколениям;

– Поддержание социальной гармонии: Справедливое распределение наследства имеет важное значение для поддержания социальной гармонии в казахском сообществе. Когда наследство распределяется несправедливо, это может привести к спорам, напряженности и даже насилию между членами семьи.

Обеспечивая справедливое распределение наследства, казахи могут поддерживать прочные семейные связи и способствовать социальной стабильности.

– Отстаивание традиционных ценностей: принципы уважения пожеланий умершего и обеспечения справедливого распределения наследства отражают традиционные ценности казахов. Эти ценности включают сильное чувство общности, уважение к старшим и приверженность справедливости и справедливости. Поддерживая эти ценности в процессе наследования, казахи могут укрепить свою культурную самобытность и сохранить свои традиции для будущих поколений.

– Защита уязвимых членов семьи: в обычном праве казахов наследованию особо уязвимых членов семьи, таких как дети и инвалиды, обычно уделяется приоритетное внимание. Согласно

обычному праву казахов, как правило, соблюдается принцип равного наследования среди детей, независимо от их пола. Это означает, что все дети, будь то мужчины или женщины, имеют право на равную долю наследства. В случаях, когда ребенок является инвалидом или имеет особые потребности, наследством может управлять доверенное лицо или опекун, назначенный семьей. Попечитель или опекун несет ответственность за обеспечение того, чтобы наследство использовалось в интересах ребенка-инвалида или ребенка с особыми потребностями, и чтобы их права и интересы были защищены. Кроме того, в случаях, когда ребенок становится сиротой или остается без опекуна, семья может назначить доверенного члена семьи или близкого друга в качестве опекуна ребенка и управлять его наследством. Обычное право казахов придает большое значение защите и благополучию уязвимых членов семьи, включая детей и инвалидов, в вопросах наследования.

В целом, уважение пожеланий умершего и обеспечение справедливого распределения наследства являются важными компонентами казахского обычного права. Эти принципы служат для того, чтобы почтить память умершего, поддерживать социальную гармонию, поддерживать традиционные ценности и защищать уязвимых членов семьи.

Помимо раздела имущества, наследование в казахском обычном праве также предполагает передачу социальных обязательств и ответственности. Например, можно ожидать, что старший сын возьмет на себя роль главы семьи и будет заботиться о своих родителях, братьях и сестрах. Можно ожидать, что другие члены семьи внесут свой вклад в уход за престарелыми родственниками или в поддержание семейных традиций.

В целом, наследование в обычном праве казахов является важным аспектом семейного права. Он основан на принципах уважения к старшим, сообществу и традициям и предназначен для сохранения семейных отношений и обеспечения заботы о членах семьи после смерти любимого человека. Принцип равного раздела является ключевой особенностью казахского наследственного права, равно как и передача социальных обязательств и ответственности от одного поколения к следующему.

ЛИТЕРАТУРА

1 Ахметова Н. Обычное право казахов в конце XVIII-XIX вв. – Караганда, 2007.

2 Вопросы брака и семьи, рассматриваемые в суде. Справочник для народных судей. – Алматы, 2015 г.

3 Брачно-семейные отношения по обычному праву казахов [Электронный ресурс] <http://kazbook.narod.ru/knigi/sm/2.htm>

4 «Модернизация ранней советской эпохи в судьбах женщин Казахстана, 2004-2017 годы: монография» (КазНУ им.Аль-Фараби, 2017)

5 Фукс С.Л. Обычное право казахов в XVIII - первой половине XIX вв. – Алма-Ата, 2011.

БРАЧНО-СЕМЕЙНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ПО ОБЫЧНОМУ ПРАВУ КАЗАХОВ

МАХАНОВА Ж. Е.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

АХМЕТЖАНОВА Г. Б.

д.ю.н., профессор, Торайгыров университет, г. Павлодар

ШАМШУДИНОВА Г. Т.

PhD, ассоц. профессор, кафедра «Правоведение»,

Торайгыров университет, г. Павлодар

Брак является священным институтом в казахской культуре и рассматривается как пожизненное обязательство между двумя людьми и их семьями. Система брака в соответствии с казахским обычным правом основана на ряде принципов, включая важность взаимного согласия, роль семьи в процессе заключения брака и важность поддержания семейной чести и репутации.

Одной из ключевых особенностей брака по казахскому обычному праву является практика выкупа за невесту, или калым. Это предполагает выплату женихом или его семьей определенной суммы денег или других ценных активов семье невесты в качестве символа уважения и признательности. Размер выкупа за невесту оговаривается между двумя семьями и часто является отражением социального и экономического статуса участвующих семей.

Другим важным аспектом брака в соответствии с казахским обычным правом является роль семьи в процессе заключения брака. В традиционном казахском обществе браки устраивались родителями или другими старшими членами семьи и часто основывались на таких факторах, как социальный статус, богатство и репутация. Хотя сегодня браки по договоренности встречаются

реже, участие семьи в процессе заключения брака остается важной культурной нормой.

Одной из ключевых особенностей семейных отношений в соответствии с казахским обычным правом является практика сыновней почтительности, или айтай. Это предполагает глубокое уважение и почтение к родителям и старшим, а также включает в себя обязательство заботиться о них и поддерживать их в старости. Кроме того, семейные отношения в соответствии с казахским обычным правом характеризуются сильным чувством гостеприимства, щедрости и взаимной поддержки.

Проблемы брака и семейных отношений в соответствии с казахским обычным правом: несмотря на свою долгую историю и глубокие культурные корни, система брачных и семейных отношений в соответствии с казахским обычным правом сталкивается с рядом проблем в современную эпоху. Растущее влияние западных культурных и правовых норм, изменение отношения общества к браку и семье, а также размывание традиционных гендерных ролей – все это факторы, которые представляют угрозу традиционной правовой системе Казахстана.

Более того, система брака и семейных отношений в соответствии с казахским обычным правом была подвергнута критике некоторыми как патриархальная и ограничительная, особенно в отношении прав и автономии женщин. В казахском обществе растет признание важности гендерного равенства и расширения прав и возможностей женщин, и некоторые призывают к пересмотру системы брачных и семейных отношений, чтобы обеспечить большее гендерное равенство.

Наследование в браке является важным аспектом обычного права казахов. Обычное право казахов признает два типа браков: традиционный и гражданский. Традиционные браки основаны на обычаях и традициях казахского народа, в то время как гражданские браки признаются в соответствии с казахстанской правовой системой.

Согласно обычному праву казахов, наследование в браке регулируется несколькими принципами. Одним из ключевых принципов является принцип общинной собственности. В традиционных казахских браках все имущество, приобретенное во время брака, считается общей собственностью и находится в совместной собственности обоих супругов. Сюда входит имущество, приобретенное в результате наследования, а также

имущество, приобретенное трудом или иным способом. В случае развода или смерти одного из супругов, общее имущество делится поровну между супругами или их наследниками.

В дополнение к принципу общинной собственности, казахское обычное право также признает права вдов и вдовцов. Если супруг умирает без завещания, его имущество распределяется в соответствии с правилами наследования по обычному праву. В таких случаях переживший супруг имеет право на определенную долю имущества, которая варьируется в зависимости от типа имущества и количества детей.

Например, если умерший супруг владел недвижимым имуществом, таким как дом или земля, переживший супруг имеет право на пожизненную долю в собственности. Это означает, что они могут продолжать жить в собственности до конца своей жизни, но они не могут продавать или распоряжаться ею. Имущество в конечном итоге перейдет к детям или другим наследникам умершего супруга.

Если умерший супруг владел движимым имуществом, таким как деньги, драгоценности или домашний скот, переживший супруг имеет право на определенную долю имущества, в зависимости от количества детей. Если детей нет, переживший супруг имеет право на половину имущества. Если есть дети, переживший супруг имеет право на одну треть имущества, а остальные две трети делятся поровну между детьми.

В целом, наследование в браке является важным аспектом обычного права казахов. Принципы общинной собственности и права вдов и вдовцов обеспечивают справедливое распределение имущества между супругами и их наследниками, а также признают важность семейных уз и общинного владения имуществом.

Согласно обычному праву казахов, наследование с позиции брака в первую очередь определяется понятием «калым», которое относится к выкупу за невесту или приданому, которое выплачивается женихом или его семьей семье невесты во время брака. Калым рассматривается как форма компенсации семье невесты за потерю труда их дочери и потенциального потомства.

С точки зрения наследования, калым считается собственностью невесты и ее семьи, и обычно оно возвращается им в случае смерти или развода мужа. Это означает, что калым не подлежит разделу или распределению между наследниками, а скорее остается собственностью семьи невесты.

В дополнение к калыму, наследование с позиции брака также зависит от других обычаев и традиций, таких как распределение имущества и активов между мужем и женой во время брака. Как правило, имущество, приобретенное во время брака, считается совместной собственностью и делится поровну между мужем и женой в случае развода или смерти мужа. Однако конкретные правила и обычаи могут отличаться в зависимости от региона и участвующих семей.

В целом, наследование с позиции брака по обычному праву казахов основано на идее компенсации семье невесты за потерю труда их дочери и потенциального потомства, и на него влияют различные обычаи и практики, связанные с распределением имущества и активов между мужем и женой.

В заключение, наследование в обычном праве казахов является сложным и многогранным вопросом, который развивался на протяжении многих веков. В то время как традиционные практики, такие как левиратные браки, когда-то были обычным явлением, в настоящее время они широко считаются незаконными и неэтичными, и предпринимаются усилия по продвижению большего гендерного равенства и прав женщин.

Брачные и семейные отношения по обычному праву казахов представляют собой сложные и многогранные системы, которые отражают богатые культурные традиции и верования казахского народа. Хотя в современную эпоху эти системы сталкиваются с рядом проблем, их дальнейшее выживание будет зависеть от способности казахского народа адаптироваться к меняющимся обстоятельствам, сохраняя при этом свое культурное наследие.

Таким образом, важно приложить усилия для защиты и поощрения практики брака и семейных отношений в соответствии с казахским обычным правом, чтобы гарантировать, что они остаются жизненно важной и устойчивой частью казахстанской правовой системы. Сохраняя и продвигая эти традиционные правовые практики, казахстанское общество может продолжать

В то же время, однако, традиционные обычаи казахского народа, включая выплату калыма и акцент на расширенных семейных отношениях, остаются важными аспектами казахской культуры и общества. В результате любые усилия по решению вопросов, связанных с наследованием в обычном праве казахов, должны быть тщательно сбалансированы с необходимостью уважать и сохранять эти культурные традиции.

Двигаясь вперед, для казахстанского общества будет важно продолжать развиваться и адаптироваться, сохраняя при этом глубокое уважение к традициям и обычаям, которые формировали казахский народ на протяжении многих веков. Работая вместе над продвижением большего гендерного равенства, уважения прав женщин и сохранения культуры, казахстанское общество может гарантировать, что наследование в обычном праве казахов продолжает развиваться позитивным и конструктивным образом на благо всех членов сообщества.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Ахметова Н. Обычное право казахов в конце XVIII-XIX вв. – Караганда, 2007.
- 2 Вопросы брака и семьи, рассматриваемые в суде. Справочник для народных судей. – Алматы, 2015 г.
- 3 Брачно-семейные отношения по обычному праву казахов [Электронный ресурс] <http://kazbook.narod.ru/knigi/sm/2.htm>
- 4 «Модернизация ранней советской эпохи в судьбах женщин Казахстана, 2004-2017 годы: монография» (КазНУ им.Аль-Фараби, 2017)
- 5 Евразийский юридический журнал/юридическая статья/ Обычное право Казахав: проблемы теории и практики
- 6 Проблемы казахского обычного права // сб. статей – Алма-Ата, 2006.
- 7 Фукс С.Л. Обычное право казахов в XVIII - первой половине XIX вв. – Алма-Ата, 2011.

БЫТОВОЕ НАСИЛИЕ КАК ОДНА ИЗ ПРОБЛЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

МУКАНОВА З. А.
студент, Торайгыров университет, г. Павлодар
ТЛЕУЛЕНОВ Р. К.
ст. преподаватель, кафедра «Правоведение»,
Торайгыров университет, г. Павлодар

Одной из актуальных проблем современности, которая обсуждается в обществе и в средствах массовой информации, является насилие в семье. Часто тема бытового насилия ложится в

основу сюжетов книг, художественных и документальных фильмов, пугает своей жестокостью и безнаказанностью возмущает. Однако до настоящего времени она не нашла своего самостоятельного отражения в особенной части УК РК. Кроме того, в доктрине уголовного права нет четкого разграничения таких видов насилия как «домашнее», «семейное» и «бытовое». Проблема отсутствия закрепленных понятий на законодательном уровне, приводит к неоднозначному их использованию на практике. Кажется, неслучайным, что эта тема не раскрыта до конца, учитывая, что речь идет о чувствительной и сложной теме отношений, складывающихся внутри семьи. В нашей стране, где преобладает преимущественно патриархальный уклад жизни, трудно представить, чтобы женщины и дети могли открыто говорить о семейных скандалах. Великий казахский поэт Абай Кунанбаев по такому поводу изрек следующее: «Скромность, которая происходит от слабости, не есть достоинство». Здесь именно следует говорить о слабости духа и характера личностей, становящихся жертвами подобных преступлений. Ещё в 15 веке итальянский проповедник, общественный деятель Джироламо Савонарола (1452–1498 гг.) сказал, что «нет более вредного животного, чем человек, не следующий законам». Это высказывание одинаково верно, как по отношению к правонарушителю, так и по отношению к его жертве. Именно осознание своей безнаказанности воодушевляет семейного тирана на новые проявления его безграничной власти в семье [5, с. 37].

Для того, чтобы разобрать проблему бытового насилия, нужно понять:

- Что такое бытовое насилие?
- Какие виды есть?
- Кто подвергается насилию?
- Основные причины бытового насилия.
- Как решаются проблемы бытового насилия в Казахстане?
- К какому типу ответственности относится совершение бытового насилия?

Что такое бытовое насилие?

Согласно ст. 1 п.3 закона «О профилактике бытового насилия» бытовое насилие – умышленное противоправное деяние (действие или бездействие) одного лица в сфере семейно-бытовых отношений в отношении другого (других), причиняющее или содержащее угрозу причинения физического и (или) психического страдания. Вдобавок бытовым насилием можно назвать регулярно повторяющиеся акты физического или любого иного воздействия. Многим людям

приходится жить в семьях с подобными отношениями, и в них вместо доверия, чувства защищенности, любви, партнерства, ведущую роль занимает жестокость, тревога, страх [4, с. 25].

В СМИ эта тема освещается весьма усеченно, формируя мнение, что это касается только неблагополучных групп населения, порой саму жертву представляя виновником инцидента. Под бытовым насилием понимается всё то, что связано с жестоким обращением в семейно-бытовой сфере. Насилие часто оправдывается как насильником, так и жертвой. Насилие есть акт сознательной воли, насильник часто может обосновать своё поведение. Насилие циклично. За одним эпизодом часто следует другой, несмотря на то, что насильник может просить прощение.

Какие виды есть?

Согласно ст. 4 закона «О профилактике бытового насилия» бытовое насилие может выражаться в виде физического, психологического, сексуального и (или) экономического насилия.

Физическое насилие – умышленное причинение вреда здоровью путем применения физической силы и причинения физической боли.

Психологическое насилие – умышленное воздействие на психику человека, унижение чести и достоинства посредством угроз, оскорблений, шантажа или принуждение (понуждение) к совершению правонарушений или деяний, представляющих опасность для жизни или здоровья, а также ведущих к нарушению психического, физического и личностного развития.

Сексуальное насилие – умышленное противоправное действие, посягающее на половую неприкосновенность или половую свободу человека, а также действия сексуального характера по отношению к несовершеннолетним.

Экономическое насилие – умышленное лишение человека жилья, пищи, одежды, имущества, средств, на которые он имеет предусмотренное законом право [4, с.33].

Кто подвергается насилию?

Наиболее частыми жертвами бытового насилия, становятся близкие родственники: жена, дети, родители. Это подтверждается статистическими показателями. Так, согласно анонимному опросу сотрудников полиции Казахстана общее количество выездов по сообщениям о применении домашнего насилия указанные категории потерпевших составляют 95 %, оставшиеся 5 % случаев применения домашнего насилия приходятся на сожителей и мужей. Из данного соотношения можно сделать вывод о том, что

субъектами применения домашнего насилия чаще всего являются мужчины [1, с.25].

Основные причины бытового насилия.

Психологи В. В. Козырева и С. Н. Савинкова выявили основные причины применения домашнего насилия, которые разделили на внешние и внутренние факторы. К основным внешним факторам они отнесли распространение в обществе алкоголизма, наркомании (почти половина мужчин, применяющих домашнее насилие, имеют проблемы с алкоголем). Внешние факторы они усматривают в копировании модели взаимоотношений родителей, увиденной в детстве, а также стресс, полученный в результате неблагоприятной обстановки в семье.

Все перечисленные положения являются основным содержанием в причинах действий тиранов и насильников своих близких. Но важным моментом является также отношение к домашнему насилию со стороны самих жертв. Те, в свою очередь, быстро прощают своих тиранов, либо обвиняют во всем себя, что ставит их под еще большую угрозу. В. А. Веселова утверждает, что такое положение связано с убеждением женщин в законности происходящего. Они считают, что причиной избиений стало их аморальное поведение, нарушение внутренних норм или даже предательство по отношению к агрессору. Такое мнение поддерживается насильником до и после жестокого обращения, что способствует изоляции, закрытию жертвы и установлению контроля над ней со стороны агрессора [3, с. 62].

Как решаются проблемы бытового насилия в Казахстане?

Борьба с бытовым насилием в нашем обществе – вопрос такой же важный, как и борьба с преступностью. К сожалению, многие факты совершения насилия над членами семьи, независимо от пола или возраста жертвы, замалчиваются. Пострадавшие никому об этом не рассказывают, а даже если и пытаются, то дело редко доходит до суда. К тому же, жертв домашнего насилия «клеят» ярлыком под названием «сам(а) виноват(а)» так же часто, как и жертв насилия сексуального.

Правовую основу деятельности подразделений по защите от бытового насилия составляют Всеобщая декларация прав человека и Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, принятые Генеральной Ассамблеей ООН, Всеобщая Декларация прав человека, Конституция Республики Казахстан, Уголовный Кодекс Республики Казахстан, Кодекс Республики

Казахстан «Об административных правонарушениях», Закон Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия, Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан», иные нормативные правовые акты.

Главный Закон нашего государства – Конституция – гарантирует нам защиту наших законных прав и интересов. Этой теме посвящен целый раздел под названием «Человек и гражданин». Более остальных хотелось бы обратить внимание на ст.ст. 13 и 17 Конституции Республики Казахстан, где регламентировано: «каждый имеет право на признание его правосубъектности и вправе защищать свои права и свободы всеми не противоречащими закону способами, включая необходимую оборону; каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод; каждый имеет право на получение квалифицированной юридической помощи». В случаях, предусмотренных законом, юридическая помощь оказывается бесплатно. А статья 17 прямо говорит о неприкосновенности достоинства человека и о том, что никто не может подвергаться пыткам, насилию, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство обращению или наказанию.

К какому типу ответственности относится совершение бытового насилия?

Здесь всё зависит от причиненного вреда здоровью.

Причинение легкого вреда здоровью сейчас квалифицируется статьей 73-1 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях – «Умышленное причинение легкого вреда здоровью». То есть, при умышленном причинении легкого вреда здоровью, повлекшем кратковременное расстройство здоровья или незначительную стойкую утрату общей трудоспособности наказывается штрафом в размере 15 МРП или административным арестом до 15 суток. При повторном совершении в течение года – административным арестом до 20 суток.

Если же деяние квалифицируется статьей 73-2 КоАП РК «Побои» — нанесение побоев или совершение иных насильственных действий, причинивших физическую боль, но не повлекших причинение легкого вреда здоровью, – то оно наказывается штрафом в 10 МРП или административным арестом до 10 суток.

При умышленном причинении средней тяжести вреда здоровью (статья 107, но уже Уголовного кодекса РК) обвиняемый будет наказан штрафом до 1000 МРП, либо исправительными работами

в том же размере, либо ограничением свободы на срок до двух лет, либо лишением свободы на тот же срок.

Размер наказания увеличивается до 2000 МРП, исправительными работами в том же размере, ограничением или лишением свободы до трех лет, если преступление совершили неоднократно, либо в отношении заведомо несовершеннолетнего.

При нанесении тяжкого вреда здоровью размер наказания увеличивается – это статья 106 УК РК. За таким деянием следует ограничение свободы на срок от трех до семи лет, либо лишение свободы на тот же срок. При неоднократном совершении преступления, либо совершенного в отношении заведомо несовершеннолетнего – лишение свободы от 5 до 10 лет [2, с.20].

Также была введена такая мера, как «судебное предписание». Это официальное распоряжение, которое выписывают семейному скандалисту. Устроил, например, муж дома скандал. Соседи позвонили в полицию. Приехавшие на место происшествия сотрудники задержали дебошира, но заявление на супруга его жена писать не хочет и явных синяков у нее не видно. В таком случае скандалисту выдают защитное предписание, в котором говорится, что отныне ему запрещается устраивать дома скандалы, поднимать руку на домочадцев. После чего участковый инспектор несколько раз в неделю навещает его по месту жительства с проверкой. Ранее срок защитного предписания составлял 10 дней, теперь 30.

За нарушение защитного предписания правонарушитель может быть предупрежден, либо привлечен к ответственности – административный арест сроком до 5 суток.

Сегодня в Казахстане проводится взвешенная гендерная политика, благодаря которой уже достигнуто некоторое улучшение профилактики бытового насилия в отношении женщин.

ЛИТЕРАТУРА

1 Бодрова В. В. Насилие в семье / В. В. Бодрова / Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. - 2000. – № 5. – С. 44 - 51.

2 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.03.2023 г.)

3 Сергеев М. П. Насилие в семье: распространённость, причины, профилактика / М. П. Сергеев, А. В. Голенков/ Здравоохранение Чувашии. – 2004. – № 2. – С. 57– 65.

4 Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2021 г.)

5 Предотвращение насилия в семье / Под ред. Захаровой Ж. А. – М. : Оргсервис. – 2005. – 162 с.

ОСНОВЫ ПРАВОВОЙ И СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ СЛЕДОВАТЕЛЯ

НҰРМАТАЙ Ж. Қ.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ТЛЕУЛЕНОВ Р. К.

ст. преподаватель, кафедра «Правоведение», Торайгыров университет,
г. Павлодар

Данная работа посвящена одному из самых актуальных вопросов, а именно основам правовой и социальной защиты следователя. По данному вопросу учёными и практиками ведутся многочисленные дебаты. Практически всё время с момента обнаружения признаков правонарушения до передачи дела в суд с обвинительным заключением, следователь или дознаватель действует под неусыпным контролем прокуратуры и суда, хотя по закону и обладает определенной степенью самостоятельности. Проблема социальной и правовой защиты следователя двояко. С одной стороны, интересы раскрытия преступления и получение доказательств, требуют мобильности и гибкости в действиях следователя, а с другой стороны все процессуальные акты, выносимые следователем и совершаемые ими следственные действия в той или иной степени ограничены. Бесконтрольность в этой сфере, конечно же, недопустима, что еще раз подчеркивает актуальность изучения темы настоящей работы. Таким образом, законодатель балансирует между необходимостью дать следователю определённую свободу в его действиях, и, в тоже время, необходимостью ограничить процессуальную самостоятельность следователя с целью не допустить злоупотреблений со стороны следователей, которые могут привести к грубейшим нарушениям закона и ущемлению прав человека и гражданина. Следовательно, проблема правовой и социальной защиты следователя является остро дискуссионной и насущной. Над этой проблемой учёные и практики ломают голову уже несколько лет [2, с. 50].

Согласно ст.60 п.1 УПК РК «Следователь – должностное лицо, уполномоченное осуществлять досудебное расследование по уголовному делу в пределах своей компетенции: следователь органов внутренних дел, следователь органов национальной безопасности, следователь антикоррупционной службы и следователь службы экономических расследований, а также прокурор в случаях, предусмотренных настоящим Кодексом.» [1, с. 25].

Для того, чтобы выделить основы правовой и социальной защиты следователя нужно определить его процессуальную самостоятельность. Здесь мы начнем с самого понятия процессуальной самостоятельности следователя.

Процессуальная самостоятельность следователя – это положение уголовно-процессуального законодательства, согласно которому следователь самостоятельно принимает все решения о направлении следствия и производстве следственных действий (за исключением случаев, когда законом предусмотрено получение санкции или согласия прокурора) и несет полную ответственность за их законное и своевременное проведение.

Правом вмешательства в процессуальную деятельность следователя обладают только прокурор и начальник следственного отдела путем дачи ему письменных указаний о производстве следствия. В то же время следователю предоставлено право отстаивать свое мнение об основных решениях, принимаемых по делу (ч.8 ст.60 УПК РК), и при этом высказывать свои возражения. Следователь осуществляет государственно-правовую функцию расследования преступлений. Для ее понимания, осуществления и совершенствования важно исследование сущности принципа процессуальной самостоятельности следователя как субъекта расследования. Следователь является основным субъектом расследования потому, что он самостоятельно производит основное количество следственных и иных процессуальных действий.

Уголовно-процессуальное законодательство устанавливает необходимые гарантии законности и обоснованности принимаемых следователем процессуальных решений. К таким гарантиям относятся закрепленные в действующих нормах принципы уголовного процесса: законности, всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела, презумпция невиновности, обеспечения подозреваемому и обвиняемому права на защиту, язык, на котором ведется предварительное расследование и другие. В юридической литературе высказаны суждения об отнесении к

основополагающим руководящим началом, имеющий нормативно-правовой характер в уголовном судопроизводстве принцип процессуальной самостоятельности следователя, закрепленный в ст. 60 УПК РК. Тем самым подчеркивается определенная значимость данного принципа для дальнейшего укрепления законности и улучшения всей следственной работы.

Процессуальная самостоятельность следователя представляет реальную гарантию законности и обоснованности процессуальных решений следователя, поскольку дает ему возможность в пределах установленной законодательством компетенции вполне самостоятельно формулировать выводы и суждения на основе проверенных достоверных доказательств. Презюмируется при этом, что никто лучше следователя, в чьем производстве находится дело и кто лично непосредственно вникает в сущность исследуемых обстоятельств, не может оценить доказательства в их совокупности и принять наиболее оптимальные и верные и рациональные решения по каждому возникающему правовому вопросу. Это – одна из важнейших сторон рассматриваемой проблемы [2, с. 80].

Термин «процессуальная самостоятельность» появился в научной литературе в период, когда административные органы и должностные лица стали активно вмешиваться в ход расследования по уголовным делам, таким образом оказывая влияние на осуществление правосудия. Этот период связан с переходом следствия во власть административных органов, когда следователь оказался в ведомственном и процессуальном подчинении прокурору, а затем, когда и начальник следственного отдела был наделен процессуальными полномочиями [3, с. 12].

Такое положение обезличивало следователя как процессуальное лицо, поэтому были предприняты попытки оградить его от чрезмерного постороннего влияния и обеспечить самостоятельное принятие решений по уголовным делам. Из научных источников понятие процессуальной самостоятельности было воспринято законодателем и в 1958 году оно было задекларировано в статье 30 Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик. Это же положение было закреплено в Уголовно-процессуальном кодексе КазССР 1959 года. Но одновременно с этим, УПК КазССР определил полномочия прокурора на стадии предварительного следствия, которые позволили ему осуществлять не только надзор, но и непосредственно руководство следствием. Указом Президиума Верховного Совета КазССР было внесено

дополнение в УПК КазССР, по которой начальник следственного отдела получил право дачи указаний по уголовным делам и ряд иных процессуальных полномочий. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан 1997 года почти в корне изменил прежнюю норму, определяющую самостоятельность решений следователя. Но в то же время объём полномочий, по которым он может самостоятельно принимать решения, значительно сужен. Если проанализировать и сравнить правовой статус различных участников уголовного процесса, то мы увидим явные ограничения полномочий следователя. Практически от декларированной процессуальной самостоятельности и независимости следователя ничего не осталось. Судебная реформа, проводившаяся в последнее десятилетие, в ходе которой активно высказывались об усилении роли следователя, поднятия его престижа, вселив надежду, ничего от нее не оставила после принятия УПК РК. Если еще Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик 1958 г. и принятый в их развитие УПК КазССР еще и содержали, хотя и порой формальные признаки независимости и самостоятельности, то по новому закону следователь представлен только исполнителем чужих решений. Здесь необходимо вспомнить те тенденции, в которых развивалась научная мысль в ходе судебной реформы и подготовки нового уголовно-процессуального закона. Многие процессуалисты, оценивая правовое положение следователя, предложили исправить ситуацию, если не пересмотром функции следователя, то хотя бы обеспечением подлинной самостоятельности и независимости [4, с. 298].

Несмотря на стремление законодателя укрепить статус следователя, придать ему как можно больше процессуальной самостоятельности, его правовое положение оказалось значительно урезанным из-за почти неограниченных возможностей прокурорского надзора, а также судебного контроля за предварительным расследованием преступлений.

ЛИТЕРАТУРА

1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.03.2023 г.)

2 Гаврилов Б.Я. О процессуальной самостоятельности следователя: история, реальное состояние, перспективы развития // Право и политика. — М. : Nota Bene, 2001. — № 2. — С. 92–99.

3 Басков В.И. Прокурорский надзор за исполнением законов при рассмотрении уголовных дел в судах. – М.: Ю.Л., 1986 г., с. 287.

4 Закиров Б.Е. Предварительное следствие прежде и теперь // Фемида, 2000. – № 10. – С. 26–32. Криминалистика. Под ред. Данильяна Л.А. – М., 2002. – С. 438

ПРАВОВОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ОСУЖДЕННЫХ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

РАИМХАНОВА А. К.

магистр, Торайгыров университет, г. Павлодар

В статьях 3 и 9 Всеобщей декларации прав человека, ст. 9 Международного пакта о гражданских и политических правах закреплено, что каждый человек имеет право на жизнь, на свободу и личную неприкосновенность [1]. Данное право является одним из основных прав человека в любом демократическом государстве современного мирового сообщества, а соблюдение данного права является важной гарантией недопущения произвола, как в отношении отдельной личности, так и в отношении групп людей.

Конституция РК предусматривает возможность временного лишения свободы личности в виде ареста, заключения под стражу и содержания под стражей, причем необходимым условием законности и обоснованности таких мер, должно быть, судебное решение [2]. Данная мера является мерой воздействия на лицо, совершившее преступление со стороны государства. Лишение свободы, как и любое другое наказание, предусмотренное УК РК, применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также в целях исправления осужденного и предупреждения совершения новых преступлений.

Не подвергаться пыткам и жестокому, бесчеловечному или унижающему достоинство обращению или наказанию является одним из основополагающих прав человека. В целях борьбы с пытками приняты различные международные документы, регламентирующие запрет на их применение, правила обращения с заключенными и несовершеннолетними, поведения должностных лиц органов уголовного преследования, порядок расследования и др.

Исправление осужденного соответствует цели специального предупреждения преступлений. Она достигается, когда осужденный

не совершает новых преступлений. Что же касается предупреждения совершения новых преступлений, то это относится к тем лицам, к которым наказание не применялось. Предполагается, что неотвратимость наказания должна удерживать социально-неустойчивых индивидов от попыток совершения преступлений.

Тюремное заключение можно считать завершающей стадией процесса уголовного судопроизводства, отправной точкой которого является совершение преступления и который включает его расследование, задержание подозреваемых, заключение их под стражу, судебное разбирательство и вынесение приговора. С другой стороны, сама система уголовного правосудия находится под влиянием проводимой государственной политики и существующего политического климата, которые в значительной степени определяют обществом.

Таким образом, при оценке состояния пенитенциарной системы следует осознавать, что эффективное управление и гуманные условия в тюрьмах зависят не только от тюремных властей. Происходящее в тюрьмах неразрывно связано с управлением системой уголовного правосудия в целом и давлением на эту систему со стороны политиков и общества.

В связи с этим усилия по реформированию пенитенциарной системы должны предприниматься в рамках комплексной программы, направленной на решение проблем всей системы уголовного правосудия.

На современном этапе развития казахстанского общества цель пенитенциарной реформы – преобразование пенитенциарной системы в государственный институт, полностью интегрированный в новую социально-экономическую реальность, описанную в «Стратегическом плане развития страны до 2025 года» [3].

В Концепции правовой политики Республики Казахстан была поставлена задача приблизить пенитенциарную систему к международным стандартам – гуманизации уголовной политики, декриминализации многих уголовных преступлений, смягчению уголовной ответственности, депенализации, применению мер наказания, альтернативных лишению свободы. Реформа уголовного правосудия позволила сократить количество осужденных в местах лишения свободы и лиц, содержащихся под стражей с 63,6 тыс. чел. (2010) до 35,2 тыс. чел. (2018) [4].

В последние годы решение задач пенитенциарной реформы, поставленных в Программном документе «План нации - 100

конкретных шагов по реализации 5 институциональных реформ» идет медленными темпами – используемые на практике подходы к обеспечению эффективности пенитенциарной системы не соответствовали инновационным методам управления социально-экономическим развитием, к которым переходят государственные органы Республики Казахстан [5].

В начале 2017 года Глава государства объявил о начале «третьей модернизации». В соответствии со Стратегическим планом развития Республики Казахстан до 2025 года, во всех государственных органах и институтах началось внедрение новой системы оценки эффективности, основанной на проектном подходе.

Предъявляются качественно новые требования к эффективности проектов, входящих в программу трансформирования пенитенциарной системы. Предстоит существенная доработка концепции эффективного развития пенитенциарной системы, которая должна быть полностью интегрирована в общую систему реформирования страны.

На первый план выходит проблема оптимального выбора приоритетных проектов развития пенитенциарной системы, способных обеспечить существенное повышение социальной, экономической и организационно-технологической эффективности данного государственного института. В этих условиях разработка рекомендаций по повышению эффективности казахстанской пенитенциарной системы является актуальной и востребованной темой исследования.

Актуальность темы выражена в том, что осужденные – это лица, существенно ограниченные в своем правовом статусе, находящиеся под контролем государства, и от того, насколько соблюдаются их основные права и насколько соответствуют требованиям закона ограничения в их правах и свободах, во многом зависит успешность реинтеграции осужденных в общество, безопасность в учреждениях, исполняющих наказания, а также безопасность иных граждан, взаимодействующих с осужденными.

Рассмотрение правового положения лиц, отбывающих наказание, обуславливается также необходимостью повышения эффективности процесса исполнения уголовного наказания, применения мер исправительного воздействия. Исполнение осужденными возложенных на них обязанностей и реализация принадлежащих им прав и законных интересов образуют тот

правовой режим отбывания наказания, который необходим для достижения стоящих перед ним целей.

Реформирование казахстанской пенитенциарной системы привело к сокращению количества осужденных, в том числе без изоляции от общества, увеличению доли расходов на содержание осужденных; сокращению лжепредпринимательства, росту ущерба от присвоения или растраты вверенного чужого имущества, мошенничества, вымогательства, незаконного получения кредита или нецелевого использования бюджетного кредита, уклонения от уплаты налогов. Как видим, в результате проведенных реформ заметны положительные тенденции, в то же время имеют место нерешенные проблемы.

Исходя из положений Конституции Республики Казахстан о том, что все равны перед законом и судом и что никто не может признать лицо виновным в совершении преступления и подвергнуть уголовному наказанию, кроме суда, обратить внимание судов на то, что каждое уголовное дело, независимо от характера и тяжести совершенного преступления, служебного и общественного положения обвиняемого, должно разрешаться в точном соответствии с требованиями норм уголовного и процессуального права [2].

Ничто не может быть признано оправдывающим нарушения законности. Судам следует неукоснительно соблюдать требования закона о строго индивидуальном подходе при назначении наказания с учетом характера и степени общественной опасности совершенного преступления, личности виновного и обстоятельств дела, смягчающих и отягчающих ответственность. Наказание должно быть законным, обоснованным и справедливым и свидетельствовать о неотвратимости ответственности за совершенное преступление.

Согласно требованиям закона суды обязаны устанавливать обстоятельства, смягчающие и отягчающие ответственность, учитывать и отражать их в приговоре при назначении наказания виновному [6]. В тех случаях, когда то или иное обстоятельство, предусмотренное законом в качестве смягчающего или отягчающего ответственность, указано в диспозиции статьи Особенной части Уголовного кодекса в качестве одного из признаков преступления, оно дополнительно не должно учитываться как смягчающее или отягчающее ответственность при назначении наказания за это преступление.

Суды должны всесторонне, полно и объективно исследовать данные о личности подсудимого, имея в виду их существенное

значение для определения вида и размера наказания [6]. В частности, необходимо выяснять состояние здоровья, семейное положение подсудимого, его трудоспособность, отношение к труду, обучение, сведения о судимости.

Лица, попадающие в сферу регулирования отношений, возникающих при исполнении наказания, приобретают определенное правовое положение – статус. Лица, отбывающие наказание, как граждане государства обладают правами и свободами человека и гражданина, которые согласно Конституции РК являются высшей ценностью.

Исполнение осужденными возложенных на них обязанностей и реализация принадлежащих им прав и законных интересов образуют тот правовой режим отбывания наказания, который составляет основу для достижения поставленных перед наказанием целей, в первую очередь – исправление осужденных. Социально обоснованная регламентация правового положения осужденных представляет собой важный инструмент их правового и нравственного воспитания, привития уважения к закону, правам и законным интересам других лиц.

Закрепление правового положения лиц, отбывающих уголовные наказания, происходит двумя путями: с помощью нормативного определения и регламентации элементов правового статуса. Статья 9 УИК РК определила основы правового положения осужденных. Республика Казахстан уважает и охраняет права, свободы и законные интересы осужденных, обеспечивает законность применения средств их исправления, а также правовую защиту и личную безопасность [7].

Правовое положение осужденных представляет собой разновидность специального правового статуса, в свою очередь подразделяемого на правовые статусы лиц, отбывающих различные виды наказания. Отличительной чертой специального правового статуса осужденных является то, что он базируется на общем правовом статусе граждан, так как осуждение лица к уголовному наказанию не влечет лишения гражданства, а соответственно правового статуса граждан.

Сохранение гражданства лиц, совершивших преступление, соответствует международным актам, закрепляющим принципы обращения с осужденными, служит примером реализации принципов демократизма и гуманизма в сфере исполнения уголовных наказаний. Сохраняя за осужденными гражданство,

государство преследует цель повышение воспитательного потенциала наказания, так как это позволяет формировать гражданские чувства осужденных.

Осужденный к уголовному наказанию пользуется всеми общегражданскими правами, а также несет обязанности наравне с гражданами РК. Так осужденные к лишению свободы пользуются без каких-либо существенных ограничений правами в сфере наследования, брачно-семейных, трудовых и иных отношений.

По сведениям Генеральной прокуратуры, каждая десятая жалоба (заявление) в органы прокуратуры о пытках (91 из 940) приходится на стадию исполнения наказания. В большинстве заявлений (89 %) причинами пыток и жестокого обращения указывается наказание за нарушение режима отбывания. В остальных случаях – это наказание за отказ вступить в общественные организации заключенных, либо выполнить требования администрации, в т.ч. незаконные (отказ маршировать), отказ от работы, за агрессивное поведение и т.д. Нередко пытки применяются с ведома и согласия либо по поручению администрации руками других осужденных, так называемых активистов – добровольных помощников администрации, секции поддержания правопорядка, актива осужденных [8, с.5].

Ключевым вопросом противодействия пыткам в закрытых учреждениях является обеспечение прозрачности их работы и «права заявить» о пытках.

В целях практического применения принципа недискриминации администрации учреждений УИС следует учитывать индивидуальные потребности заключенных, в частности, наиболее уязвимых категорий заключенных, находящихся в условиях тюремного заключения. Особого внимания требуют лица с ограниченными возможностями, женщины и дети. Их физические ограничения не учитываются должным образом. Содержание этой категории осужденных в местах лишения свободы требует создания определенных условий, надлежащего ухода за ними, а также значительных материальных затрат.

По данным Комитета уголовно-исполнительной системы (КУИС), сегодня в местах лишения свободы отбывают наказание более 37 тысяч человек, около 2,6 тысячи женщин, в т.ч. 38 отбывает наказание вместе с детьми в учреждении с Домом ребенка (39 детей), 410 пожилых людей (275 мужчин и 128 женщин), 328 инвалида 1 и 2 группы (соответственно 45 и 289 чел.), 37 несовершеннолетних заключенных [8, с. 6].

Очень низка эффективность системы профессиональной реабилитации инвалидов, тогда как инвалиды в большей степени нуждаются в специальных программах реабилитации. Следует отметить, что основная работа с осужденными пожилого возраста и инвалидами в местах лишения свободы должна проводиться с учетом правовых, социально-психологических факторов, создающих необходимые условия реабилитации и социальной адаптации этой категории осужденных.

В деятельности пенитенциарного учреждения, чрезвычайно важны психологические методы. Случаи психических расстройств в пенитенциарных учреждениях встречаются на 15% чаще, чем на воле, люди не могут адаптироваться в новой среде, значительное число осужденных живет в состоянии хронического стресса.

Психологическая служба в учреждениях УИС не только диагностирует вновь прибывших осужденных, но и проводит психологическую коррекцию личности осужденного. При работе с такой категорией осужденных, как ЛГБТ-сообщества или жертвы сексуального насилия (мужчины), то средства, методы, формы работы, её организация и осуществление должны строиться с учетом особенностей притесняемых, внешних причин и внутренних предпосылок, попадания в эту среду, а также требуют дополнительного детального исследования.

В настоящее время, количество осужденных, состоящих на учете у психологов учреждений, с формулировкой «подверженный гомосексуальным актам, имеющий низкий социальный статус», составляет более 2 % от всей численности отбывающих наказание осужденных.

В целях укрепления семейных связей, их дальнейшей ресоциализации, осужденным женщинам, имеющим детей в домах ребенка учреждений, в соответствии с частью 2 статьи 113, ст. 115 УИК РК разрешается краткосрочный выезд за пределы учреждения для устройства детей у родственников либо в детском доме на срок до семи суток, не считая времени, необходимого для проезда туда и обратно, а осужденным женщинам, имеющим несовершеннолетних детей – инвалидов вне учреждения, – один краткосрочный выезд в год для свидания с ним на тот же срок. Беременным женщинам и кормящим матерям создаются улучшенные жилищно-бытовые условия и устанавливаются повышенные нормы питания.

В настоящее время в Казахстане имеется единственный Дом ребенка при учреждении ЛА-155/4 в п. Жаугашты

Алматинской области, в котором содержалось 36 женщин и 37 детей. Правозащитники считают, что некоторые дети группы риска нуждаются в дообследовании и лечении в условиях высокоспециализированной медицинской помощи [8, с. 5].

Правовое положение лиц, отбывающих наказание, является важнейшим институтом уголовно-исполнительного права, социально-правовая значимость которого проявляется в следующем.

ЛИТЕРАТУРА

1 Всеобщая декларация прав человека (принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1010658

2 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.) Электронный ресурс: // <http://www.zakon.kz/>

3 Об утверждении Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан Электронный ресурс: // <http://www.zakon.kz/>

4 Ламашарипов Д.М. Повышение эффективности современной пенитенциарной системы в Республике Казахстан // Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD). – А. 2018

5 План нации – 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева (май 2015 года) Электронный ресурс: // <http://www.zakon.kz/>

6 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 25 декабря 2007 года № 8 «О применении судами законодательства о рецидиве преступлений» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.04.2018 г.) // https://online.zakon.kz/document/%5C?doc_id=30153452

7 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2018 г.) Электронный ресурс: // <http://online.zakon.kz/>

8 Олейник В. Гарантии прав осужденных при исполнении уголовных наказаний. №6 (2018), ЗАҢ ЖӘНЕ ЗАМАН маусым-июнь, 2018

СОТТАЛҒАНДАРДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ

РАИМХАНОВА А. К.

магистр, Торайгыров университеті, Павлодар қ.

Дамыған демократиялық қоғам құру жағдайында түзеу мекемелерінде ұсталатын адамдарға қатысты олардың шектеулерін заңнамада нақты бекіту қажеттілігімен бекітілген құқықтар мен бостандықтарды реттеу саласын кеңейту тенденциялары басым болуы керек. Осы немесе өзге де құқықтық норманы біржақты қабылдауға мүмкіндік беретін егжей-тегжейлі құқық белгілеулерінің болуы бас бостандығынан айыруға сотталғандардың өз құқықтарын барынша толық іске асыруын қамтамасыз ететін маңызды факторлардың бірі болуға тиіс.

Сонымен қатар, заңнамада тиісті нормаларды бекіту ғана біз қарастырып отырған санаттағы адамдардың өз құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыруын қамтамасыз ете алмайды. Ол үшін қосымша қаражат қажет. Тек құқықты жариялау жеткіліксіз, оны нақты пайдалану үшін оны заңнамада және оны жүзеге асыру тәртібінде көрсету қажет. Мұндай тәртіпті орнатпай, заңды норма өздігінен әрекет ете алмайды.

Құқықтық әдебиеттерде құқықтар мен бостандықтарды іске асыру тетігінің мазмұны туралы мәселе өте екіұшты түрде шешіледі. Сонымен, А. С. Мордовец қарастырылып отырған механизмнің элементтерін кепілдік, қоғамдық нормалар, жариялылық, қоғамдық пікір, жауапкершілік, процедуралар, бақылау деп атайды [1, 275 б.], Н.И. Раздымалина-құқықтар мен бостандықтарды, құқықтық нормаларды, құқықтық реттеудің мақсатын және нақты әлеуметтік -құқықтық жағдай [2, 13 б.].

Алайда, қарастырылып отырған санатқа енгізілетін элементтердің (қоғамдық пікір, нақты әлеуметтік-құқықтық жағдайдың болуы және т.б.) белгісіздігі мен бұлыңғырлығына байланысты бұл көзқарастар түзеу мекемелеріндегі адамдардың құқықтары мен бостандықтарын іске асыру тетігінің мазмұнын оларды жүзеге асыру құралдарының бірі ретінде айқындау үшін негіз бола алмайды.

Бас бостандығынан айыруға сотталғандардың құқықтарын іске асыру тетігінің құрылымына қатаң құқықтық негізі бар және өз түсіндірулерінің екіұштылығына жол бермейтін қатаң заң

санаттары кіруге тиіс. Осыған сүйене отырып, сондай-ақ белгіленген көзқарастардың жағымды жақтарын ескере отырып, біз көрсетілген тұжырымдамаға келесі элементтерді қосу қажет деп таптық: - бас бостандығынан айыруға сотталғандардың субъективті құқықтарын бекітетін, сондай-ақ оларды жүзеге асырудың нақты тәртібі мен шарттарын айқындайтын нормативтік-құқықтық базаның болуы; - түзеу мекемелерінде ұсталатын адамдардың оларды іске асыруға бағытталған заңды қызметі; - міндетті субъектілердің (түзеу мекемесінің әкімшілігі, әлеуметтік қамсыздандыру органдары және т.б.) оны жүзеге асыру жөніндегі қаралатын санаттағы тұлғалардың құқығымен корреспонденттелген қызметі.

Түзеу мекемелерінде ұсталатын адамдардың құқықтары мен бостандықтарын іске асыру тетігінің ұсынылған құрылымы өте жеңілдетілген және біршама схемалық сипатта болады.

Жоғарыда аталған кепілдіктерді іске асыру ведомстволық бақылауды жүзеге асырады, бұл қылмыстық-атқару жүйесінің жоғары тұрған органдарының түзеу мекемесіндегі заңдылықтың жай-күйін тексеру жөніндегі қызметі [3, 13 б.].

ҚР ҚСҚ жазаларды орындайтын мекемелер мен органдардың қызметіне жоғары тұрған басқару органдары мен олардың лауазымды адамдары тарапынан ведомстволық бақылау жүзеге асырылатынын айтады.

Ведомстволық бақылауды жүзеге асыру салалары өте кең және ерекше сипатта болуы мүмкін (әкімшіліктің Қаржы-шаруашылық қызметін тексеру және т.б.). Әділет министрлігінің органдары өз құзыреті шегінде белгіленген саладағы құқықтық қатынастар субъектілерін бақылауды жүзеге асырып қана қоймай, өз ведомствосында заңдылықты қамтамасыз ететін инстанция ретінде әрекет етеді.

Бұл қызметті жүзеге асыру нысандары өте әртүрлі: 1) түзеу мекемелерінде ұсталатын адамдардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылуын тікелей анықтау. Мұндай қызметті жүзеге асыру тәсілдері ретінде сотталғандардан өз құқықтарына қысым жасағаны үшін бас бостандығынан айыруға шағымдарды қарау, сұрау салу, қабылдау болуы мүмкін; 2) аталған адамдардың өз құқықтары мен бостандықтарын іске асыру саласын қозғайтын жергілікті нормативтік актілер мен құқық қолдану актілерінің қолданыстағы заңнамаға сәйкестігін зерделеу. Осы актілер бас бостандығынан айыруға сотталғандардың құқықтық жағдайын реттеуге байланысты жоғары тұрған заңнама нормаларының

талаптарына сәйкес келмеген жағдайда, олар дереу жойылуға жатады.

Қарастырылып отырған санаттағы адамдардың құқықтары мен бостандықтарын іске асыру тетігінің негізгі аспектілеріне тоқтала отырып, оларды жүзеге асырудың басқа, бірдей маңызды құқықтық кепілдігінің сипаттамасына көшейік – түзеу мекемелерінде ұсталатын адамдардың құқықтары мен бостандықтарын реттейтін заңнаманың толықтығы мен дәйектілігі.

Заңнаманы жетілдіру құқықтық мемлекеттің қалыптасуымен қатар жүретін ажырамас және міндетті процесс болып табылады. Белгілі бір заңды ережелерді тұжырымдай отырып, заң шығарушы құқықтық жүйеге жаңа нәрсе әкелуге ғана емес, сонымен бірге осы ережелерді қолданыстағы құқықтық нормалармен сәйкестігі мен үйлесімділігі тұрғысынан талдауға тырысуы керек.

Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның негізгі ерекшелігі-құқық бұзушы адамды қоғамнан оқшаулау және оның экономикалық, саяси және әлеуметтік-мәдени құқықтарын жүзеге асырудағы шектеулер. Осылайша, барлық сотталғандарды шектеулі қабілеттілікке ие болу біріктіреді.

Бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеп жатқан адамдар, олар жасаған іс-әрекетінің ауырлығына және сот тағайындаған жазаның ауырлығына қарамастан, оларды көптеген табиғи құқықтардан айырады, өз елінің азаматтары болып қала береді. Олар, барлық басқа азаматтар сияқты, өз мемлекетінің қорғауында болуы керек, өйткені адамның қадір-қасиеті мемлекеттің игілігі болып табылады және мемлекет құрметке лайық емес, тіпті ең күшті, егер ол қорланған болса, адам қорғалмайды.

Сотталғандардың құқықтық жағдайының негізі Қазақстан Республикасы сотталғандардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін құрметтейді және қорғайды, оларды түзетудің қажетті шарттарын, әлеуметтік әділеттілік кепілдіктерін, жазаларды орындау кезінде олардың жеке басының әлеуметтік, құқықтық және өзге де қорғалуын қамтамасыз етеді. Мәселен, ҚР ҚИК 10-бабының 7-бөлігі сотталушының консультациялар, анықтамалар, құқықтық сипаттағы құжаттарды жасау түрінде, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен өзге де нысандарда білікті заң көмегін алу құқығын бекітеді [4].

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» ҚР Заңының 26-бабында Мемлекет кепілдік берген құқықтық кеңес беру, сондай-ақ соттарда, қылмыстық қудалау органдарында, өзге де мемлекеттік

органдар мен мемлекеттік емес ұйымдарда жеке тұлғалардың мүдделерін қорғау және білдіру түріндегі заң көмегі Қазақстан Республикасының Заңында және заңнамасында белгіленген тәртіппен көрсетілетіні айтылған:

Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасына сәйкес күдіктіге, айыпталушыға, сотталушыға, сотталушыға, осправ адамға, жәбірленушіге [5].

Өкінішке орай, сотталғандардың аз бөлігі адвокаттардың көмегіне жүгінеді. Бірақ адвокат көп нәрсе істей алады: ол заңнаманы біледі және сотталушының құқықтары бұзылған-бұзылмағанын анықтай алады. Мысалы, бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеп жатқан адамның әрқайсысының ұзақтығы 15 минутқа дейін телефон арқылы сөйлесуге (оның ішінде сотталушының өзі есебінен төленетін қалааралық келіссөздерге) құқығы бар. Мұндай келіссөздер сотталған адамның жазбаша өтініші бойынша беріледі. Телефон арқылы сөйлесуден бас тартылған жағдайда, әкімшіліктің әрекеттеріне шағымдануға болады. Сотталушының өзіне мұны істеу қиын, өйткені ол бостандықта емес. Шағыммен адвокат айналысуы керек.

Азаматтығы жоқ адамдар мен шетелдік азаматтар бас бостандығынан айырылуы мүмкін. Соңғы жағдайда адвокаттың құқықтық көмегі ерекше маңызды. Өйткені, шетелдік азаматтар өздерінің қандай құқықтары бар екенін білмейді.

Қорғаудың көптеген жолдары бар. Бұл сотталушының атынан шағым беру, сот өкілдігі, жеке кездесулер болуы мүмкін, оның барысында жазасын өтеп жатқан адамның құқықтарын түсіндіруге болады. Сонымен қатар, адвокат сотталған адам мен оның Қазақстаннан тыс жерлердегі туыстары арасындағы делдал бола алады, соңғысына колонияда ұстау шарттары, әл-ауқаты, қажеттіліктері және сотталған адам туралы туыстары үшін маңызды басқа да мәліметтер туралы ақпарат беріп, қазақстандық қылмыстық-атқару заңнамасының мәселелері бойынша кеңес береді.

Адвокаттың көмегі шығарылған үкімді қайта қарау кезінде де қажет болуы мүмкін. Сотталушының өзі оның ісін қайта қарау жөніндегі отырыстарға қатысуға мүмкіндігі жоқ. Адвокат адамның кінәсіздігінің дәлелдерін жинауға құқылы. Өмірде сот қателіктері орын алады. Олар тергеудің сапасыз жүргізілуіне, қылмыстық іс жүргізу нормаларының бұзылуына және т.б. байланысты туындайды. Адвокат қажетті дәлелдемелерді жинап, оларды

сотқа ұсынуға құқылы. Содан кейін сотталушының дело жаңадан ашылған дәлелдерге байланысты қаралуы мүмкін және азаматтың колониядан босатуға ғана емес, сонымен бірге оңалтуға, өзінің адал атын қалпына келтіруге мүмкіндігі бар.

Сотталғанды шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы өтініштерді соттар қараған кезде де адвокаттың рөлі маңызды. Сот отырысына қатысу тек формальдылық емес, өте маңызды және жауапты міндет. Адвокат шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы өтініштің дұрыстығын неғұрлым жақсы дәлелдей алса, соттың босату туралы шешім қабылдау дәрежесі соғұрлым жоғары болады.

Түзеу мекемесінде болғаннан кейін сотталған адам өз құқықтарын толық қорғай алмайтыны белгілі, сондықтан мекеме әкімшілігіне сотталғандардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуге жағдай жасауға көмектесетін қоғамдық бақылау комиссияларын құру қажеттілігі туындады. Бұл жазасын өтеп жатқан адамдарды жұмыспен қамту мақсатында мекеме өндірісін дамытуда және сотталғандармен тәрбие жұмысын ұйымдастыруда: қайырымдылық концерттерін, кездесулерді, дәрістерді, заң консультацияларын және өзге де құқықтық көмекті өткізу.

Сотталған әйелдерге ерекше назар аударылады: жұмыс нормалары мен тәртібі, Тамақтану, қажетті медициналық көмек көрсету.

Егер азамат бас бостандығынан айыруға байланысты емес шартты жазаға тартылса, адвокаттың көмегі қажет болуы мүмкін. Шартты түрде сотталғандар шартты-атқарушы инспекцияға айына екі рет, сондай-ақ оның шақыруы бойынша қосымша келуге міндетті, онда сотталғандар өздерінің мінез-құлқы туралы есеп береді. Бұл ретте Адвокат қатыса алады және заңнама бұзылған жағдайда инспекцияның әрекеттеріне шағымдана алады.

Халықаралық деңгейде сотталғандардың құқықтарын қорғау проблемасын зерттеу қажеттілігі және сотталғандардың құқықтық мәртебесін халықаралық нормалармен бекітудің орындылығы халықаралық-құқықтық реттеудің тиімділігімен түсіндіріледі. Халықаралық құқық мемлекетаралық қатынастарды реттеуде ғана емес, сонымен бірге мемлекетшілік құқық нормаларын жетілдіруде де үлкен рөл атқарады.

Пенитенциарлық жүйе, ҚР заңнамасына сәйкес, мекемелерде ұсталатын адамдардың барлық конституциялық құқықтарын мен

бостандықтарын заң көмегіне, біліміне, денсаулығына, әлеуметтік қамсыздандыруына және т. б. толық іске асыруы тиіс, түзеу мекемелерінде мекемеде ұсталатын адамдарды құқықтық қорғау жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыру және жүзеге асыру үшін құқықтық қорғау тобының заң кеңесшілерінің лауазымдары енгізілгенін атап өткен жөн сотталғандар (бұдан әрі-МӨЗ заң кеңесшісі).

Заң консультанты сотталғандардың жеке мәселелері бойынша тұрақты қабылдау жүргізеді, қызметтік қажет болған жағдайда сотталғандардың құқықтарын бұзу фактілері бойынша тексерулер жүргізеді, құқық қорғау ұйымдарымен және қоғамдық бақылау комиссияларымен өзара іс-қимылды ұйымдастырады, түзеу мекемелерінде ұсталатын адамдарға олардың құқықтары мен заңды мүдделерін ұстау, медициналық-санитариялық-санитариялық жағдай бөлігінде жүзеге асыруға жәрдемдесу мақсатында қоғамдық бақылау жүзеге асырылады қамтамасыз ету, еңбекті ұйымдастыру, және түзеу мекемелерінде ұсталатын адамдардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету үшін жағдайлар жасау мақсатында түзеу мекемелерінің әкімшілігіне жәрдем көрсетеді.

Сотталғандарға тегін білікті заңгерлік, әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету, облыста жеке мәселелер бойынша қабылдаулар өткізу үшін ақпараттық-насихаттау тобы құрылды, оның құрамына қоғамдық бақылау комиссиясының өкілдері енгізілді. Департамент және аумақтық әділет басқармалары, Адвокаттар алқасы, Нотариаттық палата және үкіметтік емес ұйымдар. Мекеме ОНК және АНТ-мен тығыз қарым-қатынас жасайды, мекемеге барған кезде барлық көмек пен қолдау көрсетеді.

Бас бостандығынан айыруға сотталған құқықтарды іске асыру кепілдіктерінің бір түрі мемлекеттік органдардың, оның ішінде түзеу мекемесі әкімшілігінің құқық қолдану қызметін жатқызуға болады, бұл олардың нақты жағдайларға қатысты құқықтық нормаларды жүзеге асыру бойынша билік өкілеттіктерін жүзеге асыруын білдіреді. Құқық қолдану құқықты іске асырудың ерекше нысаны болып табылады және бірнеше түрге бөлінеді (атқарушы, бақылау-қадағалау және басқа да қызмет түрлері).

Бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеп жатқан адамдардың құқықтарына заңды кепілдіктердің ерекше түрі оларды іске асырудың іс жүргізу нысандары болып табылады. Бұл дегеніміз, белгілі бір құқықты жүзеге асыру процедурасы

заңды нормаларда белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады. Процессуалдық нысан түзеу мекемесінде ұсталатын адамның өз құқықтары мен бостандықтарын сәтті және сенімді іске асыру құралы ретінде қызмет етеді және сонымен бірге басқа заңды кепілдіктер арасындағы байланыстырушы буын болып табылады.

Осылайша, қорғау кепілдіктері заң ғылымындағы ерекше категория болып табылады, оның көріну формаларының екіұштылығы және біз қарастырып отырған адамдар тобының құқықтық жағдайына әсер етудің көп қырлылығы бар. Бұл өз кезегінде заңды кепілдіктердің осы құрылымдық элементінің тәуелсіз түрлерін бөліп көрсету және олардың мәнін ашу мәселелеріне жүгінуді қамтиды.

Ғылыми әдебиеттердегі құқықтар мен бостандықтарды қорғаудың кепілдіктері мәселесі әртүрлі ғалымдардың ұстанымдарының ұқсастығымен сипатталатын біржақты шешімге ие. Әдетте, авторлар құқықтық қорғаудың белгілі түрлерін – прокурорлық қадағалау, сот арқылы қорғау, мамандандырылған органдарға жүгіну деп атайтын дәстүрлі схеманы ұстанады немесе қарастырылып отырған Тұжырымдаманы, оның ішінде кейбір басқа категорияларды кеңейтуге тырысады. Жоғарыда айтылғандардан басқа, құқықтар мен бостандықтарды қорғаудың кепілдіктеріне парламенттік және президенттік бақылау да кіруі керек.

Қарастырылып отырған санаттағы адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау ісінде прокурорлық қадағалау органдарына ерекше рөл беріледі.

Прокуратура қызметінің осы бағытын ұйымдастыруға жиі қойылатын талаптарға, тіпті оның күшін жою және осы функцияларды сот органдарының қолына беру туралы ұсыныстарға қарамастан, «прокуратура туралы» ҚР Заңының бірінші талаптары болғанша, оның шеңберінде осы қызметті тиімді жүзеге асыруды белгілеу керек.

Құқықтар мен бостандықтарды бұзу фактілері анықталған жағдайда прокурорлық қадағалау органдары заң талаптарына, сондай-ақ бұзушылықтың сипаты мен дәрежесіне (ұсыным енгізу, қылмыстық іс қозғау және т.б.) байланысты тиісті шаралар қабылдайды. Мұндай шаралардың маңыздылығы түзеу мекемелерінде ұсталатын адамдардың құқықтары мен бостандықтарын бұзушылықтардың жолын кесудің және қалпына келтірудің уақтылы болуында ғана емес, сонымен қатар олар

болашақта мұндай әрекеттерді жүзеге асыруға жол бермеуді қамтамасыз ететін фактор болып табылады.

Түзеу мекемелерінде ұсталатын адамдардың құқықтары мен бостандықтарының құқықтық кепілдіктерінің қатарында олардың сот арқылы қорғау құқығын іске асыруы ерекше орын алады. Мәселен, оның құқықтары мен бостандықтарын қорғаудағы ықпалы мен маңыздылығын зерделеу кезінде сауалнамаға қатысушылардың басым көпшілігі (95,8 %) құқықтық кепілдіктер жүйесінде сот қорғауын бірінші орынға қойды.

Бұл жағдай адамдардың сот билігін тек тиімді және тәуелсіз ғана емес, сонымен бірге кез-келген жағдайда әр адам үшін әділеттілікке тең қол жетімділікті қамтамасыз етуге деген ұмтылысымен түсіндіріледі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Мордонец а. с. жеке құқықтардың кепілдіктері: түсінігі және жіктелуі // мемлекет және құқық теориясы / ред. Н. И. Матузова, а.в. малко. – М., 2001. 776 Б.

2 Н. И.Раздымалина қоғамдық тәртіпті сақтау саласындағы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін іске асыру тетігі: автореф. дис. Али канд. заңгер. ғылымдар. – М.: КСРО ИМ Академиясы, 1991. 26 б.

3 Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (21.01.2019 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) Электрондық ресурс: // <http://online.zakon.kz/>

4 Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V Қылмыстық-атқару кодексі (01.01.2018 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен) Электрондық ресурс: // <http://online.zakon.kz/>

5 «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының 2018 жылғы 5 шілдедегі № 176-VI Заңы (21.02.2019 ж. өзгертулермен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33024087#pos=283; -77

THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE FOR THE PROTECTION OF HONOR, DIGNITY AND BUSINESS REPUTATION IN CIVIL LAW

RAMAZAN S.

undergraduate student, Toraighyrov University, Pavlodar

The protection of human rights is becoming one of the dominants of Social Progress, where universal interest, universal values are the priority. True progress is impossible without the proper provision of human rights and freedoms, including the rights to honor, dignity and business reputation.

The state of Kazakhstan protects the honor, dignity and business reputation of citizens and organizations in the event of their violation, provides the necessary system of guarantees for the exercise of rights and their protection. In accordance with these guarantees, every citizen has the right to restore violated rights, everyone has the right to protect their rights, legitimate interests in all ways that do not contradict the law.

Civil Law of the Republic of Kazakhstan fully relies on the basic principles of private law, although it differs in features that reflect the current social and economic situation of the country, its historical experience and national traditions [1, p. 120].

Modern society to some extent can be considered a product of the development of human relations. One of the main places in the diversity of these relations is occupied by legal relations, since they fulfill the function of general regulation in relation to all public relations. Even among the various branches of law that regulate certain types of Public Relations, Legal relations are inevitable everywhere.

Not a single state can notice the problem of protecting human rights when making any decisions. Without it, it is impossible to lay the moral and political foundation for our future. Society has no future if it does not respect the rights and freedoms of the individual. The right to honor, dignity, business reputation is the most important social and legal value and necessity for any state and society.

The fixation of human rights and freedoms in the Basic Law of the country and other basic sources of human rights determines that they are aimed at providing them with all state bodies, and societies are aimed at exercising control over how these rights and freedoms are provided through power in everyday practical Life [2].

Article 1 of the Universal Declaration of human rights (1948) states: «all people are born free and equal in their dignity and rights. They have reason and conscience and must act in the spirit of brotherhood to each other».

Currently, the reality of human rights in Kazakhstan should be considered as a kind of indicator of the humanism of society, the social system and a criterion for assessing the actions of the legislative and executive authorities.

The solution of global problems is inextricably linked with the need to widely assert confidence in human dignity. Providing them is a necessary attribute of any state. The question of honor and dignity was and is considered one of the burning and burning questions.

In modern conditions, the protection of human rights is becoming one of the priority areas of Social Progress, where universal interest, universal values are a priority. True progress is impossible without the proper provision of human rights and freedoms, including the rights to honor, dignity and business reputation.

A special group of objects of civil rights includes intangible goods, which are understood as recognized by the current legislation, having no economic content and inseparable from the personality of the bearer of their goods and freedoms.

A characteristic feature of this group is that – it has no material (property) content; – it is indistinguishable from the identity of its carrier; – it has the property of individualizing the identity of the owner of these rights.

Regulation and protection of intangible goods is carried out in a complex manner by the norms of a number of branches of law. There are at least two approaches from the point of view of civil regulation of relations regarding intangible goods and related personal non-property rights. According to one group of scientists, civil law does not regulate, but only protects personal non-property rights. According to others, Legal Regulation and protection of rights cannot be opposed, since regulation implies the protection of rights, and their protection is carried out through the regulation of relevant relations.

Paragraph 3 of Article 143 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan provides for a situation when information is published in the mass media that is not defamatory in itself and corresponds to reality, but at the same time infringes on the rights and legitimate interests of a citizen, affects business reputation. In these cases, you can request the publication of a free response (comment, replica) in the same media.

The Law «On Mass Media» establishes a special procedure according to which the requirements for the publication of a refutation or response in the mass media must be announced in advance to the editorial office, which is obliged to notify a citizen or a legal entity in writing about the expected publication date within one month. publication of a refutation or refusal of a refutation. The refutation must be placed on the same medium, typed in the same font, in the same place of the strip as the refuted message. If a refutation is given on radio or television, it must be transmitted at the same time of day and, as a rule, in the same broadcast as the refuted message. In case of refusal to refute, violation of the refutation procedure or expiration of a one-month period for giving a refutation, the relevant requirements may be appealed to the court within one year [5].

Paragraph 1 of Article 14-1 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan provides for the possibility of using any method referred to in Article 9 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan to protect intangible assets, as well as other methods established by the Code and other laws. Special methods of protection are established by Article 143 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan in cases of encroachment on honor, dignity and business reputation. The same article also provides for the possibility of using general methods of protection (compensation for damages and compensation for moral damage).

In addition to special and general methods of protecting honor, dignity and business reputation, a citizen may require the use of other methods not specified in article 143. For example, the withdrawal from circulation of a book in which defamatory information was published, a ban on the publication of the second edition, etc. These requirements fit into the general method of protection contained in article 9: suppression of actions that violate the right or create a threat of its violation [6].

Paragraph 7 of Article 143 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan provides citizens with the opportunity to protect honor, dignity, and business reputation in cases when neither the author nor the distributor of defamatory information can be identified (a letter without a signature). The specified norm does not apply to cases when an anonymous letter is placed in a newspaper, read out on the radio, etc. In these cases, a citizen retains the right to apply to the court with an application for recognition of widespread defamatory information as untrue. The court is limited to establishing the required fact without imposing on anyone the obligation to refute the disseminated information.

Several people sometimes participate in the dissemination of defamatory fabrications. There is an opinion that in the event of a legal dispute on the grounds of Article 143 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, they are jointly responsible. However, it is known that the full performance of the obligation by the joint debtor releases the rest of the persons from the creditor's performance. At the same time, a refutation made by only one of those involved in the dissemination of incorrect information is not always able to satisfy the interests of the plaintiff. If other offenders evade similar statements, then this may mean maintaining their previous position and indirectly discredit the reputation of a citizen. In such cases, the obligation to refute the mentioned information should be imposed on all those who participated in their dissemination.

Business reputation can be protected in two ways. The first way: Article 143 part 1 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan. The second option of protection is provided by the Law on Competition. Article 5, paragraph 3 of the law, among the main goals, objectives and functions of the Antimonopoly Committee, such as suppression of unfair competition, including damage to business reputation, is also designated.

It is the ability to quickly attract or limit the violation of antimonopoly legislation, to oblige administratively to restore the original situation by submitting a binding order to the violator, which makes the way to protect business reputation through an appeal to the Antimonopoly Committee effective from the point of view of management.

When filing a claim for the protection of business reputation, the plaintiff must provide evidence that this dispute is related to his entrepreneurial or other economic activity.

Decisions made by the court are not always carried out. Here, the legislator provided for the imposition of a fine for the violator (paragraph 5 of Article 143 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan), collected in accordance with the procedure provided for in the budget revenue. But the fine paid does not release the violator from the obligation to fulfill the obligation stipulated by the court decision.

In some cases, information is disseminated about a person, although it corresponds to reality, but containing his negative characteristics (previous criminal record, being in a psychiatric hospital, etc.). It is possible that the disclosure and dissemination of such facts creates discomfort for a person and can cause him certain emotional disturbances and experiences. Kazakh legislation does not provide for sanctions for the dissemination of such information.

There should be a differentiated approach here, because the appearance of information about circumstances discrediting a citizen is caused by various reasons. In particular, information about the unworthy actions of the subject may be dictated by social needs, educational considerations.

REFERENCES

- 1 Anisimov A.L. Civil protection of honor, dignity and business reputation under the legislation of the Russian Federation. – M.VLADOS–PRESS, 2008. - p. 120.
- 2 Constitution of the Republic of Kazakhstan dated August 30, 1995.
- 3 The Civil Code of the Republic of Kazakhstan (General Part) of December 27, 2001
- 4 Basin Yu.G. Selected works on civil law. Preface by Suleimenov M.K., Ihsanov E.U.// Comp. Suleimenov M.K. – Almaty: AYU – VSHP «Adilet», Research Institute of Private Law Kaz GUU. 2003. - p.730.
- 5 About mass media. The Law of the Republic of Kazakhstan dated 23.07.99
- 6 The Civil Code of the Republic of Kazakhstan (Special Part) of July 1, 1999

REGULATORY LEGAL FRAMEWORK FOR THE PROTECTION OF HONOR, DIGNITY AND BUSINESS REPUTATION IN CIVIL LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

RAMAZAN S.

undergraduate student, Toraighyrov University, Pavlodar

One of the ways to protect civil rights is compensation for moral damage.

A detailed definition of the concept of «moral harm» is given by the Civil Code of the Republic of Kazakhstan. Moral harm is understood as violation, diminution or deprivation of personal non-property benefits and rights of individuals and legal entities, including moral or physical suffering (humiliation, irritation, depression, anger, shame, despair, physical pain, inferiority, discomfort, etc.) experienced (endured, experienced) by the victim as a result of the committed there are offenses against him.

For a deeper understanding of the essence and content of moral harm, it is necessary to understand the meaning of such a mental phenomenon as suffering. In the explanatory dictionary of the Russian language, suffering is defined as «physical or moral pain, torment,» and pain, in turn, is associated with «the feeling of suffering.» Thus, both pain and suffering are inextricably linked [1, p.48].

The characteristic signs of suffering, which, in particular, can be established and used in court, are the following: behavioral signs and the mental state of a person. A suffering person outwardly looks sad, detached from the events taking place, he experiences loneliness, isolation, especially from those who care about him. He feels like a loser, unhappy, defeated, unable to achieve previous successes. Despondency, depression of spirit, thoughts about his professional incompetence, about the loss of the meaning of life are increasingly visiting him. The general physical tone also decreases. There are various kinds of functional disorders accompanying this, sleep and appetite are disturbed. There are two types of suffering: moral suffering and physical suffering. At the same time, the concept of «morality» and the adjective «moral» derived from it have several semantic shades.

Since the concepts of «personality» and «personal» reveal a person's involvement in social relations, his position in society, there is every reason to assert that the source of the subject's moral suffering is, first of all, encroachments on his social status, honor and dignity, personal beliefs (unless, of course, they are antisocial, illegal nature), on his self-esteem, the established system of his interpersonal relations [2, p. 48].

Let's turn to Chapter 3 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan. In this norm, the legislator establishes the principle of non-alienability and non-transferability in any other way of personal non-property rights and other intangible benefits and provides for the possibility of their protection. Chapter 3 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan includes in the open list: the right to privacy; the right to one's own image; the right to inviolability of the home; as intangible benefits - life and health, personal dignity, personal integrity, honor and good name, business reputation, privacy, personal and family secrets. In the same chapter, the legislator speaks about the implementation and protection of personal non-property rights and other intangible benefits. It is obvious that the term «exercise» is applicable only to personal non-property rights as a kind of intangible benefits: it is possible to exercise, to realize by appropriate behavior the right, but it is hardly possible to

«exercise the good». Therefore, the legislator focuses on the protection of these benefits.

The general norm establishing the cases, procedure and methods of compensation for moral damage is contained in Chapter 3 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan. The detailed regulation of these issues is provided for in Articles 951, 952 of the Civil Code of the Russian Federation. Compensation for moral damage, as a general rule, is allowed if there is a fault of the causer. At the same time, Article 1100 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan provides for three cases when moral damage is compensated regardless of guilt:

- causing harm to the life and health of citizens by a source of increased danger (for example, as a result of a car collision);
- causing harm to a citizen as a result of his illegal conviction, illegal criminal prosecution, illegal use as a preventive measure of detention, house arrest or recognizance not to leave, illegal imposition of an administrative penalty in the form of arrest, illegal placement in a psychiatric medical institution or other medical institution [3, p. 47];
- the harm is caused by the dissemination of information discrediting honor, dignity and business reputation;
- in other cases provided for by legislative acts.

A citizen can compensate for moral damage by contacting the court, which determines the amount of this damage. Moral damage is compensated only in monetary form (clause 1 of Article 952 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan).

Moral damage is compensated regardless of compensation for property damage, that is, both along with it and independently. Moreover, this is done on the basis of the evidence presented by the plaintiff.

In accordance with subparagraph 1 of article 187 of the Civil Code, the limitation period does not apply to claims for compensation for moral damage. At the same time, the courts should bear in mind that, in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan “On Legal Acts”, legislative acts providing for the protection of personal non-property rights of citizens apply to legal relations that arose after their entry into force, unless another procedure is provided for by legislative acts.

Claims for compensation for moral damage caused before the enactment of a legislative act providing for the victim’s right to compensation for such damage are not subject to satisfaction. Such damage is not subject to compensation in cases when, after the introduction of a legislative act into effect, a citizen experiences moral or physical suffering.

If the unlawful action (inaction) that caused moral harm to the victim began before the enactment of the legislative act and continues after the enactment of the legislative act, then only the moral damage caused by the unlawful action (inaction) committed after the enactment of the legislative act is subject to compensation.

One of the controversial issues that constantly arise in judicial practice is the problem of determining the amount of compensation for moral damage. In our opinion, this is one of the most important and least settled issues.

When determining the amount of compensation for moral damage in monetary terms, the court has the right to take into account other circumstances confirmed by the case materials, in particular, the family and property status of the citizen responsible for the moral damage caused to the victim [4].

Since it follows from the content of Article 952 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan that the amount of compensation for moral damage should be determined in accordance with Articles 141, 951 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, let’s consider the existing criteria for assessing the amount of compensation determined by the application of these norms.

One of the criteria is the degree of guilt of the harm-doer in cases where guilt is the basis for compensation for harm. Lists of cases when guilt is not the basis of liability are specified in Article 951 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan. Here, first of all, it should be noted that with the so-called mixed fault, i.e. if the victim is guilty of causing him moral harm, the norms of Article 952 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan should be applied. In such situations, the degree of guilt of the harm-doer should also be taken into account (i.e. intent or gross negligence), as well as the absence of the fault of the causer of the harm - if he is obliged to compensate him regardless of the fault.

At the same time, Article 951 of the Civil Code obliges the court, when determining the amount of compensation, to take into account the «degree of guilt of the violator» always, and Article 952 of the Civil Code - to take into account the «degree of guilt of the causer of harm», but only in cases “when guilt is the basis for compensation for harm”. This last reservation leads to the fact that if, for example, the harm is caused by the dissemination of information discrediting the business reputation of a citizen, then the amount of compensation sought does not depend on whether the causer of the harm acted intentionally, allowing slight negligence, or even innocently. It seems that such a norm is unjustified.

Here, the norm contained in Article 952 of the Civil Code seems more logical: the court should always take into account the presence or absence of the fault of the harm-doer, and if there is guilt, take into account its degree.

The necessary criterion for the amount of compensation in all cases will be the depth of suffering, or the summarized moral harm, for a certain type of offense. The summarized moral harm is the suffering that an «average» person who reacts «normally» to the commission of an illegal act against him should experience (i.e. cannot help but experience).

So, for example, if information is reported on television about a crime committed against a person or another offense that detracts from personal non-property benefits belonging to a person, then every person who makes up an indefinitely large television audience will have an idea of the depth of suffering (moral harm) suffered by the victim. Since in this case, for the overwhelming majority of the audience, the victim is an abstract person, the basis of the judgment made by each person will be his assumptions about the depth of suffering that this person himself would have suffered in the event of a corresponding illegal act against him. Of course, the assessments of individual individuals would differ somewhat, but the average assessment would have the most objective character. The assessment of the depth of suffering by such an audience would be expressed in qualitative criteria (strong, not very strong, insignificant, etc. suffering), but if everyone was asked the question: «What amount of money should be paid to the victim to completely smooth out the suffering suffered?», then the average value of the amounts named in the answers should be considered the most fair quantitative assessment of the amount of compensation for the summarized moral harm. This amount of compensation could be the basis for determining the amount of compensation for actual moral damage by taking into account all the specifics of a particular case.

From the definition of moral harm given in Article 951 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan and the conditions for its compensation, it can be concluded that moral harm can only be caused to an individual. It seems that physical or moral suffering cannot be inflicted on a legal entity. However, Article 143 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, which provides for the protection of the honor, dignity, and business reputation of a citizen, states that the rules on the protection of business reputation, respectively, apply to the protection of the business reputation of a legal entity. And among these rules, not

only the refutation of information discrediting honor, dignity and business reputation is provided, but also compensation for moral damage.

In accordance with paragraph 6 of Article 143 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, the rules formulated in it on the protection of the business reputation of a citizen are accordingly applied to the protection of the business reputation of a legal entity. In particular, a legal entity, just like a citizen, has the right to demand in court a refutation of information discrediting his business reputation, if the person who disseminated such information does not prove that they correspond to reality. At the request of interested persons, its former owner or his heirs, it is allowed to protect the business reputation of a legal entity, and after the termination of its existence.

If information discrediting the business reputation of a legal entity is distributed in the press, it must be refuted in the same mass media. Similarly, other rules contained in paragraphs 2-5 of Article 143 of the Civil Code apply to the protection of the business reputation of a legal entity. However, the following exception follows from the meaning of Articles 141, 143 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan.

The rules concerning compensation for moral damage cannot be applied to the protection of the business reputation of a legal entity, since this would be in clear contradiction with the concept of moral damage contained in Part 1 of Article 951 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan.

A mandatory element of the distribution of defamatory information is the dissemination of defamatory information, i.e., their communication to at least one person, in addition to the victim himself. The insult can also be inflicted on the victim alone with him.

In the case when the false dissemination of information is committed in an indecent form, the victim has the right to demand a refutation of this information in accordance with paragraph 1 of Article 143 of the Civil Code and compensation for moral damage caused by such dissemination. In this case, the offensive form should be considered as a noteworthy circumstance that increases the amount of compensation. In the case of an offensive form of reliable dissemination, the victim does not have the right to demand a refutation of information in accordance with Article 143 of the Civil Code.

The question of whether a false report to law enforcement agencies about the commission of a crime by a specific person entails civil liability is of interest. The importance of resolving this issue is undeniable, since a law-abiding citizen, conscientiously assuming that a person known to

him has committed a crime, and wishing «just in case» to report this to law enforcement agencies, may refrain from such a message on pain of liability.

A deliberately false report of such information forms the composition of a deliberately false denunciation (Article 351 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan). If the informant was mistaken in good faith, criminal liability is excluded. Will there be negative civil consequences for him?

The appeal of a citizen to an official authorized to receive reports of crimes committed or being prepared and to make decisions on the initiation of a criminal case is an appeal to a public servant. The CPC of the Republic of Kazakhstan authorizes the prosecutor, the investigator, the body of inquiry and the judge to carry out verification actions, consisting in requesting materials and obtaining explanations, before making a decision on the application. These officials are not entitled to provide information about the contents of the application to third parties (including the victim).

Is the victim discredited in the eyes of an official who has been provided with information about a crime allegedly committed or being prepared by the victim? No, because it is his competence to verify the reliability of the reported information, and the presumption of innocence obliges him not to trust this information until they are supported by appropriate evidence. Therefore, the honor of the victim in the eyes of the official at the time of receipt of the message is not diminished. If the information is not confirmed (i.e. as a result of the verification, they will be refuted), this will not happen later. Consequently, the victim (in the case under consideration, this term is only conditionally applicable) does not have the right to claim compensation for moral damage.

At the same time, Article 951 of the Civil Code obliges the court, when determining the amount of compensation, to take into account the «degree of guilt of the violator» always, and Article 952 of the Civil Code - to take into account the “degree of guilt of the causer of harm”, but only in cases «when guilt is the basis for compensation for harm». This last reservation leads to the fact that if, for example, the harm is caused by the dissemination of information discrediting the business reputation of a citizen, then the amount of compensation sought does not depend on whether the causer of the harm acted intentionally, allowing slight negligence, or even innocently. It seems that such a norm is unjustified. Here, the norm contained in Article 952 of the Civil Code seems more logical: the court should always take into account the presence or absence

of the fault of the harm-doer, and if there is guilt, take into account its degree [5].

The necessary criterion for the amount of compensation in all cases will be the depth of suffering, or the summarized moral harm, for a certain type of offense. The summarized moral harm is the suffering that an «average» person who reacts «normally» to the commission of an illegal act against him should experience (i.e. cannot help but experience).

So, for example, if information is reported on television about a crime committed against a person or another offense that detracts from personal non-property benefits belonging to a person, then every person who makes up an indefinitely large television audience will have an idea of the depth of suffering (moral harm) suffered by the victim. Since in this case, for the overwhelming majority of the audience, the victim is an abstract person, the basis of the judgment made by each person will be his assumptions about the depth of suffering that this person himself would have suffered in the event of a corresponding illegal act against him. Of course, the assessments of individual individuals would differ somewhat, but the average assessment would have the most objective character. The assessment of the depth of suffering by such an audience would be expressed in qualitative criteria (strong, not very strong, insignificant, etc. suffering), but if everyone was asked the question: «What amount of money should be paid to the victim to completely smooth out the suffering suffered?», then the average value of the amounts named in the answers should be considered the most fair quantitative assessment of the amount of compensation for the summarized moral harm. This amount of compensation could be the basis for determining the amount of compensation for actual moral damage by taking into account all the specifics of a particular case.

From the definition of moral harm given in Article 951 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan and the conditions for its compensation, it can be concluded that moral harm can only be caused to an individual. It seems that physical or moral suffering cannot be inflicted on a legal entity. However, Article 143 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, which provides for the protection of the honor, dignity, and business reputation of a citizen, states that the rules on the protection of business reputation, respectively, apply to the protection of the business reputation of a legal entity. And among these rules, not only the refutation of information discrediting honor, dignity and business reputation is provided, but also compensation for moral damage.

REFERENCES

- 1 Basin Yu. G. Legal forms of expression and protection of the real interests of participants in commercial relations.// Scientific works “Adilet”, 2000. - No. 2, p.48.
- 2 On legal acts. The Law of the Republic of Kazakhstan dated 16.04.16
- 3 Basin Yu.G. Responsibility for violation of a civil obligation. Study guide. – Almaty, 1997. – p. 47.
- 4 On the application in judicial practice of legislation on the protection of the honor and dignity of citizens, as well as the business reputation of individuals and legal entities. Resolution of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated December 18, 1992, No. 6.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ НЕЙРОУСЛУГ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ПРОЦЕСС ОБУЧЕНИЯ И ПОДГОТОВКИ КАДРОВ

РОЗАХУНОВА Н. Р.

д.ю.н., профессор, кафедра «Теории и истории государства и права»,
Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына,
г. Бишкек, Кыргызская Республика

В Конституции Кыргызской Республики в главе IV «Экономические и социальные права» закреплено право человека на образование (Ст.46), где указано, что каждый имеет право на образование и что основное общее образование обязательно [1].

При этом, каждый имеет право бесплатно получить дошкольное, основное общее, среднее общее и начальное профессиональное образование в государственных образовательных организациях. Государство создает условия для обучения каждого гражданина государственному, официальному и одному из иностранных языков, начиная с учреждений дошкольного образования до среднего общего образования.

Кроме, того государство создает равные условия для развития государственных, муниципальных, частных и других форм учебных заведений.

В целях самореализации личностного развития Ст. 48 Конституции Кыргызской Республики, каждому гарантируется свобода научного, технического, художественного и иных видов творчества, преподавания и обучения. Каждый имеет право на

осуществление творческой деятельности в соответствии со своими интересами и способностями [2].

Достаточно хорошо отражены это право и в Законе Кыргызской Республики от 30 апреля 2003года №92 «Об образовании», где прописано, что граждане Кыргызской Республики имеют право на образование независимо от пола, национальности, языка, социального и имущественного положения, ограничений возможностей здоровья, рода и характера занятий, вероисповедания, политических и религиозных убеждений, места жительства и иных обстоятельств [3].

Граждане других государств и лица без гражданства на территории Кыргызской Республики получают образование в соответствии с законодательством Кыргызской Республики.

В разделе закона «Об образовании» - «Система образования» Ст. 11 представлены образовательные программы общие (основные и дополнительные) и профессиональные (основные и дополнительные) образовательные программы, которые направлены на формирование общей культуры и адаптацию личности к жизни в обществе, создание основы для осознанного выбора и освоения профессиональных образовательных программ.

Наряду с этим Ст. 14 Закона Кыргызской Республики «Об Образовании» определены формы образования: очной, очно-заочной (вечерней и сменной), заочной, экстерната, а также семейного и индивидуального образования, включая обучение на дому, на дошкольном, школьном и внешкольном уровнях.

Кроме того, указано, что по профессиям и специальностям, получение которых в очно-заочной (вечерней), заочной формах и в форме экстерната не допускается, могут быть введены ограничения на их освоение посредством дистанционных образовательных технологий частично или в полном объеме в порядке, установленном Кабинетом Министров Кыргызской Республики [4].

Активно использовались дистанционные образовательные технологии во время обучения в период пандемии.

Технический прогресс продолжается и тем самым он также не обошел процесс обучения и подготовки кадров. Сегодня, надо нацелиться на то, чтобы процесс обучения необходимо в корне менять, а не продолжать советские методы обучения. Сам формат технического прогресса нас ведет к этим изменениям, которые уже не остановить, но необходимо контролировать.

Каков запрос рынка? Какие кадры необходимы? Каких специалистов надо готовить? И это далеко не все задачи, которые надо решать в вопросах обучения и подготовки кадров.

Доступное огромное информационное поле стало больше позволять получать навыки через систему различных программ интернета. Информационный рынок наполнен самой различной информацией, которая может научить не только к примеру музыку, стихи, картину написать, но и создать наркотики, получить и другие навыки, принятые в нашем обществе негативными и т.д. И этот процесс достаточно сложно не проконтролировать и регулировать., так как многие факторы влияют на него.,

Дети уже с момента рождения начинают привыкать к айфонам, смартфонам, к умным гаджетам и другим средствам информационных коммуникаций технологий, которые по последним исследованиям, к примеру ведут человеческий мозг [5] физиологически к утрате [6].

Здесь автоматически встают задачи, как правильно направить сознание ребенка в русле выбора информации, как уберечь его от негативной. Ясно, что решение не лежит только на плечах родителей, опекунов или попечителей, нянек или учителей. Это проблем общества и государства в рамках которого соответствующие органы должны постоянно мониторить, координировать и отслеживать эти тенденции и новации. Стараться во время успевать реагировать на эти процессы и в соответствии с этим и принимать законы, позволяющие правильно применять и использовать научные разработки нейросети с искусственным интеллектом, в частности в системе обучения, подготовки кадров, так идет речь идёт о разработке компании Microsoft Chat gpt достаточно сказать только за 2 месяца число скачиваний этого приложения с искусственным интеллектом достигла 100 млн Tik toku который до сих пор считался самым популярным на это понадобился год [7].

По сути новая разработка может практически всё. Нейросеть понимает запрос по нескольким словам и выдаёт готовый ответ, она думает и разговаривает как человек. Может выдать нужную информацию, а может написать научную статью компьютерный код рассказ стихи музыку. И это далеко не всё. Бот не обращается к интернету, все его ответы основаны на знаниях, полученных из собственных баз или же на основании запросов других пользователей.

Первого февраля 2023года стало известно, что выпускник из одного из столичных ВУЗов России защитил диплом, написанный именно этой нейросетью, оригинальность работы составила более 80% и это очевидно, при этом у преподавателей нет не единого шанса понять, кто же написал текст- человек или машина. Появился прецедент, который необходимо решать, а именно как необходимо в данном случае отслеживать этот процесс, подконтролен ли он будет нам вообще....

А теперь представьте последствия. Если проблему не решат, мы получим невероятное количество дипломированных юристов, экономистов, адвокатов, хирургов, да каких угодно специалистов, которые на самом деле не имеют ни малейшего понятия о той профессии, которую они выбрали, лишь потому, что за них училась нейросеть, а это по всей вероятности при ведет к деградации человечества

А теперь остановимся на другой тенденции развития нейроуслуг, спектр которого только растет -это замена роботами существующих профессий. Так, к примеру Da Vinci (робот -хирург)-аппарат для проведения хирургических операций [8]. На сегодня пока он помогает проведению хирургических операций. Но полагаю, сможет сделать их вскоре сам.

Понято, что сеть нейроуслуг будет только расти: вживленный чип позволит получать знания и без особого фактора процесса обучения посредством манипуляций внутри мозга., так, как загрузить навык в голову уже не кажется выдумкой фантастов.

Недалеко, на наш взгляд и развитие внедрения в мозг новорожденному или вообще на стадии развития эмбриона -каких либо навыков или вообще программы знаний, которые получают люди, через действующую сегодня образовательную систему.

Путем генной инженерии и гормональных технологий с участием нейроуслуг, полагаю исследователи сократят разрыв в произрастании человека и ускоренно получать «продукт», владеющий той или специальностью или иными профессиями вообще.

Тогда в каком же формате пойдет, вообще процесс образования и подготовки кадров?

Как будет проходить отбор и определение квалификации работников, процесс оценки знаний? Кто будет контролировать эти процессы и по каким критериям?

Возникает опасение: под чьим управлением может оказаться мозг человека, его сознание? Не создаст ли это проблему в будущем, такому творению? Ведь как бы то не было человек — это продукт потребительского формата. По сути, на наш взгляд в таком формате развития «человек» в сегодняшнем его понимании как «живое существо» претерпит существенные изменения, а значит соответственно будет развиваться и законодательство.

Как оно будет развиваться? Какие особые моменты, коснуться именно законодательства об образовании и каковы будут его тенденции? Как это все будет претворяться в жизнь... На наш взгляд, полагаем в условиях соперничества с машиной -роботом с привлечением нейроуслуг человек ведет себя не только обезличиванию, но и сокрушительному уничтожению. Ясно одно, мы будем иметь дело не с человеком в нашем сегодняшнем понимании. Процесс обезчеловечивания ведет к тому, что перед нами будет «гуманоид-робот», «зомби» со штрих-кодом

Каковы будут запросы его к реалиям бытия? В чьих руках могут оказаться технологии? Ведь взломав устройство, хакеры получают доступ к ним и смогут менять его настройки. Особенно остро встанет эта проблема сразу после массового вживления чипов и соответственно возрастет необходимость разработки новых технологий и трендов кибербезопасности.

Полагаем, что вообще такое направление пути развития нейроуслуг существенно изменит в будущем подходы к пониманию процесса образования и подготовки кадров человека, но и самого человека в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1 Конституция Кыргызской Республики, принятая референдумом от 11 апреля 2021 года (Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 5 мая 2021 года)

2 Конституция Кыргызской Республики, принятая референдумом от 11 апреля 2021 года (Введена в действие Законом Кыргызской Республики от 5 мая 2021 года)

3 Закон Кыргызской Республики « Об образовании» от 29 декабря 2011 года № 255, 29 ноября 2021 года № 142, Ст. 3.

4 Закон Кыргызской Республики « Об образовании» от 30 июля 2013 года № 176, 5 ноября 2013 года № 199, 8 июня 2017 года № 100, 23 марта 2021 года № 38).

5 Черниговская Т.В. Человек- это мозг? // <https://vt.tiktok.com/ZS8XhUrad>.

6 Пока нейрохирурги проводят сложнейшие операции на мозге, ученые по всему миру взламывают мозг человека. // <https://ren.tv/Новости/Вмире>.

7 Пока нейрохирурги проводят сложнейшие операции на мозге, ученые по всему миру взламывают мозг человека. // <https://ren.tv/Новости/Вмире>.

8 Da Vinci (робот-хирург) - аппарат для проведения хирургических операций // ru.m.wikipedia.org.

К ПОНЯТИЮ ПОРЯДКА ПРИНЯТИЯ НАСЛЕДСТВА

САГЛИЕВА У.
студент, Торайгыров университет, г. Павлодар
АХМЕДЖАНОВА Г. Б.
д.ю.н., профессор, кафедра «Правоведение»,
Торайгыров университет, г. Павлодар

Наследство является важным юридическим институтом, который охватывает все аспекты, связанные с переходом имущества от умершего к живым наследникам. В Казахстане порядок принятия наследства и права наследников регулируются гражданским законодательством и соответствующими нормативно-правовыми актами.

Порядок принятия наследства является одним из важнейших аспектов гражданского права. Этот порядок определяет, каким образом наследство переходит к наследникам, какие процедуры необходимо выполнить, какие документы предоставить и какие сроки соблюдать.

Принятие наследства может происходить по завещанию или без завещания. В первом случае наследником является лицо, указанное в завещании, во втором случае наследниками становятся близкие родственники, супруг или дети умершего.

Кроме того, права и обязанности наследников также определяются законодательством. Наследники имеют право на наследство, а также обязанности, связанные с уплатой налогов, управлением имуществом и выполнением других требований.

Наследование является процессом передачи имущества умершего лица на его наследников. В Казахстане наследственные

отношения регулируются Гражданским кодексом РК, Налоговым кодексом РК и другими нормативно-правовыми актами.

В соответствии с Гражданским кодексом Казахстана наследственное право может возникнуть по закону или по завещанию. Если наследство принимается по закону, наследники определяются в соответствии с законом. Если же наследство принимается по завещанию, наследники определяются в завещании [1].

Для того чтобы избежать споров и конфликтов при наследовании, необходимо составить завещание. Завещание должно быть составлено в соответствии с требованиями законодательства и заверено нотариально. Наследование по завещанию возможно только в том случае, если завещание составлено и заверено в установленном порядке. Законодательство устанавливает права и обязанности наследников и исполнителей завещания. Исполнитель завещания должен выполнить указания завещателя и распределить имущество согласно завещанию.

Наследственный налог является одним из налогов, которые регулируются Налоговым кодексом Казахстана. Наследственный налог начисляется на каждого наследника в зависимости от его доли в наследстве. Ставка наследственного налога составляет 5% от стоимости наследства. Наследникам необходимо уплатить наследственный налог в течение 6 месяцев со дня принятия наследства. В случае неуплаты наследственного налога, наследникам может быть начислен штраф [2].

В соответствии с законодательством, наследственное имущество передается наследникам на праве собственности. Наследникам предоставляется право на использование, распоряжение и передачу наследственного имущества. Но для того, чтобы получить наследство, наследники должны принять его на свой страх и риск. Если наследник не принимает наследство, его доля переходит другим наследникам. Отказ от наследства возможен только в том случае, если наследство еще не принято, а также в случае, если наследство связано с долгами или обязательствами, которые наследник не желает принимать на себя [1].

Наследственные права могут возникнуть не только у физических лиц, но и у юридических лиц. Юридическое лицо может быть наследником в том случае, если оно было создано для ведения предпринимательской деятельности умершего лица. В Казахстане действует система государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним. Наследники должны

обратиться в государственный регистратор с целью оформления своих прав на наследственное имущество. Оформление прав на наследственное имущество необходимо для того, чтобы избежать споров и конфликтов в будущем.

Гражданский кодекс устанавливает правила перехода наследственного имущества при совместной собственности. Если имущество было приобретено супругами в браке, то в случае смерти одного из супругов, его доля в имуществе переходит к выжившему супругу. Если умерший оставил наследственное имущество нескольким наследникам, то оно переходит к ним в долевой собственности. Доля каждого наследника зависит от его доли в наследстве. В случае, если умерший оставил наследственное имущество нескольким наследникам, но не определил их доли, наследственное имущество переходит к наследникам в равных долях [1].

Законодательство устанавливает особые правила наследования для детей, лиц с ограниченными возможностями и других категорий наследников. Для детей, не достигших возраста 18 лет, наследственное имущество переходит на их законных представителей. Лица с ограниченными возможностями могут иметь особые права на наследственное имущество в зависимости от своего статуса особые правила наследования для детей, лиц с ограниченными возможностями и других категорий наследников [1].

Законодательство также устанавливает особые правила наследования для иностранных граждан и лиц без гражданства. Наследники, не являющиеся гражданами Казахстана, имеют право на наследство в соответствии с законодательством своей страны. Однако, если иностранный наследник решает оформить свои права на наследство в Казахстане, он должен знать и соблюдать правила, установленные законодательством Казахстана.

Следует отметить, что в случае наличия нескольких наследников, наследственные споры могут быть разрешены судом. Суд может принять решение о разделе наследственного имущества между наследниками в соответствии с их долями в наследстве. Также, суд может решить споры, связанные с оспариванием завещания или признанием его недействительным.

Важно отметить, что наследственное имущество может быть обременено долгами и обязательствами, которые наследник должен будет исполнить. В этом случае наследник должен проявлять осторожность и бдительность при принятии наследства. Кроме

того, в случае отказа от наследства, наследник должен уведомить об этом суд и органы государственной регистрации.

Таким образом, законодательство Казахстана в сфере принятия наследства содержит ряд правил и требований, которые необходимо учитывать при решении вопросов наследования.

Наследственное право в Казахстане регулируется Гражданским кодексом, в котором определены правила принятия наследства и устанавливается порядок разрешения споров, связанных с наследством.

В соответствии с законодательством Казахстана, наследниками могут быть ближайшие родственники умершего - супруг(а), дети, родители, братья и сестры. Наследниками могут быть также другие лица, если они были указаны в завещании умершего или если у него не было ближайших родственников.

Принятие наследства начинается с сбора необходимых документов. Наследники должны представить в орган государственной регистрации акты о смерти умершего, свидетельства о рождении наследников, документы, подтверждающие их родство с умершим, а также завещание, если таковое имеется. После сбора всех документов наследники обращаются в орган государственной регистрации, который занимается регистрацией прав на наследство. Срок для обращения наследников в орган государственной регистрации не превышает 6 месяцев со дня смерти умершего. При регистрации прав на наследство наследники должны заполнить специальную заявку и представить все необходимые документы. Орган государственной регистрации в течение 3 рабочих дней проверяет документы наследников и выдает свидетельство о праве на наследство. Если наследник не соблюдает установленные сроки или не представляет необходимые документы для регистрации своих прав на наследство, он может потерять право на наследство.

В случае споров между наследниками или с другими лицами, которые утверждают свои права на наследство, споры разрешаются в судебном порядке. Судебный процесс может занимать значительное время, поэтому наследники должны быть готовы к тому, что получение наследства может затянуться. Если наследник не желает принимать наследства, то он должен отказаться от наследства в письменной форме в течение 6 месяцев со дня смерти умершего. Отказ от наследства может быть осуществлен по любым причинам, в том числе из-за наличия долгов у наследодателя или из-за того, что наследство несет большие расходы на его поддержание. Если

наследник не отказался от наследства в установленный законом срок, он считается принявшим наследство и не может впоследствии от него отказаться [1].

Помимо этого, наследники должны учитывать возможные налоговые обязательства в связи с наследством. В настоящее время в Казахстане не взимается налог на наследство, но некоторые виды наследственных прав могут быть облагаемы налогом на доходы физических лиц [2].

Также наследники должны быть готовы к тому, что наследство может оспариваться в судебном порядке. В таких случаях возможны различные споры между наследниками и другими лицами, которые утверждают свои права на наследство. При оспаривании наследства в суде, судебный процесс может затянуться на длительное время и обойтись для наследников достаточно дорого. Также важно помнить о том, что при наследовании имущества, наследник также наследует и долги умершего, если они существуют [3].

Для того чтобы избежать различных споров и проблем при наследовании, наследники могут заключить договор о наследовании, который определяет порядок передачи имущества и распределения наследства между наследниками.

Также наследники могут заключить договор об отказе от наследства, что позволит им избежать возможных проблем, связанных с наследством.

В целом, процедура принятия наследства в Казахстане является достаточно сложной и требует соблюдения определенных процедур и сроков. Наследники должны быть готовы к тому, что процесс наследования может затянуться на длительное время и могут возникнуть различные споры, связанные с наследством.

ЛИТЕРАТУРА

1 Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года № 268- XIII с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2022 год [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061

2 Налоговый кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120- VI с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.02.2023 год [Электронный ресурс]. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36148637

3 Султанбекова, М. Т. Особенности наследования в Казахстане// Международный научный журнал «Наука и образование». – 2019. – № 4.

4 Сериков, А. А. Правовые аспекты принятия наследства в Казахстане//Вестник СибГУ. Гуманитарные науки. – 2018. – № 7.

5 Хабдулдина, Д. К. Правовые аспекты принятия наследства в Казахстане: проблемы и пути их решения//Вестник КазНУ. Серия «Юридическая наука». – 2017. – № 2.

ВИДЫ НАСЛЕДСТВА И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ПРИНЯТИЯ

САГЛИЕВА У.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

АХМЕДЖАНОВА Г. Б.

д.ю.н., профессор, кафедра «Правоведение»

Торайгыров университет, г. Павлодар

В Казахстане наследство может быть передано от одного лица другому после смерти первого лица. В зависимости от наличия завещания и степени родства между наследниками, существует несколько видов наследства.

Движимое имущество включает в себя все виды имущества, которые могут передвигаться, включая деньги, автомобили, мебель, украшения и другие ценности. Недвижимое имущество включает земельные участки, жилые и коммерческие недвижимости [1].

Если умерший не оставил завещания, наследование имущества осуществляется в соответствии с законом Казахстана. Супруг или супруга, дети и родители первого порядка наследуют имущество в равных долях. Если у умершего не было близких родственников, наследование переходит к родственникам следующих порядков.

Если умерший оставил завещание, то его воля должна быть выполнена в полном объеме, за исключением случаев, когда она противоречит закону или нравственности. Завещание может быть написано в свободной форме или составлено нотариально.

Если завещание написано в свободной форме, то оно должно быть подписано умершим, а также должно быть свидетельство о том, что завещание было написано собственноручно. Если завещание составлено нотариально, то оно должно быть подписано нотариусом.

Если завещание не было обнаружено, то наследование осуществляется в соответствии с законом. В таком случае, при необходимости, следует обратиться в нотариальную контору для получения свидетельства о праве на наследство.

Наследники должны заявить свое право на наследство в течение шести месяцев со дня смерти умершего. Если заявление на наследство не будет подано в установленный срок, наследство перейдет к государству.

Если имущество, находящееся в наследство, продается или отчуждается в период ожидания, то деньги от продажи такого имущества также входят в состав наследства и подлежат разделу между наследниками [2].

Если наследство оспаривается, то срок подачи иска в суд составляет шесть месяцев со дня, когда наследник узнал или должен был узнать о завещании или о том, что его права нарушены. Оспаривание завещания может быть связано с различными причинами, например, наследник может считать, что завещание составлено при нарушении его прав, либо оно не отвечает требованиям закона.

При отсутствии завещания наследование происходит по закону. В этом случае, наследником может стать супруг, дети, родители, братья и сестры, деды и бабушки, а также другие родственники, если они являются наследниками по закону. В случае отсутствия наследников, наследство переходит к государству.

При наличии наследства, наследник должен обратиться к нотариусу, который занимается оформлением наследства. Нотариус проводит проверку наследства, выявляет наследников и определяет их доли в наследстве. Если наследство оспаривается, нотариус обязан передать дело в суд.

Особенности принятия наследства в случае наличия завещания могут быть различными. Например, завещатель может ограничить долю наследника в наследстве или указать, что определенные вещи должны быть переданы конкретному наследнику. Также завещатель может назначить исполнителя завещания, который будет отвечать за выполнение его последних волеизъявлений [3].

Если завещание не ограничивает доли наследников, то они получают равные доли в наследстве. Если завещание ограничивает доли наследников, то нотариус должен провести расчет и определить доли наследников на основании завещания.

Наследник должен принять наследство в течение шести месяцев со дня открытия наследства. Если он не принимает наследство в установленный срок, то оно считается отказанным. Отказ от наследства может быть выражен явно или неявно.

Явный отказ происходит, когда наследник совершено определенные действия, которые свидетельствуют о его намерении отказаться от наследства. Например, наследник может подать заявление об отказе в наследстве в орган, осуществляющий государственную регистрацию прав на недвижимое имущество.

Неявный отказ может произойти, когда наследник не проявляет никаких действий в отношении наследства в течение установленного законом срока. В этом случае наследство считается отказанным.

Если наследник отказывается от наследства, то его долю в наследстве получают другие наследники в порядке, установленном законом. Если наследников нет, то наследство переходит к государству.

В случае, когда наследство оспаривается в судебном порядке, принятие наследства может быть временно приостановлено до решения суда. Если суд признает наследство в установленном законом порядке, то наследник может принять наследство в течение установленного законом срока. Если же суд признает наследство недействительным, то наследник не может принять наследство.

Важно отметить, что принятие наследства может сопровождаться рядом юридических процедур и документооборота. Например, наследник должен оформить право собственности на недвижимое имущество, оценить движимое имущество, выплатить налоги и т.д. Поэтому, перед принятием наследства необходимо внимательно изучить законодательство и проконсультироваться со специалистами в данной области [4].

Наследственные права и обязанности наследников регулируются гражданским законодательством и законодательством о наследовании в каждой стране, в том числе и в Казахстане. В соответствии с законодательством наследниками могут быть физические и юридические лица, а также государство. Наследниками могут быть лица, указанные в завещании, а в случае отсутствия завещания - наследники по закону.

Однако наследование не является обязательным, и наследник имеет право на отказ от наследства. Наследники могут наследовать движимое и недвижимое имущество, а также доли в праве собственности на это имущество. Если наследник принимает

наследство, он становится владельцем этого имущества и получает все права и обязанности, связанные с ним. Наследник имеет право управлять имуществом, в том числе продавать, обменивать, дарить или сдавать в аренду. Однако наследник обязан соблюдать законодательство, связанное с управлением имуществом, и нести ответственность за нарушение правил. Например, наследник должен платить налоги и другие обязательные платежи, связанные с наследством. Если наследник не выполняет свои обязанности, он может быть привлечен к ответственности в соответствии с законодательством [4].

Наследник также несет ответственность за долги умершего, если наследство было принято им. В случае, если наследство оспаривается, наследник обязан участвовать в судебном процессе и защищать свои права на наследство. Также наследник обязан соблюдать правила, связанные с распоряжением имуществом, если он является совладельцем вместе с другими лицами. Если наследник является несовершеннолетним или ограниченно дееспособным, его права и обязанности могут быть ограничены или возложены на опекуна. Наследник также может обратиться к нотариусу для получения консультации по вопросам наследства и выполнения необходимых юридических процедур. Нотариус поможет наследнику составить заявление на получение наследства, оформить наследственное дело и другие необходимые документы.

В случае, если наследник является несовершеннолетним, то наследство может быть принято его законными представителями или опекунами. Они должны принять на себя ответственность за управление наследственным имуществом и защиту интересов наследника.

Важно отметить, что наследственное имущество может быть продано или распоряжено только после оформления наследственного дела и получения наследства в установленном порядке. При этом наследник должен уплатить все налоги и другие обязательные платежи, связанные с наследством.

Кроме того, наследник несет ответственность за долги наследодателя в пределах стоимости наследственного имущества. Если стоимость наследства недостаточна для погашения долгов, наследник не обязан оплачивать их своим личным имуществом.

Однако наследник обязан уведомить кредиторов наследодателя о своем статусе наследника и предоставить им необходимые

документы. Кредиторы имеют право предъявлять требования к наследству в течение определенного срока.

Наследник также имеет право на продление срока уплаты налогов и других платежей, связанных с наследством, при наличии уважительных причин. Для этого необходимо обратиться в налоговый орган и предоставить соответствующие документы.

В случае, если наследник не принимает наследство или отказывается от него, наследство может быть передано другому наследнику или учреждению, указанному в завещании. Если в завещании такого указания нет, то наследство переходит к наследникам по закону.

В целом, наследование имущества является сложным юридическим процессом, требующим соблюдения определенных правил и процедур. Наследник должен быть готов к тому, что принятие наследства может быть связано с определенными рисками и обязательствами. Поэтому перед принятием наследства необходимо внимательно оценить все имущество, чтобы избежать непредвиденных расходов.

Наследники также имеют право на управление наследуемым имуществом. Для этого они могут зарегистрировать себя в качестве собственников недвижимости и транспортных средств. Они также могут открыть банковский счет на имя умершего, чтобы получать денежные средства и оплачивать расходы на управление имуществом.

Однако наследники также несут обязанности по уплате налогов и других платежей. Например, они должны уплатить налог на наследство, который рассчитывается в зависимости от стоимости наследуемого имущества. Кроме того, они должны оплатить все задолженности по налогам и другим платежам, которые были причитающимися умершему.

Если наследник не выполняет своих обязанностей по уплате налогов и других платежей, то он может быть привлечен к административной или уголовной ответственности. Поэтому наследники должны внимательно изучить все свои обязательства перед государством и своевременно уплачивать все налоги и платежи [5].

В заключение можно сказать, что права и обязанности наследников являются очень важными аспектами принятия наследства. Наследники должны быть готовы не только к получению наследства, но и к управлению наследуемым имуществом, а также к

исполнению своих обязательств перед государством. Поэтому перед принятием наследства необходимо тщательно изучить все правила и процедуры, а также проконсультироваться со специалистами, чтобы избежать неприятных сюрпризов в будущем.

ЛИТЕРАТУРА

1 Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года № 268- XIII с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2022 год [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061

2 Налоговый кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120- VI с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.02.2023 год [Электронный ресурс]. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36148637

3 Султанбекова, М. Т. Особенности наследования в Казахстане// Международный научный журнал «Наука и образование». 2019. № 4.

4 Сериков, А. А. Правовые аспекты принятия наследства в Казахстане//Вестник СибГУ. Гуманитарные науки. 2018. № 7.

5 Хабдулдина, Д. К. Правовые аспекты принятия наследства в Казахстане: проблемы и пути их решения//Вестник КазНУ. Серия «Юридическая наука». 2017. № 2.

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, СОВЕРШАЕМЫЕ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН И ДЕТЕЙ, ВКЛЮЧАЯ ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ

САКЕНОВА М. Б.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

ТЛЕУЛЕНОВ Р. К.

ст. преподаватель, кафедра «Правоведение»,

Торайгыров университет, г. Павлодар

В настоящее время совершение преступлений семейно-бытовом насилии имеет место из наиболее распространенных видов преступной деятельности, является нарушением закона и должно быть пресечено. Вопрос как правовая система должна реагировать на эти преступления, является актуальным и важным для общества в целом.

Насилие проявляется в разных формах. Это может быть запугивание, подавление одним членом семьи другого, лишение его возможности общаться с родственниками и друзьями, пресечение любой попытки самореализации с целью установления контроля над данной личностью.

Другими формами семейного насилия являются причинение физического вреда членам своей семьи, включая убийства, насильственные половые акты и другие виды сексуального принуждения. В независимости от того какие виды воздействия используются, насилие всегда характеризуется умышленным причинением вреда жертве, физического или морального.

Бытовое насилие отличается от насилия, происходящего, от кого бы то ни было, тем, что жертва подвергается насилию со стороны лиц, которые на самом деле должны быть опорой и защитой для них, с которыми они связаны узами родства или брака, вместе проживают, имеют общее жилье, имущество, средства к существованию, материально и морально зависящие от лица, проявляющего насилие [1, с.13].

Насилие в семье – это острая социальная проблема, которая может иметь место в любой семье, независимо от социального статуса, которая должна решаться на государственном уровне. То, насколько каждый гражданин может чувствовать себя защищенным в государстве, говорит о степени развития государства.

В Казахстане вопросу противодействия бытовому насилию постоянно уделялось внимание со стороны государственных органов, неправительственных правозащитных организаций. 04 декабря 2009 года принят Закон № 214-4 «О профилактике бытового насилия» (далее - Закон), вступивший в силу по истечении десяти календарных дней после его первого официального опубликования (опубликован в издании «Казахстанская правда» от 12 декабря 2009 года № 293 (26037)).

Бытовое насилие в Законе определено как «умышленное противоправное деяние (действие или бездействие) одного лица в сфере семейно-бытовых отношений в отношении другого (других), причиняющее или содержащее угрозу причинения физического и (или) психического страдания».

Закон регулирует профилактику насилия в семейно-бытовых отношениях, т.е. отношениях между лицами, находящимися в брачно-семейных отношениях, лицами, проживающими совместно

в пределах индивидуального жилого дома, квартиры или иного жилого помещения, а также между бывшими супругами.

Бытовое насилие имеет в своей природе разновидности, в соответствии с которыми в рассматриваемом нами Законе подразделяется:

Физическое насилие – «избиения, побои, рукоприкладство, пытки, истязания, нарушение неприкосновенности, толчки, пощечины, удары кулаком, нападения, нанесение травм, увечий, поджоги, изоляция, неоказание помощи, запугивание жестами,

«В частности, под обозначение физическое насилие подпадает не только прямое избиение, но и, например, издевательства над домашними животными. Таким образом, когда отец избивает и выбрасывает на помойку любимого котенка – это самое что ни на есть грубое насилие, оставляющее такой же неизгладимый след, как и прямые побои ребенка». Данный вид насилия пагубно сказывается не только на физическом здоровье жертвы, но и оказывает огромное влияние на состояние психики. Систематические избиения делают человека болезненно пугливым, робким, часто неадекватно реагирующим даже на людей, не проявляющих к нему агрессии [3, с.10].

Психологическое насилие – насилие с применением словесных и психических средств, принижение достоинства, оскорбления, пренебрежительное отношение, ведущее к утрате самоуважения, упреки, брань, в том числе нецензурная, грубость, запугивание, шантаж, угрозы, «...контроль над деятельностью жертвы; принуждение жертвы к исполнению унижающих ее действий; контроль над распорядком дня жертвы». Этот вид насилия является самым распространенным. Он почти всегда сопутствует другим видам проявления насилия. При этом его труднее всего распознать, и его последствия становятся заметны не сразу, в отличие от других видов насилия, которые имеют видимые физиологические последствия. Объект насилия постоянно находится в состоянии психологического дискомфорта, страха, тревоги, подвергается жесткой критике. Агрессор делает все возможное, чтобы внушить жертве чувство неполноценности, вины, зависимости. Противостоять психологическому насилию труднее всего, так как в отличие от других видов насилия, которые в обществе порицаются (а некоторые даже являются уголовно наказуемыми), к этому виду насилия относятся довольно терпимо. При попытке получить поддержку и помощь, жертва часто не

находит понимания, ее убеждают, что она сгущает краски, и на самом деле ничего страшного не происходит. В итоге объект насилия остается один на один с агрессором, чувствует себя беззащитным перед ним, начинает сомневаться в том, правильно ли оценивает ситуацию, начинает винить себя в агрессии партнера. В конце концов, человек не видит для себя другого выхода кроме как смириться и годами терпит издевательства, делая вид, что все хорошо и скрывая факты насилия от окружающих. Подавленные чувства и эмоции блокируются глубоко внутри и часто перестают осознаваться человеком, что естественно не проходит бесследно для него. «Неосознаваемые чувства и эмоции пытаются выбраться наружу и провоцируют депрессии, истерики, приступы страха или агрессии, болезни тела».

Экономическое насилие – лишение ресурсов, запрещение работать, контроль за расходами, финансовый контроль и зависимость, осуществляющийся через выдачу денег только по просьбе и только на проживание, ограничение, отказ в деньгах, предоставление недостаточного количества средств для жизни, обязательные процедуры отчетов о потраченных средствах, сокрытие доходов, несправедливый раздел имущества, изъятие денег. Например, муж инициирует уход жены с работы, берет все расходы по содержанию семьи на себя, причем первоначально это может преподноситься как забота о ней. Он делает все, чтобы женщина стала полностью финансово зависимой от него, оказалась полностью под его контролем. В итоге жена вынуждена все время просить у него денег, что дает мужчине возможность ею манипулировать, использовать шантаж для установления своей власти. Ситуация еще более усугубляется, когда в семье есть дети. Женщина чувствует ответственность за них, боится оставить их без финансовой поддержки, поэтому терпит и не решается разорвать отношения с обидчиком [2, с. 123].

Сексуальное насилие – навязанный сексуальный контакт, принуждение заниматься сексом против воли. В этом случае объектами в основном являются женщины и дети. Порой мужья-насилыники заставляют жен заниматься сексом после избивания, просматривать порнографические фильмы и повторять действия персонажей. В большинстве случаев женщина скрывает факт насилия, так как в обществе существует стереотип, согласно которому мужчина, являясь мужем, имеет полное право на сексуальные отношения с супругой, вне зависимости от того,

хочет она этого или нет. Также объектом сексуального насилия в семье часто становятся дети. Подвергшийся сексуальному насилию ребенок кроме нанесенного ущерба физическому здоровью, получает еще психологическую и псих сексуальную травмы, которые накладывают отпечаток на всю дальнейшую жизнь. Положение усугубляется еще и тем, что, когда он пытается пожаловаться на совершаемые в отношении него действия, часто запуганная и забитая мать просто «не слышит его» и «не замечает проблему».

Согласно УК РК и Кодекса РК Об административных правонарушениях к преступлениям против личности, которые напрямую связаны с домашним насилием либо мотивом которых является такое насилие, могут быть отнесены, например:

- убийство, умышленное причинение здоровью потерпевшего тяжкого или средней тяжести вреда (ст. 93, 94 УК РК),
- доведение до самоубийства (ст. 102 УК РК),
- истязание (ст. 107 УК РК),
- угроза (ст. 112 УК РК),
- изнасилование (ст. 120 УК РК),
- насильственные действия сексуального характера (ст. 121 УК РК),
- понуждение к действиям сексуального характера (ст. 123 УК РК),
- половое сношение и иные действия сексуального характера с лицом,
  - не достигшим шестнадцатилетнего возраста (ст. 122 УК РК),
  - понуждение к половому сношению, мужеложству, лесбиянству или иным действиям сексуального характера (ст. 123 УК РК),
  - развращение малолетних (ст. 124 УК РК),
  - торговля людьми (ст. 128 УК РК),
  - вовлечение в занятие проституцией (ст. 132 УК РК),
  - оскорбление (ст. 130 УК РК).
- противоправные действия в сфере семейно-бытовых отношений (ст. 73 КОАП РК)

Насилие в семье остается грубым нарушением прав человека в Казахстане, где Казахстанские женщины составляют подавляющее большинство пострадавших и подвергаются насилию со стороны мужчин. Избил или ударил до потери сознания на глазах у ребенка, от его побоев появились гематомы и ссадины, избивал периодически на протяжении года, выгнал на улицу из дома с

детьми на руках. Такие истории в последнее время сплошь и рядом. Сотни Казахстанок страдают от насилия со стороны супругов, а их обидчики остаются безнаказанными. Статистические данные по данному вопросу, оставляют желать лучшего.

Действующее законодательство Казахстана, в том числе и закон «О профилактике бытового насилия» 2009 г., не выделяет домашнее насилие в самостоятельный состав преступления.

В 2020 г. проект закона «О противодействии семейно-бытовому насилию» прошел первое чтение в парламенте. Этот законопроект усиливал гарантии защиты для пострадавших женщин. Однако в 2021 г. он был отозван для дополнительного обсуждения.

13 февраля, законопроект был одобрен Мажилисом - нижней палатой Парламента – и направлен на рассмотрение в верхнюю палату – Сенат.

В числе предлагаемых МВД поправок включены положения, позволяющие привлекать к административной ответственности даже в отсутствие заявления от пострадавшей стороны. Проект закона исключает примирение сторон при повторном совершении акта бытового насилия.

Административное «предупреждение», предусмотренное действующим законодательством для агрессора, предлагается заменить назначением общественных работ.

Учитывая проблему бытового насилия в Казахстане, удалось внести поправки в ряд действующих нормативных актов, включая закон «О профилактике бытового насилия», которые предусматривают ужесточения наказания и неотвратимость наказания, за домашнее насилие.

Проводится работа по координации между разными профильными ведомствами и укрепляющие комплексную систему профилактики. Последние включают обязанность властей реагировать на материалы о фактах домашнего насилия в СМИ и соцсетях, расширить мониторинг и сбор статистических данных в сфере семейно-бытовых отношений и усилить информационную и образовательную деятельность по профилактике бытового насилия. Власти должны обеспечить, чтобы любые законопроекты, имеющих отношение к домашнему насилию, были доступны в открытых источниках, а мнения и рекомендации экспертов по правам женщин и правам человека были учтены.

Президент Касым-Жомарт Токаев неоднократно признавал наличие проблемы бытового насилия в Казахстане и декларировал

борьбу с ним в качестве одной из приоритетных задач своей реформаторской повестки.

Президент требовал от профильных ведомств рассмотреть вопросы «ужесточения наказания» за насилие в отношении женщин в семье.

Статистика складывается не благоприятная, на практике больше половины фактов не принимаются в работу, из-за того, что потерпевшие отказывались писать заявление в полицию.

Сохраняется острая нехватка служб помощи для переживших насилие, в том числе убежищ и кризисных центров, особенно за пределами крупных городов. При том, что, например, премьер-министр Республики Казахстан Смаилов А. поручил профильным ведомствам «принять меры по расширению кризисных центров». Однако этого недостаточно, несмотря на усилия правительства, ситуация с домашним насилием «не улучшится, пока его не криминализуют».

Большую работу проводят в наше время правозащитницы, активистки, адвокаты, в направлении касательно семейно-бытового насилия, защищающие права женщин, призывают правительство выделить домашнее насилие в отдельный состав преступления, так как имеются недостатки действующего закона о профилактике бытового насилия, ужесточить санкции в отношении агрессоров и обеспечить пережившим насилие надлежащую поддержку и защиту.

Являясь участником Конвенции ООН, Республика Казахстан должна проводить работу по ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, так как несет обязательства по ликвидации насилия в отношении женщин, включая насилие в семье.

Государство должно гарантировать защиту и привлечение агрессоров к ответственности, а также доступность программ критически важной помощи для переживших насилие.

Криминализация домашнего насилия станет недвусмысленным сигналом государства к недопустимости насилия в семье и принципиальной важности безопасности и благополучия женщины [4, с.13].

При решении данного вопроса важно учитывать не только практические действия (увеличение реабилитационных центров, изменение законодательства и т.д.), но и необходимость изменения мировоззрения людей, формирования в обществе нетерпимости к жестокости и насилию, а в случае, если оно все же имело место быть, научить жертву защищаться, давать отпор насильнику.

В Республики Казахстан основные права человека, отражены в Конституции Республики Казахстан, Кодекс о браке (супружестве) и семье в РК, Уголовном кодексе Республики Казахстан, Закона «О профилактике бытового насилия». Особое значение при работе с данной проблемой имеет взаимодействие между государственными учреждениями, правоохранительными органами, органами здравоохранения, кризисными центрами и т.д. При этом важно, чтобы все эти структуры работали в тесном контакте, а пострадавшие от насилия могли получать всестороннюю поддержку и своевременную квалифицированную помощь.

Семья является источником финансовой стабильности и безопасности. В Казахстане глава семьи обычно является отец, но в некоторых семьях главой семьи является мать. Отец является главой семьи и отвечает за обеспечение своей семьи. Мать отвечает за воспитание детей и заботу о доме. Но при этом, Казахстанцы считают, что оба родителя одинаково важны в воспитании ребенка.

Семейные ценности очень важны для казахстанской культуры. Семья – это основная ячейка общества, источник любви, поддержки и безопасности. Казахстанцы считают, что семья – это основа общества и что ее следует уважать и почитать.

Законодателям нужно сделать решительный шаг, чтобы покончить с безнаказанностью насилия в семье».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Асхат Абжанов. Семейные ценности: 2001 г. С.80
- 2 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК.
- 3 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года.
- 4 Кодекс РК Об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК.

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ НАСЛЕДОВАНИЯ ВЫМОРОЧНОГО ИМУЩЕСТВА В КАЗАХСТАНЕ И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ К ВОПРОСУ О ВИДАХ НАСЛЕДОВАНИЯ

САТТАРОВА Д. С.
студент, Торайгыров университет, г. Павлодар
АХМЕДЖАНОВА Г. Б.

д.ю.н., профессор, Торайгыров университет, г. Павлодар

В Республике Казахстан наследование осуществляется исходя из двух оснований. К ним относятся: наследование, осуществляемое по закону и наследование, осуществляемое по завещанию. Так же наследование по закону возможно тогда, когда не было написано завещание, либо завещание охватило не все имеющееся имущество наследодателя.

При наследовании по закону, мнение наследодателя о распределении наследства между всеми имеющимися наследниками не учитывается, потому что данный процесс протекает в соответствии с законодательством РК, в котором имеются правила осуществления наследования по закону. Наследование по закону обозначает требования определения наследников и конкретной очередности, в соответствии с которой наследство переходит к тем или иным наследникам. В момент выявления круга наследников по закону, нотариус обращает внимание на то, в каких родственных связях были наследники с наследодателем. Если наследник имел близкое родство с наследодателем, то это будет являться важным фактом для определения круга наследников по закону. Так же, хотелось бы отметить, что наследники той или иной очереди, в соответствии с Гражданским кодексом РК наследуют в равных долях. Это означает, что имущество, передаваемое в наследство, делится между наследниками на равные части. Каждая следующая очередь наследников по закону имеет возможность наследования только тогда, когда не имеется наследников предыдущей очереди. Отсутствие наследников какой-либо очереди может быть обусловлено отстранением наследников от принятия наследства, а также отказом от наследства, но не в случае отказа в пользу конкретного лица из перечня наследников по закону одной из очередей [1].

Статьей 1061 Гражданского кодекса Республики Казахстан обозначена первая очередь наследников, которые вправе принять

наследство по закону. Пункт 1, указанной статьи включает в первую очередь уже имеющихся детей наследодателя, а также зачатых и родившихся после смерти наследодателя, супруг (супруга) и родители наследодателя. В статье 1062 ГК РК определенная вторая очередь, которой выделены полнородные и неполнородные братья и сестры наследодателя, а также бабушка и дедушка со стороны отца и матери. Третья очередь наследников по закону закреплена ст. 1063 ГК РК, в которой говорится о том, что если нет первой и второй очереди наследников по закону, то наследство передается дядям и тетям наследодателя.

Наука в области гражданского права трактует определение наследования по завещанию, как наследование на условиях и в порядке, которые определены волей наследодателя в рамках закона. Благодаря составлению завещания и факту смерти, появляется юридический состав, который образует наследственные правоотношения под названием «наследование по завещанию».

Ст. 1046 Гражданского кодекса РК гласит о том, что любой гражданин по своей воле имеет возможность составить завещание, в котором будет числиться все его имущество, либо часть имущества. Оставить завещание можно одному или нескольким гражданам, не зависимо от родства, а также юридическим лицам или государству. Так же, стоит отметить, что в соответствии с пунктом 4, статьи 1046 ГК РК, наследодатель при составлении завещания может отзять право наследования какого-либо наследника по закону. Исключениями могут послужить наследники, которые имеют законное право на обязательную долю.

Завещать могут исключительно дееспособные лица, которые достигли совершеннолетия или имеют брак, до наступления совершеннолетия. Составленное завещание должно соответствовать законодательству РК. Так, завещание должно соответствовать нотариальной форме. Завещатель вправе заверить составленное завещание у любого нотариуса, относительно принадлежности места проживания [2].

Подытожив вышесказанное, можно выделить несколько важных моментов наследования по закону и по завещанию. Из-за юридической неграмотности или незнания о существующем наследстве, часто наследники по закону пропускают шестимесячный срок, что порождает судебное разбирательство. Так же, могут возникнуть сложности у лиц, составляющих завещание. Довольно тяжело составить завещание в соответствии с нормами законов,

а особенности, если наследодатель ранее не имел возможности столкнуться с темой наследования.

Как известно, наследование в Республике Казахстан осуществляется по завещанию или по закону. Однако, возникает вопрос «Если не после смерти наследодателя не осталось завещания и нет наследников по закону, что происходит с имуществом?». В случаях, когда нет наследников по завещанию и по закону, наследство становится выморочным и присваивается государству. Выморочным может стать любое имущество, например, квартиры, автотранспорт, дом, земельный участок, доли в собственности и так далее. Факт того, что имущество переходит к государству, говорит о том, что имущество не остается бесхозным на многие годы.

Статьей 1083 ГК РК обозначены случаи, при которых имущество становится выморочным. К ним относятся: факт отсутствия наследников по завещанию или по закону; случаи, когда никто из наследников не имеет права наследовать; когда все наследники отказались от наследства [2].

В соответствии с ГК РК, не имеют права наследовать ни по завещанию, ни по закону лица, которые умышленно лишили жизни, либо покушались на жизнь наследодателя или кого-нибудь из наследников. Также, не имеют права наследовать лица, которые оказывали воздействие или давление в отношении наследодателя и его родных, в целях незаконного получения наследства или увеличения доли наследства. Не имеют права наследовать родители детей, которых они были лишены прав и не были восстановлены в правах к тому моменту, когда открывалось наследство. Родители или усыновители, а также совершеннолетние дети и усыновленные которые уклонялись от выполнения своих обязанностей по содержанию наследодателя, тоже не имеют права наследовать по закону [2].

Отказ от наследства всех наследников так же может послужить причиной признания имущества выморочным. Статья 1074 ГК РК гласит о том, что наследник имеет право написать отказ от наследства до истечения шестимесячного срока со дня открытия наследства. Однако, при наличии уважительных причин, данный срок может быть продлен в судебном порядке не более чем на два месяца. В шестимесячный срок наследник может подать заявление об отказе нотариусу по месту открытия наследства. Законом строго определено правило о том, что отказ от наследства не может быть отменен, если наследник вдруг поменял свое решение. Но, наследник не вправе

отказаться, даже если шестимесячный срок еще не прошел, если уже фактически владеет и пользуется имуществом [2].

В законодательстве Республики Казахстан имеется множество пробелов в области выморочного имущества. Они предопределяют множество проблем, с которыми в дальнейшем сталкиваются наследники, не имевшие возможности вовремя вступить в наследство по особым причинам. А также судебная система, которая вынуждена довольно часто встречаться с делами о выморочном имуществе. Так как наследник в любой момент может объявиться, а имущество уже определено выморочным, в результате чего у наследника могут возникнуть длительные, судебные разбирательства и большие расходы. Среди граждан РК и других стран имеет место быть низкая правовая культура и недоступность помощи в области права. То есть, не каждый гражданин нашей страны может позволить себе обратиться за помощью к юристам, которые осуществляют деятельность на платной основе. Это порождает запутанные судебные разбирательства, которые в итоге могут оставить наследника «ни с чем». Решением вышеуказанной проблемы могут выступить новые законопроекты в сфере выморочного имущества, которые будут более четко и детально раскрывать судьбу наследников, которые по каким-то причинам не успели вступить в наследство. Для более упрощенного процесса вступления в наследство, в положениях ГК РК о выморочном имуществе необходимо урегулировать баланс между законом и справедливостью. Также для граждан нашей страны, а именно для тех, у кого имеются максимально низкие доходы, требуется образовать систему, которая будет основываться на бесплатной правовой помощи. Также, решением проблемы могут послужить интенсивные публикации в СМИ о правилах и самом процессе наследования, что послужит недопущением наследниками пропуска сроков для вступления в наследство. Указанные решения проблем в области наследования требуются для того, чтобы при истечении всех сроков вступления в наследство у наследника была возможность восстановиться в правах на наследование, а у судов не было «затяжных» разбирательств.

Переход выморочного имущества в государственную собственность также предполагает некоторые сложности для кредиторов умершего лица. То есть, если у наследодателя до момента смерти были задолженности перед кредиторами, а наследников не имеется, кредиторы остаются с непогашенными

долгами наследодателя. Мы считаем, что в законодательство требуется внести изменения по этому поводу. Так как благодаря нововведениям о переходе выморочного имущества кредиторам, будут реализованы права кредиторов о погашении задолженностей наследодателя. Мы считаем, что нашему государству необходим орган, который будет регулировать распределение выморочного имущества среди кредиторов, объявлять о имеющемся выморочном имуществе, вести статистические данные о таком имуществе. Это будет способствовать упрощению для кредиторов процесса взыскания задолженностей.

Процесс признания наследства выморочным и перехода такого наследства в государственную собственность в Республике Казахстан и зарубежных странах имеет сходства, но также имеет и различия. Различия в системах наследования между странами объясняются национальными и традиционными особенностями.

Система признания имущества выморочным дала свое начало еще в древние века. Так, в Англии после смерти наследодателя и отсутствии каких-либо наследников, право собственности на земельные участки переходило к феодалам – правителям. Право Древнего Рима изначально определяла такое имущество никому не принадлежащим и его захватывали, а со временем менялось право и имущество переходило в собственность казны. Далее, такая система начала распространяться по другим зарубежным странам и добралась до нашей страны [3].

Существует множество государств, в которых выморочное имущество принимается государством в виде наследования, а также относится к производному приобретению права собственности. К такому государству можно отнести Германию. В соответствии с законами Германии, в момент принятия выморочного имущества в наследство, государство является универсальным правопреемником. В Германии действует Гражданское уложение, которое содержит в себе нормы, связанные с выморочным имуществом. В этом уложении говорится о том, что если во время открытия наследства у умершего не осталось ни единого наследника, то наследником по закону может являться казна того места, где проживал наследодатель до своей смерти. В случае, если умерший когда-то жил в нескольких землях, то наследственное имущество делится в равных частях между казной каждой земли. Сравнивая РК и Германию, мы можем заметить некоторые сходства и различия в Законодательстве о выморочном имуществе [4].

Анализируя законодательство Франции в области выморочного имущества, формируется мнение о том, что система перехода имущества к государству во Франции в некоторых моментах труднее, в отличии от системы РК. Вышеуказанное мнение можно обозначить имеющимся делением наследства на вакантное и выморочное.

После того, как появляется наследство, которое никому не принадлежит, дело передается в суд в результате ходатайства кредитора. Во Франции создан специализированный орган в сфере вакантного наследства, которого суд в дальнейшем обязывает быть попечителем вакантного наследства. В зависимости от состояния, местоположения и размера наследства, оценщиком или нотариусом составляется оценка и опись имущества, которое входит в наследство. Попечитель в свою очередь должен позаботиться об охране и защите имущества. По окончанию всех процедур продажи наследства, попечитель обязан уведомить судью о всех своих действиях. В результате, попечительство может закончиться полным покрытием всех долгов наследодателя, вкладом выручки в депозит, передачей имущества государству.

Таким образом, делая вывод, стоит заметить, что во Франции более развито право в сфере выморочного имущества. Это подтверждается разделением института наследования на вакантное и выморочное имущество. Мы полагаем, что в Республике Казахстан также требуется создание закона «О выморочном имуществе», который бы упрощал процесс определения, деления и принятия выморочного имущества.

В Англии, еще в 1986 году был принят закон «О несостоятельности», в котором закреплены нормы, регулирующие выморочное имущество. Практически как и во всех странах, выморочное имущество в Англии трактуется следующим образом: возврат собственности государству при отсутствия и наследников. К такой собственности можно отнести: расчетные счета и иные сбережения, различные виды страхования, сертификаты, депозиты и так далее. Можно заметить, что трактовка определения выморочного имущества в Казахстане и в Англии достаточно схожи, но все же, имеются отличия. Одним из немаловажных отличий можно отметить то, что в Англии выморочным имуществом может быть страховка, сертификаты и тому подобное, а в РК только жильё и земельный участок 12

Изучив нормы наследования выморочного имущества в зарубежных странах, мы можем сделать вывод о том, что правовая система Республики Казахстан нуждается в принятии отдельного закона «О выморочном имуществе». Благодаря созданию нового закона, в нашей стране регулирование наследования станет более эффективным.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Наследство Право в Казахстане // Статья // Г.Г. Нурахметова, У. Мынбай URL: <https://bulletin-law.kaznu.kz/index.php/journal/article/download/626/619/> 2. Советское наследственное право // Учебное пособие // Антимонов Б. С., Граве К. А URL: <https://studfile.net/preview/16786839/>
- 2 Гражданский Кодекс Республики Казахстан (ОСОБЕННАЯ ЧАСТЬ)(с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.01.2023 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013880
- 3 Выморочное имущество // Учебник // Шилохвост О. URL: <https://old.bigenc.ru/pdf/2336677> 4 Наследственное право // Учебник // Гришаев С. П. URL: <http://oprave.ru/?cat=414>
- 4 Гражданское уложение Германии // Закон к Гражд. уложению //пер. с нем.// А. Л. Маковский URL: <http://oceanlaw.ru/wp-content/uploads/2018/02/1900-Гражданское-уложение-1.pdf>
- 5 Конституция Республики Казахстан принята 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029&mode=p&page=1
- 6 Закон Республики Казахстан от 14 июля 1997 года «О нотариате» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2022 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008028
- 7 Субъектный состав наследственных правоотношений // Статья // Батталов Д.Д. URL: [http://scienceph.ru/d/413259/d/science-and-world--6-\(10\)-june-vol.-ii.pdf](http://scienceph.ru/d/413259/d/science-and-world--6-(10)-june-vol.-ii.pdf)

ПРОБЛЕМЫ ПОНЯТИЯ И ПРИНЦИПОВ НАСЛЕДСТВЕННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

САТТАРОВА Д. С.

студент, Торайгыров университет, г. Павлодар

АХМЕДЖАНОВА Г. Б.

д.ю.н., профессор, Торайгыров университет, г. Павлодар

Сравнительный анализ казахстанского и зарубежного наследственного законодательства позволяет определить преимущества и недостатки в нынешнем наследственном праве Республики Казахстан. На данный момент в РК действуют такие виды наследования, как: наследование по закону, наследование по завещанию.

Наследственные правоотношения берут своё начало с момента смерти того или иного гражданина. В результате смерти к наследникам переходят различные имущественные и неимущественные права наследодателя. Для того, чтобы вступить в наследство в Республике Казахстан имеется несколько вариантов. Первый, когда наследодатель до своей смерти составил завещание, после чего его права передаются к наследникам, указанным в завещании. Второй вариант, если не было составлено завещание, наследники либо призываются к наследованию, либо самостоятельно обращаются к нотариусу.

Большинство научных деятелей в сфере наследства многогранно описывают понятие наследственных правоотношений. В своих трудах, профессор Н.Д. Егоров уверяет о том, что наследственные правоотношения имеют абсолютный характер, а также появляются в результате того, что наследодатель умирает. Такие правоотношения наступают между всеми наследниками и другими лицами. Профессор четко описывает, что «наследственное право имеет дело с отношениями, опосредствующими переход имущества умершего лица к его наследникам» [1].

Иные научные деятели полагают о том, что такие отношения выявляются только во время открытия самого наследства, а также его принятия. То есть, по мнению автора имеются несколько вариантов наследственных правоотношений: в момент, когда умирает наследодатель и открывается наследство, а второй вид возникает уже при принятии наследства [2].

Анализируя множество доводов деятелей науки в сфере наследственного права, можно полагать о том, что само понятие

наследственных правоотношений трактуется, как правоотношения, образующиеся в результате принятия по закону или в соответствии с завещанием имущественных или некоторых неимущественных прав умершего, а, именно, наследодателя к другим лицам- наследникам, в период открытия наследства. Прекращаются наследственные правоотношения в тот момент, когда наследники отвергают причитающееся им наследство или в период, когда у наследников, которые приняли наследство появляются права и обязанности по отношению к принятому имуществу, которыми когда-то владел умерший (наследодатель).

Невозможно упустить тот факт, что приведённые нами понятия наследственных правоотношений описывают их появление только в результате смерти наследодателя. Однако, ещё до наступления смерти наследодателя, у него возникает желание, которое заключается в составлении завещания, что порождает процесс передачи своих прав наследникам.

Делая вывод о вышесказанном, можем отметить то, что все исследуемые определения наследственных правоотношений не до конца раскрыты, а при дополнении уже существующих определений возможно реализовать четкое понятие наследственных правоотношений, благодаря которым каждый будет иметь возможность безошибочно владеть знаниями в области наследственного права.

На данный момент имеется немаловажная проблема в распределении принципов сферы наследственного права. В результате чего, все еще не существует общего мнения о классификации принципов наследственного права.

Анализируя работы некоторых авторов в области наследственного права, мы можем выделить множество принципов наследственных правоотношений. К ним могут относиться: принцип универсальной наследственной преемственности; принцип учета действительной и предполагаемой воли наследодателя; принцип свободы завещания; принцип обеспечения прав и интересов наследников; принцип свободы выбора у наследников, призванных к наследованию; принцип охраны наследства от чьих-либо противоправных посягательств [3].

Каждый принцип автор подробно описывает. К примеру, принцип универсальной наследственной преемственности гласит о том, что среди волеизъявления наследодателя и так же завещанием наследника не может присутствовать связь, у которой

основная функция выявлять, какому лицу перейдет наследство. Исключениями могут послужить случаи, которые предусмотрены законодательством РК. Так же имеется такой принцип, как принцип свободы завещания, согласно которому наследодатель самостоятельно, из своей воли передает или не передает наследство, имеет возможность отменять или изменять завещание, и никто не имеет права оказывать корыстное воздействие, наследнику и его родным. Однако, автор заметил исключение, которое предусмотрено законом Республики Казахстан. Принцип свободы завещания ограничивается при наличии необходимых наследников (получатель алиментов). Принцип учета действительной и предполагаемой воли наследника представляет собой следующие действия: в случае, когда наследник не осмыслил написанное в его адрес завещание, либо же завещание призвали ничтожным, то наследники призываются к наследованию по закону. У наследников имеется возможность самостоятельно выбрать, принимать наследство или же написать заявление об отказе. В случае, когда тот или иной наследник никак не проявляют нужду в наследовании, он автоматически являются отказавшимся. Принципом свободы выбора наследников обозначено право наследодателя внести в завещание лица, из собственного побуждения, при этом не подавляя прав наследников, которые закреплены в законодательстве Республики Казахстан [3].

Автор Гришаев П. С. уверен в том, что в наследственном праве имеются два основных принципа: принцип свободы наследования и охраны семьи обязательных наследников. Принцип свободы наследования говорит о том, что у наследника имеется возможность выбирать, каким образом пользоваться или не пользоваться наследуемым имуществом [4].

Все имеющиеся принципы наследственных правоотношений были изучены и допущены к использованию различными учеными в области права и действующими юристами. Делая вывод о изученных нами принципах наследственных правоотношений, можно отметить, что принципы играют огромную роль в процессе наследования. Каждый из перечисленных принципов выполняет справедливую и законную защиту прав и интересов, как наследников, так и наследодателей. Несмотря на дискуссии в вопросах о классификации принципов, многие факторы говорят о развитии наследственного права, в том числе и в области наследственных правоотношений.

Как известно, субъектами наследственных правоотношений являются лица, которые участвуя в определённых наследственных

правоотношениях, обладают установленными законом правами и обязанностями. Законодательство Республики Казахстан определяет несколько субъектов наследственных правоотношений, которыми являются наследодатель и наследник.

Исходя из положений законодательства в области наследства, а именно Гражданского Кодекса РК, понятия «наследодатель» в законе не имеется. Кодекс определяет наследодателя, как умершего человека, у которого во владении имелось некоторое имущество, а именно наследство. Это имущество принимается наследником по завещанию или по закону.

Конституция Республики Казахстан гарантирует строгое соблюдение права наследования, что дает возможность любому гражданину нашей страны стать наследодателем своего имущества [5].

В соответствии со статьей 1044 Гражданского кодекса РК к наследникам по завещанию и по закону относятся граждане, которые находятся в живых на момент, так же зачатые при жизни наследодателя и родившиеся живыми после открытия наследства [6].

Наследниками по завещанию могут являться так же юридические лица, которые были созданы до открытия наследства и имели своё существование на момент открытия наследства. Это означает, что юридическое лицо обязано иметь регистрацию в органах юстиции. Государство так же может быть наследником по завещанию [6].

Состав наследников должен определяться по дате открытия наследства, которым признается день смерти наследодателя. Однако, имеются исключения, которые закреплены в ст. 1042 Гражданского кодекса РК. Пункт 2, ст. 1042 ГК РК гласит о том, что при объявлении наследодателя умершим, состав наследников определяется в день вступления в силу судебного решения об объявлении гражданина умершим, если в решении суда не указан иной день [6].

Так же, одним из немаловажных лиц наследственных правоотношений является нотариус, что подтверждается законом РК «О нотариате». В соответствии с указанным законом нотариус совершает множество нотариальных действий. Нотариус причастен к удостоверению завещаний дееспособных граждан, не зависимо от того, гражданином какой страны является лицо, заполняющее завещание. Нотариус имеет непосредственные полномочия в области охраны наследования, а именно наследственного имущества. Поиск наследников по закону, через СМИ или какие-

либо другие способы, тоже осуществляет нотариус. По окончании всех процедур наследования, нотариус оформляет свидетельство о праве на наследство как по закону, так и по завещанию [7].

Существуют спорные мнения о том, может ли наследодатель являться субъектом? С одной стороны, в момент составления завещания наследодатель обозначается субъектом. Так же, немаловажным фактом является то, что наследодатель является субъектом наследственного преемства и исходя из этого может быть субъектом наследственных правоотношений. Однако, такие научные деятели в сфере наследства отвергают вышеуказанные аргументы, обосновывая это тем, что умершие лица не могут являться субъектами каких-либо правоотношений [8].

Делая вывод на основе мнений учёных, можно понять что, умирая, наследодатель утрачивает свою гражданскую правоспособность и дееспособность. А в соответствии с Гражданским кодексом РК, после утраты больше не является субъектом права, поэтому считается невозможным относить наследодателя к субъектам каких-либо правоотношений, в частности наследственных.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Наследственное правоотношение // Учебник // Егоров Н. Д. URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01001423289>
2. Советское наследственное право // Учебное пособие // Антимонов Б. С., Граве К. А URL: <https://studfile.net/preview/16786839/>
- 3 Гражданское право РК. Особенная часть 2-том. // Учебник //Жайлин Г.А. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30002463
- 4 Наследственное право // Учебник // Гришаев С. П. URL: <http://oprave.ru/?cat=414>
- 5 Конституция Республики Казахстан принята 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029&mode=p&page=1
- 6 Гражданский Кодекс Республики Казахстан (ОСОБЕННАЯ ЧАСТЬ)(с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.01.2023 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013880
- 7 Закон Республики Казахстан от 14 июля 1997 года «О нотариате» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2022 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008028

МЕЖДУНАРОДНАЯ ЗАЩИТА ПРАВ ЖЕНЩИН

СЕРИКБАЕВА Д. К.
студент, Торайгыров университет, г. Павлодар
ТЛЕУЛЕНОВ Р. К.
ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

Важной и актуальной проблемой для Республики Казахстан является законодательство в области защиты прав женщин. Отсутствие регулирования отдельных аспектов по контролю и защите дискриминации – это его основные недостатки.

Сущность проблемы сводится к тому, что в наше время женщины не защищены и поддаются частому притеснению со стороны окружающего мира. И это касается любых направлений жизни, будь это рабочий процесс или семейный быт. Из-за прогрессирования и не решение данного вопроса у женщин понижается трудоспособность, женское население не проявляет желания рождать потомство.

Хочется отметить ярко выраженную причину отсутствие желания к рождению и воспитанию детей на территории нашей республики. На Юге Казахстана с каждым днём увеличивается насилие и притеснение женщин и детей. Безнаказанность преступлений мужчин по отношению к женскому полу является одним из ведущих факторов этой проблемы.

Несомненно, вся международно-правовая защита прав женщин и детей осуществляется именно на основании общих прав человека опираясь на специальные соглашения. Конкретный принцип недискриминации по признаку пола является отмеченным во многих международных актах правовой направленности. Права человека универсальны, в том смысле что они применимы к каждому человеку.

Статья 2 Международного пакта о гражданских и политических правах требует, чтобы каждое государство уважало и обеспечивало всем лицам на своей территории предоставляемые им права без каких-либо различий на основе расовой принадлежности, цвета кожи, пола, языка, религиозных, политических и иных взглядов, национального или социального происхождения, имущественного или иного статуса».

Разумеется, что нарушение прав женщин и детей существовало ранее и существует на данный период времени, однако необходимо

обращать внимание на специфически гендерные проблемы и рассматривать права женщин как особую группу.

Центром правозащиты касаясь данного вопроса в ООН (Хартия ООН, Всемирная декларация прав человека, Пакт о гражданских и политических правах и Пакт об экономических, социальных и культурных правах) отводит женщинам те же права, что и мужчинам, исторически сложилось так, что международные дебаты по правам человека всегда избегали обсуждения женских прав как прав человека. Конвенция по ликвидации всех форм дискриминации женщин представляет собой шаг вперед в обсуждении женских прав, но она не включает женские права в основной контекст правозащитных дебатов. Исходя из этого, представляется необходимым рассматривать права женщин как специфическую группу прав.

Возникают следующие вопросы рассуждая по данной теме: -Каким образом защищали права женщин раньше? -Актуален ли вопрос дискриминации и ущемления прав женщин в эпоху современного мира?

Безусловно мы постараемся проанализировать и вывести итог по ответам на данные вопросы.

Итак, уже на ранних стадиях функционирования ООН права женщин широко обсуждались в органах, занимающихся защитой прав человека, а в 1946 году была создана Комиссия по положению женщин, наделенная полномочиями проводить исследования и подготавливать рекомендации по правам человека, имеющим особо важное значение для женщин. Первоочередной задачей этой комиссии было определение в мировом масштабе условий и ситуаций, в которых женщины подвергаются наиболее жестокой дискриминации. Каждый год представители государств-членов собираются в центральных учреждениях Организации Объединенных Наций в Нью-Йорке для оценки прогресса в области гендерного равенства, выявления проблем, установления глобальных стандартов и разработки конкретной политики по содействию гендерному равенству и улучшению положения женщин во всем мире [1].

В 1979 году была принята наиболее значительная конвенция ООН в рассматриваемой области: Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. Этот документ явился итогом более чем 30-летней работы в рамках ООН, направленной на включение принципа гендерного равенства в международное

право. Большой вклад в обеспечение того, чтобы права женщин рассматривались наряду с другими правами человека, внесли Конференция ООН по правам женщин. Первая Всемирная конференция по положению женщин состоялась в Мехико в 1975 году в рамках Международного года женщины. На ней был принят первый Всемирный план действий и провозглашено первое Десятилетие женщины: равенство, развитие, мир [2].

Разумеется, вся документация, договоры, законы, конвенции, конференции – это база на мировом уровне. А что, если рассматривать как защищают права женщин в нашем государстве.

В настоящее время во всем мире исторически сложившееся доминирование мужчин над женщинами претерпевает изменения. За годы независимости Казахстан также достиг прогресса в области защиты прав и законных интересов мужчин и женщин. Законом от 29 июня 1998 года № 248 Республика Казахстан присоединилась к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 18 декабря 1979 года. Ратифицированы также Конвенции ООН «О политических правах женщин», «О гражданстве замужней женщины».

В 2009 году принят Закон «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин»

В настоящее время Республикой Казахстан сделано многое в вопросе обеспечения и защиты прав женщин. Основные положения о правах женщин нашли отражение в Конституции, Республика Казахстан подписала основные международные пакты и договора, касающиеся прав женщин. Кроме Конвенции, Казахстан также привержен ряду международных обязательств, в том числе Пекинской декларации и платформе действий, целям в области устойчивого развития. Реализация политики равноправия по признаку пола основана на принципах комплексного гендерного подхода, предполагающего всеобъемлющее определение равенства, оценивающее многообразие и существование различий [3].

Кроме Конвенции, Казахстан также привержен ряду международных обязательств, в том числе Пекинской декларации и платформе действий, целям в области устойчивого развития. Реализация политики равноправия по признаку пола основана на принципах комплексного гендерного подхода, предполагающего всеобъемлющее определение равенства, оценивающее многообразие и существование различий.

По нашему мнению, кроме Конвенции, Казахстан также привержен ряду международных обязательств, в том числе Пекинской декларации и платформе действий, целям в области устойчивого развития.

Реализация политики равноправия по признаку пола основана на принципах комплексного гендерного подхода, предполагающего всеобъемлющее определение равенства, оценивающее многообразие и существование различий.

Полагаем, что показателем статуса женщины является грамотность. Но, если мы построим школы или множество образовательных организаций, это будет неэффективно и недостаточно. А также, если говорить о дискриминации женщины необходимо учитывать показатели здоровья. Ведь женщин часто в нашем веке заставляют вступать в ранние браки, вынашивать детей и многое другое.

Среди стран, в которых положение женщин является максимально тяжелым можно отметить: -Афганистан; -Конго; -Ирак.

Что касается Афганистана, то женщины там доживают в среднем до 45 лет, невесты не достигают 16летнего возраста, многие женщины не грамотны часто женщины умирают при родах. Более 70 % женщин страдают от домашнего насилия. В этой стране очень высокий уровень женских самоубийств.

Демократическая республика Конго отличается частым изнасилованием, которые очень жестоки. Из-за необходимости добывать еду и воду женщины подвергаются насилию еще чаще. Не имея ни, денег ни транспорта, ни связи они не могут спастись.

В Ираке женщины подвержены аду сектантского насилия. Уровень грамотности женщин опущен до самых низких отметок. Многие женщины отказываются от работы [4].

Как один из вариантов решения данной проблемы, мы можем предложить начать с самого элементарного-это уважение женщин. На первый взгляд может показаться, что эта идея слишком банальная и простая. Но мы считаем, для нашего менталитета такая психологическая моральная составляющая крайне важна, так как отсутствие уважения к женскому полу является «острой темой» для некоторых стран и негативным примером для нашего государства.

Подводя итоги работы и анализа, можно сделать вывод, что права женщин защищались еще со времен войны и по сей день. Нас радует, что в современном мире данный вопрос стал актуальным и

наше молодое поколение все чаще предлагает пути решения данной проблемы. Но, к сожалению, во многих государствах проблема с дискриминацией и ущемлением прав женщин еще не решена.

ЛИТЕРАТУРА

1 «United Nations Commission on the Status of Women»/ статья/ электронный перевод. [Электронный ресурс]-

URL: https://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Commission_on_the_Status_of_Women

2 «Международная защита прав женщин»/ М.В.Ломакина/ статья. [Электронный ресурс]-

URL: <https://www.mjil.ru/jour/article/viewFile/2204/2103>

3 «Защита прав женщин в Республике Казахстан»/ Беккожина А.К./статья. [Электронный ресурс]- URL: <https://www.zakon.kz/4963921-zashchita-prav-zhenshchin-v-respublike.html>

4 «Дискриминация женщин в мире» / Иванова А.И./статья. [Электронный ресурс]- URL: https://spravochnick.ru/sociologiya/diskriminaciya_zhenshchin_v_mire/

О ПРОБЛЕМАТИКЕ КИБЕРПРЕСТУПЛЕНИЙ

ТАТАРЧЕНКОВА А. С., НУРГАЗИНА Д. Ю.
студенты, Торайгыров университет, г. Павлодар
ШАГИЕВА Г. Т.

кафедра «Правоведение», Торайгыров университет, г. Павлодар

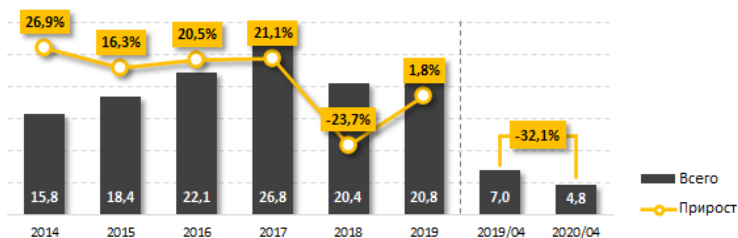
Киберпреступности – это серьезная угроза, которая становится все более актуальной в мире, в том числе и для Казахстана. Современные технологии и интернет-среда открывают двери для новых видов преступлений, которые могут причинить значительный ущерб как государству, так и частным лицам. Киберпреступления могут включать в себя хакерские атаки на важные объекты инфраструктуры, кражу личной информации и денежных средств, распространение вредоносных программ и многие другие виды преступлений.

Казахстан не остается в стороне от этой проблематики, и его правительство активно работает над улучшением главного закона страны – Конституции и мер безопасности в интернете [1]. Однако, несмотря на все усилия, киберпреступности остаются серьезной угрозой для национальной безопасности и процветания Казахстана.

В этом контексте, изучение проблематики киберпреступлений в Казахстане становится особенно важным для защиты интересов государства и его граждан [2].

В последние годы, Казахстан столкнулся с рядом серьезных кибератак, которые подчеркнули необходимость принятия эффективных мер по борьбе с киберпреступностью. К примеру, в 2020 году была зарегистрирована серия масштабных хакерских атак на правительственные организации и крупные компании в стране. В результате этих атак были скомпрометированы чувствительные данные, а также были причинены значительные экономические убытки [3].

Динамика инцидентов нарушения информационной безопасности в РК (тыс. единиц)

На основе данных KZ-CERT

Finprom.kz

Приложение 1 – Статистика за 2020 год

Кроме того, с ростом числа пользователей интернета и внедрения цифровых технологий в различные сферы жизни, появляются новые уязвимости, которые могут быть использованы для совершения киберпреступлений. В этой связи, Казахстану необходимо принимать более активную роль в международной борьбе с киберпреступностью и развивать собственные меры защиты, чтобы обеспечить безопасность граждан и экономический рост страны.

Таким образом, проблематика киберпреступлений является актуальной и серьезной для Казахстана, требующей комплексного подхода и совместных усилий со стороны правительства, частных компаний и общественности. В этом контексте, необходимо проводить постоянную работу по улучшению законодательства,

повышению уровня осведомленности и развитию технических средств защиты от преступлений в сети Интернет.

Современный мир стал свидетелем значительного роста числа киберпреступлений, которые могут причинить значительный ущерб как государству, так и частным лицам. Киберпреступления могут включать в себя хакерские атаки на важные объекты инфраструктуры, кражу личной информации и денежных средств, распространение вредоносных программ и многие другие виды преступлений. Проблема киберпреступлений становится все более актуальной для многих стран, в том числе и для Казахстана.

В Казахстане в последние годы было зарегистрировано ряд серьезных кибератак на правительственные организации и крупные компании. В результате этих атак были скомпрометированы чувствительные данные, а также были причинены значительные экономические убытки. Кроме того, с ростом числа пользователей интернета и внедрения цифровых технологий в различные сферы жизни, появляются новые уязвимости, которые могут быть использованы для совершения киберпреступлений.

Для борьбы с киберпреступлениями в Казахстане было принято несколько законодательных актов, в том числе закон «О защите персональных данных» и «О борьбе с киберпреступлениями». Однако, несмотря на все усилия, киберпреступности остаются серьезной угрозой для национальной безопасности и процветания Казахстана. В этом контексте, изучение проблематики киберпреступлений в Казахстане становится особенно важным для защиты интересов государства и его граждан.

Кроме законодательных мер, Казахстану необходимо развивать технические средства защиты от киберугроз. Это может включать в себя создание комплексных систем мониторинга и предупреждения, а также разработку новых технологий для защиты персональных данных и критической инфраструктуры. Важным аспектом борьбы с киберпреступностью является также повышение осведомленности населения о возможных угрозах и методах защиты. Образовательные программы и курсы для граждан, компаний и правительственных организаций могут существенно улучшить общую культуру безопасности в интернете и способствовать снижению количества киберпреступлений.

Еще одной проблемой, связанной с киберпреступностью, является международный характер данного явления. Киберпреступления могут совершаться из любой точки мира и

направляются в любую страну. В этой связи, важно развивать международное сотрудничество в борьбе с киберпреступностью и совместно разрабатывать стратегии и методы борьбы с этим явлением. Есть несколько видов мер, которые эффективно решают проблему такого рода преступлений в стране.

Один из способов борьбы с киберпреступностью в Казахстане - усиление законодательства в области кибербезопасности. Введение строгих наказаний для киберпреступников может стать значимым мотиватором для предотвращения преступлений. Также необходимо обеспечить разработку законодательства в области защиты персональных данных и конфиденциальной информации, которое бы соответствовало современным требованиям кибербезопасности.

Важной составляющей борьбы с киберпреступностью является применение современных технологий и методов защиты. Это включает в себя использование средств антивирусной защиты, брандмауэров, систем защиты от DDoS-атак, а также методов шифрования информации. Однако необходимо учитывать, что технические меры не являются единственным способом защиты от киберугроз. Для обеспечения максимальной безопасности важно также осуществлять контроль над доступом к информации и обучение сотрудников основным правилам безопасности в интернете.

Образовательные программы и курсы по кибербезопасности являются важным инструментом борьбы с киберпреступностью. Курсы по кибербезопасности могут помочь компаниям и гражданам улучшить свои знания в области защиты от киберугроз и научиться предотвращать кибератаки. Кроме того, такие программы могут помочь повысить уровень осведомленности граждан о возможных угрозах в интернете и научить их правильно реагировать на инциденты.

Киберпреступность является глобальной проблемой, и борьба с ней требует сотрудничества международного уровня. Важно участвовать в международных программах и инициативах по борьбе с киберпреступностью, а также обмениваться информацией с другими странами о возможных угрозах и методах борьбы с ними.

В данной статье, опираясь на сведения из трудов такого автора Каримжанова Н. [4], можно выделить конкретные шаги, которые могут быть предприняты для решения проблем киберпреступлений в Казахстане:

1 Улучшение законодательства. Необходимо обновлять законы и политики в области кибербезопасности, чтобы они соответствовали современным технологиям и методам киберпреступности. Это включает в себя сильное регулирование использования персональных данных и широкую защиту критической инфраструктуры.

2 Развитие специализированной кибербезопасности. Государство и частный сектор должны инвестировать в развитие кадров в области кибербезопасности. Это включает в себя создание специальных отделов в правоохранительных органах, компаниях и учебных заведениях.

3 Образовательные программы. Необходимо проводить образовательные программы, которые позволят повысить уровень осведомленности граждан о кибербезопасности. Это включает в себя проведение курсов, семинаров и конференций для граждан, а также обучение детей и молодежи в школах и университетах.

4 Сотрудничество с частным сектором. Государство должно сотрудничать с частным сектором, чтобы разрабатывать совместные проекты по обеспечению кибербезопасности. Это включает в себя обмен информацией и совместные инвестиции в технологии и программы.

5 Международное сотрудничество. Казахстан должен участвовать в международных программах и инициативах по борьбе с киберпреступностью, а также обмениваться информацией с другими странами о возможных угрозах и методах борьбы с ними.

В целом, решение проблем киберпреступлений в Казахстане требует совместных усилий со стороны государства, частного сектора и граждан. Только таким образом можно защитить цифровые ресурсы страны и обеспечить безопасность всех ее жителей.

Также проанализируем такое понятие как «кибервойна». Начало формы Кибервойна - новый вид военных действий в эпоху цифровых технологий. В свете быстрого развития цифровых технологий и широкого использования интернета, кибервойна становится все более актуальной проблемой в области международной безопасности.[5] Кибервойна представляет собой новый вид военных действий, который включает в себя использование компьютерных технологий и интернета для атаки на компьютерные сети, информационные системы, критическую инфраструктуру и другие цифровые объекты.

В рамках кибервойны используются различные методы атак, включая вирусы, черви, троянские программы, фишинг, ddos-атаки

и другие. Цель таких атак может быть различной: от разрушения критической инфраструктуры до кражи конфиденциальной информации и даже манипуляции с выборами и политическими процессами.

Кибервойна уже привела к серьезным последствиям для различных стран и организаций по всему миру. Например, в 2007 году была проведена крупномасштабная кибератака на Эстонию, которая привела к серьезным нарушениям в работе банков, правительственных учреждений и СМИ [6]. В 2015 году кибератака на украинскую энергетическую систему привела к отключению электроэнергии в нескольких областях страны.

Кроме того, кибервойна может использоваться в качестве инструмента гибридной войны, когда кибератаки сочетаются с другими видами военных действий, такими как гражданская война, специальные операции и т.д.

Для предотвращения кибервойны и ее последствий необходимо принимать широкий спектр мер, включая:

Усиление кибербезопасности. Государства и организации должны разрабатывать и реализовывать меры по защите своих критических инфраструктур и информационных систем от кибератак.

Создание международных соглашений. Международное сообщество должно работать вместе, чтобы разработать и подписать соглашения, которые бы регулировали использование кибервойны и устанавливали ответственность за такие действия.

Обучение и подготовка специалистов по кибербезопасности. Специалисты должны быть обучены и готовы к противодействию кибератакам, а также разработке и реализации мер по повышению кибербезопасности.

Создание международных команд для реагирования на кибератаки. Команды должны быстро реагировать на кибератаки, инициировать действия по их предотвращению и восстановлению поврежденных систем.

Разработка и использование новых технологий для борьбы с кибератаками. Новые технологии, такие как искусственный интеллект и машинное обучение, могут быть использованы для создания более эффективных средств защиты от кибератак.

Следовательно, кибервойна является серьезной проблемой для международной безопасности в эпоху цифровых технологий. Решение этой проблемы требует сотрудничества и согласованных

усилий со стороны государств, организаций и специалистов по кибербезопасности.

В заключение можно сказать, что проблематика киберпреступлений в Казахстане является серьезной и актуальной. С развитием информационных технологий и интернета, количество киберпреступлений растет, что представляет угрозу для безопасности национальной экономики и общественной безопасности в целом.

Основными видами киберпреступлений в Казахстане являются хакерство, мошенничество, кража данных и нарушение авторских прав. Для борьбы с киберпреступностью в стране существует ряд законодательных актов, а также органы, ответственные за выявление и расследование таких преступлений.

Однако, несмотря на принятые меры, вопрос борьбы с киберпреступностью остается открытым и требует постоянного усилия со стороны правительства, бизнеса и общественности. Необходимо улучшать качество информационной безопасности, повышать осведомленность населения о методах защиты от киберугроз и продолжать развивать сотрудничество с другими странами в этой сфере. Только совместными усилиями можно достичь значимых результатов в борьбе с киберпреступностью в Казахстане и в мире в целом.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Конституция Республики Казахстан 30 августа 1995 г. (изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.) - https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution [1]
- 2 Об утверждении Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана») – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407> [2]
- 3 В Казахстане резко возросло количество фишинговых атак - <https://kapital.kz> [3]
- 4 «Киберпреступность в Казахстане: тенденции и проблемы борьбы» автора Нурлана Каримжанова.- С. 27-39. [4]
- 5 Антонович П. И. О современном понимании термина «кибервойна» //Вестник Академии военных наук. – 2011. – №. 2. – С. 89-96. [5]
- 6 Апрель 2007. Кибервойна в Эстонии - <https://rus.postimees.ee/425292/aprel-2007-kibervouyna-v-estonii> [6]

TO THE CONCEPT OF A BRIBE

FOMENKO A. A.

student, Toraighyrov University, Pavlodar

TLEULENOV R. K.

senior lecturer, Toraighyrov University, Pavlodar

Bribery is an extremely dangerous practice that damages the interests of the state and the population in which it exists today, and if desired, can disappear in the long term and lead to serious political, economic and social consequences. Corruption is an international problem because it is inherent in all countries, regardless of their political structure or level of economic development, and also exists in countries with a democratic market economy. Corruption has a significant impact on all spheres of society, economic, political and social spheres, and the negative consequences of this phenomenon not only impede the continuous development of society, but also pose a real threat to the interests of our national security. Politicians and government officials have voiced the need to fight corruption, and the fight against corruption has also been cited as one of the government's top priorities. At the same time, since corruption as a social phenomenon negatively affects the image of civil servants, undermines public confidence, seriously threatens the rule of law, democracy and human rights, undermines trust in government, public administration, the principles of equality and social justice, hinders competition and hinders economic development, public institutions introduced a number of manifestations of corruption in addition to their strategic aspect. prevention and countermeasures that must be applied continuously [1]. Bribery is the tip of the iceberg: it is a mistake to understand corruption as just a banal bribe, which, in fact, is a variation of this crime. Corruption today is a circumvention of the law in one's own interests in order to obtain material and legal benefits, as well as to solve local private problems at the expense of "one's own" citizens. In principle, corruption is nothing but the use of state functions for personal gain, contrary to the interests of society and the security of the state. Most importantly, there are undeniable negative consequences of corruption, such as the deterioration of the quality of public services, the creation of prerequisites for the growth of the shadow economy, the strengthening of the positions of criminal organizations, international terrorism and extremism [2].

With modernization comes corruption. Currently, Kazakhstan is experiencing not just modernization, but fundamental changes in the

foundations of society, the state and the economy. The processes currently taking place in Kazakhstani society are characteristic of the formation of a young independent state and the realization of the need to strengthen the fight against corruption crimes. In world practice, corruption is an inevitable attribute of a country with a transitional economy. In Kazakhstan, this is mainly due to several objective reasons, for example: economic, institutional and socio-cultural [3].

One of the main differences in corruption in the region may be that if, for example, in the countries of the European Union, officials take a big risk by receiving bribes, then in Kazakhstan, corrupt officials risk almost nothing. In developed countries, in the event of arrest, a bribe giver or bribe taker risks losing his job, permanently ruining his working career, losing the respect of others and relatives, losing wages, pensions, and in some cases freedom. That is why officials in economically developed countries will think ten times before committing a corrupt act. In other words, in the West, corruption has serious consequences for both the briber and his or her family. Therefore, it is easier not to accept a bribe so as not to complicate life for yourself or your loved ones [4].

It is also fair to note that the relationship in the fight against corruption between law enforcement, financial and judicial systems, on the one hand, and society, as well as its institutions (public organizations, media, etc.), on the other hand, is doubtfully weak, unproductive and poorly controlled. In fact, these institutions do not interact with society and its institutions in any way, except for the use of individuals or legal entities as witnesses in the investigation of corruption crimes or in another capacity, depending on the specifics of their activities. This situation reduces the effectiveness of the anti-corruption policy of the state. Many citizens of our state do not trust the statistics on the disclosure of corruption crimes presented by representatives of law enforcement, fiscal and judicial authorities at various events and on television, social networks, etc. This may be due to the perception that these institutions are prone to corruption and are ineffective in combating this phenomenon.

In our country, as the experience of scandals and the most high-profile cases shows, officials who have committed acts of corruption fall under the supervision and control of the special services and their own bosses, and then simply work as clients of patrons who have revealed their identities, and in the future, executors of his will. In other words, in Kazakhstan, exposing corruption does not entail loss of job, immediate public exposure, and loss of current position, so officials under apparent surveillance do not experience even a shadow of fear.

Exposure to corruption is nothing more than entering an even greater spiral of total corruption. In Kazakhstan, involvement in corruption is, in fact, a means of inclusion in state mafia structures. Their own officials caught in corruption are thus covered, heavily supported and defended to the very top by more senior officials. All administrative and political elites in Kazakhstan are closely intertwined with corruption and mutual compromises. And in such conditions, it is difficult or almost impossible for non-corrupt officials to make a productive career. They simply do not have proper support, do not enjoy high patronage and are forced to work in more difficult conditions [5].

There is practically no state intervention of civil society and its institutions, especially non-governmental organizations, in the fight against corruption. Despite the desire of the latter to fight corruption in various spheres of society, they do not have the appropriate rights, opportunities and mechanisms for this. In other words, there is no broad public support for the state in anti-corruption efforts. This is partly due to the fact that many citizens consider almost all government officials to be corrupt and do not trust or at least doubt their transparency, their potential role as protectors.

There is practically no state intervention of civil society and its institutions, especially non-governmental organizations, in the fight against corruption. Despite the desire of the latter to fight corruption in various spheres of society, they do not have the appropriate rights, opportunities and mechanisms for this. In other words, there is no broad public support for the state in anti-corruption efforts. This is partly due to the fact that many citizens consider almost all government officials to be corrupt and do not trust or at least doubt their transparency, their potential role as protectors.

The most problematic is that in almost all law enforcement, financial and judicial bodies, it is precisely the representatives of the leadership (in the courts - the relevant judges) of the structural divisions of these bodies (districts, cities and municipal districts) that are most susceptible to corruption. This situation is explained by the low level of control over the activities of these subordinate units by the central office of the relevant authorities and the same level of legal awareness of the local population, their weak ability to protect their rights and legitimate interests. In Kazakhstan, the state prefers to deal with private, that is, individual crimes, rather than eradicate the general conditions and mechanisms that contribute to the manifestation and development of corruption. Moreover, officials and representatives of law enforcement agencies

of the country do not have a sincere interest in eradicating corruption, especially in their own ranks.

These problems can be solved by establishing special control over the sources of income, financial, economic and other activities of persons suspected of corruption. Such control is due to the fact that certain state bodies, state authorities and officials are vested with legal powers to monitor and verify the compliance of the activities of certain individuals and legal entities with the requirements established by law, and have the right to inform the competent authorities of any identified deviations and petition for the prosecution of those responsible. to responsibility. The main goal of the fight against corruption, apparently, is the actions of the state aimed at its prevention. In this context, a quote from K. Marx is very appropriate. The wise legislator prevents crime so as not to be compelled to punish for it. Priority areas, according to the concept of the legal policy of the Republic of Kazakhstan, should be “prevention and prevention of crimes, an offensive in the fight against crime, improvement of operational and search activities, an adequate response to real-life operational situations, an increase in the level of intelligence and analytical work, and the expansion of international cooperation. It is necessary to actively develop relations between the police and other state institutions and the population, create effective crime prevention systems at the local and republican levels.

Therefore, we can single out a number of important and depressing aspects of the state and politics that we face, we can face, but we must fight. The first aspect is that corruption in Kazakhstan is a means of consolidating, mobilizing, coordinating the interaction of all sectors of power in the country, especially the executive, judicial, prosecutorial and law enforcement agencies. The public administration in Kazakhstan, unfortunately, is corrupt. The second aspect can be emphasized by the fact that the way of life of corrupt officials in the Republic of Kazakhstan today is not associated with a serious crisis. On the contrary, corruption is a means to success [7]. Without corruption, there is no promotion. Giving gifts to superiors If you do not take bribes and do not engage in theft, you do not need to have a salary or money to live on. Therefore, it is only natural that many lucrative positions are directly or indirectly claimed by entire criminal organizations. To become a high-ranking official means to occupy an advantageous position. Within the framework of a completely corrupt system, it is clear that no one is interested in the professional business or moral qualities of a person. The logic is very simple: if you know how to take and give bribes, your business qualities

do not matter. After all, serious, large-scale moral work is not being carried out for our population [8].

REFERENCES

- 1 Constitution of the Republic of Kazakhstan August 30, 1995, <https://kodeksy-kz.com/ka/konstitutsiya.htm>.
- 2 Civil Code of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 1994 (General Part), https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061.
- 3 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V ZRK, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252.
- 4 Law of the Republic of Kazakhstan “On Combating Corruption” https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33478302&pos=2;-106#pos=2;-106.
- 5 Law of the Republic of Kazakhstan “On the Civil Service of the Republic of Kazakhstan” https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36786682&pos=3;-106#pos=3;-106.
- 6 Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.1, М. 1982, с. 131.
- 7 Administrative Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated September 24, 2020, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35132264&pos=1;-8#pos=1;-8.
- 8 Commentary on the Law of the Republic of Kazakhstan “On Combating Corruption” https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31675748&pos=333;4#pos=333;4.

TO THE QUESTION OF THE REASONS FOR COMMITTING CORRUPT ACTIONS

FOMENKO A. A.

student, Toraighyrov University, Pavlodar

TLEULENOV R. K.

senior lecturer, Toraighyrov University, Pavlodar

The issue of improving public services occupies an important place in the concept of the legal policy of the Republic of Kazakhstan. The complex legal, political, economic and social processes taking place in the republic make it possible to intensify the fight against all signs of corruption in society. Thanks to the strategy chosen by the state, the improvement of legislation that establishes the need to combat this negative phenomenon at the national level, the formulation of the main directions of anti-corruption activities, the development and approval

of national, regional and sectoral anti-corruption programs have been implemented [1].

The issue of combating corruption caused a lot of discussion both on general theoretical and purely practical issues. At the same time, both practitioners and scientists are concerned about causal relationships between corruption offenses. The legal literature and the analysis of judicial and investigative practice convincingly indicate that the causes of crime are determined by the environment in which people operate. It is based on the contradictions that exist in society. Social contradictions are the main cause of crime in any social conditions. All phenomena related to economic crime can be divided into two categories: objective and subjective. In this case, for the purposes of terminological uniformity, it is necessary to define objective factors as phenomena and processes occurring outside, regardless of the intentions of the person committing the crime, and subjective factors as those that characterize his personal characteristics. According to this approach, the subjective causes of crime are specific elements of the social psyche that contradict ideology and manifest themselves in distorted needs, interests, goals, motives, moral values and legal consciousness of the perpetrators of crimes. Subjective conditions are demographic and socio-psychological characteristics (for example, age, character traits) [2].

The objective causes of crime are the difficulties and shortcomings of social life, specific contradictions in the economic and social relations of people that give rise to antisocial motives. Objective conditions are shortcomings and problems of an organizational, legal and technical order that support the action of subjective and objective causes of crime. The national report on combating corruption in the period of 2021 indicated that 892 persons were convicted for committing corruption offenses (1021 in 2020), among them employees of: internal affairs bodies – 207 (254), akimats and their structural divisions – 150 (211), of which akims – 5 (19), ministries of finance – 34 (67), ministries of agriculture – 19 (18), ministries of health – 16 (5), national security agencies – 10 (5), economic investigation services – 4 (7), prosecutor’s offices – 3 (6), judges – 3 (5). In the structure of corruption crimes, the share of bribery (receiving and giving bribes, mediation in bribery) is growing from year to year. If in 2015 it was only every third crime (895 out of 2,733), then in 2021 it is more than 67 % (1,053 out of 1,557). This is a signal that there are risk areas in the work of the state apparatus associated with bureaucracy and complex procedures. Despite the decrease in general statistics, the number of especially serious corruption crimes increased (by 10 %),

those detained (by 10 %, from 216 to 235), arrested (by 13 %, from 197 to 223) and sentenced to imprisonment (by 7 %, from 269 to 289) [20]. The council under the akimat could not take into account the opinion of the population when making government decisions and become an effective body of public control. As of 2021, three negative trends stand out requiring a review of the work of the Council [3].

Firstly, the lack of transparency in the formation of the composition, the composition of these institutions, the procedures for determining their independence and independence. Despite formal compliance with private sector restrictions. The composition of the Council (at least 2/3) is represented by former civil servants, former akims, deputies and heads of social institutions who express their loyalty to the local leadership. In principle, not a single ordinary citizen would oppose the position of local authorities. The practice of choosing loyal activists frustrates the very nature of the Council. They do not include leading experts and scientists with a different opinion, they do not include representatives of the local opposition or real leaders of public opinion [4].

Secondly, there is no focus on reducing protests. At the local level, there is no platform where opposition parties and critical public activists could voice their demands and speak together with the authorities in search of ways to resolve the issues raised. This situation violates the principle of «hearing state». This increases the risk of social destabilization.

Thirdly, the work of the Council is inefficient. According to the population, they meet officially several times a year. He holds public hearings on the socio-economic development of the region, but in fact does not raise the problems of the region and does not offer ways to solve them. Also a striking example, in our opinion, is a lot of scandals and stupid situations, because many corruption risks in business processes have been identified, namely the regulation of the acute topic of subsidy schemes, among other things, concerns the wide discretionary powers of civil servants, allowing them to make decisions at their own discretion. The information system of issued grants is incomplete and unprotected from unauthorized access. The system has many shortcomings in its functionality and allows you to manipulate data. The situation is aggravated by the lack of effective systems of control and accountability of officials of akimats and relevant ministries for inefficient and inappropriate use of subsidies. In animal husbandry, a number of facts of manipulation of data on animal husbandry within the framework of

the ILI information system, arbitrary adjustment of the age of animals, gender, duplication of identification numbers have been established [5].

These and other operations for subsidizing non-existent livestock that do not meet established standards, double subsidizing the same livestock, not protecting subsidized livestock, exploiting subsidized livestock. For example, in the Turkestan region, only in one farm, more than 400 facts have been established that the age of adult cows is adjusted to the age of calves in order to artificially increase the offspring and receive subsidies. Thus, in the Zhambyl region, the head of the livestock industry was sentenced to 7 years and 6 months in prison for organizing subsidiary farms to receive a subsidy in the amount of 33 million tenge for actually not purchased livestock [6].

A number of corruption risks associated with inconsistent and ambiguous standards have been identified in the area of investment subsidies, with significant differences in the cost of identical agricultural equipment purchased under different investment subsidy passports. All this allows those responsible for the akimat to make decisions at their own discretion. Part of the equipment is subsidized without establishing compliance standards and without specifying the parameters, creating conditions for abuse and theft. The imperfect mechanism for increasing the share of subsidies from local budgets to individual project passports (from 35% to 50%) also allows officials to act at their own discretion [7].

For example, according to the documents of investment subsidies (watering of pastures) for 5 years, the state allocated more than 80 billion tenge, however, this type of state assistance has become a way of criminal enrichment due to the high share of investment reimbursement (80%) and the complete lack of control. The scheme for the development of budgetary funds consisted in the maximum overestimation of the cost of equipment and the further supply of cheap low-quality equipment by companies affiliated with workers in the agricultural sector. In other cases, the equipment was not supplied or installed at all, and the money was transferred according to fictitious documents. A similar scheme was applied to wells and also to some wells. In this case, the application for a subsidy was filed fraudulently. On behalf of farmers with their own digital signatures. So, in the Aktobe region, criminal gangs were identified among the employees of the National Agrarian and Scientific Center (MA). Within 3 years, through affiliated enterprises, she supplied solar panels to hundreds of peasant farms (more than 400) at inflated prices, submitting applications on their behalf and appropriating subsidies to herself. The departments of Atyrau, Zhambyl, Turkestan regions also

initiated criminal cases against the employees of the scientific center by the central office of the Agency. In the West Kazakhstan region, the head of the department of agriculture of the regional akimat Anuarov M. was brought to trial. He, in a group with other persons, fraudulently signed fictitious documents on behalf of 120 farmers and received budget funds allocated in the form of subsidies through their accounts [8].

In modern societies, economic crime could not exist on such a scale without strong links between both the political system and the underworld, underground enterprises. Corruption and economic crime are interdependent and often have common motives. Companies that pursue their goals through illegal means are, in effect, fueling corruption among politicians, civil servants, and officials of other institutions. Bad managers and corrupt officials are quickly united by a shared interest in breaking established rules and gaining personal gain.

As G. Tlenchieva rightly notes, bureaucracy is important in studying the causes and conditions of this type of crime, since it hinders the successful economic development of any country, hinders the development of foreign economic relations and creates conditions for the growth of crime in the economic sphere. However, we believe that it is not entirely correct to call bureaucratic crimes such as excessive centralization, excessive regulation, red tape, waste and corruption [9]. If the first three characteristics can be attributed to bureaucracy, then waste and corruption appear to be another kind of obstacle to economic development. In Kazakhstan, the unjustified interference of state authorities in the activities of small business is one of the main reasons hindering the development of private business.

In characterizing the general causes of corruption, it is necessary to focus on several areas where corruption is most developed:

- 1) Manifestations of protectionism and bureaucracy.
- 2) Violations of the principle of objectivity in the selection and placement of personnel, shortcomings in accounting and control, mismanagement.
- 3) Privatization of state property, in particular, the transfer of management to foreign companies.
- 4) Misappropriation of budgetary funds [9].

Since corruption is a relatively popular social and legal phenomenon, the correlation is the dominant form between its causes and manifestations. According to sociological rules, only phenomena closely related to the phenomenon of corruption should be considered as corruption factors. Organizational corruption factors include insufficient practice of

applying legal norms to combat corruption offenses, the absence of extrabudgetary articles for special measures to combat corruption, poor interaction between law enforcement agencies and other state and public institutions, the lack of a strong material and technical base for equipping law enforcement agencies with special equipment and equipment, and many other points.

It is necessary to take the following three measures: improving the legislation on civil service in order to ensure the professionalism and stability of civil servants, promoting career growth, forming an effective staff, creating a nationwide human resource development system, and strengthening the social and legal protection of civil servants [10]. In this context, one of the main directions in the process of developing legislation on civil service should be the transition to a career-based promotion system.

Russian scientists note that in 7.8% of cases, bribery was facilitated by violations of the principles of selection and placement of personnel. Namely, the hiring of persons convicted of crimes related to bribery, and who do not have education or special training corresponding to their positions. There are different approaches to understanding the factors of corruption; optimal, from the point of view of S.V.Maksimov, is a method based on the simultaneous consideration of criteria that form a system of interrelated factor complexes that are of undoubted interest in relation to the problem under consideration:

- 1) The selected phenomenon satisfies the methodological basis for identifying the causes and conditions.
- 2) Compliance of the analyzed factor relationships with the requirement of a close correlation between the signs of a statistically significant phenomenon and the phenomena that cause it.
- 3) Belonging of one or another factor to one sphere of social life [10].

In this regard, Z.K. Turisbekov notes that «the professionalization of public services requires two conditions: the stability of human resources, which is achieved by effective social and legal protection, and the constant development of human resources». In order for the reform of the civil service to achieve the intended results, it is necessary to train qualified personnel, create conditions for their professional selection and development in order to improve their skills, and ensure the process of improvement based on existing knowledge and skills for the proper performance of their professional duties. Training and promotion of new personnel is an important condition without which the reform cannot be successful [11].

REFERENCES

- 1 Constitution of the Republic of Kazakhstan August 30, 1995, <https://kodeksy-kz.com/ka/konstitutsiya.htm>.
- 2 Civil Code of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 1994 (General Part), https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061.
- 3 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V ZRK, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252.
- 4 Law of the Republic of Kazakhstan “On Combating Corruption” https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33478302&pos=2;-106#pos=2;-106.
- 5 Law of the Republic of Kazakhstan “On the Civil Service of the Republic of Kazakhstan” https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36786682&pos=3;-106#pos=3;-106.
- 6 Administrative Procedural Code of the Republic of Kazakhstan dated September 24, 2020, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35132264&pos=1;-8#pos=1;-8.
- 7 Commentary to the Law of the Republic of Kazakhstan “On Combating Corruption” https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31675748&pos=333;4#pos=333;4.
- 8 Scientific work: Theory and practice of qualification of provocation of a bribe or commercial bribery, <https://cyberleninka.ru/article/n/teoriya-i-praktika-kvalifikatsii-provokatsii-vzyatki-libo-kommercheskogo-podkupa>.
- 9 Tlenchieva G. Official crime in the Kazakh economy, Turabi, 1998, No. 2, p. 66.
- 10 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 20, 2002 N 949 “On the Concept of the Legal Policy of the Republic of Kazakhstan”, Art.336.
- 11 Mindagulov A.Kh., Ryabykin F.K., Serdyuk L.V. Causes of crime. – Khabarovsk, 1988. - p. 25.

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

ШАГИЕВА Г. Т.

ст. преподаватель, Торайгыров университет, г. Павлодар

На первый взгляд, информационная безопасность кажется довольно простой и несложной концепцией – это вопрос технической защиты информационных систем и данных от

нежелательных вторжений, вредоносного программного обеспечения и нежелательного использования, а также поддержания пригодности информации для использования в целях минимизации институционального риска. Однако информационная безопасность – это больше, чем просто вопрос ИТ-безопасности. Это больше, чем просто поддержка брандмауэров, программного обеспечения для защиты от вредоносных программ и надежных паролей. Безопасность информации сопряжена с бесчисленными рисками для бизнеса в современном мире: риск нарушения закона об информации, риск значительного ущерба репутации из-за утечек данных, риск невозможности вести бизнес из-за катастрофического сбоя информационных систем и риск становится предметом длительных политических действий, направленных на срыв коммерческих операций.

Большинство определений информационной безопасности охватывают ряд различных вопросов, связанных с управлением информацией и данными: конфиденциальность, целостность и доступность.

Конфиденциальность относится к ограничению доступа к информации для неуполномоченных лиц или организаций, что, по сути, предотвращает попадание информации в руки тех, кому мы хотели бы запретить доступ к ней.

Целостность, с другой стороны, связана с поддержанием точности и полноты сбора информации на протяжении всего ее жизненного цикла, включая управление и аудит модификаций данных или сбора данных.

Доступность – это вопрос гарантии того, что информация доступна для процессов, в которых она требуется, и что меры безопасности и процессы соответствуют цели. Связывается информационная безопасность с цифровой информацией, потому что так много от нее в настоящее время зависит современная коммерческая практика, носит цифровой характер. Однако, в отличие от ИТ-безопасности, информационная безопасность не обязательно или исключительно связана с цифровой информацией. Технологические компоненты информационной безопасности относительно хорошо изучены.

Брандмауэры отслеживают, блокируют и фильтруют сетевой трафик. Антивирусное, антишпионское и антивредоносное программное обеспечение сканирует программы и данные на наличие вредоносного содержимого.

Надежное шифрование защищает данные, передачу данных и связь от прослушивания и случайных утечек.

Управление доступом, управление версиями и журналы аудита помогают поддерживать целостность информационных систем. Эти компоненты представляют собой высокие стены, замки, ворота безопасности и зарешеченные окна информационной безопасности, прерывающие свободный поток информации, чтобы обеспечить ее контроль. Но ошибочно думать об информационной безопасности как о возведении заборов, баррикадировании входов и выборе наиболее надежных замков. Безопасность – это не то, что применяется к информационным системам и процессам постфактум, это то, что должно быть встроено с самого начала [1, с. 25].

Встраивание информационной безопасности в процессы управления информацией зависит от понимания природы сопутствующих угроз.

Существует тенденция преувеличивать внешние угрозы для информации и данных – опасность хакеров, политических активистов и различных видов вредоносных программ – и недооценивать внутренние угрозы – недовольный или небрежный сотрудник. Угрозы информационной безопасности можно разделить на несколько видов:

Преднамеренные последствия преднамеренных действий, например взлом, отказ в обслуживании, вредоносное программное обеспечение, шпионское ПО, промышленный шпионаж и преднамеренная кража данных, утечка или взлом.

Непреднамеренные последствия умышленных действий, например, случайно или по неосторожности удаленная информация, случайно или по неосторожности разглашенная информация, неумышленное нарушение конфиденциальности, неумышленная утечка данных.

Непреднамеренные последствия непреднамеренных действий, например, случайная потеря данных, случайное уничтожение данных.

Во многих отношениях первые из них легче всего предсказать и от них проще всего защититься. Преднамеренные последствия преднамеренных действий описывают наиболее широко освещаемые виды вредоносных действий и программного обеспечения: взлом, вредоносное ПО и кража данных. Эти риски относительно легко сформулировать: известные неизвестные в мире информационной безопасности, события, которые мы можем

предвидеть и к которым можно подготовиться. Гораздо труднее предсказать непреднамеренные последствия преднамеренных или непреднамеренных действий: критически важные электронные письма, которые удаляются, а не архивируются, информация передается в список рассылки, а не отдельному человеку, и портфель, случайно оставленный в поезде с пакетом клиентских файлов. Мы можем написать политику, запрещающую сотрудникам устанавливать собственное программное обеспечение, и привлекать их к ответственности, если они это сделают; мы можем научить их понимать риски, связанные с вредоносным и шпионским ПО. Не существует политики, которая могла бы предотвратить потерю кем-либо запоминающего устройства с универсальной последовательной шиной или нажатия кнопки «Ответить всем» на групповое электронное письмо – политика и последствия обучения в связи с этими непреднамеренными и непредсказуемыми событиями должны быть направлены на минимизацию потенциального воздействия этих рисков. Информационная безопасность – это вопрос понимания и управления рисками, а не устранения угроз. Когда каждое функциональное вычислительное устройство также является сетевым вычислительным устройством, не существует такой вещи, как абсолютно безопасная информационная система. Не менее важным, чем поддержание конфиденциальности информации, является поддержание пригодности как самой информации, так и процессов, в которые она включена, а это неизбежно сопряжено с риском. Более безопасные системы несут в себе собственные виды рисков для организаций, и каждый день необходимо взвешивать реальную разницу между безопасностью и свободным потоком информации [2, с.485].

Почти все без исключения реальные слабые места информационной безопасности в любой системе или процессе – это не технологические уязвимости, а люди-операторы. Люди имеют привычку вести себя непредсказуемо, а иногда и необъяснимо. Хакеры известны тем, что используют человеческий фактор в информационной безопасности. Это называется социальной инженерией. Социальная инженерия – это процесс обмана, при котором кто-то выдает пароли, детали доступа или конфиденциальную информацию, часто маскируясь под кого-то, кто имеет или должен иметь право доступа. Как замечает печально известный хакер, а впоследствии специалист по кибербезопасности

Кевин Митник, зачастую проще обманом заставить кого-то предоставить доступ к системе, чем взламывать ее.

Пользователи используют простые или предсказуемые пароли, используют одни и те же пароли в нескольких системах, записывают свои пароли, делятся подробностями своего журнала с коллегами, услужливо отвечают на запросы, оставляют системы авторизованными, берут домашние файлы на картах памяти и используют тот же адрес электронной почты для личных и профессиональных целей. Известно, что это проблема. Тем не менее, пользователи почти наверняка в какой-то момент предаются некоторым из этих вредных привычек в области информационной безопасности. Привычки настолько распространены, что игнорировать их становится почти безответственно. Тот факт, что люди являются реальным слабым местом во многих процессах информационной безопасности, подчеркивает, что информационная безопасность не должна рассматриваться в первую очередь как технологическая проблема. Технология изменила масштаб и интенсивность коммуникативных и информационных практик, но основные принципы социализации человека остались прежними. Информационная безопасность по своей сути является проблемой людей и их беспорядочной, непредсказуемой, органической природы. Чтобы решить проблему информационной безопасности, нужно понять, как информация встраивается в рабочие процессы внутри организации и где лежат уязвимые места [3, с.256].

Можно с уверенностью утверждать, что за последнее десятилетие мир стал свидетелем еще одной исторической передачи богатства и коммерческой тайны – в форме программ-вымогателей и атак с целью выкупа данных базирующимися в синдикаты киберпреступников, а также операций различных спецслужб, таких как Solar Winds в масштабах всего правительства США.

Что касается программ-вымогателей, стратегия Белого дома, по-видимому, в значительной степени сосредоточена на создании возможностей для разрушения цифровой инфраструктуры, используемой противниками, которые угрожают жизненно важным киберинтересам США. В документе указывается на уничтожение в 2021 году ботнета Emotet – машины киберпреступности, которая активно использовалась несколькими группами вымогателей – в качестве модели для этой деятельности, но говорится, что эти подрывные операции должны происходить быстрее и чаще.

С этой целью администрация Байдена заявляет, что расширит возможности Национальной объединенной целевой группы по расследованию киберугроз, основного федерального агентства по координации расследований киберугроз в правоохранительных органах, разведывательном сообществе и Министерстве обороны.

«Чтобы увеличить объем и скорость этих интегрированных подрывных кампаний, федеральное правительство должно и дальше развивать технологические и организационные платформы, которые обеспечивают непрерывную и скоординированную работу», – отмечается в стратегии.

«Это расширит свои возможности для координации кампаний по уничтожению и разрушению с большей скоростью, масштабом и частотой.

Точно так же Министерство обороны и разведывательное сообщество намерены задействовать весь спектр своих дополнительных полномочий для проведения подрывных кампаний».

Стратегия предполагает, что правительство США будет более тесно сотрудничать с облачными и другими поставщиками интернет-инфраструктуры, чтобы быстро выявлять злонамеренное использование американской инфраструктуры, делиться отчетами о злонамеренном использовании с правительством и облегчать жертвам сообщение о злоупотреблении этими системами.

«Учитывая заинтересованность сообщества кибербезопасности, а также владельцев и операторов цифровой инфраструктуры в продолжении этого подхода, мы должны поддерживать и расширять эту модель, чтобы совместные операции по разрушению могли выполняться на постоянной основе», – говорится в стратегии. «Сотрудничество по конкретным угрозам должно принимать форму гибких временных ячеек, состоящих из небольшого числа доверенных операторов, размещенных и поддерживаемых соответствующим центром. Используя виртуальные платформы для совместной работы, члены ячейки будут обмениваться информацией в двух направлениях и быстро работать, чтобы разрушить противников».

Но здесь, опять же, есть подход кнута и пряника: администрация заявила, что предпринимает шаги для реализации Исполнительного указа, изданного администрацией Трампа в январе 2021 года, который требует от облачных провайдеров проверки личности иностранных лиц, пользующихся их услугами.

«Все поставщики услуг должны предпринимать разумные усилия для защиты своей инфраструктуры от злоупотреблений или другого преступного поведения», – говорится в стратегии. «Администрация будет уделять первоочередное внимание принятию и внедрению подхода к кибербезопасности, основанного на оценке рисков, среди поставщиков инфраструктуры как услуги, который устраняет известные методы и индикаторы злонамеренной активности».

Тед Шляйн, партнер-основатель венчурной компании Ballistic Ventures, занимающейся кибербезопасностью, сказал, что от того, как это будет реализовано, зависит, будет ли оно эффективным.

«Противники знают, что АНБ, которое является элитной частью национальной киберзащиты, не может контролировать инфраструктуру в США, поэтому они просто используют облачную инфраструктуру в США для совершения своих атак», – сказал Шляйн. «Мы должны это исправить. Я считаю, что некоторые части этого раздела немного поллианские, поскольку предполагается, что плохой актер с желанием совершить плохой поступок будет самоидентифицировать себя».

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Бабаш, А.В. Информационная безопасность: Лабораторный практикум / А.В. Бабаш, Е.К. Баранова, Ю.Н. Мельников. - М.: КноРус, 2019. - 432 с.
- 2 Запечинков, С.В. Информационная безопасность открытых систем в 2-х томах т.1 / С.В. Запечинков. - М.: ГЛТ, 2006. - 536 с.
- 3 Петров, С.В. Информационная безопасность: Учебное пособие / С.В. Петров, И.П. Слинкова, В.В. Гафнер. - М.: АРТА, 2012. - 296 с.

МАЗМҰНЫ

Пленарлық отырыс Пленарное заседание

Алибаева Г. А. Правовые основы цифровой трансформации государственного управления в Республике Казахстан	3
Ерболатов Е. Е. Новый формат использования и защиты персональных данных в условиях бесконтактного мира.....	11
Жатқанбаева А. Е. Специфика правового статуса Конституционного суда Республики Казахстан	19
Рысмендеев Б. Д. Пути совершенствования правового регулирования финансово-экономических основ местного самоуправления в Кыргызской Республике.....	24
Остапович И. Ю. Роль специализированных органов конституционного контроля России и Казахстана в развитии правовой системы государства	29
Колесников Ю. Ю. Криминализация и декриминализация семейно-бытового насилия: обзор современного уголовного законодательства	33

Секция 1

**Қазақстанның конституциялық эволюциясы қоғамның және мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатының одан әрі дамуының негізі ретінде
Конституционная эволюция Казахстана как основа дальнейшего развития общества и социально-экономической политики государства**

Ашимов М. Конституционно-правовые основы формирования и развития гражданского общества.....	39
Иғалиева Л. Н., Жаксылық Н. М. Экономикалық рецессия алдындағы фондалық нарық.....	46
Жетписов С. К. Цифровой профиль: необходимый объем персональных данных и риски для конституционных прав.....	52
Алина М. Г., Ибраев Н. Е. Анализ проблем и историю развития законов индивидуального предпринимательства в Казахстане	59

Исабаева З. Н., Нуркина А. З., Серикбаева Д. К.	
Туындыларға авторлық құқықты қорғауды халықаралық-құқықтық реттеу	66
Казбекова А. А., Жамулдинов В. Н., Бураков А. О.	
О реформировании Конституционного совета в Конституционный суд Республики Казахстан. Каковы плюсы?	71
Кайырбек Б. С.	
Казахское ханство	76
Канкина З. М.	
Конституциялық жауапкершіліктің заңнамалық тетігін жетілдіру перспективалары.....	83
Құттыбаева Н. Қ., Нығметова Ф. А., Иғалиева Л. Н.	
Қазақстандағы жұмыссыздық деңгейі және жұмыссыздықпен күресу жолдары.....	91
Олжабаев Б. Х.	
Развитие социального обеспечения в Республике Казахстан: международно-правовые аспекты	95
Оралбек Е. С.	
Қазақстанда құқықтық мемлекеттің қалыптасуы.....	99
Оралбек Е. С.	
Общая характеристика правового государства.....	105
Ордабек С. С., Каппасова Г. М.	
Саяси әлеуметтанудағы орта тап түсінігі, оның атқаратын қызметі туралы	112
Рычков Д.А.	
Цифровые каналы банков для активных интернет-пользователей	116
Сапаева Д. К.	
The impact of the implementation of project management on the socio-economic development of Kazakhstan.....	121
Талипова Ж. Ж., Шәмшиден А. А.	
Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасындағы заң бойынша мұрагерлік	124

Секция 2

Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасы аясында ұлттық құқықты дамытудың негізгі бағыттары
Приоритетные направления развития национального права в свете Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года

Ахметшарипова А. М.	
Құқық бұзушының әлеуметтік белгілері.....	134

Абдакимова Д. А.	
Правовой и социальный статус педагога в зарубежных странах.....	139
Алыбаев А. А.	
Social protection of disabled people as an obligation of the state (general characteristics).....	147
Алыбаев А. А.	
Legal basis for social protection of disabled people.....	157
Апсаликова Д. Ю., Дюсекеева С. Т., Кабдулин Ж. Т.	
Адам денсаулығына қасақана зиян келтіру қылмыстық істерін қозғаудың негіздері.....	165
Ахмадиева А. Т.	
Қылмыстық ізге түсу аясындағы адам және азамат құқықтарын қамтамасыз етудің халықаралық стандарттары.....	171
Әшімов М.	
Азаматтық қоғам қоғамдық басқарудың объектісі және қатысушысы ретінде	177
Аюпова З. К., Кусайнов Д. У., Жанқадыров С. С.	
Концепция правовой политики Республики Казахстан как ключ современной правовой реформы	184
Бекбер Н. Қ., Темирбек Ә. Қ., Айтжанов М. М.	
Халықаралық жеке құқықтағы сыртқы экономикалық мәміленің коллизиялық мәселелері	192
Бексұлтанов А. С.	
Нелегальная и вынужденная миграция в контексте современных конфликтов: правовые и социальные аспекты.....	199
Борецкий Б. А.	
Клонирование человека: этические и правовые вопросы.....	205
Бөкен А. Е., Талипова Ж. Ж.	
Тұтынушыларға келтірген залалды өтеу	212
Возняк О. А.	
«Беспомощное состояние» и «Малолетие» составе убийства.....	221
Джоробекова А. М.	
Особенности уголовно-правовой охраны личных тайн: обзор законодательства Казахстана и Кыргызстана.....	228
Дубовицкая О. Б., Савриденев А. Т.	
Совершенствование системы надзора органов прокуратуры в Республике Казахстан.....	233
Дубовицкая О. Б., Баданина М.А.	
Становление и развитие института защиты персональных данных	237
Жунисова Р. Б.	
Понятие и сущность алиментных обязательств.....	245
Жунисова Р. Б.	
История формирования алиментных обязательств как института семейного права	252

Зейніл Ф. Т. «Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» ҚР Заңы: мемлекеттік қала құрылысы кадастрының цифрлық жоспарлы негізін құру	258
Ибраев А. Е., Хасенханов С. М., Кабдулина К. Т. Денсаулыққа қасақана зиян келтіру қылмыстарының криминалистикалық сипаттамасы	263
Ибраев М. А. Еңбек дауларының түсінігі мен себептері	269
Ibraev M. A. Individual labor disputes	271
Калиева Д. Г., Ораз Н. Қ. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босату институтын іске асыру	279
Қаиржан А. Қ. Модернизация органов исполнительной власти сквозь призму цифровизации	284
Қамза Қ. Қ. Понятие и сущность имущественных отношений супругов	290
Қамза Қ. Қ. Виды имущественных отношений, возникающих между супругами	298
Манарбекова Б. К., Кабышева Д. К. Бұлтартпау шараларын қолдануға прокурордың қадағалауы және оны жүзеге асырудың мәселелері	306
Манфагатов А. К., Мундуинова Б. Т., Воронова Т. Э. Некоторые проблемные вопросы перехода на новые формы управления объектом condomиниума в Республике Казахстан	310
Мундуинов Б. Т., Манфагатов А. К., Воронова Т. Э. Международные взгляды на жилищное право в Казахстане	314
Муканова З. А., Нұрмағай Ж. Қ., Воронова Т. Э. Кондоминиумы в современном развитии права	318
Муканова З. А., Нұрмағай Ж. Қ., Воронова Т. Э. Актуальные вопросы обеспечения граждан жильем в Республике Казахстан	323
Наширбаева Х. А. Некоторые аспекты правового регулирования электронной коммерции	329
Нұрмағай Ж. Қ., Шагиева Г. Т. Проблема экстремизма в нашей стране	335
Ramazan B. Sh. The system of human and civil rights and freedoms in the Republic of Kazakhstan	342
Ramazan B. S. Classification of human and civil rights and freedoms	348

Савриденов А. Т., Шагиева Г. Т. Инновационное развитие правовой системы и его влияние на социально-экономический прогресс Республики Казахстан	355
Sattugan I. R. Organization of state regulation and management of foreign economic relations in the Republic of Kazakhstan	361
Sattugan I. R. The concept of state regulation and management of foreign economic relations	370
Талипова Ж. Ж., Санасыров Н. Т. Тергеу әрекеттері тактикасының ерекшеліктері	378
Тиссен В. П. Правовое регулирование судебной защиты прав инвесторов в Республике Казахстан	386
Tikhonova E. K. The concept and content of civil rights in the Republic of Kazakhstan	393
Tikhonova E. K. Legal basis of compensation for harm	399
Фоменко А. А., Тлуженов Р. К. Амбициозные пути развития правовой политики Республики Казахстан до 2030	404
Щегляев В. А. О некоторых вопросах применения мер административно-правового воздействия	410

Секция 3

Сот билігін жетілдіру және адам құқықтарын қорғау – жаңа конституциялық-құқықтық кеңістіктегі демократиялық өзгерістердің негізі
Совершенствование судебной власти и защита прав человека – основа демократических преобразований в новом конституционно-правовом пространстве

Акимов Р. М., Ахмадиева А. Т. Қазіргі азаматтық сот ісін жүргізудегі дәлелдеудің іс жүргізу нысаны	415
Акимов Р. М. ҚР азаматтық сот ісін жүргізудегі дәлелдеменің электрондық нысаны	421
Асаинова А. Т., Талипова Ж. Ж. Демалыстардың жіктелуі	424
Асаинова А. Т., Калиева Н. Р., Кабдулина К. Т. Халықаралық құқық субъектілерінің халықаралық заңдық жауапкершілігі	433
Ashimov N. Responsibility for kidnapping in the criminal law of foreign countries	440

Ashimov N. The genesis of the development of legal norms on criminal liability for kidnapping	446
Байгүяқұлы Т. Теоретические проблемы ювенальной юстиции	452
Фазиз Ж. М., Каримбергенов Д. С., Кабдулина Қ. Т. Азаматтық сот ісін жүргізудің түрлері және сатылары	456
Кабдулин Ж. Т., Бөкен А. Е., Шәмшиден А. А. Халықаралық сот мекемелерінің ерекшеліктері.....	461
Казанаева Л. И., Кабжанов А. Т. Уголовно-правовые аспекты соучастия в уголовном правонарушении	469
Касымжанова А. Е. Бала құқығы – еліміздің тұғырының басты кепілі	475
Маханова Ж. Е., Ахметжанова Г. Б., Шамшудинова Г. Т. Понятие наследования в обычном праве казахов	482
Маханова Ж. Е., Ахметжанова Г. Б., Шамшудинова Г. Т. Брачно-семейные отношения по обычному праву казахов	488
Муканова З. А., Тлеуленов Р. К. Бытовое насилие как одна из проблем законодательства Республики Казахстан	492
Нұрматай Ж. Қ., Тлеуленов Р. К. Основы правовой и социальной защиты следователя.....	498
Раимханова А. К. Правовое положение осужденных по законодательству Республики Казахстан	502
Раимханова А. К. Сотталғандарды құқықтық қорғау	510
Ramazan S. The emergence and development of the institute for the protection of honor, dignity and business reputation in civil law	518
Ramazan S. Regulatory legal framework for the protection of honor, dignity and business reputation in civil law of the Republic of Kazakhstan	522
Розахунова Н. Р. Некоторые аспекты нейрослуг и их влияние на процесс обучения и подготовки кадров.....	530
Сағлиева У., Ахмеджанова Г. Б. К понятию порядка принятия наследства	535
Сағлиева У., Ахмеджанова Г. Б. Виды наследства и особенности его принятия	540
Сакенова М. Б., Тлеуленов Р. К. Ответственность за преступления, совершаемые в отношении женщин и детей, включая домашнее насилие.....	545

Саттарова Д. С., Ахмеджанова Г. Б. Сравнительно-правовой анализ наследования выморочного имущества в Казахстане и зарубежных странах к вопросу о видах наследования...553	553
Саттарова Д. С., Ахмеджанова Г. Б. Проблемы понятия и принципов наследственных правоотношений	560
Серикбаева Д. К., Тлеуленов Р. К. Международная защита прав женщин.....	565
Татарченкова А. С., Нургазина Д. Ю., Шагиева Г. Т. О проблематике киберпреступлений	569
Fomenko A. A., Tleulenov R. K. To the concept of a bribe	576
Fomenko A. A., Tleulenov R. K. To the question of the reasons for committing corrupt actions	580
Шагиева Г. Т. Информационная безопасность.....	586

**«ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН: МЕМЛЕКЕТ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ,
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУЫНЫҢ
ӨЗЕКТІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ» АТТЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ**

Техникалық редактор: А. Р. Омарова
Корректор: Д. А. Кожас
Компьютерде беттеген: З. С. Исакова
Басуға 30.04.2023 ж.
Өріп түрі Times.
Пішім $29,7 \times 42 \frac{1}{4}$, Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табағы 34,6. Таралымы 500 дана.
Тапсырыс № _____

«Toraighyrov University» баспасы
«Торайғыров университеті» КЕ АҚ
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64.